
3 1761 07444637 8

IN LABORE NOBILITAS
DIRSZTAY BÉLA
KÖNYVEIBŐL

Haláz

MAGYARORSZÁG

KÖZJOGA

A MINT

1848-ig s 1848-ban

FENÁLLOTT.

RENDSZERESEN ELŐADVA

RÉCSI EMIL,

BÖLCSELMI ÉS JOGTUDOR, MAGY. KIR. TUDOMÁNY-EGYETEMI RENDES NY. JOGTANÁR

ÉS A MAGYAR TUDÓSTÁRSASÁG LEV. TAGJA ÁLTAL.

BUDA-PEST.

KIADJA PFEIFER FERDINÁND.

1861.

Pest, 1861. Emich Gusztáv magy. akad. nyomdász.

ELŐSZÓ.

Czélom volt Magyarország' közjogának főelveit és alkotmányos intézményeit belső rendszeres összefüggésökben, a jogkútfőkhez híven föltüntető előadását nyujtani, lehetőleg tekintettel eddigi közjogi irodalmunkra, figyelembe véve a történelmi kifejlődést, és különösen kiemelve azon nagy elveket, mellyeket alkotmányos rendszerünkbe az 1848-diki törvényhozás ültetett be. S bár tiszta tudatával birok annak, miszerint jelen munka a kitüzött nagy czélhoz képest több tekintetben csak hiányos kisérlet gyanánt tünik fel, mindazáltal azon megnyugvással bocsátom a nyilvánosság elébe, hogy főleg honunk' fiatalabb nemzedéke azt nem minden siker nélkül használandja, az ősöktől öröklött s az ujabb kor' szellemi törekvései által tökéletesített alkotmány' jogának, a mint az a nemzeti öntudatban él, lényegébeni megismerésére s felfogására.

Pesten, augusztus 10. 1861.

R. E.

TARTALOM.

Második fejezet.

A magyar király' és felségjogai.

Harmadik fejezet.

A nemzet' jogai.

Negyedik fejezet.

A törvényhozó és végrehajtó hatalom' gyakorlásáról.

Ötödik fejezet.

Az alkotmány' biztositékai.

BEVEZETÉS.

1. §.

A magyar közjog' fogalma s tartalma. *)

A magyar közjog azon törvények', jogszabályok' összesége, mellyek Magyarországon s átalában a magyar szent korona' tartományaiban, a királynak az uralkodásra és kormányzásra, vagyis az államhatalom' saját birtokára s gyakorlására vonatkozó jogait a honpolgárokkal szemben, és ezeknek politikai jogait [1]) az

*) A magyar közjog' fogalmának bővebb kifejtésére nézve lásd: Horváth (St. Ign.), institut. iuris publ. part. R. Hungariae. 1—6. §.

Petrovics, introductio in ius publ. R. Hungariae 1—9. 16. 17. §.

Cziráky, ius publ. I—VI. XII—XIV. §.

Virozsil, ius publ. specimen VI. 1—9. l.

[1]) Politikai jogok azok, mellyek a személyt, mint az állam' tagját illetik, azon viszonyokban, mellyek a közhatalomnak az államélet' feladatai' megvalósítását czélzó működésére vonatkoznak, mellyek' gyakorlása tehát nem a jogozott személy' magánérdekében, hanem közérdekben történik; minélfogva azokkal mindig magában a jogozott személyben kötelességek vannak egybekötve, ugyanazon szóban forgó jogok' tartalmát tárgyazók.

államhatalommal szemben megalapítják — tehát átalában az ország' alkatát, az országban politikailag feljogosított személyek' jogkörét, s a politikai hatalmak' szervezetét és gyakorlását tárgyazzák. Az ezen törvényszabályok által alapított fejedelmi jogok' s politikai népjogok' rendszerén ek előadása képezi a magyar közjog' tudományának nagy fontosságú tárgyát. [2])

---

[2]) Tudományos előadás nem pusztán az illető jogtételek' szabatos elősorolása; arra megkivántatik eme jogtételeknek, mint összefüggő egész' egymást kölcsönösen föltételező tagjainak felfogása, elveikre való visszavitelök, az általok alkotott jogintézmények' alakító vezéreszméinek kiderítése, az ezen jogintézmények által megvalósitandó köz czéloknak az ország' tisztán felösmért politikai érdekeihez képesti méltánylása: minélfogva a magyar közjog' tudományos előadásánál nem nélkülözhető a bölcselmi elem. Mivel pedig a magyar közjog' intézményei történelmi alapon gyökereznek, nagyrészint századokon át véghezment történelmi fejlődés' eredményei, a nemzet' nemcsak belső, hanem egyszersmind külső életviszonyainak befolyása alatt: valódi lényök s szellemök, igazi természetök csak összes történelmi környezetök' kiderítése mellett felösmérhető: minélfogva a magyar közjog' tudományos előadásánál rendkivüli fontosságú a történelmi elem.

A kútfők' viszontagságait, egyes nevezetesebb jogintézmények' fejlődését tárgyazó nagy becsü tudományos munkálataink nem hiányzanak. De valamint az összes magyar jog' intézményei' történelmi fejlődését a jelenkorig lehozó tudományos munkát irodalmunk eddiglen nem bir felmutatni: azonképen nincsen eddiglen munkánk, honnan a magyar közjog' szerfölött nagy jelentésü és igen nevezetes kifejlődésének történelmi teljes összes képét meríthetnők. Bartal György' jogtörténeti commentárjai leghőbb honszerelemmel, tudományos ihletséggel s készültséggel és mesteri kézzel ecsetelik köz állapotaink' s közjogunk' intézményei' alakúlását, fejleményeit s viszontagságait — a mohácsi vész-koráig. Gr. Cziráky- és Virozsilnak a magyar közjogot

A mondottakból következőleg, a magyar közjogban előadandók:

1. a magyar szent korona' tartományainak állodalmi természete s a magyar államtest' történelmi kifejlődése; ezen államtest' közjogi minőségeire, földterületére, politikai alkatrészeire vonatkozó alkotmánytörvényi határozatok;

2. az ország' fejére, a királyra, s az országos főhatalomra átalában vonatkozó, s az egyes fejedelmi jogokról szóló törvényes határozatok; nevezetesen: a) mikép szereztetik meg Magyarországon az uralkodás' joga, mikép biratik az uralkodás, s mikép szünik meg; b) minő egyes fejedelmi jogok illetik a királyt;

3. a nemzet' jogai; és pedig: a) azon politikai jogok, mellyeket a nemzet' egyes tagjai élveznek; b) mellyek bizonyos testületeket s községi kebelzeteket illetnek; c) mellyeket a nemzet képviselete által gyakorol;

4. a politikai hatalmak', jelesen a) a törvényhozó hatalom', b) a kormány- és c) a bírói hatalom' szervezete s gyakorlása;

5. az alkotmány' biztosítékai.

---

rendszeresen tárgyazó s elösmért tudományos becsű munkái a történelmi fejlődésnek is adják vázlatát. De azért igen érezhető a szükség irodalmunkban, közjogunk' utóbbi három századbeli fejleményei- s viszontagságainak kútfőszerű előadására, avatott tollból. Sőt az összes jogtörténelmi mező' szorgalmas müvelése nemzeti irodalmunknak annál égetőbb szüksége, mivel, a mint látszik — hiában akarnók tagadni — latín nyelven irt jelesebb e tárgyú munkáink' gyümölcsöző bővebb használata, napról napra mindinkább szűkebb tudós és publicistai körökre szorúland.

Ehhez képest a magyar közjognak a fennebbi fogalomban felölelt anyaga [3]) öt fejezetben fog tárgyaltatni:

I. A magyar szent korona alá tartozó államtestről átalában.

II. A királyról és fejedelmi jogairól.

III. A nemzet' politikai jogairól.

IV. A politikai hatalmakról.

V. Az alkotmány' biztosítékairól.

2. §.

A magyar közjog' kútfői. *)

Az összes magyar jog a **nemzeti szellemnek** volt kifolyása: a nemzet' jogi meggyőződéseinek, melylyek természet szerint egyszersmind történelmi helyez-

---

[3]) A közjog' fogalma az itt kifejtettnél tanszerűleg szélesebbre terjedő, mert a büntető- és per-jogot is felöleli; mivel ez, valamint a népjog s egyházi jog, szinte közjog' (*ius publicum*) jellemével bir —; a közjog itten egyértelműnek vétetik a szorosabb értelemben vett belső államjoggal; sőt maga az államjog sajátlag a közigazgatási rendszabályok' összeségét, az úgy nevezett anyagi közigazgatási jogot is felölelné.

*) A magyar közjog' kútfői, alkatuk- s hatályukra nézve közösek lévén a magyar jog' más köreivel, jelesen a magánjoggal, azoknak bővebb kifejtésére nézve átalában utalhatunk azon munkákra, hol a magyar jog' kútfői s történetök átalánosan tárgyaltatnak:

Jony, commentatio historico-iuridica de origine et progressu iuris hunno-hungarici a primis hunnorum in Pannoniam susceptis demigrationibus ad praesentia usque tempora continua annorum serie repetita; Lőcse, 1717; újra lenyomtatva Horváth Ign. Bibliotheca iuris consultorum Hungariae I. kötetében 1786.

tetése- s környezetének befolyása alatt keletkeztek, volt alkotása. E nemzeti jogi meggyőződések az összes magyar jog' körében átalában kétféleképen gyakorolták jogalkotó hatályukat. Ugyanis vagy a jogi öntudata által elhatározott nemzeti akarat szokásban, gyakorlatban, az ezen öntudatban felsarjadzott jogtételeknek a jogviszonyokra való közvetlen alkalmaztatásában nyilvánúl; vagy pedig a nemzeti jogakarat tör-

---

Decsy, historia de ortu, progressu, fatis et mutatione iurisprudentiae hungaricae. Pest, 1785—1792. IV.

Fleischhacker, historia iuris hungarici. Pozsony 1791.

Hajnik, historia iuris hungarici. Budán 1807. III. rész.

Kelemen, historia iuris hungarici privati documentis ac testimoniis illustrata. Buda 1818.

Szlemenics, magyar törvények történetírata. Pest, 1845. — Törvényeink története, a m. t. t. évkönyvei VI. VII. VIII. kötetében.

Kelemen, institutiones iuris hungarici privati, Buda, 1818. II. köt. 84—120 l. a kútfőkről.

Szlemenics, elementa iuris hungarici civilis privati. Posony, 1819. I. köt. 3—42. 49—67 l. történelmi áttekintés, s a kútfők.

Frank, a közigazság' törvénye Magyarhonban. Pest, 1845. I. köt. 20—94 l. a kútfőkről.

Markovics M., dissertatio de fontibus iuris hungarici. Nagyszombat, 1796.

Wenzel, dissertatio de fontibus iuris hungarici privati. Pest, 1836. — Párhuzam a magyar-erdélyi jogrendszer között, m. akad. értesítő 1852, 396—444 l.

A magyar közjog' kútfőiről különösen lásd bővebben:

Petrovics, introductio 18—27 §.

Gustermann, ungarisches Staatsrecht. I. 6 -56., §.

Cziráky, ius publ. XV—XXXIX. l.

Virozsil, ius publ. Spec. VI. 9—17 l.

Pauler, encyclopaedia 121. 122. §.

vény alakjában alkotmányszerűleg jelentetett s hirdettetett ki a törvényszerző hatalom által. A jogalkotás' ezen kétféle módját közjogunk' körében is minden időben felösmérhetjük. Teljességgel nem hiányzanak annak példái, hogy közjogi intézmények s tételek úgynevezett szokásjogi úton jöttek létre s fejlődtek ki; hogy a nemzet a maga élő jogi meggyőződését s akaratját e körben is közvetlenűl, cselekvényekben, a jogviszonyoknak ahhozképesti alakításában nyilvánította. Valaminthogy a jogalkotás' ezen módja történelmileg mindig és mindenütt megelőzte a törvényszerzés általi jogalkotást; sőt a törvényjog' kötelező erejét eszmeileg más alapra, mint a nemzeti jogakarat' érvényére fektetni nem lehet. De valamint a népek' szellemi fejlődésével átalában a törvény túlsúlyra emelkedik a szokásjog fölött, mivel a törvény valóságos előhaladása a jognak alsóbbrendű létezési fokról magasabbra, átmenete önleges bennsőségből tárgylagos külsőségbe: úgy ez különösen hamar megtörténhetik a közjog' körében, hol az állam' politikai alkatrészeinek egybeforrasztása, a nemzeti élet' döntő fordúló pontjain az állam-intézmények' tökéletesebb elrendezése, a nemzet és fejedelme között az uralkodásnak s a politikai hatalmak' gyakorlásának föltételei iránti szerződés, vagy egyéb történelmi körülmények, jogelvek- s jogtételeknek elvont fogalmi létben, törvény' alakjábani kitüzését szükségessé tehetik. Hasonló körülményeknél fogva a magyar közjogban is többrendbeli törvények, főleg mellyek az ország' alapszerkezetét, az uralkodás' és kormány' alakját, a politikai hatalmak' gyakorlásának lényeges elveit határozzák meg, s alaptörvények' neve alatt értetnek, olly kitűnő fontossággal birnak, miszerint a jogkútfők között első

helyen a törvényeket kell említnünk, és második helyen a szokást. [1])

I. Törvény és a mi a maga körében törvény' erejével bir.

Törvény a magyar alkotmány szerint olly jogszabály, melly a törvényesen koronázott király' s az országgyülés' [2]) közös megegyezésével állapíttatott s a maga módja szerint kihirdettetett. [3]) Ezen, királyok' végzeményei' *(decretum)* alakjában közzé tett, országos törvények avvagy törvényczikkelyek *(articuli diaetales)* a magyar közjognak úgy, mint a magánjognak közös közönséges kútfejét képezik. Közöttök azonban különösen kitűnnek azok, mellyekből, mint alaptörvényekből, az ország' alkotmánya kezdetét s erejét veszi. Országos törvényeink a „magyar törvénytár" *(corpus iuris hungarici)* nevezete alatt ösméretes gyüjteményben foglaltatnak. [4]) Ezen gyüjtemény magánszerkesztők' s kiadók'

---

[1]) Hasonló forrásokból folytak az Erdély' közjogát alkotó jogszabályok.

[2]) Az országgyülésen összegyült karok' és rendek' közös megegyezésével: mondtuk az 1848: 5. törvényczikkelyig; hanem ez által az országgyülési követeknek a népképviselet' alapjáni választása el lévén rendelve, ezen fogalmazás nem volna többé a dolog' lényegének teljesen megfelelő.

[3]) Ugyanez volt a törvény' fogalma lényegileg az erdélyi alkotmány' szerint is.

[4]) Teljes czíme a legujabb kiadásban: Decretum generale inclyti regni Hungariae partiumque eidem adnexarum. Budán 1844—47., mellyhez aztán az 1847—48-diki törvényczikkelyek is hozzácsatoltattak. Az I. kötet magában foglalja a hármaskönyvet s a királyi végzeményeket, Sz. Istvántól kezdve 1655-ig (ezt is odaértve); a II. kötet I. Lipóttól kezdve a legujabb időkig: a III. kötet különbféle pótlékokat foglal magában, mellyek közől a

fáradozásának köszöné létrejövetelét, kik előtt azonban a régiebb végzemények nagyobb része ösméretlen maradt. Utóbb számos illy régiebb királyi végzemény fölfedeztetett, de ezek nem foglaltatnak a törvénytárban, s nem birnak gyakorlati alkalmaztatással. Hanem azért

---

tárnokjog' czikkelyei, az esküszavak s a *regulamentum militare* a magok körükben törvényes erővel birtak, egyebek tanszerü segédeszközökül szolgáltak. A magyar törvénytárról lásd bővebben: Kelemen, instit. I. 112—125 §. II. 47—59 §. Frank, közig. I. 10—12 §. — Használatát könnyítik:

Aszalay: index seu compendium Tripartiti et generalium regni Hungariae decretorum ord. alphab. Nagyszombath 1650. 1694.

Szegedy, rubricae iuris hungarici. Nagyszombath 1734, III. — Bipartita Cynosura univ. iuris Ungar, (a II. rész Szentkeresztytől. Győr 1749. 1751 óta a m. törvénytár' kiadásaiban is, kivévén a legújabbat.

Kubinyi: enchiridion lexici iuris hungarici. Posony 1748; 3-dik kiadás Csaplovicstól 1832.

Kovachich (M. G.), indices reales historici in decreta comitialia. I. köt. index realis geographico-topographicus. Buda 1806; melly azonban a törvénytárban nem foglalt végzeményekre is vonatkozik.

Bencsik: repertorium iuris publici, privati et criminalis hungarici. Posony 1821.

Eötvös (Ign. báró): extractus synoptico-encyclopaedicus legum in corpore iuris contentarum. Buda 1829.

Szálé, Magyarország összes törvényei fölzetekben, Posony 1847. Valamint a törvénytár' kiadásaihoz tartozó:

Index personarum, locorum et rerum in corpore iuris hungarici, a temporibus S. Stephani . . . usque ad annum 1844. novissime concinnatus. Buda 1846.

A magyar törvénytár' kiadásait böven leírta:

Kovachich (J. M.): notitiae praeliminares ad syllogen decretorum comitialium, stb. Pest 1820.

e későbbi időkben napfényre hozott törvények Magyarország közállománya- s közjogának történetére nézve olly fontosak, hogy ennek tudományos felvirágzása körül ezeknek fölfedeztetését egyik fő tényezőűl kell elösmérnünk. [5])

A szöveg' olvasásához lásd:

Kovachich (J. M.), lectiones variantes decretorum comitialium i. regni Hungariae in corpore iuris hungarici editorum, quas ex collatione textus eorum cum originalibus authenticis eruit. Pest 1816.

Erdély' összes törvénykönyvének utolsó kiadása ily czímet visel: Erdélyországnak Törvényes könyve az approbata compilata constitutiók, novellaris artikulusok, stb. Kolozsvár 1815. II. kötet, s áll: az 16.. -iki országgyülésen törvényes erejűnek nyilvánított „*Approbatae Constitutiones* Regni Transylvaniae et partium Ungariae adnexarum" czímű törvénygyüjteményből, s a „*Compilatae Constitutiones*" czíme alatt I. Apafy Mihály' idejében az 1669-iki országgyülésen megerősített ujabb (1653-tól 1669-ig hozott) törvények' gyüjteményéből; mellyhez a később kiadott törvényczikkelyek (*novellares articuli*) időfolyami rendben csatoltattak. Az ekként bővített törvénykönyvnek több kiadása készűlt; az utolsó kiadás óta az 1846—47- s 1848-diki törvényczikkelyek járúltak hozzá. Az erdélyi országgyülési végzések' átnézetét adja:

Gál L., az erdélyi diaeták' s országos végzések' foglalatja. Kolozsvár 1837. III. köt.

[5]) Kovachich Márton György' kitűnő buzgó fáradozásainak, ki magát egészen a magyar politikai történelem' okleveles kútfői' feltárására szánná, köszönjük számos régi királyi végzemény' napfényre hozatalát.

Kovachich (M. G.), vestigia comitiorum apud hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia usque ad hodiernum diem celebratorum. Buda 1790. Hozzá ugyan ő tőle:

Supplementum ad vestigia comitiorum. Buda 1798—1801. III. köt.

A magyar közjog' közös irott kútfőihez tartoznak továbbá az okleveles szerződések, az ország' belszerkezetét átalában és egyes fontos közjogi viszonyokat illetőleg, a magyar királyok s az ország' rendei között *(articuli diplomatici)*; valamint békekötések s egyéb szerződések, egyességek, külső fejedelmekkel, államokkal vagy tartományokkal az országos törvényczikkelyekbe igtatva, vagy különben ünnepélyes okleveles alakba öntve. [6])

A helyhatósági szabályok *(statuta municipalia)* s a királyi kiváltságlevelek *(privilegiumok)* természetöknél fogva csak részletes érvényességüek, s csak részszerű vagy különszerű, az országos törvények' és szokások' körén belől kötelező jogot alkotnak azokra nézve, kiket közvetlenűl illetnek: mindazonáltal az ország' közállományára nagy befolyással vol-

---

Kovachich (J. M.), Sylloge decretorum comitialium inclyti R. Hungariae. Pest 1818. II. köt. (a II-dik kötet tárgymutató).

Kovachich (J. M.), monumenta veteris legislationis hungaricae. Kolozsvár 1814, Zágráb 1815. II köt.

A királyok' egyes végzeményeiről az átalános m. jogtörténelmi munkákban s a magánjog' rendszereihez írt bevezetésekben feltalálhatók az adatok; azoknak (mind a törvénytárban foglaltaknak, mind az utóbb fölfedezetteknek és közzétetteknek) átnézetét lásd Virozsilnál, ius publ. Spec. VI. a Toldalékban. Tab. I.

[6]) Lásd ezekről bővebben Petrovics, introd. 14. 15 §. ide tartoznak különösen a koronázási hitlevelek; bécsi, linczi békekötés; kereskedelmi s egyéb szerződések, minőket Magyarország már régente gyakran kötött a velenczei köztársasággal, Lengyelországgal, a török portával, Austriával, Styriával s más tartományokkal. Hasonlók Erdélyben is fordúltak elő.

tak, ennélfogva a magyar közjognak irott, habár csak különszerű forrásaihoz számítandók.

Különösen a statutumok [6a]) között fő fontosságuak: az ország' kapcsolt részeinek, [7]) a megyék', szabad kerületek', [8]) sz. kir. városok' [9]) szabályai. [10])

[6a]) A statutumokról, s különösen azok' kellékeiről lásd : Kelemen II, 104—108 §. Frank I, 46 §.

[7]) De municipalibus iuribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Zágráb 1830 (Kussevichtól).

[8]) Ide tartoznak a jászkunoknak 1751-ben megerősített s 1799-ben bővített szabályai, a hajduvárosok, fiumei, buccarii s túrmezei kerületek' jogai :

Articuli Jazygum et Cumanorum. Posony, év nélkül. — Statuta pro iudiciis Jazygum et Cumanorum. Pest 1844.

Origo et status privilegiorum oppidorum Hajdonicalium ex legibus, privilegiis aliisque monumentis depromtus. Hely és év n.

Chronologica synopsis iurium et privileg. marit. comm. urbis portus districtusque Fluminensis. Fiume, év n.

Jozipovich, deductio iurium univ. Nobilium Campi Turopolya. Zágráb 1833.

[9]) A tárnoki sz. k. városok' különszerű jogát alkotó czikkelyek, mellyeket Zsigmond' II-dik végzeménye' s az ősi szokások' nyomán I. Mátyás korában Laki Thuz János tárnokmester szerkeszte, s Rudolf király is 1602. aug. 13. megerősíte, a m. törvénytár' kiadásaiban bennfoglaltatnak. Több régi s ujabb szabályokkal bővítve kiadta Kovachich M. Gy. illy czimü munkájában :

Codex authenticus iuris tavernicalis statutarii communis Buda 1803. — Wagner, iurisdictio Tavernicalis. Pest 1834.

Más városi szabályok közöl történeti szempontból nevezetesek :

Jus civile sive statuta privilegia stb. L. reg. civitatis Cassoviensis aliarumque civitatum stb. Bártfa 1702.

Wihlkür u. Rechtspruechle der Sachsen in der Zips (1370). Wagnernél : Analecta Scepusii, Bécs 1760. I. 240—260 l.

A királyi kiváltságlevelek [11]) bizonyos pontig a legujabb közjognak is kútfejét képezik: azonban ezek,

---

Michnay s Lichner: Budaváros törvénykönyve 1244—1421. Ofner Stadtrecht. Posony 1845.

Wenzel, das Stadt- und Bergrecht der k. k. Freystadt Schemnitz (a 13. századból). A bécsi Jahrbücher der Literatur CIV-dik kötetében.

A szepességi XVI. városok pragmatikai, történeti s állományi vázlata. Lőcse 1842.

[10]) Erdélyből e tekintetben fölemlítendő főleg a székelyek' s szászok' külön joga. Ahhoz a székelyeknek az 1451. vásárhelyi, 1506. agyagfalvi, de főleg 1555. april 28. Udvarhelyen összegyüjtött s a vajdák által megerősített szabályai tartoznak.

A nemes székely nemzet' constitutiójí, privilegiumai s a jószágok' leszállását tárgyazó törvényes ítéletei. Pest 1818. (Székely Mózestől).

A nemes székely nemzet' jussait világositó némelly darab levelek. Marosvásárhely 1838. Ezekhez:

Benkő, imago inclytae nationis siculicae. Szeben és Kolozsvár 1791. 2. kiad. 1837.

Kállay, hist. értekezés a székely nemzet' eredetéről, hadi s polgári intézeteiről. N.-Enyed 1829.

A szász nemzet' külön joga 1583-ban szerkesztett, s Báthory István és az országos törvények által megerősített szabályokon alapszik, mellyekhez a nemzeti gyülekezet' végzései s felsőbb rendeletek járúltak.

Statuta iuris municipalis Saxonum in Transylvania. Brassó 1583.; az erdélyi törvénytárban is.

Der Sächsischen Nation in Siebenbürgen Statuta oder Eigen-Landrecht. Szeben 1840.

Grundverfassung der Sachsen in Siebenbürgen. Offenb. 1792. 2. kiad. Szeben 1837.

Eder, comm. de initiis iuribusque primaevis Saxonum Transylv. Bécs. 1792.

[11]) Törvényes kellékeikről s erejökről lásd: Kelemen II, 95—100 §. Szlemenics I. 18—21 §. Frank I, 47—51 §

úgy mint egyéb hitelt érdemlő oklevelek, ha az eddig napfényre hozottak s közzétettek összes tömegét tekintjük, főleg jogtörténelmi tekintetben a legnagyobb fontosságuak; s nemcsak a magyar magánjog', hanem a közjog' intézményei' keletkezésére, alakúlására, fejlődésére, változásaira, viszontagságaira vonatkozólag a legbecsesebb és különben sehonnan nem pótolható adatokat s bizonyítékokat bennök leljük fel. Csakhogy ezeknek használatában a legjózanabb s legkimüveltebb ítélőtehetséggel szükség eljárni, soha nem tévesztve szem elől azon ovatosságot, melly hitelességök' megbírálása, a szavak' kivált a régiek' kellő magyarázata körül szem előtt tartandó; valamint nem feledve azon nyomos különbséget, melly az oklevelek' történeti becse, és a még kötelező törvény' és szokás' szabályainak ereje között létezik. [12])

---

[12]) Nem lehet eléggé figyelembe ajánlani azt, a mit e tekintetben Bartal Gy. szakavatottan ad elö commentárjaiban, a bevezetésben 27—35 §. „A régi levelek' megitélésében semmi szigor nem fölösleges; értelmök' megállapítására pedig szokás és hosszasabb gyakorlatban élesedett, s illynemü tanulmányokkal táplálkozott elme kivántatik. — Oklevelek' kétes értelmét a gyakorlat fejti, melly elébbvaló a mesterek' szabályainál. Régi jogszabályokat magokban foglaló oklevelek' becse nem függ ugyan számuktól, hanem tekintélyöktől; mindazonáltal igen kell vigyázni, nehogy egy oklevél' történetes tanubizonyságára olly súly fektettessék, minő csak több illyes oklevél' egybehangzó bizonyságának s a történelemnek tulajdonítandó. . . . S ez a régi törvényekről is áll, miután némellyik soha, más csak sokkal később, mintsem hozaték, más ismét csak annyiban, mennyiben a szokás engedte, lépett hatályba. . . S valamint nem gáncsolható eléggé azoknak tévedése, kik a régen elavultakat jelenleg is akarnák jogok' s kötelességek' szabályaként érvényesítni, azonképen roszszalandó azoknak ferdesége, kik régi dolgokat is a jelenkor'

Végre ide tartoznak a királyi szabályrendeletek s kormányintézmények, mellyek a végrehajtó (kormány-)hatalom' rendes törvényes körében állandó, különben pedig ideiglenes erővel birnak, ha valamelly esetben t. i. a közjónak halasztást nem szenvedő lényeges érdekei a kormányhatalom' részéről illyes intézkedéseket tennének szükségesekké. A királyi rendeletként vagy a király' nevében kibocsátott kormányintézmények különbféle tartalmuak, s tárgyuk', valamint közrebocsáttatásuk' alakja' különbféleségéhez képest különböző nevezetüek. Az ország' törvényhatóságaihoz, mind a magyar kir. udvari kanczellária' útján leérkezett legfelsőbb rendeletek, mind a m. kir. helytartótanácstól saját hatáskörében kiadott rendeletek, helytartótanácsi körlevelek alakjában intézvényeztettek. Példaként fölemlíthetők a bánya-, pénzverési, só-, harminczad-.

---

szelleme után akarnak megítélni." — Okleveleink' gyüjtésében fáradhatatlan buzgó szorgalmuk által felejthetetlen érdemeket szerzettek magoknak különösen: Hevenesy, Kaprinay, Cornides, Pray, Katona, Wagner, Kovachich M. Gy., Fejér, Czech; bár még mindig sok tennivaló maradt e téren, de egyszersmind legujabban tudósaink' e részbeni ernyedetlen iparkodásának örvendhetünk. Okmánytárral irodalmunkat Fejér Gy. ajándékozta meg:

Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. Buda 1829—1844, összesen 42 kötet; hozzá:

Arpádkori új okmánytár. A m. tud. akademia tört. bizottmánya megbizásából közzé teszi Wenzel Guszt. Pest 1860. I. köt. 1001—1235. (A magyar történelmi emlékek I. osztályának: okmánytárak, VI-dik kötetje.)

Theiner, Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Roma 1859. 1860. II. köt.

Endlicher, rerum hungaricarum monumenta Arpadiana. S. Gallen 1849, a második részben: leges.

postaügybeli számos szabályrendeletek, a regulamentum militare, a közigazgatási, törvénykezési, kincstári hatóságok', főispánok' tiszti utasításai, a közoktatás' rendje, stb. Ezeknek 1848-ig sem hivatalosan, sem magánszorgalom által szerkesztett s közzétett gyüjteményei nem léteztek. [13])

II. Szokásjog. [14])

A nemzeti öntudatban közvetlenül keletkező jog a szokásjog. A szokás, a gyakorlat, jogviszonyoknak

---

[13]) A közrendészet' tárgyaiban kiadott rendeletek' kivonatát közli a következő munka:

Kassics, enchiridion, seu extractus benignarum normalium ordinationum circa praecavenda vindicandaque quaevis in regno delicta, corrigendos tollendosque diversos abusus, conservandam proin securitatem et tranquillitatem publicam, tuendumque rectum politiae ordinem etc. emanatarum secundum materias serie chronologica et ordine alphabeti digestus. I. köt. 1724—1780. II. 1780—1790. febr. 20. III. 1790. febr. 20 — 1824. Pest 1825.

Az illető közigazgatási tárgyakhoz nagyszámú m. kir. helytartótanácsi intézvényeket idéz a következő munka is:

Récsi, közigazgatási törvénytudomány kézikönyve. Pest 1854—1855. IV köt. — Részbeli magángyüjtemény, az egészségügyi rendeleteket magában foglaló: — Linzbauer, Codex medicinalis regni Hungariae. Buda 1852. IV. köt.

Erdélyből fölemlítendő:

Praecipuarum cuivis patriae civi scitu digniorum necessariarumque ordinationum normalium collectio excelsi Regii Gubernii adnutu impressae. Szeben 1830—1841. IV rész.

Országgyülés, a felséges Udvar és királyi főkormány által kiadott szabályok vagyis utmutató felsőbb rendeletek. M-Vásárhelyen 1838.

[14]) Petrovics, introd. 27 §. Cziráky, XXXIV §. Kelemen II, 88—92 §. Frank I, 41—44 §.

a nemzeti meggyőződésből közvetlenűl felsarjadzott jogszabályokhoz képesti alakítása által, annak csak megtestesűlése, jelenségének alakja, érvényesűlésének eszköze. [15]) Ezen alak lényeges ugyan, mert a jog nemcsak nemzeti jogi meggyőződés, hanem egyszersmind nemzeti jogi akarat: de ha ez már szokásjog' alakjában nyilvánúlt, nincsen semmi további megerősítésre szüksége, a törvényhozásnak hallgatag vagy nyilvánított, átalános vagy különös helybenhagyása által. És hatálya tökéletes: jogszabályokat állapíthat, eltörölhet, változtathat, módosíthat nemcsak régibb szokásjogot, hanem törvényeket is. Ez a jogkútfők között a természetszerű viszony, melly honunkban minden időben el volt ösmérve: miszerint az ország' köz állapotát tárgyazó, nemzeti szokás által behozott, és csupán hosszas folytonos gyakorlat által átszállott szabályok, *(observantiae regni)* — minők a hon' nagyfontosságú közügyeit, például, a királyok' s királynék' koronázását, országgyülési dolgokat, végzemények' s oklevelek' kiadását, írott törvények' hiányában régi időktől fogva egyedül szabályoznak — a magyar közjog' kétségbevonhatatlan kútfejét képezik: valaminthogy a szokást a közjog' forrásának az 1791: 10 sarkalatos törvénye s a koronázási hitlevél is elismeri: hol a királyok az ország' régi, jó s elösmért szokásait — mellyekre törvényeink különben is gyakran hivatkoznak — szintúgy mint az irott törvényeket megtartani igérik.

A szokásjog' fogalmából foly, hogy megösmérésére az eszközök csak ollyanok lehetnek, mellyek-

---

[15]) Non tamen actus, sed tacitus consensus populi inducit consuetudinem: helyesen mondja Verbőczy, Hk. prol. t. 10 §. 7.

ből élő nemzeti jogi meggyőződés' lételét lehet következtetni. A nemzeti jogi meggyőződés' élete szokásban nyilvánúlván, természetes és legfőbb megösmérési eszköze a szokás, t. i. az ezen meggyőződésből fakadt jogszabály' valóságos gyakorlata. A szokásnak ollyannak kell lenni, hogy abból nemzeti jogi meggyőződés' lételére alaposan lehessen következtetni. Innen folynak e szokás' kellékei: [16]) 1) hogy jogszabály' gyakorlatát foglalja magában (ez az úgynevezett *opinio necessitatis)*; tehát hogy a személyeket, kiknek cselekvényei gyakorlat' esetei gyanánt tekintendők, jogi meggyőződés vezette legyen; 2) hogy valósággal szokás legyen: állandó s egyforma gyakorlat, mi természet szerint egyszersmind hosszabb időt tesz föl *(longa, diuturna consuetudo).* [17]) A szokásjog' megösmérésének más eszköze hitelt érdemlő, dologhoz értő személyek' meghallgatása a szokásjog' létele felől. De a szokásjog' hitelt ér-

---

[16]) A szokásjog' kellékeiről lényegileg helyesen értekezik Verbőczy is Hk. prol. 10.

[17]) A közjog' kútfőinek magyarázatára átalában, de kivált az országos gyakorlat' megösmérésére segédszerűl szolgálnak az országgyülési irományok s naplók, mellyek az alsó táblánál 1790. óta, a főrendeknél pedig először az 1839—40-diki országgyülésen jelentek meg nyomtatásban. Ezekhez:

Eötvös (Ign. B.), index synopticus actorum comitialium ab annis 1790—91 usque 1825—27. Buda 1829.

Lajstroma az 1830, 1832—36, 1839—40, 1843—44-dik esztendőben sz. kir. Posony' városában tartatott országgyülés' jegyzőkönyvének és irományainak. Buda 1843. 1846 (a m. kir. egyetem nyomdájában).

Erdélyben 1790. óta az országos ülések' jegyzőkönyvei nyomtatásban adattak ki, mellyekhez az 1841-diki országgyüléstől kezdve Beszédtár járúlt.

demlő följegyzései is szolgálhatnak megösmérése' eszközéül.[18])

Magyarország's kapcsolt részei' szokásjogainak illy följegyzését, s egyszersmind rendszeres előadását három részben foglalja magában Verbőczy István nagy hirű müve: „*Opus tripartitum iuris consuetudinarii Regni Hungariae partiumque eidem adnexarum*".[19]) Ugyanis II. Lengyel László' korában az irott jog' halmaza, s még inkább az eltérő szokások miatt a jogszolgáltatás ingataggá vált vala, mellynek megszilárdítása végett országosan elhatároztaték a szokásjogok' összeirása;[20]) melly országos ohajtásnak végre Verbőczy felelt meg fennebb nevezett munkájával.[21]) Munkája az 1514-diki országgyülésen átvizsgáltatott s királyi megerősítést nyert ugyan, azonban a királyi pecsét' hiánya s a kihirdetés' elmulasztása miatt törvényes erő nélkül ma-

---

[18]) A szokásjog' tekintetében helyesen jegyzi meg gr. Cziráky, hogy különös figyelmet érdemelnek a tudósok' buzgalma által rejtekökből napfényre hozott okleveles emlékek. Mert ezekből megbizonyosodunk affelől, hogy régente sok dolog volt törvényck által elhatározva, mellyek idő' folytán elvesztek, de azontúl is szokás' neve alatt híven megtartattak.

[19]) A munka' szerzőjéről, a szerzés' alkalmáról, a munka' belső elrendezéséről, kiadásairól s jellemzéséről lásd a magyar jog' történelméről s kútfőiről szóló fejtegetéseket. „Mennyit lehet a szerző' kitünő jogtudománya', különben is széles tudományossága', s munkája' szerzésében lelkiismeretessége' bizonyítására felhozni, abból tünik ki, ha tantételei a fennlevő törvények' s régi oklevelek' értelmével egybevettetnek." Bartal, I. könyv 41 §.

[20]) Lásd különösen 1498 : 6; 1500 : 10.

[21]) A szerző' életviszonyairól lásd: Horváth Ist., Verbőczy István emlékezete. Pest 1819, II-dik köt. (az I. nem jelent meg); Palugyay, Verbőczy István rövid életrajza. Buda 1842.

radván, mind a két hazában arra csak szokás s törvényszéki gyakorlat által emeltetett, mit a törvényhozás ismételt hivatkozásai is utóbb megerősítettek. [22])

Ezen kútfőkből merítve, előadandó a magyar közjog' rendszere, használva mindazon segédszereket, [23]) mellyek a kútfők szolgáltatta joganyag' tisztább, helyesebb s mélyebb felfogására vezetnek. Nem is említve a kellő nyelvösméreteket, hogy a törvények', jogföljegyzések' s oklevelek' nyelvét tökéletesen értsük, tekintettel jelesen a különböző korszakok' sajátságaira a nyelvjárásban: illy segédszerek, a már különösen kiemelt országgyülési jegyzőkönyvek, irományok s naplókon kivül, a történelmiek: [24]) a történettudomány, segédtanulmányaival. Mert jogot, törvényt helyesebben felfogni nem lehet, mint ha összefüggésében vesszük fel azon körülményeknek, mellyek között létre jött, mellyeknek eredménye: ez okból a jogtanulmány átalában nagy mértékben szükségessé teszi a történelmi tanulmányokat; az országok' történelmének ösmérete nélkül a közjog' története s fejleményei nem érthetők. Továbbá a közjog' alapos tanulmányo-

---

[22]) Voltak, kik Verböczy' hármaskönyvének törvény általi megerősítését vitatták, de lásd ellenök Frank I. 36 §. A szokás által elfogadott munkának törvényhozás által történt későbbi megerősítését az 1635: 18; 1647: 16, 116; 1655: 53, 54, 78; 1681: 37; 1687: 11; 1715: 9, 26, 48, 68, 97 stb. Erdélyre, nézve az Appr. II, 1 cz. 1. 2. czikkje, a lipótféle hitlevél' 3-dik pontja stb. kétségen kivül helyezi.

[23]) Ezekről bővebben értekeznek Cziráky, XXXVI—XLIX §. Virozsil, spec. VI. 18—23 l.

[24]) Lásd fennebb az 1. §-ban a 2) jegyzetet.

zásának segédszeréül ösmérendő el a statisztika, melly az ország' alaperejének és mindennemű köz-viszonyainak s állapotának ösméretére vezet; valamint a polgári társaság' magán-viszonyait tárgyazó magánjogtudomány, a köz- és magánjog-rendszer közötti kölcsönhatás végett. Szintén a közönséges egyházi jog s ennek Magyarországon fennálló különszerű szabályai; mert a közjog' egyik legfontosabb pontját képezi az állam és egyház közötti viszony, s az egyház' és vallás-társulatok' joga az államban; ennek alapos értésére pedig az egyház' alkotmányának ösmérete nélkül jutni nem lehet. Önként értetődik, hogy a publicista előtt nem szabad idegennek lenni a büntető jognak, a perjognak, s a honi jogrendszer egyéb köreinek. A közjog' tudományának segédszerei között említendő azonfölül a népjog (nemzetek közötti jog), s más országok' közjogának s jogtörténelmének ösmérete: mivel a jogképződésnek történelmi jelenségei a korban nem egyesek, elszigeteltek; s a különbféle és változatos jogi alakúlások egyenlő, hasonló vagy ellenkező viszonyokból és okokból összehasonlítás által megfejthetők s mélyebben felfoghatók. Az ország' hazai intézményeinek egybehasonlítása más államok', kivált hasonló alakzatú állam' közjogi intézményeivel, első tekintetre mindjárt sokkal fontosabbnak tűnik fel, hogysem további fejtegetést kivánna. Más államok' intézményei- s történelmének alapos ösmérete bizonyos pontig a saját kormányférfiúi tapasztalást pótolni képes: hol azonban különösen őrizkedni kell félszeg tudástól, melly fölületességnek s annak eredménye, ha valamelly állam' alkotmányjoga bizonyos rendszer' támogatására, nem pedig saját magáért adatik elő, s meghamisíttatik egyoldalú

elméleti tételek beültetése által a *positiv* kútforrásokból merítettek helyébe. Végre az államjogi elméletek' ösmérete annyival inkább nélkülözhetetlen, mivel tényúl áll az, hogy e bölcselmi jogi elméletek a 18-dik század óta az európai közjogi alakúlásokra hatalmas befolyást gyakoroltak. [25])

A magyar közjog' intézményeinek tudományos, rendszeres előadása már a XVII. században meg lőn kisértve; s a XVIII. században e részben nem csekély előmenetel történt: midőn nemcsak a magyar közjog' egyes lényegesebb tárgyai s pontjai deríttettek ki mély és széles tudományos képzettséget s vizsgálódást tanusító értekezésekben, hanem a magyar közjog' összes rendszerét feltüntető munkák is készűltek. A mult század' vége óta nagy számmal feltalált s közzétett régi oklevelek nagy mértékben elősegítették az ország' köz viszonyainak s történelmi fejlődésöknek teljesebb ösméretét. Mindazonáltal illy kedvező irodalmi előzmények' daczára, a magyar közjog' tudományos irodalma ujabb időkben, a közéletnek az 182⁵/₇-diki országgyülés ótai föllendülése után is, aránylag hátramaradt, s kivált a magyar közjog intézményei' szellemét hiven visszatükröző összes, rendszeres előadások hiánya igen érezhető. Minek oka nemcsak abban keresendő, hogy az irodalom inkább a közvetlen gyakorlati politikai élet' szükségeinek kivánt szolgálni; hanem igen is elösmérendő azon befolyás, mellyet illy sajnos hátramaradás' előidézésére az 1848-ig fennállott sajtóviszonyok a szel-

---

[25]) A bölcselmi elem' méltánylásáról a közjog' tanulmányában, lásd fennebb az 1. §-ban a 2) jegyzetet.

lem' tudományos müködésének is szabadabb mozgását megbénító előleges könyvizsgálati rendszer által gyakoroltak: mi okból az összes közjogot magokban foglaló munkák Magyarországban úgy, mint Erdélyben nagyobbrészint kéziratban maradtak. [26]) Egyébiránt a sajtó alól kikerűltek' sora időrendben a következő: [27])

Artner, de Regno Hungariae. Tübing 1624.

Schoedel, disquisitio historico-politica de Regno Hungariae. Strasburg 1629; uj kiadás Behamb' jegyzeteivel ugyanott 1676.

Lochner, facies iuris publici Regni Hungariae. Tübing. 1666; új kiadás Jony' jegyzeteivel, Jena 1717; újra lenyomtatva Horváthnál, bibliotheca iurisconsultorum Hungariae II-dik kötetében. Posony 1787.

Pancratius, tractatus politico-historico-iuridicus iuris publici Regni Hungariae. Kassa 1668: újra lenyomtatva szinte a fennebb idézett gyüjtemény' második kötetében.

Jony, tractatus iuris publici Hungariae. Jena 1756.

Beck, iuris publici Austriaci specimen II. melly a magyar közjogot foglalja magában, Bécs 1752; ujra lenyomtatva Benczur' jegyzeteivel Horváthnál, bibliotheca iurisconsultorum Hungariae, IV. köt. Bécs 1790.

Ladislaus Syrmiensis (Szulyó): status publicus Regni Hungariae. Bécs 1784.

Grossing, ius publicum Hungariae, unica complexum

---

[26]) Illyes, és egyes közjogi tárgyakról szóló kéziratok részint a közkönyvtárakban s a nemzeti muzeumban őriztetnek, részint magánszemélyek' s családok' birtokában léteznek; lásd Virozsil, specimen VI. 23 l. m) jegyzetben.

[27]) A magyar közjog' rövid irodalomtörténetét adja Schwartner, Statistik des Königsreichs Ungarn, II. kiadás. Buda 1811. II. 9—17 l. Az írók sorozatát Lehoczky, index scriptorum publico-politico-iuridicorum, Posony 1803. A magyar közjog' irodalmának rövid átnézetét lásd Pauler' jog- és államtud. encyclopaediájában 124 §.

dissertatione, Halle 1786; németül (hely megnevezése nélkül) ugyanazon évben illy czím alatt: Ungarisches allgemeines Staats- und Regiments-Recht; a Grossingféle munka' szövege vitázó jegyzetekkel megvan illy czímű munkában is: Animadversiones in ius publicum Hungariae a Fr. R. Grossing editum 1786. (hely megnevezése nélkül), melly utóbb újra szétküldetett a következő új czím alatt: Refutatio iuris publici Hungariae a Fr. Grossing editi. Pest 1790.

Horváth (Ign. S.), institutiones iuris publici particularis Regni Hungariae. Posony 1786, I. rész (töredék).

Petrovich, introductio in ius publicum regni Hungariae. Bécs 1790 (töredék).

Rosenmann (Lakics és Ürményi), ius publicum Regni Hungariae. Bécs 1791; németül: Staatsrecht des Königreichs Hungarn, ugyanott 1792; hozzá: Observationes in ius publ. R. Hungariae Rosenmannianum (Olgyaytól) 1792.

Gustermann, ungerisches Staatsrecht. Bécs 1818. I. köt. ugyanattól jogtörténelmi munka: Die Ausbildung der Verfassung des Königreichs Ungarn. Bécs 1811, II köt.

Farkas, principia iuris publici regni Hungariae. Zágráb 1818.

Wildner, Ungarns Verfassung. Lipcse 1843.

Beöthy (Zsigm.), elemi magyar közjog. Pest 1846.

Miskolcy, Magyarország közjoga. Eger 1846.

Bartal (Gy. beleházi): commentariorum ad historiam status iurisque publici Hungariae aevi medii libri XV. Posony 1847. III köt. Jogtörténelmi munka, mellynek kitűnő tudományos becse' méltánylására lásd Pauler értekezését: Bartal Gy. jogtörténeti commentárjai (Új M. Muzeum 1858., 65—91. 264—294 l.).

Cziráky (A. M. gr.), conspectus iuris publici Regni Hungariae ad annum 1848, historicis animadversionibus illustratus. Bécs 1851. II köt.

Virozsil, ius publicum Regni Hungariae a primordiis huius regni usque ad recentissima tempora ordine scientifico deductum. Buda 1854. (Az 1843-ban megírt munka 1850. óta 1854-ig hat külön *specimenben* bocsáttatott közre).

ELSŐ FEJEZET.

A magyar államtestről átalában, annak alkotó elemeiről s közjogi természetéről.

3. §.

A magyar állam eredete. *)

A magyar közjog' végső fejleményei a mult' viszonyaiból fölmerűlt tényezők' eredményei. Ezen viszonyok pedig szakadatlan kapcsolatban, a magyar álllamtörténet' annyi kedvező s balszerencsés viszontagságain át, azon politikai események során keresztül, mellyek időnként az ország' alkotmányában s közigazgatási rendszerében közbejött különböző változások' s új alakulások' inditó s döntő okai voltak — visszavezetnek utoljára a magyar nemzet' [1]) és állam' történelmi első kezdetére.

*) Dissertationes historico-criticae super quibusdam vetustioribus rerum ungaricarum capitibus (Madarassytól). Posony 1832. Diss. I. De origine Monarchiae Ungaricae 11—20 l.

Bartal, comm. II. könyv 1—12 §. I. köt. 109—120 l.

Cziráky a bevezetésben VII—XI §. Virozsil, spec. VI. 27—30 l.

Szalay, Magyarország. tört. I. 9—21 l.

Horváth M., Magyarország' történelme I. 25—47 l.

[1]) A nemzet itt politikai értelemben veendő, mint államalkotó, nem pedig néprajzi értelemben, melly a fajt tekinti.

A magyar állam' s közjog' első kezdetét s alakító őseszméit — mellyeknek kihatását a figyelmes észlelő még a polgárisúlt s kifejlődött magyar államélet' ujabbkori mozzanatai- s intézményeiben is felösmérheti — azon eredeti egyesűlési s hódolási szerződésben leljük fel, mellyről régi írók tudósítnak. [2]

Ezek szerint a magyar nemzet' s állam' eredete röviden következőleg vázolható.

Ázsiai hun vagy skyth eredetű őseink, [3] kik anyanyelvökön magokat magyaroknak nevezték — melly nevet maiglan megtartottak, honnan görög íróknál is néha mazar-oknak hivatnak, kiket azonban a görög írók többnyire turk-oknak, a frank és német írók unger-eknek, ungar-oknak, az orosz írók ugroknak, neveznek — a IX-dik század' vége felé még a khazarok' szomszédságában, a Don és Bug folyók' tájain laktak, hét nemzetségre (néptörzsre) osztva, [4] mindegyik saját hadvezére (vajda, βοεβοδοι) alatt; s azon szövetségi kapocscsal, hogy ha valamellyik nemzet-

---

[2]) A jogtörténelemnek érdekes feladata a magyar nemzet' eredetével egyszersmind jogának csiráit kutatni ősi bölcsejében, s meghatározni kideríthető ősi jogintézményei' viszonyát a rokonnépekéhez és olly népek' jogintézményeihez, mellyekkel a magyar érintkezésben volt, s mellyeknek szellemi befolyását tapasztalta, mielőtt megkezdé új történelmi pályáját: mit az összehasonlító nyelvészet', néptan' s jogtudomány' előhaladásai rendre nagyobb mértékben lehetővé teendenek.

[3]) Wenzel, eszmetöredékek a magyarok eredetéről; Uj Magyar Muzeum 185⁰/₁. 305—329. 431—457. 486—500 l.

Bartal, jegyzetek Szalay László' történetéhez, ugyanott 1851—52. I—XV §.

[4]) Szabó Károly, a hét magyar nemzetségről, ugyanott 185¹/₂. 827 s köv. l.

séget veszedelem fenyegetné, a többiek egyesűlt erővel járúljanak segítségére — illy háború esetén a közös hadak' élén valamellyik, kora, hadi erényei, ildomossága által tündöklő vajda állván. [5])

Ezen szövetségi viszony változást szenvedett, midőn a magyar nemzetségek, valamely okból, hihetőleg külviszonyok' befolyása alatt, Árpádot, Álmos' fiát, etelközi új honukban az egész nemzet' közös és fő vezérévé és fejedelmévé választották. [6]) A polgári egyesűlés' és

---

[5]) Konstantín (Porphyrogen.) byzanti császár a birodalom kormányzatáról írt munkája' 38-dik fejezetében így ír (Szabó Kár. fordítása szerint): „S a turkok hét nemzetségből álltak, s fejedelmök (αρχον) sem belföldi sem idegen soha nem volt, hanem bizonyos vajdák voltak közöttök, kik közől első vajda volt az elébb említett Lebedias. S együtt laktak a khazarokkal három esztendeig, szövetségeseik lévén a khazaroknak minden háborújokban.“ Hogy őseink hét nemzetségre voltak oszolva, egyhangúlak hirdetik hazai forrásaink is. Ezen nemzetségek' fejeit a császár voivod néven említi, miből azonban nem következik, hogy a voivod nevet viselték volna: mit a császár maga sem állít, mert ő csak azon méltóság' kifejezésére, mellyet ezen főnökök viseltek s mellyet fejedelmi hatalomnak nem nevezhetett, használja az előtte ösméretes szláv voivod szót, azt akarván ez által jelölni, hogy ezen főnökök ollyanfélék, ollyan méltóságuak voltak, mint a szláv népeknél közönségesen ösmért voivodok (vajdák). Szabó Károly, biborban szül. Konstantín császár' munkái magyar történeti szempontból ismertetve, a magyar akad. értesítőben (phil. törv. és történettudományi osztály) 1860. I. 112 l. De lásd Horváth M. Magyarorsz. tört. I. 19 l. 1) jegyzetben.

[6]) Béla király' névtelen jegyzője (5. fej.) Álmost, Konstantín császár pedig a már fennebb idézett helyen Árpádot említi, mint a magyarok' első választott fejedelmét. Árpád' etelközi fejedelemmé választatása iránt Béla király' névtelen jegyzőjével Konstantín' ezen előadását aligha lehet megegyeztetni; s adatai-

hódolás' eme szorosabb kapcsolata által meg lőn vetve a magyar nemzet' politikai létének s a magyar államnak alapja. Bár ennek teljes megalapítására hiányzék még a nemzetnek az állandó terület s a tökéletesebb államszervezet. Hanem erről még Árpád' uralkodása alatt a körülményeknek megfelelőleg lőn gondoskodva. Mert vezérlete alatt a magyarok nyugoti irányban viselt szerencsés hadjárataikban elfoglalván a bolgárok' földjét, s a Karpátok, Száva, Duna és Enns közötti tájakat, mellyek előbb Pannoniához s a nagy morva birodalomhoz tartoztak vala, hatalom- és tehetségben gyarapodva, e földeken állandóan megtelepedtek; s aztán ügyeiket más államok' példájára tökéletesebben rendezvén, országuk' politikai lételét szilárdan megalapították. [7])

A polgárisodás' gyorsabb haladását nem kevéssé

---

kat megbirálva és más hiteles forrásokkal egybevetve, történetíróink' többsége e részben Konstantín előadását követi. Mert nemcsak hogy Konstantín császár Árpád' korához sokkal közelebb élt és írt (949), s így ő könnyebben és hitelesebben lehetett értesülve, mint a nála egy vagy két századdal későbben élt névtelen jegyző: hanem a névtelen jegyzőn kivül semmi más forrás nem emlékezik Álmos' fővezérségéről; sőt ellenkezőleg a legkülönbfélébb s egymástól teljesen független források a magyarok' első vezérének Árpádot s nem Álmost hirdetik. Valaminthogy első fejedelmeink és királyaink az oklevelekben, történetíróinknál s a közéletben a legrégibb időtől fogva mindig Árpád', és soha nem Álmos' háza- s véréből valóknak neveztetnek. Szabó Kár. idézett értekezésében 118—121 l. Bartal (comm. I. köt. 113 l.) a dolgot úgy próbálja összeegyeztetni, miszerint a fejedelemválasztógyülés Álmos' tekintélye alatt tartatott, s ő magát öregségével mentvén, választatott meg fejedelemnek Árpád.

[7]) Már Árpád alatti országrendezésre czéloz Béla királynak névtelen jegyzője 40. fej.

késleltették ugyan a magyaroknak Árpád és utódjai alatt prédálás végetti gyakori ellenséges berontásai a szomszédos vagyonosabb tartományokba, főleg Németországba, Itáliába, Galliába. Míglen az előbb Merseburgnál, de kivált utóbb Augsburgnál szenvedett roppant vereség s veszteségek után, az időközben mind erkölcsi, mind politikai tekintetben, zsákmányoló háborúi folytán hanyatlásnak indúlt s politikai egységében megrendűlt magyar nemzet, szelidebb gondolkodást váltott, állandó lakhelyén békességesebben kezdett élni, földmüveléshez és iparos munkákhoz jobban szokni. [8]) Míg végre Geiza herczeg, a keresztény valláshoz vonzódván, azt nemcsak maga elfogadta, hanem szabad terjesztésére országában is hatalmat engedett: mi által nemzetének jövendője körül jelesen érdemesítette magát, megvetvén ez által nemzete' boldogabb s szerencsés jövendőjének, s a polgárisúlt európai nemzetek' családjába való fölvételének első alapját. Mert fia, István, atyja' üdvös törekvéseinek legernyedetlenebben buzgó előmozdítója lőn. Uralkodása' kezdetén némelly, kezdeményei ellen feltámadt hatalmas nagy urakat haddal megtörvén, s azon kor' szokásaihoz képest az apostoli szent széktől királyi koronát, czímet és méltóságot nyervén és felöltvén, az ország' tökéletesebb rendezéséhez fogott, s a hadi erényekkel tündöklő magyar nemzetet a szelídebb emberi müveltség' megbecsűlhetetlen adományaival, új törvényekkel, vallási s polgári intézményekkel megajándékozta: úgy hogy azon kor' szelleméhez képest az ország' tökéletes szervezetéhez már semmi sem hiányzott, s Magyarország rövid időn egyenjogú állást foglalt el az európai államok' rendszerében.

---

[8]) Horváth, Magy. tört. I. 94 l.

4. §.

A magyar államtest' politikai alkatrészei. *)

A magyar szent korona által jelölt uralom a mostani tulajdonképeni (legszorosabb értelemben vett) [1]) magyarországi területen kivül kiterjed más tartományokra is, mellyek a magyar korona' hatósága alatt álló

*) Timon, imago novae Hungariae, repraesentans regna, provincias, banatus, et comitatus ditionis hungaricae stb. Béés 1762.

[1]) A magyarországi terület különböző értelemben vétetik. Legszélesebb értelemben e kifejezés kiterjed minden tartományra, mellyhez a magyar szent koronának joga van, habár az jelenleg nem is tartozik tényleg hatósága' alá. Egy más, szinte széles értelemben, ezen utóbbi tartományok' kizárásával, a magyar államterületet az anyaország Erdéllyel és a kapcsolt részekkel, ugymint Szlavóniával és Horvátországgal együtt alkotja. Ennél szorosabb értelemben a magyarországi területhez az anyaország' területén kivül még csupán ezen kapcsolt részei tartoztak, mint bensőbb politikai egyesülés' ereje által hozzákapcsoltak, bár Erdélynek Magyarországgal 1848-n megerősített törvényczikkely által eszközölt szorosabb egyesitése folytán ezen fogalom az előbbenivel egyértelmüvé vált. Legszorosabb értelemben pedig csak az úgynevezett anyaországi területet jelenti: mint azon földek' s vidékek' összeségét, mellyen az Európa' közép tájain megtelepedett magyarok állandóan megalkoták országukat. Ehhez idők folytán különböző czimen s különböző módon járúltak ama, a magyar szent korona' joga alá tartozóknak ösmért további tartományok, mellyek közől némellyek a történet' viszontagságai folytán idegen hatalom alá kerültek ugyan; a nélkül azonban, hogy a magyar korona azokhozi törvényesen szerzett s a körülményekhez képest mindig felujított jogáról valaha lemondott volna.

járulék-területet képezik az anyaországi területtel szemben. Sőt a magyar szent koronának fenntartatnak elvileg jogai olly tartományokra is, mellyek tényleg már hosszabb idő óta s jelenleg is idegen hatalom alatt állnak.

Maga az anyaország' területe, [2]) a nemzet' változó hadi szerencséjéhez képest, változásokat szenvedett, míglen mai határait nyerte. Jelesen a X. században Magyarországhoz, mostani legszorosabb értelemben vett területén s Erdélyen [3]) kivül tartoztak: az Olton inneni Havasalföldnek is egy része, [4]) az egykori kétvizközi

[2]) L. a fennebb 3 §. *) jegyzetben idézett értekezések' másodikát, Dissertatio altera: de primitivis regni Ungariae limitibus, sive de partibus eiusdem regni integrantibus. 21—29 l. Bartal comm. I. 121. 161 l.

[3]) Hogy Erdélyt a hét vezér' egyike Árpád parancsából meghóditotta, s az ugyanezen vezérnek adományoztatott, Béla király' névtelen jegyzője beszéli a 24. fejezetben.

[4]) E tekintetben egyik fő bizonyság Konstantín császár, ki már idézett munkája' 40. fejezetében imígy írja le a magyarok' földjét: „Azon helyen (t. i. azon földön, a hol a magyarok megtelepedének) vannak némi régi emlékek: első Traján császár' hídja Turkia' kezdeténél (a híd' romjai Turnu-Severin, a régi Turris Severini mellett épült falu' közelében, Orsovától délre mintegy két mérföldre) — aztán Belogradа, három napi járó földre azon hídtól, mellyben a szent nagy Konstantín császár' tornya is van; — s ismét a folyó' mentében van az úgynevezett Sermion (a latín Sirmium) Belogradától két napi járásra; s ezeken túl a kereszteletlen nagy Morávia, mellyet a turkok megsemmisítettek, s mellyen előbb Sfendiplokos uralkodott. Ezek az Istros melletti emlékek és nevezetek. Az ezeknél fennebb eső tájakat, ahhol van az egész Turkia' szállása, most az ott folyó vizek' neveiről nevezik. S a folyók ezek: első folyó a Timésés, második folyó a Tútés, harmadig folyó a Morésés, negyedik a

Pannonia (Savia vagy Interamnensis Pannonia) a Dráva és Száva közt. [5]) s a tengermelléki vidék Fiume tá-

Krisos, és ismét másik folyó a Titza". Ugyanezen állítást támogatja Gellért püspök' életírója, ki arról tudósit, hogy Sz. István király haddal legyőzött bizonyos Achtumust, ki Magyarország' némelly részeit tisztség' s igazgatás' czimén tartá kezében, s a királytól megtagadá az engedelmességet: melly részeket az idézett életíró a 10. fejezetben (Endlichernél, Monumenta Arpadiana 215 l.) így jelöl meg: „szolgál vala pedig azon férfiúnak (t. i. Achtumnak) minden föld Keres' vizétől az erdélyi részekig, s be Budin- és Zerenig." A fennebb említett Sz. Severin' kápolnájától vette Szörén s a Szöréni-Bánság nevezetét. Pray, Historia regnum Hungariae I. 36 l. Timon, imago veteris et novae Hungariae. II. rész. 5. fej. 26 l. Azonban — mondja Szabó Károly, fennebb (3 §. 3 jegyzetben) idézett értekezésében. 155 l. — hazánk kiterjedését az al Duna felé e korban a mai Orsován és Turnu-Severinen tul nem határozhatjuk.

[5]) A Konstantín császárnál, idézett munkája' 40-dik fejezetében, valamint a 42-dik fejezetben mondottakból, hol ez áll: „S a turkok tul a Dunán laknak Morávia földjén, hanem laknak innen is a Danubius és Sába folyó között; a Danubis folyó' alsó részeitől kezdve Distrával (a mai Silistriával) szemben Patzinákia (t. i. a besenyők' országa) terül" — látjuk, hogy őseink a honfoglaláskor a Duna és Száva között fekvő Szerémséget és a Dráva és Száva közötti nyugotibb tájakat is megszállották, s e vidéken, részben legalább a X. száz. közepén magyarok voltak megtelepedve. Ezt bizonyítja azon oklevél is, mellyel Sz. István a pécsi püspökséget alkotja s kitűzi határait a Dunán túl is a Száváig (a somogyi apátság eredetijéből Koller, historia episcopatus Quinqueecclesiensis I. 62 s köv. l. Pray, specimen hierarchiae Hungariae I. 227 l. Fejér, cod. dipl. I. 291 l.) „. . . negyedik (határt állapítottuk), melly neveztetik Kwaroknak (Kőárok), a mint kezdődvén a Dunánál, végződik a Száva folyónál. . ." s egyezik vele Radó Nádor' adománya, mellyet I. Endre 1057-ben Székesfejérvárott az országgyülésen megerősített (szinte a somogyi apátság eredetijéből kiadva Kollernél I. 147, Fejér, cod. dipl. I.

jáig, [6] továbbá az egykori felső Pannoniának utóbb az austriai főherczegséghez csatolt némelly vidékei a Szárhegyig; sőt a magyarok' uralma azon túl is egy ideig meszszebb kiterjedt nyugoton egész az Enns folyóig: [7]) hanem a lechparti ütközet után uralmuk' nyugoti határai rendre mind inkább visszanyomattak, [8]) bár a Szárhegyen inneni részek a Lajtha vizéig megtartattak vala, míglen azokat Aba Sámuel király III. Henrik császárral 1043-ban kötött békéjében az országtól örökre elidegeníté. S ujabb időben délen is a legszorosabb értelemben vett

394 l.) s mellyben ez mondatik: „Fölkértem egyszersmind uraim', legdicsőbb Endre király', s legjobb vezér', Adalbert' kegyét én Radó nádor, hogy Sz. Demeter monostoromat a Száva folyó mellett, mellyet sok hadi munkával azon egész tartománnyal egyetemben a sz. koronának helyrehoztam s ismét megszereztem, mert ama monostor pécsi Sz. Péter' megyéjében van . . . “: mert ha visszaszerezte, ezen kétvizközi tartománynak a Száváig, mielőtt elveszett volna, Magyarországhoz kellett tartoznia.

[6]) Béla király' névtelen jegyzőjének (57. fej.) azon adatja, hogy Magyarország' határa Zsolt alatt nyugotról a tengerig, hol Spalato városa vagyon, terjedett, többször e történetíró azon helyei közé soroztatott, mellyek miatt hitelessége gyanú alá esik, mivel olly dolgokat mondott volna el, mint a vezérek által viselteket, mellyek a dolgok' önnön korabeli állapotjának feleltek meg. De lásd Bartal, comm. I. 123 l. 2) jegyzet. Horváth M. Magy. tört. I. 41 l. Szalay, Magy. tört. I. 179 s köv. l. Szabó Károly, Budapesti Szemle XI. köt. 191 l.

[7]) A bajor herczegség' tartományaiba innen való berontásaik' meggátlására épiték vala a bajorok az Enns' balpartján Ennsburg erősséget. Büdinger, österreichische Geschichte I. 219 l. Giesebrecht, Geschichte der deutschen Kaiserzeit I. 168—174 l.

[8]) Büdinger, öst. Gesch. I. 466. 471 l. Giesebrecht I. 425 l.

magyarországi terület' határai csak a Dráváig számíttattak.

Magyarország' hatalmát háború' s béke' müveiben jeleskedő több árpádházbeli király gyarapítá, más tartományoknak is részint fegyveres hódítás, részint szövetségi szerződések általi hozzácsatolásával. [9]) Bár e felsorolt tartományok különböző módon, az odacsatolás' különböző szerével tartoztak az országhoz. Mert némellyek úgy járúltak az országhoz, mint valóságos kapcsolt részei: miszerint ugyanazon törvényekkel éltek, ugyanazon vagy hasonló törvénykezési és közigazgatási rend alá estek, s a kiszabott adókat a magyar kincstárba fizették, tehát Magyarországgal szorosabban ugyanazon politikai testté összesűltek. Mások ellenben olly módon kerűltek a magyar korona' joga alá, hogy megtarták saját törvényeiket s szokásaikat; hanem a magyar királyok által rendelt vagy megerősített főnökök által kormányoztattak, s bizonyos évi adópénzt, s néha háboruknál segédhadakat szolgáltattak. Mindezekre nézve egyenként kimutatandó, melly időben, mi módon, micsoda jogczimen jutottak a magyar korona alá, micsoda viszontagságokon mentek át idők folytán, s mit kell tartanunk a magyar közjog' szempontjából Magyarországhozi mostani viszonyuk iránt.

---

[9]) Lásd ezen egész tárgyról Madarassy' fennebb idézett értekezései' harmadikát: Dissertatio III. de vetusta amplitudine regni ungarici, sive de regnis et provinciis ad regnum istud pertinentibus, adeoque de partibus eidem regno partim adnexis partim subiectis. 30—203 l.

5. §.

Folytatás. A drávántuli vármegyék.

Hogy az úgynevezett kapcsolt-részek (partes adnexae) közől a mostanság Tótország, *Regnum Slavoniae (Sclavoniae) Sclavonia, Sclavonia inferior* nevezete alatt értett területrészek, [10]) vagy is Szerém, Verőcze, Posega vármegye, és a bródi, péterváradi, gradiskai végvidékek, a hajdani Valkó vármegyével együtt, az anyaországnak valóságos és elidegenít-

---

[10]) Fejér Gy. Croatiae et Slavoniae cum Regno Hungariae relationes. Buda 1839.

Podhraczky, Slavoniáról, mint Magyarország alkotmányos részéről. Buda 1837.

Gyurikovits, de situ et ambitu Slavoniae et Croatiae. Pest 1844—1847. III. rész.

Botka, az $184^3/_4$ országgyülési időszakból nehány ismeretlenebb közjogi tárgy és megrögzött balvélemény felvilágositva. Pozsony 1844.

Fundamenta, quibus ostenditur tres inferiores Slavoniae Comitatus semper ad iurisdictionem Regni et Bani Slavoniae pertinuisse, 1790; ujra kinyomatva 1834. (Az értekezés szerzője Skerlecz, volt zágrábi főispán, ki azt Dalmátia, Kroátia, Slavonia' követei' nevében irá).

Animadversiones historico-criticae unius e croatis in dissertationem: De primitivis regni Ungariae limitibus, sive de partibus eiusdem integrantibus. Zágráb 1833.

Lásd egyszersmind a horvát követek' fölterjesztését 1835 február 28-ról az $183^4/_6$-diki országgyülés alatt, Gyurikovitsnál I. 44—67 lapon kivonva.

hetetlen területrészét tették, a vezérek korában s az első királyok idejében, már fennebb láttuk. [11]) S hogy e területrészek ugyanezen jogi jellemöket azontul is megtarták, a további századok' állandó gyakorlata tanusítja, [12]) minek kimutatása a korábbi törvények' értelmezésére nézve döntő. Ellenben Szlavónia' nevezete alatt, — melly, mint ujabb értelemben az ország' kapcsolt része, a dalmátiai, horvátországi és szlavóniai bán' hatósága alá tartozott, — régebben mindig a mostani Horvátországnak nagyobb része (az Unna folyóig) értetett: mint az kitetszik számtalan adománylevél- s privilegiumból, hol a mostani Horvátországban fekvő helységek Slavoniában helyzetteknek mondatnak; valaminthogy az 1572: 7. törvényczikkben még Zágráb Szlavónia' városának s az 1791: 59. törvényczikkben Zágráb, Varasd, Körös vármegyék felső Szlavónia' megyéinek mondatnak; és mint ez az alább felsorolandókból bővebben ki fog tünni.

A mostani tótországi megyék' s végvidékek' állított közjogi jellemét bizonyítják először is okleveles adatok. [13]) Ugyanazt tanusítja az is, hogy a mostani tótországi

---

[11]) Lásd az 5) jegyzetet, a 4. §-hoz.

[12]) Hogy Szerém, Verőcze s Posega megye, valamint a három szomszéd péterváradi, bródi s gradiskai végvidék sohasem alkotta Szlavóniát, hanem mindig Magyarország' kétségtelen kiegészitő része volt, czáfolhatatlan adatokkal tüzetesen s terjedelmesen bizonyította Gyurikovits fennebb idézett értekezésében (I. II. rész), ki már előbb 1836-ban a „Tudományos Gyüjteményben V. füz. 36—72 l. értekezett vala; az általa felhozottakhoz még némelly adatokat toldott Botka, idézett értekezésében.

[13]) Az 5) jegyzetben a 4. §-hoz. felhozottak mellett különös figyelmet érdemelnek még a következők:

Sz. László' 1093-diki oklevele a pécsi püspökmegye szá-

részek a nádor' és országbíró' állandó hatóságának vol-

---

mára azon határokat erősíti meg, mellyek Sz. István' már idézett oklevelében vannak kijelölve; K o l l e r, hist. episcopatus Quinqueeccl. I. 171 l. F e j é r, Cod. dipl. I. 480 l. Úgy II. Endrének szinte a pécs-püspökmegyei határokat érdeklő oklevele 1235-ről; K o l l e r n é l II. 86 l. F e j é r, Cod. dipl. III. 2, 421 l.

III. Endre' 1299-diki oklevele Posega megyét világosan megkülönbözteti S z l a v ó n i á t ó l, nagybátyját, Albertinus Maurocenus-t egész Szlavónia' bánjává s Posega megye' örökös főispánjává nevezvén ki; F e j é r, Cod. dipl. VII, 5, 547 l.

IV. Béla' 1237-diki alapítmánya Szerém vármegyének Magyarországhoz tartozását s abban sok magyar ajkú lakosnak létezését fejezi ki; F e j é r, Cod. dipl. IV, 1, 68 l.

Az ország' zászlósai és nemesei 1416-ban Szerém és Valkó vármegyét Szlavoniától elkülönözötten nevezik, és bizonyos segedelmi pénzek' összeszedésére másokat küldenek a nevezett két magyar megyébe, másokat Szlavóniába. F e j é r, Cod. dipl. X, 8, 564 l.

Mária királyné' Gara Miklós nádornak és fiának adott kiváltságlevelében Posega vármegyét Dalmát-, Horvát- és Tótországtól tiszta értelmű szavakkal megkülönbözteti: F e j é r, Cod. dipl. X, 3, 316 l.

Zsigmond királynak Visegrádon, Orbán ünnepét megelőző napon, 1424-ben kelt oklevele, mellynek erejével a királyné ellátásáról gondoskodott, Posega és Verőcze vármegyét a legvilágosabban elkülönzi Szlavóniától; B o t k a értekezésében 69 l. Egész szövege, a császári levéltárból lemásolva, Széchény' oklevélgyűjteményében, IV. kötet ívrétben, a nemzeti muzeum' kéziratai között.

Zsigmond 1427-ben Gara Jánosnak, a megöletett nádor' fiának, hütlenség bünébe esett Mikolai Mihály' minden jószágát adományozván, igen sok magyar nevű és kétségen kivül magyar lakosokkal népesített Valkó-megyei helységet nevez meg, s ezeket Magyarország' határain belől fekvőknek mondja; F e j é r, Cod. dipl. X, 6, 860 l.

tak alávetve [11]); az itteni vármegyék magyar országgyülésre különös királyi levelek által hivattak meg, a

---

A pécsi püspök mint kincstárnok által 1494- s 1495-re a királyi jövedelmekfelől készített számadásokban (kiadta Engel, Gesch. d. ung. Reiches u. seiner Nebenländer I.) Posega vármegye' adója a többi magyar megyék' adóival együtt vétetik számba, Szlavóniá' adójától elkülönözve. A magyar megyék s velök Posega portánként egy forintra rovattak, a szlavóniai megyék pedig csak félforintra. (Verőcze vármegyének ez időben a szlavóniai bánsághozi soroltatása iránt l. Gyurikovits' megjegyzését id. h. II. 21 l.)

II. Lengyel László' parancsa Valkó vármegyéhez 1514-ben, Valkó-megye' nemeseinek Dózsa' pórhada elleni fölkelését rendeli, nem a szlavóniai bán', hanem a nádor' zászlója alatt.

Ide tartozik az is, hogy Verőcze, Posega, Valkó s Szerém vármegye' nevezésénél az oklevelekben sohasem csatoltatik oda azon záradék, „*in Slavonia*“, mint a szlavóniai Varasd, Körös és Zágráb megyéknél, hanem csak magokban állva említtetnek, mint más magyar vármegyék.

Sőt léteznek oklevelek, mellyek tanusítják, hogy a kérdéses vármegyék a mohácsi vész után is a magyar megyék' sorában foglaltak helyet. Így Zárai Jeromos, I. Ferdinánd' követe a szultánnál, születésére nézve dalmát és Fiuménak egykori kapitánya, 1533. febr. 11-ről Konstantinápolyból Batthány Fer. bánhoz, és Pekry Lajos-, a drávántuli magyar föld' kapitányához dalmát tájnyelven írt levélében Posegát Szlavóniától megkülönbözteti; Gévay, Urkunden u. Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern u. der Pforte im XVI. u, XVII. Jahrhunderte, Bécs 1838, III. füz. 74 l. János király Batthány Orbánhoz 1536. jul. 13-ról írt levelében szinte világos szavakkal megkülönbözteti Posegát Szlavóniától, Gévay, VII. füz. 116. Maga Ferdinand királyi helytartó Thurzó Elekhez 1536. okt. 17-ről, és ugyanakkor a szultánhoz bocsátott leveleiben ugyanazon megkülönböztetéssel él, Gévay, VII. füzet 140. 142 l.

[11]) E czélból Gyurikovitsnál (id. értekezés II, 25—27 l.)

szerint mint a többi magyar vármegyék, s az országgyülési végzeményekben a többi vármegyék közt vegyesen fordulnak elő [15]); és különben is több törvényczikkely e vármegyéket világosan a magyar vármegyék közé számítják, s határaikat Szlavónia- és Horvátországtól megkülönböztetik [16]); de nem csekély nyomatékkal birnak

13 okleveles adat közöltetik; l. egyszersmind Fejér' id. értekezését 64—72 l.

[15]) P. o. 1447-ben Verőcze vármegye' követjei a budai országgyülésre Beregh és Győr vármegye között, ennek utána a posegai és szerémi követek; a valkóiak Abauj és Ungvármegye között említtetnek; ellenben a szlavóniai követek külön fordúlnak elő minden magyar vármegye' követjei után, Kovachich, vestigia Comitiorum 267 s köv. l.

[16]) Nevezetesebbek: a magyarországi vármegyéknek Zsigmond király alatt 1433-ban készített lajstromában, mellyre az 1435-diki végzeményben, s 1471: 1-ben történik hivatkozás, 61 vármegye fordúl elő, ezek között 3-dik helyen Posega, 4. Valkó, 9. Verőcze. 14. Szerém. 1445: 22 „kivévén az erdélyi s tótországi részek', valamint Posega s Verőcze vármegye' régi szokásait" (Kovachich, Sylloge decretor. I, 94 l.); 1478: 7, hol Magyarország' azon megyéi' sorába, mellyek törvénykezés' és közgyülések' tartásától öt évre fölmentetnek, Posega, Valkó és Szerémmegye is névszerint bennfoglaltatik; 1498: 16, melly Magyarország' alsó részén 11 vármegyét nevez, ezek között Posegát, Valkót és Szerémet; az 1505-diki végzeményben Posega, Valkó, Orbászmegye Magyarország' azon 53 vármegyéje között említtetik, mellyek követjeik által az országgyülésen képviselve voltak (Kovachich, Suppl. ad Vest. Comit. II, 332 s köv. l.); az 1518-diki tolnai országgyülés' végzeményének 1. czikkelye Posegát és Valkót csak úgy megkülönbözteti Szlavóniától, mint Karinthia- vagy Dalmátiától (Kovachich, Vestigia comit. 466 l.); az 1525-diki rákosi országgyülés 41. s 42. czikkelye (Kovachich, Sylloge decr. I, 364 l.) szinte világos bizonysága, hogy Posega, Valkó, s Szerém vármegye Magyarország' kiegészítő alsó részeihez tartozott.

e részben ama tekintélyes államférfiak, tisztviselők és írók a XV. XVI. s XVII. századból, kik a kérdéses vármegyéket, koruk' meggyőződése s tudalma szerint, a magyar megyék közé sorozzák; igy Verbőczy, a magyar vármegyéket betürendben előszámlálván, ezek között a szóban forgó négy vármegyét is említi, s külön a szlavóniai három vármegyét; ezen lajstrom a magyar törvénytárnak már 1584-diki Mossóczy-féle kiadásába, s így a későbbiekbe is fölvétetett: nyilvános bizonyságáúl, hogy az hitelesnek s az igazsággal egybehangzónak tartatott. [17]) Magyarország' eme kiegészitő részei

---

[17]) Illy különös figyelmet érdemlő író még: Broderits István, előbb szerémi, aztán váczi püspök, és II. Lajos király' kanczellárja, ki, mint maga vallja, Szlavóniában született, s ezen viszonyainál fogva az ország' alsó részeit jól ösmérte, s ki a mohácsi vészről írt munkájában Valkó, Posega és Szerém megyét Szlavóniától tisztán és határozottan megkülönbözteti. Istvánffy Miklós, ki Zágráb és Varasd vármegyében birt, lakott, s mind ezen tapasztalásnál, mind viselt főhivatalainál, de leginkább jeles tudományánál fogva egész bizodalmat és hitelességet érdemel, Valkót s Posegát nem egy helyen számítja Magyarországhoz, sőt XIII. könyvében az 1537-diki török berohanást rajzolván, világosan említi, hogy Garavics hegye választja el Posegát Szlavóniától. Az 1550: 11 t. c. által Verbőczy' Hármaskönyvének átvizsgálására kirendelt országos küldöttségnek, mellynek fő tagjai s elnökei Gregorianez Pál zágrábi püspök s Ujlaky Ferencz győri püspök és kir. helytartó voltak, „*Quadripartitum opus iuris consuetudinarii Regni Hungariae*" czímű s 1552-ben I. Ferdinándnak ajánlt munkálatában Magyarország' vármegyéinek egy névsora találtatik, melly annak a pécsi püspöki könyvtárban létező kéziratában olvasható, s hol ez áll: „Virágzó Magyarország' vármegyéinek' nevei: Szerém, Valkó, Posega, Verőcze, stb. . . Tótország' vármegyéi: Kőrös, Zágráb, Varasd. Faustus Verantius csanádi püspök diplomatariuma' elején Magyar-, Tót-, Horvát- s Dalmátországot rajzolván, írja: „Magyarország felső vár-

mondott jellemöket a mohácsi vész után is a XVI. s XVII. század folyama alatt megtartották, mint ez a felsorolt adatokból kiderűl; és a török iga alóli felszabadíttatásuk, visszaszereztetésök s visszacsatoltatásuk után sem változtatták meg, mint az alább lesz bizonyítva.

6. §.

Folytatás. A részek. Szlavónia.

Azonképen az igazi régi Szlavónia, vagy is a mostani polgári Horvátországot alkotó három: Varasd, Kőrös, Zágráb megye, a szentgyörgyi és kőrösi végvidéki ezredek' területével, s a Száván túl azon földekkel, mellyek Zágráb vármegyének szávántuli részeit s a két végvidéki báni ezred' területét képezik, sőt a mai Bosnyákországnak a Száva, Unna, Verbász folyók közötti részeivel (mellyek mostanság az úgynevezett török Kroátiához számíttatnak), Magyarországnak nem külön tartományát, hanem valóságos kiegészitő részét alkotta, s Horvátországnak csak a XVI. s XVII.

---

megyéi: Szepes, stb. . . ugyanannak alsó vármegyéi: Valkó, Posega, Szerém, Verőcze, Bodrog, stb. . . Szlavónia' vármegyéi: Zágráb, Varasd, Kőrös." Zrínyi Miklós bán Pető Gergely neve alatt írt „Rövid magyar krónika" czímű könyvében, melly 1660-ban Béesben nyomatott, így szól: „Magyarországi vármegyéknek neveik és számaik: 1. Szerém. 2. Valkó. 3. Posega. 4. Verőcze. 5. Tolna. 6. Baranya. stb. Tótországi vármegyéknek neveik 1. Varasd. 2. Zágráb. 3. Kőrös." Többeket s bővebben l. Gyurikovits' idézett munkájában II, 28—40 l.

századbeli névcserélés folytán neveztetett el. [1]) Ezen egész Szlavónia már a 9-dik század végén, a magyarok' honszerzésekor, Árpád győzedelmes fegyvere által meghódíttatott; s a megalkotott magyar államnak a vezérek' korában úgy, mint a régibb királyok alatt kiegészítő alkatrészét képezte, [2]) és az ország többi testével együtt vármegyékre osztatott fel: miokból Szlavónia' neve, mellyhez királyságbeli emlék nem volt kötve, a magyar királyok' czimei közé századokon át föl sem vétetett, Szlavónia ország' nevével nem jelöltetett, hanem régi

---

[1]) Gyurikovits, de situ et ambitu Slavoniae et Croatiae, czímű, már többször idézett értekezésének III-dik részében ezt oklevelekből, törvényeinkből s hitelt érdemlő egykorú írókból merített adatokkal bőven bizonyítja. Lásd egyszersmind Botka' idézett értekezését 7. 8. 29—35 l. Podharaczky, Slavoniáról.

[2]) Gyurikovits, id. h. III, 12—34 l. E föld a rómaiak alatt Pannoniának *Savia* vagy *Interamnensis* nevezete alatt ösméretes részéhez tartozott, (l. Horváth Ist. A szlavínokról 22. §. 120 —123 l.), hol a 6. században szlavín nevezetű szláv néptörzs telepedék meg; gr. Teleki Dom. Egynéhány hazai utazások, Tót- és Horváthország leírásával. Pest 1796. — Hogy Szlavónia Sz. István király' korában Magyarországhoz tartozott, bizonyítja az, hogy Imre fiát Szlavónia herczegének tette, minek tanubizonysága a zágrábi egyház régi hagyományában foglaltatik, l. Kerchelich, notitiae praelim. de Regno Slavoniae, Croatiae, Dalmatiae. Period. III. §. 3. 103. l. Bizonyítja továbbá Sz. Istvánnak egy 1019-diki oklevele, Fejér, Cod. dipl. I, 304 l. valamint a Fejérnél, Croatiae et Slavoniae cum R. Hung. nexus, LXX. szám alatt lenyomtatott oklevél, s a Cod. dipl. II. 466 l található oklevél, hol a szent király' goriczai jobbágyainak fiai említtetnek (Kerchelich szerint, id. helyen, azon részekben a szent király' neve alatt Sz. István értendő, Goricza pedig Turmezőn maiglan létezik). Hogy I. Endre' korában Szlavónia ismét egész kiterjedésében a magyar király' hatalma alatt állt, l. Kerchelich, id. helyen 105 l.

királyaink' okleveleiben *„partes sclavicae, terra Sclavoniae, terra banatus, ducatus Sclavoniae"* nevezetek alatt értetődött. Az első magyar király', István' idejében már Imre fia által, valamint utóbbi árpádházbeli királyok alatt még többször, a királyfiak vagy királyi vérből származott más herczegek által herczegség neve alatt kormányoztatott [3]); máskor bánok által, kiknek méltósága eleve a horvát- és dalmátországi báni méltóságtól különböző volt; utóbb, midőn ezeknek fénye a velenczeiek foglalásai' következtében lehanyatlék, mind a három báni méltóság egy személyben egyesíttetett. Szlavóniát ország' nevezetével Zsigmond idejében kezdték jelölni, a nélkül azonban, hogy a királyi czimek közé fölvétetett volna, mivel mint rész, az egész', t. i. Magyarország' neve alatt értetődött: valaminthogy a magyarországi vármegyéknek Zsigmond alatt a külellenség elleni honvédelem' alakja végett szerkesztett lajstromában [4]) a szlavóniai vármegyék a magyar vármegyékkel együtt vegyesen számláltatnak elő illy sorban: 1. Zágráb. 2. Varasd. 3. Posega. 4. Valkó. 5. Bodrogh. 6. Tolna. 7. Szala. 8. Körös, stb. S csak II. Lengyel László alatt kapott mint ország külön czímert, és vétetett föl neve az 1492-diki országgyülési végzeményben a királyi felség'

---

[3]) Későbbi korból ezen herczegi méltóságnak még csak egyetlen példáját találjuk I. Lajos alatt, kinek testvére István Szlavónia' herczege volt; mert ennek halála után Lajos arra fordította gondját, hogy Szlavóniát a többi Magyarországgal egyenlő rendbe hozza.

[4]) Lásd Gyurikovitsnál id. h. I, 68 l. Az királyi előterjesztvény alakjában minden vármegyével közöltetett, s hivatkozás történik rá az 1435-diki, valamint Mátyás' 3- s 7-dik végzeményében.

többi czimei közé, [5]) : bár folyton megmarada, mint az ország' kiegészítő része [6]) a magyar jog', a magyar hon-

[5]) II. Lengyel László király fölvette a szlavóniai királyi czímet, hogy ez által kifejezze felsőségét Korvín János fölött, kinek Szlavóniát mint herczegséget át vala kénytelen engedni, Engel, Gesch. des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer. Halle, 1798, II. Bár oklevelekben már I. Mátyás elkezdé Szlavónia nevét néha a királyi czímek közé igtatni, de nem az országgyülési végzeményekben. Szlavónia czímere iránt l. Palma, specimen Herald. Hung. 59—62 l.

[6]) Hogy Szlavónia a fennebb vett értelem- s terjedelemben továbbra is, egész a mohácsi vész' napjáig állandóan az ország' kiegészítő tartományát képezte, bizonyítják a többi között főleg a következő okleveles adatok:

Egy 1184-beli oklevél, Fejér, Cod. lipl. II, 217 l. Imre kir. oklevele 1200-ból, megerősítve Miksa által, Gyurikovitsnál III, 36 l. II. Endrének 1218-beli kiváltságlevele, Fejérnél, Cod. dipl. III, 1, 245 l. István bán' 1259-diki oklevele, Fejér, cod. dipl. III. 1, 245 l. István bán' 1259-diki oklevele, Fejérnél, Croat. et Slav. nex. VIII. szám alatt. IV Béla' kiváltságlevele a zágrábi polgárok' részére, Fejér, Cod. dipl. IV, 3, 396 l. V. István' 1272-diki oklevele, Fejér, Cod. dipl. V' 1, 192 l. István' szlavóniai bán' oklevele 1352-ről, Fejér, Cod. dipl. IX, 6, 56 l. Zsigmond' oklevele 1398-ról, Fejér, Cod. dipl. X, 2, 546 l. 1421-ről, ugyanott X, 6, 1081 l. A császmai káptalan által 1438-ban kibocsátott okírat, Fejér, Cod. dipl. XI, 168 l. I. Lengyel Lászlónak 1441-diki oklevele, Tudományos gyüjtemény 1836, V. füz. 62—64 l, V. László' oklevele 1457-ről, Fejérnél, Croat. et Slav. nex. XVII. szám alatt, Mátyás kir. 1463-ról kiadott beigtatási parancsa, idézve Gyurikovitsnál III, 44 l. ugyanannak 1474-diki oklevele, Fejér, Croat. et Slav. nex. L. szám alatt. Ugyanannak 1489-diki oklevele, ugyanott XLIII. sz alatt. Az 1490-ben az ország' rendei s Korvín János közötti békeszerződés, Kovachich, Suppl. ad vestigia comit. II, 274 l. A pécsi püspök mint kir. kincstárnok által a kir. jövedelmekről készített lajstrom 149$^{4}/_{5}$-ről, Engelnél, Gesch. d. ungar. Reichs u. seiner Nebenländer I, 37 l.

védelmi rendszer', a magyar törvényhozás' közösségében; s a magyarországi egyházi, törvénykezési s közigazgatási

---

II. Lajos' oklevele 1517-ről, Fejérnél, Croat. et Slav. nexus XXX. szám alatt. Az 1525-diki rákosi törvényczikkelyekben a 42-dik a törvényes értelemben vett Szlavóniát megkülönbözteti a 41-dikben említett Posega, Szerém, Verőcze s Valkó vármegyétől. Többeket s bővebben l. Gyurikovitsnál, III, 35 —47. l.

Mindezen adatok' bizonyító ereje szerfölött öregbedik s megdönthetetlenné válik az által, hogy a szlavóniai nemesség rendszerint Kőrösön vagy Zágrábban vagy Dombrón, de mindig Szlavónia' keblében, a horvátországi nemesség pedig hol Tininben, hol Czettinben, de mindig Horvátország' keblében tartotta külön gyüléseit. Jelesen, midőn a mohácsi vész s Lajos király' halála után Magyarország kétfelé szakadt, a szlavóniai rendek Dombrón tartott gyülésökben királyúl Zápolyát választották, holott a horvát nemesség Czetinben tartott gyülésében Ausztria főherczegét Ferdinandot kiáltotta ki magyar királynak; l. Habsburgisches Archiv, II. füz. 28 és 29 szám alatt; s magok a horvát rendek czettini gyülésökben a fennebbi értelemben vett Szlavóniát megkülönböztetik Horvátországtól, Ferdinándhoz küldött követeik utasításában, Habsburg. Archiv, 33. szám alatt. Ez időben a szávántuli részek, mellyek most a két báni végvidéki ezredet képezik, Szlavóniától elválván, (Magyarország' felháborodott állapotja közben), Horvátországhoz csatlakoztak (Engel, Gesch. des ungr. Reiches u. seiner Nebenländer, II.), de Zágráb vármegyének kétvízközi része Varasd- és Kőrössel Szlavónia' neve alatt az egyesülésben megmaradt. Ezt bizonyítja a többi között egy 1547-en kiadott királyi adománylevél Fejérnél, Croat. et Slav. nex. XXXIV. sz. alatt, valamint ugyanott a XXXII és XXXIII. sz. alatti oklevelek, s az 1542: 43, 7. §-a; 1552: 12, 2. §. 1559: 48; 1563: 60; 1567: 44, 2. §. 1569; 42, 6. §. az 1572: 7; 1575: 5, 15; 1596: 45; 1597: 16. Fölemlítendő még I. Ferdinánd' utasítása a végvidékek' megvizsgálására kiküldött biztosokhoz 1563-ból, Gyurikovitsnál III, 52 l. Ugyanannak

szervezethez nemcsak teljesen hasonló, hanem ennek összeségébe beillesztett egyházi, bírósági s közigazga-

1561-diki oklevele, közzétéve Podhraczky által, Tudom. Gyüjt. 1838. XI. füz. 87—89 l. 1564-beli oklevele, Gyurikovitsnál III, 53 l. A szlavóniai rendek által zágrábi gyülésökből 1573-ban január 4. kiadott bizonyítvány, ugyanott 54 l. A magyarországi rendek fölterjesztése 1597. mart. 6. Gyurikovitsnál III, 55 l. valamint Broderich', Liszthi', Forgách', bizonyságai, Gyurikovitsnál III, 54—56 l. A Verböczy' Hármaskönyve' átvizsgálására 1550-ben kiküldött orsz. bizottmány *Quadripartitum* neve alatt ösméretes munkálatában, valamint a magyar törvénytárhoz csatolt vármegyék' lajstroma, s Faustus Verantius diplomatoriumában szlavóniai megyékül sorolja fel Zágrábot, Varasdot, s Köröst. Ezért irja Zelniczy Miklós zágrábi püspök Varasdról 1599. máj. 6. kelt levelében: ..... egyéb Sclavonia, egyéb Kroátia. . . . hogy Zágráb Sclavoniában fekszik, senki sem kétli. . . . tudom, hogy felső Sclavonia' eme része Kroátiának vétetik, de a köznép véleménye s tévedése senkinek jogát ki nem forgatja;" Fejérnél, Croat. et Slav. nexus LXII. sz. alatt.

A XVII. századból szinte számos bizonyítékok léteznek, mellyek közől különösebb figyelmet érdemelnek a következők: 1622: 13, 2. §. 1630: 45: 1647: 49; 1655: 30, 7. §. 1662: 38, az ország' rendeinek fölterjesztése a sérelmek ügyében 1625. nov. 8. a 30. pontban, 1649-ből a 29. pontban, 1681. sept. 7-ről a 8. pontban; I. Lipót' oklevele 1688-ból Podharaczkynál, Slavoniáról, 62—64 l. Gr. Erdődy Miklós és Gr. Batthány Ádám bán' nyilatkozatai 1686-, 1699-, 1700-ból, Gyurikovitsnál III, 63 s köv. l.; a többi felsorolt adatokat is még másokkal l. Gyurikovitsnál III, 58—65 l.

Söt a XVIII. századból sem hiányzanak hiteles adatok, mellyek Zágráb, Varasd s Körös vármegyét Szlavóniához, nem pedig Horvátországhoz számitják. Így I. Lipót' oklevele 1703. jul. 10-ről az Unna, Száva s Kulpa közötti vidékek' s szélek' viszszakeblezése iránt, idézve Gyurikovitsnál III, 65 l. I. József' oklevele 1708. april 20-ról (Podharaczkynál, Sla-

tási szervezet' élvezetében, az adóviselés' egyenlő módja s nemei mellett. [7])

vóniáról. 64—66 l.); s magok a dalmát-, horvát- és tótországi rendek 1708. jun. 25-rőli sérelmi fölterjesztvényökben Kőrös vármegyét tisztán Szlavóniához számítják. Felhozható még e tekintetben a sérelmek' s kérelmek' tárgyában kirendelt országos küldöttség' előterjesztvénye 1764. oct. 23-ról (Gyurikovitsnál III, 69 l.), és különösen döntő oksúlyúl az 1791 : 59, melly így szól: „ . . . Horvátországnak s felső Szlavónia három megyéjének, ugymint Zágráb, Kőrös és Varasd vármegyének adója' mindig a magyar országgyülésen tárgyaltassék;" valaminthogy a magyar országgyülésnek a császmai káptalan ügyében 1802. sept. 27-dikén kelt fölterjesztvénye a császmai káptalant Szlavóniában helyzettnek mondja. (Az 1802-diki országgyülési irományok között 199 l.) Szörényi László, szerémi püspök is „Vindiciae Syrmienses" czímű munkájában (1747) 51 l. Zágráb vármegyét megkülönbözteti Horvátországtól, mellyel délről határosnak állítja. S Timon 1763-ban kijött „Imago novae Hungariae" czímű munkájában Szlavóniát Zágráb, Kőrös és Varasd megyéből állónak mondja.

[7]) Szlavónia municipalis jogai és statutum-hozatali jogozata úgy nem ellenkeznek a magyar jog' közösségével, valamint az ország' egyes törvényhatóságainak létező külön municipalis jogai, s az ország' minden törvényhatóságával közös statutum-hozatali jogozat, Hk. III, 3. Valamint nem ellenkezik a magyar törvényhozás' közösségével külön tartománygyülése, melly ujabb időben diaetának neveztetett, l. Botka id. értekezését 48—62 l. és Gyurikovits III, 95 s köv. l. Hogy pedig mostanság a szlavóniai (mostani horvátországi) vármegyék' képviseleti alakja a magyar országgyülésen a magyar vármegyékétől különböző: arra nézve megjegyzendő, hogy régebben azon megyék is a magyar országgyülésre külön-külön küldöttek követeket. Megvannak a zágrábi országos levéltárban Mátyás királynak az 1464-diki pozsonyi és 1473-diki budai országgyülésre Kőrös vármegyét meghivó királyi levelei (Kovachich, Vestigia Comit. 377. 393 l.); s ide tartoznak azon adatok, mellyeket Gyurkovits e

A XVI. század' folyama alatt, midőn a törökök mind tovább terjeszték hatalmuk' határait, a horvátok nagyobb számmal költöztek át Horvátország' vidékeiről Szlavóniába, s Magyarország', sőt az austriai tartományok' egyes részeibe [8]): mivel egybefügg a Szlavónia nevezetnek a horvát nevet viselő s horvát nyelvet beszélő nép' nyelvén fölcserélése s átváltozása: Horvátországra; melly keletkező szokás a XVII. század' közepe óta némileg a törvények- és oklevelekbe is át kezdett hatni; míglen a jelen században átalánossá vált. Még Kerchelich így ír [9]) felső Szlavóniáról: „fennebb már említők, hogy azt ma Kroátiának tartják, a szent korona' s ezen apostoli ország' jogai legnagyobb rövidrégére (a mint az a fennebb előadottakból, s annyi királyi oklevél- és leiratból kitetszik). Miután tehát csak két törvényczikkelyben, [10]) a fogalmazó' tévedése vagy tudatlansága folytán neveztetik Kroátiának, a többiben mind Szlavóniának: én e vidéket annyi országgyülési

---

tárgyra vonatkozó értekezésében (Századunk, 1842. 70 sz.) és De situ et ambitu Slav. et Croatiae III, 99. 130—138 l. közzétett, s mellyekből világos, hogy még az 1603. 1604. 1622. 1630. 1634. 1637. 1646. 1681-diki magyar országgyülésen Zágráb, Varasd és Kőrös vármegyét külön követek képviselték (lásd p. o. az 1603-diki országgyülés névsorát Gyurikovitsnál III. 138 l.). S szemelőtt tartandó, hogy a bán' külön joghatósága mellett a magyar országbíró legfőbb bíróságilag a maga törvényes befolyását gyakorolta; erre, valamint a honvédelmi rendszerre s az adóviselésre vonatkozólag lásd Botka id. értekezését 32 s köv. l. Gyurikovits, III, 100 l.

[8]) Gyurikovits III, 11, 89—91. 109—115 l.

[9]) Notitiae prael. de Regn. Dalm. Croat. et Slav. 407 l.

[10]) A két törvényczikkely, mellyre Kerchelich vonatkozik: az 1723 : 17, 6. §. és 1751 : 26.

törvényczikkely' hitelességénél, valamint királyi okleve-lek' tekintélyénél fogva Kroátiától megkülönböztetem. Szeretném tudni, ha ez a Felső-Szlavónia: Kroátia, mikép lesznek alkalmazhatók Szlavónia részére kiadott annyi királyok' oklevelei? mikép magyarázhatók ama régi törvényczikkelyek, mellyek a Szlavónia és Styria közötti határok kitisztázásáról szólnak, ha ez a felső Szlavónia Kroátia?" És ezen változtatás okát Bombardi [11]) imígy fejtegeti: „A XVIII. század kezdete körül némelly földírók felosztása szerint Szlavóniának nem csekély része, ugyanis Zágráb, Varasd, Kőrös, tehát három vármegye, Kroátiába kebelezettnek látszik. .... A határok eme jelölt megszorítását nem egyebünnen eredettnek sejtjük, mint hogy a törökök által tetemesebb részétől megfosztott Kroátia, régi uralma- s dicsőségéhez ragaszkodva, nevét a szomszéd vidékre (t. i. Szlavóniára) kiterjesztette. Hanem a tudósabbaknak, még a horvátoknak is, most is inkább tetszik Szlavónia' régi felosztása; s szivesen ahhoz számítják a fennebb említett három vármegyét."

Felosztatott régebben Szlavónia felsőre és alsóra. De nem azon értelemben, mintha alsó Szlavónia, a Dráva' torkolatától a Duna' és Száva' összefolyásáig terjedve, a ma úgynevezett tótországi megyéket foglalta volna magában [12]). Hanem alsó Szlavónia magában foglalta eredetileg a mai Bosnyákországnak az Unnától a Verbász folyóig terjedő részeit (mellyek ma török Horvátország nevezete alatt értetődnek); továbbá né-

---

[11]) Topographia R. Hungariae, 1718, 231 l. Lásd Engelt is, Gesch. d. ungar. Reichs- u. seiner Nebenländer, II.

[12]) E tévedést Kerchelich- és Engelnél is találjuk.

melly Unna és Kulpa közötti részeket, mellyek ma a két báni végvidéki ezred' területéhez tartoznak: ezen nevezet alá foglaltatott továbbá Zágráb vármegye' Száván inneni azon része, melly a gradiskai végvidéki ezred' széle felé a Száva' és Lónya' vizei között fekszik; végre Kőrös vármegyének azon alsó vidéke, mellyet egy ideig a grátzi kamara s varasdi generalatus birt vala, vagy is a szentgyörgyi és kőrösi ezredeknek Posegával határos részei az Illova és Csaszma folyók táján [13]. Egyébiránt ezen felosztás politikai jelentősséggel nem birt. Szlavóniának földiratában úgy, mint politikai ügyeiben nevezetes változást idéztek elő a török háborúk. A törökök Szlavónia- s Kroátiának tetemes részeit elfoglalák; s bár 1688- és 1689-ben megveretve, Horvátországból s majd egész Bosnyákországból kiszorítva, Szlavónia' szávántuli részeit is a Kulpa, Drina s Unna, valamint az Unna és Verbász között fegyvereik' hatalma alól kibocsátni kényteleníttettek, mindazonáltal Szlavónia' régi állapotja helyre nem állott. Mert a karloviczi s utóbbi békekötések által Bosnyákországgal együtt Szlavónia- és Kroátiának is tetemes része, az Unna és Verbász között, a törököknek hagyatott [14]; a végvidékek' felállítása által pedig polgári Szlavóniának nemcsak kiterjedése tetemes megszorítást, hanem felosztása s egész közigazgatási rendszere nevezetes változást szenvedett.

---

[13]) Gyurikovits, III, 71 s köv. l. vesd ö: I, 34—38. 66. II, 58. 62—65 l.

[14]) Lásd Schimek, politische Geschichte der Königreiche Bosnien und Rama 1787; 362—367. 391—393. 418—423 l.

7. §.

Folytatás. A részek. Horvátország és Dalmátia. *)

Horvátországot, Sz. László király csatolta először vagy inkább csatolta vissza Magyarországhoz [1]).

---

*) Joannes Lucius, de regno Dalmatiae et Croatiae libri sex. Schwandtnernél, Scriptores rerum hung. a III-dik kötetben, és külön kiadás Bécs 1758.

Fresne (du Cange) Illyricum vetus et novum. Posony 1746.

Farlati, Illyricum sacrum. Velencze 1751—1775. V köt.

Kerchelich, de regno Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae notitiae praeliminares. Zágráb 17 . .

[1]) A magyarok a honszerzéskor nemcsak a *Pannonia Savia* neve alatti tartományt, mellyet azon időben még senki Kroátiának nem nevezett, elfoglalták: hanem a Kulpa vize s a dalmát tengeri városok közötti tartományt, a valóságos Kroátiát is meghódoltaták — legalább e tartomány' nagyobb részét: bár a meghóditott tartomány a szoros értelemben vett magyar birodalom határain kivül, s valószinüleg saját fejedelmei alatt maradt, kik a magyarokhoz olly viszonyban állhattak, minöben állottak elődeik a keleti s nyugoti birodalomhoz — adófizetési viszonyban. A magyarok' lechparti szerencsétlen ütközete után, annyira függetlenné tevé magát e tartomány a magyarok' felsősége alól, hogy Dircziszlav 970-ben magát Kroátia királyának irta. Ezen Kroátiához azonban valamint a Szerémség, úgy a Dráva s Száva között fekvő föld, nevezetesen Zágráb sem tartozott, mert mindez, a történetirók' és oklevelek' egybehangzó tanusága szerint, mint a fennebbi §-ban kimutattatott, Magyarországnak folyvást kiegészítő tartománya maradt: bár a horvát fejedelmek több ízben megkisérték a Dráva és Száva közötti földeket magokhoz rántani. A Dráva és Száva közötti tartomány horvát kézre, egy időre talán Sz. István halála után, és ismét I. Béla' idejében, vagy röviddel

Zvoinimir horvát király' magtalan elhalása után, Horvátország a királyságért versengő pártoskodások színhelyévé lőn, s László király a belzavarok' lecsillapítása végett testvére, az özvegy királyné, és a józanabb gondolkodású főurak által behivatván, erős sereggel behatolt oda, és Szlavóniát, valamint a tulajdonképeni Horvátországot is birtokába vette, kivévén ennek tenger melletti, s talán ridegebb bérczes vidékeit — és a tartomány' kormányzását unokaöcsére Álmosra bizta. Így beszélik el, eléggé egyhangulag, e szerzés' eredetét: Tamás, spalatói esperes [2]), Thuróczi [3]), Farlatus [4]), Lucius [5]). Az utóbbi azonfölül a zárai apáczák' regestáiból egy igen régi okmányt mutat fel, honnan azon évről is értesűlünk, mellyben ezek történtek [6]). Azonban, miután László a kunok' beütése folytán hadait onnan visszavonni kényteleníttették, a belzavarok' felujultával e szerzemény még teljességgel nem vala szilárd

halála után jutott; midőn leánya Ilona Zvoinimir horvát főnökkel házasságra lépvén, férjének a mai Horvátország' tetemes részét adományúl hozá. Ez a Zvoinimir, III. Krescimir', Kroátia' s Dalmátia' fejedelme' elhunytával, a magyar királyi házzali egybeköttetésénél fogva e tartományok' herczegévé s utóbb királyává lőn. Szalay, Magy.tört. I. 180 l. Láss tőle egy oklevelet, Wenzel: Árpádkori új okmánytár. I. 7. szám alatt.

[2]) Historia Salonitana 17. fej. Schwandtnernél III. . . . l.

[3]) Chronicon, II. rész 56. fej. ugyanott I. 130 l.

[4]) Illyricum sacrum I. 342 l.

[5]) De regno Dalm. et Croat. IV. könyv. 1. fej.

[6]) „*Anno incarnationis Jesu Christi D. N. 1091. Kyri Alexio Constantinopoleos imperante, tempore quo Vladislaus Pannoniorum Rex, Croatiae invadens Regnum, Domnum Almum, suum Nepotem in illo statuit Regem.*“ 1091-ben . . . midőn László, Pannonia' királya, Horvátországba betörvén unokaöcsét Álmos urat ottan királynak tette.

és tartós: míglen Kálmán király mind fegyverei' tekintélye, mind kegyessége s embersége által a horvátoknak a magyar szent korona iránti állandó hűségét megnyerte [7]), s nemcsak Horvátországnak többi részét, hanem egész Dalmátiát is szigeteivel együtt ismételt hadjáratok folytán megszerezte a magyar koronának. Horvátország azóta állandóan a magyar korona tartománya s Magyarország kapcsolt része maradt, csupáncsak Unnántuli része maradt, a törökök által elfoglaltatván, szerencsétlenségre ezek' birtokában. Egyébaránt Horvátország századokon át Magyarországgal szorosabb jogközösségben élt. Mert municipalis törvényei épségben tartása mellett, ugyanazon törvények uralma alatt állott, a közönséges magyar joggal s törvényekkel élt [8]), természet szerint, mennyiben magokban a törvényekben nem tétettek Horvátországot illető kivételek, minőknek példái nem ritkán fordúltak elő [9]); a törvények szerzésére a magyar országgyülésen közremüködő befolyással birt, habár a horvátországi megyék nem külön küldtek követeket a magyar országgyülésre, hanem itten az

---

[7]) Hogy azon Kálmán király s a horvát főurak között kötött szerződés, melly Tamás spalatói esperest' *historia salonita*-jához toldatott, ál mü: bizonyította H o r v á t h István; ugyanazon véleményt fejezi ki B a r t a l, comm. II. 52 l. [3]) jegyzet, S z a l a y, Magy. tört. I. 209 l. 43) jegyzet. Ámbár a dolog, eme tulajdonképeni, nem a mai értelemben vett polgári Kroátiára vonatkozólag, nem épen hihetetlen.

[8]) Mint azt Verböczy Hk. III. 2. 3. czime is bizonyítja.

[9]) P. o. a. Hármaskönyv idézett czímeiben, az 1405: 6 törvényczikkben a jobbágyok szabad költözéséről, a szabad vallásgyakorlatot tárgyazó törvényekben.

összes ország' részéről jelentek meg a képviselők [10]): s habár vármegyéiben a bán' fő tisztsége alatt, a köz hatóságok' s bíróságok' rendje a magyartól különbözött, s a honvédelmi rendszerben úgy, mint adózási rendszerében a magyarországi- és szlavóniaitól egynémelly lényegesen elütő különbségeket találunk [10 a]).

Kálmán király nemcsak Horvátországnak is meghódítá tengermelléki részeit, hanem azon nagyszerű eszme' megvalósítása végett, hogy birodalmát tengeri hatalommá emelje, s népének a világkereskedéshez utat nyisson, eltökélé, s nagy nehézségekkel megküzdve, végrehajtá egész Dalmátia' meghóditását; többnyire önkéntesen meghódolván a dalmát tengeri városok, mellyeknek szerződésszerűleg biztosítá szabadságaikat s külön jogaikat, s utóbb a szigeteket is hatalmába ejtvén [11]). 1102-ben Bielogradban (melly a latin íróknál

---

[10]) Így még 1604- és 1664-ben, Botka id. értekezése 32 l. Régibb külön tartománygyüléseinek nyomai: Kovachich Vestigia comit. 188 l. Fejér, Cod. dipl. X, 2. 366 l.

[10 a]) Horvátország' szupánságai nem voltak magyar szerkezetü megyehatóságokká átalakítva, s ottan ezek' alkotmányától eltérő hübéries alakú szerkezet tartatott meg: mi a honvédelmi rendszerre is gyakorolta kihatását, s nem kevésbé a közjövedelmek rendjére; így p. o. a megyék öröklö birtokosai az adózásokat, a só- és harminczad-jövedelmeket kivéve, királyi kiváltságok' erejénél fogva a magok hasznára szedték; l. a fennebb idézett oklevelet, Fejér, Cod. dipl. X. 2, 369 l. Horvátországnak Magyarországhozi viszonyáról lásd egyébiránt: Fejér idézett munkáján kivül:

Horváth Ist. Horvátországról, mint hóditás által szerzett magyar tartományról, Lipcse 1844.

(Madarassy) dissertationes 102—122 l.

[11]) Palugyai, Dalmátiának hazánkhozi viszonyairól. Új Magyar Muzeum 185½ 67—92. 123—128 l.

Alba, Belgradum Supra mare, az olaszoknál Zara-Vecchia azaz Ó-Zára nevet is viselt), magát Horvát- és Dalmátország' királyának koronáztatta [12]), s győzedelmes fegyvereit délkeleten a Narentáig vivén, mellybe a Ráma vize beszakad, magát Ráma királyának is irta. Ámbár pedig az utóbbi királyok ezen tartomány' birtoka' megtartásában s visszaszerzésében nem voltak hanyagok, mindazonáltal gyakran, kivált II. s III. István és III. Endre forogtak azon veszedelemben, hogy azt vagy egészen vagy nagyobb részben elveszítsék. Mert a görög császárok, kik Dalmátiához, mint régi időktől fogva hatalmuk alá tartozóhoz, s Velencze, melly a keleti császároktól származtatott jogczímen s kivált Alexius Comnenus' ajándékozásánál fogva jogot tartottak, nem szüntek meg minden adódott, sőt keresett alkalommal e miatt fegyverrel zaklatni Magyarországot. Míg végre 1357-ben I. Lajos' uralkodása alatt a velenczei köztársaság egész Dalmátiát Dyrrachiumtól kezdve Istriáig a szigetekkel együtt kiadni, s hozzávaló minden jogáról és czímről esküvel erősített kötés által ünnepélyesen

---

Bartal, comm. II. 51—54 l.
Szalay, Magy. tört. I. 204—212 l.
Horváth, Magy. tört. I. 229—235 l.
(Madarassy) Dissertationes 30—36. 119—141 l.

[12]) Ezen megkoronáztatás bizonyságát magától Kálmántól birjuk, ki a zárai apáczáknak 1102-ben adott privilegiumában így szól (Luciusnál III. k. 3. fej.) „*Anno Incar. D. N. I. Christi 1102. Ego Colomannus Dei Gratia Rex Ungariae, Croatiae atque Dalmatiae, salvo habito consilio, postquam coronatus fui Belgradi supra mare. . -* “ 1102-ben: Én Kálmán, I. kegy. Magyarország', Kroátia s Dalmátia királya . . . miután megkoronáztatám Bielogradban. . . .

örökre lemondani kényteleníttetett [13]). Hanem aztán I. Lajos halála után az ország ügyeinek kedvezőtlen fordúlata, Zsigmond király' szerencsétlensége a hadviselésben, s azon párt' hatalmas volta, melly Nápolyi Lászlót állítá vele szembe ellenkirályúl, alkalmat nyujta a velenczeieknek a hit' megszegésére: kik Lászlótól, minthogy Dalmátiában magát tovább tartani nem birá, 1409-ben Zárát az erőséggel s más helyeket és vidékeket egész Dalmátia fölötti minden jogáróli lemondásával együtt százezer aranyon megvették, s ennek folytán 1421-ben Dalmátia' többi részét is fegyverrel hatalmukba ejtették. Zsigmond a velenczeiek ellen szerencsétlenűl viselvén a háborút, e tartományt visszaszerezni nem birta, s így majd egész Dalmátia elveszett. A Zsigmond utáni uralkodók pedig a terjedő rettenetes török hatalomtól fenyegető veszélyek miatt visszaszerzésére háborukat kezdeni képtelenek voltak; habár különösen I. Mátyás és II. Lengyel László a korona' jogát Dalmátiához a körülményekhez képest minden módon fenntartani ügyekeztek. A mi a Kroátia és Dalmátia közötti régi határokat illeti, azoknak fürkészésébe itten fölösleges volna bocsátkozni: annyi bizonyos, hogy némelly tengermelléki vidékek hol az egyikhez hol a másikhoz számíttattak. A mi végre Dalmátiának az anyaországhozi viszonyát illeti, bizonyos, hogy a királyok a tengeri városoknak, mellyek a tartomány' nagyobb nevezetesebb részét képezik, régi helyhatósági jogaikat, jelesen püspökeik' és grófjaik' szabad választásának jogát nemcsak épségben

---

[13]) A lemondási oklevél olvasható Luciusnál IV. k. 17. fej. s eredetijét gr. Cziráky átforgatta Velenczében mulatása alkalmával.

meghagyták, hanem azokat ujaknak is hozzáadásával ünnepélyesen és többszörösen megerősítették [14]); hogy Dalmátia átalában a maga külön jogaival [15]), saját bíróságaival és tulajdon közigazgatási alakzatával élt, kereskedési s hajózási szabadságot s jobbára adómentességet is élvezett, s a dalmátiai, vagy, mint néha neveztettek, tengermelléki bánoknak a dalmát városok' eme rendszerében fő tisztjök nem egyéb volt, mint a tartomány' széleit ellenség ellen védni, lázzadások' s polgári zavarok' megelőzéséről gondoskodni, a király' nevében fő felügyelést gyakorolni, s a királyi kincs' jövedelmeit szedni.

---

[14]) Különösen nevezetes e tekintetben Kálmán király' szerződése Traw városával 1108-ból, mellyre vonatkozólag azon év' május 25-kén kiadott kiváltságlevelében (melly későbbi királyok' hasonló kiváltságleveleinél is mintegy alapúl szolgált) mondja (Luciusnál IV. k. 4. fej.): „Én Kálmán, Magyar-, Horvát- s Dalmátország' királya, esküszöm a szent feszületre nektek trawiaknak, hü polgáraimnak állandó békét; nekem és fiamnak és utódaimnak adózóivá ne váljatok, püspöknek és grófnak azt fogom rendelni, kit a papság és nép választand magának; és megengedem, hogy régi törvényeitekkel élhessetek; az idegenek által fizetett városi vámpénzek' két harmada illesse a királyt, a harmadik a város' grófját; a tized pedig a püspököt; és nem fogom megengedni, hogy valamelly magyar vagy külföldi, városotokban lakhassék, hanemha ti úgy akarjátok; midőn hozzátok koronáztatás végett vagy az ország' ügyeiről veletek tanácskozandó jőni fogok, erőszakosan senki se szállhasson meg házaitokban, hanem csak az, kit befogadni szivesek lesztek: s ha ki valaha uralmamat neheztelné és másfelé szándékoznék menni, hitvesével és fiaival és cselédeivel és minden övéivel bizton oda mehessen, hova neki tetszeni fog." Szalay, Magy. tört. I, 211 l.

[15]) „... hogy Dalmátia' régi szabadsága semmiben soha meg ne rövidíttessék" fogadá Kálmán király. Lásd Wenzel: Árpádkori új okmánytár. 13. sz. alatt.

8. §.

Folytatás. A részek. Ráma, Szerbia, Bulgária, Kumánia (Moldva- és Oláhország), Galliczia és Lodoméria.

Ráma, melly nevét a hasonnevű folyótól nyeré, régente a magyaroknál Bosnyákországot jelölé, minthogy a magyar királyok, kik kétségteleníil birták emezt, czimeikben magokat mindig Ráma, és soha nem Bosnia királyának nevezték; s a Verbász, Drina és Száva közötti tartományon, a tulajdonképeni Bosnyák földön kivül, a Narenta folyón túl a Cettina folyóig elnyuló Chulmiát, a mai Herczegovinát is magában foglalta. Melly időben s mi módon jutott ezen egész tartomány a magyar korona' joga alá — hogy rendre jutott, bizonyos — senki biztosan meg nem tudja többé mondani. Úgy látszik, Kálmán volt az első, ki Ráma' királya' czimével élt [1]: minek alapján némellyek azt a véleményt tartják, hogy már a nevezett király e tartománynak egy részét Dalmátia' meghódolása után elfoglalá [2]). Bár Kálmántól fennlevő más oklevelekben e czímmeli állandó élésnek nyoma föl nem lelhető, valamint fia-, II. Istvánnál sem. II. Béla egy 1135-diki, valamint egy 1138-diki oklevélben [3]) magát szinte Ráma' királyának nevezi, s öröksége' felosztásakor László fiának a Bosnyák herczegséget adta. II. Geiza, III. István, III.

[1]) Luciusnál III. könyv. 3. fej. a spalatói egyház' privilegiumai' registrumából 1102-ről.

[2]) Horváth, Magy. tört. I. 230 l.

[3]) Fejér, Cod. dipl. II. 82. 109 l.

Béla aztán s a következő királyok az oklevelekben állandóan élnek a Ráma' királya' czímével [4]). II. Endre a Chulmia herczegséget fegyverrel meghódítá. S hogy már e korszakban valamint utóbb is a magyar királyok a királyi czímmel azon tartomány fölött a fő hatalmat is magoknak tulajdonították, az oklevelek eléggé tanusítják. E fő hatalom' szere pedig abból állott, hogy a kik a különben saját törvényei szerint kormányzott tartomány' élén álltak, bán', herczeg' vagy királyok' czímével, a magyar király' felsősége alatt álltak, ennek hűbéresei gyanánt hűséggel, évi adózással s az ország' védelmére segédhadakkal tartoztak. Az uralom ezen faját tanusítják ugyanis az e korbeli történelmi adatok Imre- s II. Endrétől kezdve azon korig [5]), midőn a tartomány török uralom alá jutott, melly alatt maiglan

[4]) II. Geiza egy 1151-diki oklevélben atyai országa', t. i. Magyar-, Dalmát-, Horvátország' s Ráma' kir. pálczájának örökség' jogáni birását említi. Fejér, Cod. dipl. II. 130 l. Lásd a Fejérnél kiadott okleveleken kivül II. Geizára nézve még az „Arpádkori új okmánytárban" a 30. sz. alatti oklevelet.

[5]) Példaként legyen elég utalni III. Incze pápa' levelére Imre királyhoz a patarenok eretneksége' ügyében (Fejér, Cod. dipl. II. 378 l.), az V. István és Ottokár cseh király közötti békekötésre 1271-ből, valamint azon körülményre, hogy II. Endre, V. István, IV. László ottan bánokat önnön kényök szerint rendeltek (Schimek, Geschichte der Königreiche Bosnien und Rama 49—60 l.), az övéi által királynak választott Tvarkó Istvánt I. Lajos erősítette meg (ugyanott 84 l.), I. Mátyás király Ujlaky Miklóst ugyanazon királyi méltóságra emelte. Többeket l. Madarassy idézett értekezésében 36—46 l. Ellenben régi okmányi adatokkal nem lehetne bizonyítni, hogy Bosnia, a szövegben nevezett részeit kivévén, különben magyar törvények alatt állt, a magyar törvénykezési s közigazgatási szervezetben vagy a magyar adórendszerben részesedett volna.

nyög. Mellyeknél fogva nem kétkedhetünk, hogy Ráma mint védhatalom viszonyában álló tartomány volt a magyar korona alá vetve, a nélkül hogy a magyar törvények' vagy törvénykezés' és közigazgatási rend' közössége létezett, vagy adókat a magyarországi rendszer szerint fizetett volna: — kivévén felső Bosnia két — orbászi és zreberniki — megyéjét, mellyeket mint Magyarországba kebelzetteket a többi vármegyékhez sorolnak Verbőczy [6]) s az ország régi okmányai.

Hasonló védhatalmi viszonyban, jogok' s közigazgatás egyéb közössége nélkül, volt a magyar koronához csatolva Szerbia, Bulgária, Moldva- és Oláhország. Mert valamint saját külön törvényeikkel s szokásjogaikkal éltek, azonképen fejedelmeket a magyar királyok' akaratából, ezek által nevezetteket vagy megerősítetteket kaptak, kik a magyar kincstárba legfölebb évi adópénzt fizettek, s a magyar királyt a körülményekhez képest fegyveresekkel tartoztak segítni.

Különösen Szerbia (melly a magyar történetíróknál s oklevelekben gyakran *Rascia*-, Ráczországnak is neveztetik), II. Geiza' idejében jutott a magyar korona' felsősége alá [7]). Hanem az ingatag s a görögök által sokat zaklatott szerzeményt csak utóbb

---

[6]) Lásd a vármegyék' régi névsorát a magyar törvénytár' végén.

[7]) II. Béla' hitvesének, Uroz szerb fejedelem' leányának Ilonának testvére Belus vagy Béla, ki II. Béla' és II. Geiza' udvarában sokat forgott, s bán' és nádor' méltóságát is viselte, Szerbiában s a bosnyák részekben uralkodó testvéreit rábirta, hogy elhagyva a görögöket, II. Geiza' védhatalma alá adják magokat. Kinnamos, történ. III. könyvében.

Imre szilárdítá meg [8]), ki magát Szerbia' királyának is írta [9]). Későbbi királyok által is egyenes uralmuknál fogva gyakorolt jogokat bizonyító adatok felmutathatók régi oklevelek- és szerződésekből [10]). A mohácsi vész

---

[8]) Némánya', szerb főnök' unokája, István, nagy zsupán (láss tőle egy oklevelet Wenzelnél, Árpádkori új okmánytár I. 219 sz. alatt) III. Incze pápától koronát s királyi czimet kérvén, Imre felszólalt, hogy az csupán jogainak épségben tartása mellett történjék; mit a pápa Imréhez bocsátott levelében nyiltan elösmért, s miután István a fejedelemségtől elmozdíttatott, helyébe Imre Volkánt (Vuk) állította be (lásd az okleveleket Fejérnél, Cod. dipl. II. 389. 390. 439 l.)

[9]) Már egy 1197-ből kelt oklevelében, Wenzelnél, Árpádkori új okmánytár I. 43 sz. alatt; más hasonló okleveleket 1203- és 1204-ból láss ugyanott 50 sz. Fejér, Cod. dipl. II. 395. 411 l.

[10]) Így : IV. Béla a macsói földeket veje-, Ratislav haliesi herczegnek ajándékozta. IV. László' uralkodása alatt az oklevelekben macsói, valamint bóróczi s krusóczi bánok említtetnek, ugyanő a herczegség' nevével feldíszített macsói vidéket anyjának adományozta. V. István az Ottokár cseh királlyal 1271-ben kötött békeszerződésbe Szerbiát is befoglalta, mondván: „ugyanazon békekötésbe foglalván s azzal körülfalazván országainkat, tudniillik Magyar-, Dalmát-, Horvátországot, Rámát, Szerbiát, Gallicziát, Lodomériát, Kumániát, Bulgáriát, s az egész szlavóniai herczegséget, minden tartozékaikkal, régi jeleik, megkülönböztetéseik s határaik szerint, a mint őseink s elődeink, Magyarország' királyai is, dicső emlékezetű atyánk', Béla úr' idejéig birták. . ." Fejér, Cod. dipl. V. 1, 124 l. E békekötési oklevél annál nagyobb nyomatékú, mivel a magyar koronának nemcsak Szerbia, hanem a benne felsorolt többi tartomány iránti jogát is a belefoglalt akkori europai uralkodók által elösmértnek tanusítja. Róbert Károly Milutin Uróz szerb fejedelmet, ki fennhatóságát elösmérni vonakodék, a magyar korona' felsőségének elösmérésére haddal kényszerítette (Fejér, Cod. dipl. VIII, 2, 200 l. 257 l.), valamint I. Lajos is 1359-ben (Horváth, Magy. tört.

után elvesztett Szerbiának egy részét VI. Károly a passaroviczi békekötés által 1718-ban visszaszerezte volt, de aztán 1739-ben a nándorfejérvári békekötés által ismét elvesztette, melly veszteség 1790-ben a másik u. m. sistowi békekötés által ujolag megerősíttetett. De míg a magyar korona' felsősége alatt állt is Szerbia, a maga saját törvényei s szokásai szerint, saját bírósági s közigazgatási szervezetével élt királyai vagy despotái alatt, kik teljes kormányhatalommal birtak, a nélkül hogy törvények', bírósági vagy közigazgatási rendszer' közössége létezett volna Szerbia s Magyarország között. Kivévén azonban a macsói bánságot; mellyhez a két bosniai, orbászi és zreberniki vármegyén kivül, nyugoti Szerbiából a macsói vármegye tartozott, melly a belini királyi földdel együtt a Drina folyótól kezdve a Kolubra folyóig terűlt el. Mert az egész macsói bán-

II, 122 l.). Zsigmond királynak Lazarevics István ráczországi despotávali szerződésében, (mellynek levelét l. Fejér, Cod. dipl. X, 6, 809 s köv. l.) kiköttetik, hogy, egyrészről a despota rokona Brankovics György Magyarország' főnemesévé, s mint illyen, az országtanács' tagjává avattassék, Szerbia neki s fiivadékainak a magyar korona' felsősége alatt biztosíttassék, s annak megtartásában a török ellen magyar erővel segíttessék; másrészről, a szerb fejedelem, Zsigmond s az ország iránt hűséget esküvén, megigérte, hogy némelly várak, mint Nándorfejérvár, Mácsó, Galambócz stb., a magyar kormány alá visszaessenek, hogy a fejedelem az anyaországot szükség idején egész haderejével segítse, s ha György' családja kihalna, a tartomány a magyar korona' rendelkezése alá szálljon. Ezek elegendők Magyarország' Szerbia fölötti régi jogának kimutatására: a mik azután I. Lengyel László, Hunyady János, s fia Mátyás király, valamint II. Lajos alatt történtek, midőn a szerb erősségek' és szerb föld' védelmére annyi magyar vér folyt, sokkal ösméretesebbek, hogysem különös fölemlítésre szorúlnának.

ság a magyar törvények' uralma alatt állt, mellyeknek szerzésében is részt vett az országgyülésen [11]), s a magyar kincstárba a rendes adókat fizette [12]). Ugyanez áll némellyek' véleménye szerint az egykori Keve vármegyéről, melly a Duna, Száva és Morava között terűlt el, mellynek nyoma már II. Endre' korában előfordúl, s mellyet Verbőczy is a magyar vármegyék között sorol fel [13]).

A mai Bolgárországnak egy részét már III. Béla megszerzé koronájának, a mint ezt III. Incze pápának egy Imre királyhoz írt leveléből megértjük: hol mind Imrének Bulgária' főnöke-, Ivanícscsali kölcsönösen elfoglalt földek miatti villongásairól, mind a III. Béla által leányának a görög császárnénak ezen tájakon kihasított hozományáról van említés [14]). Azt is tudjuk, hogy Bulgáriának egy tartománya még 1204-ben Imrét uralta [15]), s ugyanő Bolgárország' királya' czimével élt [16]). IV. Béla király' Bulgária fölötti uralmának szinte léteznek nyomai [17]), valamint V. István koráról, ki pecsétjein is, állandóan élt a bulgáriai király' czimével, bizonyos e tartomány fölötti jogok' állandó gyakorlása: mi kiderűl nemcsak az egykori Kézai', hanem más krónikások' bizonyságaiból, s még teljesebben

---

[11]) Lásd p. o. az aláirásokat az 1505-diki végzeményhez. Kovachich, Suppl. II. 331 s köv. l.

[12]) Madarassy' értekezésében 112—117, Timon imago novae Hung. 4 fej.

[13]) Timon, id. munkájában 3 fej.

[14]) Katona, hist. crit. IV. 721 s köv. l.

[15]) Katona, hist. crit. IV. 628 l.

[16]) Fejér, Cod. dipl. II. 391 l.

[17]) Lásd Madarassy értekezésében 71 s köv. l.

az Ottokárral 1271-ben kötött békeszerződésből, hol István' többi országai között Bulgária is névszerint felsoroltatik. E jogok erejökben megfogyatkozának ugyan azon súlyos körülmények között, mellyek IV. László alatt s még azután is nehézkedtek az országra. I. Lajos Bolgárországnak egy részét visszaszerezvén, a magyar felsőség alá visszahelyezte [18]: a nélkül azonban, hogy Bolgárország valaha a jogközösség' szorosabb kapcsával csatoltatott volna Magyarországhoz. Hanem az országot megfosztá e birtoktól a Nikápolynál vesztett csata; s ámbár 1443-ban Hunyady János' vitéz hadai ujolag megszerzék e részeket az országnak, de a várnai szerencsétlen ütközet azokat ismét és pedig végkép elveszté: melly idő óta a tartomány a súlyos török iga alá hajtva maradt.

A régi Kumániát alkotó Olton túli Oláhország s Moldvában a magyar uralom' első kezdete II. Endre' korára teendő. Mire a mint látszik, maga a kún vezér' fia Borics adott alkalmat, ki addig inkább költöző nép' módjára élt számos népével együtt keresztény hitre tért s a magyar király' védlete alá adta magát [19]. IV. Béla kumániai király' czimével élt a nyilvános oklevelekben s királyi pecsétjében: melly példát azontúl az utóbbi királyok is követték. Hogy pedig királyaink e korban a czímen kivül ottan valósággal fő hatalmat is gyakorol-

---

[18]) Horváth, Magy. tört. II, 130 l. Szalay, Magy. tört. II, 221 l. Madarassy értekezésében 74 s köv. l.

[19]) Horváth, Magy. tört. I, 375 l. IX. Gergely pápa Béla ifjabb királyhoz írt levelében a kunokat az ő földjén lakóknak mondja, s említi, hogy a püspöknek az ottani lakosoktól járó királyi jövedelmekből elegendő tisztességes jövedelem hasíttatott ki; Katona, hist. crit. V, 707 l.

tak, számos okmány tanusítja. Igy IV. Béla a johannita vitézeknek a kumániai jövedelmeket az Olton és ultrasylván alpeseken túlról 25 évre adományozta bizonyos föltételek alatt [20]). V. István a tartományt az Ottokárrali békeszerződésbe befoglalta. Ugyanazon főhatalmat bizonyítják I. Károly' és I. Lajos' ösméretes viselt dolgai Bazarád vajda ellen [21]). Zsigmond is uralkodása kezdetén erélyesen fenntartá jogait e tartományok irányában [22]), hanem utóbb a lengyelek igényei ellenében a magyar korona' jogait nem védvén kellő eréllyel, a vajdákat sem birta hűségében megtartani. Azonban a fő hatalom' megszakadt gyakorlatát újból fölvevé Hunyady János, fia Mátyás király pedig azt tökéletesen helyreállítá s megszilárdítá [23]); s maga a jagello-házbeli II. Lengyel László Magyarországnak e tartományok fölötti jogát állandóan fenntartani s védelmezni el nem mulasztotta [24]): míg végre a mohácsi vész

[20]) Horváth, Magyar. tört. I. 375 l. Az oklevelet l. Fejér, Cod. dipl. IV, 1, 447 l.

[21]) Thuróczi, Chron. II, 97. III, 2. I. Lajosnak e tartományok fölötti fő hatalmára vonatkozó további adatokat láss : Thuróczinál, Chron. III, 38. Katona, hist. crit. X. 505. 540 l.

[22]) Thuróczi, Chron. IV, 5. Pray, Dissert. hist. crit. 143. Fejér, Cod. dipl. X, 2, 274. 444 l.

[23]) E tekintetben különös figyelmet érdemelnek: Mátyás király levele 1468-ból a lengyelekhez; ugyanennek válasza a meghódolt István moldvai vajdához; Katona, hist. crit. XV, 241 s köv l. valamint egy 1477-ben Báthory Istvánnak adott oklevele, ugyanott XVI, 73 l.

[24]) Lásd az 1496-ban a török császárhoz küldött követének adott utasítását, Katonánál, hist. crit. XVII, 39 l. valamint a László vajda által a maga és főnemesei nevében a királyhoz küldött levelét, Edernek Felmerhez írt jegyzeteiben 186 l.

e két tartományt is századokra a török iga alá juttatá [25]). Különben ezen tartományok a védhatalmi viszonyból folyó kötelezettségeken kivül, miszerint vajdáik a magyar királyok irányában hűség- s engedelmességgel tartozzanak, valamelly évi adópénzt fizessenek és segédhadakat adjanak: az országgal szorosabb politikai kapcsolatban nem állottak, hanem saját törvényeik szerint éltek, bíróságaik' és közigazgatási tisztségeik' tulajdon rendje alatt.

Gallicziát [26]) III. Béla király szerzé meg a magyar koronának, fejedelműl oda fiát Endrét rendelvén, maga pedig gallicziai király' czimét vevén föl [27]), mellyet II. Endrétől kezdve minden következő magyar király állandóan megtartott. T. i. Endre a tartományt csakhamar elvesztvén, azt magyar király' korában visszaszerzé s utóbb a gallicziai rendek' kivánatára másodszülött fiát Kálmánt küldé oda kormányzóúl, s őt Gallicziа' királyának koronáztatá, maga pedig Gallicziа és Lodoméria királyának irá magát [28]). Ezen védhatalmi viszonyban megmaradt a tartomány a magyar korona' irányában: s néha, kivált I. Lajos alatt vajdák által kormányoztatott: míg ennek halála után a lengyel királyok' hatalma

[25]) Felső-Moldvának egy része, a Bukovina 1777-ben a gallicziai ausztriai birtokokhoz, Alsó-Moldvának egy része pedig 1812-ben az orosz birodalomhoz csatoltatott.

[26]) Jurium Hungariae in Russiam minorem et Podoliam praevia explicatio. Bécs 1772; németűl ugyanott ugyanazon évben. Dessewffy, de iure S. R. Hung. Coronae in terras Russiae Rubrae; Pest 1831. Fejér, Cod. dipl. IX, 4, hol előrebocsáttatik Gallicziа' s Lodoméria' kapcsolata Magyarországgal.

[27]) Fejér, Cod. dipl. II. 247 l.

[28]) Horváth, Magy. tört. I. 297. 335 s köv. l.

alá kerülvén, ott Lengyelország' első felosztásáig megmaradt, midőn azt Mária Terézia a magyar korona' jogán visszaszerzette [29]).

9. §.

Folytatás. A részek. Erdély.

Erdély, miután Sz. István király Tuhutum vezérnek, ki Erdélyt meghódítá [1]), ősunokáját Gyulát, ki a hűséget s engedelmességet megtagadá, elfogatá s tartományát hatalmába keríté: a király nevezte vajdák (s székely grófok) által kormányoztatott, — még pedig mint Magyarország' kiegészítő része, ugyanazon törvények szerint s hasonló szervezetű törvényhatóságok által [2]); s valamint az országos végzemények mutatják,

[29]) Gustermann' (ungar. Staatsrecht 109 §.) azon véleményének, mintha a Galliczia iránti jog nem a magyar koronának, hanem csupán Béla' s Endre' ivadékainak, tehát az Árpádháznak szereztetett volna meg, czáfolatát l. Madarassy értekezésében 47—58 l. Valamint ellenkezőleg azt sem igen lehet bebizonyítni, hogy e tartományoknak az anyaországhozi viszonyuk ollyatén lett volna, miszerint akár a törvényhozásra gyakorolt egyenes befolyásnál, akár a magyar törvényekbeni átalános részesedésnél fogva azt lehetne mondanunk, hogy szorosabb jogközösség' viszonyában léteztek.

[1]) Béla kir. névtelen jegyzője 24—27 fej.

[2]) A székely- és szászföldön a székely és szász nemzet' külön joga kizárta az ez által szabályozott jogviszonyokra nézve a magyar közönséges jog' uralmát; ugyanott a hatóságok szervezete is eltérő, sajátszerű volt, (lásd a 2. §-ban a [10]) jegyzetben idézett munkákat). Különben Erdély a magyar közönséges törvények' uralma alatt állott, mint azt Verbőczy Hk. III, 2—4 czíme is elösméri.

vajdája, sőt küldöttjei által részt vett a magyar országgyülésben [3]; az ottani nemesek Magyarország' egyéb

[3]) Eder, Schesaeus, Ruinae Pannonicae III-dik könyvéhezi excursus-ában: de veteri iure ordinum Transsilvaniae in rogandis legibus 158—168 l. Hogy az erdélyi püspök a főpapok, a vajdák az ország' zászlósai között foglaltak helyet, kétségtelen. A kérdés csak az, létezik-e valamelly biztos nyoma, hogy az erdélyi nemesek' és székelyek' nevében is jelentek meg küldöttek a közös országgyülésen úgy, mint az a horvát rendekről bizonyos, — miután az erdélyi megyékhez s székely székekhez bocsátott királyi meghivó levelek sehol nem léteznek? Ennek nyoma az 1525-diki országgyülési végzemény' 42. czikkelyében felösmérhető, hol, elrendeltetvén a Hatvanban tartandó országgyülés, az mondatik Slavonia- s Erdélyről, hogy valamint a 41-dik czikkelyben nevezett alvidéki vármegyék, oda csak követjeiket küldjék (Kovachich, Sylloge I, 364 l.) Hasonlókép erdélyi követek meghivásának nyomát tünteti fel az 1553: 15. Azonkivül az erdélyi szászokhoz intézett s a szász nemzet' levéltárában fennlevö királyi meghivó levelek bizonyitják a szászok' egyenes részvétét a magyar országgyüléseken V. László', I. Mátyás', II. Lengyel László', úgy szinte II. Lajos' korából. Az 1457-diki meghivó levélben, azon évi mindszent-ünnepre Pestre országgyülés lévén hirdetve, felkéretnek, hogy a fennebb mondott mindszent-ünnepre a nevezett Pest városába küldjenek némellyeket magok közöl teljes meghatalmazással; 1458-ban Mátyás részéről meghagyatik az erdélyi szászoknak, hogy követjeik az országgyülésre jelenjenek meg „tárgyalás és végzéshozatal végett“; II. Lengyel László 1510-ben (midőn a pápa a török elleni háborúra nógatta), irja: „Hasonló nagy dolgokban, mellyek egész Magyarországot s titeket mindnyájatokat illetnek, a ti és többi hiveink' tanácsa nélkül nem szokván cselekedni, eddiglen el húztuk halasztottuk a választ, s a ti egyetemes tanácskozástokra hagytuk magunkat“, melly okból parancsolja, hogy követjeik az Esztergomban tartandó országgyülésen jelenjenek meg „az egész szász-egyetemség neve- s személyében.“ II. Lajos 1521-ben a Budán tartandó országgyülés' tárgyában azt irja:

nemeseivel egyenlő jogok- s kiváltságokkal éltek: s ugyanezen módon maradt Magyarországhoz csatolva a Zápolyák koráig. Miként maradt Erdély János királynál a közte s I. Ferdinánd között 1538-ban Nagyváradon kötött béke által Magyarország' tetemes részeivel; miként jutott halála után Izabella királynénak s fiának János Zsigmondnak [4]), azután pedig más, ma-

„Minthogy ti is ezen Magyarország' tagjai vagytok, meghagyjuk hűségtöknek, hogy a mondott közelebbi Sz.-Erzsébeth' ünnepére szószollóitokat, a hányat akartok, . . . teljes meghatalmazással küldjétek, hogy velök s más hiveinkkel országaink' s mindnyájatok védelme' szeréről tárgyalhassunk, tanácskozhassunk s végezhessünk." Hogy az erdélyi szászoknak a magyarországi ügyek' intézésébeni illyetén részesedése mellett, abból az erdélyi vármegyék' nemessége ki lett volna zárva, különben is hihetetlen; de az ellenkezőt világosan tanusítja Mátyás király' levele 1463 körül (Katonánál, hist. crit. XIV, 664 l.), ki átalánosan az erdélyiekhez így ír: „Mind haza menő követjeitektől, mind főleg nagyságos János gróftól, azon részekbeli vajdánktól megértenditek azon ügyek' rendjét, mellyek mostan főpapjaink', zászlósaink' s nemeseink' eme közgyülésében intéztettek." Inti aztán az erdélyieket, hogy az ottan hozott törvényeknek engedelmeskedjenek, „mert minthogy ez ország' tagjai vagytok és törvényeivel éltek, illő, hogy fejetök mindennemű rendelvényeit, főleg az illyeneket és illy jó czélra hozottakat engedelmesen fogadjátok, s ne csupán ti tartsátok terhesnek, a mit a többiek készséggel hordoznak."

[1]) Mikó (gr.), Erdély' különválása Magyarországtól, Pest 1860. (a magyar akad. évkönyvei VIII-dik kötetében.); Kővár y, Erdély' történelme, Kolozs. 1860. III-dik köt. a Zápolyák' kora. „Mikor vált kétfelé Magyarország és Erdély, s mikor vált külön amattól Erdély egészen? Az elsőt — a kétfelé válást — illetőleg, tény, hogy az 1526. nov. 10-én s 1527. dec. 16-án történt, mikor az egy magyar birodalomnak két királya lőn választva, megkoronázva, tényleg elismerve. A két király' létéből

gyarországi vagy erdélyi származású fejedelmeknek, a Magyarországgali kapocs' kötések s szövetségek ál-

---

önként következett a két ország, t. i. előbb a mindkettő által saját pártjuk választása alapján végrehajtott fegyveres birtok- és országfoglalás; azután az egyiknek a török szövetség által gyámolított 1531-diki fegyverténye, a másiknak pedig részint törvényes, részint tettleges úton való lassú és biztos terjeszkedése: végre mindkettő részéről az 1538-iki váradi szerződés. Melly hármas esemény a tényleges állapotnak megerősítést s gyakorlati állandó jogalapot kölcsönzött. E korszakban kétfelé volt ugyan válva az egy ország, de a súlypont még Buda volt, ott székelt az egyik király, onnan kormányozta az ország' nagyobb részét. Tizennégy év telt el így. A valódi különválás csak Zápolya János' halálakor kezdődik. S ezzel azt akarom kifejezni, hogy az nem egy pillanat, nem is egy esemény müve: az egy hosszas, több változásokon keresztül ment történeti fejlemény. Kezdete ennek a Zápolya halála, midőn özvegye és fia kormánya' sem az ő királyi jogaiban, sem országrésze birtokában magát önerején megtartani nem birván, segélyt kért Szolimántól s kérésével Budavárát s az ország déli részeit elvesztette. Folytatva lön az elválás 1542-ben, midőn Izabella és fia kárpótlásúl Erdélyt s Magyarország' némelly részeit kapván a szultántól, lakni Gyulafejérvárra jött le, s birtokának saját külön törvényeket, intézvényeket, és úgy szólván egész politikai alakot adván, önálló állammá tette. Bevégződött pedig akkor, midőn az Izabella által 1551-ben Ferdinánddal kötött s 1556-ban általa és Erdély által franczia és török befolyás alatt felbontott szerződés s ez által ideiglenesen létesített közállapotok helyébe, Erdély, Magyarország' Tiszán inneni megyéivel s várörségeivel együtt önállóságot vívott ki, s független választó fejedelemséggé lett, és ezen közjogát Báthori István, Kristóf és Zsigmond megválasztása által [illegible]vényerővel biró gyakorlattal is megerősítette." Gr. Mikó, értekezése végén, 128 s köv. l. Erdély' azon viszonyának, melly a Magyarországtóli különválás következtében a török irányában kifejlődött, s a nemzeti fejedelmek megszűnéseig valamennyi fő vonásaiban megállott, keletkezését l. Szalaynál, A magyar törté-

tali fenntartása mellett: a történelem, a szerződések [5])

---

nelemhez, Pest 1861, egykorú okmányok, s történetírókbóli kivonatokban elötüntetve.

[5]) E szorosabb kapcsolat' igéretét foglalja magában már az I. Ferdinánd és János király között Nagyváradon 1538. február 24-dikén kötött béke' okmánya is, mellynek 7-dik pontja azt mondja, hogy : a mit kiki Magyarországon jelenleg bir, azt birja azontul is. Szlavónia, Horváth- és Dalmátország Ferdinándnak jut, Erdély János' hatalmában marad, míg él; halála után, akár marad fia, akár nem, az összes magyar birodalom' minden tartományaival Ferdinándra vagy halála esetén királyúl választandó fiára, s ennek halála után törvényes fiutódaira, s illyesek nemlétében Károlyra és törvényes fiörököseire száll; ha Károlynak fimagva szinte megszakadni találna, János' fiait és örököseit illesse a korona; s ezeknek is kihalásával az ország' rendei királyt szabadon választhassanak magoknak. Szalay, Magy. tört. IV, 178 l.

Erdélynek Magyarországgali egyesítéséről szóló ünnepélyes igéret foglaltatik továbbá a Rudolf és Báthory Zsigmond között 1595. január 28-dikán Prágában kötött szerződésben, melly a magyar országgyülésen helybenhagyatván, az országos törvényczikkelyek közé igtattatott, mellynek 2. czikkelye (1595: 2) azt rendeli, hogy: Báthory Zsigmond és fiörökösei Erdélyt a magyar korona' felsőbbsége alatt s esküvel fogadott hűségben a magyar király iránt, de hűbéri kötelezettség nélkül, birják olly kiterjedésben, minőben azt János Zsigmond, és Báthory István s Kristóf birták volt. Ha Zsigmond fiörökös nélkül találna kimúlni vagy fimagvának kihalása esetén, Erdély visszaszálljon a magyar koronára, s mint a magyar birodalom' kiegészítő része erdélyi születésü vajda által kormányoztassék. (Szalay, Magy. tört. III, 396 l.).

Ugyanazt ujolag megállapíták a Bocskay István és Bethlen Gáborrali békekötések. A bécsi békekötésben amazzal (1606. január 15-ről) az foglaltatik, hogy : Bocskay Erdélyt fejedelmi joggal és czimmel birja, Magyarországon mindazt, mit Báthory Zsigmond birt vala. Erdély szálljon vissza a magyar koronára,

és törvények tanusítják [6]. Minélfogva a magyar szent koronávali összefüggés viszonya ezen egész korszak alatt jogilag soha teljesen fel nem bomlott, habár azt a fejedelmek vagy a török hatalomtóli függés miatt, vagy egyéb okokból, gyakran mellőzték. Midőn aztán I. Lipót alatt Magyarország a török iga alól felszabadúlt, az Erdély' rendjeiveli alkudozások s szerződések folytán Erdély is a magyar szent korona' ősi uralma alá viszszakerűlt [7], de megtartva azután is saját jogát és saját

---

mellynek kiegészítő része, ha Bocskay fiörökösök nélkül találna kimúlni: mit a fejedelem, rokonai, az erdélyi rendek s várnagyok hit alatt és oklevélileg valljanak. A magyar felsőbbség elösméréseül Bocskay évenként tiszteletdijt küldjön a királynak, az általa veretendő pénzek' egyik lapján a király' mellképe legyen szemlélhető, s az erdélyi rendek követek által megjelenjenek a magyar országgyülésen. Szalay, Magy. tört. IV, 451 l. A Bethlen Gábor és II. Mátyás közötti egyezkedés (1615. május 6-ról Nagyszombatban, megerősítve Mátyás által 1615. május 15-kén, Bethlen által május 18-dikán) azt tartja, hogy: az erdélyi rendek fejedelemválasztási joggal birnak; fejedelem és rendek a tartományt s a hozzá tartozó részeket nem fogják a magyar koronától elvonni . . . az Erdélyhez kapcsolt részeket csak azon joggal fogják birni, mellyel azok a kiráy' elődei által adományoztattak. De a szabad fejedelemválasztás' joga csak addig (hacsak elébb nem akarnának) tartandónak nyilvánittatott, mig Isten' kegyelméből Buda s Eger a törökök hatalmából ki fog szabadíttatni: kiszabadíttatván pedig, Erdély a kapcsolt részekkel visszamenjen a régi állapotba, a mint a régi királyok' idejében királyi tisztségek által kormányoztatott.

[6]) 1552: 1; 1595: 2, az 1606-diki bécsi békekötés a magyar törvénytárban; 1608: 19 kor. ut. 1613: 5.

[7]) A magyarhonnali szorosabb kapcsolat' s egyesülés' ohajtását fejezi ki már azon oklevél, melly 1688. május 9-dikén szerkesztetett, midőn I. Lipót s örökösei Erdély' védurainl fogadtatának el: „Erdély visszatér Magyarország' királyához, mellytől az

külön közigazgatási rendszerét [8]). Hogy pedig Erdély valósággal a magyar koronához csatoltatott vissza, bizonyítják az öt századi szakadatlan gyakorlat által megalapított s meggyökerezett, s utóbb folytonosan békekötések s törvények által fenntartott s megerősített jogok; valaminthogy ugyanaz az akkor uralkodott felség semmi kétséget nem szenvedő vallomása által is nyilvánosan elösmértetett [9]), s ugyanaz Mária Terézia' és I. Ferencz' törvényczikkelyekbe igtatott kijelentései által ismételve megerősíttetett [10]).

---

irígy sors s egyesek' vak merényei különválasztták, és elfogadja I. Lipót római császár' és magyarországi örökös király', s utódai', a leendő magyarországi örökös királyok (mint a legujabb pozsonyi országgyülésen nyilváníttatott) atyai és hatalmas oltalmát, a rendek köz megegyezéséből. . .“ Szász, Sylloge tractatuum 401. Szalay, Magy. tört. V, 414 l. Ugyanezen hódolatot Lipót elfogadta mint magyar király, a mint azt az Erdélynek 1691-ben kiadott hitlevél' bevezető szavai tanusítják.

[8]) Lásd a lipótféle hitlevelet s az alvincziféle kir. választ.

[9]) A lipótféle hitlevél' bevezetésében hasonló értelemben az 1693-ban az erdélyi kormányzó számára kiadott utasításban, hol illy szavak állnak: „Miután Isten' akaratának tetszett Erdélyt, Magyarország' legrégibb tagját, melly tőle az idők' viszontagságai által elszakasztaték, a mi kedves fiunk' . . . és utódaink, Magyarország' királyai' törvényes uralmának utólag visszadni.“

[10]) Mária Teréziának az 1741: 18, 1. §-ába igtatott elösmémérése: „hogy Erdélyt, mint a magyar szent koronához tartozót, mind ő maga, mind utódai, mint Magyarország' királyai birandják s kormányzandják“; mit az 1792: 11 ismétel.

10. §.

A magyar államterület' egysége, oszthatatlansága s az ország' szent koronájától elidegeníthetetlensége.

A magyar államterületnek (odaértve a kapcsolt részeket s Erdélyt) kiterjedését, földirati fekvését s természeti viszonyait a földírat és statisztika ösmérteti. Határai (a kapcsolt részekkel s Erdéllyel együtt) részint úgynevezett természetiek, bérczek, folyók, tenger, részint ezek' hiányában mesterségesen vannak kitűzve, szerződésileg megállapítva, mint Styria, vagy az ausztriai főherczegség felé. Politikai helyeztetésére nézve kiemelendő, hogy kelettől kezdve éjszakon s nyugoton át délszakig, határait az ausztriai ház uralkodása alatti tartományok képezik, mellyekkel, az országos alaptörvény által elfogadott pragmatica sanctio óta, bár jogi függetlenségének épségben tartása mellett, felbonthatatlan egyesűlés kapcsolatában áll.

Az anyaországi s járulékterület' összes alkatrészei az országnak egységes testét képezik. Az oszthatatlanság [1]) a királyi fő hatalom jelvéűl szolgáló magyar sz.

---

[1]) Az Árpádházi királyok alatt, más akkori európai államok' szokásához képest, gyakran fordúlnak elő annak példái, hogy az ország' egyes részei s tartományai a királyi háztól származott fejedelmi ivadékoknak herezegek' vagy néha ifjabb királyok' czimével adattak kormányzás végett, de a király' fő hatalma alatt, a nélkül, hogy az által az ország' területi épsége s a korona' jogai csorbulást szenvedtek volna; bár ezen intézkedések az országnak több rendbeli gyászos belháborúkra szolgáltattak alkalmat.

korona' egységének természetes kifolyása s egyszersmind közvetlen következménye alkotmányunk' azon egyik alapelvének, mellynek sértetlen megtartását a király a koronázási esküben ünnepélyesen fogadja, miszerint az ország' széleit, s a mi ahhoz bármelly jogon vagy czimen tartozik, el nem idegenítendi, vagy is az ország' tökéletes területi épségét csorbítatlanúl fenntartandja. Melly alkotmányos jogelv' rendelésének elég nem volna téve az által, ha az ország' testétől elszakasztott valamelly darab a közös uralkodónak, habár mint magyar királynak kormánya alatt maradna: miután a magyar király az ő fő hatalmát, a koronázási hitlevél' pontjai s ünnepélyes esküje által kötelezve, csak az alkotmányos formákban s alkotmányszerű kormányműszervek által, mellyek törvényesen kijelölt s szabatosan körülírt hatáskörrel birnak, gyakorolhatja; egy olly rész' kormányzatának műszervei pedig az ország' alkotmányszerű törvényhozási s kormányrendszerének körén kivül esnének, s illy kormányvidék felállítása az ország' beleegyezése nélkül, az ország' területi épségéhez lényegesen tartozó rész' elidegenítését foglalná magában.

Az ország' területi épségének megőrizése magában foglalja az ország' határai' erélyes megvédését nemcsak fegyveres megtámadások, hanem más oldalról támasztott jogigények ellenében is. S ha az ország' határai iránt a szomszéd tartományokkal jogi villongásak támadnának, azok az országgyülés közremüködésével elintézendők [2]). Az 1791 : 11 e czélra szabatosabban ha-

---

[2]) „Az ország' és szélei határainak megvédése- és megtartásában a honpolgárok tanácsával élendünk," 1439 : 14.

tározza, hogy: a királyi felség' tisztjéhez tartozik gondoskodni, nehogy Magyarország- s kapcsolt részeinek határai elidegeníttessenek; a határok iránt pedig bármelly szomszéd tartománnyal fennforgó, vagy nem a törvényszabta uton elintézett, vagy fennforgandó villongások, e czélra országgyülésileg kinevezett biztosok által, az országgyülés' végével, az illető tartományok részéről a felség által kinevezendő biztosok' közremüködése mellett, tüstént vizsgálat alá vétessenek, s a felek kellő meghallgatása után, szorgosan kiegyenlíttessenek; és a mi elszakasztatott volna, mennyiben ő felségének más örökös tartományaihoz csatoltatott volna, habár illy tartozékok emezek' adósorozat-könyvébe igtattattak volna is, a királyi hatalomnál fogva visszaadassanak [3]).

De nemcsak a magyar korona' jogához tartozó valamelly tartomány- vagy területrésznek a király általi jogtalan elidegenítése, mint az ország' világos törvényei-

---

[3]) Az ország határai tekintetében többször forogtak fenn villongások: így az ausztriai főherezegség, Styria, Morvaország, Slézia, a lengyel tartományok, söt (mennyiben az anyaországi terület külön jő tekintetbe) Erdély irányában is. A szomszéd tartományokkal az ország' határai iránt támadt illyetén vitás kérdéseknek, az országyülés közremüködésével, ujabb időkben e czélra különösen kirendelt országos küldöttségök által barátságos uton eszközlendő elintézésére egyes példákat minden korbeli országgyülési törvényczikkelyekben bőven találunk, 1439 : 17; 1492 : 25; 1557 : 18; 1608 : 20 kor. előtt; 1609 : 40; 1613 : 26; 1618 ; 12; 1622 : 56; 1625 : 23; 1630 : 22; 1635 : 54; 1638 : 37; 1647 : 70; 1649 : 26—32; 1655 : 30, 82; 1659 : 40. 66; 1662 : 37; 1715 : 39. 116; 1723 : 17; 1741 : 46. 53; 1751 : 26. 35; 1791 : 68: 1792 : 19; 1802 : 26; 1807 : 31; 1812 : 4; 1827 : 16; 1830 : 11; 1836 : 32; 1840 : 32—35.

vel s a koronázási hitlevéllel és esküvel ellenkező, jogilag érvénytelen lenne, hanem a magyar korona' joghatóságát illető kisebb tartozékoknak, mint a koronajavaknak, vagy a kincs' (fiscus) egyéb birtokai- vagy jogainak bármilly czimen eszközlött vagy megkisértett elidegenítését az ország törvényei legszigorúbban tiltják: mint ez az egyes felségi jogokról szóló helyeken bővebben ki fog tünni.

Hanem Magyarország régi terjedelmének vesztét szenvedte; egykoron hozzá tartozott több tartománya háborúk' szerencsétlen kimenetele következtében elveszett s idegen hatalom alá jutott; Szlavónia' és Horvátország' Unnán tuli része, Bosnyák-, Bolgár-, Szerb-, Moldva- s Oláhország még most is a török hatalmában vagy török felsőség alatt van (a három utóbb nevezett ugyan, a tényleges állást tekintve, már csak névleg); Dalmátia, midőn elébb 1795-ben a campoformiói békekötés által, utóbb a parisi és bécsi békekötés által végleg visszaszereztetett, nem csatoltatott vissza a magyar koronához, valamint nem a magyar korona' jogán visszakövetelt s visszaszerzett Galliczia és Lodoméria a Moldvából belekeblezett Bukovinával.

Mindazonáltal a magyar királyok' ezen tartományokhozi jogaikról soha le nem mondottak, azokat el nem idegenítették, valaminthogy a korononázási esküben tett ünnepélyes fogadás s a hitlevélben elvállalt ünnepélyes kötelezettség mellett az ország megegyezése nélkül le sem mondhattak, el sem idegeníthették volna. Ellenkezőleg eme jogaikat minden időben alkalmas módon fenntartani ügyekeztek. Így eme tartományok' címei maiglan felsoroltatnak a királyi czimek között; a legujabb időkig fennmaradt azon szokás, hogy amaz

elveszett tartományoknak megannyi zászlókon szemlélhető czímereik koronázás alkalmával a koronázandó király előtt hordoztassanak; az elveszett részekben fekvő püspöki megyék nevére püspököket a magyar király nevez. S a mi különösen a török hatalom vagy felsőség alatt létező tartományokat illeti: a törökökkel kötött békék sajátlag mindig csak bizonyos számú évekre szóló fegyvernyugvások voltak [4], mellyek kiteltével mindig fennmaradt a régi jog, mellyről lemondás nem történt s melly örök időkre másra át nem ruháztatott [5].

Ezért a magyar királyok a koronázási hitlevélben, jelesen annak 3-dik czikkelyében ünnepélyesen fogadják, hogy: „ezen ország- s kapcsolt részeinek minden eddig visszaszerzett vagy Isten segélyével ezután visszaszerzendő [6]) tartozékait s részeit, az esküszavak' értelmének is megfelelőleg, a fennemlített országba s kap-

---

[4]) Igy az 1699-diki karloviczi béke 25 évre: a belgrádi s szisztovi békekötés pontjaiba szinte évek' határozott száma van befoglalva.

[5]) Madarassy értekezésében 150—167 l.

[6]) Megjegyzendö azonban, hogy ezen ünnepélyes fogadás — azoknak, mellyek balszerencse folytán elvesztek, de utólag visszaszereztetnének, viszonti bekeblezéséről — fejedelmeinket sem föl nem jogositja, sem nem kötelezi törvényesen kötött szerződések önkényes felbontására; hanem az alatt csak az értendő, hogy ha az ország' koronájához tartozó rész' vagy tartomány' visszaszerzése megtörténnék, ez újból Magyarországhoz csatoltassék. Egyébiránt a honfiak is a királyok' emez esküvel erősitett fogadása iránt, a jogosságnak s a nemzetek között gyakorlatban levő jog' elveinek megfelelőleg, sohasem tápláltak más véleményt; Cziráky, ius publ. 48 §.

csolt részeibe teljes-egészen visszakeblezendik": mit az ország rendei illető alkalommal minden időben erélyesen sürgettek is.

11. §.

Folytatás. A visszaszerzett és visszakapcsolt részek.

Illyen visszaszerzett s visszakapcsolt részek: a törököktől visszaszerzett temesi bánság vidéke, a magyar korona' uralma alá visszahajlott Erdély, s Magyarországnak azon visszakapcsolt részei, mellyek Erdélyhez valának csatolva; a törököktől visszaszerzett (mostanság úgy nevezett) tótországi vármegyék, és horvát-szlavóniai részek, mellyek a magyar korona' uralma alá viszszaadattak (kivévén hogy a végvidékekűl szervezett határszéli területeken a magyar korona' joghatósága kormányzati ügyekben tettleges gyakorlatban nincs); nemkülönben Dalmátország, mellynek visszacsatolása a magyar koronához az országgyülés részéről eddig hiában sürgettetett; azonképen Galliczia és Lodoméria Bukovinával, mellynek a magyar koronáhozi visszacsatolása iránt országgyüléseinken szinte emeltetett szó. Jelesen:

A temesi bánság 1718 vagy is a passzaroviczi és 1739 vagy is a nándorfejérvári békekötés óta, a török hatalom alól felszabadítva s visszaszerezve, 1751-ig temesi kerület neve alatt a hadi igazgatástól függött; ezen utóbbi évben pedig a bécsi udvari kamara alá kerűlt, melly azt austriai intézmények szerint igazgatta; a mikor a kamarai kormányvidék négy kerületet foglalt magában: a csanádit, temesvárit, lugosit s versetzit, a katonai végvidék pedig a pantsovaira, újpalánkaira, al-

másira s mehádiaira oszlott. Így kormányoztatott a temesi kerület 1779-ig; ámbár az országba való visszakebeleztetése már az 1741: 18, 3. §-a által el vala határozva, s ugyanaz az 1751: 24 által (ennek átalánosságban szóló kifejezése alatt a temesi kerület is értetődvén) vala sürgetve. De az ország' testéhezi visszacsatolás csak 1779-ben történt meg, s nyerte vissza e vidék vármegyei szerkezetét, három, u. m. Temes, Torontál és Krassó vármegyére osztatván: bár egy része katonai végvidékek' szervezésére fordíttatott. A nevezett három vármegyének aztán az országgyülési szék- és szavazat-jog az 1791: 26 által adatott vissza.

Az ország' területi épségén napjainkban, 1849 vége felé, egy úgy nevezett szerb vajdaság- és temesi bánságnak mint önálló, a magyarországi közigazgatás rendjétől független kormányvidéknek felállítása által ejtett sérelem, az ugyanennek Magyarország' közjogi igényei alapján való visszakeblezését elrendelő legfelsőbb határozmány által, még a küszöben levő országgyülés' egybehivása előtt orvosoltatott. A törököktől a mult század folyama alatt visszaszerzett egyéb részek' visszakapcsolásának történelmi átnézetét lásd a következő §-ban.

A mi az Erdélyhez csatolt magyarországi részek, u. m. Zaránd, Közép-Szolnok, Kraszna vármegye és Kővár vidéke visszakapcsolását illeti: ezek a XVI. és XVII. század folytán közbejött békekötések alkalmával az erdélyi fejedelmeknek, különös óvások mellett, éltök fogytáig ideiglen s birtokúl átengedve. Erdélyhez sem törvény, sem alkú vagy szerződés által soha nem csatoltattak; hanem az erdélyi fejedelmek, nem mint illyeneknek, de mint „Magyarország részeinek urai“ által bi-

rattak magyarországi birtokúl, olly kikötéssel, hogy haláluk után a magyar király' hatalma alá visszaessenek. Minek következtében az országhoz több ízben visszakerűlve, s ujolag ideiglen átadatva, 1693-ban Magyarországhoz, hova mindig tartoztak, tettleg végkép visszacsatoltattak, s ebben az ugyanazon évbeli Alvinczy-féle válasz által meg is erősíttettek. Ennek folytán 1729-ig a magyar országgyülésekre mindig meghivattak [1]), az itteni törvényhozásban részt vettek, 1715-ben a porták összeirása alkalmával Magyarországhoz valósággal összeirattak, a porták' helyesítése s az adó' kivetése végett a rendkivüli orsz. confluxus-okra követeik által megjelentek, adójokat 1732-ig Magyarországhoz fizették, s a magyar kir. helytartótanács' hatósága alatt állottak. 1733-ban aztán kormányrendelet által az országtól ujolag elszakíttattak: mi ellen a magyar kir. helytartótanács nyomban azon évben tiltakozott, s mindjárt a legelső országgyülésen az 1741 : 18 által a visszacsatolás elrendeltetett [2]). De ámbár a visszakeblezés (meghallgattatván időközben — 1751-ben már másodszor — Erdély) az 1764-diki országgyülésen a kivánalmak 24. pontjában sürgettetett, s az 1792 ; 11

[1]) Kővár vidéke is, melly Magyarországtóli elszakíttatása előtt itt vármegyei hatósággal birt, sőt vármegyének neveztetett l. 184$^7/_8$ országgyül. iratok 65 l.

[2]) 1741 : 18, 2. §. (Ő Felsége kegyelmesen határozta), hogy Kraszna, Középszolnok megye, Kővár vidékével együtt, mint Magyarországhoz tartozó, az adóügyekben úgy, mint a politikai és törvénykezési ügyekben teljesen, Zaránd vármegye pedig, melly adóügyekben már is alá van vetve, politikai és törvénykezési ügyekre nézve, lehető leghamarább, meghallgatva az erdélyieket is, az ország' törvényhatóságának visszaadassék, és egészben s valósággal az országba visszakebeleztessék.

által ujolag elrendeltetett (meghallgattatván Erdély ez évben harmadízben) : az végre nem hajtatott. Míg végre az 1836 : 21 által e részeknek mindennemű állapotjokra nézve Magyarországhoz teljes és tökéletes visszacsatolása bevégzett tény gyanánt kimondatott. [3]) Mindazonáltal ezen törvény végrehajtása is elmaradván [4]), az 1848: 6 következőleg intézkedett, hogy: 1. Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd vármegyék, Kővár' vidéke és Zilah városa, e törvények' azon törvényhatóságokbani kihirdetése napjától, minden tekintetben Magyarország' elválhatatlan egészítő részeit képezzék. S ennek következtében: 2. A nevezett hatóságoknak az erdélyi kormányszék, kincstár s főtörvényszék iránti minden függ-

[3]) 1836 : 21. „Eddig az Erdélyi Nagy-Fejedelemséghez elszakítva volt Magyar- Országi ugy nevezett Részek, jelesen Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd Vármegyék, és Kővár' Vidéke az 1741 : 18-dik és 1792 : 11-dik Törvény-Czikkelyek' következésében polgári, köz-igazgatási, törvénykezési, adózási és mindenmémű állapotjaikra nézve teljesen és tökéletesen Magyar-Országhoz ezennel visszacsatoltatnak. Mellyekhez képest 1. §. Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd Vármegyék, és Kővár vidéke ezentúl az Ország Gyülésére meg fognak hivattatni, s ottan ülési és szavazati visszaadott jussokkal élni. 2. §. Ezen visszacsatolásnak általányos, és tökéletes teljesítését az 1741-diki 18-dik Törvény-Czikkely' 3-dik és 4-dik §-ok értelmében Ő Felsége kegyelmesen eszközölni fogja. 3. §. A feljebb említett Részek' mostani állapotjában valóságos visszacsatolásokig — mellynek siettetését Ő Felsége figyelemben tartandja, — s a' Törvénynek a' visszacsatolás' következésében származható kérdések felett a' körülményekhez képest leendő további rendeletéig, semmi változtatás történni nem fog."

[4]) Kővár vidéke sem az $18^{39}/_{40}$, sem az $184^{3}/_{4}$ s $184^{7}/_{8}$-diki országgyülésre meg nem hivatott, a meghivott megyék pedig egyrészint követek' küldésében meggátoltattak.

gése s minden viszonyai végkép megszüntetvén; azok a magyar fő kormány' s magyar főtörvényszékek' hatósága alá helyeztettek. 3. A visszacsatolási viszonyok' részleteinek ezen alapon törvény, igazság s méltányosság szerinti ideiglenes szabályozása — a jövő törvényhozásnak végelhatározás végett teendő jelentési kötelessége mellett — a ministeriumra bizatott; melly a visszacsatolt részekre nézve a törvény' haladéktalan végrehajtásához szükséges intézkedésekre felhatalmaztatott. [5])

12. §.

Folytatás. A visszaszerzett és visszakapcsolt részek.

Hogy a mostanság Tótország, *Regnum Slavoniae, Slavonia inferior* neve alá foglalt drávántuli vármegyék, mellyekről már az 5. §-ban volt szó, a török hatalom alóli visszaszereztetésök s visszakapcsoltatásuk után is megtartották korábbi jogi jellemöket, mint az anyaországi államterületnek kiegészítő alkatrészei: kitetszik ezen visszafoglalás's visszakeblezés' történetéből, valamint félremagyarázhatatlan okleveles és törvényes adatokból. Az ország' ezen részét ugyanis, az I. Lipót' 1690 aug. 21-ről kelt oklevele kö-

[5]) Lásd ezen egész tárgyról bővebben a többi közt: a partiumbeli három vármegye kérését a magyar országgyüléshez 1791. országgyül. irományok III. sz. 6 l. és izenete a KK. és RR-nek 184$^7/_8$ országgyül. irományok 40 sz. 64 l. Megjegyzendő egyébaránt, hogy e részek 1849 óta tényleg Erdély hatósága alatt léteznek.

vetkeztében [1]) ottan megtelepedett rácz népségről, a kormányzó német hivatalnokok *Rascia*-nak, Ráczföldnek nevezték el (Dunán inneni temesi részekkel együtt), valamint kevéssel utóbb ugyanillyenek, nem véve figyelembe a korábbi okiratokat s az ország' törvényeit, Szerém, Posega, Valkó, Verőcze drávántuli vármegyékre a rájok nem tartozá Szlavónia nevezetet kiterjesztették. Hanem a köznép' nyelvén divatozni kezdett emez új nevezet az ország' köz s tiszti okirataiba és törvényeibe a mult század közepéig be nem hatolt; és a nevezett vármegyék egy 1698 oct. 30-ról kelt kir. végzés következtében [2]) 1700-ban egy királyi biztosság által közvetlenűl Magyarországba kebleztettek, és a magyar vármegyék' mintája szerinti rendezésök meg lőn kezdve [3]), csakhogy a kamarai igazgatás alól ekkor kivett eme megyék' kiterjedése, határaiknak nem a régiek szerint, hanem a létezett kamarai provisoratusokhoz képesti megállapítása folytán' változást szenvedett; és az ugyanott a horvát- és szlavóniaiak' mintájára 1702-ben szervezett végvidék magyar végvidék' nevét nyerte [4]). Már az 1699-diki nádori concursus' és porták' elintézése' alkalmával, a vármegyék hat kerületre osztatván, s az V-dik (drávántuli) kerületbe Szerém, Posega, Valkó és Verőcze megye, a VI-dikba Szlavónia, Horvát- és Dalmátországgal (jelesen Zágráb, Varasd, Kőrös, Lika és Korbávia megyék) soroztatván, ugyanezen felosztás az

---

[1]) Lásd az oklevelet Kerchelichnél, Notitit. prael. 435 l.

[2]) Idézve Gyurikovitsnál, II. 53 l.

[3]) Lásd az ezen bizottság által kiadott utasítást idézve ugyanott, II, 46 l.

[4]) Hietzinger, Statistik der Militärgränze des Oesterr. Kaiserthums. I. 30 l.

1702-diki concursus' és porták' igazitása' alkalmával is elfogadtatott, s a drávántuli kerület porta száma 110-ről 152½-re, a VI. kerületé 408-ról 412-re emeltetett; valamint 1711-ben is együtt tanácskozván a főrendek, megyék és városok az adó' elosztása iránt, oct. 21-diki felirásukban a régi gyakorlatra, jelesen az 1702-diki felosztásra hitvatkozva, ismét hat kerületet vettek föl, s ezek között külön a drávántuli és a tót-, horvát- és dalmátországit. További okleveles erősséget nyujt az 1708-diki országgyülés' naplója, valamint az 1714-diki összeírás terve [5]). Szintolly világos és tökéletes bizonyság az 1715: 92, melly így szól: „Ő kir. Felsége az ország' sz. koronájához tartozó Posega, Verőcze, Szerém, Valkó, Csongrád, Csanád, Békés, Zaránd, Torontál, Szörény vármegyék' eszközlendő visszakeblezését, s az ország köz terhei viselésére, és valamint a törvénykezési úgy a politikai ügyekben, Mármaros, Kővár, Közép-Szolnok, Kraszna vármegyéknek a szent korona' régi jogán alapuló visszacsatolását elösméri." E törvények magában is tiszta értelmét az országgyülési irományokból még teljessebben kideríti a KK. és RR. 1712 június

[5]) Amabban olvasható: „1708-dik évben XXII. ülés, május 26-dikán. Ismét van ülés, mellyben olvastatik gr. Keglevich Péternek, mint Posega vármegye' főispánjának emlékirata... Hanem itt kérdés támadt, valljon Posega vármegye nem tartozik-e Horvátországhoz? mert ha oda tartozik, nem lehet külön követje, miután Kroátia, Dalmátia és Szlavónia részére már vannak követek. Végűl kijelentetett, hogy Posega vármegye nem Horvátországhoz, hanem Magyarországhoz tartozik, annálfogva lehetnek és kell lenniök külön követjeinek."

Emebben Magyarország' drávántuli kerületje a szóban forgó négy vármegyéből állónak jelöltetik.

1-ről kelt sérelmi s kivánalmi felirata [6]. Az 1722-diki országgyülésből oct. 18-dikán s viszont 1733 mart. 12-ről kelt fölterjesztésben Szerém, Posega, Valkó és Verőcze vármegye „kétségtelenűl az ország kebelében, Magyarországban fekvőnek“ mondatik, és Kroátia-, Szlavónia- és Dalmátiától megkülönböztetik [7]: minek folytán hozatott az 1715: 92 foganatosítását sürgető 1723: 20, s az ugyanazt ismételve igérő 1729: 7. Az 1741: 18 a szerémi és alsó-szlavóniai kerület' visszakeblezéséről szól, s az 1741: 50 a visszakeblezendő alsó-szlavóniai részeket a bán' törvényhatósága alá rendelendőnek mondja az 1715: 118 értelmében [8]. Az oklevelek' és törvényczikkek' értelmével egyezőleg mult századbeli tekintélyes egykorú írók Szerém, Posega, Verőcze, Valkó vármegyét nem a szlavóniaiakhoz, hanem a leg-

---

[6]) Az ide tartozó szavak idézve Gyurikovitsnál, II. 57 l. Hogy az 1715 : 118. törvényczikkelyben említett alsó-szlavóniai részek nem a szóban forgó négy vármegyére értendők, hanem Kőrös vármegye' alsó vidékére s Zágráb vármegye' némelly száyántuli részeire, már a 6. §-ban meg volt mutatva; s föl sem tehető, hogy az ország' rendei ugyanazon országgyülés' két külön törvényczikkelyében két ellenkező dolgot akartak volna rendelni.

[7]) Lásd az idetartozó helyeket Gyurikovitsnál II, 58 s köv. l. és Botka többször idézett értekezésében 75 l.

[8]) Hogy a szerémi kerület alatt az 1741 : 18-ban Szerém vármegyén kivül Posega, Verőcze s Valkó vármegye is értendő, bőven bizonyítja Gyurikovits II, 61 s köv. l. (lásd Botka idézett értekezését is 76 s köv. l.) Hogy pedig az 1741 : 50 által a bán' hatósága alá rendelendő alsó-szlavóniai részek alatt a varasdi és károlyvárosi generalatusok által birt vidékek értendők, kitetszik a horvátoknak az 1741-diki országgyülésből 22 dikén fölterjesztett sérelmeik- és kivánalmaikból (Gyurikovits, II. 64 s köv. l.)

szorosabb értelemben (a kapcsolt részek nélkül) vett magyarországiakhoz tartozóknak állítják [9]). Azonban az 1741: 18 végrehajtására kirendelt kir. bizottság nem járt el tisztében azon ösvényen, mellyet az 1715: 92, 1723: 20, 1729: 7, sőt maga az 1741: 18 kijelölt, hanem ezekkel ellenkező utasitások szerint [10]): minek folytán azután az 1746 apr. 27-diki kir. rendelvény is illy eltérő szellemben volt szerkesztve. Mert az említett bizottság, kiszakasztván a végvidékek' szervezésére szolgálandó területrészeket, Valkó vármegyét megsemmisí-

---

[9]) Szörény, Vindiciae Sirmienses 1746, 65—176 l.
Timon, Imago novae Hungariae 1734, 19—22 l.
Pray, Diatribe in diss. historico-criticam de S. Ladislao, 1777, 79—82 l.
Palma, Specimen Heraldicae Regni Hungariae, 1766, 56 l.
Szegedy, Tyrocinium, 1736.

[10]) Mária Terézia kir. utasítása 1745 apr. 1. és jul. 1-ről. A fölcserélésre főleg három körülmény szolgáltatott alkalmat: 1) a Szlavónia nevezetnek ezen kétségtelenül Magyarországhoz tartozó részekre való kiterjesztése a köznép' nyelvén és idegen német hivatalnokok' tiszti irásaiban, melly néveserét a 4 horvátból, 1 hadbiztosból s csak 1 magyarból álló országos bizottmány, előiromány nélkül működve, tiszti irásaiban elfogadott. 2) Azon törekvés némellyek részéről, hogy az 1617: 23; 1715: 39, 5 §, melly Kroátia- s Szlavóniára nézve a római katholika vallásnak kizárólagos állást tulajdonít, az ország' ezen alsó, Duna és Száva közötti részeire is kiterjesztessék, t. i. az ágostai és helvét hitvallású evangelikusok' kizárásával. 3) A báni hatalom' s törvényhatóság' szerfölötti megszorítása; sőt kizárása a jobbára katonai hatóság alá vetett tulajdonképeni Kroátiából; miután t. i, a varasdi s károlyvárosi generalatusoknak az 1715: 115; 1723: 88; 1741: 49 által igért visszakeblezése nem volt elérhető, a bizottmány a báni hatóságnak a szóban forgó 3 vármegyére való kiterjesztését javaslá, mit az 1746 apr. 27-ről kelt kir. rendelet ki is mondott. Gyurikovits, II, 67 s köv. l.

tette, s a polgári hatóság' számára fennmaradt területrészekből három, u. m. Szerém, Posega s Verőcze vármegyét alkotta, oda csatolva egyszersmind némelly Kőrös vármegyétől elszakasztott helyeket: melly vármegyékre aztán az idézett királyi rendelet által kiterjesztetett (legelőször) a szlavóniai, horvát- és dalmátországi bán' polgári hatósága [11]), s azzal együtt a szlavóniai nevezet. Ezen eljárás aztán az 1749-diki kir. bizottság által is megerősíttetett. De az 1751: 23 a nevezett vármegyéknek visszaadta egyenkénti országgyülési szék- és szavazatjogukat: mi azt mutatja, hogy a bán' hatósága alá való rendeltetés mellett is, a Szlavóniába való bekebeleztetés el nem ösmértetett [12]). Mert ezen vármegyék területének közjogi jelleme a bán' hatósága alá történt rendeltetésök, sem a horvát-szlavóniai tartománygyülésekben azóta való részvétök által változást épen úgy szenvedhetett, a mint nem szenvedett változást az időleg szinte a szlavóniai bán' hatósága alá utalt más

---

[11]) A bán ekkor a nagy hatalmú s tekintélyü s különös kir. kegyben állott gróf, utóbb herczeg Batthány Károly volt.

[12]) 1751 : 23. „... épségben hagyatván különben Magyarország' s a bán' joghatósága." Ugyanis, kérdés támadván az országgyülésen a megtörtént visszakeblezés' beczikkelyezése iránt, és vallyon ezen szerémi kerületet Magyarországhoz vagy Szlavóniához kellett volna-e keblesítni? habár a horvát itélőmester az utóbbi mellett nyilatkozott, s a főrendek is a kir. bizottságok' igazolására emeltek szót, az alsótábla mindazonáltal semmi olly szerkezetbe nem egyezett, melly a bizottságok' eljárását helyeselte, vagy az ország' határai' megszorítását hozta volna magával; lásd az országgyül. naplót 1751 junius 25-, julius 6-, aug. 25-ről; Kerchelich, Notit. prael. 406 l. Gyurikovits, II. 50 s köv. 67—72 l. Botka' id. értekezését 78 s köv. l.

magyar vármegyék' közjogi természete [13]). Valamint-hogy az országgyülés ujabb időben is elösmérte: midőn 1834-ben, az ezen évi aug. 28-ról a hozandó urbéri törvények' tárgyában kelt kegy. kir. válasz' azon megjegyzésére, hogy a törvényjavaslat II. czikkelyében a „Districtus Banatici" nevezet kihagyassék s helyette egyenesen Temes, Torontál, Krassó vármegyék tétessenek, az ugyanottan előfordúlt alsó-tótországi nevezetnek szinte kitörlését s a Szerém, Posega, Verőcze vármegyék nevezetének alkalmaztatását határozá [14]): mi aztán az urbéri törvényczikkek' szerkezetében is megtartatott [15]). S ezekhez képest az 1848: 5 törvényczikkely Verőcze, Szerém és Posega vármegyék' követjei' számát a magyar vármegyék' sorában határozza meg; és a gradiskai, bródi és péterváradi ezredeket a szerémi végvidék' neve alá foglalja.

---

[13]) Fejér, Croat et Slav. 75 l.

[14]) Lásd ez iránt a két tábla közötti hosszas tárgyalásokat az 183²/₆-diki országgyülés irományaiban, III. s további köteteiben: honnan egyszersmind látható, mennyire el volt egyrészint a dolog' valódi törvényes állása a köz tudalomban homályosúlva.

[15]) Lásd különösen 1836 : 4. Az országgyülés t. i. nem akarta az alsó-tótországi nevezetnek a szóban forgó vármegyék tekintetében világos törvényes használata által, azoknak Slavoniához tartozóságát ösmérni el.

13. §.

Folytatás. A mai Horvátország*), a végvidékek, a magyar tengerpart s Erdély.

A mai polgári Horvátország, melly a tulajdonképeni Szlavóniát foglalja mogában [1]), a régi értelemben vett Kroátiának némelly részeivel [2]), Magyarországnak kapcsolt részét képezi, és az ország' területének épségéhez lényegesen maiglan tartozik [3]). A magyar jog' kö-

*) Madarassy, id. értekez. 167—170 l.

Farkas-Vukotinovich, Slavoniae erga Hungariam correlatio legalis, Zágráb 1845.

Das Verhältniss Kroatiens zu Ungarn, Lipcse 1846 99—109 l. (Az egész értekezés Horváth Istvánnak Horvátországot érdeklő értekezése ellen írva).

[1]) Kivévén mennyiben ennek egyes részei katonai végvidékek szervezetére fordíttattak. Horvátország nevezetének Szlavóniára történt kiterjesztéséről l. a 6. §.

[2]) Zágráb vármegyének Kulpán tuli kerülete az.

[3]) Némelly ujabb jogtudósaink a partes adnexae (kapcsolt részek) s partes subjectae (hódoltatott részek) nevezetekhez lényeges közjogi fogalmakat kötöttek: kapcsolt részek neve alatt a magyar korona' hatósága alá jutott olly tartományokat értvén, mellyek a magyar jog' s Magyarország' politikai rendszere' közösségében éltek s élnek; és a subjecta nevezetet olly tartományokra alkalmaztatván, mellyek a magyar korona' felsősége alatt illyszerű közösség nélkül, csupán védhatalmi viszonyban állták (Madarassy id. értekezésében 102. 117 l. Virozsil, spec. VI. 38 l.): azok nyomán, miket az 1807-diki országgyülés e te-

zösségével állandóan él, valamint a magyar közönséges törvények' uralma alatt áll, mellyeknek szerzéséhez hozzájárúl. Politikai s törvénykezési hatóságai' szervezete az anyaországival mindvégig egyenlő, s az anyaországi szervezet' összeségébe beillesztett maradt; fő tisztje a bán, mint magyarországi zászlós úr, a magyar méltóságok s fő tisztségek között kitünő helyet foglal el; a

---

kintetben kifejezett (az ezen évi országgyülés 43. üléséből a sérelmek tárgyában tett fölterjesztés 88. pontjában, Acta 251 l.); s így már Kovachich (M. G.), Responsum ad Epistolam Jos. Mártonffy Episc. Transylv. Buda 1807. 43 l. De az utóbb kapcsolt részek' nevezete alatt értett Szlavónia, Kroátia s Dalmátia régibb törvényekben s okiratokban partes subjectae nevezete alatt fordúlnak elő; így Mátyás kir. 1463-diki végzeményében (Kovachich, Sylloge decret, I, 178 l.), I. Ferdinánd 1552-diki végzeménye bevezetésében, Verböczynél (Hk. III, 1. cz. 1. §.) „... Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae atque Transylvaniae, sacrae videlicet Coronae Regni huius Hungariae dudum subjectorum et incorporatorum...", a Quadripartitumban 372 l. „... nedum in Regno hoc Hungariae, verum etiam in partibus sibi subjectis, videlicet Sclavonia, Croatia, Transylvania, ac quibusvis aliis ..." Az 1606-diki bécsi békekötés' 9- s 10-dik pontjában fordúl a „Partes adnexae" nevezet legelőször elő Szlavónia-, Kroátia- s Dalmátiára nézve; hanem ugyanott nationes adnexae és subjectae, valamint utóbbi törvényczikkelyekben partes adnexae és subjectae egyértelmüek gyanánt használtattak (lásd p. o. 1608 kor. előtt: előb. 1. 2. §. 9. 10. 11. t. cz. berek.), hanem 1655 óta a törvényekben Szlavóniát, Kroátiát, Dalmátiát mindig kapcsolt részek' nevezete alatt említik, Cziráky, 5. §. Horváth Ist. Horvátorsz. 31. 32. §. Legujabb időkben némellyek a kapcsolt részeket társországoknak is kezdték nevezgetni: melly elnevezések azonban, mint a magyar korona' jogai' rövidségére irányzottak, mindannyiszor az országgyülési tárgyalások' alkalmával (így 1825-, 1830- 183²/₆-ban) ellenmondásra találtak.

horvátok Magyarországon más honfiakkal egyenlő hivatalképességgel birnak; a magyar honvédelmi rendszer Horvátországra is kiterjed, és közadója a magyar országgyülésen állapíttatik meg, s a magyarországi adórendszer szerint kezeltetik [4]).

A magyar sz. korona' joghatósága alá tartozó és attól soha jogosan el nem szakasztható területrészekből, az ország' széleinek a törökök elleni védelmére alkotott és sajátszerű katonai szervezet alá vetett katonai végvidékek: a magyar államterület' kétségtelenűl lényegesen kiegészítő részeit képezik, és pedig ahhozképest, a mint az azoknak alakítására elvett területrészek az anyaország' vagy pedig a kapcsolt részek' vármegyéiből vétettek: az anyaország' vagy a kapcsolt részek' területéhezi tartozóságuk által. Mindazonáltal az országnak azon többszörösen kifejezett sérelme, hogy a katonai kormány a végvidékek területén nemcsak a tisztán katonai ügyek körében, hanem a politikai igazgatás, törvénykezés és közgazdászati ügyek tekintetében is, és pedig nem a törvényes magyar rendszer, hanem mindezekben az osztrák rendszer behozatalával gyakorolt törvényhatóságot, a magyar sz. korona' joghatóságának lényeges rövidségére: a legujabb időkig orvosolatlan maradt; s azon törvényes kivánalma, hogy a katonai végvidékek a politikai, törvénykezési s közgazdászati ügyek' tekintetében az ország' törvényei szerint

---

[4]) Lásd különösen az 1807-diki országgyülés' irományaiban a pótlékban 27. 29. 50. pont alatt; az ugyanazon évbeli kegy. kir. választ, ugyanott 500 l. Az 1764- s 1766-ban rendezett erdélyi katonai végvidékek 1851 óta fel vannak oszlatva, s az illető terület és lakosság minden tekintetben a polgári törvényhatóság' alá vissza van helyezve.

igazgattassanak, teljesedést nem nyert. Hanem az 1848: 5 törvényczikkely a határőrvidéknek is országgyülési szék- és szavazatjogot tulajdonított, s számára összesen 15 követet határozott.

Végre, mi a magyar tengerpart alatt értett területrészeket illeti: némellyek azon véleményt fejezték ki, hogy ezen dalmátiai s kroátiai területrészekből alkotott kormányvidékben semmi ollyan területrész nem foglaltatik, melly már különben is, mint a magyar korona' tartományaiból vett, ennek hatósága alá ne tartozott volna [5], valamint az horvát részről egész terjedelmében Horvátországhoz tartozónak állíttatott. Hanem a má-

[5]) Így Pray után (Hist. Regnum Hung. III. 55 l. a) jegyzetben) gr. Cziráky is, ius publ. 38—40 §. Ezen úgy nevezett magyar tengerpart, melly magában foglalja Fiumét, Buccarit, Buccaritzát, Porto-Re-t, Carlopagot, Tersatot, s összesen mintegy 30 helységet, Mária Terézia által 1776-ban szerveztetett először, ki a Magyarországhoz csatolt Fiume' révpartját, valamint a buccariét szabad révpartok' kiváltságával ruházta fel, s hogy a kereskedelmi út ne legyen katonai hatóság alatt álló, bizonyos kerületet részint a katonai végvidéktől, részint Zágráb megyétől elkülönözve, alkotta Szörény vármegyét, annak főispányságát a fiumei kormányzóra ruházva, melly vármegye azonban nem sok idő mulva meg lőn szüntetve. A szóban forgó tengerparthoz tartozó területrészek nagyobbára a Frangepán-Zrínyiféle jószágokból valók, mellyeknek jogvédelmére vonatkozó törvényczikkelyeket már régebben találunk (mint az 1596 : 32; 1638 : 42; 1647 : 50 : 1649 : 32.), s mellyek az utolsó Frangepán' és Zrínyi Péter' kivégeztetése után Frangepán-Zrínyiféle fiscalis jószágok' neve alatt a grátzi kamara' igazgatása alatt állták, miért is az ország' jogait az 1681 : 71; 1687 : 22; 1715 : 116; 1723 : 94 szorgosan fentartotta, sőt midőn e részeket a hivatalok' nyelvén osztrák tengerpartnak kezdék nevezgetni, a magyar korona' jogának épségben tartására az 1765 : 30 alkottatott.

gyar tengerpart közjogilag különböző két részből áll, egyikét Fiume' kerülete, másikát a Buccari és Vinodol nevét viselő két kerület teszi [6]). A buccari- és vinodoli kerületek dalmátiai részek, a mint t.i. Dalmátia a magyar királyok által vétetett [7], mellyeket még a 17. századbeli törvények tengeri részek nevezete alatt megkülönböztetnek Horvátországtól [8]). Mindazonáltal azon nézet mintha Buccari s Vinodol Horvátország' részét tenné, elterjedett azon ideiglenes rendszabály' következtében, mellyet az akkori háborús körülmények között az 1648 :

---

[6]) Lásd ezen egész tárgyról Botka' id. értekezését, II. Magyar tengerpart és káptalan követelés 36—47 l., kit a szövegben foglalt előadás követ.

[7]) Tamás spalatói esperest (hist. Salonit. c. 1. Schwandtnernél, Scriptores I.) azt mondja: „Most tehát Dalmátia kezdődik Epyrusnál, hol van Dyrrachium, és kiterjed a Quarnero öbölig." Döntő oksúly I. Lajosnak békeszerződése a velenczeiekkel, hol emezek így nyilatkoznak : „ . . . lemondunk egész Dalmátiáról, t. i. a Guarnary' (Golfo di Quarner, Istria keleti határain) közepétől kezdve Durazzo' határáig, minden városokról, földekről, várakról, szigetekről, kikötőkről . . . s névszerint a szárazföldön létező Nona, Jadra, Scardona, Sibenicum, Tragurium, Spalatum és Ragusium városokról; nemkülönben a továbbat fekvő városok- s földekről, Chersum-, Veglia-, Arbum-, Pagum-, Brachia-, Lesina-, Cursulá-ról, szigeteikkel s minden tartozékaikkal s hasznaikkal; és Dalmátia' és Kroátia' czíméről, mellyekkel élni szoktunk vala. . ." Fejér, Cod. dipl. IX, 2, 656 l. Így továbbá Istvánffy Miklós nádori helytartó a Dalmátiából megmaradt részeket szorgalmasan megkülönbözteti Horvátországtól, s p. o. Clissát és Segniát (Zenget) több helyen Dalmátia' maradványaihoz számítja. Az 1396 : 32 Grobnek, Bakár (Buccari) és Hrelin várakat tisztán Dalmátiába helyezi; Timon, imago novae Hung. 102 l.

[8]) Jelesen 1635 : 36; 1647 : 50. 57; 1659 : 85, 2. §. 1681 : 71.

57 állapítá, ezen dalmát részeket Zágráb megyei tisztviselőkre bízva; s megerősíté az 1791 : 61, melly eme tengeri részeknek „Horvátországhoz (hova régente tartoztak), s általa a Magyarország' sz. koronája alá Mária Terézia által eszközölt visszacsatolását" beczikkelyezé. Hol azonban Horvátország' neve alatt nem a szoros értelemben vett Kroátia, hanem mind a három kapcsolmány' tömege, u. m. Dalmát-, Horvát- és Tótország összesen értendő (mint az nem ritkán értetett Szlavónia neve alatt is). És az 183²/₆-diki országgyülésen az alsótábla ezen részeknek Dalmátiához tartozását ismét elösmérte [9]).

Ellenben Fiume kerületével, mellyhez addig a magyar korona' nevében soha nem tétetett követelés, királyi adomány által jutott birtokába. Ugyanis Mária Te-

[9]) Ottan a 307. ülésben a 237 sz. alatti izenetnek az 5. czikket tárgyazó pontjában az alsótábla kijelenti, hogy ezen (vinodoli) kerület' jövendő sorsa Dalmátiának országos bizottság alatti visszakapcsoltatása' s a rendszeres munkákban előforduló Szeverín (Szörény) vármegye' felállítása' kérdésével van kapcsolatban. Továbbá, hogy miután az 1791 : 61 alkotása óta maga Dalmátia is visszaszereztetett és Magyarországhoz miképen eszközlendő kapcsolása' kérdésében 1830-ban országos bizottság rendeltetett ki, nemcsak azinánt, valljon ezen kerület a publico-politicum tárgy iránti rendszeres munkálat' következtében Zágráb vármegyéhez vagy más felállítandó megyéhez legyen-e kapcsolandó, hanem egyszersmind Dalmátia' határairól, a helyreállítandó vármegyének melly országhoz leendő kapcsolásáról és Dalmátiának Magyarországhoz való állásáról is támadt kérdés; mert sem az 1790 : 61, sem a tartomány természeti fekvése, a felhívott törvény' alkotásakor még idegen országlás alatt levő Dalmátiának régibb, s jelesen az 1596 : 32. törvényczikkelyben mutatkozó jogait nem gyengíthette. 183²/₆ irások, IV. köt. 94. 95 l.

rézia, a magyar bő termékeknek az ádriai tengeren kivitelt szerzendő: e czélra Fiumét Magyarországnak adományozá s 1779 april 23-ról kelt ünnepélyes oklevele' erejével Fiumet kerületével Magyarországhoz csatolá; mondván, hogy „Fiume kereskedő város (urbs haec commercialis Fluminensis S. Viti.) kerületével együtt, Magyarország' szent koronája' külön kapcsolt testének tekintessék." s a másik buccarii, Horvátországhoz régi időktől fogva tartozó kerülettel semmiképen össze ne vegyíttessék: mi által a magyar koronához valósággal egy új tartományrész járúlt. Az 179⁰/₁-diki országgyülésen a rendek a magyar korona' eme szerzeményét törvény által is teljesebben biztosítandók, mellőzvén a horvátországi követek' követelését, a felküldött előleges kivánalmak sorában Fiume' beczikkelyeztetését szorgalmazák[10]). Azonban az 1791 január 13. kelt leirás e tárgyat, hogy jövendőre minden biztossággal intéztessék el, a jövő országgyülésre halasztá;[11]) a krajnai rendek pedig még azon évben felszólaló folyamodást nyujtottak be az udvarhoz, Fiumét ezen herczegséghez tartozónak vitatván. A folyamodás kiadatott Reschmann udv. levéltárnoknak, ki még azon évi nov. 19-dikén készen lőn okleveles adatok' nyomán szerkesztett azon véleményével, hogy Fiume csakugyan a követelő herczegséghez tartozik. E munkálat 1792 február 9-dikén kelt udv. rendelet mellett leküldeték a m. kir. helytartótanácshoz azzal, hogy mind az ország' historiographusa Pray Gy. mind pedig a fiumei kor-

[10]) 179⁰/₁ irások, a 29. üléshez 32. sz. 4. pont 225 l. a 44. üléshez 52. sz. 11. pont, 369 l. vesd ö. az 55. sz. felirás' 8. pontjábani nyilatkozatot 407 l.

[11]) Ugyanott 49. ülés 64. sz. 11. pont 498 l.

mányszék s maga a város is e tárgy iránt meghallgattassék. Pray' törekvése oda ment, hogy Fiumét a magyar korona alá tartozó Dalmátia' kiegészítő részének mutassa meg [12]). De alaposabb magának a fiumei kerületnek 1792-ben adott felvilágosítása, miszerint: már 1312-ben de Duyno vagyis Tybeini Rudolf, mint Fiume' ura, ezen város' és föld' vámjait a görezi grófok' kezessége alatt haszonbérbe adja, s magát a görezi gróf' hivének vallja. Egy 1365-diki oklevélből [13]) kitűnik, hogy Fiume több évvel előbb Frangepán Bertalannak le volt kötve; miből a tulajdonos Duyno család s a Frangepának között sok vita támadván, ezeket 1365-ben azzal szüntették meg a vitázó felek, hogy Frangepán Bertalan' fiai Fiume' földét és várát minden tartozékaival Duyno Hugonak és maradékainak előbbi tulajdon birtokába visszaadák; kiknél 1399-ig folyton maradott; a mikor ezen család' utolsó fiivadéka' magvaszakadván, Fiume az austriai herczegek' hűbéries, majd pedig közvetlen felsősége alá jutott, s ők azt egészen Mária Terézia' adományozásáig folytonosan gyakorolták fölötte, de sem Isztriához, sem Krajnához nem csatolva, hanem különváltan [14]).

Fiume' beczikkelyeztetése ismét szóba jött az 1802-

---

[12]) Oksúlyait s ezeknek czáfolását lásd Botka' idézett értekezésében.

[13]) Fejér, Cod. dipl. IX, 3, 518 l.

[14]) Az önállás' bizonyságait l. Botka' id. értekezésében 42 l. Különösen kiemelendő, hogy Fiume 1631-ben II Ferdinándnak, 1651-ben III. Ferdinándnak, 1728-ban VI. Károlynak a többi ausztriai tartományoktól külön tette hódolatát; hogy 1725-ben a pragmatica sanctio-t más ausztriai tartományoktól elkülönözve irá alá s fogadá el.

s 1805-diki országgyülésen [15]; de ekkor az ország' kérelme nem teljesült, bár a királyi válaszban arról biztosíttaték a magyar nemzet a fejedelem' részéről, hogy felséges nagyanyja' bőkezüségét (Augustae Aviae liberalitatem) vissza nem vonandja. Az országos ohajtás végre az 1807-diki országgyülésen valósúlt a beczikkelyező 4-dik törvényczikkely' alkotása által [16], mellyhez, miután az 1813-ban a francziáktól visszafoglalt kerület 1820-ban a közigazgatás' előbbi alakjára nézve is viszont egyesítteték Magyarországgal, a törvénykezés' ügyét szabályozó 1836: 19 járúlt [17]. A magyar tengerpart' alkatrészeinek eme különböző közjogi jellemét az 1848: 5 törvényczikkely is szem előtt tartja, midőn a fiumei kerületnek külön tulajdonít egy követet a magyar megyék' és szabad kerületek' sorában, az 5. §. 104. száma alatt; ellenben a Horvátországra nézve állapított követek' számát ugyanazon törvényczikkely az 53. §-ban Horvátország' vármegyéi, kir. városai s a túrmezei kerület mellett a buccari- és vinodoli kerületre is rendeli felosztatni.

---

[15]) 1802. 46. ülés 323 l. irások 18. sz. 73 l. 1805, 10. ülés 84 l. felirás 10. sz. 37 l. kir. leirat 15. sz. 56 l.

[16]) Keletkezése' körülményeit lásd 1807 irások 45. sz. 13. pont 231 l. 68. sz. 396 l.

[17]) Keletkezésének történetére nézve lásd az 183²/₆-diki 177-dik ülést.

14. §.

Folytatás. Erdély' viszonya Magyarországhoz.

Midőn Erdély a 17. század vége felé a magyar korona' hatósága alá visszahelyezte magát, a magyar koronának ezen tartományhozi amaz ősi jogánál fogva, melly Erdély' különléte idejében sem szenvedett vala teljes megszakadást, sőt inkább hatályában több ízben világosan fenntartatott s elösmértetett: az e czélra tett intézmények a Magyarországgali régi, a 16. század' közepe' tájáig szorosabb kapcsolat' s egyesülés helyreállí'ására czéloztak. Bár ennek létesűlését ez alkalommal több ok gátolá. Jelesen az Alvinczy-féle kir. válasz 22. pontja [1]) megveté Erdély' külön kir. udvari kaczellariájának alapját, s ez által a magyar korona' fennhatósága alatti különlétnek, melly azóta 1848-ig fennmaradt [2]).

---

[1]) „Azt vélte volna ugyan Ő szentséges császári királyi Felsége, hogy a magyar udvari kanczelláriával az erdélyi kiadó hivatal az udvarban az ősi jog szerint úgy lenne egyesíthető, hogy külön levéltár s lajstromzó hivatal, valamint ezen kiadás' czéljából külön előadó tanácsosok s titkárok állíttassanak fel, de miután a rendek erre sem álltak rá, s inkább kivánják a magyar kanczelláriától egészen elkülönzött kiadó hivatal' felállítását, Ő sz. cs. kir. Felsége erre is kegyelmesen hajolni méltóztatott."

[2]) A magyar korona' ezen elösmért fennhatóságánál fogva Erdély' köz viszonyai 1848-ig is több fonal által egybefüggtek Magyarország' alkotmányával; így p. o. ebből kimagyarázandó, hogy az erdélyi országos fő hivatalok nem nagyfejedelmieknek, hanem királyiaknak neveztettek, hogy az erdélyi nemesek is a magyar szent korona tagjai voltak, hogy az erdélyi római katholikus püspök mint magyar főpap a magyar országgyülésen meg-

Miután Mária Terézia az 1741: 18 által elösméré, hogy Erdély, mint a magyar koronához tartozó, általa s utódai által ezen korona' jogán birandó s kormányzandó: 1791-ben a magyar országgyülés részéről Erdélynek, mint Magyarország' valóságos és elválhatatlan tagjának viszontegyesítése s municipalis jogai' és intézményei' épségben tartása mellett, egyesített kormányzása (tekintettel az erdélyi három nemzetnek az ezen évi országgyülési irományok közt 40—52 lapon álló nyilatkozataira is) sürgettetett [3], s ugyanaz az 1792-ki országgyülésen ismételtetett [4]: az 1792: 11 elrendelte Erdélynek Magyarországgali szorosabb egyesítése iránt országos küldöttség általi munkálat' kidolgozását. Utóbb az 1802. 1807. $182^{5}/_{7}$. $183^{2}/_{6}$. 1844. országgyülések részéről ezen ügy többszörösen az ország' előleges sérelmei sorában ujolag szőnyegre hozatott [5], az $184^{6}/_{7}$-diki erdélyi országgyülés ugyancsak ezen egyesítés' tárgyában bizottmányt nevezett ki; 1848-ban pedig a magyar országgyülésen törvényczikkely alkottatott (1848: 7) Magyarország' és Erdély' egy kormányzás alatti teljes egyesítéséről, és (föltévén az erdélyi országgyülés megegyezésének hozzájárulását) Erdélynek a magyar országgyülésen leendő képviseltetése elhatároztatott: az ugyanezen évbeli törvényczikkelyek által felállított független felelős magyar ministeriumnak kötelességévé

---

jelent. Wenzel, Magyarország' és Erdély' 1848 előtti alkotmánya, a Budapesti Szemlében XI. köt. 356 l.

[3]) 1791 irományok 298 l.

[4]) 1792 irományok 76 l.

[5]) Lásd, 1802. irományok, 205. 290 l. 4. pont 1807. irom. a pótlékban 23. pont alatt, $182^{5}/_{7}$ irom. 313 l. $183^{2}/_{6}$ irom. I, 172 s köv. l. $18^{39}/_{40}$ irom. II, 216. l. IV, 241 l. $184^{3}/_{4}$ irom. II, 17 l.

tétetvén, hogy az egyesülés' teljes végrehajtására szükséges lépéseket megtegye, mint szintén e tárgyban kimerítő törvényjavaslatokat terjesszen az országgyülés elébe: e részben vezérelvűl mondatván ki, miszerint Magyaroszág Erdélynek mindazon külön törvényeit és szabadságait, mellyek a mellett, hogy a teljes egyesűlést nem akadályozzák, a nemzeti szabadságnak és jogegyenlőségnek kedvezők, elfogadni s fenntartani kész. Minek folytán az erdélyi 1848-diki országgyülésen is ezen egyesülést elfogadó törvényczikkely alkottatott „Magyarország és Erdély' eggyé alakúlásáról“: melly 1848 június 10-ről kelt kegy. kir. válasz által megerősíttetett, s a legfelsőbb királyi megszentesítés végetti fölterjesztés' eszközlésére visszaküldetett. S ugyanazon erdélyi országgyülésen, egybehangzásban az 1848: 5 magyarországi törvényczikkellyel, intézkedések tétettek a magyar országgyülésre küldendő követek' népképviselet alapjáni választása iránt, mellyekre vonatkozólag egy, szinte 1848 június 10-ről kelt kegy. kir. válasz adatott ki [6]).

15. §.

Folytatás. Dalmátország; Galliczia és Lodoméria.

Dalmátia a mult század' vége feléig Magyarország, a velenczei köztársaság s a török között maradt megosztva. Magyarország, mellynek királya a „dalmátiai király“ czimét folyton viselé, a quarnaroi tengeröböl mellékét tartá; a velenczei Dalmátia Cherso szigettől

---

[6]) 1848-dik évi erdélyi országgyülési törvényczikkek. Kolozsvártt 1861.

— a quarnaroi öböl legvégsőbb csúcsától kezdve — le egészen a Narentáig s terjedett; végre a törökök a hajdani szerb Dalmátiát s a ragusai köztársaság fölötti védhatalmat birták. Midőn a franczia háborúk alatt franczia sereg szállá még Velenczét, a dalmát tengeri városok és szigerek, fölébredvén bennök a magyar király' uralma iránti régi hajlamuk, Zara és Sebenico példájára 1797-ben önként meghódoltak a magyar királynak; s a campoformioi béke ugyanezen évben megerősíté a visszaszerzettek' birtokát. Dalmátia lakosai pedig nem késtek jövő kormányoztatásukat tárgyazó kivánataikkal a trón elébe járulni: mellyek közől köztudomásúvá vált az, miszerint Dalmátia Magyarországhozi hajdani törvényes viszonyát felújítani kivánja: bár ekkor ebbeli kivánsága teljesedést nem nyert. De Magyarország sem mulasztá el, mindjárt a Dalmátia' visszakerülése után tartott legelső országgyülésen 1802-ben, föléleszteni a magyar koronának Dalmátiához régi jogát, és sürgetni visszacsatoltatását [1]): melly kivánalomra vo-

---

[1]) A sérelmek és kivánalmak iránti fölterjesztés az 53. ülésből a 3-dik pontban így szólott: „Dalmátia' azon részeit, mellyek régebben az ország' szent koronája' joghatóságától elszakasztatván, a Felséges Uralkodó ház' uralma alá visszaestek — annyival is inkább, mivel a gyászos háború tartama alatt a közjóért s a legfelsőbb trón épségben tartásáért bővséges magyar vér ömlött, s ezen ország a költségeknek is, valamint a háborúval járó terheknek tetemes részét viselte: sőt kétizbeni rendkivüli fölkelés által gyámolította a köz ügyet — a régi testhez, tudniillik a szent koronához, az ország' ősi jogai azon időktől fogva az egyházi méltóságoknak czimzetes adományozásai által is fel lévén tartva, az okleveles törvényczikkelyek' kivánalmához képest visszakebeleztetni . . . kérik, könyörögvén egyszersmind, hogy a visszakeblezés' létesitéséig is szabad legyen mindkét rész-

natkozólag kir. válasz által elösmértetett Dalmátiának a magyar korona' jogaihoz való tartozósága [2]). A visszacsatolás az 1825/7-diki országgyülésen is sürgettetett [3]); nemkülönben az 1830-diki országgyülésen V. Ferdinánd' koronáztatása alkalmával, midőn aztán az 1830 dec. 2-ról kelt kegy. kir. válasz e kivánalom' valósítását majdan bekövetkezendőnek igéré [4]): mellyhez

———

ről a járás-kelés és szabad kereskedés. 1802 irományok 249 l.

[2]) A sérelmek s kivánalmak iránt kelt kegy. kir. válasz' ide tartozó pontja így szól : „A 2- és 3-dikhoz . . . Dalmátiára nézve pedig Ő Felsége elösméri, hogy a szent korona' jogaihoz tartozott; minthogy azonban a Magyarországhoz kapcsolása iránt fölterjesztett kérdés nagyobb súlyú, hogysem a külügyek' jelen viszonyai között, a köz állományra való tekintetből is, most elintéztethetnék: Ő Felsége ennek érdemét bővebben megfontolandja, s legfelsőbb válaszát annak idején adandja. 1802 irományok 290 l.

[3]) A praeferentialis sérelmek' és kivánalmak' sorában : A szávántuli részek' visszacsatolása iránt semmit inkább nem reménylének a honpolgárok, minthogy Ő Felsége, koronázási hitlevele' 3-dik föltételéhez képest Dalmátia' hátralevő részét is visszakebeleztetni méltóztatandik; mivel pedig e törvényes kivánságnak maiglan elég nem tétetett, a KK. és RR. Ő Felségének könyörögnek, hogy miután Dalmátiának az ország' szent koronája' jogához való tartozóságát 1802 oct. 17-ről kelt kegy. válasza által kegyesen elösmérte, annak visszakebeleztetését, a Horvát- és Dalmátországhoz tartozó szigetekkel együtt végre kegyelmesen elrendelni, és mind ennek, mind a szávántuli részek s tengermelléki kerület' visszacsatolásának törvényczikkelybe igtatását azon hozzáadással megengedni méltóztassék, hogy a magyar szent korona' jogához tartozó többi tartományok is, mihelyt azoknak visszaszerzése megtörténnék, az országhoz visszakebeleztessenek. 1825/7 irományok 313 l.

[4]) 1830 irományok 167. az előleges sérelmek 1. pontjában, és 413 l.

képest az 1830: 5 alkottatott. Az $183^2/_6$-diki ország-gyülésen az ezen törvényczikkely szerint kirendelt bizottmány munkálkodásáróli tudósítás és a valóságos bekebeleztetés' és visszakapcsoltatás' teljesítése kéretett; mi az $18^{39}/_{40}$- és $184^3/_4$-diki országgyülésen is ismételtetett [5]).

Végre a Mária Terézia által 1773-b. utólag visszaszerzett Gallíczia és Lodoméria iránt, az 1791-ki ország-gyülés ennek az ország' testéhez olly módoni visszakapcsolását kivánta, hogy azontúl magyar rendszer szerint kormányoztassék, s Magyarországgali eme kapcsolata a kir. hitlevélbe beigtattassék [6]). Miután pedig a kir. Felség kijelenté, hogy hitlevelet csak az 1741-diki hitlevélbe foglalt dolgokról adand ki, egyebekről pedig, mellyeket az ország a maga s törvényei' biztosítására szentesítendőnek vél, más törvényes módoni intézkedés' lehetőségét megengedte: az országgyülés azt kérte, hogy e magyar koronai jogon visszaszerzett tartományok' visszacsatolása s Magyarország' törvényei szerinti kormányzása külön törvényczikkely által állapíttassék meg [7]). Az 1802-diki országgyülés aztán törvényben kérte kimondatni, hogy Gallíczia és Lodoméria, mely-lyek czimével a magyar királyok II. Endre' korától kezdve joguknál fogva állandóan éltek, mellyek' zászlói a korona' jogának előtüntetése végett koronázás al-

---

[5]) $183^2/_6$ irományok I. 163 l. VI, 61 l. A mi e tárgyban az $18^{39}/_{40}$-diki országgyülésen történt, l. ezen évi irományok, II, 215 l. IV, 198 l. 441 sz. alatt, 226 l, 475 sz. alatt, 241 l. 488 sz. alatt; $184^3/_4$-ről ez évi irományok II, 17 l.

[6]) 1791 irományok 120 l. a tervezett koronázási hitlevél XIX. föltételében.

[7]) Ugyanott 286 l,

kalmával a király előtt hordoztatnak, s mellyek Mária Terézia által is a magyar király' jogánál fogva követeltettek vissza, a magyar király' ugyanezen jogánál fogva biratnak, s azon irányban a harminczadok is eltöröltessenek [8]); mire az 1802 oct. 17. kir. válaszban kinyilváníttatott, hogy ha a KK. és RR. oklevelekkel bizonyítandják, miszerint Galliczia s Lodoméria hajdan magyar törvények szerint kormányoztatott, vagy azon tartományok' rendei a magyar országgyülésen üléssel s szavazattal birtak, egy szóval, úgy, mint Erdély s más kapcsolt részek, voltak valaha Magyarországhoz csatolva, ő Felsége a következő országgyülésen további kegy. választ adand [9]); melly bizonyítást csakugyan az 1807-diki országgyülés ügyekezett megtenni [10]). Ezen visszacsatolás az $182^{5}/_{7}$. $183^{2}/_{6}$. $18^{39}/_{40}$. $184^{3}/_{4}$. országgyülésen is az előleges sérelmek' sorában folyvást sürgettetett [11]).

---

[8]) 1802 irományok 247 l.

[9]) Ugyanott 290 l.

[10]) 1807 irományok 250—260 s a pótlékban 22. alatt.

[11]) 1830 irom. 167 l. $183^{2}/_{6}$ irom. I. 163. l. $18^{39}/_{40}$ irom. II, 215 l. $184^{3}/_{4}$ irom. l. II, 17 l.

16. §.

A magyar állam' alkata. Az ős-szerződés.*)

Valljon a magyar alkotmány', a magyar közjog' eredetét, a nemzet sarkalatos politikai jogai által mérsékelt s korlátolt fejedelmi hatalom' kezdetét, a honszerzők' ama Béla király' névtelen jegyzőjénél előadott eredeti szerződésétől s Árpád' ezen alapúlt uralkodásától, vagy pedig dicső honrendező első királyunk Sz. Istvánnak korától kell-e számítnunk?

Jelesebb jogtudósaink' s történetiróink' többsége azon véleményt vallja, hogy nemcsak a nemzet' politikai létének kezdetét jelöli a magyaroknak Árpád alatti megtelepedésök mostani honunkban; hanem hogy egyszersmind a közel évezreden át korunkig fennállott magyar alkotmány' elemei, csirái s alapvonalai felösmérendők amaz eredeti szerződésben. Miután nemcsak Béla király' névtelen jegyzőjénél felsorolt föltételeinek nyomai kilencz század lefolyása alatt folyvást föllelhetők a magyar alkotmányos alapintézmények' vezéreszméiben, a mint azt az ország' állandó gyakorlata, ősi szokások s köz törvények tanusítják: hanem ugyanezen föltételek (ha a bennök kifejezett vezéreszméket vesszük), korunkig a jelenben fennálló országalkotmány' főfő alapjaként s az összes közjog' eredeti kútforrásaként voltak a nemzet által elösmérve.

---

*) Bartal, commentarii II. könyv 7—12 §. I. köt. 114—124 l. ugyanattól: A magyar vérszerződés és a csíki székely krónika, Új magyar muzeum 1859, 413—426 l.

Milly fontos e kérdés' eldöntésére Béla király' névtelen jegyzőjének, mint eme nevezetes politikai esemény részletei' elbeszélőjének, történetirói hitelessége, kiki könnyen beláthatja [2]). Bár az is elösmérendő, hogy e kérdés' eldöntésétől független azon meggyőződés, mellyet senki el nem utasíthat magától, hogy a számra nem csekély s hadi erényekben tündöklő magyar nemzet, melly nagy terjedelmű idegen tartományokat hadi jogon elfoglalt s köröskörül ellenségektől volt környezve, több mint egy század' folytán törvények nélkül nem élhetett, s megállapodott uralkodás és kormányzati szabályok nélkül illy szélesre terjedő országot Európa' közepén Sz. István koráig fenn nem tarthatott volna.

---

[2]) Hitelességét többször és hevesen megtámadták, így Schlözer, Thunmann, Gebhardi, Szklenár (Hypercriticon examinis vetusti M. Moraviae situs, Posony 1784) Gustermann, Piringer, Palacky, Dümmler, Büdinger, Tomek, s legujabban Rösler (zur Kritik älterer ungarischer Geschichte, Troppau 1860): de ezekkel szemben méltán alapíthatunk Bél Mátyás, Beneczur, Kollár, Pray, Palma, Katona itéletére, úgy Cornidesre, kinek az Anonymus' védelmére s hitelességére irt dolgozatát bővítve kiadta Engel (Vindiciae Anonymi Belae regis notarii, Budán 1802), s több más higgadt történetvizsgálók' nézetére: az ujabbak közöl különösen kiemelve Endlichert (Anonymus' kiadásának prolegomenáiban), Bartalt (Comm. I. könyv 2—19 §.) Második nyiltlevél Pauler Tivadarhoz, Béla király névtelen jegyzője körül, Új magyar muzeum 1858, 356—373 l.) Szabó Károlyt (Béla kir. névtelen jegyzője és némelly birálói, Budapesti szemle XI. köt. 184—213 l., Röslert czáfolva), ki őt egyszersmind ismét I. Béla király' jegyzőjéül akarja elösmérni: holott mások II. vagy III. Béla' jegyzőjének tartják, vagy mint Kollár, Pray, Bartal, őt IV. Bélával hozzák viszonyba.

Az eredeti szerződés' föltételeit a névtelen iró következőleg sorolja fel [3]):

„Az eskű' első állapota így vala: hogy még életök tart, mind magoknak, mind maradékaiknak, vezérök mindig Álmos' véréből legyen." Ezen szerződés' erejénél fogva tehát a fejedelemség Árpádra s ivadékaira örök joggal átruháztaték örök időkre: bár megmarada a nemzetnek azon szabadsága, hogy Árpád' ivadékai közől azt válassza, kit e tisztségre alkalmasnak ítélend [4]); mellynek gyakorlása a királyság' alapítása után is fenntartatott, míglen ujabb időben (1687 : 2; 1723 : 2) az öröködési rend az uralkodásra hivatott ausztriai ház' tagjaira nézve alaptörvényileg megállapíttatott. Egy uralkodó ház' örökjoga tehát (habár még nem törvényesen megállapított rendszerinti öröködés' joga), melly maiglan egyik fő pontja a magyar államjognak, már ezen eredeti szerződésben feltalálható, habár itt a nemzet' szabad választási jogával vegyűlve.

„Az eskü' másod állapota így vala: hogy a mi javakat köz erővel szerezhetnek, abban mindenki részesűljön." A szerződés' eme föltételéből szokták volt íróink a királyi adományok' rendszerének eredetét származtatni, melly olly nagy fontosságú s széles terjedelmű helyet foglalt el a magyar jog' rendszerében; és milly fejedelmi adományozásokat már a vezéri korból maga Béla kir. névtelen jegyzője említ (így a 17. 44. fejezetben). Hanem ezzel szemben Bartal méltán utal az

---

[3]) Béla király névtelen jegyzője 6. fej. Lásd azok' szelleméről: Petrovics, introductio in ius publ. 18—42 l.

Bartal, Comm. II. könyv. 7—12 §.

[4]) Mint az sok más népeknél, p. o. a nyugoti góthoknál, a frankoknál, a langobárdoknál történt.

első foglalási földek' jogára, s a szállás' czimére, mellyen ezek jártak : mi a vagyonjog' ős magyar intézményei sorában olly nevezetes szerepet játszott.

„Az eskü' harmad állapota így vala : hogy azon előkelő személyek, kik Álmost szabad akaratjokból urokká választák, se magok, se maradékaik, soha a vezér' tanácsából és az országlás' tisztéből ki ne rekesztessenek." Az eredeti szerződésnek eme fő fontosságú határozata már maga mutatja, hogy a magyar nemzet korlátlan uralmat kezdettől fogva soha nem ösmért, s Magyarországon a kormányalkat kezdettől fogva korlátolt, alkotmányos volt; hogy midőn a fő hatalom Álmos (Árpád) vezérre s ivadékaira átruháztatott, az öszszes nemzet' szabadsága- s közjavának biztosítása végett olly módon mérsékeltetett, hogy gyakorlásában a nemzet' nagyjai s tagjai is bizonyos részt vegyenek [5]) : mi tekintetben legfontosabb volt a törvény-szerzésbeni részesedés, mit egyenesen felösmérünk Béla kir. névtelen jegyzője' elbeszélésének 40-dik fejezetéből — [6]), és

[5]) Erre példákat magánál Béla kir. névtelen jegyzőjénél találunk, kivált a 9. 10. 14. 19. 20. 22. 26. fejezetben.

[6]) „Árpád vezér és vitézei pedig a nyert diadal után innen megindulván, jövének azon mocsárig, melly neveztetik Curtueltou-nak (Körtvélytó Szabó Kár. fordításában) és ott maradának a Gemelsen (Gyümölcsény) erdő mellett harmincznégy napig. És azon helyen a vezér és nemesei megállapíták az ország' minden szokásos törvényeit és minden igazait, miképen szolgáljanak a vezérnek és előkelőinek, vagy miképen tegyenek törvényt minden elkövetett gonosztett fölött. S ott a vezér vele jött nemeseinek különböző helyeket ajándékoza minden lakosaikkal együtt. És azon helyt, hol mindezeket elrendezték vala, a magyarok tulajdon nyelvökön Scerii-nek (Szernek) nevezték, mivelhogy ott rendezték el az ország' minden dolgát."

az ország' tisztségeinek fenntartása a magok' részére idegenek előtt, minek kikötését az itt tárgyalt III-dik pontban nem lehet föl nem ösmérnünk; valamint ugyanabban leljük föl a magyarországi utóbbi Karok' és Rendek' politikai jogainak is ősi csiráját.

„Az eskü' negyed állapota így vala : hogy ha valaki maradékaik közől hűtlen lenne a vezér' személyéhez, és meghasonlást müvelne a vezér és rokonai között, a vétkesnek vére ontassék, miképen az ő vérök ömlött az esküben, mellyet Álmos vezérnek tettenek." E pont mutatja, hogy a honszerzők meg voltak győződve a mindnyájok s mindenek fölött álló fő hatalom' szükségéről, s ennek méltóságát és tekintélyét annak személyében, ki ezt törvényesen birja, szentűl megőrzeni kivánták; meg voltak győződve arról, hogy az általok alkotott állam a fejedelem személyének szent sérthetetlensége nélkül épségben fenn nem állhat; mi végett a fejedelem iránti hűség' megszegésére megfelelő büntetést szabtak; miben a felségsértés' s a hűtlenség' bünéről hozott későbbi országos törvények' első őseredeti forrását találjuk fel.

„Az eskű ötöd állapota így vala : hogy ha valaki Álmos vezér' és a többi főnöki személyek' maradékai közől esküjök' állapítványait meg akarná szegni, átok alatt legyen mind örökre." Ezen föltétel' czélja volt, a nemzet és fejedelem közötti alapszerződésnek a fejedelem' részérőli megtartását biztosítni. Hol azonban a névtelen író által használt *anathema* szóból támasztottak némellyek nehézséget. Kétségkivül e szó későbbi keresztényi értelmében a szerződők előtt ösméretlen s rájok nézve idegen volt; de eredeti jelentésére nézve nem, miszerint a polgári s társodalmi közösségbőli ki-

rekesztést és számkivetést jelöli, melly büntetés' neme őseink előtt épen nem volt ösméretlen [7]). Úgy látszik itten keresendő az arany bulla' 31. czikkelyének, melly az ellenállási szabadságról szól, első eredete : melly utóbb, mint balmagyarázatra, sőt belső zavarokra alkalmat szolgáltató, az 1687 : 4 által eltöröltetett, s a koronázási esküből is világosan kirekesztetik.

Mindezekből már világosan kiderűl, hogy az Árpád' választásakor a fejedelem s a magyar nemzet között kötött alapszerződésben (az úgy nevezett vérszerződésben) az utóbbi magyar alkotmány' azon vezéreszméi s fő vonásai bennfoglaltatnak, mely-lyek majdnem ezer éves fennállása alatt benne mindig felösmérhetők voltak, s a jelenkorig minden időviszontagság' s a külalakzatok' különböző változásai' daczára fennmaradtak : miszerint ezen eredeti szerződés, közjogunk' eme legrégibb hagyományi adata, államlétünk' alakúlásának legrégibb történelmi emléke : a magyar közjognak valóságos kiindulási pontját képezi — habár pusztán egy magán-történetíró hitelességén nyugvó átszállása' folytán jogi értelemben az alaptörvények közé nem sorozható [8]).

---

[7]) Lásd ez iránt Bartal, Comm. II. könyv. 7. 33. §. I. köt. 114. 144 l.

[8]) Cziráky, ius publ. XVI. §. Pauler, alaptörvények (magyarországiak 1848-ig), Egyetemes magyar encyclopaedia II, 351 l. Különben eddiglen a magyar publicisták közöl többen, mellőzve a szigorú jogi kellékeket, a szóban forgó vérszerződést a magyar alkotmány' alaptörvényeihez számították, így Schwartner, Statistik d. Königr. Ung. II, 5 l. Fényes, Magyarorsz. statiszt. II, 1 l. Beőthy, elemi magy. közjog 8. l. Virozsil, ius publ. Spec. IV, 10 l.

17. §.

Folytatás. Alaptörvények. *)

Azon törvények, mellyeken az államszerkezet lényeges főpontjaiban, az uralkodás' és kormányzat' alkata, az álladalmi fő hatalom' gyakorlásának alakzatai s föltételei, az alkotmány' elvei, intézményei s biztosítékai sarkallanak: alaptörvények. Valamint pedig Magyarország' összes államszerkezete s alkotmányos intézményei sok századi folytonos történelmi élmények- s fejlődéseknek eredményei: azonképen az alkotmány' lényeges intézményeit meghatározó jogszabályok nincsenek egy okmányba, alkotmánylevélbe összefoglalva, hanem a közjogi életében időnként előfordúlt különböző élményekhez, fölmerűlt körülményeks szükségekhez képest különböző időkből származó több rendbeli törvényes intézkedések által jöttek létre, s egyéb országos törvények között elszórva találtatnak. Ezért, s mivel alaptörvények jelentésével biró országos törvények' alkotása törvényszerzési különös alakzatok-

---

*) Petrovics, introductio in ius pub 11—64 l.
Schwartner, Statistik d. Königr. Ung. II, 2 §.
Fényes, Magyarorsz. stat. II, 1—5 l.
Beöthy, elemi magy. közjog 5 §.
Cziráky, ius publ. XVI—XXVIII. §. Virozsil, spec. IV. 9—13 l.
Wenzel, Magyarország s Erdély 1848 előtti alkotmánya, Budapesti szemle XI. köt. 337 l.
Pauler, Alaptörvények, Egyetemes magy. encycl. II, 347—352 l.

hoz kötve nem volt: azok' felsorolásában szétágaznak az írók' véleményei, kik hol többet hol kevesebbet említenek föl alaptörvények gyanánt, nem lelve szilárd vezérelvet azok' meghatározásában. Illy vezérelv csak a magyar közjogi törvényhozás' fejlődésének összes szemléletéből meríthető. Mihezképest alaptörvényeknek tartandók azok, mellyeket, először: a törvényhozás nyilván azoknak nevez, vagy tettei által kétségtelenűl azoknak jellemzett; mivel pedig törvényhozásunk az alaptörvények' rendszeres elősorolásába sehol nem bocsátkozott, azokat sehol tüzetesen meg nem határozza, alaptörvényeknek tartandók, másodszor: azon törvények is, mellyek az alkotmány' alapelveit s alapintézményeit magokban foglaló tartalmuknál fogva illyeneknek bizonyúlnak. Miszerint az alaptörvények' fogalma sem a fejedelem és nemzet közötti különös szerződésekre nem szorítható: mi e fogalomnak igen is szűk határokat szabna, s a törvények' nyilt szavaival ellenkezésbe jőne; valaminthogy másfelől a király s az országgyülésen képviselt nemzet közötti egyezés minden országos törvény' alkotásánál szemlélhető. Sem a fejedelem és honpolgárok közötti minden politikai jogviszonyokat szabályozó törvényekre ki nem terjeszthető: mi által az alaptörvények' fogalma átalában a közjogi törvényekkel, a közjog' törvényforrásaival azonosíttatnék.

A kifejtett vezérelvhez képest az alaptörvényekhez a következők sorolandók:

I. Második Endre' 1222-diki arany bullája [1]).

[1]) Szegedy, Assertor libertatis hungaricae, dalmat. et sclavon. Andreas II. Jerosolymit. Győr 1750.

Ezen, függő arany pecsétjéről nevezett nagy fontosságú okmány [2]) csak hét évvel kelt későbbre az angol *magna chartá*-nál, mellyhez keletkezése' módjára s tartalmára nézve is hasonlít. Ugyanis II. Endre, a szentföldről visszatérvén, a kincstárt kimerülve, az országot végetlen, bonyolúlt zavarokba sülyedve találá, mellyeket Béla fiávali viszályai, az eladományozott javak' visszaadására tett rendeletei, Kálmán fiának szerencsétlen hadjárata annyira öregbíténeк: hogy a Sz. István által bölcsen rendezett ország' lehanyatlásának s végromlásának elhárítására a köz állapotoknak közös tanács- és akarattali javítása halaszthatatlanná lőn. Endre király e részben János esztergami érsek' tanácsán indúlt, kit nálunk azon érdem illet, mellyet az angol *magna chartá*-ra nézve Langton István canterburyi érsek szerzett; s országgyülésen kiadott végzeményben úgy a nemeseknek, mint országa' egyéb embereinek a Sz. Istvántól adott (s illetőleg ennek korából átszállott) szabadságokat ujra megerősíté, s az ország' állapotának javítására vonatkozó egyéb dolgokról üdvösen intézkedett. Hogy az arany bulla valósággal országgyülésen kiadott végzemény, bevezetése és berekesztése mutatja: mi okból azt Verbőczy is *decretum*nak nevezi [3]). Har-

---

Palma, Notitia rerum hung. I, 599—622 l.

Kovachich, Vestigia Comit. 82—127 l.

Bartal, Comm. VIII. könyv. 5—26 §. II. köt. 111—129 lap.

Török, Hazánk I, 94—97 l.

²) Mint Szalay mondja (Magy. tört. I, 300 l.): „a magyar történetek' mezején azon *Deus terminus*-ok egyike, mellyek előre s hátra mutatván, megállapodásra intenek bennünket."

³) Hk. I, 9 cz. 6 §. II, 14 cz. . . . a nemeseknek azon di-

minczegy czikkelye külön rovatok alatt a király' jogai- és jövedelmeiről, a király' fiáról, az egyháziakról, az ország' zászlósairól, megyei ispánokról, a nemességről, a nép' egyéb osztályairól, idegenekről, hadseregről, és törvényszékekről rendelkezik: részint a természetes valódi nemeseknek Sz. István által illetetlenűl hagyott s az ország' ősi intézményeiben gyökerezett szabadságait, valamint a sz. király által a várjobbágyok- és településteknek adott jogokat megerősítve, részint új intézkedéseket téve s az angol charta példájára azoknak biztosítékairól gondoskodva, mellyek között hires a 31-dik czikkely' záradékában foglalt ellenállási szabadság [4]).

Az arany bulla hét oklevélpárban adatott ki; egyik

cséretes és jeles szabadsági előjoga, mellyel közönségesen mostanig élünk és birunk, ezen dicsőséges II. Endre fejedelemnek, III. Béla király' fiának (ki a következő királyok' sorában első lesz) idejében irásban nyilváníttatott, s végzemény és közönséges rendelet módjára megerősíttetett." Hogy nem pontos kifejezés, ha e végzemény épen a nemesi szabadságok' megerősítésének mondatik, kitetszik a bevezetés 3. §. szavaiból: „. . . megadjuk mind nekik (t. i. a nemeseknek), mind országunk' egyéb embereinek a szent királytól megadott szabadságot," és egész szövegéből, hol egyéb személyek- és dolgokról is történnek intézkedések. Az arany bulla védelmét Grossing' (Jus publ. Hung. 5—7 §.) és Gustermann' (Ung. Staatsrecht 10—14 §.) megtámadásai ellen, kik azt, részint keletkezési módjából, részint tartalmából folyt okoskodással, mint jogtalanúl kierőszakoltat, hiteles szövegben nem létezőt, a királyt megtartani lehetetlenekre kötelezőt, érvényétől megfosztani akarák s az alaptörvények' sorából kitörlik, l. Kovachich- és Czirákynál, id. helyeken.

[4]) Hasonló szabadság más nemzetek' azon korbeli intézményei között is feltalálható. Az arany bullába igtatásának inditó okáról sajátszerű és épen nem valószinűtlen véleményt fejez ki Bartal, comm. I. 129 l.

a pápának küldetett, „hogy azt lajstromába irassa“; második a jánosvitézeknél, harmadik a templomosoknál, negyedik a királynál, ötödik az esztergami káptalannál, hatodik a kalocsainál, hetedik a nádornál tétetett le őrizetűl; de hét eredetijéből egy sem maradt fenn, miszerint szövegét csak későbbi királyok' megerősítő okleveleiből, mellyekbe szóról szóra átvétetett, ösmérjük. Jelesen I. Lajos 1351-ben, a honfiak' azon hűsége' elösméréseűl, mellyet iránta minden alkalommal, de főleg nápolyi hadjáratában tüntettek ki, azt egész terjedelmében, egyedűl az örökösök nélkül kimult nemesek' vagyonrendelkezéséről szóló negyedik czikk' kivételével, megerősítette. Ugyanazt tette leánya Mária és I. Mátyás király, külön oklevélben, holott más királyok koronázási esküjökben igérék megtartását. Az 1687: 4 azonban az ellenállási záradékot „minden netalán jövendőre e miatt a király, ország és kapcsolt részei között támadható bizalmatlanság' gyökeres kiirtása végett eltörölte, de egyébiránt, ezen czikk- és végzeménynek minden pontja, föltétele és zaradéka épségben maradván.“

Hogy pedig az arany bulla, habár tartalmának egy részét elavúlt intézkedések képezik, valósággal az alaptörvények között foglal helyet, tanusítják az említett megerősítő királyi oklevelek, Verbőczy Hármaskönyve' II. részének 14. czime [5], a kir. hitlevél- és koronázási esküben folyvást történni szokott megemlítése.

[5]) 10. §. „És ezért mind e mai napig minden ő utána következő királyok mielőtt megkoronáztatnának, hogy Endre király' úr végzeményét s törvényeit megtartsák, ez ország' főpapjai-, zászlósai-, nagyjai-, főrendei- s nemeseinek esküt szoktak tenni.“

II. Verbőczy Hármaskönyve' I. részének 9. czime, melly a nemesség' sarkalatos szabadságait elősorolja; nem ugyan azon értelemben, mintha a Hármaskönyv' eme helye az említett sarkalatos jogoknak létet adó törvény gyanánt volna tekinthető; hanem mint az ország' régi s állandó gyakorlata szerint sarkalatosaknak tartott szokásjogok' följegyzése, mellyeket ujabban is illyeneknek az 1723 : 6 s 1741 : 8 elösmért. Nemkülönben II. részének 3. czíme, melly az ország' és kapcsolt részei' uralkodási és kormányalkatát fejti ki [6]).

III. Az 1606 június 23-dikán létrehozott bécsi békekötés, melly Rudolf császár' és király' felhatalmazása folytán Mátyás főherczeg által Bocskay István erdélyi fejedelemmel, s az őt követő magyarokkal köttetett, az 1608 : 1 (koron. előtt) által megerősíttetett, és a vallási szabadság' biztosítását tárgyazza.

IV. Az 1608 : 10 (koron. előtt), melly a magyarországi kormányügyek' kezelését született honfiakra bizza.

V. Az 1608 : 1 (koron. után), melly meghatározza, kik értendők a Karok és Rendek nevezete alatt, és kik birnak az országgyülésen szék és szavazatjoggal. Ezen törvényczikkely, valamint a Hk. II, 3 az ország' közjogi intézményeinek sarkalatos elveit foglalván magában, az alaptörvényekhez méltán számíttatik.

VI. Az 1645 december 16-dikán létrejött linczi

---

6) A Hármaskönyvben különben is fordúlnak elő közjogi viszonyokat érdeklő jogszabályok. A Hk. I, 9. czimét többen (így Cziráky, ius publ. XXVIII. §. Pauler, Cziráky' munkájának birálatában, Új magy. muzeum 1852. 675 l. és Alaptörvények, Egyet. m. encyclop. 352. l,) az alaptörvények közől kihagyandónak vélik. De nem az I, 9 alakilag, mint jogalkotó tör-

békekötés, mellyet III. Ferdinánd császár és király I. Rákóczy György erdélyi fejedelemmel kötött, s az 1647 : 5 által megerősíttetett. Ezen kötés úgy, mint a fennebb említett bécsi békekötés, alaptörvénynek tekintendő, úgy a törvényhozásnak az 1791 : 26 bevezetésében foglalt nyilt kijelentése szerint, valamint alakjára nézve, mint az ország' katholikus és protestans vallású része közötti szerződés, és tartalmára nézve, mint az ország' egyéb ősi jogain kivül a vallás' szabadságáról, az evangelika egyházak' országos fontosságú viszonyáról intézkedő, mind az államhatalom, mind a katholika egyház irányában.

VII. Az 1687: 2. 3. melly az uralkodásra hivatott Habsburgi ház' öröködési jogát a magyar királyi méltóságban s az öröködés rendjét, annak német, és kimultával spanyol férfiágára nézve megalapítá.

VIII. Az 1715: 3, melly az ország' területi épségéről, kormányzati önállóságáról és törvényes kormányzatáról szól; s mellynek értelme fölötti minden tanácskozást az 1741: 8 mellőzendőnek nyilvánított [7]); a te-

vény, hanem az e helyen tüzetesen tárgyalt, elősorolt s tartalmukra nézve részletesen meghatározott sarkalatos nemesi jogok birtak a nemzet' állandó meggyőződése szerint a legujabb időkig (1848-ig) a magyar közjog' rendszerében alaptörvényi jelentőséggel, mellyet maga a törvényhozás is többszörösen elösmért. Valaminthogy a II, 3 is nem mint jogalkotó törvény, hanem mint az ott kifejezett, s az ország' közjogi rendszeréből merített főfő jogelvek' följegyzése foglal helyet az alaptörvények sorában.

[7]) A minö tanácskozások s vitatások különben keletkezhettek volna a kir. hitlevélnek a törvények' magyarázatára vonatkozó ama záradéka folytán : „a mint azoknak gyakorlata s értelme iránt a király' s a KK. és RR. közös egyetértésével országgyülésileg meg fognak egyezni."

rületi épség' biztosítása pedig még különösen a kir. hitlevélbe és eskübe foglaltatott.

VIII. Az 1723: 1. 2. melly a VI. Károly császár által 1713 april 19-dikén tett és örökös tartományaiban kihirdetett *pragmatica sanctio*-ja nyomán, Magyarország- és kapcsolt részeinek viszonyát az örökös tartományokhoz, a férfiág' magvaszakadása esetére a magyar királyi trónbani öröködés' jogát az uralkodó felséges Austriai ház' nő-ágaira is, jelesen előbb a III. Károly királytól (és császártól) leszármazókra, ezeknek kimultával pedig az I. József- és I. Lipóttól leszármazó nőági ivadékokra is kiterjeszti, s annak törvényes kellékeit körülirja; az 1723: 3 törvényczikkellyel egyetemben, melly az ország' összes jogai- s törvényeinek átalános elösmérését és biztosítását foglalja magában.

IX. Az 1723: 6. melly a nemesek' adómentességi kiváltságát ujra világosan Magyarország' s kapcsolt részei' KK. és RR.-nek sarkalatos szabadságáúl ösméri el; s mellyet illy színben tekint az 1741: 8.

X. Maga az 1741: 8. melly a kir. hitlevélnek a törvénymagyarázatra vonatkozó ama záradékát: „a mint azoknak gyakorlata s értelme iránt a király' s a KK. és RR. közös egyetértésével meg fognak egyezni“ a KK. és RR. sarkalatos jogaira, szabadságaira, mentességeire, kiváltságaira ki nem terjesztendőnek nyilvánítja.

XI. Az 1741: 11. melly az országos ügyeknek honfiak általi intézéséről szól, s az ugyanezt tárgyazó 1608: 10. (koron. előtt) törvényczikkellyel együtt az 1791: 14 által az ország' sarkalatos törvényei közé számíttatik.

XII. Az 1791: 3, melly a koronázás' idejéről s az örökös fejedelem' jogköréről szól.

XIII. Az 1791: 10. 12. 13. 19. törvényczikkelyek, mellyek az ország' függetlenségéről, a törvényhozó s végrehajtó hatalom gyakorlásáról s a felségi hatalom jogköréről, az országgyülések' időnkénti tartásáról, a subsidium' és adó' ügyéről szólnak, az országgyülés jogaira vonatkozó főfő elveket s a magyar alkotmányos rendszer több sarkpontját foglalják magokban, és az 1827: 3 által is nyiltan alaptörvényekűl ösmértetnek el.

XIV. Az 1791: 26, melly a bécsi s linczi békekötések, s ezeket megerősítő törvényczikkelyek alapján az evangelikusok' jogállapotát bővebben meghatározza és részletesebben megállapítja: a kiegészítéseűl s illetőleg módosítására alkotott 1844: 3. törvényczikkellyel együtt. Hova a joghasonlat' elvénél fogva az 1791: 27 is számítandó, melly a görög nemegyesűlt egyházhoz tartozó honfiak' vallásszabadságát biztosítja s őket az ország' és kapcsolt részei' teljes polgárjogában részesíti.

Végre XV. a koronázási királyi hitlevél *(diploma inaugurale)* az ország' összes alaptörvényeinek mintegy foglalatját képezi. S habár fő jelentősége abban fekszik, hogy az ország' alkotmányának ünnepélyes biztosítékát képezi: mindazonáltal félre nem ösmérhető azon jelleme, hogy az ország' összes alkotmányos rendszerének királyi szent esküvel erősített, rendíthetetleneűl megépített alapját teszi egyszersmind, mellyből az ország' és nemzet' ősi jogai s szabadságai minden uralkodás' változásával s kezdetével új életet szivnak.

Ezekben összpontosúlnak azon törvények, mellyeken 1848-ig az ország' alkotmánya sarkallott: míglen a nevezett évi törvényczikkelyek több lényeges alakjai- s viszonyaiban mélyen ható változásokat eszközöltek. Jelesen az

1848: 3, a független magyar felelős ministerium alakításáról;

1848: 4, az országgyülés' évenkénti üléseiről;

1848: 5, az országgyülési követeknek népképviselet' alapján választásáról;

1848: 7, Magyarország' és Erdély' egyesítéséről;

1848: 8, a közös teherviselésről;

1848: 16, 17, a megyei hatóság' ideiglenes gyakorlatáról és megyei tisztválasztásokról;

1848: 20, a vallás' dolgáról;

1848: 22, a nemzeti őrseregről;

1848: 23—27, a szabad kir. városokról és szabad kerületekről.

Erdély' 1848 előtti alaptörvényei voltak, Magyarországnak a különválás előtti alaptörvényein, jelesen az arany bullán kivül:

I. A három nemzet, t. i. a magyar (tulajdonképen a vármegyék' földén lakó nemesek' összesége), székely

[8]) Az erdélyi három nemzet' szövetségéről, különösen ennek eredetéről lásd:

Benkő, Transsylvania. Bécs 1778. I, 358 s köv. l.

Supplex libellus valachorum Transylvaniae iura tribus receptis nationibus communia postliminio sibi adseri postulantium. Cum notis historico criticis I. C. E. Kolozsvár 1791. 19 s köv. l.

Eder, observat. criticae et pragmat. Szeben 1803, 73. 149, 216, 254 l.

Kemény Józs. Gr. Über den Bauernaufstand und über den wechselseitigen Schutzvertrag der drei ständischen Nationen Siebenbürgens: Kurz, Magazin für Geschichte stb. Siebenbürgens II. kötetében, Brassó 1846, 357 s köv. l.

Arpádia, III. év. 30 s köv. l.

Incze, Erdélyország' ujabb országgyülési végzései. III. 33—35 l.

és szász nemzet úniója, és a négy bevett vallás' (receptae religiones), ugymint a katholika, reformáta, evangelika s unitária vallás egyenjoguság[8]. A három nemzetnek már régebben, először Zsigmond' uralkodása alatt 1437-ben, keletkezett szövetsége Erdélynek Magyarországtól különválása után is több ízben megujíttatott, s Erdély alkotmányának nemzeti fejedelmei alatt úgy, mint az ausztriai ház uralkodása alatt 1848-ig egyik leglényegesebb alapintézményét képezte[9]. A

[9]) Ugyanis az 1542- s 1545-diki thordai gyülésen felujított unió, mellynek eszméjét a nevezett gyülés' határozata így fejezé ki : „Minthogy mindnyájoknak egy közös hazájok van, s a melly haszon fenntartásából háramlik, mindnyájokra egyenlően tartozik : annálfogva minden terhet, melly a hon' fenntartására vonatkozik, akár védelmet, akár pénzfizetést, akár valami egyebet kivánjanak az idők' körülményei, Erdélyország három nemzete egyenlően hordozza" — 1613-ban mint Erdély' alaptörvénye Bethlen Gábor fejedelem alatt megerősíttetett s megujíttatott ; s utóbbi években nemcsak megerősíttetett, jelesen 1630-ban (midőn egyszersmind határoztatott, hogy minden tiz évben megujíttassék), 1649-, 1681-, 1686-ban : hanem 1653-ban az *Approbata*-ba (III. rész. 1. ez. 1. czikk.) igtattatott az arra leteendő eskű' szavaival együtt. Ugyanaz megerősíttetett az 1744 : 6 által, eltöröltetvén a felség' jogával ellenkezők s a római katholika vallás' rövidségére irányzottak, nemkülönben az 1791 : 53 által · Ezen egyesség' lényege, a mint az *Approbata*-ban ki van fejezve, az volt, hogy ha valamellyik nemzetet, mezővárost és falut, vallásfelekezetet vagy magános egyént, bárki által személyében, vagyonában vagy jogában valami bántódás érné : a többi nemzet, vallásfelekezet, város és faluközönség annak védelmére fog kelni, a fejedelemnél és tanácsánál érette közbenjár, s egymásnak mindenben segítségére s oltalmára legyenek ; hogy a három nemzet, egymás között békességet tartva, együtt egy közös kormány alatt legyen ; s hogy mind a köz ügyek' intézésében, mind a köz terhek' viselésében egyformán osztozzék.

négy bevett vallás közől, mellyeknek egyenlő közjoga s állása Erdély' alkotmányának másik lényeges alapintézménye volt, a római katholika vallás (mellyhez az 1744: 6 a görög-egyesültet is sorolja) ezen állást már sz. István király óta birta; az evangelika vallás 1557- és 1559-ben, a reformata 1564-ben, az unitária vallás 1571-ben ruháztatott fel polgári joggal; s Erdély' nemzeti fejedelmei beigtatásuk' alkalmával ünnepélyes esküt tettek a négy bevett vallás' jogállásának fenntartására [10]), valamint a honfiak' is egyességi esküjök (*iuramentum unionis*) által a négy bevett vallás' fenntartását fogadták. A négy bevett vallás' törvényes szabadságát aztán a lipótféle hitlevél is, valamint az 1744: 6 és 1791: 5 megerősítette.

II. Első Lipót magyar király' 1691 december 4-dikéről kelt hitlevele (*diploma Leopoldinum*), melly 18 pontban meghatározza azon föltételeket, mellyek alatt Lipót Erdély' kormányát átvette, s megerősíti az erdélyi nemzetek' és lakosok' jogait. Ezen hitlevél az 1791: 2 által megerősíttetvén, egyszersmind ünnepélyesen beczikkelyeztetett [11]).

III. A *sanctio pragmatica*, mellyet az erdélyi 1722-diki országgyülés befogadott, az 1744: 2. és 3. törvényczikkely „a magyarországi 1723-i törvényczikkelyhez képest örök és változhatatlan törvényűl“ beczikkelyezett.

---

[10]) Lásd Approb. Const. I. rész, 1. czím, 9. czikk. Compil. Const. II. rész. 1. czím.

[11]) A történetére vonatkozó tárgyalásokat s okmányokat egybegyüjtve lásd: Szász Kár. Sylloge tractatuum aliorumque actorum publicorum historiam et argumenta B. Diplomatis Leopoldini, Resolutionis item, quae Alvincziana vocatur, illustrantium. Kolozsvár 1833.

IV. Az 1791-diki azon törvényczikkelyek, mellyek az erdélyi alkotmány' lényeges alakzatait, alapintézményeit s biztositékait tárgyazó jogelveket foglalnak magokban: jelesen az 1791: 2. a lipótféle hitlevélnek minden következendő fejedelem által megujítandó megerősítéséről; 1791: 3 a fejedelem által leteendő eskű' módjáról; 1791: 4 az erdélyi státusok által leteendő hódolási esküről; 1791: 6 Erdélynek magyarországgali összeköttetéséről és önállóságáról; 1791: 7. 8. a törvényhozó és végrehajtó hatalom' gyakorlásáról; 1791: 10. 11 az országgyülésről.

Az 1848-diki erdélyi országgyülésen alkotott törvényczikkelyek az erdélyi alkotmány' több sarkalatos pontjára nézve lényeges változásokat foglalnak magokban: jelesen az 1-ső t. cz. Magyarország' és Erdély' egygyé alakúlásáról, mellyben egyszersmind minden lakosok' jogegyenlősége, a mint az Magyarországra kimondva s életbe lépve volt, ugyanazon módon Erdélyben is minden lakosaira nézve, nemzet-, nyelv- és vallás-külömbség nélkül elösmértetett; a 2. t. cz. a követek' népképviselet' alapján választásáról; 7. t. cz. a közös teherviselésről; 9. t. cz. a bevett vallások' teljes jogegyenlőségéről, a nemegyesűlt görög szertartásuakat is odaértve. Ezen törvények ugyan a királyi megerősítést megnyerték, hanem az ünnepélyes királyi szentesítés és kihirdetés meg nem történhetett.

18. §.

A magyar államtest' közjogi minősége. Az alkotmány' viszontagságai.

A magyar állam' alapszerkezete, uralkodása- s kormányzatának alkata kezdettől fogva azon egy jelleget, a korlátolt monarchia' jellegét viselte, s azt a legujabb időkig változatlanúl megtartotta. Ezen álamalkat' lényege abból állván, hogy a fő hatalom s annak gyakorlását tárgyazó fejedelmi jogok egy uralkodó fejedelmi személyben összpontosúlnak, kinek fejedelmi jogaival a nemzetnek ugyanazon fő hatalom' gyakorlására vonatkozó politikai jogai állnak szemben : ezen fejedelmi jogok' s nemzeti jogok' egybehangzó, egymást kölcsönösen korlátozó s ellensulyozó müködéséből fölmerűl az állam-kormányzatnak azon alkotmányos [1]) rendszere, mellyben az állam' politikai életének legfőbb középpontját tevő fejedelmi teljhatalom — mellynek legmagasabb álláspontjából tekintendő az összes politikai rendszer, — korlátoltnak tünik fel, s müködésében az alkotmány szabta alakzatok- s föltételekhez, a nemzetnek alkotmányos jogai' tartalmához képesti hozzájárulásához van kötve.

---

[1]) Alkotmány magában nem tenne egyebet s többet, mint az állam' alkata, alapszerkezete. Hanem korunk' általánosan elfogadott közjogi szólása szerint az alkotmány (*constitutio*) nevezet monarchiákban olly államszerkezetre alkalmaztatik, mellyben a fejedelmi jogok a fő hatalom gyakorlásában a honpolgároknak sarkalatos politikai jogai által korlátoltatnak azon módon, a mint a szövegben ki van fejtve.

Magyarország' alkotmányos intézményei majdnem egy évezred' hosszú fejlődésén át sok változáson s átalakúlásokon mentek át, mellyeknek sarkpontjait s fokait az idők' s helyzet' változatos, kedvező s vésszel fenyegető körülményei között, többnyire a hanyatlott vagy lefojtott alkotmányos nemzeti szellem' új-új föllendülései mellett létre jött alaptörvények' sora jelöli. Nem egyes törvényhozói bölcseség, hanem dús erélyű nemzeti szellem alkotta ezen intézményeket, mellyek minden korban szivéhez voltak forrva a nemzetnek, mellyeknek őstörténelmi csiráját és kiindulási pontját az árpádféle vérszerződésben találjuk [2]: s mellyeknek új alapját honrendező nagy szent királyunk rakta le [3].

---

[2]) A magyar alkotmány' ezen közvetlen ősi forrásán tul még, alapos jogtörténelmi vizsgálódások a magyarok', s a kik őket e hon' birtokában megelőzték, hunok' és várkunok' ősi intézményei között olly hasonlatosságokat derítettek ki, mellyek egyrészről a közös származás' bizonyságáúl szolgálnak, másrészről, mint B a r t a l bizonyítá, több intézménynek, mellynek gyökerét külföldön keresték, ősnemzeti eredetét tanusítják. Lásd főleg B a r t a l, Comm. I. könyv, a magyarfajú népek eredetéről, jelesen a hunok' (jobban mondva khunok) és várkhunok' szokásairól. I. köt. 67—105 l. Ugyanattól : Jegyzetek Szalay L. történetéhez, Új m. muzeum 1852, 403 s köv. l. Nyilt levél Pauler Tivadarhoz, ugyanott 1858, 127 s köv l.

[3]) A magyar alkotmány' viszontagságainak, fejlődése' főbb mozzanatainak rövid, tömött átnézetét adja : P a u l e r, Alkotmány (magyarországi 1848 előtt) czimű czikkében, az Egyetemes m. encyclopaediában II, 791—804 l. Ugyanott 805—818 l. az erdélyi alkotmányról hasonló átnézetet I. E. ad. Az alkotmány' viszontagságai' vázoló rajzát adja V i r o z s i l is, ius publ. spec. I. 5—10 l. A magyar alkotmányos viszonyok' s intézmények' történetét a mohácsi vész' koráig oknyomozólag vizsgálja B a r t a l' többször idézett nagy történeti munkája, mellyhez pót-

Kinek egyik legfőbb érdeme az, hogy midőn a királyi méltóság' fölvétele, a keresztény vallás' terjesztése, a nyugoti egyházhozi csatlakozás, a nyugoti polgárisodás és államrendszerhezi simulás által nemzetének Európa' müvelt népei' családjában, a népek' sorsát intéző országok' sorában állandó helyet szerzett s az által jövendő irányzatára döntően hatott; midőn új szükségleteknek megfelelő tökéletesebb monarchiai államszerkezet' oszlopait fölépítette: ezt nemzeti íhletséggel tette, intézkedéseiben a nemzet' ősrégi szokásaihoz ragaszkodva, s azokon csak annyiban, leginkább Nagy Károly császár' rendszere szellemében változtatva, mennyiben ezeket a keresztény vallással s a monarchia' eszméjével kevésbé egyeztethetőknek tapasztalta, s mennyiben ezt az új polgári rend meggyökereztetése követelte; hogy az ősi alkotmányhoz csatolt az ország' püspökei' s főurai' meghallgatásával s megegyezésével a kor' eszméi- s szükségeihez alkalmaztatott egyházi, polgári s katonai új törvényeket, e részben bizonyos pontig külföldi törvényeket, jelesen a frank *capitulare*-kat is alkalmazva [4]). Intézkedései főbb eredményeiül kiemelendők : a

lékül járúlnak e hires szerzőnek az Új m. muzeumból idézett értekezései. A történelmi fejlődésre folytonos tekintettel van gr. Cziráky-nak ösméretes jeles munkája is; valamint ide tartozó becses felvilágosításokat találunk Szlemenicsnek a m. t. társaság évkönyvei VI. VII. s VIII. kötetében „Törvényeink története“ czímű nagy terjedelmű értekezéseiben. Jeles ujabb és régibb történetiróink szinte nagy gondot fordítnak munkáikban a politikai élet mozzanatai' előtüntetésére. A magyar alkotmány' fejlődéséről egész jogtörténelmi munkát irt Guszterman (idézve fennebb 23 l.)

[4]) Endlicher, die Gesetze d. heil. Stephan. Bécs 1849. Sz. István' fennmaradt törvényeinek eredeti szövegét, a Watten-

pápától az egyházi ügyek körül a korona részére kinyert azon fényes előjogok, mellyek azóta a kir. kegyuri jog' tartalmát s az ország' sz. koronájának kiváló sajátját teszik; az országbeli különböző osztályok' elrendezése, mellyek között a főpapi rendet első helyre emelte, tündöklő állásának megfelelő jószágokkal, területi hatósággal s jogokkal ruházván fel; a zászlósokat N. Károly' udvara' mintájára tökéletesítette, a vitézlő lovagrendet (a természetes igaz nemeseket), mellyet katonák neve alatt fiának különösen ajánlott, régi szabadságaik- s jogaikban megerősítette; az udvarnokok' rendjét maga alapította; az idegen települőket nagy kedvezményekben részesítette, kik aztán részint a régi római városokat új életre ébreszték, részint ujakat alapítva, az ipar- és kereskedésnek új gyülhelyeket alkottak; a törzsfelosztás' megszüntetésével a vármegyék' intézetének kifejtése, a várnépeknek két osztályra szakasztásával, hogy egyik fegyverrel szolgáljon, a másik földmiveléssel foglalkozzék — melly vármegyei intézmény lényegesen honvédelmi s katonai, de egyszersmind biráskodási és közigazgatási czélokra volt ren-

---

bach által Styriában az admonti kolostor' könyvtárában feltalált XII. századbeli kézirat alapján l. az Árpádkori új okmánytárban I, 1 sz. alatt.

Tévednek tehát, kik a diesőült első királyt az országalkotmánynak, melly alapvonalaiban az ő korát több mint egy századdal meghaladja, merőben első alkotójául akarják feltüntetni némellyek, a többi között Piringer, Ungarns Banderien I, 6 l. úgy annyira, hogy ő, szerintök, e részben példát mindenben a frankoktól vett volna. Hisz' maga a sz. király erélyesen inti fiát (Sz. István I. végzeménye 8. fej.) az ősi szokások' megtartására, és az ország' békés üdvhozó kormányzására ezt neki egyik fő eszközül ajánlja.

deltetve; a kormánytanács' és országgyülés' rendezése. mellyek mindketteje a törvények- és oklevelekben országtanács neve alatt fordúl elő — e nyilván N. Károly' császár gyülései' módjára rendezett országgyüléseken az előkelők' tulsúlya mellett a nemzet' többjeinek is biztosíttatott befolyása; átalában az igazságkiszolgáltatás', közigazgatás' és közjövedelmek' jó rendbe szedése. [5]).

Közvetlen utódjai' villongásaiban, valamint azután az árpádházi királyok alatt többször is, szilárd trónörökösödési rend' hiánya érezhető: habár ebben, a mit most hiánynak vagyunk hajlandók tartani, a magyar birodalom Európa' középkori államaival átalánosan osztozott, miután azon korban a nemzetek' gondolkodása a nemzet' választási jogának kizárásávali trónörökösödés' eszméjét ellenzette. Az abból támadt belső villongások, a külföld káros beavatkozásait s törekvéseit szülték, mint már Sz. István' utódjai alatt, kik közűl Péter az idegen, Aba a nemzeti elemet képviselte, I. Endre' kormánya erélyesen nemzeti volt, de hogy az ország' harmadrészét testvérének átengedte, példáját adta a későbben is olly károsokúl bizonyúlt területi feldarabolásoknak. I. Béla bölcs intézkedéseit Salamon' korának viszályai követték; de a következő nagy királyok Sz. László és Kálmán alatt, az ország és alkotmá-

---

[5]) Sz. István' intézményeiről, történetiróink' ecsetelésein kivül (Szalay, Magy. tört. I. 94—126 l. Horváth M. Magy. tört. I. 117—127 s köv. l.) lásd: Bartal' korszakot alkotó vizsgálódásait, Comm. III. könyv. I. köt. 178—380 l. s ezeknek foglalatját Paulertől az Új m. muzeumban 1858, 74—91 l. Szlemenics, id. értekezésében, a m. t. társaság' évkönyvei VI. köt. 72—110 l.

nya dúsan virágzott s fejlődött. II. István alatt az olygarchák tulsúlya érezhető, de II. Béla és II. Géza alatt az ország' ügyeinek alkotmányszerű intézése széltiben divatozott. Az utóbbinak fiai alatt támadt viszályok az alkotmányos fejlődést nem segítették elő. III. Béla' országlása alatt nevezetesek a törvénykezés' terén tett intézkedései, s a hűbériség' egyes szálainak befonódása az ország' jogrendszerébe. II. Imrének testvéréveli viszálkodásai s a királyi jövedelmek' megkezdett pazarlásai előkészíték az ország' állapotának ama zavaros felfordúltságát, melly II. Endrének a szent földről hazatértekor tetőpontját éré el, s mellynek orvoslására adatott ki az arany bulla : érette II. Endrét nem egyszer a magyar nagy királyok' sorában említették, s a magyar szabadság' bajnokának nevezték ; tekintve nyilván, a mivé az arany bulla idő folytán vált vala, mint a magyar szabadság' jelve, mint a király és nemzet közötti szerződés, mellyre önkény és elnyomás ellenében hivatkoztak a maradékok [6]). IV. Béla a tatárpusztítás után a honnak második megalapítója lőn ; alatta a megyei várszerkezet végenyészetnek indúlt, s a honvédelemre innen háramlott hátrányokat új intézkedések által ügyekezett orvosolni, s gondját különösen a polgári rend' megszilárdítására fordítá. V. István alatt úgy mint IV. László alatt az országgyüléseknek s országos beleegyezéseknek több okleveles nyoma találtatik ; az utóbbinak szerencsétlen kormányzását Bartal az országnagyoknak véli tulajdonítandónak [7]). Az utólsó Árpádfi III. Endre háborgások s pártvillongások között érte élete'

---

[6]) Szalay, Magy. tört. II, 12 l.

[7]) Bartal, Comm. II, 177—192 l.

végét; alatta az országgyülés' évenkénti tartása törvény által rendeltetett, a királyi hatalom' korlátolása s az országos rendek' befolyása mindinkább öregbűlt; a várszerkezet romba dült, s a várjobbágyok' nagyobb része királyi vitézszolgák közé vétetett fel, mi a megyei birósági rendszer' átalakúlását eredményezte; a városok' országos befolyásának első jelei felösmérhetők.

Az átalában emberséges, igazság' s kegyesség' tulajdonávaltündöklő Árpádházbeli királyok' korszakának végén az ország nem állott a tekintély' s hatalom' azon polczán, melly a benne rejlő gazdag erő' elemeinek megfelelt volna. Annál felötlőbb tehát az *Anjouk'* uralma alatti lendület, miután Károly a választási jogukra féltékeny rendek által végre is királynak megválasztatott. Tettei' magyarázatánál szem előtt tartandó, hogy ő kormányzásában több tekintetben a római jog' elveiből indúlt ki, mellynek tekintélye magasan állott Európa országaiban, s melly azon alakban, mellybe Justinián' jogkönyvei öntötték, olly igen látszik kedvezni a „királyi hatalom' teljének" [8]); de azért országgyüléseket tartott; udvara külfényét emelte, s a külföld' ügyeire is nyomatékos befolyást gyakorolt, a kir. kegyuraság' jogait erélyesen védelmezte, uralkodását a jogszolgáltatás' rendszerében nagy fontosságú fejlemények jelölik; a várszerkezet' elenyésztével helyébe alatta a honvédelemre nézve a zászlóalji *(banderium)* rendszer lépett.

I. Lajos', a dicsőített hős' kormányzását az alkotmányos élet' terén nagy fontosságú fejlődések teszik nevezetessé; az arany bullát egész terjedelmében, az ellenállási záradékkal együtt, megerősítette, kivévén

[8]) Bartal, comm. III, 11—18 l.

hogy a nemesek' vagyonrendelkezési szabadságát korlátolta; a nádori méltóság' régi fényét helyreállította; országgyülést több ízben tartott; az ország' védereje gyarapítása végett a nemesség' számát szaporította, s hogy kötelességeinek főleg költség' tekintetében jobban megfelelhessen, jobbágyföldei' kilenczedével ajándékozta meg; a városok' országos állását emelte; a jobbágyok' szabad költözését újolag megerősítette; egyházi ügyekben a korona' jogait csorbítatlanúl fenntartotta. Mária az arany bullát megerősítette; az általa tartott országgyülésre a megyék közgyülésen választott négy-négy képviselőt küldöttek. Zsigmond' külföldi foglalkodásainak az ország több tartományának vesztét köszönte, alatta az olygarchák' hatalma nagyra nőtt; mindazonáltal uralkodása a magyar közjog' szempontjából több tekintetben nevezetes; a királyi kegyuri jogokat erélyesen védelmezte, a királyi tetszvényt szabatossabban meghatározta, s az ország' abbeli jogait a konstanczi zsinaton elösmértette; távollétében királyi helytartókat nevezett; a czímeres nemességet hazánkba átültette; törvénynek ő már csak azt nevezi, melly országgyülésen alkottatott; a kir. városokat országgyülésre meghivta, s azóta azok a közügyekben, országgyüléseken s azokon kivül állandóan részt vettek; az ő korában jöttek divatba az országgyüléseken irott előterjesztések és felirások, s a megyék' politikai hatásköre, országgyülési tárgyak' előleges meghányása, és közigazgatási intézkedések tétele által tetemesen fejlődött; végre sokat tett a zászlóalji rendszer' tökéletesítésére. A választás' utján trónra jutott Albert' végzeményét nevezetessé teszi nemcsak szerződésszerű alakja, hanem tartalma is; miszerint az ország' megerősített régi szabadságai új biztosítékokat

nyertek, a nádorválasztás a nemzet' régi szokásához képest megállapíttatott. I. Lengyel László alatt 1444-ben az országgyülés kimondotta a koronajavak' elidegeníthetetlenségét. Mátyás király az arany bullát megerősítette, országgyülést majd minden évben tartott, s azokon a megyék képviselőik által jelentek meg, bár 1462-ben arra minden nemest meghivott; az országtanácsot bírósági ügyekre szorította; az állandó hadsereg' intézetének alapját megvetette; a királyi kegyuraság' jogait erélyesen védelmezte; a szlavóniai rendek tőle tetemes külön jogokat nyertek, s jelentékenyek a végzeményei által a törvénykezés körül tett intézkedések; átalában az ország' bel- és külviszonyaiban hatalmát s fényét öregbítni erélyesen és sikeresen törekedett: de az adófajok' szaporítása, az adóknak gyakran más mint a kitüzött czélokra való forditása, a folytonos követeléseinek ellenszegülők iránti szigorú bánásmód sok keserű panaszra adott okot [9]). A választási szegődvény alapján trónra jutott II. Lengyel Lászlónak gyenge kormánya alatt a királyi tekintély mindinkább hanyatlott; örökűlési szerződései, mellyeket az országnak csak egy része fogadott el, a királyválasztás iránti hires 1505-diki végzést idézték elő; a királyi jövedelmek körül történt intézkedések kevés eredményre vezettek; az országgyüléseken hiányzott rend s egyetértés; az országos tanácsosok' felelőssége elvileg kijelentetett; a megyei törvényszékek' hatásköre kiterjesztetett; az alispánok, kiket addig a főispánok neveztek ki, 1504-től kezdve a megyebeli nemesség' hozzájárulásával nyerték tisztségöket; a törvénykezés javítása körüli törek-

---

[9]) Bartal, Comm. III. 214—228 l.

véseknek köszönjük Verbőczy' Hármaskönyve' létrejövetelét: mi azonban csekély orvosszer volt a közhatalom' gyengeségéből s a főurak' birvágyából és hatalmaskodásaiból eredt bajok ellen, mellyeket betetőztek a pórlázadás folytán hozott kegyetlen törvények. Az ország' balvégzete nemsokára aztán beteljesedett a mohácsi téren: mire a kettős királyválasztás folytán belháború, a török' hatalmaskodásai, az ország' feldarabolása s Erdély' elszakadása következett.

Nagy idők' súlya nehézkedett ekkor az országra; belső szakadás, bel- és külháborúk az országot végromlás' szélére vitték, s voltak idők, midőn kivált I. Lipót alatt, az alkotmányos élet örökre elhunyni látszott. Hanem a törököknek az országbóli kiüzetése s az utolsó Rákóczyféle háborúknak véget vető, és azzal a belharczok' hosszú sorát bezáró szathmári béke, a belcsend' helyreállítását az ország' jogai' elösmérésével párosítván, békés fejlődésű jövendő' korszakát nyitotta meg. Az alkotmányos viszonyokban már addig több mélyen ható változás s új alakúlás ment vala véghez. Így az I. Ferdinánddal uralkodásra hivatott ausztriai házra nézve állapított öröködési rend' hiánya az élő király' utódjának megválasztása s megkoronáztatása által lehetőleg pótoltatott; az országgyülésen a megyék' képviseltetése állandóan életbe lépett, a két táblai rendszer teljesebben kifejlődött, s jelesen II. Mátyás' korában az országos rendek' fogalmának szabatos meghatározása által, az országgyülési részvét köre is határozottan kijelöltetett (1608: 1 kor. ut.); a nádorválasztás, udv. kanczellária, a magyar kormánytanács szabályoztatott; az 1606- és 1645-diki (bécsi s linczi) békekötések az evangelikusok vallási szabadságát biztosították, bár

még azután is többször felujúltak a sérelmek, s végorvoslásukat egy későbbi kor eszközölte. I. Lipót alatt a trónöröködési rend az uralkodó ház' mindkét (ausztriai és spanyol) fiágára nézve megállapíttatott, az arany bullából az ellenállási záradék eltöröltetett, különben az ország' jogai- s szabadságainak biztosítása mellett (1687 : 2. 3. 4.) I. József alatt a szatlunári béke a fordúló közbékepont. III. Károly' uralkodását a trónöröködési jognak az uralkodó ház' kijelölt leányágaira való kiterjesztése, az ország' törvényes állásának biztosítása mellett, az uralkodó ház' örökös tartományaival a közös uralkodó alatti elválaszthatatlan kapcsolatnak alaptörvényileg történt kimondása (1723 : 1. 2. 3.) teszi nevezetessé. Hanem már előbb az 1715 : 8 által Magyarország' társodalmi szervezetére nézve igen nagy fontosságú változás történt egyik alkotmányos alapviszonyban az által, hogy az európai államhelyzet kivánta állandó katonaság' felállítása által a nemesi fölkelés a honvédelemnek rendkivüli eszközévé tétetett, amannak tartására saját hadi adó rendeltetett, és midőn a kiváltságos osztályok' kötelességein s terhein lényeges könnyebbűlés történt, ezekkel kapcsolatban birt külön jogaikat s mentességeiket épségben megtartották. Az 1723- és 1729-ki törvények által aztán igen nevezetes új alakítások eszközöltettek a közigazgatás' és törvénykezés' szervezetében, mellyek a köz állapotok' felvirágzására a legjótékonyabb hatással voltak. Mária Terézia alatt a nemesi sarkalatos jogok az 1741 : 8 által ujabb biztositást, de egyszersmind az urbér' behozatala, habár a törvényhozási uton kivül történt, az adóalap állandósítása s a földmivelő osztály' jogállapotának szabályozása és biztositása által, éles és nehezen engesz-

telhető társodalmi ellentétek kifejlődését megelőzvén, az egész országra s nemzetre üdvösen hatott. E királyné' kegyes hosszú kormánya alatt az ország' kivánalmai területi épsége' helyreállítása körül lényeges pontokban teljesedésbe mentek ugyan, hanem egyszersmind országgyülések' gyér (csak három izbeni) tartása az alkotmány' korszerű, a megváltozott helyzet' s társodalmi szervezet' igényeihez képesti tovább fejtése megakasztatott, s a nemzet szellemi ereje elzsibbasztatott. A mult századok' keservei, zaklató csapásai után az erejében megfogyatkozott nemzet a béke' ölében mintegy álomba szenderűle, mellyből II. Józsefnek, ha jó szándékból eredt, de a nemzetet életelveiben sujtó ujításai rázák fel. Utódja II. Lipót az örökre nevezetes 179⁰/₁-diki országgyülésen az alkotmányos állapotot nemcsak teljesen helyreállítá, hanem ujabb, a sarkalatos törvényekhez méltán számított határozmányok által, annak tartós szilárdságot szerzett. Egyszersmind a mult század' utolsó szakaszában a köz eszméletben mondhatni Európaszerte uralomra jutott *reform*-eszmék, mellyek hatályukat főkép a politikai szervezetek s a társodalmi állapotok között fölmerűlt ellentétekből szívták, a hon alkotmányában eszközlendő korszerű átalakítások' szükségét érezhetővé tették. Az e czélra az 1791: 67 által kirendelt országos küldöttségek' rendszeres munkálatai' életbeléptetését a franczia háborúk' folyamatja meghiusítá, mellyeknek végével az európai *reactio* súlya alatt Magyarországon is az alkotmányos életnek ujabb zsibbadása álla be. Hanem I. Ferencznek 1827-diki végzeményében, jelesen annak 3. 4. 5. czikkelyében az alkotmány' sarkalatos elvei új elösmérésben részesűltek. S a mit a honatyák már 179⁰/₁-ben

kezdének sejteni, hogy a főleg csupán természetes igaz nemesekből álló kiváltságos nemzetnek, Verbőczy' *populus*-ának, melly, mint illyen, hivatását az alkotmány' és nemzetiség' megőrzése által teljesíté, lejárt már ideje, az már az 182⁵/₇-diki országgyülés óta tiszta tudattá vált vala: hogy a magyar alkotmánynak csak úgy van jövendője, ha sánczai közé bevétetnek a nép' azon osztályai is, mellyek addiglan azokon kivül álltak; mi az összes honi jogrendszer' számos intézményeiben gyökeres javításokat tett szükségessé: valaminthogy azontul mind I. Ferencznek, mind V. Ferdinándnak végzeményei mindinkább a reform' szüksége felőli mély meggyőződésből eredt, igazság- és alkalomszerű intézkedések' jellemét viselék. Hanem az ország' összes alkotmányos politikai rendszerének a társodalmi és politikai helyzet' felösmért szükségeihez képesti módosítására és átidomítására irányzott, s jórészt az országos választmányok' rendszeres munkálataiban foglalt javaslatok nem nyertek teljes kiterjedésben törvényerőt. Míg végre 1848-ban európai eseményeknek behatása alatt is gyorsúlt s hatályosúlt szellemi mozgalom, az uralkodás' és kormányzat' alkatának változatlan megtartása mellett, az urbéri kapcsolat' felbontása, az úri hatóság' megszüntetése, az ősiség' eltörlése, a közteherviselési elv' felállítása által a társodalom szervezetében létesített nagyszerű új alakítások után, az ősi alkotmány' lényeges intézményeinek is átidomítását szülte: a teljes öszszeegyeztetést azonban és részletesebb meghatározásokat az események' rohama meggátlá.

19. §.

Folytatás. Uralkodás' és kormányzat' idoma. *)

Magyarország tehát uralkodási s kormányalkatára nézve, korlátolt vagyis alkotmányos monarchia, királyság' nevével Minélfogva:

Az' országlás egyeduralmi (monarchiai); az állodalmi fő hatalom a fejedelmet illeti, ki Sz. Istvántól fogva királyi czimmel él, mint az államfenség' személyesítője, személyes felség' méltóságával van felruházva, a fejedelmi jogok' törvényes gyakorlásával bir, s kinek királyi méltósága és megfelelő rangja az európai állomok' rendszerében és fejedelmeik', főnökeik' sorában mindig el volt ösmérve. Bizonyítja ezt az ország' történelme, alkotmánya s összes politikai rendszere. Sz. István már végzeményeiben monarchiának nevezi országát, s utána szakadatlan sora következik koronás fejedelmeknek, kik országukat „Isten' jóvoltából" kormányozták [1]), miután mind a törvényhozás', mind minden birtokadományozás' és bírói hatalom' joga ez ország' szent koronájának hatóságára, mellyel Magyarország' minden királya meg szokott koronáztatni, s következő-

*) Pancratius, tractatus ius publ. II, 32. §. Horváth, bibl. II. köt. 51 l.

Lochner, facies ius publ. II, 5. Ugyanott II. köt. 186 l.

Rosenmann, iur. publ, 30—32 l. Cziráky, ius publ. 638—647 §.

Virozsil, ius publ. spec. IV, 13—16 l. Pauler, id. értekezésében.

[1]) Sz. István II. végz. 2. §. az előbeszéd.

leg törvényesen rendelt fejedelmünkre s királyunkra az uralkodással és kormányzással együtt átruháztatott [2]: miszerint a királyi felség s annak minden államviszonyokat egybefoglaló királyi hatalma a magyar alkotmánynak lényeges alapja [3]) volt mindig; mivel egybe-

---

[2]) Hk. II, 3 cz. 2. §.

[3]) Iróink maiglan nincsenek egy véleményen a magyar monarchia', vagyis a magyar államban a fejedelmi hatalom' eredete iránt. Míg némellyek a magyar államot már az etelközi vérszerződéstől fogva korlátolt egyeduralomnak, tehát Árpád' s a vezérségben utódjai' hatalmát fejedelminek tartották, így a többi között Pray (Hist. regum Hung. I, bevez. XXXI. §.), Fessler (Gesch. d. Ungarn I, 320 l.), Madarassy (id. értekez. 15—20 l.), Horváth Mih. (Párhuzam az Európába költ. magyar nemzet s az akkori Európa' miveltsége között 74 l.), Bartal (Comm. I, 124—127 l.), Toldy (A magy. müv. állapotja a kereszténység felvétele előtt, Új m. muzeum 1850, 41 l.); holott Pancratius (id. értekezés. II, 7—11. 29. 30. §.) jobbak' kormányzata által mérsékelt népuralmat vél azon korban felösmérhetni, ujabban Horváth Ist. (A szlavinokról 99 l.), Szabó Kár. (A hét magy. nemzets. Új m. muzeum 1852, 847 l. és Konstantin cs. munkáiról, m. akad. Ért.) 1859, Horváth Mih. (ujabban : A vezérek kora, Hazánk I, 412 l. Magy. tört. I, 49 l.), Szalay (Magy. tört. I, 48—52 l.) a törzszövetségi alkat mellett nyilatkozik, közös fővezérrel, de nem közös fejedelemmel. De nemcsak a magyar vezérekkel egykorú császárok, mint Konstantín (Porphyrog.) és atyja bölcs Leó, kik a magyarokkal béke- s hadi dolgokat viseltek, őket egy' uralma alatt állóknak, első nagy fejedelmöket Árpádot köz szavazat utján választottnak s fő hatalommal felruházottnak, és az uralkodást ivadékaira átszállottnak többszörösen állítják: hanem a német, frank, itáliai írók, kik a magyarok' viselt dolgairól emlékeznek, fővezéreiket már Sz. István előtt monarchiai hatalommal felruházottaknak mondják; és az Árpád s utód vezérei által honn és külföldön viselt dolgok, a mint azok hazai krónikásainknál is előadatnak, világosan ama

függ a királyi koronázás' ünnepélyessége, s ama szent kegyelet és tisztelet, mellyel a magyar nemzet az ország' szent koronája mint a fő hatalom' s államfenség' jelképe iránt minden időben viseltetett, valamint a magyar nemzetnek minden időben felösmérhető monarchiai érzelme. [1]).

De egyszersmind a kormányalkat korlátolt, alkotmányos. Mert a király fő hatalma gyakorlásában nem csupán akaratja' mélyéből meríti legfelsőbb elhatározásait, törvényeket szabva s kormányi intézkedéseket téve : hanem alaptörvények a felségi jogok' gyakorlására nézve bizonyos alkotmányos alakzatokat szabnak meg, és nemcsak a törvényhozásban, hanem a felségi jogok' más ágazataiban, mint a honfiusítás, nádor- és koronaőr-választás, sz. kir. városok' beczikkelyezése, mindennemű adó' s országos ajánlatok' meghatározása körül, az országosan egybegyűlt s az ország' egész testét képviselő rendek, illetőleg legujabban a tiszta népképviselet' jellemével felruházott országgyülés' hozzájárulásához kötik, s azonfölül a nemzeti érdekek a végre-

---

fejedelminek nevezendő felsőbb hatalomra mutatnak. Viszont a mik a törzs-szövetségi alkat mellett felhozatnak, olly szilárd alapon állnak, hogy megdönthetetlenek, ha a fejedelmiség' azon tartalmát keressük az Árpád kezébe tett fő hatalomban, melly egy kifejlett államlétben feltalálható. Hanem a mennyire az államfenség a magyar nemzetnél ama vezéri korban fel volt sarjadzva, annyiban annak személyesitője Árpád és a vezérségben utódai voltak, annyiban az annak megfelelő fő hatalom Árpád' és utódai' kezében fejedelmi volt; habár úgy látszik, az államfenség' eszméje s vele együtt a fejedelmi hatalom lehanyatlott vala a X-dik század' közepe táján.

[1]) Egyes ellenkező jelenségek a magyar történelemben az akkori idők' politikai viszonyaiból megfejtendők.

hajtó hatalom' körében is, és statutarius jogok' alkotása által, nemzeti képviselet' alapján alkotott műszervek által törvényes módon közvetlenűl érvényesíthetők. S hogy már a vezérek' korában a fejedelmi hatalom illy szellemben volt korlátolva, kiderűl a történetírók' tanubizonyságaiból; hogy pedig a királyi méltóság' megalapítása s a monarchiai elv' teljesebb kifejlődése és megszilárdulása után is Magyarország' kormányalkata elejétől fogva korunkig minden időben korlátolt, alkotmányos volt, s mint illyen fejlődött: bizonyítják számtalan törvények és oklevelek [5]), bizonyítja az ország' állandó gyakorlata és összes politikai rendszerének szemlélete.

Mivel pedig a magyar alkotmány szerint 1848-ig, a *populus*-nak, a politikailag jogozott és cselekvő nemzetnek azon fogalmához képest, mellyet Verbőczy Hk. II, 4. czimében fejez ki, s mellynek tagjait az 1608 : 1 kor. u. törvényczikkely részletesen leirja, az államalkat az ország' egész testét képviselő karok és rendek' politikai jogai által korlátolt monarchiai volt: Magyarország méltán hasonlíttatott olly politikai testhez, mellynek feje a király, tagjai az ország' rendei; a szent korona' tagjai — mert a korona által jelképileg kifejezett fő hatalom' gyakorlásában részesűltek; a politikailag jogozott s cselekvő nemzetet alkotók, melly a királyi felséggel egyetemben a közállomány' összes ügyeit, tehát az alkotmány' dicsőségeiben közvetlenűl nem részesűlő osztályokra vonatkozólag is, intézte. Ennélfogva, ámbár a magyar alkotmány' történeti fejlődése a négy országos rend' rendszeréhez vezetett (a mint e rendeket az

---

[5]) Legyen elég itt eleve a Hk. II, 3; 1791 : 12 és 1827 : 3. 4. 5. törvényczikkelyekre utalni.

1608 : 1. kor. u. törvényczikkely felsorolja, főpapokat, főurakat, köznemeseket és sz. kir. városokat az ország-gyülésileg képviselt szab. kerületekkel együtt); mindazonáltal a magyar alkotmány, a mint 1848-ig fennállott, rendi alkotmánynak (azon saját értelemben, melylyet e nevezettel egy német jogász-iskola köt egybe) teljességgel nem mondható [6]). Mert az ezen saját értelemben vett rendi alkotmány' lényege a volt német birodalom' közjogi viszonyaiban gyökerezik, kapcsolatban az ottan kifejlődött kettős, birodalmi és territorialis fennséggel, birodalmi és territorialis alkotmánnyal : mellyek közől a rendi alkotmány jelesen a territorialis közjog' kifolyása, s vonatkozik nem az ország' összes, hanem csak a kiváltságos rendek' jogai- s érdekeinek képviselésére. Az ezen sajátszerű, s a képviseletivel ellentétes értelemben rendi alkotmány' föltételei Magyarországon 1848 előtt sem léteztek. Mert a négy magyar országos rend, négy közjogilag különböző rendet nem képezett, hanem az egységes nemzet jelent meg közjogi életében azoknak alakjában; s a karok és rendek alkotta országgyülés nem az ottan jelen volt rendeket, ezeknek külön jogait s érdekeit, hanem az ország' összes testét és népségét, az egésznek jogait s érdekeit képviselte, az egésznek nevében tanácskozott s végzett. Valamint azért, hogy a magyar alkotmányban több intézménnyel találkozunk, melly középkori eredetének bélyegét korunkig megtartotta, s hogy egy időben némi hűbérféle eszmék beszivárgása is tapasztalható: az 1848 előtti magyar alkotmány a legnagyobb tévedés nélkül,

---

[6]) Wenzel, Magy. s Erdély 1848 előtti alkotmánya. Budapesti Szemle XI, 341—358 l.

mind a magyar alkotmány' lényege- s szellemének, mind a hűbérrendszer' valódi természetének teljes félreösmérése nélkül hűbérszelleműnek nem mondható. Hanem igen is, a politikai értelemben vett nemzet' sajátszerű szervezete, s a politikai jogoknak is ehhezképest történt osztása mellett: viszonyban a magyar összes közállománnyal, a magyarországi társadalom' összes testével, annak aristokratiai jelleme eltagadhatatlan. De az is tagadhatatlan, hogy a nemességet, melly az alkotmányos életnek eddig fő tényezője volt, a nemnemes lakosok irányában soha olly jogi válaszfalak el nem különözték, mint p. o. Németországban, vagy Francziaországban a nagy forradalom előtt; hogy jogrendszerünkben a vértisztaság, egyenszülöttség, balkézre kötött házasság s más efféle túlcsigázott eszmék ösméretlenek voltak, hogy a nemesség' nyerése polgári érdem' jutalma volt, s annak belső szervezete (a nemesi jogok' s szabadságok' egyenlősége folytán a főpapok' s főurak' különbeni fényes állása mellett) ollyan volt, miszerint az alkotmányos jogok' élvezetébeni részesűlés' megnyerése a magyarországi összes nép' addiglan kizárt osztályaira nézve általa sehogy nem volt nehezítve, annál kevésbé az alkotmány' fennálló intézményei' kiforgatása nélkül lehetetlenné téve. S midőn ama kiváltságos nemzet felösméré, hogy addigi kizáró jogállása a hon' legszentebb érdekei' koczkáztatása nélkül fenn nem tartható: a politikai átalakúlás végett megkivántató jogbeli áldozatokat, az urbéri viszony', úri hatóság', tized' megszüntetése által habozás nélküli készséggel s nagylelküséggel meghozva, megosztotta becses politikai jogait az összes néppel, hogy az alkotmányos intézmények ennek szélesebb alapjára fektetve, a társadalom

megváltozott állapotjai között, innen szivjanak új életerőt dús virágzásra s dicsőséges jövendőre.

A mondottakból következik, hogy tévedtek azok, kik Magyarországban a királyi hatalmat bármelly időszakban korlátlannak, a kormányalkatot korlátlan uralom jellemét viselőnek tüntették fel; főleg azon tekintetből, mivel a régibb századokban, az Árpádok' korában a nemzeti képviselet' alakzatai nem voltak teljesen kifejlődve, s a nemzet' politikai jogainak gyakorlata még nem mozgott szilárdan állapúlt körben, mivel a királyok' kormányhatalma a helyzet' körülményeihez képest, hol szükebb, hol tágabb volt, egyes s pedig épen a nagy királyok' kormányzása csaknem korlátlan uralom' erélyét látszik feltüntetni, s aztán, a mint állítják, a nemesség főképen gyenge uralkodók' szorultságait vagy a királyi házban támadt zavarokat, vagy az országra kivülről vagy belőlről háramlott nagyobb bajokat használta fel jogköre' terjesztésére. De a jelenkor alkotmányos alakzatait a középkori viszonyokra illeszteni, ezeket egy fejlettebb állapot mérvei szerint itélni meg, fonákság. A fennálló törvényes jogokkal s törvényszabályokkal meg nem egyeztethető tényeket használni zsinórmértékűl a jogállapot' megitélésénél, ellenkezik a magyar jogéletben átalában, de különösen az alkotmányos jogviszonyok' körében olly nagy fontosságú jogfolytonosság' elvével. És midőn a magyar alkotmány rendíthetlen monarchiai alapja összes körében a monarchiai elv' nagy szerepe s jelentősége elösmérendő; ezen monarchiai elvből annak egy német iskola' elméletei szerinti magyarázása által, az öszszes magyar alkotmány' szellemével s joggyakorlatával ellenkező következtetéseket vonni ki, s azok által

ennek legszentebb lényegét akarni meghamisítni: hiú törekvés. Valamint nem kevésbé tévedtek véleményökben azok, kik Magyarország' kormányalkatát vegyesnek jellemezték azon értelemben, mintha a fő hatalom gyakorlását tárgyazó jogok a királyi felség s a rendek között olly módon lettek volna megosztva, miszerint némelly felségi jogok gyakorlata emezeket kizárólag, a királytól függetlenül illette volna. Mert ez nemcsak ellenkezik a már a magyar alkotmányban sarkalatosnak elösmért monarchiai elv' eszméjével, hanem valósággal is a magyar alkotmány soha meg nem engedte, hogy a nemesség közjogilag a királytól független állást foglaljon el, és a királyi tekintély' legnagyobb hanyatlásának korában, a főuraknak a király fölébe emelkedésre irányzott törekvését, a mohácsi gyásznap az egész nemzeten kegyetlenűl és keservesen bosszúlta meg.

A mi a magyar alkotmány' jellemzésére előadatott, az átalában s lényegileg Erdély' 1848 előtti alkotmányáról is áll; azon hozzáadással, hogy ottan a három nemzet' és négy vallás' rendszere egy olly sajátszerű történelmi fejlemény volt, mellynek tarthatatlansága az előbbrehaladt közös közönséges jogi meggyőződéssel szemben nyilvánvaló volt; mi okból az 1848-ban alkotott erdélyi törvényczikkelyek az ottani alkotmány' ezen addigi szűk alapjának kitágítását, az alkotmányos rendszernek a magyarországival egybehangzólag, s a kimondott eggyé-alakúlás' igényletéhez képest, a jogegyenlőség', a nemzet-, nyelv- és vallásküIönbség nélküli jogegyenlőség' széles és biztos alapjára való fektetését czélozták.

20. §.

A magyar államtest' függetlensége. *)

Attól kezdve, hogy a magyarok Árpád' vezérsége alatt országukat s alkotmányukat Európában megalapíták, a X. század végéig s XI. század kezdetéig, midőn Sz. István — fölvévén s elterjesztvén nemzete között a keresztény vallást, a nemzetet a nyugoti polgárisodás' és müveltség' avatottjává tévén, s a királyi czímet és méltóságot felöltvén — a honnak új megalkotója s rendezője lőn: Magyarországnak a többi európai államokhozi viszonyai meglehetősen biztalanok s ingadózok voltak, mert nem annyira jogczimeken, mint inkább a fegyverek' bizonytalan hadi szerencséjén nyugodtak. Mindazonáltal a nemzet' politikai szabadsága s függetlensége az egész vezéri korban Árpádtól kezdve Geizáig minden időben teljesen s tökéletes épségben minden európai nemzetek s fejedelmek irányában fenntartatott, megvédetett. De azontul is, hogy az ország' közállománya Sz. István buzgó s üdvös intézkedései által állandó alakza-

*) Beczar, Ungaria semper libera, suique iuris, nunquam vel principi, vel genti alieni externae obnoxia. Bécs 1764.

Orosz, Terra incognita. Notizen über Ungarn. Lipcse 1835 I, 1. sz. Magyarország' állása az ausztriai örökös tartományok' irányában.

Szabó (Béla), a magyar korona-országainak státusjogi és monarchiai állása a pragmatica sanctio szerint. Posony, 1848.

Somsich (Pál), das legitime Recht Ungarns und seines Königs. Bécs 1850.

Virozsil, ius publ. Spec. I. 22—58 l.

tot nyert; azon különböző, változó, barátságos vagy ellenséges viszonyok között, mellyekbe a magyar nemzet Európa' külállamaival lépett; a római pápáknak a középkori századokban az egész keresztény világban tapasztalt ritka nagy tekintélye mellett, a római szent birodalom' császárjainak világuralom' létesítésére irányzott igényei, törekvései, az Európa-szerte igen nagy kiterjedésben divatozott hűbéri rendszer' eszméi daczára, a byzanti császárok', s utóbb a török szultánok' hatalma s befolyása mellett; az országot különböző időben, különböző körülmények között környékezett veszélyek' közepett, s minden viszontagságai daczára: ama régi századaktól kezdve korunkig, az ország' függetlensége s önállása, a magyar nemzet' dicsőségére, sértetlen épségben fenntartatott.

Találkoztak ugyan, kik Magyarországnak:

I. az apostoli szent szék irányábani egykori jogi függését állították egy időben, s annak az ország fölött védhatalmi jogokat tulajdonítottak. Mondván, hogy midőn István, a keresztény vallás behozatalával II. Sylvester római pápától királyi czimet és méltóságot, s koronát, mellyel a magyar királyok maiglan felavattatnak, nyert, egyszersmind az azon korban már divatozott hűbéri rendszer' szellemének megfelelőleg, magát és az egész országot a római pápa' vagyis az apostoli szent szék' védhatalmába felajánlotta s adta [1]. Melly véleményt egyéb történelmi okmányokon kivül főleg. II.

---

[1]) E véleményt főleg azok fejezték ki, kik a római curia' hűbérei névsorát készítették ennek különböző keresztény nemzetek' irányábani igényei' fentartására, mint Baronius, Bodinus s mások.

Sylvester pápa' levelével [2]), valamint Magyarországot az apostoli sz. szék iránti hűséggel tartozónak valló VII. Gergely pápa' igényeível támogattak [3]). Mi azonban mind legkevésbé sem képes az országnak az apostoli széktőli állított függését kiderítni. Mert II. Sylvester pápa' levelében sajátlag tisztán és kizárólag a sz. hatalomról

---

[2]) Lásd e levél szövegét Fejér, Cod. dipl. I, 274 s köv. l. magyar fordítását Szalay, Magy. tört. I, 71 s köv. l. ugyanott a hitelességében többszörösen megtámadott bulla' kérdésének tárgyalását. A bulla' ide tartozó szavai ezek: „Aztán dicsérjük fennségednek Istenhez való kegyeletét, úgy tiszteletét az apostoli szék iránt, . . . valamint tetemes adakozásodat is, mellyel sz. Péternek, az apostolok' fejének, az országot és népet, mellynek fejedelme vagy, úgy mindenedet s tennen magadat is azon követek és levél által örökre felajánlottad, méltó magasztalással dicsérjük. . . . Ez oknál fogva, dicső fiam, azt, mit tőlünk és az apostoli széktől kivántál, a királyi koronát és nevet, az esztergomi érsekséget és a többi püspökségeket mindörökre engedélyeztük, engedélyezzük és megadjuk. Az országot is, mellyet adakozásod sz. Péternek felajánlott, s vele magadat és a jelen s jövendő magyar népet, nemzetet a római szentegyház' oltalma alá vevén, értelmességednek, örökösidnek és törvényes utódaidnak birni, tartani, igazgatni, kormányozni és birtokolni visszaengedjük és adományozzuk. Melly bármi örököseid és utódaid ugyan, miután az országnagyok által törvényesen meg fogtak választatni, hasonlóképen köteleztessenek nekünk és utódainknak, személyesen vagy követeik által tartozó engedelmességet és tiszteletet tanusítni, úgy magokat a római szentegyház alattvalóinak mutatni. . ."

[3]) Lásd VII. Gergely' levelét Salamon királyhoz, Fejér, Cod. dipl. I. 421 s köv. l. hol a pápa feddi a királyt, hogy, a mint hallja, országát a német király' kezéből fogadta el hűbérűl, holott „a mint honod' nagyjaitól megtudhatod, Magyarország a szent római egyház' tulajdona, mellyet István király hajdanta minden joga- s hatalmával egyetemben dicsőült Péternek felajánlott s ájtatosan átadott."

van szó; valaminthogy a pápa, mint a keresztény katholika egyház' feje, Istvántól s utódaitól más mint a szent dolgokbani engedelmességet nem követelhetett, s ez maga az apostoli széknek másnemű engedelmességet nem igérhetett [4]. Sőt méltán jegyeztetett meg, hogy ha mindjárt sz. István a polgári viszony tekintetében is felajánlotta volna az országot az apostoli szék' védhatalmába, abból az ország' függetlenségére rövidség nem háromolhatott volna, miután az ország nem volt családi birtoka, s a nemzet' beleegyezése nélkül királya részéről illy tény joghatánnyal nem birhatott volna [5]. S ha VII. Gergely pápa az egyházi hatalom színe alatt a keresztény nemzetek és fejedelmek, jelesen a magyar nemzet és király fölött világi felsőséget akart is igénybe venni, abból ezen ország' függetlenségére annál kevésbé háromolhatott valamelly rövidség, minél világo-

---

[4]) Helyesen jegyzi meg Szalay, Magy. tört. I, 79 l. „Semmi kétség, hogy kivált az Olaszországtól távolabb eső Európa valóságos hódolattal viseltetett a szent szék iránt, s hogy István, kinek neophytai buzgósága nem volt álbuzgalom, s ki czélt akart érni a pápánál, nem fukarkodott fiúi hűségének tanutételeivel, mit aztán a szent szék oda magyarázott, mintha országát a bulla' értelmében ajánlotta volna fel neki, de mit a magyar nép, a magyar királyok, a magyar episcopatus mindig másképp értettek, másképp tudtak. Denunciamus vobis pater venerande — így szólottak II. István' követei II. Paschalis pápához — nos legi divinae subditos, et secundum eam vobis servire paratos. (Tudtúl adjuk, tisztelendő atya, hogy mi az isteni törvénynek vagyunk alávetve s a szerint készek vagyunk neked szolgálni). I. István nevében is csak így szólhatott Asztrik, csak a *lex divina* szerinti hódolatot érthette. Lásd még Kollár, historia dipl. iuris patronatus apostol. regum Hung. Bécs 1762 I. könyv. 7. fej.

[5]) Kollár' idézett munkájában I. könyv. 1 . fej.

sabban tanusítja a történelem, hogy ezen követelések Magyarországon soha el nem ösmértettek, s joghatályt nem nyertek, valamint az a római curia' más európai államok' irányábani követeléseivel is történt [6]). Különben VII. Gergely után a pápák inkább tartozkodtak hasonló követelésektől, bár utóbb az Imre, II. Endre, IV. Béla, IV. László alatti zavarok' alkalmával azokra a legjobb alkalom nyilt vala: világos bizonságaúl, hogy szilárd jogalapon nyugvóknak nem tartották. Az utolsó Árpádfi', III. Endre' halála után az új király' választása körül támadt zavarokban a római curiának Magyarország irányábani eme követelései felujíttattak ugyan, sőt még tuloztattak; s a pápák a nemzet' ősi királyválasztási szabadságát megtörni, s az országgal mint az apostoli szék' hűbérével bánni kivántak volna. De törekvésök hiú volt; mert nemcsak az ország szabad királyválasztási jogát erélyesen fenntartotta, hanem a pápa' ohajtására Robert Károly' megválasztása által nem

[6]) VII. Gergely pápa' levele Geizához 1075-ről, mellyben inti, hogy Magyarországot ne vesse alá Salamon' példájára a német császárnak, hanem szabadságát épségben tartsa fenn — Fejér, Cod. dipl. I, 423 l. „... Azt hisszük, ösmeretes előtted, hogy Magyarországnak, mint más legnemesebb országoknak, saját szabadsága' állapotában kell lennie, semmi más ország' királyának alá nem vetve, csupán a szent és egyetemes anyának, a római egyháznak, melly az alatta levőket nem szolgák, hanem fiak gyanánt fogadja" — valamint Nehemias esztergami érsekhezi levele 1077-ről — Fejér, Cod. dipl. I, 442 l. „... különben intjük testvérségedet, hogy választott királyotokat, többi testvéreiddel s a föld nagyjaival szólítsd meg, tudtára adván és gondoskodván, hogy akaratját s az apostoli szék iránt tartozó tiszteletét alkalmas követek által nyiltabban jelentse ki" — inkább csak a minden keresztény ország irányában igénybe vett egyházi fő hatalomra látszik vonatkozni.

elébb hajlott, mint miután a pápai követ nyiltan kijelenté, hogy az az ország' jogainak s a nemzet' ősi szabadságának semmi rövidségére nem leend [7]. Ettől kezdve a mohácsi vész' idejéig, a római curiának a püspöknevezési jog iránt támasztott, de a királyok s az ország által szilárdan visszautasított követelései daczára, semmi elő nem fordúlt többé, mi Magyarország' szabadsága-, önállósága- s függetlenségére az apostoli szék' részéről valami rövidséget szerezhetett volna. Valamint az ausztriai házbeli királyok alatt, I. Ferdinándtól kezdve korunkig, sem fordúltak elő többé az apostoli széknek Magyarország irányábani illyetén követelései; sőt inkább a korona' egyházi ügyek körüli kitűnő előjogai minden kisebbség nélkül fenntartattak, s más, mint lelki dolgokbani és az egyházi főnökségből folyó hódoltságról és viszonyokról szó nem volt.

II. A magyar állam' alapítása' korában az európai fejedelmek között első helyet foglaltak el a római-német sz. birodalom' császárjai, kiknek több nyugoti fejedelmek valának hűbéresei, s kik az összes keresztény világ fölötti uralom' eszméjénél fogva hasonló jogot más fejedelmek s nemzetek fölött is ügyekeztek érvényesítni. Minélfogva több különben érdemes német iró [8]) állította, hogy a magyar nemzet is részint kötések alapján, részint fegyverek' hatalma által meghajtva, a német császárok' eme fő hatalmának, védhatalmi viszonyban alá lett volna vetve. Mi részben, mellőzve a vezérek korában s a sz. István alatt történt dolgokat, a fő súlyt a Péter király alatt viselt dolgokra fektetik, ki

---

[7]) Lásd az ide tartozó események iránt a hazai történetirókat.

[8]) Felsorol illyeneket Benczur, id. értek. 54 l.

1045-ben pünkösd napján, Aba legyőzetése s halála után III. Henrik császárnak hűséget esküdött, s évenkénti adó' fizetésére kötelezvén magát, Magyarországot mint birodalmi hűbért nyerte vissza ennek kezéből. De Péter' ezen tettéből az ország' szabadságának csorbulása nem származhatott, s nem származott, melly csakhamar arra a nemzet' becsületét meggyalázó király' megbuktatásával s az ország' felszabadításával válaszolt [9]. Magyarország' függetlenségét a német birodalomtól fényesen bizonyítja Mátyás király levele III. Frigyes császárhoz 1481-ből [10]; s még tökéletesebben az 1566-diki

---

[9]) „A 18. században sok becsületes hazafi a honi s külföldi tanutételek ellenére örömest elhitette volna magával, hogy Magyarország' hűbéri adományoztatása — Henriktől Péternek — a mesék közé tartozik. Napjainkban már senki sem hiszi, hogy Péter' ezen magaviselete mocskot fecsentett a nemzet' czímerére, hogy Henrik és védencze a nemzettől jogilag elvehették volna az alkotmányt, hogy ujat adhattak volna helyébe; s ez elégséges ok, felhagynunk erőfeszítéseinkkel olly bizonyítékok' eloszlatására, miket hiteleseknek kell ismernünk, de olly tényről szólóknak egyszersmind, mellyre a nemzet Péter' megbuktatásával s az ország' felszabadításával válaszolt." Szalay, Magy. tört. I, 136 l.

[10]) Mátyás kir. így irt: „. . . A mi iratik nekünk, hogy Frigyes császár a mi urunk s mi le volnánk kötve neki, azt hiszszük, senki sincs a római sz. birodalomban, ki ne tudná, hogy mi csupán Csehország' és választó fejedelemség' tekintetében, és nem más tekintetben vagyunk lekötve, kit mi csakugyan Csehország' tekintetében felsőbbnek és urunknak ösmérjük, s ollyannak tisztelendjük úgy, hogy senki soha kétségbe ne vonhassa, miszerint mi azon ország' tekintetében soha meg nem bántottuk; de a mi ezen Magyarországot illeti, melly mindig szabad volt, s mellynek soha semmi köze nem volt a birodalommal, habár méltóság' tekintetében a császárt felsőbbnek tartjuk, de uralomra nézve magunkat vele egyenlőnek véljük."

birodalmi *recessus*, melly szerint némelly birodalmi fejedelmek Magyarországnak, mellynek nagy része ekkor tájban török kézen volt, a német birodalomhoz csatolását tervelték; mert ez ellen maga Miksa császár és király felszólalt, megmutatván: hogy Magyarország mindig független volt, s a német birodalomnak fölötte soha semmi joga nem volt, minélfogva ez jövendőre sem vehet igénybe irányában semmi jogot; és ezt a német birodalmi rendek sem vonhatták kétségbe; minélfogva ezen időtöl fogva soha többé a német császárok' és birodalmi rendek' részéről Magyarország irányában s szabadsága és függetlensége ellenében semminemű követelés nem támasztatott, az ellen semminemű kisérlet nem történt.

III. Az árpádházbeli királyok' idejében az ország' függetlenségét némi veszély fenyegette volt a byzanti császárok, kivált a nagyravágyó Mánuel' részéről, ki egész Magyarország' meghódoltatásáról álmadozék; melly törekvést elősegítettek királyi vérből származott herczegek, kik az örökködési rend' megállapítása hiányában a magyar királyi széket a byzanti császárok' segélyével s védlete alatt reménylék elnyerhetni [11]). Hanem illy törekvéseket annyival kevésbé koszorúzhatott siker, mivel maga a byzanti udvar' szerencséje igen változandó volt: miszerint az ország' függetlensége ez oldalról csakugyan komoly veszedelemnek kitéve soha nem volt.

IV. A mohácsi vész után, az országnak, kettős királyválasztás szülte belső szakadása folytán, nemcsak

---

[11]) Hormayer, Taschenbuch für vaterländische Geschichte 1826, VI. sz. alatt : Ungarns Verhältnisse mit dem griechischen Kaiserthum.

függetlenségét, hanem egész létét a legnagyobb vész fenyegette az ádáz török hatalom' részéről, mellyet az ország' nagyobb része másfél századon át lőn kénytelen uralni, s mellynek igája alól a 17. század' végén, sőt részben csak a 18-dik század' elején szabadúlt fel: a nélkül azonban, hogy — mellőzve Erdélynek a magas porta irányábani függési viszonyát — az ország a hatalmaskodó ellenség irányában elösmért jogi függés' viszonyába sülyedt volna; mert a töröknek fegyver' erőszakával létesített hatalma nem tartott tovább, mint addig, míg az országnak a hadi szerencse kedvező fordulatával sikerűlt a legszebb részeire ráerőszakolt szolgasági igát lerázni, habár ama gyászos helyeztetésében időleg évi adófizetés' terhét kényszerűle átvállalni.

21. §.

Folytatás. Az ausztriai birodalom' örökös tartományaival a pragmatica sanctio által létesített kapcsolat.

Magyarországnak már I. Ferdinánd' ideje előtt a vegyes házakból származott királyok alatt a szomszéd ausztriai tartományokkal többszörös és többféle viszonyai voltak, mellyeknek kifejtését a politikai történelem adja, s már ezen korszakban Albert és fia V. László' személyei közöttök némi mulékony tényleges kapcsolatot létesítének. II. Lajosnak a mohácsi ütközetben történt gyászos halála után aztán I. Ferdinánd' királylyá választatásával ezen állapot megállandósúla a nélkül, hogy valamelly határozott jogi alakot öltött volna. Míglen I. Lipót' idejében az 1687: 2. 3. az örökösödési

rendnek az uralkodásra hivatott ausztriai ház' fiágaira nézve az elsőszülöttség szerint történt megállapítása, előkészíté a Magyarország s az ausztriai örökös tartományok közötti ama jogi kapcsolatot, mellynek az 1723 : 1. 2. törvényczikkely, a III. (VI.) Károly császár' és király' *pragmatica sanctio* neve alatt ösméretes intézkedésének alaptörvénykénti elfogadása által, állandó jogi alakot kölcsönzött. Mert a nevezett törvény által, az uralkodó ausztriai ház' kijelölt nőágaira, az öröködési jog ugyanazon elsőszülöttségi s vegyes ágöröködési rend szerint, melly ugyanazon uralkodó ház' örökös tartományaira nézve vala állapítva, kiterjesztetvén : ez alkalommal egyszersmind Magyarország' részéről elfogadtatott a nevezett örökös tartományokkal a közös uralkodó' személye által közvetített ama kapcsolat elve : miszerint Magyarország, kapcsolt részei s a magyar korona' minden tartományai örökjogon együtt birassanak az uralkodó háznak Németországban s Németországon kivül fekvő, és oszthatatlanúl és elválaszthatatlanúl, együtt s egyetemben értendő örökös tartományaival, a megállapított öröködési rend által uralkodásra hivatott fejedelem által, hogy a ki ezen öröködési jog szerint a nevezett s oszthatatlan örökös országok' és tartományok' örököse, ugyanaz minden esetben örökjoga' alapján egyszersmind a szinte oszthatatlanúl értendő Magyarország' s hozzá kapcsolt részek', országok' s tartományok' királyának tartassék és megkoronáztassék — melly szabály az erdélyi 1722-ki gyülés által is elfogadva, változhatatlan alaptörvényül az 1744 : 3 törvényczikkelybe igtattatott. A trónöröködési jog' ezen kiterjesztése azonban, valamint a közös uralkodó személye által a magyar korona' tartományai és az örö-

kös tartományok közt közvetített s létesített kapocs, Magyarország' s átalában a magyar korona' tartományai' addigi államjogi állásán — miután valamint az 1687 : 2 és 1715 : 3 által az ország' jogállása átalában minden jogaival, szabadságaival biztosíttatott és elösmértetett, különösen pedig kimondatott az országnak csupán csak saját országos törvényei szerint leendő kormányzása; azonképen az 1723 : 2. 3. törvényczikkelyek által az ujonnan állapított öröködési jog' alapján trónra lépendő és törvényesen megkoronázandó királyok és királynék az ország' minden törvényei' és szabadságai' sértetlen megtartására és effelőli biztosításnak a koronázás' alkalmával hitlevél' alakjábani kiadására köteleztettek, és valamint az 1687: 3 és 1715 : 3 által az I. Lipóttól leszármazó fiágak' kihalása' esetére az ország' ősi s elösmért szabad királyválasztási joga fenntartva és biztosítva vala : azonképen az 1723 : 2. t. cz. 11. §. által az országnak ugyanezen szabad királyválasztási joga elösmértetett s fenntartatott azon esetre, ha a III. (VI) Károlytól, I. Józseftől s I. Lipóttól leszármazó leányágak' mindkétnemű ivadékai' kihalása történnék : — csak annyiban változtatott, hogy az ausztriai házból származó fejedelem' közös uralkodása, közvetítője lőn Magyarország s a magyar korona' tartományai, valamint aż uralkodó ház' németországi s Németországon kivüli örökös tartományai közötti államjogi kapcsolatnak, mellynek czélja a kölcsönös védelem : a mint az 1723-diki törvényczikkelyek' előbeszédjéből, és az 1. és 2. törvényczikkely' szavaiból kitetszik Magyarországra, s az 1744 : 3. törvényczik-

kely' szavaiból Erdélyre nézve [1]. Ellenben Magyarország' és kapcsolt részei' függetlensége az által csorbát

---

[1]) Az 1723 : 1. 2. törvényczikkelyek' ide tartozó szavai a következők : Ahhozképest a mint már az 1723-diki törvényczikkelyek' előbeszédében a 4. §-ban előre volt bocsátva, „ . . . ut proinde futuris quibusvis temporibus, ab omni confusione et periculis, haereditarium hoc Suae Majestatis Sacratissimae Regnum praeservari; et non minus *adversus omnem Vim externam*, quam quosvis etiam *fatales internos Motus* (ipsis Statibus et Ordinibus Regni, Partiumque eidem annexarum, plurimum damnosos) salutari, et diaetaliter stabilienda modalitate, in omnes *eventuales casus*, tutum et provisum reddi; ac per id, cum reliquis etiam Suae Majestatis Sacratissimae Regnis, et Provinciis haereditariis mutua cointelligentia, et unio, adeoque publica Reipublicae Christianae quies, pax constans, imperturbata tranquillitas sub *Pio, Justo, Forti, Felici* Suae Majestatis, et Augustae *Domus Austriacae Clementissimo Gubernio* in aevum perdurare; ac continua *Augustae Domus* in Regno, et Sacra Ejusdem Corona, *utriusque sexus exoptata*, et communi Regnicolarum voto proclamata, suaeque Sacratissimae Majestati *prompte, et fideliter oblata Successio*, melius obfirmari valuisset. . ." Azon czélból tehát, hogy az ország jövendőre minden zavar- és veszélytől megóvassék; s nem csak minden külső erő, hanem egyszersmind minden belső vészes mozgalmak ellen, országgyülésileg állapitandó üdvös módon minden történhető esetre bátorságossá tétessék ; s az által Ő felsége többi örökös országai- s tartományaival a kölcsönös egyetértés és egyesűlés fenntartassék stb. S a mint az 1723 : 1 kezdetén ismét mondatik : „ . . . proque stabilienda in omnem casum, etiam *contra Vim* externam, cum vicinis Regnis et Provinciis haereditariis unione, et conservanda domestica tranquillitate directam curam et sollicitudinem. . ." vagyis a rendek megértvén Ő Felségének, az országnak, külső erő ellen is, a szomszéd örökös országok- és tartományokkali egyesűlésére, s a belnyugalom' fenntartására irányzott gondoskodását. . . Rendeltetett az 1721 : 2 által : „ . . . ut successivis quibusvis temporibus, ab omnibus externis, et etiam domesticis confusionibus et periculis praeser-

nem szenvedett: sőt inkább az ország jogállásának átalában, és minden jogai- és szabadságainak az 1687 : 2,

vari; imo in alma, et continua tranquillitate, ac sincera animorum Unione, adversus omnem Vim etiam externam felicissime perennare posset. . ." hogy t. i. jövendő időben is az ország minden külső s belső zavarok- és veszélyektől megovassék, és állandó nyugalomban s a kedélyek őszinte egyesülésben, minden külső erő ellen is megörökűlhessen (1. §.) — a fiág' magvaszakadása esetére a kijelölt nőágak' öröködése, „ . . . *juxta stabilitum* per. S. C. ac R. Regnantem Majestatem in aliis quoque suis Regnis et Provinciis haereditariis, *in et extra Germaniam* sitis *Primogeniturae, Ordinem*, Jure et Ordine praemisso, *indivisibiliter, ac inseparabiliter, invicem, et insimul*, ac una cum Regno Hungariae, et Partibus, Regnis, et Provinciis eidem annexis, *haereditarie possidendis*. . ." t. i. azon rend szerint, melly Ő felsége által, a többi Németországban és Németországon kivül fekvő, oszthatatlanúl s elválaszthatatlanúl, együtt s egyetemben, és Magyarországgal s kapcsolt részeivel, országaival és tartományaival együtt öröklően birandó tartományaiban állapíttatott, — a mint e rend az 1721 : 2. törvényczikkely 5—11 §-aiban közelebbről és részletesebben kifejtetik.

Az erdélyi 1744 : 3 törvényczikkelynek, melly által a pragmatica sanctioban foglaltató öröködési jog és rend elfogadtatik s világos szavakkal alaptörvény' erejére emeltetik, ide tartozó szavai ezek : Miután t. i. elmondatik, hogy az 1722-diki országgyülésen az erdélyországi három nemzet' karai és rendei az uralkodó ausztriai ház' kijelölt nőágai' öröködési jogát „ . . . az Ő felsége által a többi, Németországban s Németországon kivül fekvő, oszthatatlanúl s elválhatatlanúl, együtt s egyetemben, és Erdély nagyfejedelemséggel s a visszakapcsolt részekkel, öröklően birandó országok- és tartományokban állapított rend szerint" elfogadták, s arról törvényczikkely alkottatott, az most, Magyarország' 1723-diki törvényczikkelyével egybehangzólag, ujolag megerősíttetik, következik szóról szóra az idézett 1722-diki törvényczikkely: mellyben a többi között kifejezik a rendek, hogy a felség az öröködési jog' és rend' tárgyában tett intézkedését „. . .

1715 : 3, 1723 : 2. 3. általi elösmérése és megerősítése folytán az ujabb szilárdságot s megállapodást nyert; és végre az ezen kapcsolat' alapján s abbóli következtetés gyanánt netalán támasztható kétségek és kérdések ellenében az 1791 : 10. törvényczikkely által a legvilágosabbban elösmértetett és biztosíttatott a következő szavakkal:

„Az ország karai' és rendei' alázatos fölterjesztésére, Ő szentséges Felsége is kegyelmesen elösmérni méltóztatott, hogy ámbár a felséges ausztriai ház' nőágainak öröködése az 1723-diki 1. és 2. törvényczikkely által Magyarországban s kapcsolt részeiben ugyanazon

---

ut Regna, et Provinciae, tam hodie ab Augustissima Sua C. R. Majestate postessae, quam in futurum quoque opitulante Deo Ditioni Suae accessurae, ad mutuam et reciprocam defensionem, majoremque cum dignitate, et inde secuturo terrore Hostium, securitatem in omne aevum nexu indissolubili coalescere et cohaerere valeant, atque possint. . ." leendvén t. i., hogy az Ő felsége' által mind jelenleg birt országok és tartományok, mind a jövendőben is birtokához járúlandók, kölcsönös és viszonos védelemre, és a méltósággal s az ellenségeknek ebből eredendő rettegésével nagyobb bátorlétre, minden időkre felbonthatatlan kapcsolattal egybe kapcsolódhassanak s egybefügghessenek — általlátván „. . . quantum Principatui huic Haereditario, cum Partibus eidem annexis, tamquam antemurali furori jurati Christiani nominis hostis, prae caeteris obnoxio; sibique suis viribus tuendo minime pari, ex hac perenni Regnorum, Provinciarumque Suae Majestatis S. Haereditariarum Unione, firmataque in utrumque Sexum Primogeniturae ordine, et Publicae Rei ornamenti, ac securitatis, et privatis etiam Patriae Civibus emolumenti accessurum sit. . ." mennyi előny háromlandik a fejedelemségre az Ő felsége' öröklő országai- s tartományainak emez örök egyesüléséből, s a mindkét nemre nézve megállapított elsőszülöttség' rendjéből — készséggel elfogadják s alaptörvény' erejére emelik.

fejedelmet illeti, mellyet, a megállapított öröködési rend szerint elválaszthatatlanúl s oszthatatlanúl birandó többi örökös Németországban és Németországon kivül fekvő tartományokban : Magyarország mindazonáltal kapcsolt részeivel szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakzatára nézve, odaértve minden hivatalait *(dicasteriumait)*, független, azaz semmi más országtól vagy néptől nem függő, hanem tulajdon megállással és alkotmánnyal biró; annálfogva a maga törvényesen megkoronázott örökös királya által, tehát Ő szentséges Felsége és utódai Magyarország' királyai által saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok' mintájára (normájára), a mint azt már az 1715 : 3 és 1741 : 8 és 11 rendeli, kormányzandó s igazgatandó."

Az ország' eme törvényes viszonyán és alaptörvényileg biztosított jogállásán nem okozhatott s nem okozott változást a közös uralkodó czimében s az öröklő jogon tartott birtokai' összeségének nevezetében, az ausztriai császári czím' és méltóság' felvétele s az ausztriai császárság nevezet' használata által eszközölt változás. A mint ezt I. Ferencznek eme czímfölvételt az ország' törvényhatóságaival tudató s 1804 aug. 17-kén kelt kir. leiratának tartalma s szavai tanusítják. Mellyben közhirré tétetvén a fölvett új méltóság és czím, hozzá tétetik : „olly módon azonban, hogy minden országaink, fejedelemségeink s tartományaink azon czimeik-, alkotmányaik-, előjogaik-, kapcsolatuk- s jogaiknak, mellyekkel eddiglen birtak, élvezetében ezutánra is változtatás nélkül és csorbítatlanúl meghagyassanak;" mihezképest a megváltoztatott czímezések közöltetvén mondatik : „3-szor. Mivel pedig : a mint előrebocsátta-

tott, mindegyik öröklő országunk- s tartományunknak, czime s eddig fennállott alkotmánya másítatlanúl meg kell hogy maradjon : úgy ez különösen a mi kedves Magyarországunkra és kapcsolt részeire vonatkozólag . . . értendő;" hasonlóképen a 4-dik pontban említés tétetvén az ausztriai császári koronáztatásról, hozzátétetik : „azon koronázásoknak, mellyek nálunk s Elődeinknél, mint Magyarország' s Csehország' királyainál történtek, jövendőben is változás nélkül a kiszabott módon meg kellendvén történniök;" végűl a tett intézkedés kedvesen fogadtatásának s megtartásának reménye fejeztetik ki, annyival is inkább, „ . . . mivel valamint mindig, úgy most is legnyilvánvalóbb bizonyságát adtuk, hogy megemlékezvén koronázási hitlevelünkben adott biztosításunkra, ebben is kegyelmesen tekintettel voltunk arra, hogy a mit az egész birodalom' nagyobb fényének s méltóságának öregbítésére rendeltünk, — a mi kedves Magyarországunk' s kapcsolt részei' jogai-, törvényei- s alkotmányának mindig épségben maradásával történjék" : világos bizonyságáúl, hogy az ausztriai császári czím és méltóság fölvétele által a magyar koronai országok' s egyéb örökös tartományok' egymáshozi államjogi állása teljesen előbbi állapotában meghagyatott és semmiben változást nem szenvedett. Midőn az országgyülésen 1805-ben s ujabban 1807-ben az ausztriai császári czím tárgyalás alá jött, az ország' rendei e czimfölvétel miatt közjogi tekintetben a koronázási hitlevél által teljesen biztosítva érezték magokat : mi okból a mi az ország' sérelmei s kivánalmai között némelly törvényhatóságok' részéről sürgettetett, hogy t. i. Ő felségének a magyar nemzet és az egész világ előtt kegy. leirata által nyilvánított kegye és gondoskodása,

miszerint az örökös ausztriai császár' czimét fölvévén, hitlevéli biztosításáról megemlékezett, s tekintettel volt, hogy az ország' jogai, törvényei s alkotmánya épségben tartása mellett történjék, az 1790-diki 10. törvényczikkellyel egybefüggőleg törvénybe igtattassék — elmellőztetett; miután az ország' jogait, szabadságait és függetlenségét a kir. hitlevél és a koronázás' alkalmával letett kir. eskű eléggé óvja, és az ő felsége által háza' diszére fölvett császári méltóság' czime valamint Magyarország' tekintetében a királyi felséghezi kölcsönös viszonylatában épen semmi változást nem okozott, nem okozhatott, azonképen az ország' jogait semmiben legkisebbé nem csorbíthatta. [2]) Ez okból, midőn I. Ferencz

[2]) A szóban forgó kir. leirat szövegét l. Szabó B. id. értekezésében 17 s köv. l. és Egyet. m. encycl. II, 436 l. Az 1807-diki ide tartozó sérelmi pontot az országgyülési irományok között 1807, 240 l. 50 p. Ezen pont' tárgyalását a KK. és RR. ülésében 1807 nov. 7. (LXXIII. ülés) az országgyülési jegyzőkönyvben következőleg olvassuk. „Az 50-dik számhoz, hogy az Ausztriai Császári névnek felvételéből Magyarországra való nézve semmi új kötelességek, vagy akármi következések ne hozódhassanak, ámbár ugyan ő Felségének kegy. kir. levele által ez iránt bizonyosokká tétettek, mindazonáltal némellyek a KK. és RR. közül kivántak ez iránt a törvénybe is, az 1791. 10. törvényczikkely' értelméhez képest, emlékezetet tétetni. El is olvastatott ez iránt a KK. és RR. irásba tett kivánságok. Kivánták ezt a KK. és RR. közül némellyek annál inkább helyben hagyatni, hogy ez iránt az ország' rendei már 1805 ben megállapodtak, és csak az akkori különös környülállások okozták, hogy ez akkor a törvénybe nem iktattatott. Kérik ezt most is különösen némelly vármegyék; és ezen kérésnek tárgya nem csak illendő, de szükséges is. Igaz ugyan, hogy ő felsége' kegy. kir. levele által bizonyossá tétettünk, hogy Magyarországra való nézve ebből semmi sem fog következni; mindazonáltal el lehet idővel ezen királyi

halála után a már az 1830-diki országgyülésen még atyja életében V. Ferdinand neve alatt megkoronázott fia az uralkodást átvette, az ország az ausztriai császári névsor mellett a magyar királyi névsornak is megtartását sürgette: mi a felség' részéről is elösmértetett és gyakorlatba vétetett [3]).

---

kegy. levelet felejteni. Csak ugyan biztosabb volna erről a törvényben emlékezetet tenni. Mert valamint ezelőtt az Ausztriai Háznak az országban levő örökösödés jussáról kérdés támasztatott, úgy idővel ez iránt is kérdés lehet. A való, hogy Ő felsége sem mint Római sem mint Ausztriai Császár Magyarországban nem parancsol. De mégis a különféle nevezés és titulázás idővel is a maradéknál kétségeskedéseket és kérdéseket okozhat. Midőn az országnak közönséges jussai fennforognak, semmi törvényes óvást feleslegvalónak nem lehet mondani. Mások ellenben azt tartották, hogy sem a törvényben, sem a törvények előtt elöbocsátani szokott bevezetésben erről emlékezetet tenni nem szükséges. Mink a királyi levél által elégséges bátorságban vagyunk: nincsen is nekünk ezen dologhoz semmi közünk. Söt ebbe avatkozni, midőn ez iránt úgy sem sürgettetünk, nem is tanácsos; sőt a következésekre való nézve veszedelmes is. A mi törvényhozásunk' módjában ez ujság volna, és különféle vetélkedésekre alkalmatosságot nyújtanának. Az úgy nevezett *pragmatica sanctiót* ehhez épen nem lehet hasonlítni. A mi országunk, alkotmányával és a magyarországi szabadságokkal mi köze az ausztriai császárságnak? Nekünk pedig csak a kötelességünk, hogy amazt megerősítsük. Azért is csakugyan többen voltak a KK. és RR. közül abban a vélekedésben, hogy az erről való emlékezet, mind a törvényből, mind a szokott elöbeszédből kimaradjon." S aztán csakugyan a főrendek' véleményéhez képest is (LXXV. ülés. nov. 10) a dolog elmellöztetett (LXXVIII. ülés nov. 19).

[3]) Lásd az e tárgyban az alsó és felső tábla között folyt hosszas tárgyalásokat az 183²/₆-ki országgyülés irományai' IV. s köv. kötetében. Azon felhozott ellenvetésre, hogy a római császári méltóságot viselt magyar királyok ezen modort meg nem tar-

Miszerint tehát Magyarországnak a hozzá kapcsolt részek- és tartományokkali függetlensége s önállása minden kétségen s kérdésen fölül áll; s az ausztriai örökös tartományokkal a pragmatica sanctio alapján való elválhatatlan kapcsolata — mellyet az 1848 törvények is [4]) teljes épségben fenntartanak — az elválha-

---

tották s annak megtartása nem is sürgettetett, az alsó tábla által kiemeltetett, miszerint „soha senki előtt kétség s kérdés sem foroghatván fel arról, hogy Magyarország' a Római birodalomnak semmi tekintetből nem volt része, és semmi félelem vagy aggodalomra nem forgott fenn ok, hogy Magyarország a római (német) birodalomnak részévé, s a római (német) császárnak mint illyennek tartományává tétethetnék; ellenben abból, ha Magyarország' királya is az ausztriai császári névsor' megtartását követné (mi történt volna az I. Ferdinand nevezetnek mint magyar királynak is V. Ferdinand helyetti megtartása által), a nemzetben méltó aggadalom származnék az iránt, hogy azon Magyarország — melly az ausztriai birodalombeli tartományokkal a kölcsönös védelemre egy fejedelem alatt egyesülve van ugyan, azon birodalomnak mindazonáltal nem tagja és része — tovább-tovább menve, függetlensége és szabadsága ellenére az ausztriai birodalom' egyik tartományának tekintetni czéloztatik" (183$^2/_6$ irom. IV, 221 l.); és más helyen: „Valamint egy részről igaz, hogy Ő felsége mint ausztriai császár 1-ső, mint magyar király V-dik Ferdinand, úgy más részről tagadhatatlan, hogy azon (t. i. Magyar-) országban nem mint ausztriai császár, nem mint I. Ferdinand, hanem mint magyar király és V. Ferdinand uralkodik. Nem úgy ad a hozandó törvényeknek erősséget, mint ausztriai császár, hanem mint magyar király, — az ország' rendei sem bocsátják más elébe azokat, mellyekről törvényt hozni akarnak, mint az elébe, ki azt megerősítheti: a magyar király elébe"; ugyanott 232 l.

[4]) Lásd az előbeszédet „a pragmatica sanctio által vele válhatlan kapcsolatban álló tartományok iránti törvényes viszonyai . . ." 1848: 3, 3. §. „s a birodalom' kapcsolatának épségben tartása mellett . . ."

tatlan s megoszolhatatlan együttbirásra s a kölcsönös védelemre vonatkozik és szorítkozik [5]).

22. §.

Magyarország' s a magyar korona' tartományai' czímere.*)

Magyarország' czimere: hosszában kétfelé osztott négyszögű paizs, mellynek jobb fele széltében huzott négy ezüst csikot vagy gerendát, bal fele pedig hármas

---

[5]) Eme kölcsönös védelem elve világos szavakkal ki van fejezve Erdélyre nézve az 1791 : 6. törvényczikkelyben, melly Erdélynek Magyarországgali összeköttetéséről és más ország alá nem tartozó alkotmányáról szól; „. . . Ő felsége, s azon felséges ausztriai házból következő utódai, mint Magyarország' törvényes királyai, Erdélyországát, mint a magyar szent koronához tartozót, Magyarországgal együtt ugyanazon egy uralkodási és öröködési joggal birják, és mint saját törvényével birót, s más ország' hatalma alá nem vetettet, törvényesen megerősitett saját törvényei és rendszabásai, nem pedig más örökös tartományok' módja szerint, kormányozzák: minden országokkal és tartományokkal csak együtt birtoklásra és kölcsönös oltalomra nézve maradván épen az egyesűlés' *(unio)* megoszolhatatlan és elválhatatlan köteléke, az országlási szerződés szerint az 1144 : 3 következtében."

*) Cereographia Hungariae, seu notitia de insignibus et sigillis regni Mariano-Apostolici. Nagyszombath 1734.

Palma, Specimen Heraldicae Regni Hungariae. Bécs 1766. — — Abhandlung von den Titeln und Wappen, welche M. Theresia, als apostolische Königin von Ungarn führet. Bécs 1774.

Schwartner, introductio in artem dipl. 1802.

Pusztay, die Ungarn in ihrem Staats- u. Nationalwesen. Lipcse 1843. I, 333—347 l.

zöld dombon arany koronából kiemelkedő kettős (patriarchai) ezüst keresztet tüntet fel. Az országnak így egybeállított czímere nem a legrégibb; egyes ábrái különböző idők' s körülmények' szüleményei, összeállításukat pedig valamelly későbbi kor eszközölte. Úgy látszik, az ország' eredeti czimere a királyság alapítása óta, egybefüggőleg az első király' apostolkodó müködésével, a kettős kereszt volt; [1]) a négy csikos paizs legelőször Imre királynál tünik fel; II. Endre alatt a kettős kereszttel váltakozik, s az utolsó Árpádok alatt egészen eltünik a királyi czimerből. [2]) Robert Károly is megtartotta a patriarchai keresztet, mellyhez nem ritkán csatolta az anjoui liliomokat; I. Lajos ismét elővette a régi négy csikot, s első volt ki a kereszttel a hosszában kétfelé osztott paizson egyesítette. Mária' fogsága alatt a nemzet' pecsétjén a négy csik, a patriarchai kereszt s az anjoui liliomok voltak láthatók; Hunyady' kormányzósága alatt a nemzeti pecsét csak a kettős keresztet

---

[1]) Hk. I, 11. cz. 3. §. „. . . Innen az ö (Sz. István) idejétől fogva a magyar nemzet kettős keresztet szokott czímerűl tartani és viselni. Mert a négy folyamot, ugymint az Istert vagy Dunát, Tiszát, Szávát és Drávát ábrázoló czimert Pannóniától tulajdonitotta el magának." Valaminthogy Imre királyig a pénzek' durva bélyegzete is a keresztet tünteti fel; s három régi magyar város, Szakolcza, Lőcse, Zólyom dicsekszik azzal, hogy maiglan az apostoli ország' eredeti czímerét, a kettős keresztet birja czimerében. Némellyek a kettős kereszt' eredetét a czímerben II. Endrénél keresik, miután szentföldi hadjáratában a hospital vitézek' társaságába felavattaték, kiknek czímere kettős kereszt volt; Szirmay, Hung. in parabolis 39 l. Schwartner, Statistik II, 60 l.

[2]) Még a királynék' pecsétiein is csak a kettős kereszt tünik fel.

mutatja. [3]) 1453 után ismét megjelen a négy csík a paizs' jobb felén, hol I. Ferdinand óta állandóan megtartotta helyét, a nemzeti meggyőződésben élő ama jelentéssel, mellyről Verbőczy is emlékezik, [4]) bár némelly irók más jelentést kerestek. A hármas domb, a nyilt korona s a koszorú a kettős kereszt' tövénél csak járulékok a czimer' amaz eredetibb ábráihoz. [5])

A nemzeti szinek — vörös és fehér, mellyekhez a zöld járúlt — az ország' czimeréből vétettek.

Az 1848: 21 a nemzeti színt és az ország' czímerét ősi jogaiba visszaállította. Egyszersmind a három szinű rózsát polgári jelképűl ujra fölvette, rendelvén: hogy minden köz épület- s intézetnél nyilvános ünnepek' alkalmával, és a magyar hajókon a nemzeti lobogó és az ország' czímere használtassék; a kapcsolt részeknek szabadságukban hagyatván, hogy az ország' czímere és szinei mellett saját czimeröket és szineiket is használhassák.

A magyar korona' tartományai' czimerei a következők: Dalmátiáé három koronás leopárdfő kék mezőn; Kroátia' (a régi értelemben) czímerpaizsa vörös és ezüst koczkákra van osztva; Szlavónia' czímerpaizsát (melly

[3]) Hk. II, 14 cz. 36 §. „...rendeltessék egy pecsét, mellyen kereszt czímer legyen, mint Magyarország' czímere...“ V. László' oklevele 1453-ból, mellyel a körmöczi kamarának pénzverési szabályokat szab: „... a másik oldalra vésessék Magyarországunk' czímere, tudniillik kettős kereszt.“

[4]) Királyi kiváltságlevelek is, mellyek által némelly városoknak érdemeik' elösméréseül a négy csík czímerül adományoztatott, ugyanezen jelentést fejezik ki.

[5]) A dombok legelőször V. István' pecsétjein észrevehetők; a korona a kereszt' tövénél I. Lajos alatt legelőször látható; a koszorút I. Ferdinánd csatolta oda.

II. Lengyel Lászlótól származik) két folyó széltében három mezőre osztja, mellyek felsője — hol egy csillag tündököl — s alsója kék, a középső pedig veres, egy szaladó nyesttel. Rámáé (Bosniáé): a bal oldal' széléből kinyuló ezüst kar kardot tartva, bársonypiros mezőn; Serbiáé vörös mezőn vadkanfő, feltartott szájnyilásában nyillal; Gallícziáé (Halicsé) veres vonallal széltében kétfelé osztott kék paizs, fölül fekete csókával, alól három hegyes koronával, vagy csak a három hegyes koronával; Lodomeriáé: kék paizs, keresztül rajta fejér- és vörösre koczkázott két gerendával; Kumániáé: kék mezőn felálló sugár koronás fekete oroszlán, kinyujtott vörös nyelvvel, a felső bal szögletben csillaggal, s az alsó jobb szögletben balra fordúlt holdszarvval. Bolgárországé: három egymás fölött futó fehér agár, vörös mezőn; Erdélyé veres gerendával két mezőre osztott paizs, a felső kék mezőn fekete sas kiterjesztett szárnnyal, jobbról arany nap, balról ezüst holdszarv (magyarok és székelyek czímere), az alsó arany mezőn hét vörös torony, négy felül, alatt három (szászok czímere). [6])

---

[6]) Cziráky, ius publ. 333. 334 §.

MÁSODIK FEJEZET.

A magyar király és felségjogai.

23. §.

Bevezetés.

Magyarország' politikai rendszere az alaptörvények' értelmében politikai jogokkal felruházott személyiségek' jogainak összhangzatos s a köz ügyek' intézésében az alkotmány szabta alakzatok között mozgó gyakorlatából merűlvén fel: szükség először is ezen személyiségeket, közjogi állásukat s jogaik' körét és tartalmát kijelölni. Az országlás' monarchiai alkatából kifolyólag, a király, mint az államfennség' személyesítője s a fő hatalom' tulajdonosa és birtokosa, az ország' szent koronája által jelképileg kifejezett királyi hatalom' teljével, magasan fénylő állást foglal el; ennélfogva a magyar közjognak egyik legfontosabb kifejtendő tárgya, kinek van joga Magyarország' szent koronájához, s mellyek és milly tartalmuak azon felségjogok, mellyek együttvéve képezik az alkotmányos királyi hatalom' méltóságát és teljes tartalmát.

24. §.

Az uralkodási jog' alapja. Történelmi áttekintés.

Magyarország örökös királyság. Az örökös monarchia' eszméje az, hogy az uralkodási jog nemcsak úgy tünik fel, mint egy személy' birtoka, hanem úgy, mint az uralkodásra hivatott családnak, az uralkodó háznak öröke: miszerint az örökös monarchia' eszméjében az állodalmi uralkodás' közjogi fogalma az öröködés magánjogi fogalmával egy egésszé van egybefoglalva. Ennélfogva Magyarországon az uralkodás' jogalapja az öröklés az öröködési törvény szerint: ezen öröködési törvény az ország' alkotmányának egyik fő fontosságú részét képezi, mint alaptörvényei' egyike, s kifejtése közjogunk' tudományos rendszerében egyik fő feladat.

A fennálló trónöröködési törvény a magyar királyság' öröklő természete s ezen öröklés' módja és rendje iránt semmi kétségre nem hagy helyet. De a korábbi időkre nézve, mellyek a magyar állam' s királyság' alapítása óta a trónöröködési jog' és rend' jelenleg érvényes szabályozásáig lefolytak, történetíróink s publicistáink, főleg a mult század' közepe óta, e tárgyra vonatkozólag igen különböző s egymástól lényegesen eltérő véleményeket fejeztek ki. A magyar közjog' rendszerének olly előadásában, melly legfőképen a gyakorlati érvényességet tekinti, a mint az ujabb időkben 1848-ig s 1848-ban fennállott, s a mint annak a magyar alkotmányos jogéletben olly nagy fontosságú jogfolytonosság' elvénél fogva je dőn az alkotmányos

rendszer' teljes épségbeni helyreállítása forog fenn, tekintetbe kell jőnie: a trónöröködési jog' részletes történelmi kifejtése, a trónöröködési törvény' világos határozatai mellett, annyival inkább mellőzhető, mivel e kérdésnek okleveles és törvényes alapra fektetett kimerítő jogtörténelmi tárgyalását egy olly munkában birjuk, mellyet a tudós világ a magyar jogtörténelmi monographiák' legjelesbjeihez méltó dicsérettel számít, s mellyel az eltérő, ezek között némelly merőben alaptalan s ferde, vélemények végleg megdöntötteknek tekinthetők. E munka Gr. Cziráky Ant. M. (névteleníil) 1820-ban Budán megjelent illy czimű értekezése:

Disquisitio historica de modo consequendi summum imperium in Hungaria a primordiis monarchiae in hacc tempora.

Minélfogva a jelen munka' czéljához képest elegendő a kiderített eredményeket röviden a következőkben foglalni egybe. [1]

---

[1]) E tárgyra vonatkozó főbb értekezések:

Eusebius Verinus (Beczúr), commentatio iuridica critica de hereditario iure seren. domus Austriacae in apost. R. Hung. stb. Bécs 1781.

Koppi, ius electionis quondam ab hungaris exercitum. Bécs 1790; s ellene: Schwartner, de gente Crouiaca, Pest 1791.

Lakics, de haereditario succedendi iure ducum primum, deinde regum Hungariae. Liber sing. Bécs 1809. Vesd össze azonfölül a hazai történetírókon és statisztikák' szerzőin kivül:

Gustermann, Ausbildung d. Verfassung d. Königr. Ung. több helyen.

Lochner, facies iuris publ. 3. fej. 2—4 §. Petrovics, introd. 18—23 l. Kollár, hist. iurisque publ. R. Ung. amoenitates, Bécs, 1783, I, 105 s köv. l. Pusztay, die Ungarn I, 116—271 l. Cziráky, ius publ. 54—80 (hol idézett nagyobb értekezése' eredményei röviden egybe vannak foglalva).

A fejedelemség kezdetben Árpádnak és házának juta fi-ivadékaiban; a nélkül azonban, hogy bármi módon valamelly öröködési rend állapíttatott volna, melly szerint az elsőszülött, vagy az elsőszülöttnek ízre nézve legközelebbi rokona, vagy bárki más kijelöltetött volna, kire az uralkodás magától átszálljon. Ennélfogva a magyar állam' kezdetén a fejedelmi méltóság s uralkodási jog kettős alapon, a születés' jogán s a nemzet' szavazatán nyugodott. [2]) Az uralkodási jog' eme kettős alapja a királyság' alapítása után is változatlanúl megmaradt Sz Istvántól kezdve az utolsó Árpádfiig, III. Endréig; a mint ezt az e korbeli történet bőségesen ta-

Erdélyre nézve: Benkő, Transilvania I, 142—336 l.

[2]) Az örökjognak e választással vegyített alakja a középkori századokban, p. o. a longobardok-, nyugoti góthok-, frankok-, svédek-, lengyeleknél, épen nem volt ritka. „A középkorban sehol sem létezett szabatos öröködési rend a szó szorosabb értelmében. . . . Öröködési királyság a nemzet' választási jogának minden közbejövetele nélkül annyira ellenkezett a középkor' népeinek összes fogalmaival, hogy még későbbi századokban is, midőn egynémellyiknél az egyenes ágon s az elsőszülöttség' jogán történendő királyöröködés valósággal és végkép megállapíttatott, ollyas formák szövettek a koronázási szertartásba, mellyek választási színt viselnek magokon. . . Öröködésre oltott választás, azaz: választó királyság, de melly bizonyos családhoz legyen kötve, mellynek tagjai kirekesztőleg a királyság' jelöltjei, — ez volt a középkorban a vezéreszme. . . És azon körülmény, hogy még a legeslegujabb időkben is, mikor a választott királyság nemcsak a gyakorlatból, nemcsak a törvénykönyvekből, hanem a közjogi elméletekből is kiveszett; mindenütt, hol a koronázás szemfényvesztő czifraságnál egyéb valami, csak bizonyos feltételek alatt tétetik a király' fejére a korona: mit bizonyít? mit végre az, hogy a királyi öröködés bevégzett tényyé csak a megtörtént koronázás által válik? — nemde azt, hogy az öröködési királyság *absolut* elvnek még most sem tekintetik.

nusítja- És a nemzeti uralkodó ház' fi-ivadékai' kihaltával, a királyválasztás' teljes szabadsága visszaszálla a nemzetre. Miszerint semmi megállható alapja nincs azon véleményeknek, mintha az Árpádházban az öröködési jog akár határozatlan, akár szilárdan határozott ág-öröködés alakjában meg lett volna állapitva, s a nőágra is kiterjesztve; mint azt különösen Eus. Verinus, ezt Grossinger, Lakics, Gustermann nyakasan állította. [3])

Az Árpádház' fiágbani kihalta után választások' szakadatlan sora fordúlt elő 1687-ig (I. Lipótig): a mint azt nemcsak a honi s szomszéd népek' évkönyvei tanusítják, hanem ezen szabadság' gyakorlását a nevezett időszakig eredetiben fennlevő szerződések, országos törvényczikkelyek s koronázási hitlevelek olly hitelességgel bizonyítják, miszerint erre nézve kétségnek sajátlag árnyéka sem maradhat fenn. Így III. Endre' halála után Venczel' és Ottó' választása bizonyítja, milly szilárdan ragaszkodott az ország' királyválasztási jogához; és Károly, kit a többség eleinte elfogadni vonakodott, nem valamelly jogánál fogva, nem közvetlen öröködés utján nyerte el a magyar királyi széket, hanem végre

---

[3]) Ezt már a mult században többen elösmérték. Így B e n c z ú r: Hungaria semper lib. 6. l. „Azt hiszem már e korban a felség örökjoggal tartozott Álmos' nemzetségéhez, de úgy, hogy az ország a fő hatalmat azon királyi vérű herczegre ruházhatta, kit illy méltóságra legérdemesebbnek tartott;" és 26. l. „A harczias nemzet, úgy látszik, nagy tekintettel volt az életkorra s a hadi erényekre; mi okból a királyok a koronát nem mindig szállíthatták fiaikra, hanem gyakran voltak kénytelenek testvéröknek engedni." R o s e n m a n n és P e t r o v i c s szintúgy nyilatkozik az összerződés erejéről az Árpádház' uralma tekintetében, hogy a fejedelmi házból a fejedelemnek szabad megválasztása fenntartatott.

1307-ben a rákosi országgyülésen történt választatása által. [4]) Hasonlóképen nyerte a nemzeti szabad akarat által a koronát Zsigmond és Albert; szinte választás utján jutottak a királyi székre I. Lengy. László, Hunyady Mátyás, II. Lengyel László, I. Ferdinand s a többi ausztriai házbeli uralkodók I. Lipótig. [5])

---

[4]) Fejér, Cod. dipl. VIII, 1, 221 l. „Az ország' nagyjai és nemesei a villongásnak elébetévén az igazságot, egy úr iránti engedelmességben egyeztek meg. Mi tehát ezen ország' jó állapotát és javát szivünkből czélozván, szorgos tanácskozás után a mi urunkat Károlyt, és maradékait, a mint a törvényes öröködés kivánja, Magyarország királyáúl és természetes örök urunkúl fogadtuk" . . . honnan látható, hogy az uralkodás' joga ez alkalommal nemcsak Károlyra, hanem maradékaira is átruháztaték, de az öröködés' szabályozásának legkisebb nyoma nélkül.

[5]) A Habsburgház' genealogiai egybeköttetéséről a nemzeti magyar királyi házzal lásd: Palma, Abhandl. v. d. Titeln u. Wappen, mellyhez genealogiai tabella van csatolva; Cornides, Genealogia Regum Hungariae, qui sec. XI. regnaverunt. 1778. Az ausztriai ház' uralkodására Magyarországon (miután mind Albert', mind V. László' halála után megszakada az ausztriai főherczegi házból vett uralkodók sora) ujabb alkalmat nyitottak a Frigyes császár és Mátyás király, valamint Miksa császár és II. Lengyel László között a magyarországi királyi székbeni öröködés iránt kötött szerződések (lásd ezeket a Kollár által Ursinus Velinshoz, de bello Pannonico, csatolt actuarium diplomaticumban), valamint a Miksa császár' unokái és II. Lengyel László' gyermekei közötti nász. Ezen kötések' erejéről, mellyek a királyok' magvaszakadása esetére a koronát az ausztriai főherczegeknek tulajdoníták, egykoron sokat vitatkoztak; lásd a többi között: Wiedemann, Information, darin ausgeführt wird, was das Haus Oesterreich für Erbgerechtigkeit an d. Königr. Ungarn von Altersher gehabt, Goldastnál, de Reg. Boh. iur. et priv. II, 7 s köv. l. Eusebius Verinus', s Lakics' idézett értekezéseit, és ellenök Cziráky, disq. hist. 105—126 l. A II. L. László és Miksa közötti kötésre

Hanem ámbár őseink előtt ösméretlenek voltak a fejedelmek öröködését szabályozó kötések: mégis a királyi vért, a mint könnyű felösmérni, annyira tiszteletben tartották, hogy többször midőn a királynak nem voltak fimaradékai, nőági ivadékait, vagy sógorsági viszony által hozzákapcsolt személyeket hivtak meg a trónra; s királyuk' fiait, kiket állandó szokás szerint mintegy bizonyos természetes örököseinek tekintettek, nem igen mellőzték. E szokásra a választógyülések, a korona iránt kötött szerződések, sőt magok az országos törvények tekintettel voltak. Így a nádori tisztségről szóló 1. czikkely: „ha a királynak magva találna szakadni, s új király' választása tárgyaltatnék;“ II. Lengyel László' 1490-diki megerősítő végzeményében mondatik, „hogy Mátyás király törvényes örökösök nélkül hunyván el, a királyválasztás' szabadsága az ország' rendeire szállott vissza“; ama hires rákosi országgyülés (1505), melly azt határozá, hogy többé idegen király ne választathassék, eme határozatát azon alapra fektette; „valahányszor s valamikor ez ország király nélkül maradand, s nem leendenek fi-örökösök, kikre ugyanezen országnak, törvénye s szokása szerint, szállnia kellene.“ [6]) S azért nyilatkoztatták ki az ország ren-

---

vonatkozólag új okmányok tétettek közzé Firnhaber által Archiv f. Kunde Ö. G. Q. 1849. II. mellyek' alapján azon ügy' bővebb felvilágosítását legujabban Szalay adta, Adalékok a m. n. tört. 62 l. I. Ferdinánd nem felesége' jogán lett magyar király, hanem választás által, melly 1526-ban Pozsonyban vitetett véghez s a következő évben a népesebb budai gyülésen megerősíttetett; l. Jászay, a magyar nemzet' napjai a mohácsi vész után. 1846, I.

[6]) Érdy, tudománytár 1839, VII, 61 l. Jászay, id. h. 155 l. Szalay, Magy tört. III, 449 l.

dei (1547: 5) „hogy magokat nem csak Ő felsége', hanem örökösei' uralma- s hatalmának minden időkre alávetették." Mi azonban ekkor is csak úgy volt értve, hogy az országnak fenn legyen az uralkodó ház' több fiivadékai közötti választás' joga s gyakorlata : a mint ezt az ausztriai házbeli uralkodóinknál I. Józsefig szakadatlan sorban tanusítják a koronázási országgyülések és a magyar koronázás' azon ünnepélyessége, miszerint a nádor a templomban egybegyült rendeket nemzeti nyelven háromszor kérdezte, akarják-e a jelenlevő herczeget királyukká koronáztatni [7]. Ezen választások bajai' megelőzése végett, s kivált *interregnum'* félelme miatt [8], a királyok I. Ferdinándtól kezdve I. Lipótig elsőszülött fiaikat vagy különben legközelebbi örökösüket, még életökben megkoronáztatni ügyekeztek, megelőzvén azt mindig az országgyülés' egyezése, s a választás kinyilváníttatván; a mi ismét a történelemből és országos törvényeinkből kitetszik [9].

Hanem Magyarországnak a török iga alóli felszabadítása után, az alaptörvényi erővel biró 1687 : 2 és 3 által határoztatott és kijelentetett : „hogy e hon' fiai mostantól kezdve jövendőre mindörökön senkit mást, mint az Ő császári és királyi felsége' ágyékából szár-

---

[7]) Kovachich, solemnia inaugurationis, 4. 20. 35. 56. 73. 82. 90. 131 l.

[8]) 1687 : 1. „... interregnum' vészes idejének megelőzése végett."

[9]) Lásd : 1572 (IV. végz.) : 2 ; 1572 (V. végz.) : 1 ; 1622 : 2 (II. Ferdinánd' hitlevelének beczikkelyezése) ; 1625 : 3 : 1638 : 1 (III. Ferdinand' hitlevelének beczikkelyezése) ; 1655 : 2 ; 1659 : 1 (I. Lipót' hitlevelének beczikkelyezése).

mazó fiörökösök közől az elsőszülöttet (az 1547 : 5 és e tárgybeli más törvényczikkelyek is ezt rendelvén) törvényes urok- s királyokúl fogják tartani; és valahányszor illy felavatás lesz tartandó, az okleveles törvényczikkelyek' előrebocsátott elfogadása, vagyis királyi biztosítása, és arra az ősei által elvállalt alakban leteendő eskű mellett, országgyülésileg Magyarország' határain belől annak rende szerint megkoronázandják;" s azon esetre, ha I. Lipótnak fimagva megszakadna, a trónöröködési jog a Habsburgház' Spanyolországban uralkodott ágára is kiterjesztetett; és csak azon esetre, ha mind a Lipótféle, mind a spanyolországi ág' fimagva megszakadna, tartatott fenn az ország' királyválasztási ősi szabadsága[10]).

25. §.

Folytatás. A pragmatica sanctio.

Utóbb az ország' rendei a Habsburgháznak csupán fiági fiivadékaira ruházott öröködési jogot mind a két nemre kiterjesztették: elfogadván 1722-ben a III. Károly király (a német császárok sorában VI. Károly) által örökös tartományai' tekintetében már előbb 1713-ban kiadott úgy nevezett : *pragmatica sanctio-*

---

[10]) Ezen határozat ismételve elösmértetik az 1715 : 1. 2. által. Az 1687 : 2. 3. keletkezésének történetét lásd : Diarium comit. a. $168^7/_8$, Kárász Tóbiás körmöczi követ által szerkesztve a magyar akadémia' kéziratai között; acta dietae a. $168^7/_8$, Komárom megye' követeinek gyüjteménye a nemz. muzeumban; Wagner, hist. Leop. II; Katona, hist. XXXV, 431 s köv. l. Szalay, Magy. tört. V, 373—398 l.

ját [1]; s a fiág' kihalta esetére az öröködési jogot átruházták előbb Károly', aztán I. József', végre I. Lipót'

---

[1]) *Pragmatica sanctio* neve alatt átalában értetett a német fejedelmi jog szerint a német birodalom-rendi nemzetségek' családjogi autonomiája alapján a család' vagy ház' feje által állapított öröködési rendszabály. Az ausztriai ház' fejeitől jött, s nagy részben az öröködési jogra s az öröködés' rendjére vonatkozó házi törvények az örökös tartományokban az öröködést illetőleg átalában törvények' (illyen *pragmatica sanctiók'*) erejével birtak. Azonban az ausztriai birodalom' örökös tartományaiban *pragmatica sanctio* nevezete alatt különösen értetik VI. Károly császár- és királynak az ausztriai ház' öröködési joga és rendje iránt 1713 april 19-dikén állodalmi miniszterei és titkos tanácsosai előtt tett és kihirdetett ünnepélyes nyilatkozata és határozata, melly által az ausztriai császári királyi és főherczegi háznál az öröködési jog és rend ujolag a legszabatosabban meghatároztatott. Tudniillik az idézett napon Károly a mondott helyen azon határozatot s nyilatkozatot hirdette ki: „hogy miután az ő (Károly) császári felségére a legboldogabb emlékezetü Lipót és József ő császári felségök által átruházott spanyol örökös királyságokon és országokon kivül, mostan ő felsége kedves bátyja (József) urának fiörökösök nélküli elhalálozása után, ő császári felségének (Károly) jutottak egyszersmind ennek minden hátrahagyott örökös királyságai és országai: ezek mind összesen (sammbtlich) törvényes vérbeli fiörököseinél az elsőszülöttségi jog szerint maradjanak osztatlanúl (ohnzertheilt), míg illyenek találtatnak. De férfiágának kihalása után (mitől azonban az Isten kegyelmesen őrizzen meg) törvényes hátrahagyott leányaira mindig az elsőszülöttségi jog szerint hasonlólag osztatlanúl szálljanak; továbbá az ő (Károly) császári felségétől származó minden lemenő ági fi- és nőnemü törvényes örökösök' hiányában vagy kihalásával, ezen öröködési jog minden osztatlan királyságokban és tartományokban a legboldogabb emlékezetü kedves testvére' (József) hátrahagyott leányasszonyaira s ezeknek lemenő ági törvényes maradékaira ismét a fennebbi módon az elsőszülöttségi jog szerint szálljon. Mindezt azon értelemben, hogy a most uralkodó Károlyféle és

leányai' ivadékaira. Károly ugyanis, nem lévén fi-ivadékai, a nevezett *pragmatica sanctio* által örökös tartományaiban a nőág' öröködési jogát s azon tartományok' oszolhatatlan együttbirását biztosítá; azonfölül gondoskodni kivánt arról, hogy az ausztriai ház nőágainak öröködési joga Magyarországon s Erdélyben is országos alaptörvény által megállapíttassék, illetőleg a *pragmatica sanctio*' arra vonatkozó határozatai elfogadtassanak, és hogy az ausztriai örökös tartományok s a magyar korona' tartományai között a közös uralkodó' személye által addig tényleg létesített kapcsolat, e mindkét rendbeli ország- s tartománycsoport' elválhatatlan s megoszolhatatlan együttbirásának alaptörvényileg való elfogadása és kijelentése által, szilárd jog alapra fektettessék.

---

erre következő Józseffélc nőágok után ő császári felsége' (Károly) leánytestvér-asszonyait (I. Lipót' leányait) s a főherczegi ház minden többi ágait az elsőszülöttségi jog szerint az ebből következő rendben illesse s tartassék fenn ezen öröködési jog . . ." Ez az ausztriai *pragmatica sanctio* fő okmánya, melly VI. Károly császárnak ezen szóbeli s arra meghatalmazott jegyző által jegyzőkönyvre vett nyilatkozatából áll. A *pragmatica sanctio* aztán elfogadásra s teljes biztosítás végett a különbféle örökös tartományok és külön területrészek' rendei s közönségei elébe is terjesztetett volt; nemkülönben a német birodalmi gyülés elébe elösmérés és védkezeslés végett; valamint annak az európai hatalmasságok részéről elösmérését is Károly nem csekély áldozatokkal kieszközlé. Le van nyomtatva:

Dumont, Corps universel diplomatique du Droit des Gens. Amsterd. 1726 s köv.

Schmaus, Corpus iuris gent. acad. Lipcse 1730.

Lünig, Deutsches Reichsarchiv.

Schrötter, Abhandlungen aus d. öster. Staatsrechte. Bécs 1762 s köv.

Magyarországon az 1723: 1. 2. törvényczikkelyben foglaltatik a *pragmatica sanctio'* öröködésre és osztatlan együttbirásra tartozó határozatainak elfogadása. Az 1. törvényczikkely' bevezetésében hálásan kiemeltetvén, hogy a királyi előterjesztvények a szomszéd örökös országok- s tartományokkali egyesűlésnek, minden esetre, külső erő ellen is, megalapítására s a belcsend' fenntartására voltak irányozva, és (a 3. és 4. §-ban) hogy ki az ujonnan a *pragmatica sanctio'* által meghatározott öröködési rend szerint a Németországban s Németországon kivül fekvő örökös tartományokban trónra lép, ugyanaz Magyarországon és kapcsolt tartományai- s részeiben is csalhatatlan joggal királynak tartassék és koronáztassék: „3. §. Ő sz. felsége Magyarország' szent koronájában s a hozzá kapcsolt részek-, országok- és tartományokban, olly öröködést, ugyanazon elsőszülöttségi rend szerint mint a fiörökösöknél, az Ő sz. felsége többi, Németországban s Németországon kivül fekvő örökös országai- s tartományaiban, általa már rendezett, állapított, kihirdetett s elfogadott szabály értelmében, elválhatatlanúl, s az ízek' egyenlőségénél tekintettel az ugyanazon ágbeli fiak' elsőbbségére, intéztetni, meg- és fenntartani kivánván. 4. §. Úgy hogy azon nő- vagy fiörököse, ki a felséges ausztriai ház' előbb mondott országai- s tartományainak örököse, az említett, s a felséges ausztriai háznál elfogadott elsőszülöttségi szabályzat szerint, leend: ezen és bármelly jövendő esetekben, ugyanazon öröködés' örökjogánál fogva, a szintén oszolhatatlanúl értendő Magyarország' és hozzá kapcsolt részek', országok' s tartományok' csalhatatlan királyának tartassék és koronáztassék;" a 2. törvényczikkely 4—10 §-aiban kijelen-

tik az ország' rendei, hogy a császár és király iránti hálájok bizonyságáúl Magyarország- és a magyar koronához öröködési jogot az ausztriai főherczegi ház' kijelölt nőágaira is átruházzák: „4. §. (Az ország rendei) Ő sz. cs. kir. felsége, legkegyelmesebb urok iránt hálások- és hűségeseknek kivánván magokat legalázatosabban mutatni; 5. §. Ő sz. cs. kir. felsége fimagvaszakadásának esetén (mitől az Isten kegyelmesen őrizzen) Magyarország- és koronájában és a hozzá tartozó részek, s az Isten' segélyével visszaszerzett és visszaszerzendő országok- és tartományokbani öröködés' örökjogát: felséges ausztriai háza' nőágaira is, és pedig első helyen a fennevezett most uralkodó sz. cs. kir. felségtől (Károlytól); 6. §. aztán ezeknek kihalása esetén a boldogúlt Józseftől; 7. §. és ezeknek is kihalása után a boldogúlt Lipót', császárok' és Magyarország' királyai ágyékából leszármazókra, s ezeknek törvényes, római katholikus mindkétnemű utódaikra ausztriai főherczegekre, az uralkodó sz. cs. kir. felség által, Németországban s Németországon kivül fekvő más örökös országai- s tartományaiban is, oszthatatlanúl s elválhatatlanúl, együtt s egyetemben, és Magyarországgal s a hozzá kapcsolt részek-, országok- és tartományokkal együtt örökösen birandókban, megállapított elsőszülöttségi rend szerint, a fennemlített joggal és renddel, átruházzák [2]); 8. §. és az említett öröködést elfogadják; 9. §. s ahhozképest ugyanazon, a felséges ausztriai háznál bevett és elösmért nőági öröködést, (kiterjesztvén arra mostan akkorra az 1687 : 2. 3. nemkülönben az 1715 : 2. 3. törvényczik-

[2]) Az 1723: 2, 7. §.-ban előfordúló regendam és gubernandam szavak sehova sem viszonyíthatók.

kelyeket), a fennevezett rend szerint megállapítják;" mihez a 10. §. azon föltételt csatolja, hogy ezután is koronázás alkalmával megtörténjék az okleveles törvényczikkelyek- s az ország' jogai- és szabadságának biztosítása; mit az 1723 : 3 kifejezetten és szabatosabban ismétel és ujolag elösmér. Miszerint az 1723 : 2, 11. §. az országnak ősi királyválasztási jogát és szabadságát csak a fennebb kijelölt ausztriai házbeli nőágaknak is teljes kihalása esetére tartja fenn. [3])

Erdélyben a *pragmatica sanctio'* elfogadása iránti oklevél az 1722-diki országgyülésen azon évi martius 30-ról kelt, melly 1723 december 30-dikán királyi megerősítést nyert, s 1724-ben febr. 24-dikén az országgyülésen kihirdettetett, s annak törvénykönyvbe igtatása elrendeltetett; mi, a magyarországi 1723-diki ide tartozó törvényczikkelyek' értelmével egybehangzólag, az 1744 : 3 által teljesíttetett.

26. §.

Folytatás. A trónöröködés' szabályai.

A *pragmatica sanctio* által az uralkodó ausztriai ház' tagjaira s ezeknek a ház uralkodása alatt álló örökös országok- és tartományokbani öröködésére nézve felállított, és az 1723 : 1. 2. által az ottan kijelölt nőágakra nézve Magyarországon, valamint az 1744 : 3 által Erdélyben is a trónöröködésre alaptörvé-

---

[3]) A pragmatica sanctio' elfogadása alkalmával a magyar országgyülésen tartott beszédet l. Szluha, oratio pro successione foeminei sexus.

nyileg elfogadott jog és rend az úgynevezett ausztriai vagy vegyes öröködés, melly egyik neme a vérjog (születés' joga) szerinti öröködésnek. E szerint :

1. A trónöröködés törvényes átszállása az uralkodásnak az öröködési rend által az uralkodó ausztriai ház' kijelölt tagjára; bekövetkezés az előd birta uralkodásba olly jogalapon, melly már ennek kimulása előtt létezett. E jogalap Magyarország- s a hozzákapcsolt részek-, országok- és tartományokra nézve a trónöröködési jogot az állapított rend szerint tulajdonító fennemlített országos alaptörvények.

2. Ezen öröködés, mint vérjog utáni, lemenő ágbeli öröködés; tudniillik csak az első alapító lemenő ágbeli ivadékai örökölhetnek. Az utolsó trónbirtokos' oldalági rokonai csak annyiban juthatnak a trónörökléshez, mennyiben az első alapító' lemenő ágbeli maradékai' minőségével birnak. Magyarországon a *pragmatica sanctio*' értelmében öröklő ágak' ezen első alapítója III. Károly, illetőleg Mária Terézia, ezek után a törvény' világos határozata szerint még a Károlyhoz oldalági viszonyban álló József- és Lipótféle leányágak vannak öröklésre hivatva.

3. A fiág mindig megelőzi a nőágot; azaz míg az első alapítótól (a Habsburg-Lotharingiai dynastiának alapítójáúl most Mária Terézia, III. Károly' leánya tekintendő) egyenesen, bár távolabbi fiágon leszármazó fi-ivadékok vannak, ezek megelőznek minden közelebbi fiágban levő nőivadékot, s kizárnak minden leányági akár fi-, akár nőivadékot.

4. Az uralkodó ház' minden örökölni képes tagja a fogantatás' pillanatától kezdve szilárd öröködési joggal bir, mellyet számára az ország' alkotmányos alap-

törvénye biztosít; s arra, ki a trónöröködés' rendje szerint a megürűlt trón' elfoglalására hivatva van, az uralkodási jog a törvény' erejénél fogva tényleg átszáll, a nélkül, hogy részéről trónfoglalási tény kivántatnék [1]). Meghatároztatik pedig az uralkodó ház' tagjai között a következés' sora rokonsági állásuk által az utolsó trónbirtokoshoz; mert mindig ez jelöli azon ágat, mellyben a korona' átszállásának történni kell.

5. Tudniillik a trónöröködés ágöröködés: hol azonban a rokonok' két osztályát kell megkülönböztetni; a) az utolsó trónbirtokos lemenő ágbeli utódait, és b) ugyanennek oldalági rokonait, kik egyszersmind egy régibb ősnek, mindenesetre pedig a legfőbb, ugymint Károly-, József- és Lipótféle leányágak' első alapítóinak lemenő ágbeli maradékai.

6. Az utolsó trónbirtokos lemenő ágbeli maradékai az ágöröködési elsőszülöttségi rend szerint örökölnek; azaz, míg az elsőszülötti ágban lemenő ágbeli ivadék találtatik, az öröklés nem száll a másodszülötti stb. ágra; ennélfogva p. o. az utolsó trónbirtokosnak elsőszülöttje még az ő életében elhalván, ha ez fiút hagyott maga után, a korona nem száll az utolsó trónbirtokosnak még élő másodszülöttjére, hanem az elsőszülöttnek fennmaradt fiára.

7. Ugyanennek oldalági rokonai az ágöröködési elsőszülöttségi rend szerint örökölnek. És pedig ezen oldalági rokonok, midőn trónöröködésre hivatvák, épen úgy következnek, mintha az utolsó trónbirtokos, ki saját örökölni képes lemenő ágbeli maradékok nélkül halt el, a trónt soha sem is birta volna, hanem mintha köz-

---

[1]) Lásd a következő §-ban a 3.) jegyzetet.

vetlenül a legközelebbi magasabb elhalt előd' lemenő ágbeli maradékainak következése forogna fenn: hol az ugyanazon (első-, illetőleg idősbszülötti) ágból származó személyek nemcsak megelőzik a távolabbi ágakat, hanem az azon ágban ízre nézve hátrább állók az előttök ágjokban elhalt elődeik helyébe fölmennek, s az utószülötti ágban létező, és azon személyhez, kitől a trónürülés számíttatik, rokonsági ízre nézve közelebb álló személyt kizárják [2]). Ennélfogva a trónöröködést nem határozza el sem az életkor, sem a rokonság' közel íze: hanem az ágbeli lemenő rokonság, az ágbeli leszármazás, az ágban a rokonság' egyenlő ízén állók között az első- (illetőleg idősb) szülöttség, és az első- (avvagy idősb) szülöttőli származás: úgy hogy ha maga az elsőszülött nem is talált trónra jutni (p. o. előbb meghalt), alkotmányszerű elsőszülötti jogát mégis átszállítja nemzedékére. Innen — az ágakat a dynastia' első alapítójától számítva, s ezen ágakat főágaknak nevezve — az elsőszülötti főág' kihalásával következik a másodszülötti, ez után a harmadszülötti, s így tovább; de úgy, hogy minden utószülötti ágban épen azon módon, mint az első főágban, az öröklés elsőszülöttség s ágöröködési rend szerint történik, s minden utószülötti al-ág szinte csak akkor jut örökléshez, ha azon főágbeli idősebb al-ágban nincs többé örökölni képes ivadék [3]). Hol még az megjegyzendő, hogy ha az uralko-

---

[2]) Ezt némelyek képviselés' jogának (*ius repraesentationis*) nevezik.

[3]) Azon fi-főágak, mellyek most az ausztriai házban illyeneknek számíttatnak, következők, ugymint: a birodalomban és igy Magyarországon is uralkodó elsöszülötti főág, mellynek törzsapja II. Lipót, Mária-Terézia' fia; e főágnak elsöszülötti ága

dó a trónról, vagy a trónörökös öröködési elsőségi jogáról lemond, s ezen időben nem bir örökölni képes lemenő ágbeli ivadékokkal (*nati* vagy *nascituri*), miszerint a korona a legközelebbi örökölni képes oldalrokonra úgy megy át, hogy az mint valódi következő uralkodó ül a trónra, s nemcsak mint ideiglenes kormányzó: akkor a korona ezen (a lemondóhoz képest) oldalági rokon' ágában, t. i. ennek lemenő ágbeli maradékai között örököltetik; mert a koronának törvényes átszállása után ezen oldalági rokonra, a lemondótól nem származhatik többé trónürülés. Azért ennek netalán később született s magokban örökölni képes nemzettjei s ezeknek ágai sem a már trónra lépett oldalági rokontól nem kivánhatják a koronáróli lemondást részökre, sem ennek elhalásával nem igényelhetnek elsőbbséget lemenő ágbeli ivadékai fölött: mivel most már a trónürülés csak az uralkodó oldalági rokontól származhatik, ennélfogva csak szerinte határozódnak el a trónürülés' törvényes hatányai, t. i. az ágok' elsőbbsége. Azonban a trónra jutott oldalági rokon' lemenő ágai' kihalásával a lemondónak örökölni képes lemenő ágbeli maradékai az elsőszülöttségi jog szerint ujra fel vannak jogosítva a többi oldalágok fölött elsőséget igényleni: mivel illyen trónürülés esetén azon ág

---

uralkodik a birodalomban és így Magyarországon is, és törzsapja I. Ferencz, II. Lipót' fia; azon első főág' másodszülötti al-ágának törzsapja Ferdinand, toskanai nagyherczeg, II. Lipót' fia s I. Ferencz' testvére; ezenkivül van azon főágban harmad-, negyedszülötti, stb. ág, mellyeknek törzsapjai Károly, József, Rainer főherczegek; azután van a Mária-Teréziától származó másodszülötti főág, mellynek törzsapja modenai herczeg Ferdinand Károly, Mária-Terézia' fia, s II. Lipót' öcsese.

közelebbi nagyobb jogozatú ágnak tünik fel ezekkel szemben.

8. Nőág a fiágok' kihalásával válik örökölni képessé. A nőágok' öröklésére nézve átalában ugyanazon elvek állanak, mint a fiágok' öröklésénél; azaz, a női öröködés beálltával az öröködési rend által trónra hivott nők s ezek' lemenő ágbeli ivadékai úgy tekintendők, mintha azok férfiak, ezek pedig fiági ivadékok volnának; mivel ezen esetben a fiak' s fiági ivadékok' jogát vannak feljogosítva igénybe venni. Ennélfogva az utolsó trónbirtokos' leánya, a tulajdonképeni leányörökös, minő volt annak idején III. Károly' leánya Mária Terézia, s ennek lemenő ágbeli maradékai, megelőzik a már átugrott ágok' nőtagjait s ezeknek maradékait, minők voltak akkor I. József' és I. Lipót' leányai s ezeknek maradékai, — mert a trónürülés a leányörökös szülejétől jő. De az illyen leányörökös' és ennek maradékai' hiányában az oldalági nők- s a nőági oldalrokonokra nézve ugyanazon szabályok állnak, mellyek a fiági fiivadékok' öröködésénél; ezért az öröklésben, mint az 1723: 2, 6. 7. §. is határozza, I. József' leányágai megelőznék I. Lipót leányágait.

9. De ha az uralkodási jog az öröködési rend szerint nőre szállott át, s a maradékaira való további átszállítás forog fenn, ezek között az íz' egyenlősége mellett azonnal beáll a férfiaknak s ezek' lemenő ágbeli maradékainak elsősége az ugyanazon ágbeli nők fölött: miszerint a nőági öröklés lehetőleg utánozza a fiági öröklést. Épen úgy elsőséggel bir a nők fölött a fi-ivadék, ha a koronának nőágra átszállásakor ugyanazon nőágban (de nem különböző ágakban) férfiak és nők, különben egyenlő viszonyok mellett, egyenlő íz-állás-

ban jőnek egybe. És ha a korona az öröködés' rendjén nőre száll, ez maga veszi át az uralkodást, s az öröködési törvény nem kötelezi koronáját azonnal átszállítni elsőszülött fiára, hanem az uralkodást maga folytatja: mint ezt Mária Terézia' példájában szemléljük; és épen úgy él a király *(rex)* czimével, mint a férfi uralkodó: a mint azt szinte Mária Terézia', s már régibb századokból I. Mária' példájából tudjuk.

Ezeket egybefoglalva:

A) Magyarország' szentséges koronája az ausztriai házban lévén örökös, a trónképességet csak a vér' (születés') joga, vagyis az ausztriai uralkodó házbóli származás adja meg; és ez föltételeztetik törvényes születés által az uralkodóház valamelly tagjának egyenszülötti házasságából. [4]) Törvénytelen gyermekek, törvényes születés' hiányából, nem birhatnak trónöröködési joggal; és pedig azon esetben sem, ha később bekövetkező házasság által törvényesíttetnének, annál kevésbé a törvényesítés' más eseteiben, p. o. ha a pápa vagy az uralkodó által törvényesíttetnének. A születés' és így a vérjog' hiányából épen úgy nem birhatnak öröködési joggal a fogadott gyermekek, mert a fiúvá fogadás a vérbeli származás' hiányát itt nem pótolhatja. [5]) A mi pedig az egyenszülötti házasságot illeti, ennek

[4]) A születés nem veendő betűszerinti értelemben, t. i. ha trónürülés esetén fogantatott magzat létezik, kire, ha születve volna, legközelebbről nézne a trónöröködés: szülöttnek és fimagzatnak gyanítandó addig, míg a születés élete és neme felől bizonyságot nyujtand.

[5]) Hogy a balkézre kötött vagy *morganatikai* házasságban szülöttek is kizáratnak (millyen házasságokat ugyan a magyar jog nem ösmér,) e házasság' fogalmából önként következik.

megkivántatósága kitetszik az 1723: 2. 7. §. azon kifejezéséből, melly az örökködési jogot az ausztriai ház' mindkétnemű ausztriai főherczeg tagjainak tulajdonítja; valaminthogy ugyanott az örökködési jog az uralkodó ház' római katholikus tagjaira van szorítva.

2. A Magyarország' szent koronájára vonatkozó vegyes örökködés' rendje: a tiszta ágörökködés, elsőszülöttségi jog szerint. Tehát a korona illeti mindenek fölött az elsőszülöttet az elsőszülötti ágban, s ezen ágnál marad mindaddig, míg abban örökködésre jogképes ivadékok találtatnak. Az elsőszülötti ág' kihalása után, tekintet nélkül a többi ágokban létező tagok' rokonsági ízére s életkorára, következik a már most idősbszülötti (illetőleg elsőszülöttivé vált) ág, s ebben ismét az elsőszülött' ága, s így tovább.

3. A fiágak' kihalásával a nőágok épen azon ágörökködési rend és elsőszülöttségi jog szerint örökölnek, melly a fiágokra nézve van állapítva. Itt azonban az elsőszülöttségi jog azon kivételt szenvedi, hogy ha az uralkodásra jutott nőnek mindkét nemű gyermekei születnek, ezek között az utószülött fiú az elsőszülött leányt kizárja.

27. §.

Az uralkodás' alkotmányszerű viselése. Koronázás.*)

Az uralkodás' alkotmányszerű viselésére, sőt a ki-

---

*) Potkoniczky, freymüthige Untersuchungen über die Krönung in Ungarn. Posony 1790.

Bartal, comm. I. 179—190 l. Cziráky, 81—114 §. Pusztay, die Ungarn I, 347—370. l.

rályi hatalom' teljes gyakorlata' elnyerésére megkivántatik a **koronázás**; mellynek eredete a Sz. István által szerzett királyi méltóssággal egykorú, s melly ez idő óta teljes törvény' erejével biró öröklő szokássá vált vala. [1]) Miszerint Verbőczy (Hk. I. 9) mondhatá, hogy az ország' nemesei másnak, mint a törvényesen koronázott fejedelem' hatalmának alávetve nincsenek, s az 1573: 1, 3. §-ban kiemeltetik, hogy „Rudolfnak az ország' régi törvényei s intézményei szerint tétetett fejére az ország' szent koronája." Utóbb ugyanazon alaptörvények, mellyek az ausztriai házra nézve az öröködési jogot és rendet megállapították s szabályozták, a koronázás' öröklő megtartását világosan rendelték; [2]) és minden támadható kétség' végképeni elenyésztetése végett az 1791: 3 által határoztatott, hogy „a királyi felavatás és koronázás az elhunyt király' halála napjától számitandó hat hónap' lefolyása alatt mulhatatlanúl megtartassék". Ámbár pedig alaptörvényeink a koronázásnak mulhatatlan megtartását rendelik, sőt véghezvitelének határidejét is kitűzik: mindazonáltal az öröklő jogánál fogva trónra lépő király a rászállott uralkodást s az or-

---

[1]) Hogy kezdetben a királyi hatalom' tekintélye inkább gyökerezett a választásban, mint a koronázásban, bizonyos; s csak rendre fejlődött s szilárdúlt meg azon elv, hogy törvényes királynak csak az tartathatik, ki az ország' szentséges koronájával megkoronáztatott. De lásd, mit ír már Robert Károly 1315-ben (Pray, spec. Hier. Hung. I, 106 l.).

[2]) 1687: 2, 1. §. 1723: 1, 4. §. Ugyanezen szellemben nyilatkoznak a királyi hitlevelek, sorban a mint vannak a törvénytárban III. Károlytól kezdve; miszerint kétségbevonhatatlan, hogy az öröködés' jogának a nőágra történt kiterjesztése után is a koronázás nem volt kény- s kedvtől függő szertartás.

ság' kormányát közvetlenűl örökjoga alapján átveszi, [3]) a mint ez az öröklő királyság' eszméjéből foly, s mihezképest az 1791: 3 is kijelenti, hogy „időközben (mig t. i. a koronázás megtörténnék) épségben maradnak az öröklő királynak minden jogai, mellyek az országnak köz és alkotmányszerű igazgatására tartoznak, és nem kevésbé épségben maradnak az ugyanazon király' irányában tartozó alattvalói hűségi kötelezettségek". Hanem kiváltságlevelek' adása kizárólag csak a törvényesen koronázott királyi felséget illeti, és a törvényhozási hatalmat szinte csak a törvényesen koronázott király gyakorolja közösen az országgyüléssel: miszerint valósággal a király Magyarországon a királyi hatalom' teljes élvezetébe a koronázás által lép, melly megkivántatik az uralkodásnak az alaptörvények' és kölcsönös szerződések' értelmébeni viselésére, — melly értelemben mondja az 1741: 4, 5. §. hogy a főhatalom az országban a törvényesen koronázott királyt illeti.

Ezen törvényes koronázás' fogalma abból áll, hogy az koronáztassék meg, ki az alaptörvényileg állapított öröködési rend szerint van az uralkodó ház' tagjai közől az országban az uralkodásra hivatva; és, hogy a koronázás az e czélra egybehivott országgyülésen, az ország' határain belől, az ország' szentséges koronájával, a törvényes módon és szertartás szerint vitessék véghez. Áll pedig ezen felavatási és koronázási ünnepély két lényeges részből: a királyi hitlevél' kiadásából

---

[3]) Lásd az 1791: 3 után keletkezett 1792: 1 s 1836: 1 kezdetét: „Miután ő kir. felsége az 1723: 1. és 2. törvényczikkelyekben kifejtett törvényes és közvetetlen örökösödési uton Magyarországban és ehhez kapcsolt részekben az országlást dicső emlékezetű atyjának elhunytával általvette . . . "

és magából a koronázási szertartásból, mellynek folyamatában a törvényczikkelybe igtatandó királyi eskű is előfordúl.

A koronázási országgyülés' helyét az ország' határain belől a király tűzte ki; [4]) hanem az 1848: 4, 1. §. átalában Pestet rendeli országgyülések' tartása' helyéűl.

Az ünnepélyesen meghivott s ünnepélyesen érkezésekor sátorban fogadott koronázandó király, az országgyülés által kevéssel a koronáztatás előtt elfogadás végett fölterjesztett s az ország' alkotmányát, jogai' és törvényei' fenntartását biztosító hitlevelet, sajátkezüleg aláirva s a királyi nagypecséttel ellátva kiadja, a leteendő eskű' szavaival együtt törvényczikkelybe igtatandót. [5])

Ezt aztán mielőbb követi a tulajdonképeni koronázási szertartás, [6]) melly nincs törvény által megszabva,

---

[4]) 1687: 2, 4. §. Régente a királyok' koronáztatása Székesfejérvárott ment véghez, hanem miután a törökök' hatalma alá került volna, I. Ferdinánd fiát Miksát Posonyban koronáztatta meg; attól kezdve, III. Ferdinánd ragály' dühöngése miatt Sopronyban, Ferencz Budán, a többi királyok mind Posonyban koronáztattak meg.

[5]) A kir. hitlevélről az V. fejezetben az alkotmány' biztosítékai között van szó tüzetesen.

[6]) Baritsch, die gewöhnliche Krönungsfeier der ung. Könige. u. Königinnen, Pest 1790.

Kovachich, solennia inauguralia Principum utriusque sexus, qui ex A. stirpe Austriaca corona apost. in Reges Hungariae, Reginasque periodo III. redimiti. sunt Pest 1796.

Belius, Notitia I, 279—319, a királyok' s királynék koronáztatásának története Miksától VI (III) Károlyig. Lásd a koronázási országgyülések' jegyzőkönyveiben a részletes leirásokat.

hanem szokáson gyökerezik, mellynek eredete ismét nagyobbára a keresztény középkorban keresendő.[7]) Közjogilag lényege az, hogy az új királynak az ország' szentséges koronája az országgyülés jelenlétében fejére tétetik, s ő a nép színe előtt a decretalis eskűt leteszi. Összeségében pedig a következőkből áll:

A koronázás' kitűzött napján a király ünnepélyes menettel, az orszag rendei' s egész udvara' fényes kiséretében bevezettetik a kijelölt szentegyházba:[8]) mellynek ajtajában az ország' primása fogadja az egyházi fő rendekkel; honnan a sekrestyébe kisértetvén, ünnepélyes menetben vezettetik az oltárhoz, — melly alkalommal előtte vitetnek e czélra kijelölt főurak által az ország' tiz zászlója, jelesen Bulgária', Kumánia', Szerbia', Lodoméria', Galliczia', Ráma', Szlavónia', Horvátország', Dalmátia', s Magyarország' zászlója és az ország' ékességei, jelesen a kereszt a fő palota-mester által, Sz. István kardja a főpohárnok mester által, a kisebb kereszt a főtárnokmester által, az alma a horvátországi bán által, a királyi pálcza az ország' birája által, a korona a nádor által, — hol a primás rövid beszédet tart hozzá az ország' helyes kormányzásáról; mire letérdelvén és két kezét az evangyéliomra tévén, megesküszik az igazság' és köz béke' fenntartására.[9]) Mire a litánia és imádságok után szentelt olajjal *(oleum catechumenorum)* fölkenetik, s aztán

---

[7]) Bartal, comm. I. 179 s köv. l.

[8]) Különben már a koronázás napja elött megkezdődnek némelly ünnepélyességek, mellyeknek a többiekkel együtt részletes pontos leirását a mint legutoljára 1830-ban véghezmentek, lásd az 1830-diki országgyülés' jegyzőkönyvében 50—61 l.

[9]) Az eskü' szavai a római *pontificale*-ban vannak. Schwartner: Statistik II, 12. §. 6) jegyz.

a koronázási öltöny (Sz. István' sarúja és palástja) rá adatik. Ekkor a primás elkezdi a nagy misét, s a *graduale* és evangyéliom között felköttetik a király' oldalára Sz. István' kardja, ki a nép felé fordúlván, a kivont karddal három keresztvágást tesz, mire az oltár elébe letérdelt királynak a primás által a nádor segítségével a korona fejére tétetik, [10]) a királyi pálcza s az arany alma kezébe adatik, a királyi székbe beültettetik, s a nép' örömkiáltásai között a háladó ének elénekeltetik, és a sz. mise folytattatik, mellyközben a király az *offertorium*-nál arany pénzt ajánl fel, [11]) s az úrvacsora vétele alatt megáldozik.

Az istenitisztelet' vége után a király, fején az ország' koronájával, kezében a királyi pálczával, s az arany almával, [12]) nemzeti színű posztóval bevont padozaton, az ország' rendei' kiséretében, gyalog egy más kijelölt templomba indúl, előtte a tiz ország' zászlója s az apostoli kereszt vitetvén, és utána a kincstárnok

[10]) Régebben a korona' föltevése előtt a nádor az oltár' grádicsáról a néphez fordulva, háromszor fennhangon s magyar nyelven kérdezte: „Akarjátok-e, hogy a jelenlevő N. N. királyságra koronáztassék?“, mire háromszoros felkiáltás következett: „Akarjuk, éljen, éljen, éljen a király!“ Mi először II. Lajos' koronáztatásakor történt (Bartal, comm. III, 254 l.) s csak III. Károly' ideje óta, az örökjog' szilárd szabályozása után, hagyatott el, addig pedig az ausztriai házbeli uralkodók' koronázásánál is megtartatott (l. Kovachich' id. munkáját). A nádor' közremüködése a koronázásnál V. László után kezdődött; addig azt csak egyháziak végezték (Bartal, comm. I, 184 l.)

[11]) Ezen ajándékok régebben gazdagabbak voltak; e szokásról l. Bartal, comm. I, 184 l. 5) jegyz.

[12]) Ottó teljes királyi díszben, fején koronával, lovagolt Buda' utczáin, hogy magát a népnek valóban megkoronázott királyként megmutassa; Szalay, Magy. tört. II. 131 l.

(m. kir. udv. kamara' elnöke) lóháton, a sokaság közé arany és ezüst emlékpénzeket szórván. [13]) A templomban királyi széken helyet foglalván, a király néhány arany sarkantyus vitézt avat fel. [14]) Onnan, előbbi díszpompájában, fején koronával és Sz. István' palástjában lóra ülvén, a szintén lóra ült főurak' és püspökök' kiséretében egy kijelölt szabad ég alatti helyre vonúl, hol nemzeti szinű posztóval bevont magasabb állásra, az esztergami és egri érsek', valamint több zászlós úr' kiséretében fölmegy, s annak aranyos szőnyeggel bevont emeltebb közepén állást foglalva, a primás által olvasott törvényes eskű' szavai szerint a nép' hallatára eskűt tesz az ország' szabadságai' fenntartására. [15]) Végre további díszmenetben ismét lóháton a készített királydombhoz vonúl, s arra egyedűl felvágtatván, Sz. István' kivont kardjával a világ' négy része felé négy keresztvágást tesz: jeléűl, hogy az országot minden ellenség

[13]) A pénzszórást legelőször II. Lengyel László hozta szokásba, Bartal, comm. III, 241 l.

[14]) Ezen szokás Robert Károly alatt vette eredetét, Bartal, comm. I, 186 l. Régente szokásban volt még, hogy az ujonnan megkoronázott király, trónján helyet foglalva, néhány ügyben igazságot szolgáltasson, mint azt még II. Lengyel Lászlóról Bonfinius bizonyítja; Bél szerint Miksa is e régi gyakorlat' emlékezetének fenntartása végett trónján foglalt helyet; azóta nyomára többé nem akadunk; Bartal, ugyanott. Egykor az ország' rendei is hódolási s hüségi eskűt tettek le koronázáskor a királynak, mint azt az 1453: 2 tanusítja, s Erdélyben e törvény a legujabb időkig fennállott (1744: 4; 1791: 4).

[15]) Ezen törvényczikkelybe igtatandó királyi eskűről az V. fejezetben van az alkotmány' biztosítékai között tüzetesen szó. Szabad ég alatt legelőször II. Lengyel László mondott eskűt, Bartal, comm. III, 241 l.

ellen oltalmazni kész. [16]) Honnan palotájába visszavezettetvén, az ünnepélyt berekeszti a királyi ebéd, mellyhez különösen a nádor, a primás s az egri érsek meghivatik, nemkülönben a pápai követ (régebben a velenczei is), és mellynél az ország zászlósai, a régi főpalotatisztek, szolgálnak fel az ebédlő királynak. [17])

Megjegyzendő még, hogy koronázás' alkalmával a királynak az ország' részéről koronázási ajándék (*honorarium*) nyujtatik; minek első példájára az 1563: 2. törvényczikkelyben akadunk. Azóta ez minden király', sőt királyné' koronázásánál megtartatott. [18])

28. §.

Folytatás. Az ország' ékességei: jelesen a sz. korona.*)

Az ország' ékességei között, mellyek koronázás' alkalmával használtatnak, nevezetes közjogi fontossággal

---

[16]) E szokás szinte II. Lengyel Lászlótól veszi eredetét.

[17]) Régi szokás szerint a főasztalnok a piaczon egészben sütött ökörből egy darabot hoz fel a királyi asztalra.

[18]) Eleinte ezen ajándék' mennyisége portaszám szerint (egy portától egy forint) határoztatott meg (1567: 2; s még az 1681: 3); utóbb összege átalában állapíttatott meg; így legujabban V. Ferdinandnak 50,000 darab arany ajánltatott (1830. országgy. jegyzők. 61 l. 1830: 3); ezen felajánlott összegnek a kir. felség által köz czélokra történt szenteléséről l. 1830: 4. Ezen koronázási ajándékpénz csak nemesektől szedetett, s olly személyektől, kik nemesi jogokat gyakorolnak.

*) Ritka magyar közjogi tárgyról olvashatni annyi értekezést, mint a magyar sz. koronáról; említésre érdemesebbek:

Petrus de Réwa (ki maga koronaőr volt), Commentarius de sacrae coronae R. H. virtute, victoria, fortuna. Augsb. 1613. Schwandtnernél, Scriptores II, 435—485 l.

bir Magyarország' szentséges koronája: nemcsak mint a királyi méltóságnak látható külső jele, hanem mint a törvényes koronázásnak egyik lényeges kelléke. Össze van az rakva két különböző részből. Az alsó rész görög eredetű, s úgy vélik, Dukas Mihály byzanti császár által küldetett I. Geiza királynak. A felső rész latín eredetű, s a mint hisszük, maradványa azon koronának, mellyet II. Sylvester pápa küldött Sz. Istvánnak. [1]) A magyar nemzet századok óta áhitatos tisztelettel visel-

---

Schwarz, initia religionis christianae inter hungaros, ecclesiae orientali adserta. Halle 1740.

Horányi, de s. corona ac de regibus eadem redimitis comm. Pest 1790.

Weszprémi, magyarországi öt különös elmélkedések. Posony 1795. Az I. elmélkedés a koronáról szól s már 1790-ben ki volt nyomtatva.

Decsy, a m. sz. koronának és ahhoz tartozó tárgyaknak historiája. Bécs 1792.

Katona, dissertatio critica in comm. Al. Horányi Buda 1790. Ugyanattól, a m. sz. koronáról Dr. Decsy Sámueltől írt históriának megrostálása, Buda 1793.

Koller, comm. de s. corona R. Hungariae. Pécs 1800.

Az ország' ékességeiről átalában lásd: Schwartner, Statistik II, 18. §. Fényes, statiszt. II, 8. §. Majláth (gr.) der ung. Reichstag im J. 1830. 77—100 l. Pusztay, die Ungarn I, 272—333 l. Cziráky, 118—112 §. Ezen ékességek: a korona, sz. István' palástja, sarú és harisnya, kard, kormánypálcza, aranyalma; a II. Sylvester pápa által küldött apostoli kereszt elveszett.

[1]) Mikor illesztetett a két korona egybe, nem lehet tudni; annyi bizonyos, hogy már ezen alakkal birt, midőn Erzsébet, Albert kir. özvegye azt III. Frigyes császárnak elzálogította; l. az erre vonatkozó okiratot Kollár, analecta monum. omnis aevi Vindob. II, 843 l.

tetik az ország' koronája iránt; minek eredete olly módon megfejthető, miszerint már az Árpádok' korszakában az előfordúlt trónkövetelési viszályok nyujtottak alkalmat azon korona' közjogi eszményítésére, melly az ősi szent királyok homlokát övezte, s egykorú emlékmaradvány volt azon, nemzetünkre nézve nagy politikai jelentőségű korból, midőn a keresztény vallás behozatott s az ország rendezett állandó alakját nyerte. A magyar nemzetnek az ország' koronájáról sokat tartó véleménye tetemesen fokoztatott aztán, midőn királyválasztási szabadsága a pápa által megtámadtatván s ez kegyeltjét új koronával megkoronáztatván, a régi korona az ország' önállóságával azonosíttatott; miszerint ha addig ősi szokásnál fogva föltétetett az új király' fejére István' koronája, most már az azzal való megkoronáztatás a törvényes uralkodásnak mulhatatlan föltételévé tétetett, a királyi felség' s hatalom' jelképévé, a felségi jogok', a kiváltságok' és szabadságok' kútforrásának tekintetett. [2]) Melly eszme, minden koronázásnál felu-

---

[2]) Ezen viszony már régen meg volt állapodva, midőn Verbőczy (Hk. I, 3. cz. 6. §. és II, 3. cz. 2. §.) arról nyilatkozott, „miszerint a nemesítésnek, következéskép minden birtokadományozásnak tehetsége és hatalma, valamint birói hatalom ez ország' szent koronája' hatóságára, mellyel Magyarország' minden királya meg szokott koronáztatni, s következőleg törvényesen rendelt fejedelmünkre és királyunkra, az uralkodással és kormányzással együtt átruháztatott." Hasonló értelmü nyilatkozatot találunk már az 1440 jun. 29-ről kelt országos oklevélben I. Lengyel László' részére (K a t o n a, hist. XIII, 79 l.), honnan egyszersmind látjuk, hogy a nemzet, a körülmények úgy hozván magokkal, egyes esetben az ország' igazi koronájának erejét s m y s t e r i u m á t más koronára is átruházta, „miután a korona' ereje a hazafiak' akaratában és helyeslésében áll". Jellemző e tekintetben

júlva, a nemzet' gondolkodásában politikai viszontagságai között századokon át fenntartotta életét napjainkig, midőn az ország szentséges koronájában szintúgy szemléli szabadságának palladiumát, mint a választások' korában — az uralkodás' törvényes folytatására alkotmányszerüleg a koronázás megkivántató, s ez az ország' alkotmányos jogai' és szabadságai' megerősítése nélkül el nem érhető lévén. Az illy kitünő közjogi alkotmányos jelentésben részesült koronát a nemzet szentségesnek nevezte el, [3]) s őrzésére kitünő gondot fordított.

Az Árpádok' korában a korona a székesfejérvári székesegyházban őriztetett a káptalani őr-kanonok felügyelete alatt. [4]) Utóbb a korona a mohácsi ütközet' koráig Visegrádon őriztetett, azonban törvényes intézkedések a korona őrzése iránt csak I. Mátyás, s még

---

Gúthi Ország Mihály nádor' nyilatkozata is (Bonfinius, Dec. IV. l. 3) Ezen kitünő közjogi fontosságát fizette meg Mátyás király, midőn III. Frigyes császártól azt drága áron, 60,000 aranyon váltotta ki. Miután II. József a koronának az országbóli elvitetése s a császári kincskamarábani letétele, valamint megkoronáztatásának mellőzése által e mélyen gyökerezett nemzeti érzelmet megsebzé, a nemzet az ország' koronájának az alkotmány' biztosítására szolgáló kiváltságos jelentését az 1791 : 3 által biztosíttatta.

[3]) Eskü' szavai I. Lajos korából a m. törvénytárban. Angyalinak is neveztetett a Sylvester pápa' és Sz. László' álomlátásairól keletkezett mondák folytán.

[4]) IV. Béla oklevele 1254-ről, mellyel a székesfejérvári egyház' jogait s szabadságait megerősíti; Fejér, Cod. dipl. IV, 2. 230 l. Az őrtisztséggel jeles jószágok voltak egybekapcsolva. Utóbb a székesfejérvári őrkanonok ezen előjogát elvesztette. I. Lajos oklevele 1349-ről, Fejér, Cod. dipl. IX, 1, 644 l.

inkább II. Lengyel László alatt tétettek, [5]) miután a korona különbféle viszontagságokon ment vala keresztül, rendeltetvén: hogy a korona semmi szín alatt a rendek' kezéből, annál kevésbé az országból ki ne vitessék, hanem az a király' s a rendek' megegyezésével választott koronaőrök által őriztessék, kiknek e czélra a visegrádi vár átengedtessék, kizáratván ezen tisztségből az egyházi rendüek. I. Ferdinand aztán a koronát az ország' többi ékességeivel együtt Bécsbe vitette. II. Mátyás alatt az országba visszahozatván, őrzéseül a posonyi vár jelöltetett ki. [6]) Miután pedig II. József a koronát az országból még egyszer elvitette volna, az 1791: 6 rendelte, miszerint a korona ezentul Budán őriztessék, s az országgyülés' megegyezése nélkül máshova el ne vitessék, fenntartatván az 1715: 38 rendelése, a koronának, ve-

---

[5]) 1464: 2; II. L. Lászlónak az ország' jogait s szabadságait megerősítő oklevele 4. §. a törvénytárban; 1492: 3; 1498: 25; 1500: 23.

[6]) 1608: 4 kor. előtt; 1608: 16 kor. után, mikor is a koronáról s az ország' egyéb ékességeiről azokat minden részeiks jeleikben leiró lajstrom készíttetett, s az őrzésre vonatkozólag jobb intézkedések tétettek; 1613: 18; 1622: 4; 1625: 26; 1635: 87; s a koronát csak fenyegető veszély', és sürgető szükség' esetén volt szabad a nádor' tudtával más biztos helyre vinni, 1715: 38. Egyszersmind 1622 óta a koronaőrzésre vonatkozó rendszabályok' hatálya a kir. hitlevélbe megtartásukról szóló pontnak beigtatása által biztosíttatott. A koronaőrség' zsoldjára vonatkozólag országos törvényeinkben számos intézkedések tétettek; hanem az állandó hadi adó' behozatalával az erre tartozó külön szolgáltatások megszüntek. Ezen koronai őrcsapat ujabb időben büntetés alá soha nem vett, elaggott magyar granátosok' századából, kapitány' és főhadnagy' parancsnoksága alatt állott, és az ország' ékszereinél éjjel nappal őrködött; régibb intézkedések iránta 1625: 26; 1635: 87.

szély' esetén, míg ez tartana, ideiglenes átvitetése iránt más helyre. Koronázás' idején a korona az ország' többi ékességeivel dísz-kisérettel vitetett a koronázás' helyére, hol a templomban a koronázás előtt és után három-három napon át köz szemléletre kitétetik.

29. §.

Az uralkodás' megszünéséről.

Az uralkodó' halálán kivül az uralkodás megszünhetik az uralkodó' lemondása által; minek 1848 előtt legujabb példáját Rudolfnál találjuk: ki az ország' rendeinek tudtúl adott lemondása által mind magát a koronáztatása' alkalmával az ország' jogai' s szabadságai' iránt tett esküjének köteléke alól, mind az ország' rendeit iránta tartozó alattvalói hűségök alól feloldozta. [1])

30. §.

A király' felségjogai átalában.

A király az államfennség' személyesítője s a fő hatalom' birtokosa. [1]) Ennek megfelelő a királyi felség' méltósága az országban, s innen folynak a királynak a főhatalom gyakorlását tárgyazó jogai, mellyeknek teljes élvezetébe a koronázás által lép: mert ez által szerzi meg a királyi hatalomnak az ország' alkotmánya által tulajdonított jogok' teljes gyakorlatát. Attól kezdve, hogy

[1]) Lásd a m. törvénytárban II. Mátyás' I. végzeményének bevezetését.

[1]) Verbőczy, Hk. II, 3, 2. §.

Sz. István a milly bölcs belátással, szintolly bölcs mérséklettel, a nemzet' szellemének s ősi intézményeinek megfelelőleg, korlátokat tarta királyi hatalma' gyakorlásában — habár hiteles adatok' hiányában ezen korlátokat mindenben pontosan meg nem határozhatjuk — s azután is, hogy a gyenge s megszorúlt Endre az arany bullában a hatalma' korlátait tulhágó király' irányában az ellenállás' jogosságát elösmérte: a királyi hatalom' erélye s tényleges terjedelme a benne foglaltató jogok' határozatlansága miatt különböző időkben a viszonyok' és személyiségek' különbözéséhez képest különböző, de törvényesen soha korlátlan nem volt. Habár a király' és nemzet' kölcsönös jogai' s kötelezettségei' szilárd törvényes határozottságának hiánya az alkotmányos fejlődésre és közjólétbeni gyarapodásra nézve káros meghasonlásokra századokon át tárt kapút: kivált midőn a nemzeti uralkodó ház' kihaltával a különböző idegen házakból választott királyok' uralma alatt az udvar' érdekei az országéitól el-elkülönződtek. I. Ferdinánd óta az ozmánok' hóditásai, az ellenkirályok', trónkövetelők' s elégületlenek' harczaiban elgyengűlt s kimerűlt országnak a korlátlan fejedelmi hatalom' megalapítására s az ország' önállóságának elhomályosítására s gyengítésére mély számítással irányzott törekvések ellen nehezen kellett küszködnie; s a köz elégületlenség nem egyszer országgyülésen is erélyesen nyilvánúlt. [2]) A pusztító

---

[2]) Például 1583: 1, 5. 7. §. . . . Hogy Ő felsége mindazt, mi az ország' régi szabadságának s alakzatának helyreállítására nézve kéretett, valósággal teljesítni méltoztassék . . . tisztán kijelentvén különben Ő felségének, hogy, ha régi szabadságukat teljesen helyre nem állitandja, adót jövendőben nem fognak ajánlhatni.

háboruk a török uralom' megtöréséig folytak, és szintúgy tápláltatott a fegyverrel visszaszerzett ország' leigázásának eszméje. S az uralkodó' személyes jó indulatának és lelkiismeretességének köszönendő szerencsés kedvező fordulat volt, hogy midőn a háladatosságra felhivott nemzet az uralkodó ház' trónöröködési jogát elfogadta, a királyválasztási jogról- s az aranybullabeli ellenállási záradékróli lemondásért viszontag az ország ugyanazon törvényczikkelyek által, mellyek a trónöröködés' jogát és rendjét szabályozták, alkotmánya' elösmérése- s megerősítésében részesűlt: [3]) habár a királyi

[3]) 1687 : 2. 3; 1715 : 3 „. . . Sem Ő sz. kir. felsége az ország' karait s rendeit máskép kormányoztatni s igazgattatni nem akarja, mint Magyarország' saját eddig hozott vagy ezután országgyülésileg állapitandó törvényei' megtartása mellett. Melly legkegyelmesebb kir. nyilatkozat által az ország' említett rendeit azon záradék iránt: a mint a törvények' értelme s gyakorlata iránt a király' s a rendek' közös egyetértésével országgyülésileg meg fognak egyezni, az országtóli minden elszakasztás, és más tartományok módjára való kormányzás iránt eléggé biztosakká teszi." 1723 : 3. „Ő sz. cs. kir. felsége az ország' és kapcsolt részei' összes hű Karai- és Rendeinek minden, mind okleveles, mind minden más jogait, szabadságait s kiváltságait, mentességeit, előjogait, valamint alkotott törvényeit s elösmért szokásait (a mostani országgyülés 1. és 2. törvényczikkelyéhez képest, s az 1715 : 1. 2. 3. és ottan foglaltatott eskü' szavai szerint értendőket) megerősiti s megtartandja. 1. §. Hasonlóképen utódai, Magyarország' s kapcsolt részei' törvényesen megkoronázandó királyai, az ország' és kapcsolt részei' Karait és Rendeit ugyanazon kiváltságaikban és fennemlített mentességei- s törvényeiben sértetlenűl megtartandják. 2. §. Mellyeket azonfölül Ő sz. Felsége minden rendű, tisztű s állapotú övéi által is megtartatand." A kir. hitlevélnek minden örökjogánál fogva trónralépő uralkodó által leendő kiadását az 1687 : 2. 3. és 1723 : 2. 10. §. biztosítja.

felségjogok s a nemzeti jogok iránti minden mélyebb kifejtések s vitatások kerűltettek, s tartalmuk', terjedelmök' s korlátaik' szabatosabb meghatározása nem eszközöltetett. III. Károly alatt az állandó hadseregnek országos intézményűli elfogadása s a királyi kormányhatóságok' jobb szervezése által a királyi hatalomnak a magyar alkotmányos rendszerben szilárdabb, szélesebb törvényes alapját veteték meg, mellyen Mária Terézia is épített, kinek örökjogát s országait a magyar nemesség' habozás nélkül áldozatkész lelkesűlt vitézsége menté meg, kinek az ország és koronája mindenek fölött épsége' helyreállítását köszöné, s kinek hosszú kegyes uralkodása az országot mármár hozzá szoktatá a királyi hatalom olly teljének szemléletéhez, mellynek öröklő békés gyakorlata rendre eltompítandá az alkotmányos eszmék' s érzelmek' erélyét. Hanem a József' parancsoló rendszabályai után s azok' irányábani ellenhatás folytán eszközölt alkotmány-helyreállítás nem pusztán az előbbi állapot' visszaállítását eredményezte a királyi hatalom s a nemzeti jogok közötti viszonyt illetőleg: mert ezek' némellyei, s általán leglényegesebb felségjogok' alkotmányos korlátoltatásai félremagyarázhatatlan értelmű törvények által nyertek olly szabatos fogalmaztatást és elösmérést, minővel addig nem birtak, s mellyet, az alkotmányos korlátokat mellőző s puszta parancsa által törvényt szabó királyi hatalom' megalapítására tett, de az ország' törvényhatóságai' erélyes jogérzetén s magatartásán tökéletesen hajótörést szenvedett kisérletek után, 1827-ban ujolag ismételtek e czélra alkotott törvényczikkelyek. Azonban ámbár az ujabb magyar törvényhozás' müködésének némelly szerencsés eredményeiben, egyes királyi felség-

jogoknak s ezekkel szemben a nemzeti jogoknak szabatosabb meghatározását találjuk, s a királyi hitlevél' pontjai és az ország' egyéb alaptörvényei a királyi hatalom' gyakorlását alkotmányos korlátok közé szorítják s alkotmányszabta alakzatokhoz és műszervekhez kötik: mindazonáltal az egyes felségjogoknak tárgyaik, terjedelmök s korlátaik szerint szabatos felsorolása és kifejtése olly feladat, mellyet eddiglen egy magyar publicista sem oldott s nem oldhatott meg, miután a szabályúl szolgáló idetartozó törvények' értelmére nézve több és pedig nemcsak alárendelt pontok' tekintetében a király és országgyülés között a kivánatos egyetértés mindvégig el nem érethetett, s e részben az 1741: 8-ban foglaltatott biztosíték sem nyujt elégséges támpontot. Régibb publicistáink, kik a felségjogok között megkülönböztették a fenntartott és országgyülési jogokat, az alapviszonynak helyes felfogásából indúltak ki. Hanem részint tárgyalási módszerök' hiányai, részint a most említett nehézségek miatt kellően kitisztázott elveket s szabályokat felmutatni nem birtak. A magyar királyi hatalom az államélet' minden lényeges viszonylatait felölelő felségjogokat foglal magában, és az tökéletes fejedelmi *(souverain)* hatalom, mellyből, az országnak alaptörvényileg elösmért s biztosított függetlenségéhez képest, semmi jogozat el nincs idegenítve — nincs azon felbonthatatlan kapcsolat által sem, mellyet a *pragmatica sanctio* a magyar korona' tartományai s az ausztriai örökös tartományok között létesített: mint ez az egyes felségjogok' s a törvényhozó, valamint a végrehajtó hatalom gyakorlása' előadásánál ki fog tűnni. Ezen felségjogok részint ollyanok, mellyek a királyi felség' méltóságát képezik, részint tulajdonképeni országlási

jogok, mellyek ismét elkülönzendők a szerint, mint az állodalmi hatalom' működésének alakjára, vagy pedig anyagilag az állam élet' egyes lényeges viszonylatai- s tárgyaira vonatkoznak.

A magyar korona' egységéből, a királyi hatalomnak átalában s az egyes felségjogoknak különösen egysége s megoszolhatatlan gyakorlása foly Magyarországra és minden hozzá kapcsolt országok-, tartományok- és részekre nézve. Erdélyországban, az ennek Magyarországgali eggyé-alakulását létesítő s királyi szentesítéssel teljes tökéletes törvény' erejére emelt erdélyi törvényczikkelyig, a törvényhozó hatalom úgy, mint a végrehajtó hatalom, a magyar korona' jogán ugyan, de külön gyakoroltatott; az eggyé-alakúlás' létrehozatala óta azonban törvényesen Erdélyre nézve is a fő hatalom' és minden egyes felségi jogok' egységes és megoszolhatatlan gyakorlása elösmérendő. [1])

---

[1]) Az 1848-diki országgyülésen Magyarország' és Erdély' eggyéalakúlásáról alkotott s azon évi junius 10-ről kelt kir. aláirással és ellenjegyzéssel ellátott kegy. kir. válasz által megerősitett, s a legfelsöbb kir. szentesités végetti fölterjesztés' eszközlésére visszaküldött törvényczikkely, az 1848 junius 19-dikén tartott országgyülési ülésen közzététetett, s az elfogadott törvényczikkely törvényes alakban fogalmazva, a szokott aláirásokkal s a nemzetek' pecsétjeivel ellátva, kir. szentesités végett fölterjesztetett, 1848 jul. 11-dikéről szokott ünnepélyes alakban mint szentesitett törvény a királyi aláirással, pecséttel és ellenjegyzéssel ellátva kiadatott, s az 1848 julius 18-dikai országgyülési ülésen szentesitett törvényként kihirdettetett. A kir. megszentesités következőleg hangzik :

„Mi . . . a maga rendén nekünk bemutatott s általunk . . . helybenhagyott említett törv ényczikket (t. i. Erdélynek Magyarországgali eggyé alakúlása iránt) a Karoknak és Rendeknek ke-

32. §.

A királyi méltóság' jogai és tisztességei.

A királyt, mint az állodalmi főhatalom személyesítőjét, a királyi méltóság' jogai személyes tulajdonságok gyanánt illetik. Ezen jogok közől némellyek nagy jelentőséggel birnak az ország' politikai rendszerében, ugymint: személyes felsége, szentsége és sérthetetlensége; mások tisztességbeli jogok, arra szolgálók, hogy a királyi felség' fogalma külsőleg is kifejeztessék s a fejedelmi méltóság környező pompafény által is emeltessék; illyenek: a királyi czím, czímer és pecsétek a királyi udvar' fénye, mellyekhez járúl a királyi családnak is kitűnő állása.

---

gyelmes (1848 jun. 10-ről kelt megerősítő) leiratunk mellett a végett leküldöttük, hogy azt közgyülésökben felolvastatván, ki hirdettetvén, a szokott alakban hitelesítés és legfelsőbb aláirásunk végett Felségünk elébe terjesszék. — Minek teljesítéseül az említett Karok és Rendek, az általunk már megerősített, elfogadott s kihirdetett törvényczikket, a Karok és Rendek Elnöke', és itélőmesterek' aláirásaival, és a nemzeti pecsétekkel megerősítve, a szokott alakban folyó év Sz. Iván hó (június) 19-dik napján költ alázatos felirásuk mellett Nekünk egyszersmind bemutatták, esedezvén Felségünk előtt: miszerint azon törvényczikket, ésaz abban foglaltakat helyesnek, kedvesnek, és elfogadottnak vallván, és ahoz királyi megegy zésünket adván, királyi hatalmunkkal kegyesen elfogadni, helyben hagyni, és megerősítni, és azt említett Fejedelemségünk' több törvényei sorába iktatván, mind Mimagénk megtartani, mind minden mások által is megtartatni méltoztatnánk. Melly törvényczikknek tartalma ez: (Következik az előbeszéd és maga a törvényczikkely), s aztán a befejezés).

A királyt, mint független fejedelmet, illeti a legmagasabb emberi méltóság és tisztesség: a f e l s é g, *majestas*; s a magyar király mint független uralkodó, méltó rangot foglalt el az európai fejedelmek' sorában: melly rangja 1804 óta az ausztriai császáréval egybeolvadott. [1]) A királyi felség' személye szent és sérthetet-

. . . Mi tehát kegyelmesen elfogadván említett híveinknek fennevezett Erdély örökös nagyfejedelemségünk három nemzete' Karainak és Rendeinek alázatos könyörgését és esedezését azon felhívott, nékünk a fenérintett módon törvényes alakban bemutatott törvényczikket, ezen levelünkbe szórul szóra beiktatni és beiratni rendeltük, s azt és egyenként az abban foglaltakat helyeseknek, kedveseknek és elfogadottaknak vallván, hozzájok cs. kir. és fejedelmi megegyezésünket és jóváhagyásunkat adtuk, s azokat királyi hatalmunknál fogot elfogadtuk, helybenhagytuk, helyeslettük és kegyelmesen megerősítettük; biztosítván ez előemlített hű Karokat és Rendeket a felől, hogy az erdélyi Nagyfejedelemség' törvényei' sorába beiktatott ezen törvényczikket, mind Magunk megtartjuk, mind pedig minden más hiveink által megtartatjuk, miként is azt jelen levelünk ereje s tanusága szerint elfogadjuk, helybenhagyjuk, helyeseljük és megerősítjük. Kelt Innsbruckban Sz. Jakab (júl.) hava 11-dik napján, az Úrnak 1848-dik, Országlásunknak pedig 14-dik évében. Ferdinánd s. k. B. Apor Lázár s. k. Czák Károly s. k.*)

[1]) A magyar király, mint illyen, felség: nem tekintve azon egyéb országokat és tartományokat, hol azonkivül, 1804 óta ausztriai császári czímmel, uralkodik. Valamint Magyarország- és kapcsolt részeinek az ausztriai örökös tartományokkali felbonthatatlan kapcsolata az ország' független önállását, úgy a közös uralkodás s az ausztriai császári méltóság a magyar király' független fejedelmiségét nem csorbítja. Hanem igenis elösmérendő, hogy Magyarországnak az ausztriai örökös tartományokkali

*) Az itt előadottak sajátlag a 14-dik §. végén felhozottakhoz csatolandók, honnan hibából kimaradtak.

len. [2]) Hasonló szentségben részesűl felségi hatalma; s a királyi hatalomnak a törvényes uralkodó kezébőli kiragadására irányzott merény és törekvés felségsértés bűnét képezi s mint illyen büntettetik; [3]) valamint hűtlenség bünébe esnek a kik nyilván a királyi hatalom vagy az ország' függetlensége ellen támadnak [4]). Felelősséggel a hivatalos eljárásért a miniszterek tartozván. [5])

A magyar király' czime [6]) (mellyel az ausztriai császár, mint egyszersmind magyar király él többi czimei között): Isten' kegyelméből Magyar, Dalmát, Horvát, Tót, Halics, Ladomér, Ráma, Szerb, Kun és Bolgárországok' apostoli királya, Erdély' nagyfejedelme

---

kölcsönös védelemre irányzott felbonthatatlan kapcsolata s a közös uralkodónak innen fölmerülő hatalmi állása lényeges súlyt képez külországokhozi viszonyában.

A felség nevezettel már I. Lajos élt, l. végzeményét a törvénytárban. A magyar király' rangjáról régebben l. Schwartner, Statistik II, 16. §. Fényes, Statisztika II, 4. §. Cziráky, 343 §.

[2]) 1848 : 3, 1. §. Az ez ellen vétők az ország' törvényei szerint felségsértés bünébe esnek; Hk. I, 14, 1. §. 1715 : 7; 1723 : 9, 1. §. 1791 : 56.

[3]) Sz. István II, 35. 51; 1715 : 7.

[4]) 1462 : 2 ; 1495 : 4. Hk. I, 14, 2. §. 1723 : 9, 2. §.

[5]) 1848 : 3, 4. §.

[6]) Palma, Abhandl. von den Titeln u. Wappen (latínúl is). A magyar királyi czím az ausztriai császári czímmel egybe lévén olvadva, lásd erről Fényes, Statisztika II, 5. §. Hajdan a magyar királyi czím egyszerübb volt; hanem a mint idővel rendre a magyar korona' joga alá több-több tartomány jutott, a királyok' ezeknek czímét is fölvették. A magyar korona' fennsősége alatt tényleg nem létező országok' felsorolása a királyi czimben a korona' azokhozi jogának fenntartása végett történik. Cziráky, 328—331.

(és székelyek' grófja). Az apostoli nevezet a magyar királyi czimhez az első apostoli szent királynak a kereszténység iránti kitünő érdemei végett járult; bár a különböző korbeli régibb oklevelekben fel nem találtatik. Hogy azonban a bizonytalan eredet ellenvetésűl ne szolgálhasson, XIII. Kelemen pápa az apostoli czímet Mária Teréziának és a magyar királyi széken törvényes utódainak örök időkre tulajdonította. [7]) S valamint a királyi czím, azonképen a királyi czímerek, a királyi méltóság' külső kifejezésére szolgálnak: használtatnak pedig magyar királyi czímerekűl a magyar sz. korona' joga alá tartozó országok' czímerei, mellyekről már volt szó. Hasonlóképen a magyar király saját pecsétjeit használja, mellyek az 1471 : 8 szerint : az arany bulla, kettős, titkos, birói és gyűrű pecsét. [8])

A királyi méltóságnak külfényt pompás udvartartása kölcsönöz, a király' lakása' vagy mulatása' helyén. Hajdan a magyar királyoknak állandó lakásuk sokáig nem volt; utóbb Visegrád s aztán Buda választatott királyi lakhelyűl. Az ausztriai házból származó királyok Bécsben tartották állandó lakásukat; bár a honfiak gyakrabban kérték, hogy lakását az országba tegye át [9]): melly kérelem utóbb olly módon fejeztetett ki, hogy Ő felsége legalább hosszabb időkön át az országban mulatni méltóztassék [10]). A magyar királyi udvar

---

[7]) Kollár, hist. dipl. iuris patron. apost. regum Hung. 65 l. Körmöczy, emlékek a magyar kath. egyház multjából. Bécs 1859 I, 15 l. 1750 sept. 30. intézvény.'

[8]) Lásd a m. kir. pecsétekről: Koller, Cereographia. Pray, syntagma de sigillis. Cziráky, 335—339 §.

[9]) 1439 : 22; 1536 : 57; 1546 : 18; 1548 : 22; 1550 4; 1567 : 46; 1603 : 18 kor. előtt.

[10]) 1723 : 8; 1741 : 7; 1751 : 1; 1790 : 9; 1792 : 5

is az ausztriai házbeli királyok alatt a római-német sz. birodalmi s utóbb az ausztriai császári udvarral egybeolvadt; mindazonáltal különösen a magyar kir. udvar' fényéhez tartoznak: az ország' zászlósai, a Sz. István vitézrend' lovagjai [11]), a királyi udvarnokok, s a m. kir. nemes testőrsereg. Jelesen a királyi udvarnokok' (*Aulae Regiae Familiares*) intézete — mellynek vagy legalább ahhoz hasonlatosnak okleveles nyomai már régibb időkben fordúlnak elő [12]) — Mária Terézia által ujíttatott fel 1773 május 1-ről kelt rendelete által, melly a királyi udvarnokokat az udvari diszelgésre vonatkozó kitüntetésekben részesíti. A m. kir. nemes testőrsereg 1760-ban állíttatott fel, kapitánya az 1765: 6 által az ország zászlósaihoz soroztatott; az 1827: 36 ezen intézményre vonatkozólag több intézkedést foglal magában. [13])

A m. kir. lakásról l. Schwartner, Statistik II, 21. §. Fényes, Statistika II, 10. §. Cziráky, 340. 341 §.

[11]) Az ország' zászlósairól alább lesz szó az országos rendek' szervezeténél; nemkülönben a Sz. István vitézrend' lovagjairól a rendek' osztását tárgyazó felségjognál.

[12]) Schwartner, Statistik II, 26 §. h) jegyz.

[13]) Hogy a magyar nemzetnek a hétéves háborúban mutatott vitézsége s az uralkodó ház iránt tanusított hűsége valamenynyire megjutalmaztassék : Mária Terézia 1760 sept. 11. leirata által elhatározá — a királyi udvar' fényére s a magyar ifjak' müvelésére — egy kir. nemes testőrsereget felállítni; e czélra az ország' rendei 1764-ben száz nemes ifjuból álló testőrseregre évenként százezer forintot ajánltak olly móddal, hogy az alkalmas ifjakat magok a vármegyék ajánlják; ez összeghez Erdély húszezer forintot csatolt, s így az egész lovas testőrsereg százhúsz nemes ifjuban állapíttaték meg; II. József alatt feleszámra leszállíttatván, II. Lipót által teljes számára visszaállíttaték ugyan,

Végre a királyi méltóság' kitüntetésére szolgálnak még különböző tisztességek, mint a királyérti egyházi imádság, [14]) halálakor közönséges országos gyász; születési s névnapjának köz megünneplése; az udvari szertartások; az ünnepélyes fogadtatások utazásai' alkalmával, stb.

---

de csakhamar a drága idők miatt többrendbeli viszontagságokon ment keresztül, és 1848-ig eredeti erejére többé vissza nem vitetett. E korból az ide tartozó országgyülési tárgyalásokat lásd: 1807 irományok 326—334. 526—529 l. 181$^{1}/_{2}$ irom. 414. 468. 491 l. 182$^{5}/_{7}$ irom. 412. 812. 1356. 1484. 1545. 1612. 1642. 1665 l. 183$^{2}/_{6}$ irom. VII, 123. 350. 684 l. 1840. irom. III, 337 l. 1844 irom. III, 235. 240. IV, 207 l. Az 1827 : 36 pontjai a következők: 1. hogy a testőrség' számára az eleség- és lóportiók az ország' szomszédos törvényhatóságai' kebelében vásároltassanak, és minden cs. kir. vámfizetésektől mentesíttessenek; 2. hogy bevételei s kiadásai felől magyar vagy latín nyelven vezetett számadásai a m. kir. helytartótanács elébe terjesztessenek; 3. hogy a Magyarország' részéről fölveendő testőrök a magyar nyelvben jártasak, s az illető törvényhatóságok' részéről ajánlva legyenek; s kiléptök után is, mennyiben a megkivántató tulajdonságok- s ösméretekkel birnak, nemcsak katonai, hanem polgári szolgálatban is Ő felsége által alkalmaztassanak. Ez alkalommal egyszersmind az intézet' adósságai' letisztázására 100,000 forint egyszer mindenkorra ajánltatott. Egy 1808-beli királyi rendelet a fölveendőkben megkivánja, hogy az iskolában a bölcsészeti tanfolyamot bevégezték, s a hadseregben két évig mint tisztek vagy legalább hadapródok szolgáltak legyen. Schwartner, Statistik II, 26 §. Fényes, statiszt. II, 17 §. A régi magyar királyok' palotás seregéről l. Pusztay, die Ungarn I, 395 l.

[14]) Már Kálmán' végz. II, 6. fej.

32. §.

Folytatás. A királyi család.

A királyné, vagyis a király' neje férje' méltóságában, czimében s rangjában részesúl: de nem a királyi hatalom' gyakorlásában. A királyné ősi szokásnál fogva szintén megkoronáztatik, a királyi koronázástól valamennyire különböző szertartással: ugyanis fejébe házi korona tétetik a veszprémi püspök által, a fölkenést az esztergami érsek viszi véghez, ki az ország, sz. koronáját is jobb vállára illeszti. A régebben a királynéi méltósághoz kötött gazdag jószágoknak ujabb időkben nincs nyoma; egykori saját udvara- és zászlósainak is maradványát csak a veszprémi püspök' kanczellári czimében szemléljük, megfelelőleg egykori valóságos tisztségének, mellyet mint a királyné örökös kanczellárja viselt. Jegybére, valamint jövedelmei özvegysége' esetére, házassági kötések által határoztatnak meg; s udvarának méltóságához illő fenntartásáról a király (és császár) gondoskodik. [1])

[1]) A királynék' befolyásáról, mellyet nem ritkán gyakoroltak az ország' köz ügyeibe, gyakorolt hatalmukról, különösen sajátjukból tett adományaikról, különböző természetű, ugymint a királynéi méltósághoz kötött, vagy jegybérül adott, vagy tulajdonúl nyert jószágaikról, udvarukról s koronáztatásukról lásd bővebben:

Pray, Commentatio hist. de vetere reginas coronandi more, et quid inde iuris consequutae videntur. Posony 1792.

De iure coronandarum reginarum Hungariae disquisitio. Posony 1792.

A királyi herczegek' méltóságai, tettei s viszontagságai a régibb magyar államtörténetben nevezetes helyet foglalnak el. Sz. István' korától fogva I. Lajosig a királyfiak gyakran Magyarországnak, vagy a kapcsolt országoknak bizonyos részét nyerték kormányzás végett tág terjedelmű, de a királyi felségnek alárendelt hatalommal; sőt II. Endre és IV. Béla még életökben megkoronáztatott elsőszülöttjeiknek, mint ifjabb királyoknak, az ország' tetemes részét átengedték külön kormányzás végett: mi az országot többrendbeli sajnos polgárháboruba bonyolította. Sőt az ausztriai ház' uralkodása alatt is gyakrabban történt, hogy az öröködési rend megállapítva nem lévén, a királyok utódaikat az ország' megegyezésével még életökben megkoranáztatták, a nélkül azonban, hogy ezek a felségjogok' gyakorlatában s az ország' kormányzásában az uralkodó király' világosan kifejezett akaratja s az országrendek' megegyezése nélkül részesíílhettek volna, s a nélkül hogy a királyi hatalom' vagy az ország' megosztásáról csak szó is lehetett volna. Illy koronázás' legujabb példáját az I. Ferencz' életében megkoronázott V. Ferdinándban szemléljük; melly alkalommal az 1830: 1 ál-

---

Reflexiones ad disquisitionem de iure cor. reginarum Hung. Pest 1792.

Gustermann, Ung. Staatsrecht I, 270—275 §. Rosenmann, ius publ. 48 l. Cziráky 115. 116. 123—128 §. Schwartner, Statistik II, 27 §. Fényes, statiszt. II, 18 §.

Bartal, comm. III. könyv. 7—9 §. Pusztay, die Ungarn I. 401—418 l.

A királynék' koronázásának szertartásairól lásd különösen: Schwandtner, Scriptores I, 519—527 l. s az 1792. 1808. 1825-diki országgyülések' naplóit.

tal kimondatott, hogy a fő hatalom' s felségjogok' gyakorlása az uralkodó királynál teljesen megmaradván, az újan megkoronázandó király az uralkodó király' világos akaratja s az országrendek' beleegyezése nélkül az ország' kormányzásába nem fog elegyedni; s az 1830: 2 által rendeltetett, hogy azon naptól számítva, mellyen az újan koronázott király az uralkodást átveendi, hat hónap alatt, az 1791: 3 értelmében, országgyülést hivjon egybe, mellyen királyi hitlevelének törvényczikkelybe igtatása is eszközöltessék: a véghez vitt koronázás' hatánya az lévén, hogy a megkoronázott koronaörökös elődje' halálával mindjárt a királyi hatalom' teljes gyakorlatába lép, mi okból az ország' törvényes királyai sorában számíttatik, ha bár az uralkodás' valóságos átvételét meg nem érte volna. [2]) Különben a királyi herczegek' s herczegnők' javadalmairól törvényeinkben semmi sem foglaltatik.

---

[2]) Példa rá IV. Ferdinánd. A m. kir. herczegek- s herczegnőkről lásd bővebben: Eusebius Verinus, comm. de haered. iure. 29 s köv. §. Novotny, Sciagraphia I, 239 s köv. l. Gustermann, ung. Staatsrecht I, 276—284 §. Cziráky, 129—131 §. Schwartner, Statistik II, 28 §. Pusztay, die Ungarn I, 419 s köv. l.

Bartal, comm. több ide tartozó helyen.

33. §.

A király' felségjogai; és pedig: I) a törvényhozó hatalom gyakorlása körül.*)

A törvényhozó hatalom' gyakorlása a királynak és az országgyülésen képviselt országnak közös joga: miszerint valamint az országgyülés a király nélkül (1635: 18), azonképen a király az országgyülés' hozzájárulása nélkül, tehát országgyülésen kivül, törvényeket nem alkothat, törvényhozó hatalmat átalában nem gyakorolhat. E tekintetben világos és félremagyarázhatatlan az ország' egyik legfőbb alaptörvényének, az 1791: 12 törvényczikkelynek rendelete, [1]) melly így szól:

*) Rosenmann, ius publ. 93 l. Petrovics, introd. 28—40 l. Virozsil, spec. II, 25—33 l. Cziráky, 364—371 §.

[1]) A törvényhozó hatalom' gyakorlásának a király és nemzet közötti eme közössége egyik legősibb intézményünk, mellynek világos nyomai már a vezéri korból kideríthetők (Béla kir. névtelen jegyzöje 6. 40. fej. Bartal, comm. II. könyv. 39. 40. §.); mellynek a királyság' alapítása óta is szakadatlan gyakorlatát olvassuk le történeteink' és törvényeink' lapjairól — mirészben elég Sz. István (II, 23 fej. 27 fej. 1. §. 33 fej. 1. §. 35 fej.), Sz. László (I, elöbeszéd 1. §. II, 1. fej. III, 1. fej.), Kálmán (I. 1. fej.) végzeményeire, II. Endre' arany bullájára (elöbeszéd 3, §.), Károly' végzeményére a törvénytárban (elöbeszéd 1. §.) utalni Zsigmond' kora előtt, ki már (III. végz. előbesz. 3. §. és VI. végz. előbesz. 2. 3. §.) törvénynek világosan csak azt nevezi, melly országgyülésileg alkottatott; s kinek kora után ezen jogelv a magyar nemzet' jogi öntudatában s országos gyakorlatában még

„Ő sz. Felsége készséggel elösméri, hogy a törvények' alkotásának, eltörlésének, magyarázásának hatalma, Magyarországban s a kapcsolt részekben — épségben maradván az 1741: 8 rendelése — a törvényesen koronázott fejedelemnek s az országgyülésre törvényesen összejött országrendeinek közös hatalma,

---

erélyesebb s teljesebb hatályban felösmérhető — miszerint Verbőczy is (Hk. II, 3) azt illy szavakkal fejezte ki: „De azon kérdés kerül értekezés alá: valljon a fejedelem magától alkothat e törvényeket és határozatokat, vagy szükséges, hogy a nép' egyezése is hozzájok járúljon? 1. §. Mire nézve meg kell jegyezni, hogy noha régente, midőn még a magyar nemzet pogányok' szertartásával élt, s nem király, hanem vezér és kapitányok által igazgattatott, a törvény- és rendelethozás egész joga nálok volt. 2. §. De miután a köz keresztény hitre tértek, és magoknak önként királyt választottak: mind a törvényhozás', mind minden birtokadományozás' és birói hatalom' joga ez ország' szent koronája' hatóságára, mellyel Magyarország' minden királya meg szokott koronáztatni, s következőleg törvényesen rendelt fejedelmünkre s királyunkra az uralkodással és kormányzással együtt átruháztatott. S így ezentúl a királyok a népet összehíva és megkérdezve kezdettek törvényeket alkotni; mint ez korunkban is történni szokott. 3. §. Azonban a fejedelem tulajdon indulatjából és önkényesen, főleg isteni és természeti jogot sértő s az egész magyar nemzet' régi szabadságának ártó dolgok iránt, rendeleteket nem hozhat; hanem a nép' összehivása- s megkérdezésével: vallyon neki az ollyan törvények tetszenek- e vagy sem? kik midőn azt felelik, hogy igen, az illyen végzések . . . törvényekül tartatnak“ . . . a mint ezt országgyülési törvényeink' szakadatlan sora tanusítja, mellyek közöl az elv' kifejezése tekintetében a többi között az 1635: 18, és 1715: 3, 1. §. kiemelendök, míglen a magyar alkotmányos rendszer' emez egyik legfontosabb jogelvét az 1791: 12 tökéletesebb szabatos alakban s elmagyarázhatatlan értelemmel kifejezé. Hasonló értelemben szólott Erdélyre nézve az 1791: 7. 8.

és ennél fogva országgyülésen kivül nem gyakorolható; és kegyelmesen kijelentette, hogy az országrendei' eme jogát épségben fenntartandja és valamiképen azt dicsőűlt elődeitől átvette, azonképen azt felséges utódaira sértetlenűl átszállítandja, — biztosítván az ország' karait és rendeit affelől, hogy az ország és kapcsolt részei soha sem fognak hirdetvények *(edicta)* vagy úgy nevezett nyiltlevelek *(patentales)* által, mellyek különben is soha az ország' semmi bíróságainál el nem fogadhatók, kormányoztatni; nyiltlevelek' kibocsátása csupán csak azon esetre tartatván fenn, midőn a törvénnyel különben is megegyező dolgokban a kihirdetés csak is ezen egy módon volna eszközölhető." [2]) Miszerint:

1). A törvényhozó hatalom' gyakorlása körüli felségjog csak a törvényesen koronázott királyt illeti, s az uralkodást örökjoga alapján átvevő király a koronázás előtt, már az 1791: 12 szavai és értelme szerint, annak élvezetébe nem lép; sőt a koronás király is a törvényhozó hatalmat sohasem magára szabad akaratából, hanem csak az országgyüléssel közösen gyakorolhatja.

2). Az itten szóban forgó felségjog' korlátoltsága egyaránt értendő a törvényhozó hatalomnak minden nyilvánulásáról, törvények' tulajdonképeni alkotásában úgy, mint törvények' eltörlésében (egészben vagy részben, vagy módosítás által) és magyarázásában; és az állodalmi élet' minden viszonylatait és ügyeit illetőleg,

---

[2]) Az 1791: 12, az ország' ezen s más alapjogai' történt megsértései következtében az 1827: 3 által ujra világosan alaptörvény gyanánt elösmértetik s megerősíttetik, más alaptörvényekkel egyetemben.

3). A törvényhozó hatalom' gyakorlása körül a királyt különösen illető jogok a következők:

A törvény-kezdeményezés' joga: a mint ezt már Verbőczy Hk. II, 3, 3. §. és az ország' állandó gyakorlata tanusítja; miszerint hozandó törvények iránti javaslatok az országgyülés elébe királyi előterjesztvények által is vitetnek.

A törvény-szentesítés' joga: miszerint nemcsak hogy a király' hozzájárulása s beleegyezése nélkül az országban törvény létre nem jöhet, a mint ezt az 1635: 18, 1. §. is tanusítja; hanem formaszerint a törvény' kötelező erejét a király alapítja meg a törvénynek megszentesítése által, mint a Hk. II, 3, 5. §. mondja: „Mellyek (t. i. törvények) azonban mindnyájan különösen a fejedelem' s nem a nép' határozatainak neveztetnek"; valaminthogy csakugyan Sz. Istvántól kezdve a legujabb időkig az országgyülésen hozott s a király által szentesített törvények királyi végzemények *(decreta regis)* gyanánt jelennek meg. A törvényszentesítés' joga a koronát kizárólag s szabadon illeti, úgy hogy annak megadására valamelly esetben a király jogilag kötelezve nincsen. [3])

A törvény-kihirdetés' joga, melly a koronának szinte kizáró joga: miszerint a szentesített törvény ünnepélyes alakban kiadva nyujtatik át a felség részéről az országgyülésnek s küldetik meg az ország' törvényhatóságainak, további közzététel és foganatosítás végett. [4])

---

[3]) Azt a mi e tekintetben az 179⁰/₁-diki országgyülésen vala inditványozva, l. 1791 országgy. irom. 112 l. IV. pont.

[4]) Az ide tartozó részleteket lásd a IV. fejezetben a törvényhozó hatalom' gyakorlásáról. A királynak az országképvi-

4). Az ország' alkotmánya, az 1792: 12 világos értelme szerint, határozottan tiltja az országnak hirdetvények és úgy nevezett nyiltlevelek általi kormányoztatását: [5]) mellyekre senki semminemű jogot nem alapíthatna, miután azok soha az ország' semmi bíróságainál el nem fogadhatók. Illy hirdetvények vagy nyiltlevelek, mint a korlátlan fejedelmi hatalom' kifolyásai, ellenkeznek az ország' azon alkotmányos alapjogával: miszerint a törvényhozó hatalom a törvényesen koronázott király által is sohasem magára, szabad akaratából, hanem csak az országgyüléssel közösen gyakorolható; mert azok, törvényszabályoknak akár fennálló országos törvények ellen, akár a fennálló törvények mellett ideiglenes erővel állapítása által, a törvényhozó hatalomnak a király által épen illyen alkotmányellenes egyoldalú, kény szerinti gyakorlását foglalnák magukban. Mi okból nyiltlevelek' kibocsátása csupáncsak azon esetre tartatott fenn, midőn a törvénnyel különben is megegyező dolgokban a kihirdetés csak is ezen egy módon volna eszközölhető; természet szerint akkor is azok csak ideiglenes kötelező erővel birhatván. Hol még az megjegyzendő, hogy az 1848: 3 szerint bár-

---

seleti testület fölötti jogai is lényeges kapcsolatban állnak a törvényhozó hatalom' gyakorlásával, miután ez az országgyülési müködés' egyik legfőbb tárgyát képezi. Ezen jogokról az alább következő §-okban van szó.

[5]) E határozat kapcsolatban áll egyszersmind az 1790 : 10 határozatával, miszerint Magyarország a maga saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok' módjára igazgatandó : hol a korlátlan fejedelmi hatalom' győzelme s az országrendi jogok' elgyengitése után, a fejedelmi kényhozta törvények illy országfejedelmi parancsoló nyiltlevelek' és hirdetvények' alakjában adattak ki.

melly királyi rendelés csak úgy lévén érvényes, ha az illető magyarországi miniszter által is aláiratott, ugyanez a jelen pontban érintett királyi rendeletekre is értendő: miszerint ha előforduló hasonló szükség' esetén, millyent az 1791: 12 tesz fel, ideiglen kötelező törvényszabályoknak, természet szerint a fennálló törvények rendszerén belől, törvényt, jogot nem sértve, királyi rendelés általi kibocsátása forogna fenn, az szinte csak az illető magyarországi miniszter' hozzájáruló aláirása mellett történhetnék. Egyébiránt nyilvánvaló, hogy az országgyülés kiszabott időnkénti és pedig most már évenkénti tartása iránti szabály' épségben tartása mellett, illy ideiglenes rendszabályok' kibocsátásának szüksége s esete csak igen ritkán s igen rendkivüli körülmények között merűlhet fel. [6])

[6]) Az előadottakból kitetszik, hogy a törvényhozó hatalom gyakorlásának közössége nem olly értelemben veendő, mintha azt illető egyes jogozatok a koronát különös előjogai gyanánt nem illetnék; hanem értendő a törvényhozó hatalom' gyakorlásának összeségére, — miszerint törvény, ama hatalom gyakorlata' két tényezőjének egybehangzó müködése s egyezése nélkül létre nem jöhet. Sem pedig nincs a törvényhozó hatalom' király és országgyülés közötti közösségének azon értelme, mintha az úgy volna megosztva, miszerint a törvénykezdeményezés csak az országgyülésnek volna joga, a királynak pedig csak az általa elfogadott törvényjavaslatnak megszentesítése vagy visszautasítása; vagy megforditva (a mint alább ki fog tetszeni, hol az országgyülés jogairól lesz szó), mintha a törvénykezdeményezés csak a korona' joga volna, s az országgyülés csak annak elfogadására vagy el nem fogadására volna szorítva.

34. §.

II. A király' felségjoga a végrehajtó hatalom' gyakorlása körül.*)

A végrehajtó hatalom a királyt egész terjedelmében, vagy is az államélet minden egyes viszonylatai s tárgyai tekintetében illeti, és pedig az országgyülésnek minden egyenes részesedése nélkül: mint az nemcsak a monarchiai államalkat' s királyi hatalom' természetével megegyez; mint azt nemcsak az ország' állandó gyakorlata [1]) s összes politikai, jelesen kormányzati rendszerének szemlélete és régibb törvények is tanusítják; mint arra a királyi hitlevélbe s gyakran a törvényczikkelyekhez igtatott záradék is: „mindazokat mind magunk megtartandjuk, mind mások által meg fogjuk tartatni ..." utal; és a mint azt az 1791: 12 világosan kifejezi, [2]) mondván: „A végrehajtó hatalmat pedig a királyi felség csupán a törvények' értelmében gyakorlandja", — és az 1848 : 3, 2. §. is megerő-

---

*) Cziráky, 423—428 §. Virozsil, Spec. II, 33—36 lap.

[1]) Erőtlen, gyarló királyok alatt, az ország' zavaros állapotában találjuk némelly példáit annak, hogy az országrendek néha a kormányhatalmat is részben magokhoz ragadták : mellyekből azonban a király' kormányjogai' rövidségére következtetéseket úgy nem lehet vonni, valamint nem az ország' alkotmányos politikai rendszere ellen a királyi kormány' részéről az ország' és nemzet' jogai' csorbítására nem egyszer megkisértett törekvésekből.

[2]) Hasonló értelemben szólott Erdélyre nézve az 1791 : 8.

síti. E végrehajtó hatalom magában foglalja a törvényes jogállapot' megvalósítását s fenntartását, a törvényeknek az erre vezető jogszerű eszközök' megválasztása s alkalmazása általi foganatosítását, és átalában az alkotmány' és törvények' korlátai között az ország' czélja, az ország' és honpolgárok' érdekei' igényéhez képesti intézkedést és cselekvést.

A végrehajtó hatalom a királyt tehát függetlenűl, de nem korlátlanúl illeti. Ugyanis:

1). Korlátokat szab, az ország' ősi alkotmányos rendszerének szelleméhez s gyakorlatához képest maga az 1791: 12, kijelentvén, hogy a végrehajtó hatalom a királyi felség által csakis a t ö r v é n y e k' é r t e l m é b e n gyakorlandó; minek jelentősége e kettőben nyilvánúl, miszerint: a király a végrehajtó hatalmat csak alkotmányszerű tiszti műszervei által s a törvényes és szokásos formák' megtartásával gyakorolhatja; és a végrehajtó hatalom' körébe eső ügyek' intézésében a törvények' anyagi határozatai megtartandók, ott is, hol részletező törvényszabályok hiányzanak, az alkotmány' és törvények' összes szellemét és következetességét szem előtt tartva. Mire nézve már régibb törvények (mint 1507: 7; 1543: 31) ügyekeztek különös biztosítást szerezni, ujabb törvények, (mint főleg az 1791: 14) különös biztosítékot nyujtani; mit a királyi felség' részéről átalánosan kikötöttek az ország' ugyanazon alaptörvényei, mellyek az uralkodó ház' trónöröködési jogát megállapították; mit átalánosan és teljes kiterjedésben fogad a király hitlevelében és koronázási esküjében; mire nézve, ha az ország' törvényeivel ellenkezni látszó kormánytények fordúlnak elő, ezek az ország' méltó sérelmeire, országgyülésileg orvoslandókra nyujtanak alkal-

mat:[3]) legujabban pedig az 1848: 3 ügyekezett a független felelős magyar miniszterium' felállítása által tökéletes biztosítékot létesítni, és az ország' alkotmányos rendszerének és törvényei' épségbentartásának biztosítását a felség személyes szentsége- és sérthetetlenségével összeegyeztetni.

2. Korlátokat szabnak az országot a közigazgatás' és törvénykezés', tehát a végrehajtó hatalom' körében illető, s a törvényhatóságok által, a királyi fő hatalomnak ugyan alárendelve, de önálló hatáskörrel gyakorolt jogai: melly törvényhatóságok' szervezete és törvényes jogköre világosan mutatja, miszerint a végrehajtó hatalomnak a király' kezében közjogi iróink által többnyire állított kizárólagossága az ország' törvényes politikai rendszerében valósággal nem gyökerezik.

---

[3]) Ezeknek az országgyülési végzeményekben minden korból számos példái fordúlnak elő; de jelen korunkra nézve e tekintetben legtanulságosabb az 179⁰/₁- és 182⁵/₇-diki országgyülés. Különösen kiemelendő pedig a legujabb korból az 1827: 3. „Ő szentséges Felsége, a Karok- és Rendeknek a sarkalatos törvények' hatályukbani fenntartása iránt, a mult eseményekből — mellyek' hatányai ugyan már kegyelmesen megszüntetvék — támadt aggodalmukat eloszlatandó: teljesen meg lévén arról győződve, hogy a király' és ország' boldogsága a törvények' pontos megtartásán és épségén alapszik, és ha akár a király', akár az országrendek' jogai valamiben csorbíttatnak, a törvényeknek s az ország' törvényes rendszerének századok' gyakorlata által szilárdított szervezete megdőlend, kegyelmesen kijelenteni méltóztatott: hogy fő gondja leszen ezen országnak, koronázási esküje által erősített alkotmányát minden időben oltalmazni s fenntartani, s annálfogva az 179⁰/₁: 10. 12. és 19. törvényczikkelyt mind maga állandóan megtartandja, mind mások által meg fogja tartatni.“

3. A végrehajtó hatalom' körébe eső felségjogok' gyakorlata a királyi felség' részére az 1791: 3 által már az uralkodás' örökjogon való átvételétől kezdve a koronázásig is biztosítva van: „. . . épségben maradván azonban időközben az örökös király' mindazon jogai, mellyek az országnak köz- s az alkotmánnyal megegyező igazgatására tartoznak, épségben maradván nem kevésbé az ugyanazon király' irányában tartozó alattvalói hűség' kötelességei."

4. Az 1848: 3, 2. §. szerint: „Ő felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó az országban s ahhoz kapcsolt részekben, a korona' egységének s a birodalom' kapcsolatának épségben tartása mellett, a végrehajtó hatalmat a törvény' s alkotmány' ösvényén teljes hatalommal gyakorolja." [4])

35. §.

A király' felségjoga a kath. egyház' ügyei körül.*)

Magyarország' apostoli királyának felségjogai között kitünő helyet foglal az, melly a katholika anya-

---

[4]) Ez esetre az akkori nádor cs. kir. főherczeg István' személye hasonlóképen sérthetetlennek nyilváníttaték.

*) Kollár, hist. dipl. iuris patronatus apost. regum Hung. Bécs 1762. Ugyanattól: De originibus et usu perpetuo potestatis legislativae aria Sacra apost. regum Hung. Bécs 1764.

Szvorényi, Hist. eccl. regni Hung. Amoenit. Győr, 1796. VI, 1 sz. 1—131 l. a királyi kegyúri jogról.

Schwartner, Statistik II, 31 l. Cziráky, 466—484 §. Virozsil, spec. II, 13—19 l. Körmöczy, emlékek I. S lásd még e tárgyban a magyar egyházi jog' iróit.

szentegyház' egyházi ügyeit tárgyazza; [1]) s **legfőbb királyi kegyuri jog'** nevezete alatt értetik. [2]) Eredete a királyi méltósággal egykorú, s a jelen korig a magyar korona' egyik legkitünőbb előjogát képezi, melly számos törvények s az ország' állandó gyakorlata által századokon át a római szent széknek mindennemű igényei' ellenében erélyesen fenntartatott. Mellynek erejénél fogva:

1. A király adományoz [3]) minden nagyobb egy-

[1]) A fő hatalom' működésének alakjára vonatkozó, úgy nevezett alaki felségjogok után tárgyalandók az államélet' különböző viszonylataira s tárgyaira tartozó úgy nevezett anyagi felségjogok.

[2]) Kegyúri jog, mert szerzésének eredeti alapja, egyházak' alapítása s javadalmazása, a közönséges egyházi jog' szabályaival egybehangzó; királyi jog, mert a magyar sz. koronának elidegeníthetetlen sajátja; legfőbb kegyúri jog, mert természete- s tartalmára lényegesen különbözik a közönséges egyházi jog szerinti magán kegyúri jogtól.

[3]) Verbőczy Hk. I, 11. ezt négy okból származtatja: 1. Először az egyházak' alapítása tekintetéből; mivel Magyarország' királyai maguk lévén minden egyházak', püspökségek', apátságok' és prépostságok' alapítói az országban, ezen alapítás által minden pártfogási, kinevezési, választási és javadalom-adományozási hatalmat maguknak szereztek. 2. Másodszor a kereszténység' fölvétele tekintetéből, mivel a magyarok Sz. István király' apostoli buzgolkodása által teríttettek a keresztény hitre. 3. Harmadszor törvényes elévülés' tekintetéből; mivel a magyar királyok Sz. István' korától kezdve századokon át valóságos és békés gyakorlatában és birtokában voltak ezen jognak, és így az egyházi s apostoli sz. széki jogok' elévülési idejét is több ízben régen tulhaladták. 4. Negyedszer, mivel az országnak e szabadsága a javadalmak' adományozására nézve a kostniczi közönséges egyházi gyülésen is elösmértetett és esküiszentségével megerősíttetett. E királyi kinevezés' jogát csaknem ugyanezen ok-

házi javadalmat, vagyis kinevez [4]) érsekeket, püspököket, apátokat, prépostokat, világiakat és szerzeteseket, jószágosokat és czimzeteseket, valamint kanonokokat: [5]) a pápának csak a király kinevezte főpapok' megerősítése lévén fenntartva, — úgy azonban, hogy még ezen megerősítés' megtörténte előtt a királyi felség által kinevezett püspök (kivévén a püspöki rend' s a lelki ügyekbeni törvényhatóság' jogait), mihelyt kineveztetése közzé tétetett, püspöki czimet s rangot ölt, és a király iránti hitet letévén s a m. kir. udv. kamara által beigtattatván, a jószágos magyarországi megyés püspök' jogaiba belép. E jog' gyakorlatában, eme pápai megerősítésen kivül, a királyt az ország' törvényei csak annyiban korlátolják, hogy az egyházi javadalmakat alkalmas és érdemes honfiaknak (nem pedig külföldieknek, idegeneknek) ingyen adományozza, s azokat hosszabb ideig ürességben ne hagyja. [6]) Miszerint akár

szerekkel védte Pázmán Péter bibornok s esztergami érsek, midőn az ellen II. Ferdinánd' idejében a római sz. szék felszólalt vala. I. Mátyásnak e tárgybani erélyes nyilatkozatát l. K o l l á r n á l, hist. dipl. 15. fej. Az 1493 : 31 vízbefojtás' büntetését mondá arra, ki Magyarországon egyházi javadalmakat, az ország' régi szabadsága ellenére, mástól mint a királytól szerezne. Ide tartoznak még: 1471 : 18; 1498 : 56; 1504 : 10; 1526 : 21; 1567 : 31; Bécsi békekötés 1606 : 5; 1741 : 15 stb.

[4]) A király nem praesentál vagy postulál, hanem kinevez *(nominat)*, s a javadalmat adja, adományozza *(dat, donat, confert)*.

[5]) 1772-ig a kanonokokat a királyok helyett a püspökök nevezték, de ekkor Mária Terézia e jogot visszavette, s 1802 óta ismét minden kanonokot a király nevez.

[6]) 1439 : 5; 1453 : 3; 1458 : 7; II. L. László' megerősítő végz. 11. §. 1495 : 30—32; 1498 : 26. 67; 1504 : 10. 27; 1526 : 21; 1550 : 18; 1552 : 42; 1569 : 36; 1681 : 27; 1741 ; 15.

főpapok. akár más egyházi kegyurak illy egyházi javadalmak' adományozásának jogával csak királyi engedély' alapján birhatnak; [7]) miszerint a kik illy kegyuri jogot vesznek igénybe, azt a király előtt bizonyítni tartoznak, különben az a királyi felségre szállván át, valaminthogy nem hiányzanak a korona' részére visszakövetelt hasonló kegyuri jogok' példái. [8]) Végre egy személynek egynél több javadalmat adományozni a királynak sem szabad, [9]) kivévén ha illy személy' bővebb ellátásáról igazságos oknál fogva volna szükség gondoskodni [10]) Ugyanezen kinevezési jogánál fogva egyszersmind az illy javadalmasokat, az egyház' és közállomány' javát tekintve, egyik javadalomból a másikba átteheti.

2). Új érsekségeket s püspökségeket állíthat fel, a fennállók' megyéit feloszthatja, s azokat a már fennállók' jövedelmeinek egy részével javadalmazhatja: melly jogot a magyar királyok a magyar egyházmegyék' első alkatójától kezdve a legujabb időkig gyakoroltak: [11]) a bevett szokás szerint utólag mindig a pápai

---

[7]) 1435 : 21; 1486 : 37; 1498 : 67, 2. §. 1526 : 21; 1723 : 55.

[8]) 1518 : 15; 1553 : 9; 1569 : 36.

[9]) 1471 : 13; 1498 : 56; 1507 : 13; 1514 : 59; 1518 : 15; 1518 : 6; 1648 : 98; 1723 : 55, 3. §.

[10]) 1647 : 98, 2. §. 1723 : 55, 3. §. milly példákat az 1498 : 56, 1. §. 1500 : 31; 1504 : 27, 3. §. 1507 : 13 tüntet fel.

[11]) Pray, spec. Hierarchiae Hung. Posony 1776 —79 II. Igy legujabban Mária Terézia nyolcz új, részint latín, részint görög szertartású püspökséget állított fel, Ferencz az egri püspökségből a hasonnevű érsekséget és a kassai s szathmári püspökséget alkotta.

megerősítést kikérvén. Egyházi javadalmakat átalában alapíthat, az eltörölt vagy elpusztúlt egyházi javadalmakat más ájtatos, jótékony vagy oktatási czélokra fordíthatja; [12]) szerzetes rendeket az országba behozhat, eltörölhet, korlátolhat, helyreállíthat. [13])

3). Mint az egyházak legfőbb kegyura, az egyházakat jogaikban megtartja, s gondoskodik, hogy mindennemű alapítványok, az alapítók' czélzatához képest kezeltessenek: [14]) mi különösen az alapított katholikus iskolákról is értendő. Gondoskodik az egyházak' s oda tartozó javadalmak' fennmaradásáról; hogy a javadalmasok kötelességeiket az egyházi és hazai törvények igényletéhez képest teljesítsék, [15]) különösen hogy javadalmaik' illető helyén lakjanak, [16]) a javadalmat ne terheljék vagy el ne idegenitsék, pusztúlni ne engedjék, s a király különösen azok' jövedelmeit, kik a rájok bizott egyházakat s javadalmakat pusztúlni vagy romlásnak

---

[12]) 1550 : 19, hol a rendek magok kérik a királyt, hogy elpusztúlt egyházak', káptalanok' s konventek' jószágait s jövedelmeit iskolák' felállítására fordítsa.

[13]) Szerzetes rendek' behozatalára vonatkozólag a királyi jogot ujabban elismeri az 1715 : 102; s szokásba jött az újan behozott szerzetes rendeket befogadottaknak, fekvő jószág' birhatásának jogával vagy a nélkül, törvényczikkely által nyilvánítni; l. 1687 : 20; 1715 : 73. 102; 1723 : 69; 1741 : 65; 1765 : 43; és több kir. rendeleteket, mellyekből szinte kiderül, hogy a király felségjogánál fogva a szerzetesek' szabályait vizsgálat alá veszi, tapasztalt ártalmaknak gátot vet, a szerzetes fogadalom' letételére megkivántató életkort határoz, külső főnökeikkeli egybeköttetésöket korlátolja vagy megszünteti.

[14]) 1791 : 23; s már előbb 1715 : 74; 1723 : 70.

[15]) Sz. László I, 8; 1550 : 13; 1715 : 60.

[16]) 1723 : 55; 1741 : 16.

indúlni engednék, zár alá vétetheti s a pusztuló egyház' vagy javadalom' helyreállítására fordíthatja. [17])

4). A király a megürült püspökségek' s egyéb királyi adományozástól függő egyházi javadalmak' jövedelmeit új betöltésökig húzza, végrendelet nélkül elhalt papok' vagyonából örököl, vagy folyamodásukra nekik végrendelkezési tehetséget ad, illy tehetséget nem nyertek' öröksége a Kollonicsféle egyességnek lévén alávetve. [18])

5. Gyakorolja, fő felügyelési jogából is kifolyólag, a királyi tetszvény' (*placetum regium*) jogát; [19]) mellynélfogva az országban semminemű pápai rendelvény királyi engedelem nélkül ki nem hirdettethetik; a római szent székkel való közlekedést korlátolja, a püspököknek a római pápa' kezébe leteendő egyházi esküjét megvizsgálja, valljon nem ellenkezik-e az alattvalói hűséggel, a szerzetes rendeket külföldi főnököktőli függés alól fölmenti. [20])

A király' eme felségjoga mindenben a görög egyesűlt egyházra is kiterjed. [21])

[17]) 1723 : 71.

[18]) 1715 : 16. A Kollonicsféle egyesség le van nyomtatva Pray, Spec. hierarch. Hung. I, 190 l.

[19]) Kollár, id. munk. de orig. et usu perp. potest. legisl. Benczúr, Was hat der Regent für ein Recht über päpstliche Bullen. Bécs 1782. E jogot királyaink a legrégibb időktől fogva gyakorolták, és szigorúan fenntartották; kivált midőn az apostoli szent szék' részéről jogaikban sértetteknek tartották magukat. L. egy példát Zsigmond' korából. Pray. Spec. hierarch. Hung. I, 92 l.

[20]) Vesd ö. fennebb [13]) jegyz.

[21]) Csakhogy az erdélyi fogarasi püspököt (most érseket) a megyei zsinat által választott három jelölt közöl nevezi ki.

36. §.

A király' felségjoga az országgyülés, mint nemzeti képviseleti testület' irányában.*)

A királyt bizonyos felségjogok az ország-képviseleti testület, ugymint az országgyülés fölött és annak irányában a monarchia' lényegénél fogva illetik. Mert habár az országgyülés a legfontosabb politikai jogokkal felruházott testület, melly az ország' sarkalatos jogainál fogva a törvényesen koronázott királlyal a törvényhozó hatalom gyakorlásában osztozik, s a nemzet' legéletbevágóbb érdekeiről, mint vére' és vagyona' felajánlásáról határoz: de épen mivel a nemzetet s az országot képviseli, a király fő hatalmának, mint maga a nemzet és ország, alá van vetve, és nem *souverain* gyülés: — a király az országgyülés' feje.

A király hivja egybe az országgyülést, [1]) minden

*) Cziráky, 380—382. 391. 411. §. Virozsil, spec. II, 92—96 l.

[1]) Ugyanazért a meghivó leveleket azokhoz, a kiknek joguk van az országgyülésen megjelenni, a király intézi sajátkezüleg aláirva. Ezen országgyülés hirdetési s egybehivási jog a királynak kizárólagos joga, habár a hazai történelemben nehány példáját találjuk mások, ugymint királynék, özvegykirálynék, királyi helytartók, kormányzók, vagy nádor által egybehivott országgyülésnek : hanem ez most csak a király' parancsából s a király' nevében történhetnék; és a mellyek a királyi tekintély' megvetésével tartattak valaha, vagy ő ellenére hivattak egybe, magokban semmisek, sőt azonfölül is nyilván semmiseknek nyilvánittattak, mint azt az 1715 : 31 is tanusitja. A király' ezen

évben, [2]) Pestre, [3]) s a mennyire a körülmények enge-

országgyülés hirdetési s egybehivási joga alól két törvényes kivétel létezik :

a) Ha új királyválasztás végett válnék szükségessé az országgyülés (mi az 1723 : 2, 11. §. és a kir. hitlevél 4. pontja szerint most már csak az ausztriai uralkodó háznak az 1723 : 1. 2. törvényczikk kijelölte minden ágábani kihalása esetére történhetnék) : azt törvényesen egybehivni az 1485 : 3 szerint, mellyet az 1681 : 1 is megerősít, a nádor' jogához tartozik.

b) Szükség esetére, ha a nádorválasztás esztendőn túl halasztatnék, az 1608 : 3 kor. elötti törvényezikkely a nádorválasztás' eszközlése végett országgyülés' egybehivására jogot az országbirónak, s ennek nemlétében a kir. tárnokmesternek tulajdonít, sőt azt méltósága' s tisztsége' elvesztése alatt kötelességévé teszi, mit az 1613 : 7 ; 1618 : 4 ; 1622 : 2 (II. Ferdinánd' hitlevele a 7. pontban) ; 1681 : 2 megerősít, s habár eddig foganatba soha nem volt véve, azért el nem avúlt.

[2]) Az 1471 : 1 országgyülések' évenkénti tartását határozá ; az 1498 : 1 a háromévenkénti egybehivást tűzé ki szabályúl ; az 1563 : 3 ismét az évenkénti országgyülések' szabályára tére vissza, hanem az 1655 : 49 újból az országgyülések' három-évenkénti megtartását állapítá, mit az 1715 : 14 is megerősíte, s ujból az ország' sarkalatos jogáúl nyilvánítá az 1791 : 13, és megerősíte az 1827 : 5. „Századok' gyakorlata s tapasztalata bizonyította, hogy országgyülések' tartása az ország' üdve- s jólétének legfőbb elömozdítója, és sérelmek' megszüntetése- és megelőzésének legüdvösebb szere : ennélfogva Ő sz. Felsége a Karokat és Rendeket biztositani méltóztatik affelől, hogy a mi országgyülések' tartásáról az ország' törvényeiben, jelesen az $179^{0}/_{1}$: 13 törvényczikkelyben rendeltetik, mulhatatlanúl foganatba veendi ;“ tehát, hogy minden három évben, s ha a szükség úgy hozza magával, elébb is megtartassék az országgyülés. Miglen e részben az 1848 : 4 az előadott módositást tette. Különben az egybegyülés' napját a király tüzi ki. Mi részben azonban még tekintettel kell lenni arra, hogy a koronázási országgyülés' határidejét az 1791 : 3 különösen megszabja ; l. fennebb 27 §.

[3]) Előbb az országgyülések' helyét a király határozta meg,

dik, a téli hónapokra: így szól a legujabb törvény (1848: 4, 1. §.). És:

A királynak joga van az országgyülés' összejött évi ülését prorogálni (elnapolni), s berekeszteni; [4]) sőt az országgyülést — a három év eltelte előtt is, a meddig különben rendesen a törvény szerint egy országgyülés tart — feloszlatni, és ekkor új képviselő-választást rendelni; de ez utóbbi esetben az országgyülés' összehivásáról akkép kell rendelkeznie, hogy ez az előbbinek feloszlatásától számítandó három hónap alatt összeüljön. [5]) Melly jog' gyakorlatában a király még olly módon korlátoltatik, hogy az évi ülés az utolsó évrőli számadás' és következő évi költségvetés' előterjesztése s az irántoki határozat' meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyülés fel nem oszlathatik (1848: 4, 5. 6. §.).

A király, mint az országgyülés' feje, azt vagy sze-

---

habár egyes törvényczikkelyek, mint 1635 : 79, 2. §. Posonyt, 1765 : 2 Budát határozá az országgyülés' helyéül; olly értelemben azonban, hogy annak kitüzése a körülményekhez képest mégis a király' hatalmától függjön.

[4]) Az 1649 : 44 határozá, hogy az országgyülések két hónapnál hosszabb időre ne nyujtassanak, hacsak (1723 : 7, 1. §.) a körülmények s fennforgó szükség' tekintetéből Ő felsége által meg nem hosszabbíttatnak.

[5]) A képviseleti testület' feloszlatásának joga által a politikai pártok fölött magasztos részrehajlatlanságban álló korona közbenjárúl a kormány s a képviseleti testület közötti lényeges, kivált elvi véleménykülönbségek' esetén; mert ámbár a képviselő testület az összes nemzetet képviseli, mégis nem maga a nemzet, s lehető, hogy a nemzet' valóságos köz meggyőződése ne osztozzék a képviselői többség' véleményében, azért annak kifejezésére új képviselők' választása által alkalom nyujtatik.

mélyesen, vagy e czélra küldött királyi biztosa által megnyitja;[6]) az 1848: 4, 7. §. szerint ő nevezi ki a főrendi tábla elnökét s másodelnökét a tábla' tagjai közől; királyi előterjesztvényei által ügyeket országgyülési tárgyalásra kitűz, s azoknak tárgyalás alá vételét megkivánja; jogában áll az országgyülési végzések' megerősítése vagy visszautasítása: mirészben a törvényhozó hatalom' gyakorlására különösen tartozók már fennebb (33. §.) voltak említve.

37. §.

A kiváltságoknak*), nemesség', czimek' s rendek' osztásának felségjoga.

A királyt illeti a kiváltság-adományozás' felségjoga: hogy azonban az adott kiváltságok érvényesek legyenek, a törvényesen koronázott uralkodó királytól kell adva vagy legalább megerősítve, a törvények értelmében, mások' jogai' sérelme nélkül, s a maga ünnepélyes módja szerint kell kiadva lenniök. [1])

---

[6]) Ez I. Ferdinándtól kezdve VI. Károlyig gyakran történt.

*) Itten csupán a kiváltság-adományozás' felségjogáról lévén szó, nem pedig a kiváltságok' összes jogtana adatván elő minthogy azoknak jelentősége, összeségökben véve, egyszersmind és pedig nagy mértékben a magánjog' rendszerére tartozik; a kiváltságok' erejéről, kellékeiről, s megszünéséről szóló tan a magánjogi rendszert tárgyazó munkákból (Kelemen, Kövy, Szlemenics, Frank) meritendő.

[1]) Hk. II, 7 s köv. cz. 1791 : 3. 32. „kiváltságok' adományozása jövendőre is csupán a törvényesen koronázott királyi felség mellett maradván;" 1741 : 4, 5. §. Erdélyben egyedárussági kiváltságok nem adományoztathattak, C.C. III, 15 és Ed. 15.

A kiváltságok között Magyarország' 1848 előtti alkotmányos rendszerében kitünő közjogi fontossággal birtak azok, mellyek által nemesség adományoztatik: minthogy az ország' nemesei, mint a szent korona' tagjai, a politikai jogok' kizárólagos élvezetében voltak (mert egyéb személyek s testületek illy jogokat az által gyakoroltak, hogy nemeseknek vétettek vagy tartattak). Nemesítési jogát a király honfiakra nézve kétféleképen gyakorolta: nemes jószág' adományozása, vagy czimeres nemeslevelek' *(armales literae)* adása által. Azonban miután nemes jószág a törvény' értelmében az volt, mellyen a nemesi fölkelésen kivül egyéb törvényes kötelezett szolgálat' és szolgáltatás' terhe nem feküdt, ilylyen tulajdonságú nemes jószág pedig a közteherviselés' elvét kijelentő 1848: 8 után többé nem létezhetik, a pusztán jószágadományozás általi nemesítés' fogalma sem lehet többé gyakorlati. Külföldiekre nézve e jog a honfiusítási kiváltságlevél' kiadása által gyakoroltatik, mirészben azonban, egyéb törvényes megkivántatóságok' teljesítése mellett, a honfiusítással járó jogok' teljes élvezetének megnyerése végett annak beczikkelyeztetése kivántatik, [2]) valamint szabad királyi városok' és kiváltságos szabad kerületek' szabadítási kiváltságára nézve. [3])

Hasonlóképen a király' felségjoga czimek- és rendeknek osztogatása, érdemek' jutalmáúl. [4])

---

[2]) 1550 : 77; 1604 : 19; 1687 : 26; 1715 : 23; 1741 : 17. 41; 1791 : 69; 1827 : 37.

[3]) 1687 : 17; 1715 : 107—109; 1751 : 27; 1791 : 29 30; 1807 : 4. 27.

[4]) Az aranysarkantyus vitézekről l. fennebb 27. §. és Bartal, comm. III, 23. l. Cziráky, 357 §. (1590-ig aranysarkantyus vitézek a koronázáson kivül is neveztettek); a Sz. György

38. §.

A legfőbb birói hatalom' felségjoga. Kegyelmezés' joga*).

A legfőbb bírói hatalom, mind polgári mind büntető ügyekben, a királynak felségjoga, kire — mint Verbőczy mondja, Hk. II, 3 „minden bírói hatalom' joga az uralkodással és kormányzással együtt átruháztatott": mi okból az oklevelekben gyakran legfőbb jogszolgáltatónak *(summus justitiarius)* neveztetik, [1] ki ezen hatalmát, mint számos törvények és oklevelek tanusítják, egykor nem ritkán személyesen, [2] utóbb a törvényesen szervezett s fő hatalma alá rendelt bíróságok által gyakorolta.

Hanem az 1791: 12 szerint: „a bíróságok' törvény által állapított vagy állapítandó rendje a királyi hatalom által meg nem változtatható, sem a törvényes itéletek' végrehajtása parancsok által meg nem akadályozható,

---

vitézekről l. Bartal, Comm. III, 23. l. Cziráky, 356 §., a sárkány-lovagrendről Cziráky, 355. §. Most fennálló tulajdonképeni magyar királyi érdemrend : Sz. István apostoli király' lovagjainak jeles rendje, alapítva Mária Terézia által 1764 május 6-dikán (Constitutiones insignis Ordinis Equitum S. Stephani, Bécs 1764), mellyről lásd Fényes, Statisztika II, 15 §. Cziráky, 358—361 §.)

*) Cziráky, 429—441. §. Virozsil, spec. II, 51—62 lap.

[1]) Erdélynek a legujabb időkig a fejedelem legfőbb birója volt a szó teljes értelmében : közvetlenül és legfelsőbb illetőségben a törvény' utján vagy folyamodványi uton trónja elébe vitt fontosabb polgári és büntető peres ügyeket eldöntvén.

[2]) Bartal, Comm. I, 317 s köv. l.

vagy mások általi akadályoztatása meg nem engedhető; sőt azok sem királyi sem valamelly politikai fő hivatal általi fölebbvizsgálat alá nem vonhatók: hanem a bíróságok, az eddig alkotott vagy ezután alkotandó törvények s az ország' bevett szokása szerint, vallásktilönbség nélkül megválasztandó bírák által tartandók." [3])

Gyakorolja pedig a király ezen legfőbb bírói hatalmat a királyi *curia* nevezete alá foglalt fő törvényszékek által, honnan az itéletek a király' nevében s a király' bírói pecsétje alatt adatnak ki. [4]) Egyébiránt a fő törvényszékeknek úgy, mint az ország' törvényhatóságai által gyakorolt, s átalában az országban rendezett minden törvényes bíróságnak biréi hatósága, a birói hatalom' gyakorlása iránti alaptörvényi határozat értelmében, rendes és nem pusztán a király' kénye szerint visszavonhatólag átruházott, bár a király' legfőbb bírói

[3]) E részben már régibb törvényeink tiltják: ügyeket vagy személyeket a bíróságok' rendes törvényhatósága alól önkényesen kivenni (1486: 21; 1495: 15; 1647: 92); a törvény' rendes folyamát parancsok vagy elvonások által háborgatni (1566: 25; 1613: 34; 1618: 13; 1655: 53; 1659: 45), törvénytelen parancsok a bírák által mellőzendők lévén, s a hamis előadóra törvényes büntetés várván (1471: 12; 1608: 6 kor. után; 1647: 137; 1681: 30; 1715; 19, 3 §.); a honfiakat akaratjok ellen a törvény' rendjén kivül bizottságokkal terhelni (1649: 42, 1715: 36; 1805: 5). S mindez a polgári és büntető bíróságra egyaránt tartozik. A király, mint személyére nézve szent és sérthetetlen, alattvalói' bíráskodása alá vetve nem lehet; hanem magánjogi ügyek- s kérdésekben a királyi fiscus törvény elé állani tartozik (1723: 51; 1741: 23); közjogi sérelmek az országgyülés elébe vitetnek orvoslás' eszközlése végett.

[4]) Az 1715: 7-ben némelly esetekben (az 1553: 49-hez képest) a király' személyes bíráskodására nézve foglalt szabály az 1791: 56 által változást szenvedett.

hatalmának törvényes módon alárendelt, ki ennélfogva a jogszolgáltatás' összes rendje fölött a fő felügyelést gyakorolja.

A király' legfőbb bírói hatalmából foly továbbá a nagyobb és kissebb kanczelláriájából a perjog' szabályaihoz képest kibocsátandó bírói parancsok' kiadása, [5]) s a törvényszékekhez az ügyek' ellátása iránti utasítások kibocsátása; valamint olly esetben, midőn törvény jelölte bíró hiányzanék, vagy az ügy különböző tekintetben különböző bíróságok alá esnék, birónak kiküldése. Gondoskodik továbbá a bíróságok' törvényes tekintélyének minden, bármelly méltóságú s állású megvetője elleni fenntartásáról s megsértői' fenyítéséről, [6]) valamint, nehogy valaki a törvény' ellenére az országon kivül vonassék törvény elébe. [7]) A törvénytelen magzatokat törvényesítheti, s a fő gyámjogot gyakorolja. [8])

Különösen pedig a büntető törvényhatóságra vonatkozólag: a törvény' rendjének meg nem tartásával intézett pereket megsemmisít; ártatlanságukat bebizonyítni kivánóknak a per' viszont fölvételét elrendeli, vádlottak' hirnevét becsületbe visszahelyezi, halálos ítéletek' végrehajtását felfüggeszti; különös esetekben *salvus conductus*-t ad; [9]) menekvő helyeket *(asylum)* rendel,

---

[5]) Ezen birói parancsok' fajairól, kellékeiről s érvényéről lásd a magyar perjogot tárgyazó munkákat.

[6]) 1635 : 39 ; 1649 : 94 ; 1723 : 57.

[7]) Jelesen, nehogy ügyek, az ország' rendes biróságai' mellőzésével a római curiához vitessenek fölebb, 1471 : 19 ; 1486 : 45 ; 1574 : 26.

[8]) Hk. I, 108. 115. 125.

[9]) 1486 : 47 ; 1492 : 83 ; 1528 : 3 ; 1723 : 113, hol mondatik, hogy *salvus conductus* csak az esetről a vármegyéktől nyert

vagy azokat korlátolja, eltörli; [10]) a bírák által mondott itéleteket szeliditi, és a kegyelmezés' jogát gyakorolja, [11]) — mire nézve az 1848: 3, 35. §. azon korlátolást állapítja, hogy a felelőssége' folytán elmarasztalt miniszterre nézve a királyi kegyelmezési jog csak átalános közbocsánat' *(amnestia)* esetén gyakorolható. [12]) Végre hosszas gyakorlat' erejénél fogva a király a szükséghez képest a rögtönbiróság' *(ius statarium)* hirdetésének jogát gyakorolja. [13])

39. §.

Fő felügyelés' felségjoga.*)

A király' végrehajtó hatalmából kifolyólag gyakorolja a főfelügyelés' jogát, a végrehajtó hatalom' műszervei által, azon korlátok között, mellyeket átalában a végrehajtó hatalom' gyakorlására tüznek ki alkotmány és törvények.

---

elégséges tudósitás folytán adassék ki a m. kir. udv. kanczelláriából.

[10]) Sz. István II, 51; Sz. László II, 1. 2; III: 17; Kálmán I, 84; 1723: 113; 1764: 27; 1748 május 7. 1750 aug. 31. 1765 május 2. 1774 aug. 16. rendelet.

[11]) 1405: 5; 1454: 4; 1655: 38, 5. §. 1681: 59; 1715: 48, 3. §. mellyek szerint a kegyelmezés' joga a királynak kizárólagos felségjoga, miután a pallosjoggal birt földesurak' kegyelmezési joga már régebben eltörölteték, 1655: 38; 1659: 15. 18. 1687: 48.

[12]) Régibb korlátolások, mint 1492: 82; 1563: 63; 1655: 26 már el voltak avúlva.

[13]) Cziráky 439 §.

*) Cziráky, 442—472. 485—504 §. Virozsil, spec. II, 62—69 l.

Ezen felségjog' köre és terjedelme az általa érdeklett tárgyak' roppant sok- és különbfélesége miatt és szilárd határvonalokat rendszeresen kijelölő törvények' hiányában legnehezebben kimutatható: minélfogva annak itt következő előadása is csak tökéletlen kisérletnek tekintendő. És pedig:

1). Egyházi ügyekben: a vallási béke' háborodásánál, ennek elszüntetésére módot és eszközt keres [1], a honfiakat a törvényes vallás-szabadság' gyakorlatában védi s oltalmazza, az egyházi törvényhatóságot törvényes korlátai közé szorítja; a holt kezekre nézve hozott szerzéstiltó törvények', jelesen 1498: 55, s 1715: 71 épségben tartására felügyel. Különösen pedig az evangelika egyházat illetőleg:

A magyarországi s erdélyi protestansokat törvény biztosította szabadságaikban megtartja, s őket minden visszaélés s elnyomás ellen megőrzi; a zsinataikon alkotott egyházi törvények s szabályok csupán a király' jóváhagyása s megerősítése után válnak érvényesekké; és zsinataik' tekintetében, valamint egyházi kormányuk' s az egyházi fegyelem' szervezete körül a törvény által (1791: 26) biztosított befolyást gyakorolja; iskolai s oktatási ügyeik fölött a fő felügyelést törvényes fő hivatalai által gyakorolja, az országgyülés' előterjesztése folytán Ő felsége által megállapítandó tanulmányi rendszer ezeknek is tanitó intézeteire, kivévén a vallás' tárgyait, kiterjedendvén; nemkülönben mindazon alapítványokra nézve, mellyek a protestansok' egyházai.

[1]) 1548: 13 erre nézve különös tanuságúl szolgál; v. ö. a bécsi és linczi békekötést, s az 1791: 26 törvényczikk' bevezetését.

lelkészei, iskolái, tanítói, kór- és árvaházai számára tétetnek, a fő felügyelés királyi joghoz tartozván.

Hasonlóképen a görög nem egyesűlt egyházat illetőleg: a görög nem egyesült ó-hitüeket az 1791: 27 biztosította szabadságaikban megtartja, s azokat minden visszaélés s elnyomás ellen megőrzi; mind a *congressus'*, mind a zsinat' megtartására engedelmet ad, s azokra kirendelendő királyi biztos által felügyel; a törvényes módon megválasztott érsekeiket s püspökeiket megerősíti, s hivatalukba királyi biztos által beigtattatja; valamint az őket illető mindennemű kegyes alapítványokra a főfelügyelést gyakorolja.

2). Politikai ügyekben: A király' főfelügyelési joga' következtében mindennemű közigazgatási hatóságok' és hivatalok' jegyzőkönyvei felsőbb megvizsgálás alá vétetnek; tudósítások kivántatnak mindazokról, miket az ország' sikeres köz kormányzatának eszközölhetése végett tudni szükséges, — különösen mindennemű köz jövedelmekről, a reménylhető termést és ennek állását, a behozott s kivitt termények s árúczikkek' menynyiségét kimutató évi táblázatok; kimutatások a foglyok' számáról, büntetteik' fajának kitételével, a börtönök' állapotáról; pénztár vizsgálatok rendeltetnek; egyes esetekben is a királyi felség a tényállás és dolog-mibenléte felől külön tudósitás' fölterjesztését kivánhatja, vagy bővebb vizsgálat' eszközlése végett biztost küldhet ki. [2])

Kiterjed továbbá ezen felségjog az ország' és kapcsolt részei' körében létező köz és magán intézetekre, minden testületre és társulatra, mellyeknek szabálypontjait megvizsgálja, nehogy törvényellenest foglalja-

---

[2]) 1805: 5.

nak magokban; ide tartoznak különösen az iparosok' testületei s társulatai is, mellyeknek szabályzatait kiváltságlevelek által megerősítheti. [3])

A király' ugyanezen fő felügyelési jogától függnek mindazok, mik az országban a köz és magán-bátorlét' fenntartására, a müvelődés' és köz jólét' előmozdítására tartoznak. Különösen a közrendészet, mellyre vonatkozólag ezen felségjog' állandó gyakorlatát a király nevében s a királyi főkormányszékek által kiadott nagy számú politikai rendeletek tanusítják. Kiterjed ezen gondoskodás a közcsend' és bátorlét' fenntartására irányzott minden intézkedésekre, mi részben az 1848: 3, 22. §. a minisztereket felelősekké teszi; a személy- és vagyonbátorság' gonosz szándék, rosz akarat, gondatlanság, hanyagság, véletlen esetek, elemi csapások okozta veszélyeztetésének lehető elhárítására, a köz erkölcsi állapot' megóvására, szinházak, nyilvános táncz- és egyéb vigalmak, nyomdák, kölcsön-könyvtárak s több efféle' tekintetében gyakorolt felvigyázat által; a földmüvelés', ipar', kereskedelem s közlekedési ügy' előmozdítására, — hol különösen kiemelendő a postaügy, mellyre vonatkozólag maga az országgyülés nem egyszer nyilatkozott, miszerint a posták' rendezése iránt a mint a közjó' szüksége kivánja, Ő felsége intézkedni méltoztassék. [4]) Nemkülönben kiterjed ezen királyi fő felügyelés' joga a közoktatás' és nevelés' összes rendjére, állapotára s intézeteire, [5]) — hol megjegyzendő, hogy

---

[3]) 1715: 79; 1723: 74.

[4]) 1715: 22; 1723: 114; 1741: 31.

[5]) 1715: 74; 1723: 70: „Minden kegyes alapítványok fölötti felügyelést, s számadások' kivánásával annak megvizsgálását, valljon az alapítványnak elég tétetik-e, Ő felsége apostoli

a katholikus iskolák' ügyeit a király fő kegyuri jogánál fogva teljes hatalommal kormányozza; mindennemű köz alapítványokra és köz pénzalapokra. [6])

A főfelügyelési felségjog' gyakorlására nézve még átalában megjegyzendő: hogy a nagy terjedelmű s dús tartalmú hatálykörébe eső tárgyak tekintetében az ország' közállapotáról s érdekei' megóvása- és előmozdításáról buzgón gondoskodó törvényhozás minden időben számos törvény' hozatala által intézkedett; miszerint az ezek által érdeklett tárgyak tekintetében a király eme felségjog' gyakorlatában ezeknek határozataihoz tartja magát; más, törvények által részletesebben nem szabályozott tárgyak körül a kormányhatalomnak tágabb, s szabadabb, de nem korlátlan s önkényes müködési tér nyilik, — tekintettel kellvén lennie illyszerű intézkedéseiben is

tisztéhez és legfőbb hatalmához képest, az 1715: 74 törvényczikknél fogva, magának kegyelmesen fenntartotta." 1791: 15. 67. 1827: 8.

[6]) A katholika egyházat illető alapítványok körüli királyi fő kegyúri jogról már volt szó (35. §.); nemkülönben fennebb az evangelikusokat és görög nem egyesült ó-hitüeket illető alapítványok körüli főfelügyelési jogról. Itt még az megjegyzendő, hogy e felügyelés' fő czélja: hogy az alapitványok az alapítók' szándéklatához képest kezeltessenek (1723: 70; 1791: 23), s valósággal kitűzött czéljaikra fordíttassanak; azokból semmi el ne idegeníttessék (1498: 55), el ne zálogíttassék vagy más törvénytelen terhekkel ne terheltessék (1729: 21). Szokásba jött, nevezetesebb alapitványoknak beczikkelyezéze is, minek a mult és jelen század több példáját mutatja, 1723: 70; 1729: 14; 1741: 43. 44; 1751: 21; 1765: 13; a Ludovicеum nevű katonai akadémiára tett alapítványokról l. 1808: 7; 1812: 12; a nemzeti muzeumról 1808: 3, a magyar tudós társaságról 1827: 11. 12; 1830: 4 stb.

átalában a fennálló törvényekre, az alkotmány' rendszerére s elveire, az ország' törvényhatóságainak alkotmányszerű önkormányzati jogaira, a honpolgárok' jogaira (mi tekintetben 1848 előtt különösen nagy nyomatékkal birnak a nemesség, sarkalatos előjogai), s a nemzet' szellemére, mellytől, valamint alkotmánya' rendszerétől, semmi sem idegenebb, mint a kormánynak ama gyámkodása, melly a népeket mintegy kiskoruaknak tekinti, s annyira gondoskodása alá veszi, miszerint egyének, társaságok, testületek, közönségek s az összes nép elől elzárni ügyekszik minden tért szabadabb önálló müködésre.

40. §.

Hivatal- s tisztségosztogatás' felségjoga.*)

A király az országban minden egyházi, polgári s katonai hivatal', tisztség' s méltóság' kútfeje; azokat vagy közvetlenűl, vagy közvetve fő hivatalai s kormányszékei, illetőleg az 1848-diki törvények szerint fő tisztjei (miniszterei) által osztogatván, vagy legalább végső alapjában minden köz hivatal a király' tekintélyétől [1]) függvén, — melly elv alól, nem tekintve néhány főispáni hely' öröklő természetét, átalánosabb természetű valóságos kivételt csak az 1848-diki törvények, jelesen

*) Cziráky, 505—516 §. Virozsil, spec. II, 74—78 l.

[1]) 1439: 15. 26; 1526: 2; 1741: 15. A királyi tekintély a nádori s koronaőri méltóságok', valamint a megyei tisztségek' választás utjáni betöltésénél abban felösmérhető, hogy a kijelölést ezekre a király, vagy a király nevezte főispány teszi.

1848: 23—27, tettek a városi és szabad kerületi tisztviselőkre nézve. E jog gyakorlatában azonban a király a törvények által következőképen van korlátolva:

1). A nádor', koronaőrök' s megyei tisztviselők' választásáról szóló törvények által. [2])

2). Egyes hivatalok' betöltésénél a személyek' kiszemelését különös törvény-határozatok korlátolták volt, mellyeket azonban az 1844: 5 eltörölt.

3). Mindennemű hivatal, tisztség s méltóság csak érdemes honfiaknak, nem pedig idegeneknek, és pedig a törvényesen bevett vallások' minden különbsége nélkül adhatók. [4])

Egyébiránt a király a hivatalok körül azoknak osztogatásán kivül még egyéb jogokat is gyakorol. Ugyanis a tisztviselőktől az 1791: 18 szerint a tiszti kötelességek' teljesítése s a törvények' megtartása iránt eskütételt kiván, tiszti utasításokat ad ki, hivatalokat felállíthat, eltörölhet, s meghatározza egymás iránti viszonyaikat; csakhogy a törvény által szervezett hivatalokat önkényesen el nem törölheti, törvényes szervezetöket s hatáskörüket meg nem változtathatja, az ország' törvényhatóságait a fő hivatalok' hatalmának terjesztése által meg nem szoríthatja. [5])

---

[2]) Lásd ezeket felsorolva az illető helyeken.

[3]) Lásd ezeket a IV. fejezetben illető helyeken.

[4]) 1439: 15; 1523: 17; 1526: 2; 1606: 9; 1608: 10 kor. előtt; 1635: 31; 1659: 38. 97; 1681: 70; 1741: 11. 15; 1791: 17.

[5]) Az eskütételről az 1791: 18, 1. §. rendeli, hogy a menynyiben a magyarországi hivataloknál az eskü' szavaiba az ország' törvényei megtartásának kötelessége be nem volna igtatva, az beigtattassék, s azontul azok' tagjai a törvények' megtartására

A hivatalokra való kinevezés jogának megfelelő az azoktól való elmozdítás' joga. Régibb törvény szerint senki egyszerű feladásra hivatalától meg nem fosztható. [6]) Hanem az 1848: 29 a törvény' utján kivüli elmózdíthatatlanságot a kormányi kinevezéstől függő tisztviselők' tekintetében: egyedűl az igazság' szolgáltatásával megbizott bírói hivatalokra szorítja.

41. §.

Katonai hatalom' felségjoga (hadak' vagy fegyver' joga.)

A király' fő hatalmában gyökerezik azon jog és kötelesség, hogy gondoskodjék azon anyagi (fegyveres) erő' előállításáról, melly megkivántatik hatalma' s önálló fejedelmi függetlensége' fenntartására, az ország', alkotmány' s kormány' fennállásának, a honpolgároknak és jogaik- s vagyonuknak minden megtámadás és jogtalanság elleni megoltalmazására, az ország' becsületének, jogai- és érdekeinek külállamokkal szemben megőrzésére, ha kell, fegyveres erővel. Törvények és történelmi okmányok bőségesen bizonyítják, hogy az

---

is hittel kötelezzék magokat: fennmaradván a honfiak számára, ha valaki letett hite ellen cselekszenék, magán az országgyülésen, egyéb sérelmek között, az ellene való panasz-emelés' utja.

[6]) 1798 : 18, 2. §. „Igazság- s méltányosságon alapulónak, söt a királyi szolgálat' érdekében fekvőnek találja Ő felsége, hogy senki egyszerű feladásra hivatalától meg ne fosztassék, nehogy e sors ártatlanokat érjen; ennélfogva senki viselt hivatalából el ne bocsáttassék előbb, mintsem a vádpontok az így feladott tisztviselővel . . . közöltetnének, s neki a maga kitisztítására teljes alkalom nyujtatnék. Egyébben a tisztségektőli elmozditás iránt hozott törvények' rendelései fennhagyatván."

ország' védelme a királynak tartozott magasztos feladatához, melly czélnak megfelelő fegyverhatalommal birt minden időben. [1])

Magyarországnak 1848-ig fennállott honvédelmi rendszere szerint, a mint az 1715: 8 óta átalakúlt vala, [2]) hadereje kétféle volt: rendes és rendkivüli. A rendest az állandó katonaság képezi, mellyhez a határőrző katonaság is tartozik; a rendkivüli haderő 1848-ig a nemesi fölkelés volt, — melly azonban, eltöröltetvén az 1848-diki törvények által a nemességnek azon mentességei s földesúri jövedelmei, mellyeknek megfelelő teherként az ország' védelmére való fegyverrekelés' kötelezettségével tartozott, s kimondatván minden közteher' közös viselésének elve, s tekintettel egyszersmind az 1848: 22 által elrendelt nemzeti őrsereg' felállítására, gyakorlatinak többé alig mondható.

A király minden hadak' főparancsnoka az ország-

---

[1]) II. Endre' arany bullája 7; 1231: 15. Kovachich, Vest. Comit. 110 l.

[2]) Az ország' régi honvédelmi rendszeréről átalában s annak változásairól lásd a többi között:

Kollár, historiae iurisque publ. Regni Hung. amoenitates, mind a két részben.

Palma, Notitia rer. hung. I, 169 s köv. l.

Keresztury, de veteri instituto rei milit. hung. ac speciatim de insurrect. Nobilium. Bécs 1790. II. rész.

Bárdosy, animadvers. hist. crit. dipl. in opus de insurrect. nob. Buda 1792.

Piringer, Ungarn's Banderien, und dessen gesetzmässige Kriegsverfassung. Bécs 1810—1816. II. köt.

Bartal, comm. számos ide tartozó helyen; különösen I, 138. 144. 354—369. l. II, 151 s köv. l. III, 44 s köv. 134 s köv. 208 s köv.

Cziráky, 520. 521. 529—553 §.

ban; s katonát tartani, erősségeket emelni az országban még a vármegyéknek sem volt szabad a király' tudta s engedelme nélkül; miszerint ámbár a hon' védelmére mindig készen kellett lenniök, de a királyi felség' különös egyezése s akaratja nélkül hadakat szedniök semmi szín alatt sem volt megengedve. [3])

Az állandó katonaság, átalános, rendes és fő honvédelmi intézményül, azon alakjában, mellyet azóta megtarta, az 1715: 8 által fogadtatott el: elismertetvén, hogy „csupán a nemesi fölkelő sereg által, a hadügynek Európában megváltozott ujabb rendszeréhez képest, az ország kellően nem védhető, annálfogva nagyobb erejű s rendes katonaság, bennszülöttekből s külországiakból álló, minden eshetőségek végett tartandó.“ A nemzeti haderő' eme fő alkotó részét a király fő hatalmánál fogva igazgatja s felőle rendelkezik, a szükséghez képest azt az ország' határain kivül is alkalmazva, — mit az 1848: 3, 22. §. is elismer, mondván: hogy e részben a király a folyvást kir. személye körül leendő felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett határoz.

Különösen pedig: a király a magyar ezredek' létszámának fenntartására katonát a törvény szabta módon fogad; [4]) zsolddal, fegyverrel s egyéb szükségesekkel el-

---

[3]) 1498: 18, 1. §; 1514: 57.

[4]) 1791: 66; 1807: 1, 7—11 §. E törvény által, hogy a fogadott katonáknak nagyobb foglaló adathassék, s a hadfogadási pénztár' jobb javadalmazására, évenként átalában 200,000 forintnyi összeg ajánltatott, ugyanazon ovatolások mellett, mellyek az adónál megtartatnak, s azon világos kikötéssel, nehogy ebből valaha azt a következtetést lehessen húzni, mintha az ország a létszám' kiegészitésének terhét magára vállalta volna. S hogy czéljának a hadfogadás annál teljesebben megfeleljen, ha-

látja, [5]) esküvel lekötelezi, [6]) katona tiszteket közvetlenül vagy parancsnokai által kinevez; [7]) várakat s erős-

———

tároztatott, hogy a magyar ezredekhez olly tisztek és altisztek rendeltessenek, kik az azokban főképen divatozó anyanyelveket beszélik; s Ő felsége megkéretett, hogy az 1792 : 9-hez képest a magyar és határőri ezredekben tisztekül, következőleg tábornokok- és törzstisztekül is honfiak alkalmaztassanak, s a katonai érdemek illően jutalmaztassanak; hogy a katonák' honn maradt javaira kellően gond viseltessék, s a kiszolgált katonák alkalmas kedvezményekben, mellyeket az 1807 : 1, 11 §. felsorol, részesíttessenek. Az ujonczállítás ideje alatt a hadfogadás megszüntetendő, s csak azontul folyamatba teendő, 1830: 1; 1840 : 2.

Hadfogadás' utján idegenek is beléphetnek a magyar ezredekbe; egészen egyéb, mit olly számos, kivált XVII. századbeli honi törvények rendelnek, hogy a király az országgyülés' megegyezése nélkül az országba idegen katonát ne hozzon, 1608 : 2. kor. előtt; 1618 : 2, 1. §; 1622 : 2, 19 §; 1638 : 1, 14 §; 1655 : 19; 1659 : 1, 14 §; 1659 : 25; 1681 : 8; sőt inkább az idegen katonaság az országból és kapcsolt részeiből mielőbb kivitessék, 1608 : 2 kor. előtt; 1609 : 27; 1635 : 34; 1647 : 54, vagy mint más törvényczikkelyek szólnak, mihelyt a veszedelem megszünik, az országból kivitessék, 1625 : 24; 1635 : 59; 1638 : 46; 1647 : 65; 1662 : 2; 1681 : 8; hasonlóképen az idegen katonaságra vonatkozó intézkedések még, 1602 : 24; 1649 : 36; 1659 : 99; 1662 : 3; 1681 : 9, 12. 72; 1715 : 113, 2. §.

[5]) 1625 : 24; 1662 : 2; 1681 : 8; 1741 : 42; 1808 : 3.

[6]) 1609 : 14; 1613 : 14; 1638 : 45.

[7]) 1741 : 63; 1792 : 9; 1807; 1; 1840 : 2, 12. §. Jelesen az 1792 : 9 által, született magyaroknak a magyarországi és határőr-ezredekhez felsőbb és törzstisztekül kinevezése s ezredtulajdonosokúl rendelése, valamint a katonai ifjuságnak katonai akademiákon való kimüvelése iránt, Ő felsége kijelenté, hogy: ámbár viszont a német ezredekben magyar fő és törzstisztek alkalmaztatásban vannak, mindazonáltal a mind magyar mind német ezredeknél alkalmazásban levő magyar tisztek' száma iránt

ségeket építtet, őrségeket alkalmas helyeken rendez s a szükségesekkel ellát; [8]) az élelmezésről, s az összes hadi fegyverzetről s szertárról gondoskodik; [9]) a szállásaló katonaság' állomásait elrendezi, a katonai fegyelem' szilárd fenntartásáról gondoskodik, érdemeseket megjutalmaz, [10]) a kik hűségöket megszegik, bünteti; a katonai kicsapongásokat fékezi s fenyíti; [11]) a sérűltekről s elaggottakról lehetőleg gondoskodik, [12]) — egy szóval a katonai s hadügyek' igazgatásáról egész kiterjedésében fő hatalmánál fogva intézkedik.

---

bővebb tudósitást fogván kivánni, gondoskodandik arról, hogy igazságos arány tartatván meg, minden panasz' oka elhárítassék; annálfogva született magyarok azon reménytől kecsegtetve, hogy magasabb tisztségekre is érdemeikhez képest feljuthatnak, a katonai pályát válasszák; sőt arra is kegyelmesen lesz gondja, hogy a magyar tisztek' fiainak is a katonai akademiákon a katonai szolgálatra való kiképződésre alkalom a mennyire lehet nyujtassék; az 1807: 1, 9 §. sürgeti, hogy a magyar ezredekhez olly tisztek s altisztek alkalmaztassanak, kik az azokban divatozó anyanyelveket beszélik; az 1830: 7, 12. §. ahhozképest ismételve sürgeti, hogy a magyarországi és határőri ezredekhez törzstisztekül s tábornokokúl is született magyarok rendeltessenek, s a különös érdemek illően jutalmaztassanak, — mi az 1840: 2 12. §-ban ugyanazon módon ismételtetett. Nemzeti katonai akadémiának az országban felállitása az 1808: 7 által elrendeltetett Ludovicea nevezete alatt, s arra vonatkozó szabálypontok alkottattak, és tett ajánlatok és alapitványok beczikkelyeztettek (l. még 1812: 2; 1827: 18; 1836: 39. 40; 1840: 43); az 1827: 17 által annak Pesten haladéktalanúl felállítása sürgettetett.

[8]) A XVI. és XVII.-beli törvényekben ennek számos nyomai làthatók; lásd még 1765: 33.

[9]) 1741: 63, 1 §. 26 §. 1807: 1; 1808: 2.

[10]) 1807: 1, 10 §. 1830: 7, 12 §; 1840: 2, 12 §.

[11]) 1715: 43; 1723: 21; 1741: 63, 31 §.

[12]) 1807: 1, 11 §.

Minthogy azonban katonaujonczok' állítása, valamint az a végett megkivántató költségek, s átalában a katonai ügy tekintetében az országtól kivántató minden ujabb szolgáltatások azon segedelmekhez (*subsidium*) tartoznak, mellyeknek ügye az 1715: 8 és 1791: 17 szerint országgyülésileg tárgyalandó: azért, miután az ország' a magyar ezredek' rendes kiegészítésének terhét magára nem vállalta, az állítandó katona ujonczok' mennyiségének, kiállításuk' módjának meghatározása, valamint katonabeli önkéntes ajánlatok' tétele az országgyülés' jogához tartozik; a mint az a fennebb idézett törvényczikkeken kivül az 1741: 63; 1792: 6; 1802: 1; 1807: 1; 1830: 7; 1840: 2 törvényczikkből az ott kitett ovatékokkal együtt bővebben átlátható.

Azonkivül számos törvény tesz óvást: hogy az állandó katonaság által a honfiaknak kár, vagy jogaik' rövidsége ne okoztassék; jelesen hogy az adózók sem szerfölötti fuvarok, sem pénzszedés vagy termesztmények' szolgáltatása által a törvényos módon fölül ne terheltessenek; mi czélra már 1747. 1751-ben úgy nevezett *regulamentum militare* hozatott be. Az 1836: 11, 6. §. által, hogy az adózó népnek a katonatartás' addigi módjából származott terheltetése megszüntessék, országos küldöttség neveztetett ki, melly mind a szállástartó, mind az átkelő katonaság' élelmezése- s beszállításának legjobb s legigazságosabb módja, úgy szinte minden e kettővel elválhatatlan kapcsolatban levő tárgy iránt kimerítő véleményt készítsen; hasonlóképen az 1840: 3 által, a katonai élelmezésből és szállásolásból származó terhek' megszüntetése végett a királyi kincstárral eszközlendő egyezkedésre, az 1836: 11 folytán, országos bizottság neveztetett, — melly az e végre Ő felsége ál-

tal egyedűl a szükséges adatok' előmutatása végett kinevezendő kincstári és katonai személyekkel értekezésbe bocsátkozván, egyszersmind a katonai laktanyákra nézve, a már fennálló hasonló épületek' tekintetbe vételével, azoknak mekkorasága, minősége s az országban elhelyeztetése iránt tervet készítsen. E bizottság jelentését az 1844-diki országgyülésre beadván, az ügy itten tárgyaltatott, s az 1844. nov. 10-ről kelt kegy. kir. válasz által [13]) a következendő országgyülésen részletes terv' előterjesztése igértetett, mi az 184⁷/₈-diki országgyülésen a királyi előadások' második pontjához csatolva meg is történt; a nélkül azonban, hogy a tárgy akkoron végleg elintéztethetett volna.

Az ország' rendes haderejéhez a főképen a törökök elleni védelem' ellen, sajátszerű rendszer szerint szervezett katonai határőrség is tartozik, [14]) mellynek szerkezete királyi rendeletek által állapíttatott meg, s mellynek népessége ezek által nemcsak katonai, hanem polgári igazgatási és jogügyekben is katonai törvényhatóság alá rendeltetett. [15])

[13]) 1844 országgy. irom. 563 sz. V, 93 l.

[14]) A katonai végvidékek' intézete e honban régi időktől fogva ösmeretes; helyreállítására s fenntartására és egyes viszonyaira irányzott több törvény, kivált a XVI. s XVII. században, alkottatott; mostani szerkezetének alapja III. Károly és Mária Terézia által vettetett meg, ki alatt tökéletesebb s ujabb elrendezését is nyerte.

[15]) Az ország' ebből támadt súlyos sérelmének orvoslása országgyülésen többször sürgettetett. Jelesen az 1807-diki országgyülésen a sérelmi fölterjesztés 29. pontjában így írtak a rendek: „Maga az ország' alkotmánya kivánja, hogy a katonai kar a végvidékeken semmi területi törvényhatóságot ne gyakoroljon. Azonban úgy történik, hogy a végvidéki katonai parancsnokságok nemcsak magokhoz vonták a területi törvény-

Az ország' rendkivüli haderejét 1848-ig a nemesi fölkelés képezte: mellynek rendszere azonban, a nemesi

---

hatóságot politikai, gazdasági s birósági ügyekben, hanem mindezekben nem a törvényes magyarországi, hanem az ausztriai rendszert hozták be; s a kir. helytartótanács' 1802 nov. 3-ról bocsátott intézvényéből tudva van, hogy a végvidékeken a rablások' fékezése végett bizonyos büntető törvények hirdettettek ki, mellyek az országrendei' részvéte s tanácsa nélkül hozattak, s annálfogva, mind azért, hogy a végvidékeknek, mint Magyarország' koronája' részeinek tekintetében külön törvényhozásnak helye nem lehet, mind mivel azokra a végvidékeken tartozkodó nem katonai személyek is, a nemeseket sem véve ki, köteleztetnek, az ország' jogai' s szabadságai' csorbítására vannak. Mivel pedig a végvidékek nem valamelly külső tartomány' földéből, hanem az ország' határain belől fekvő s a sz. korona' hatóságához kétségbevonhatatlanúl tartozó nemesi jószágokból alakíttattak, mellyek azon kivül, hogy nemcsak Magyarországnak, hanem a német tartományoknak is oltalmára a végvidéki rendszer alá hozattak, a sz. koronától soha törvényesen el nem szakaszthatók: maga s méltányosság kivánja, hogy mellőzve a mi tisztán a katonai körbe esik, a végvidékek politikai, közgazdászati s törvénykezési tekintetben az ország' törvényei és alkotmánya szerint kormányoztassanak, stb.“ Abban is nagy sérelmet talált az országgyülés (ugyanott 25 pont), hogy némelly vármegyék' törvény biztosította területéből részek a végvidékekhez csatoltattak, a polgári törvényhatóság' kizárásával, s az által tényleg az ország' törvényes rendszerétől az országgyülés' tudta s beleegyezése nélkül elszakasztattak.

Az 182⁵/₇-diki országgyülés imígy panaszkodott: „Az ország' épségének köréhez tartozik a végvidékek' ügye is; részint azért, mivel a szomszédos vármegyék' határai az 1791 : 14 ellenére a KK. és RR. befolyása nélkül elszakasztva, a katonai végvidékekhez csatoltattak; részint azért, mivel ezen, az ország' védelmére határain belől fekvő nemesi jószágokból alakított végvidékek, a mindenben, politikai ügyekben úgy, mint törvénykezésiekben s közgazdászatiakban behozott ausztriai rendszer által némileg az ország' sz. koronájától elszakasztatni látsznak.

adómentesség' eltörlése s a közteherviselés' elvének felállítása után gyakorlatinak többé alig tekinthető. [16])

Ámbár pedig a KK. és RR. ezen szerfölött szükséges intézmény' katonai rendszerét sehogy sem akarják ellenzeni; mivel azonban a végvidékek az 1555: 1, 12. §. értelmében a nádor' hatalmának az udvari hadi tanácstóli minden függés nélkül kellene hogy alárendelve legyenek; ez érdemben könyörögnek Ő felségének, hogy a nádori s illetőleg báni hivatal hajdani hatályát, az 1608 kor. előtti 11. s az 1659-diki megerősített hitlevél' 7. föltétele szerint helyreállítni méltoztassék, a végvidékeknek egyebekbeni közigazgatását pedig országgyülésileg kidolgozandó terv szerint olly módon rendeztetni kegyelmesen engedje meg, hogy az ország' alkotmányának s a nemzeti jellemnek szelleméhez alkalmaztassék, s jövőre az ország' törvényeivel vagy a szomszéd vármegyék' politikai törvényhatóságávali összeütközésekre alkalom ne szolgáltassék, s a katonai végvidékekhez csatolt kikebelezett részek' tekintetébeni aggodalmat is szüntesse el." stb. 1827 országgy. irom. 314 l. Ugyanezen sérelem' orvoslása sürgettetett az 1830. 183²/₆. 18³⁹/₄₀. 184³/₄-diki országgyülésen (országgy. irom. 1830, 168 l. 183²/₆ I, 176 l. 18³⁹/₄₀ II, 217 l. 184³/₄ II, 17 l.

[16]) A nemesi fölkelés' rendszeréről a*) alatt idézett munkákon kivül lásd még különösen az ezen tárgyban az 1827: 15 által rendelt országos küldöttség' véleményét, s történelmi adatokban gazdag munkálatát, s ennek birálatát Orosz, Terra incognita I, 159—201 l. Virozsil, spec. II, 44—48 l.

A nemesi fölkelésre nézve, a honvédelemnek az állandó katonaság' felállítása által megváltozott rendszeréhez képest, az ujabb fő törvény az 1715: 8 volt; az elrendelt egyes nemesi fölkelések' rendszerére s szervezetére, és az ezen alkalommal tett országos ajánlatokra nézve pedig megolvasandók az 1741: 63; 1796: 2; 1805: 1. 2; 1808: 2. 5.

Az ország' eme honvédelmi rendszerével voltak egybefüggésben azon várerődítési dijak is, mellyeket az egyházi rend e czím alatt fizetett, s mellyek az egyházi rendtől I. Károly és I. Mátyás alatt (1349: 19; 1471: 24) szedettek, s utóbb eltöröltet-

42. §.

A király' felségjoga a korona' és királyi kincslet' jövedelmei s az adó körül.*)

A király' felségjoga az ország' köz jövedelmei körül lényegesen különböző ahhozképest, a mint azok a korona' vagy királyi kincslet' jövedelmeihez tartoznak, vagy pedig adókból, avvagy az ország' részérőli segélyezésökből *(subsidium)* állanak.

I. A korona' és királyi kincslet' jövedelmeit illetőleg:

1). A' korona-jószágok' birtokára, igazgatására s jövedelmeik' szedésére nézve a király teljes joggal bir; úgy azonban, hogy ezen, egyenesen az ország' sz. koronájához tartozó jószágoknak bármelly czimen az országgyülés' beleegyezése nélküli elidegenítése tiltatik, és az elidegenítettek visszakövetelendők, büntetés is lévén

---

tek; azután pedig a főpapok' zászlói elenyészvén, midőn I. Lipót a visszafoglalt egyházi javakat a tizeddel együtt visszaadta volna, Kolonich primás az összes papság' nevében a tizedek' tizedét felajánlotta, a honnan származottnak látszik ama tíz százalékos segélyadomány, melly az erősségek' fenntartására volt forditandó, s melly 1701 april 9-ről kelt kir. leirat által elfogadtatott (Cziráky, 563 §.), s előbb ideiglen, és csupán öt-évenként kivántatván, 1773 óta folytonossá vált vala. Ugyanazon czélra juttatta a királyi kincsletnek a Kolonicsféle szerződés (1715: 16) azon elhunyt főpapok' hagyatékának egy részét, kik a kir. kamara' kezéből kapják jószágaikat.

*) Cziráky, 362. 363. 565—619 §. Virozsil, spec. II, 78—86. 96—118 l.

szabra azokra, kik e jószágokat bármelly czímen magokhoz vonni merészlenék. [1])

2). A magszakadás' vagy hűtlenség' czimén a sz. koronára visszaszállt jószágokat a királyi fiscus addig birja s jövedelmeit addig huzza, míglen azok érdemes honfiaknak ujolag adományoz'atnának; [2]) mi részben az ország' törvényei azt kötik ki, hogy illy jószágok ne árvereztessenek, s nem pénzért, hanem érdemekért adományoztassanak. [3])

3). A korona' jövedelmeihez tartozó nagyobb királyi haszonvételek' (*iura regalia*) jövedelmeiről a király köz czélokra' a köz szükségek' igényletéhez képest rendelkezik; úgy azonban, hogy ezeknek is, mint a korona-jószágoknak elidegenítését vagy elzálogítását országos törvényeink tiltják. [4]) Illy királyi haszonvételek :

a) A harminczad' nevezete alatt ösméretes, be- és kivitt áruczikkektől fizetendő vám [5]): mellyre

---

[1]) 1439: 16; 1514: 1—3; 1608: 22 kor. előtt. Ezen korona-jószágokat az 1514: 3 felsorolja. A korona-jószágok' elidegeníthetetlensége úgy látszik már Sz. István II, 6 által ki volt mondva. Korona-jószág' kicserélésének példáját az 1791: 7 tünteti fel, midőn a Schönborn grófi családnak adományozott Munkács uradalom' helyébe a tiszakerületi urodalom nyilváníttatott korona-jószágnak.

[2]) Hk. I, 13; 1599: 31; 1608: 15 kor. előtt; 1630: 31; Még szélesebbre terjed a kir. fiscus öröködési joga a végrendelet nélkül elhaltak' szerzett javaiban, Hk. I, 10; 1715: 26. Ide számítandó a megürült nagyobb egyházi javadalmak' időközbeni jövedelmeinek szedése.

[3]) 1608: 15 kor. előtt; 1630: 31; 1659: 75; 1741: 19, 2. §.

[4]) 1439: 16; 1514: 1. 2; 1608: 22 kor. előtt.

[5]) A harminczad' eredetét az 1405: 17-dik törvényczik-

vonatkozólag országos törvényeinkben szerfölött nagy számú szabályozó határozatok foglaltatnak: mivel a nemzeti gazdászat' ügyével olly szoros kapcsolatban álló s annak állapotára olly döntő befolyást gyakorló vámügyre törvényhozásunk mindig kíváló figyelemmel volt.

Különösen a harminczad-fizetési átalános kötelezettség alól, — mellőzve a nemzetközti jogon alapúló mentességeket — törvényeink több rendbeli kivételeket állapítottak, mellyek mennyiben az 1848: 8-ban kimondott közös teherviselési elvbe ütköznek, többé fenn nem tarthatóknak ösmérendők; [6]) a harminczad csalá-

---

kelynél fogva többnyire Zsigmond királyra vitték vissza; bár e királyi vámnak az országban sokkal régibb nyomai föllelhetők, így Sz. László II, 17. 18. Kálmán I, 33. 34; sőt a harminczad nevezet is már előfordúl a XIII. s XIV. századbeli királyok' leveleiben, I. Károly' végzeményében (1342, 45 §.), s I. Mátyás I. Lajos' korában szedett harminczadra hivatkozik (Wagner, dipl. com. Sáros. 236 l.)

[6]) Így a nemesek a Hk. I, 9-ben foglalt sarkalatos szabadságuknál fogva nem fizettek harminczadot a jószágaikon termett, és a máshonnan saját szükségök- s használatukra vásárolt áruczikkektől, 1553: 18; 1557: 16; 1559: 44; 1630: 17; 1635: 70; 1659: 61. 62; 1662: 40; 1723: 14; 1807: 19 (vonatkozólag egyszersmind a Magyarország s az ausztriai tartományok közötti vámvonalon fizetett harminczadokra). Azonban kereskedés végett szállított vagy nyereségre vásárlott áruczikkektől a harminczadot ők is egyaránt fizetni tartoztak, 1559: 44: 1574: 37; 1599: 34; 1638: 49 stb. Hasonló kedvezményt tulajdonítottak még 1649: 13 (némelly szomszédos ausztriai városoknak), 1545: 28; 1595: 46; 1741: 63, 28 §; 1805: 1, 29 §. (a táborba eleséget szállítóknak); 1622: 68; 1655: 109 (sószállítóknak az országon kivül eladott nyolcz igás ökörre nézve); végre átalában különbség nélkül az egy forinton alóli értékű dolgokra nézve 1492: 27; 1498; 29; 1553: 18.

sokra büntetéseket szabtak, [7]) az ezen királyi jövedelmet kezelő tisztviselők' hííséges és buzgó hivatalkodását biztosítni ügyekeztek, [8]) a kihágókra alkalmas büntetéseket szabtak, [9]) s a harmiczadi jövedelmeknek a magyar kir. kincstárba beszolgáltatását, s a harminczadügy' igazgatását a magyar kir. kamara' igazgatása alá rendelték. [10]) Hasonlóképen a harminczad-hivatalok' száma s helyei megállapíttattak, s rendeltetett: hogy ezentúl illyenek ezen számon felül, kivált az ország' belsejében ne állíttassanak fel, s a mellyek a törvényben kijelölteken kivül fenn lennének, eltöröltessenek; [11]) a harminczadosok' kihágásai' fékezésére e vám' szabályozása többször országgyülésileg kirendelt biztosokra bizatott; [12]) mi czélra az 1715: 91 által a vámszabályzat'

[7]) A világos harminczadcsalás' rendes büntetése az áruczikkely' elkobzása volt (1609 : 17 ; 1613 : 19 ; 1625 : 30) ; a harminczadcsalási esetekben a bíráskodás a magyar kir. kamarát illeti (1715 : 15 ; 1723 : 13), azonban elkövetett harminczadcsalás' utóbb fölfedezett nyomainál a fiscusnak a vádlottat rendes birósága előtt kell beperelni (1498 : 29, 6 §. értelme szerint).

[8]) 1405 : 15 ; 1559 : 44 ; 1596 : 50 ; 1649 : 29 stb.

[9]) 1498 : 35 ; 1567 : 37 ; 1635 : 70 ; 1681 : 44 ; 1723 : 9, 10. §. stb. Különösen tiltatott a harminczadosoknak, a nemességet a törvények' ellenére veszödtetniök, 1552 : 31 ; 1630 : 28 ; 1647 : 83. Az is volt törvényeinkben rendelve, hogy ha a harminczadok' jövedelmei bérbe adatnak, azokat idegenek- vagy zsidóknak kibérleni ne legyen szabad, 1439 : 6 : 1630 : 15 ; 1647 : 91, 8 §. 1715 : 15.

[10]) 1622 : 24 ; 1625 : 33 ; 1630 : 15 ; 1635 : 30 ; 1647 : 88 stb.

[11]) 1715 : 91 ; régibb törvények is számosan vannak a fölösleges harminczadhivatalok' eltörléséről.

[12]) 1655 : 100 ; 1659 : 61.

kidolgozására aztán a királyi tábla a királyi kamara' részéről kiküldendő biztosokkal együtt jelöltetett ki, utóbb azonban az 1729: 2 által ugyanazon feladat hasonló módon a magyar kir. helytartótanácsra bizatott. Sőt az 1791: 67 által a vámrendszer elveinek, egybehangzásban a nemzeti gazdászat' állapotai' javitására szolgálandó intézkedésekkel, kidolgozására országos bizottság rendeltetett; mi az 1827: 8 által is ismételtetett, a melly utóbbi törvényczikkely által kiküldött országos bizottság' munkálata ennek egyéb munkálatai között megolvasható.

Hogy ezen egész vámügynek az országos törvények' értelmében a törvényes tiszti műszervek általi igazgatása, azoknak kivitelére s foganatosítására, jelesen e czélra szolgáló tiszti utasítások' kibocsátása által is, a királyi felségjogokhoz tartozik: senki sem fogja kétségbe vonni. Megfoghatatlan azonban, miként lehetett csaknem megszámlálhatatlan s egyrészint itten felsorolt országos törvényeink' világos tanusága mellett azt állítni, hogy a harminczadügy olly értelemben tartoznék a kizáró fenntartott felségjogokhoz, miszerint a törvényhozásnak ezen ügy' szabályozásához- s abbeli intézkedésekhezi hozzájárulása csak a király' jó akaratának lenne tulajdonítandó.

b) A s ó a legrégibb időktől a magyar királyi jogokhoz tartozik, [13]) s annak jövedelmei a magyar ko-

---

[13]) Első eredete ugyan bizton ki nem mutatható, hanem nyomai már a XII. század' első feléből való oklevelekben (II. Béla' oklevele 1138-ból, F e j é r, Cod. dipl. II. 3, 94 l.) föllelhetők, s az arany bulla' 24. s 25. czikkelye e jog' gyakorlását már kétségtelenül bizonyítja. Melly jog azóta annyira megszilárdúla (1405: I, 20; 1405: II, 8; 1464: 9), hogy ámbár II. L. László

ronának tulajdoníttatnak; ollymódon, hogy a királyon kivül az országban sóásás', sófőzés', sóárulás' jogával senki, még saját telkén sem birhat, a király különös kiváltságlevele nélkül, mint ezt az 1492: 30, 2. §. bizonyítja; sőt a királynak jogában áll magán-személyek' olly jószágait, hol só találtatik, kicserélni, [14]) s idegen só' behozatalát s eladását súlyos büntetés alatt eltiltani, [15]) — csupán csak a kapcsolt részek' lakóinak lévén megengedve a tengeri sóval való élés; [16]) és Árva, Thurócz, Liptó vármegyék' lakóinak különös kiváltságként a lengyelországi só' használata. [17])

Hanem valamint a só' jövedelme az ország' megegyezése nélkül a maga eredeti valóságos czélján kivül, melly t. i. az ország' sz. koronáját, a kir. felséget mint magyar királyt és az országot illetik, más végre nem is fordíttathatik, úgy annak áráról, valamint a vele való sáfárkodásról határozást tenni mindenkor az országgyüléshez tartozott; s ujabb időben az 1791: 20 által világosan elösmértetett, hogy a só' árának fölemelése csak országgyülési tárgyalás utján történhetik, és a só' ára, hacsak szélső sürgető szükség' körülményei egyebet nem parancsolnának, országgyülésen kivül föl nem

---

alatt ásványok' müvelése a honfiaknak átalában bizonyos föltételek alatt megengedtetett volna, mindazonáltal e szabadság alól a sóbányák világosan kivétettek, s a sójövedelem egyedül a koronának tartatott fenn, mint azt 1492: 30; 1514: 1. 2. és 3, 7. §. teljesen bizonyítja. (Sójövedelmek' előfordúlt adományozásairól l. Bartal, comm. I. 374 l.).

[14]) 1486: 49; mások' jószágain is állíttathat sóraktárakat, 1548: 29.

[15]) 1464: 9; 1715: 122.

[16]) 1548: 29, 3. §; 1635: 43, 1. §; 1715: 122.

[17]) 1548; 29, 3. §. 1550: 68; 1715: 13.

emeltethetik. [18]) Mivel azonban azután is többször a

---

[18]) A régibb időkre nézve ez vitályos kérdés. Hanem az országgyülés' ebbeli jogát törvényes adatok' szerével kideríti azon felirás a só iránt, melly az 1807 országgy. irom. 381—390 l. olvasható. Itt a következőkre történik hivatkozás:

A sóval való bánás' módja iránt Zsigm. II, 20 szerint az ország' főpapjai, zászlósai' és nagyjai' tanácsa- és végzéséből rendeltetett, hogy az idegen só' behozatala senkinek se legyen szabad; hasonlóképen az 1548 : 29 által a király az országgal együtt engedte meg Árva, Thúrócz és Liptó vármegyéknek a lengyel só' használatát, melly jótétemény az 1550 : 68 által átalában az ország' felső részeire kiterjesztetett, ha a királyi sóházakban fogyatkozás lenne sóban. Az 1548 : 29 által az ország a királyi savak' kamarája' javítására ügyeletet s az ott kifejezett rendelések' áthágásaira büntetést rendelt. Az 1635 : 43 által a horvát- és tótországbelieknek megengedtetik a tengeri só' bevitele, teljességgel eltöröltetvén a styriai kamarának tilalmai. Az 1681 : 15 által a sónak meghatározott adója az ország' rendei által a következendő országgyülésig az ország-széleit örzők' fizetésére ajánltatott, sőt azon 25 pénzt is, mellyet addig a magyar kamara az előbb szokásban volt királyi vám ellen vett vala, az ország a széleken levők' fizetésére fordította. Az 1713 : 13 által a király az országgal együtt az említett 25 pénz' további szedését eltörlötte. 1723-ban a só' árából való fizetések a király' és az ország' hivatalszékeinek rendeltetvén, minden mázsa só' ára országgyülési határozat által 15 krral emeltetett. Ellenben a királynak a só iránti egyedül való rendelkezési joga nem következik abból, hogy az 1629 : 5. törvényczikkelyben az előtt a só' árához fizetett 30 krnak leszállításáért és az árulás' rendének megszabásáért, úgy az 1741 : 34 által az elengedett 15 krért és Nyitra vármegyében rendeltetett sóházért, a királyi felségnek alázatos köszönet tétetett; mert az ottan előforduló kifejezések, mint a magyar törvényhozásnak más tárgyaknál is használt irásmódja tanusitja, csupán az országrendeknek a királyi felség iránt viselt határtalan tiszteletét és a sziveknek háladatosságát kifejező szavak.

só' árának fölemelése országgyülésen kivül egyoldalú rendelet által önkényesen eszközöltetett volna, több országgyülésen sürgettetett, hogy az 1791: 20 eme záradéka vagy világosan azon esetekre szoríttassék, mellyekről az 1715: 8 és 1741: 22 szól, midőn t. i. országgyülés' tartása lehetetlen, vagy pedig, az 1791: 12 ellenére, a sürgető szükség' egyoldalú magyarázatának elkerülésére, azon záradék a törvénykönyvből kitöröltessék. [19])

[19]) Lásd eziránt a sérelmeket és felirásokat az $182^5/_7$. 1830. $183^2/_6$. $18^{39}/_{40}$. $184^3/_4$-diki országgyülésről. A többi között az $183^2/_6$-diki országgyülésen e tárgy az ország' elöleges sérelmei' sorában imígy van kifejezve: „Mind a sóárnak Ő felsége által eddig folytatott önkényes meghatározása, mind a só iránti kihágások' tárgyában a m. udv. kamara által magának tulajdonított, némelly vármegyékben pedig bitorlott biráskodás, olly számtalan kerülő, és a kamara' egyéb tagjai által, a rendszabások ürügye alatt a nemesi lakházaknak motozásával, és végbevitt kihágások, és a sós patakok' úgy a források' elfojtása, az ország' lakóinak mennyi aggodalmat okozott legyen, azt az 1802. 1807. 1811. 1825. és 1830-diki fölterjesztett alázatos felirások bővebben kifejezik, mintsem azokat ismételni kellessék; azok által azonban, mellyeket Ő felsége az 1830. dec. 2. kiadott válaszban viszonozott, a Karokkal és Rendekkel még inkább érezteti sebjeiket; — mert fájdalommal értették, hogy Ő felsége a sóár' leszállítását azon szín alatt mellőzte, mintha a mostani nehezebb körülményekben, a midőn a kir. pénztár' jövedelméhez máshonnan segítség nem járúlna, a status' legsürgetőbb közszükségei fedezetlen nem hagyathatnak — holott a status' közszükségeinek megvizsgálása és pótlásuk' módjának meghatározása az ország' alaptörvényei értelmében egyedül az országgyülés' köréhez tartozik. Ámbár tehát Ő felsége az 1807. dec. 14. kegy. válaszában azt nyilatkoztatá, hogy az 1791 : 20 értelmében a sóár' fölemeléséről mindenkor az országgyüléssel tanácskozni, és a só' árát nem egyébkor, hanem ha a fölötte sürgető körülmények mást kivánnának, fogja országgyülésen kivül fölemelni; és azt fogadta, hogy

S valamint a felhozott törvények tanusítják, az országgyülés a sóügy' szabályozására különben is befolyt: mi részben még megemlítendő, hogy az 1792: 14 által rendeltetett, miszerint a fölemelt sóárból a kijelölt jutalék a kitüzött köz czélokra fordittassék, s e végett a m. kir. helytartótanács által Ő felségéhez alkalmas javaslatok terjesztessenek fel.

A király a sóügy' igazgatását a m. k. udvari kamara, és kezelését az alája rendelt sótisztségek által gyakorolja; [20]) s annak, valamint a politikai fő hivataloknak kötelességök felügyelni, nehogy e királyi jog és jövedelem csorbát szenvedjen, vagy ez annyira szükséges szer' megszerzése az országban valahol akadályozott, terhes vagy alkalmatlan legyen. Mi végett a sószállítóknak megfelelő bér fizetendő, a nélkül azonban

---

ezen igéretét, úgy szinte az 1791: 20 tartalmát szentül megtartandja. Miután azonban az 1807-ben kiadott válasz óta a sóár' meghatározása a fölöttébb sürgető szükség' ürügye alatt 25 évtől fogva a kormány által az országgyülési tanácskozás alól folyvást elvonatott, söt 1830-ban maga az országgyülés' folyta alatt ennek áráról egyoldalúlag rendelkezett, következőleg a KK. és RR. Ő felségének 1830 dec. 2. válaszában sem találnának valamelly biztosításra, söt a nemzet' jogai, ha bár gyakorlásuk akadályoztatott, mégis elévülhetetlenek lennének, azért kérik Ő felségét, hogy a törvények' valódi értelméből, és az alkotmány' szelleméből felhozott és többször ujított számtalan okok' nyomossága által meggyözetvén, és felhagyván a nemzetnek hittel és királyi szerződések által biztosított jogai ellenére, könnyen a nemzet' elnyomására vezethető azon gyakorlattal, hogy a kir. kincstár' szükségei önkényes és mellesleges módok által pótoltassanak, oda hajolni méltoztassék, hogy a sóár' határozását még ezen országgyülés tanácskozásba vegye stb."

[20]) 1741: 14; 1830: 10.

hogy az 1741: 34 szerint a lakosokat sószállitásra végrehajtási uton lehetne kényszerítni. [21])

3). A korona' jövedelmei között jeles helyet foglal el továbbá a bányajövedelem, melly királyi joghoz tartozik. [22]) Ennek terjedelme időnként különböző volt, [23]) míglen azon tartalmát nyerte, melly az 1492: 30. törvényczikkelyen alapszik, a mellyikre a Miksa által kibocsátott bányarendtartás is támaszkodik. [24]) Miszerint

[21]) A sóügy' kezelésének jobb rendbe hozatalára már az 1807-diki országgyülésen több üdvös javaslat tétetett, mi utóbb is ismételtetett. Erdélyben a sójövedelmet fejedelmi jognak ösméri A. C. III, 15.

[22]) A bányák' királyi joga hihetőleg már Sz. Istvánra viszszavihető (Sz. István II. 6), s már a bányavárosok' és helységek' kiváltságleveleiből bizonyos, hogy II. Geiza, III. Béla, II. Endre, V. István, s így átalában az azon korbeli királyok magán telkeken való bányamüvelés' jogát adományozták.

[23]) A különbség e királyi jognak mind tárgyára mind gyakorlatára vonatkozik. I. Károly' végzeménye 1342-ről a törvénytárban a királyi bányajog' gyakorlatának világos nyomait foglalja magában. I. Lajos e jogot olly terjedelemben tulajdonitá magának, hogy azon telkeket, mellyeken ásványok találtatnak, ha tetszik, az érték megtéritése mellett magához válthassa (1351: 13). Zsigmond (III, 13) a saját telken a bányák' szabad müvelését megengedé bizonyos kikötések mellett. I. Mátyás helyreállítá Lajos' rendelését (1486: 49), míglen az 1492: 30 e királyi jog' fejlődése- s alakulásának új alapot nyujta.

[24]) Miksa' bányarendtartása 1573 febr. 16-ról német nyelven bocsáttatott ki, eredetileg csak a hét bányavároshoz, de utóbb szélesebb körben alkalmazást nyert, s a magyar bányajognak alapszabályzatát képezte; országos törvény' alakjában ugyan soha el nem fogadtatott, hanem tekintélyét rá hivatkozó törvények, mint 1715: 56; 1723: 108; 1741: 40 megerősítették; bár azon körülménynek tulajdonitandó, hogy az 1723: 108 arról, mint a bányabiróságok' magántörvényéről emlékszik. Az utóbb a bánya-

— sóbányászatról itt nem lévén szó — az ásványművelés' szabadsága mindenkinek a maga földjén fenn van hagyva, úgy azonban, hogy a magán-bányaművelők a királyi kamarának a szokott bányaadókat *(urbura)* fizessék [25]) a bányatörvények s részint szokás és gyakorlat állapította szabályok szerint; s a nélkül hogy kőszén, s egyéb, nem a fémekhez számított föld- és kőnemű ásványok valaha e királyi jog' tárgyai lettek volna.

Az 1791: 22 e királyi jog' gyakorlásának körét úgy írja körül, miszerint a bányaügyi törvényhozás természetesen a törvényhozó hatalom' gyakorlásának rendes alakjában a király és országgyülés által közösen gyakorlandó, s jelesen a bányabíróságok' alkata s elrendezése illy törvényhozási feladatnak nyilváníttatott: ellenben a bányaügy' gazdászati szabályozása a királyi jognál fogva a királyi felségnek tartatott fenn. Mihezképest a király a bányaügyet m. kir. udvari kamarája által [26]) a törvények' értelmében egész kiterjedésben királyi leiratok s szabályrendeletek által igazgatja.

Végre megjegyzendő, hogy a bányaügy' új szervezésére az 1791: 67 által országos bizottság rendeltetett, melly az 1827: 9 által felujíttatván, munkálatát az országgyülés elébe terjesztette, a nélkül azonban hogy a dolog végelintézést nyert volna.

4). A pénzverés' királyi jogának a legrégibb

ügyben kibocsátott végetlen számú királyi válaszok' s rendeletek' gyüjteményét nyujtja Schmidt, chronolog. Sammlung der österr. Bergges.

[25]) Ezt az 1492: 30 után megerősíti az 1523: 39; 1574: 19.

[26]) 1741: 14.

időktől, az első királyoktól' fogvai fennállását számos történelmi és törvényes emlékek tanusítják. [27]) E jogban, melly kizárólag illette s illeti királyainkat, régibb időkben kiváltság' erejénél fogva néha másokat is részesítettek. [28]) Az ország' rendei pedig a pénz' ügye' szabályozásában s jórendben-tartásában századokon át korunkig törvényhozási uton részt vettek. [29]) Különben

[27]) Schönvisner, not. rei num. Hung. 1801. Schwartz, Samuel Rex. Hung. qui vulgo Aba dicitur. I. Bélára nézve l. Thurócz, Chron. II, 45. Katona, hist. crit. II, 2, 168 l. I. Károlynak a pénz' ügyekörüli kitünő gondoskodásáról tanuságot tesz végzeménye a törvénytárban (tudós magyarázatát l. Schönvisner' id. munkájában 220—313 l.

[28]) I. Endréről l. Schönvisner' id. munkájában Bélának mint herczegnek pénzeit; II. Endréről, ki a németrendi lovagoknak ada pénzverési jogot l. Schlözer, Gesch. d. deutschen in Siebenb. 319 l. I. Mátyásról, ki Kassa városát ruházá fel (*durante beneplacito suo*) e joggal, l. Kaprinay, hist. dipl. II, 155 l. Erdélyben szinte némelly városok birtak pénzverés' jogával, mellyeket bizonyos föltételek alatt gyakorolhattak. Az 1523: 40 szerint a királyon kivül másoknak pénzt veretni hütlenség' büne alatt tilos.

[29]) Országrendeink ugyan úgy vélekedtek (1569: 20), hogy a pénzverés' ügye senkire bátrabban nem bizható, mint a királyra; mindazonáltal törvénytárunkban nagy számmal találtatnak a pénzzavarok' elkerülésére, a pénz körüli visszaélések' s gonoszságokból a közjóra háromló rövidségek' eltávolítására irányzott törvények. Hogy a pénzek' forgalma s értéke a főpapok', főurak' s nemesek' tanácsa nélkül meg ne változtassék, 1439: 10; 1490, 17. §. Hogy a törvények' értelmében igaz súlyú, fajú s tartalmú pénz veressék, 1550: 48; 1559: 46; 1618: 19; 1622: 77. Hogy a maga értékében megtartassék, s mindenütt, az ausztriai tartományokban is lerovás nélkül elfogadtassék, 1537: 25; 1548: 51; 1550: 49; 1554: 14. 22; 1569: 20; 1588: 37; 1608: 10 kor. után: 1630: 9; 1659: 72; 1662: 48. Hogy

királyaink a pénzverés' ügyét, az ország' törvényeivel egybehangzólag, minden időben teljes hatalommal igazgatták; hol még csak az megjegyzendő, hogy a pénzverő házakra való fő felügyelést az országban az esztergami érsek gyakorolta. [30])

Az ujabban divatba jött pénzjegyek és papirpénz' iránt törvényeinkben eddiglen külön intézkedések nem foglaltatnak; e tárgyra vonatkozólag azonban igen tanulságosak az 181½-diki országgyülés' tárgyalásai.

A felsorolt kir. korona- s kincstári jövedelmekhez járúlnak némelly más jövedelmek, mellyek a magyarországi köz jövedelmek' rendszerében részint nagyobb részint csekélyebb jelentőséggel birnak, és részint állandó természetüek, részint esetlegesek.

---

az országban és kapcsolt részeiben ugyanazon értékben forogjon, 1723: 68; 1729: 14. Hogy az egész országban a pénzek' egyformasága hozassék be, 1807: 22. Hogy idegen pénz az országban vagy egyátalában ne, vagy csak igaz értékére szállítva forogjon, 1567: 11; 1514: 66; 1548: 51 (különösen a lengyel pénzek voltak kitiltva az országból); 1574: 20; 1578: 19; 1600: 21; 1613: 28; 1741: 32. Hogy a vert arany s ezüst, elvesztésének s a személy' letartoztatásának büntetése alatt, az országból ki ne vitessék, 1492: 32, és számtalan későbbi, a lehetetlent elérni törekvő törvény a XVI s XVII. századból. Hogy váltópénz elegendő mennyiségben, de ne igen silány, se tulságosan sok ne veressék 1635: 69; 1655: 80; 1659: 72; 1741: 32. Hasonlóképen számos törvények szabtak hűtlenségi büntetést a hamispénzverőkre s a hamis pénzt tudva kiadókra, Hk. I, 14, 4. §. 1462: 2, 4. §. 1495: 4, 4. §. 1523: 40; 1723: 9, 4. §. s büntetés alá vonják a pénzek' hamisítóit, jelesen a kik azokat megmetszik, Zsigm. II, 18; 1625: 41.

[30]) L. erről alább, a főpapi rendről.

Ezek közől kiemelendő a postajövedelem. A postákat illetőleg törvényeinkben a következő intézkedések találtatnak: 1715: 22, hogy a főpostamester az országban csak birtokos nemes embereket tartson postamesterekűl, mi az 1844: 5 után többé nem tekinthető gyakorlati határozatnak. 1723: 114, hogy a postajárás' rendezéséről Ő felsége a köz szükséghez képest intézkedjék. 1741: 31, hogy a köz hatóságok az országban és kapcsolt részeiben hivatalos levelezésökben levélbérmentességet élvezzenek. 1791: 22, hogy az ország' és kapcsolt részei' körében létező posták a m. kir. helytartótanács' igazgatása alól, s a postajövedelmek a magyar kamarától el ne vonassanak.

Más ide tartozó, csekélyebb jelentőségű kincstári jövedelmek: a már említett egyházi segedelem, a XVI. szepesi város' külön bére, a zsidók' türelmi adója (melly nem nyugodott törvény' alapján), és több különbféle csekélyebb esetleges jövedelem.

A kir. korona- és kincstári jövedelmek az ország' köz szükségeire (mellyekhez a kir. udvartartás' költségei is tartoznak) lévén fordítandók, a honfiak vagyonából a személyre egyenesen felrótt akár rendes állandó adók, akár rendkivüli segedelmek csak a kimutatott köz szükség' mértékéhez képest kivánhatók. De mindezek az országgyülési határozás' s ajánlat' egyik legfőbb tárgyát képezvén, rólok alább az országgyülési tárgyak között lesz szó.

43. §.
Követségek', szövetségek', had' és béke' felségjoga.*)

Az eddig fejtegetett felségjogok az ország' belső ügyeit illették; a jelen szakaszban tárgyalandók az ország' külső, idegen hatalmasságok-, nemzetek- s államokhozi viszonyait érdeklik. Jelesen:

1). A követségek' joga a királyt, mint az államfennség' személyesítőjét s idegen hatalmasságok' irányában képviselőjét kezdettől fogva illette s illeti: magában foglalván e jog idegen hatalmasságokhoz követek' küldésének s utasításának, és az ezektől küldött követek' elfogadásának hatalmát. Mirészben különösen kiemelendő, hogy a Magyarország s kapcsolt részei, és az ausztriai tartományok között a pragmatica sanctio által létesített kapcsolat daczára ezen felségjog, valamint egyátalában az itten szóba jövő minden külső fejedelmi jog, a magyar koronától nincs elidegenítve, s a küldött követek a magyar királynak szintúgy meghatalmazottjai, mint az ausztriai tartományok' uralkodójának.

Ezen felségjog' gyakorlására vonatkozólag, törvényeinkben többrendbeli intézkedések találtatnak; így: 1485: 7, hogy a király' akadályoztatása esetén a küldött követeket a nádor hallgassa ki. 1649: 7; 1655: 50, 3. §. ha török követ érkezik, ez a nádornak tudtára adassék, vagy ha Törökországba követek küldetnek, erről a nádor elébb értesíttessék. Továbbá számos tör-

*) Rosenmann, ius publ. 85—90 l. Cziráky 624—637. §. Virozsil, spec. II, 36—43 l.

vények rendelik, hogy a portai követségekhez az ország' dolgaira nézve a császári követ mellé egy született magyar is adassék; [1]) valamint átalában, hogy az ország' külső ügyei magyarok' befolyásával tárgyaltassanak. [2])

2). A szövetségek' joga szintén királyi felségjog; csakhogy az 1741 : 11; és 1791 : 17 szerint Magyarországot s a magyar korona' tartományait érdeklő illyes ügyek magyar tanácsosok' hozzájárulásával intézendők. Természet szerint, midőn jövendőbeli trónöröklés forgott szóban, vagy a korona' jogairól, terhek' elvállalásáról, segedelmeknek az ország által nyujtásáról, vagy az ország' sarkalatos törvényeit s jogait érdeklő más hasonló ügyekről volna szó: akkor ezeket tárgyazó szövetségek' intézése törvényesen és sikerrel az országgyülés' hozzá-

---

[1]) 1618 : 37, 1. §. 1630 : 36; 1635 : 27; 1638 : 3; 1647 : 74; 1649 : 7; 1655 : 50; 1659 : 14; 1662 : 4; 1681 : 4, 3. §. „hogy az ottoman kapúhoz rendelt császári meghatalmazott mellé született magyar meghatalmazott, s az ugyanoda küldendő követségekhez az ország' dolgaira nézve a császári követ mellé született magyar követ is adassék, a magyar ügyekben egyenlő tárgyalási hatalommal, s egymássali jó egyetértésben, a magyar tanács' hozzájárulása mellett adandó utasítással", — mit aztán az 1715 : 41 ujolag megerősített.

[2]) 1741 : 11 „hogy az ország' dolgai s ügyei mind belől mind kivül az országon magyarok által fognak tárgyaltatni"; 1791 : 17 „hogy az országnak mind belső mind külső ügyei, jelesen azok magyarok által, ezek pedig magyarok' befolyásával fognak tárgyaltatni." Söt törvényeinkben annak is fordúlnak elő példái, hogy követek az országgyülésen rendeltettek, hol a rendektől (1613 : 43), hol a nádortól (1655 : 17), hol a királytól adandó utasítással (1609 : 68), s hogy az úti költségek' megtérítése országgyülésileg rendeltetett el (1557 : 5; 1593 : 13; 1659 : 29; 1715 : 81; 1802 : 5.

járulása nélkül nem lenne eszközölhető. [3]) Az ellenséggel titkon alkudozók', vagy hozzá a király' tudta nélkül követet küldeni merészlők: hűtlenség' bünébe esnek. [4])

3). Had' és béke' joga. Ez a királynak azon felségjoga, miszerint fegyveres erővel oltalmazhatja magát külső megtámadások ellen, és fegyveres erővel vivhatja ki a maga, az ország- és alattvalóinak sértett vagy el nem ösmért jogait. Ugyanennél fogva jogában áll megtenni mindazon intézkedéseket, mellyeket a had' és béke' jogának gyakorlására szükségeseknek talál, hova különösen a hadi készületek elrendelése s megtétele tartozik, valamint ama szelídebb eszközök' alkalmazása, mellyek a gyakorlati nemzetek közötti jog szerint divatoznak, mielőtt a jogok' oltalmazása s elösmérésök' kivivása végett az utolsó eszköz, ugymint a háború foganatba vétetnék.

Az ország' külső viszonyait, a magasabb rendű állampolitikát tárgyazó eme nagy fontosságú felségjogokra vonatkozólag, törvényeinkben a következő nyomatékos jogelveket találjuk fel:

1741: 11, hogy az ország' dolgai s ügyei mind az

---

[3]) Példa: azon oklevél, melly által a rendek Zsigmondnak Albert ausztriai herczeggel a trón' átszállása iránti szerződését megerősítették (Cziráky, disquisitio, a toldalékban V. sz. alatt); a II. L. László és Miksa császár közötti öröködési szerződés' elfogadása (Szalay, Adalékok a m. tört. 62 l.) Annak is találjuk törvényeinkben nyomait, hogy a rendek külső nemzetekkel kötésre léptek, minek példáját a magyarok által a csehekhez s ezek által a magyarokhoz küldött levélben (a bécsi békekötés mellett a törvénytárban) szemléljük. Királyok által kötött szerződések' országgyülésileg helybenhagyásának s beczikkelyezésének példái: 1595: 56; 1608: 2 kor. elött; 1647: 5. 20.

[4]) 1622; 20, 1. §; 1625: 12; 1723: 9, 2. §.

országban, mind az országon kivül magyarok által tárgyaltassanak; mi okból az udvarnál is a király azokban, mik a neki átengedett fő hatalomtól függnek, magyar tanácsosok' munkálkodása- s fáradságával éljen. Sőt midőn súlyosabb ügyek' tárgyalása fordúl elő, az ország' primását s a nádort, és másokat az ország' fő urai közől, sőt Dalmátia, Horvát- és Tótország' bánját is, kivált midőn ezen országok' ügyeiről s bátorlétéről kell intézkedni, felhivassa, s azon ügyekben velök értekezzék; és magánál az államminiszteriumnál (melly nevezet alatt e törvény a fejedelemnek a külügyeket intéző fő hivatalát érti), magyarokat is alkalmazzon.

1791: 17, hol Ő felsége ismételve igéri, hogy az államminiszteriumnál magyarok is fognak alkalmaztatni; s hogy intézkedni fog, miszerint azon magyar honfiaknak, kik a megkivántató tulajdonsággal ellátva, a követségi pályára kivánnának lépni, ugyanottan magok' teljes kiképzésére kellő alkalom szolgáltassék; és hogy teljesítendi az országrendek' azon méltányos kivánatát, miszerint az ország' külügyei magyarok' befolyásával tárgyaltassanak, és úgy terjesztessenek elébe legfelsőbb elhatározás végett.

1848: 3, 13. §. hogy a (magyar) miniszterek' egyike folyvást Ő felségének személye körül legyen, s mindazon viszonyokba, mellyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván: azokban az országot felelősség mellett képviselje; mi a Magyarországra s ausztriai örökös tartományokra nézve több mint százados gyakorlat szerint közösen tárgyalt külügyekre is kétségtelenül értendő. Mihezképest tétetett az 184⁷/₈-diki országgyülésről, az 1848 april 3-ról kelt

felirás által [5]) az ajánlat, egyebekkel együtt a közös diplomatia' ellátása végett szükséges költségek' fedezésére addig is, míg arról a törvényhozás részletesebben végleg intézkednék; mi az 1848 april 7-ről kelt kegy. kir. válasz által elfogadtatott. [6])

Azonkivül természet szerint, a had' és béke' joga' gyakorlásánál, valamint szerződések' kötésénél, ha az ország' részéről pénzben vagy katonaujonczokban megajánlandó segedelem, vagy az ország' részéről egyébféle szolgáltatás kivántatnék, ezen ajánlat' kinyerése alkotmányszerű uton az országgyülés által eszközlendő. [7]) Valamint átalában a külső felségjogok' gyakorlásánál, ha ennek következtében olly intézkedések válnak szükségesekké, mellyek alkotmányszerüleg törvényhozási uton eszközlendők, ezeknek megtétele csak az országgyülés' hozzájárulásával történhetik.

Végre a törökökkeli béketárgyalásokra vonatkozólag az 1681: 4 rendeli, hogy a törökökkeli békekötés, valamint minden Magyarországot érdeklő ügy, az 1608: 2 kor. előtt; a királyi hitlevél' (1638 és 1659) 13. pontja; valamint az 1613: 25; 1630: 29; 1635: 28; 1655: 50 szerint (a mint azt már az 1536: 1; 1553: 3; 1559: 8 rendelte volt), magyarok' tanácsával tárgyaltassék és intéztessék; s az így tárgyaltak s elintézettek a honfiakkal mindig kellő módon közöltessenek; és a béke' pontjai a vármegyékben ünnepélyesen kihirdetessenek. [8])

---

[5]) 1847/8 országgyül. irom. 169 sz. 156 l.

[6]) Ugyanott, 216 sz. 191 l.

[7]) 1790 : 19; 1792 : 6; 1802 : 1; 1807 : 1. 2: 1808 : 5; 1812 : 1; 1825 : 3. 4.

[8]) Az elősorolt törvényczikkelyek, nemkülönben az 1715

Az előadottakból egyszersmind könnyen következtethető, minő gyakorlati jelentőség tulajdonítható az 1608: 2 kor. előtti törvényczikkelynek, mellyben rendeltetik, hogy: miután béke s engesztelés köttetett mind a magyarokkal, mind a törökökkel, Ő felsége is azt megtartsa s megtartassa, és sem az ország' tudta s beleegyezése nélkül Magyarországon s kapcsolt részeiben háborút ne indítson, sem idegen katonát be ne hozzon. [9])

44. §.

A felségjogok' gyakorlata. Gyámság, kormányzóság, kormánytárs.

A felségjogoknak a király általi gyakorlására nézve együttvéve, és tekintettel az ország' fő kormányának szervezetében az 1848-diki törvények által eszközölt

---

41 átalában is magokban foglalják már azon elvet, mely a fennebb idézett 1741 : 11. és 1791 : 17. törvényczikkelyben újabb kifejezést nyert. Ezen utóbbi törvényczikkely a törökökkeli békekötés iránti korábbi törvényszabályok' fenntartását világosan kimondja. Erdélyt illetőleg, a külügyekről l. erd. 1791 : 9.

[9]) Ugyanis valamint régibb időkben, ha háború csupán a király' költségén volt viselendő, e tekintetben királyaink nem tartották magokat az országrendek' beleegyezéséhez kötötteknek; a mint azt a magyar királyok által viselt háborúk' s létrehozott békekötések' régibb s újabb történelme tanusítja: azonképen újabb időkben az ide tartozó felségjogok' gyakorlatára az átalánosan intézkedő 1715 : 41; 1741 : 11; 1791 : 17 szabályainak kellett mindenekfölött zsinórmértékül szolgálni, tekintettel egyszersmind a körülmények' igényletéhez képest az 1715 : 8; 1715 : 22; 1791 : 19; 1825 : 4 rendeléseire. Cziráky, 632—636 §.

átalakításra, a következő nagy fontosságú jogelvek szem előtt tartandók : [1])

1). Az 1791: 3 szerint kiváltságok' adományozása csupán a törvényesen koronázott királyi felséget illeti.

Az 1791: 12 szerint a törvényhozó hatalom' gyakorlása körüli felségjogok szinte csak a törvényesen koronázott királyt illetik.

Az 1848: 3, 2. §. szerint: Ő felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó az országban és ahhoz kapcsolt részekben, a korona' egységének, s a birodalom' kapcsolatának épségben tartása mellett, a végrehajtó hatalmat a törvény' s alkotmány' ösvényén teljes hatalommal gyakorolja, [2]) — melly

---

[1]) Ezek egyrészint már az illető helyeken külön-külön meg voltak érintve, s itten teljesebb átnézet végett egybefoglaltatnak.

[2]) A nádori méltóság' tisztségeiről szóló s a törvénytárba 1485 alatt igtatott czikkelyek' 10-dike a királyi helytartóságról imígy rendelkezett: „hogy ha a királyi felség akár a sereggel, akár különben az országon kivül lenne, a nádor az országban hivatalánál fogva helytartó legyen, és . . . mindazt tehesse és gyakorolhassa, a mi különben a királyt illetné, kivévén csak a kegyelmeket s a koronára szállott jószágok' adományozását (ezt aztán bővebben értelmezte az 1715 : 33); és kivévén azokat, a mellyek régi gyakorlatnál fogva mindig kizárólag a királyi méltósághoz tartoztak.“ Egyébiránt királyi helytartók' nyomai már sokkal régibb időkben föllelhetők. Így II. Endre szentföldi hadjáratában Magyarország' gondját János esztergomi érsekre bizá. A királyi helytartóságnak Zsigmond és I. Mátyás alatt is találjuk példáit. Az ausztriai házbeli királyok alatt, a nádori méltóság' betöltése évtizedeken át mellőztetvén, szinte számosabb példáit találjuk a főpapok közől nevezett királyi helytartóknak, a király által közelebbről meghatározott hatáskörrel, mire nézve I. Ferdinánd', Miksa' s Rudolf' ide tartozó végzeményeinek czikkelyei megolvasandók. Cziráky, 217 §.

esetre az akkor volt nádor cs. kir. főherczeg István személye, hasonlóképen mint a királyi felség' személye, sérthetetlennek nyilváníttaték. Úgy azonban, hogy az érsekek-, püspökök-, prépostok- s apátoknak és az ország' zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés' jogának gyakorlata, és a nemességeknek, czimeknek s rendeknek osztása, mindig az illető felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett, egyenesen Ő felségét illesse. Valamint a magyar hadseregnek az ország' határain kivüli alkalmazását, nemkülönben a katonai hivatalokrai kinevezéseket, szintúgy Ő felsége határozza el, a folyvást királyi személye mellett leendő felelős magyar miniszter' ellenjegyzése mellett, — ki egyszersmind a fennebb (43. §.) előadottak szerint (1848: 3, 13 §.) azon viszonyokba, mellyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befoly, és azokban az országot felelősség mellett képviseli.

2). A király' kis korúságának idejére az 1485: 2 gyámnokáúl s az országnak kormányzóúl a nádort rendeli. [3])

3). Az 1741: 4 kormánytárs' fölvételének, az or-

---

[3]) Öröklö fejedelemségnél megesik, hogy a kire az uralkodás átszállott, serdületlen kora miatt felségjogai' gyakorlására maga egy időre képes ne legyen: mi által kormányzóság válik szükségessé. Magyarországon régibb időkben példáit találjuk annak, hogy zsenge korú király' gyámságáról, s ezzel kapcsolatban az ország' kormányzóságáról atyja gondoskodott végintézvényileg (Imre, fia III. László', és V. István, fia IV. László' irányában); vagy pedig hogy ugyanazt az özvegy anyakirálynék viselték (Erzsébet, I. Lajos' özvegye, leánya I. Mária' irányában, Erzsébet, Albert' özvegye, fia V. László' irányában). Az országrendek által választott kormányzók' esetei sem hiányzanak (Hunyadi János, Szilágyi Mihály). A nádori méltóságról szóló czik-

szág' törvényes kormányzatára vonatkozó hatáskörrel, de a felségjogok' gyakorlásának s a főhatalomnak kizárólag az uralkodó királyi felség' részére való fenntartása mellett, nyújtja példáját. [4])

---

kelyek' 2-dika aztán e tárgyban imígy rendelkezett : „Ha a király zsenge korban levő örököst hagyand, a nádor tisztségénél fogva tartozik őt, mint gyám, atyai országai- s urodalmaiban mígtartani s hüségesen megvédni. A ki nádornak időközben, mig tudniillik maga az örökös serdült korát elérné (*in adultam pervenit aetatem*), minden alattvaló és minden honfi szintúgy tartozik minden dologban engedelmeskedni, mint magának az igazi urnak a királynak.“ E tárgy iránt a honi törvényekben ujabb intézkedés nem foglaltatik; maga az itt felhozott czikkely, azért, mivel mindjárt a rá következett első esetben, II. Lengyel László' halála után nem foganatosíttatott, s azóta is még nem alkalmaztatott, elavúltnak nem mondható. Megjegyzendő még, hogy törvényeinkben s különösen a gyámság iránt idézett czikkelyben nincs szabatosan meghatározva, hányadik évének betöltésével éri el a királyi örökös azon *adulta aetas*-t, mellyel véget ér a gyámság s kormányzóság. Valamelly szabályt e részben a gyakorlat sem állapított (Salamon, II. István, II. Lajos 15 éves korában; I. Lajos, V. László, I. Lipót 16 éves korában; I. Mátyás teljesen 19 éves korában, IV. László pedig, Katona' (hist. crit. VI. 617 l.) számítása szerint, 22 éves korában vette kezébe a kormány' gyeplőit. Lásd e tárgyról : Rosenmann, ius. publ. 56 s következő l. Pusztay, die Ungarn, I, 426 s köv. l. Cziráky, 132—140 §. Virozsil, Spec. IV. 35 s köv. l.

[4]) Kormánytársnak Mária Terézia 1741-ben az országgyülés' megegyezésével férjét Lotharingiai Ferencz herczeget vette volt fel, melly alkalommal s ezen egyes esetre nézve, nem pedig átalános szabályként, az 1741 : 4 következő föltételeket állapita : a) hogy a kormánytárs-viszony az 1723 : 1. 2. törvényczikkelynek sem a királyi felség' örökös tartományai' elválhatatlanságára, sem az állapitott öröködési rendre nézve rövidségére ne váljék s ne válhassék. b) E kormánytárs-viszony tartson Ő felségének élete fogytáig, és tetszéseig. c) Ha Ő felsége előbb találna

meghalni, öröklő szülöttjének kiskorusága alatt a kormánytárs herczeg az országot, gyámjogon (*tutorio iure et paterno nomine*), mint atyja, kormányozza. d) Magszakadás' esetére fenntartatott a közvetlen öröklés azok' részére, kiket az 1723 : 1. 2. szerint illetende. e) A királyi felség' megegyezésével az országrendek által felajánlt kormánytárs-viszony' erejénél fogva, a kormánytárs-herczeg részt vegyen az ország' törvényszerű kormányzásában s annak terheiben; a főhatalom azonban — kivált a mint a Hk. I, 4. 9. czímben ki van fejezve, továbbá kiváltságok' adományozása, s egyéb felségjogok, mint az ország' törvénye szerint csupán a törvényesen koronázott királyt illetők, egyedül a koronás királyi felségnél maradván. — Ugyanezen törvényczikkelybe igtatvák azon eskü' szavai, mellyeket a kormánytárs a királyi felség s az országrendek előtt tett le.

A kormánytárs-viszonyt régi magyar közjogi intézményül ügyekezett feltüntetni Benczúr (Euseb. Verinus), comm. de hered. iure seren. domus austr. 96—121 l. De l. Cziráky, 141—146 §.

HARMADIK FEJEZET.

A nemzet' jogai.

45. §.

BEVEZETÉS.

Magyarország' és kapcsolt részei' alkotmányos rendszerének lényeges alkotó eleme, hogy részint a király, a fő hatalom' bizonyos alakban s bizonyos irányzatokbani gyakorlására nézve a nemzet' hozzájárulásához van kötve, s egyes felségjogai' tekintetében az ország' és nemzet' törvényes, szentűl biztosított politikai jogai által van korlátolva; részint a köz hatalomnak egyátalában' intézkedései- s müködésében — azonkivül hogy átalában a törvény' szabályaihoz kell alkalmazkodnia — a honpolgárok' sarkalatos jogai' szentségét mindenben sértetlenűl meg kell tartania.

A magyar közjog' rendszerének feladata, a köz hatalom egyik fő tényezőjének, a királynak uralkodási jogát s felségjogait kifejtvén, szem elé állítni a nemzet' politikai jogait. Mi részben, a nemzet' átalános szervezetének előadása után, kifejtendők azon politikai jogok, mellyek az egyes honpolgárokat illetik; mellyek' bizonyos testületek' és kebelzetek' sajátjai; és mellyeket a nemzet képviselete által gyakorol.

46. §.

A magyar nemzet' szervezete. A honpolgári jog.*)

A honpolgárság a személyeknek azon tulajdonsága, miszerint a hon' fiait illető jogokkal, és pedig egyedűl, birnak.

A magyar jog szerint ugyanis nagy különbség van honfiak és más személyek között.

Honfiak (*indigenae, membra regni, regni cives, veri Hungari*), kik magyar honpolgári jogal birnak. Kik' ellenében vannak: az ország' egyéb lakosai, kik ezen tulajdonsággal nem birnak, habár, az országban megtelepedve, a magyar sz. koronának alattvalói, mint a zsidók, [1]) — és az idegenek, kik a magyar sz. koronának nem alattvalói.

A honfiak, vagy tős, gyökeres honfiak, kik magyar honfi apától származnak, [2]) — kiknek sorába törvényeink Tót-, Horvát- és Dalmátországi atyánkfiait is számítják; [3]) vagy befogadott honfiak, honfiusítottak,

---

*) Kelemen, II, 154—157 §. Frank, I, 53—55 §. Virozsil, spec. VI. 61—64 §.

[1]) Azon szellemnek, melly az 1848-diki törvényeket alkotta, kivánalma, a zsidóknak is egyenlő honpolgári joggal leendő felruháztatása. De nem tagadhatni, hogy az 1848-diki törvények' szavai ezt nem tették.

[2]) *Nativi hungari, patriae filii* 1608 : 10 kor. előtt, 1723 : 70; *nationales* 1655 : 11; 1715 : 13, 2 §. *nationalistae* 1729 : 10. Világos, hogy a magyar honfiság politikai fogalom, független a néprajzilag vett nemzeti s fajkülönbségektől.

[3]) 1618 : 5; 1625 : 65; 1741 : 61.

kik idegen eredetüek ugyan, de törvényes uton hazánkba fölvétetvén, az igaz honfiak' tulajdonságát s jogait megnyerték. [4])

A kitünő emberek' honfiusítása történik a királyi felség adta kegyelemlevél által. De a törvény megkivánja: a) hogy országgyülés alatt az csak az országgyülés' tudta és hozzájárulásával, máskor pedig Ő felsége' magyar tanácsosai' tanácsával történjék, és hogy az illetők az országgyüléshez törvénybe igtatásért folyamodni tartozzanak. [5]) b) Hogy a ki fölvétetett, magát esküvel kötelezze, miszerint az ország' törvényeinek mindenben engedelmeskedni, az ország' szabadságait emberűl oltalmazni, és azok ellen soha semmit sem véteni, az országnak sem várát, sem egyéb részét attól el nem vonni, sőt az elidegenített részeket is visszaszerezni szándékozik. Ezen hites fogadás vagy az országgyülésen történik, vagy az udv. m. kanczellária előtt, és a fogadás szórul szóra, nemkülönben helye és napja az esküvő' nevével együtt a kanczelláriánál levő királyi könyvbe följegyeztetik. [6]) c) Szükséges a m. kir. udv. kanczelláriából kir. kegyelemlevél' alakjában honfiusitási oklevelet váltani, mellybe szokás a hitfogadást beigtatni; [7]) azonfölül a törvényes dijat, hacsak el nincs engedve, az országos pénztárba lefizetni, — ez a díj annakelőtte világiaknál 1000 arany volt, most kétszer annyi; egyháziaknál ha nagyobb javadalmat birnak,

---

[4]) *Indigenae recepti*; különben törvényeinkben a puszta *indigena* szó, hol a született magyarokat, hol a honfiusítottakat jelenti, p. o. 1618 : 5. 18; 1729 : 24, 1. §.

[5]) 1550 : 77; 1791 : 69.

[6]) 1550 : 77, 2. s 3. §.

[7]) 1604 : 19; 1687 : 26.

megmaradt ezer arany, egyébként 200 arany jár, [8]) és pedig az 1827: 38 szerint mindenkor aranyban. [9])

De hallgatva is fölvétetnek idegenek, ha t. i. az országban állandóan megtelepedtek, és vagy a városi polgárok' vagy egyéb adózók' sorában helyet nyertek. Az illyenek a honfiúi tulajdonságot megnyerik, de nem együtt vele a magyar nemességet. Holott a kir. levél és törvénybe igtatás által honfiusítottak, nemcsak ország' nemesei lettek, hanem főrendű czimöket is megtartván, ahhozképest helyök van az ország' nagyjai között, azonban az 1840: 46 s következő törvényczikkelyek szerint az 1840-diki országgyülés óta csak ha az országgyülési ülés- és szavatjog különösen s világosan megadatik.

Különben az ország' törvényei szerint az idegenek csak ollyanok maradnak, habár (törvény' ellenére) itten jószágot birnának, [10]) vagy hivatalt viselnének, vagy egyházi javakban lennének, vagy kereskedést, mester-

---

[8]) 1687 : 27; 1741 : 17. 41.

[9]) Ezekből a kegyelemlevél az 1604 : 19 szerint nagyobb állandóság végett (*pro maiori robore*) szükséges; a törvénybe igtatás pedig, valamint az eskütétel, és a díj' lefizetése úgy megkivántatik, hogy a nélkül a kir. levélnek ereje sincsen, 1688 : 26; 1715 : 23; 1791 : 69; 1827 : 37 — hol megjegyzendő, hogy az utóbbi törvény a fizetésre még két évet engedvén, azoknak a kik tovább is elmaradnának, a törvényből kitöröltetését parancsolta. Sőt az 1830: 17 díjfizetés előtt a törvénybe igtatást ellenzi. Egyéb törvényeinkből következik, hogy csak bevett vallást követő személy honfiusítható; az 1827 : 22 pedig eltörölte azon kivételt, melly a velenczeieket és lengyeleket a honfiusításból kizárta.

[10]) 1715 : 72; 1723 : 64.

séget űznének. [11]) Maga a lakás, habár több esztendőre terjedne, az említett befogadás nélkül nem elegendő. [12]) A törvényeinkben idegenek' irányában fennálló tilalmak a honfiaknak megannyi kizáró jogait, idegenek fölötti elsőbbségeit képezik. Jelesen: 1). Idegenek nemességet nem nyerhetnek; [13]) mivel pedig 1848-ig politikai jogokat csak nemesek vagy nemeseknek tartott, nemesekkel egyenlőknek vett személyek gyakorolhattak, következik ebből, hogy idegenek egyátalában az országban politikai jogokat nem gyakorolhatnak. 2). Egyházi javadalmat, kivált nagyobbat nem birhatnak. [14]) 3). Fekvő jószágot nem szerezhetnek. [15]) 4). Állandóan sem kereskedést sem mesterséget nem űzhetnek. [16]) 5). Az országban sem köz hivatalt nem viselhetnek, sem az ország' ügyeiben el nem járhatnak. [17]) E tekintetben sarkalatos törvényeink ekkép intézkednek:

1608: 10 kor. előtt, hogy minden kormányzás, s a magyar tanács' méltósága, a kanczellária' tekintélye Ő felsége által tényleg helyreállíttassék; s az a magyar ta-

---

[11]) 1552 : 30. 31; 1662: 12; 1681 : 46, 21 §. 1741 : 17. 63, 17 §. 1791 : 70.

[12]) 1630 : 30. 3. §. Az 1741 : 29 nem idegenekről, hanem valóságos lakókról szól.

[13]) 1630 : 30, 2. 3. §.

[14]) Lásd fennebb 35. §. 6) jegyz.

[15]) 1222 : 26; 1439 : 16; 1630 : 30, 3. §.; 1655 : 34; 1659 : 49; 1662 : 41; 1715 : 23; 1723 : 64; 1791 : 69 stb.

[16]) 1715 : 99; 1741 : 29. Különben országos vásártól idegen sem tiltatik; azonkivül kereskedésben megtartatnak idegen nemzetekkel a fennlevő kötések.

[17]) 1222 : 11; 1439 : 5. 12. 15. 25. 26; 1608 : 10 kor. előtt; 1681 : 27; 1715 : 22; 1741 : 11. 15; 1791 : 17; 1792 : 8, stb.

nácsból alkalmas személynek adassék; nemkülönben minden nagyobb és kisebb hivatal, a harminczadokkal s azok' főnökségeivel együtt, mind Magyarországon, mind a hozzá kapcsolt Dalmát-, Horvát- és Tótországokban, született magyarok és kapcsolt nemzetbeliek által kezeltessenek, rendeltetett: 1). Ő felsége az ország' rendeit elegendően biztosítsa a felől, miszerint külső nemzetek s más nemzetbeli emberek ezentúl a magyar kormányzásba soha be ne tolakodjanak. 2). Sem Ő felsége magyar dolgokban ne éljen másoknak mint magyaroknak tanácsával, (Magyarország- s Szlavóniának is minden részeiből . . . egybegyüjtendővel), vallás különbség nélkül.

1741: 11, Ő felsége Magyarország' ügyeit s dolgait az országban s az országon kivül magyarok által tárgyalja s tárgyaltassa; annálfogva udvaránál is, azokban, mik a neki engedett fő hatalomtól függnek, magyar tanácsosait használja; sőt midőn súlyosabb ügyek tárgyalandók, az ország' primását, a nádort s másokat a főurak közől, nemkülönben Dalmát-, Horvát- és Tótország' bánját, kivált ha ezen országok' bátorlétéről s ügyeiről kell intézkedni, felséges jelenlétébe felhivassa s az illyes ügyekben velök értekezzék; s magához az államminiszteriumhoz (— hol a külügyek intéztettek —) magyarokat is alkalmazzon; az országban pedig minden politikai, az ország' köz állapotát érdeklő ügyet, az országos törvényekben állapított módon, a királyi helytartótanács által (melly természetszerint az 1723: 101-ben kijelölt hatáskörében s függetlenségében megtartandó) intéztessen; s ugyanezen kir. helytartótanácshoz ürülések' esetén az ország' minden részéből alkalmatos, s az ország' ügyeiben és alkotmányában járatos férfia-

kat, birtokos magyarokat alkalmazzon. Mihezképest az 1741: 15 által is rendeltetett, hogy minden javadalom, méltóság és hivatal, egyházi úgy, mint világi, a király és hon iránt jól érdemesűlt magyaroknak adassék.

Az 1791: 17 által Ő felsége ujolag igérte az 1741: 11 foganatosítását, és ahhozképest, hogy az állam-miniszteriumhoz magyarokat is alkalmazand, és intézkedendik, mi szerintkellő tulajdonságokkal ellátott magyar nemzetbelieknek, kiknek kedvök van a követségi pályára lépni, magok' teljes kiképzésére az államminiszteriumnál minden kivántató alkalom szolgáltassék; valamint, hogy az országnak mind belső mind külső ügyei, jelesen amazok magyarok által, emezek pedig magyarok' befolyásával tárgyaltassanak, s így terjesztessenek Ő felsége elébe legfelsőbb elhatározás végett.

A magyar honpolgári jogra a nemzetiségi különbségek befolyással nem birnak; bármelly nemzetiséghez tartozó és bármelly nyelvet beszélő személyek, ahhozképest, hogy született honpolgárok, vagy honpolgárokúl befogadtattak: a magyar honpolgári jogot egyenlően birják. Ellenben eddig fennálló törvényeink szerint, mást mint törvényesen bevett vallást követő, tehát római és görög katholikus hiten levő, a görög nemegyesűlt egyházat követő, ágostai vagy helvét hitvallású evangelikus, s az 1848: 20. 1. §. értelmében, unitária vallást tartó személy honpolgári joggal nem birhat. [18])

---

[18]) Erdélyben a honpolgári jog' élvezete a három nemzet és négy bevett (római s görög katholika, reformata, lutherana, unitaria) vallás' viszonyától függött. A g. nemegyesült vallás ottan a törvényesen bevett vallások közé csak az erről az 1848-ki országgyülésen alkotott (bár legfelsöbb szentesítést nem nyert) törvényczikkely által soroztatott. Egyébiránt a honpolgári jog' egyenlö-

47. §.

A honpolgárok' politikai jogai. Az országrendek' szervezete az 1848 előtti törvények szerint.*)

Az 1848-ig fennállott nemzeti szervezet szerint a magyar sz. korona' alattvalói között politikai jogok' gyakorlására nézve nagy különbség létezik: a szerint, hogy az országrendekhez tartoztak vagy sem. Mert a nemzetnek a fő hatalom' gyakorlását tárgyazó politikai jogait kizárólag az országrendek birták, kik a kir. felség által országgyülésre meghiva, s ottan személyesen vagy követjeik által megjelenve, az ország' összes testét, Magyarország- és kapcsolt részeinek összes népeit képvi-

ségét Erdély' lakosaira nézve, nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélkül, ugyanazon módon, mint Magyarországon, tehát a görög nemegyesült egyház' hiveire is, a királyi szentesítést nyert s ünnepélyesen törvényként kihirdetett erdélyi törvényczikkely Erdély' s Magyarország' eggyéalakulásáról, szent alapjog gyanánt elösmérte s kihirdette.

*) Lochner, Facies iur. publ. hung. IV—VI fej.

Pancratius, tractatus iur. publ. Hung. III—VII. sectio.

Rosenmann, ius publ. 113—166 l. Beöthy elemi m. közjog 45. 49—72 §. Cziráky, 150—294 §. Virozsil, spec. V.

Schwartner, Statistik II, 38. 45—54 §. Fényes, Stat. II, 27. 30—35 §.

Bencsik, noviss. diacta nobiliss. Nagyszombath 1722.

Palugyay, megyerendszer I, 29—114 l.

Perger, a magyar és hazája régenten. Pest 1831.

Botka, Notitia dipl. veteris constit. comitat. Pest 1831.

Bartal, comm. föleg I. 207—306 l.

selték, és közjogi értelemben a nemzetet, azaz a politikailag cselekvő jogozott nemzetet képezték. [1])

A közjogi értelemben vett magyar nemzet' 1848 előtti sajátszerű szervezete abból állott, hogy összes testét a karok és rendek nevezete alatt értett négy országos rend képezte. E négy országos rend a következő: 1). az egyházi főurak', 2). a világi főurak', 3). a nemesek' (köznemesek), 4). a királyi városok' rendje (melly utóbbihoz ujabb időkben a szinte országgyülési joggal felruházott szabad kerületek is járúltak). [2])

---

[1]) Hk. II, 4 : „A nép (nemzet, *populus*) neve s nevezéte alatt pedig e helyen értsd csupán a főpap, zászlós és más országnagy urakat, s minden nemeseket, de nem a nemteleneket. Noha e szó : nép, minden nemest és nemtelent egyaránt magában foglal, a nemtelenekről mégis, kik köznép (*plebs*) nevezet alatt értetnek, e részben szólani czélunkra nem tartozik. Mert a nép (*populus*) annyiban különbözik a köznéptől (*plebs*), mint nem a fajtól. Mert nép nevezet alatt minden nemesek, mínd a fő mind az alsóbb rendüek, a nemteleneket is ideszámítván, jelentetnek, köznép (*plebs*) nevezet alatt pedig egyedül a nemtelenek értetnek.“ Verbőczy ugyan itt magyar közjogi fogalmakat a *populus*' és *plebs*' római közjogi fogalmai szerint fejez ki : az alapfelfogás azonban a viszony' valódi természetének — miszerint a nemesség alkotja a közjogi értelemben vett, s politikailag cselekvő jogozott nemzetet — megfelelő és helyes.

[2]) 1608 : 1 kor. után : 1 §. „Az ország' karai és rendei nevezete alatt becsuszott hiányok' és nehézségek' elenyésztetése végett a honfiak által határoztatott : kik legyenek értendők az ország' karai és rendei neve alatt; kik hivassanak meg Ő felsége' kir. levelei által az országgyülésre, s birjanak ottan szavazattal. 2. §. Mivel Magyarország' karai és rendei négy állapotú honfiakból, főpapokból, zászlósokból vagy főurakból, nemesekből és szabad királyi városokból állnak : stb.“ A karok és rendek nevezete I. Ferdinánd óta kezdett divatozni; előbb a

Mindnyájának közös legfőbb politikai joga az országgyülési ülés' és szavazat' joga, s ez által az ország-gyülést a fő, jelesen a törvényhozó hatalom' gyakorlása körül illető jogokban való részesedés: mi tekintetben egyszersmind a magyar sz. korona tagjainak tartattak és neveztettek. [3]) S ámbár a főpapok- és főuraknak méltóság' tekintetében az alkotmány' szelleméből folyó elsőbbségök tagadhatatlan, mindazonáltal az ország' többi nemeseivel nemesi szabadságuk s kivételi és mentességi előjoguk egyenlő volt; s nem volt, mint Hk. I, 2 mondja, valamelly urnak vagy valamellyik nemesnek kisebb szabadsága; innen azon egy törvénnyel és szokással, s azon egy törvénykezési eljárással éltek a törvényszékeken, csupán a dijak' mennyiségére nézve különbözvén.

48. §.

Folytatás. I. Főpapok.

Az országrendek közt első az egyházi főurak' (*praelati*, főpapok) rendje volt. Ezekhez számíttatnak, kik a katholika és görög (római, g. kath. és g. n. egyesűlt) egyházban nagyobb méltóságot viselnek; t. i. érsekek és püspökök, továbbá apáturak és prépostok, ha királyi adományból jószágot birnak. [1]) Ezek közől országgyü-

---

regnicolae, honfiak nevezet volt szokásban, sőt a karok és rendek nevezete mellett utóbb is fennmaradt. Bartal, comm. I. 207 s k. l.

[3]) Hk. I, 3, 6. §. és 4, 1. §. II, 3; 1608 : 1 kor. után; 1687 : 10; 1791 : 12.

[1]) Hk. II, 40; 1715 : 16; 1608 : 1 kor. után. Voltak közöttök egyházi zászlós urak, kik tulajdon zászlót emelhettek, holott mások' emberei a megyei főispánok' hadával mentek (1459 : 7; 1498 : 20). Mint első rend, a főpapok, köz oklevelek-

lésen a főrendi táblánál ültek és szavaztak az érsekek és püspökök, és pedig a megyések törvény szerint, [2]) a görög nemegyesűltek is, [3]) a választott, s fölszentelt czimzetes püspökök szokásból, [4]) továbbá a pannonhegyi szentmártoni apátur, a zágrábi nagyprépost, mint egyszersmind vránai perjel (*Prior Auranae*), [5]) végre a prémontréiek nagyváradi prépostja. [6]) A többi főpapok az alsó táblánál foglaltak helyet. [7]) Egyes főpapokat illetőleg:

Az esztergami érsek' külön jogai a következ-

ben a többi rendek előtt említtetnek, s országgyülésen és megyegyülésen mindjárt az elnök után foglalnak helyet. A főpapok' eme kitünő állása s szereplése az ország' politikai rendszerében, a magyar királyság' eredetével egykorú, s azóta szakadatlanúl fennlevő. Bartal, comm. I, 246—258 l.

[2]) 1608 : 1 kor. után.

[3]) 1792 : 10.

[4]) Cziráky, 195 §. A nándorfejérvári és knini mindig fölszentelt, a többiek választott püspökök.

[5]) 1625 : 61.

[6]) 1715 : 73; régenten ott ült még az 1608 : 1 kor. után t. cz. szerint Remete sz. Pál rendének főkormányzója is.

[7]) A főpapok' egyéb külön jogairól, mellyek a magán- és perjogot érdeklik, l. Kelemen, II, 184. 185 §. így : vérdijuk (*homagium*) 100 nehéz girát tesz (Hk. I, 2. 9. II, 40. 43); ha a káptalantól külön jószággal birnak, ez iránt beigtatásuktól fogva egy évi perhaladékuk van, a megyés püspökök' saját pecsétjök alatt vallhatnak ügyvédeket, és megyéjök határán belől tizedjoggal birtak (ennek eredetéről l. Bartal, comm. III, 148—154 l.), mellyről azonban az egész egyházi renddel egyetemben az 1848 : 13 által lemondtak. Itt megemlítendő, hogy az 1608 kor. előtti 5 és 1681 : 14 szerint a kamara-elnöki hivatalt nem viselhetik, továbbá a koronaőri méltóságra sem választhatók meg. Szerzetes rendhez kapcsolt apátságot s prépostságot, melly hiteles pecséttel bir, mások, mint azon szerzetbeli egyének, el nem nyerhetnek, 1498 : 58.

zők voltak: a) ő Magyarország' primása, az apostoli sz. szék' született követje, római sz. birodalmi herczeg, [8]) b) az ország' fő titkára és kanczellára, [9]) és mint illyen, a királyi kettős pecsétet őrzi; c) a kir. hétszemélyes táblán itélő bíró, a kir. táblához pedig két ülnököt nevez; nemkülönben a m. kir. helytartótanács' egyik tanácsosa [10]); d) Esztergam vármegye' örökös főispánja; [11]) e) régebben mint a pénzverőházak' fő felügyelője (*supremus pisetarius*), az országban a pénzverés' ügyére felügyelt, utóbb e czimen csak némelly jövedelmeket huzott; [12]) f) a királyt megkoronázza; [13]) s a királyné koronázásában részt vesz; [14]) g) egyháznemesi székeiben (*sedes praediales*) egyháznemesi jószágokat adományoz s egyházi nemeseket tesz. [15])

---

[8]) 1715 : 11; e czím a római sz. birodalom' elenyésztével is fennmaradt.

[9]) 1741 : 10; 1751 : 3. E méltóság régente, Zsigmond kir. koráig változó volt.

[10]) 1557 : 13. Régebben az ország' egyik rendes bírája volt és törvényszékeken királyi személyes jelenlétnek tartatott, 1536 : 15.

[11]) E méltóságot V. István tulajdonította az esztergami érseknek, l. Mózes nádor levelét Fejér, Cod. dipl. V, 1, 211.

[12]) 1342 : 39 §. Számosabb törvények sürgetik, hogy az érsek ebbeli tisztjét *pisetariusai* által gyakorolja s ügyeltessen, nehogy az országból az arany s ezüst kivitessék, 1522 : 19; 1553 : 23; 1557 : 15; 1563 : 73 stb. Schönvisner, Not. rei num. Hung. 288 s köv. l.

[13]) Az ország' állandó gyakorlata szerint; l. Pray, spec. hierarchiae hung. I, 103—127 l. Cziráky, 109 §. Különös okoknál fogva egy-egy esetben a koronázást más magyarországi püspök vitte véghez.

[14]) Lásd fennebb a 32. §. 1) jegyzetét.

[15]) Törvényekben említés van rólok: 1521 : 25; 1563 :

Az esztergami érseki és primási széknek a fő káptalannal együtt, alapításának eredeti helyére, több rendbeli törvények', jelesen 1638: 38; 1723: 55; 1751: 3; 1802: 17 kivánatához képest történt visszaültetése emlékezetűl az 1827: 21. törvényczikkelybe igtattatott. [16]) Az egri érsek Heves és Külső-Szolnok törv. egyes. megye' örökös főispánja; a veszprémi püspök a királyné örökös kanczellárjának czimét viseli és a királynét megkoronázza (a házi koronával); a győri püspöknek (valamint a győri káptalannak), a szentmártoni főapáturnak, s a zágrábi püspöknek (most érseknek) szinte vannak egyháznemesei; az erdélyi püspöknek szinte számos előjogai voltak. [17])

49. §.

Folytatás. II. Országnagyok.

A második országrendet képezik a világi főurak vagy országnagyok (*Magnates, Proceres*), és pedig: 1) kik az ország' fő méltóságait és tisztségeit viselik: az ország zászlósurai (*Barones regni*), a koronaőrök, a főispánok s a fiumei kormányzó; 2) kik a királyi felségtől herczegi, grófi vagy bárói czimet nyertek.

59, 4. §.; 1567 : 14; 1741 : 63, 9. §. Az érseki egyháznemesi székek : a vajkai Posony megyében, az érsek-léli Komárom megyében, s a verebélyi a sz. györgyivel Bars megyében. Az egyháznemesek az ország' nemeseitől sokban különböztek; l. rólok Kelemen, II, 195—198 §. Vámot nemcsak az egyháznemesek, hanem az érseki jobbágyok sem fizettek, 1550 : 64.

[16]) Az esztergami érsekek' sorát l. Virozsil, spec. V. 51 lap.

[17]) Lásd ezeket Fényes, Stat. II, 81 l. Hajdan a gaz-

Mindnyája, valamint az egyházi főurak, személyesen hivatik meg az országgyülésre, s emezekkel együtt a főrendi táblánál személyenként birnak ülés- és szavazatjoggal; állandó régi szokás- és gyakorlatnál fogva az ország' többbi nemeseit tisztességben megelőzik. [1])

Az országnagyok között első helyet foglalnak el az ország' zászlósurai, kik az országban a fő méltóságokat viselik, s részint az ország' kormányzásában kitünő részt vesznek, részint a királyi udvar' fényét emelik; [2]) és a következők: a nádor (nádorispán, *Palatinus*), országbíró (*Judex curiae*), horvátországi bán, királyi tárnokmester (*Tavernicorum regalium magister*) — ezek az 1687 : 10 szerint mindig az itt felsorolt rendben és rangfokozatban —, királyi főlovászmester (*Agazonum regalium magister*), főpohárnok (*Pincernarum r. m.*), főkamarás (*Cubiculariorum r. m.*), főasztalnok (*Dapiferorum r. m.*), főajtónálló (*Janitorum r. m.*), főudvarmes-

dag jövedelmű egri püspök a király' negyedik fiát tartozott neveltetni. A zágrábi püspöknek, jobbágyok és egyháznemesek' ügyeibeni fölebbviteli itélőszékétől, egyenesen a kir. táblához történt a fölebbvitel. Hasonlóképen az erdélyi püspök' fölebbviteli itélőszékétől a folyamodás a felséghez ment. Az erdélyi püspök azonfölül egész Erdélyben a zsidók' fő pártfogója, hét valóságos kanonokat ő nevez ki, s szabad végrendelkezési joggal bir.

[1]) 1608 : 1 kor. után; 1687 : 10.

[2]) Eredetöket Bartal, comm. I, 259—264 lap. Bél, Pray és más több iróval ellenkezőleg, nem a byzanti udvar' szokásaiból származtatja, hanem hivatkozva azokra, miket Etele' udvaráról tartott fenn a történet, ős szittya eredetüeknek mondja, mellyeket utóbb Sz. István, Nagy Károly' udvari rendtartása szerint tökéletesitett. Különben l. a zászlós urakról átalában: Bél (K. A.), Comm. de archiofficiis regum Hung. Lipcse 1729. Gregorianczy, mnemosynon, sive Praelati et Barones regni cum off. Kovachichnál, Script. min. I. 98 s köv. l.

ter (*Curiae regiae m.*), kikhez ujabb időben járúlt a m. kir. nemes testőrző sereg' kapitánya [3]) — mindezek kineveztetésök rendje szerint — s kik után soroztatik még a kir. végzemények' tanusága szerint a posonyi gróf. [4]) Mindnyájok' neve a kir. végzeményekbe beigtattatik. [5]) Különösen :

1). A nádor országgyülésen választatik, a király által nevezett két római katholikus és két evangelikus, összesen négy jelölt közől. [6]) A megválasztott nádor, a

[3]) 1765 : 6.

[4]) Régebben ide számíttatott az erdélyi vajda (és pedig harmadik helyen) és több más bán is.

[5]) Egyéb külön jogaik : vérdijuk 100 nehéz gira, s ugyanannyi jár özvegyeiknek törvényes hitbér fejében. Hk I, 2. 93, s ügyvédet tulajdon pecsétjök alatt vallhatnak, Hk. II, 13.

[6]) 1608 : 3 kor. előtt, hol egyszersmind az is van határozva, hogy a nádori méltóság' megürülésétől számítva egy év alatt nádorválasztás végett országgyülés tartassék; mirészben ha a király nem intézkednék, e czélra országgyülést az országbíró, vagy ennek nem létében a tárnok hivjon egybe (mivel Nádasdy Tamás' halála után a nádori hivatal 46 éven tul betöltetlen marada), mit az 1613 : 7; 1618 : 4; 1622 : 2, 13 §; 1741 : 9 is megerősít. Egyébiránt a nádor-nevezés' módja nem volt minden időben egyforma; s habár úgy látszik, legrégibb időkben kinevezése egyedül a királytól függött, mégis már III. Endre' 1291-diki végzeményének 9. czikkelyében a király igéri, hogy nádort, tárnokot, alkanczellárt, országbírót az ország' nemeseinek tanácsára az ország' régi szokása szerint nevezend, s az országrendek' tanácsára nevezett nádor' példáját is szemléljük I. Lajos' korából. Míglen az 1439 : 2 rendelé : „hogy a királyi felség az ország' nádorát, úgy kivánván az ország' régi szokása . . . a főpapok', az országnagyok' s az ország' nemesei' tanácsára válassza." Nádorválasztás végett tartott első országgyülés példáját a nádori hivatalról szóló czikkelyek' (1485) bevezetésében olvassuk. Az 1439 : 2 rendelését az 1492 : 33 ismétli, nemkülönben az 1526:

bejelentett választás a király által elfogadtatván, az országrendek által Ő felsége' szine elébe kisértetik, s ott esküt tesz le, az 1492: 33. törvényczikkelyben kiszabott esküszavak szerint; fizetését pedig — azon 3000 aranyon kivül, melly őt mint jászok' és kunok' főkapitányát illeti, — a király határozza meg. [7])

A nádor' tisztségeit s jogait főleg a nádori hivatalról alkotott s az 1485-dik év rovata alatt törvénytárunkba igtatott czikkelyek határozzák meg, [8]) melly

2; az 1526: 22 pedig rendeli, hogy a nádori hivatal holtiglan tartson, és csak törvény' utján olly büntény miatt vétessék el, melly miatt nemcsak hivatalát, hanem fejét is veszti. Annak is találjuk példáit régebben (Zsigmond, I. Ferdinánd), hogy a felesketett nádor a királytól méltóságáról adományozó levelet kapott, melly szokás azonban utóbb, a mint látszik, elenyészett. Làsd mindezekről bővebben Cziráky, 208—215 §.

[7]) 1715 : 5; 1723: 4; 1741: 9; stb. 1848: 2, 2. §. Sándor Lipót, József, István cs. k. főherczegek' nádorrá választásánál a rendek a választás' szokott törvényes módjától, tisztesség' okáért annyiban eltértek, hogy a kijelölés szokás szerinti kihirdetését mellőzve, egyhangulag közös akarattal teljesítették a választást: hanem azon kijelentés mellett, hogy az jövő esetekre zsinórmértékül nem szolgáland, sőt inkább az ország' törvényei mind a felség' kijelölési, mind az országrendek' szabad választási jogát illetőleg épségben fenntartatnak, 1791 : 5; 1796: 1; 1848: 2; egyszersmind a nevezett három nádorválasztás az idézett három törvényczikkelybe, nem különben dicsőült József nádor emléke, a haza' ügyei' vezérletében ernyedetlen buzgalmáért kiérdemlett nemzeti hála' megörökitésére, törvénybe (1848: 1) igtattatott.

[8]) Ezen czikkelyeket Bartal, comm. III, 203 l. a nádori hivatal' jogai- és kötelességeiről irt commentárnak tartja, de keletkezésöket nem Mátyásnak, kinek politikájával össze nem egyeztethetök, hanem II. L. Lászlónak idejébe teszi; tartalmuk hitelt érdemel, törvényes erejöket pedig az 1681 : 1 s az utóbbi idézett megerősitő törvényczikkelyek kétségen kivül helyezik.

czikkelyeket utóbb az 1681: 1; 1715: 5. 33; 1729: 4; 1741: 9; 1791: 24; 1848: 2 megerősített, s illetőleg ujolag szabályozott. [9]) Jelesen:

a) A nádor a királynak az országból távolléte alatt törvényes helytartója. [10]) Minélfogva ha király lenne

[9]) A nádori hivatal' eredetét s hajdani hatáskörét többen vizsgálták, de erre, különösen viszonyban az országbírói hatáskörhöz, a bíróságoknak sz. István által állapított rendjében, egészen új világot derített Bartal, comm. I, 147. 317—333 l. s részint bővebben az Új m. muzeumban, 1852, 422 s köv. l. még pedig olly mértékben, hogy ez iránt alig fog többé alapos kétség támadhatni. Ezek szerint a nádori hivatal a magyaroknál a vezéri korban létezett, s nemzetgyülésen választott főbírói tisztségből vette eredetét; mellyet sz. István királyi kinevezéstől függővé tett, hatáskörét is korlátolva; s melly eredeti hatáskörét az arany bulla' 8. czikkelye által nyerte vissza — miszerint jelesen büntető ügyekben az ugy nevezett átalános törvényszékeknél (*generalia iudicia*) a tény' kérdése fölött a megyei bírák itéltek, a jogkérdés' eldöntése pedig I. Mátyás koráig a nádor' hatásköréhez számittatott, ki saját udvarhelyén vagy akár hol saját pecsétje alatt szolgáltatott igazságot, az ország' legrégibb idejétől fogva. Különben hajdani biráskodási hatáskörét bővebben lásd Bartalnál, comm. I, 327 s köv. l. A *palatinus* szó, melly eleinte minden udvari főtisztviselőnek adatott, a nádor' kizáró sajátjává hihetőleg III. Béla alatt vált, ki ekkor még s azután is gyakran a király' *palatinusának* neveztetett, IV. Béla alatt s azután többször ország' *palatinusának*, miglen ez utóbbi nevezet állandóvá vált, miszerint Zsigmond alatt már a hivatal is *Palatinatus regni* nevezete alatt említtetik (mire nézve a bizonyítékokat l. Bartal, comm. I. 148 l.). Különben lásd még e tárgyban: Fejér, Cod. dipl. V, 6. köt. az előbeszédben; Podharaczky, a nádori hivatal és név eredetéről, Új m. muzeum 185⁰/₁ XXIX—XXXVIII l. és: A nádorispán eredete és egykori hatásköre 1492-ig, M. akad. értesítő 1856, 486—500 l.

[10]) 1485: 10; 1741: 9; az 1848: 3 ide tartozó határozata már fennebb a 34. és 44. §-ban fel volt hozva; az utóbbiban a kir. helytartói hivatalról átalában is volt szó.

választandó, mi az 1723: 2, 11. §-ban fenntartott esetben történhetnék, országgyülést hirdet, s abban első szavazattal bir; [11]) a király' akadályoztatása esetén külországok követeit kihallgatná; [12]) s a kiskorú király' gyámja, és a gyámság' idején az ország' kormányzója. [13])

b) A király és ország között, netaláni meghasonlás esetén, közbenjáró. [14])

c) Egyéb politikai jogai: hogy az országgyülésnek, jelesen a főrendi táblának elnöke volt; mit csak az 1848: 4, 7. §. változtatott meg. Nemkülönben elnöke volt a magyar kir. helytartótanácsnak. [15]) Fő gondviselője az országos levéltárnak, honnan az a végett folyamodóknak hiteles másolatok adatnak ki. [16]) A törvény jelölte esetekben gyámokat rendel. [17]) Nehezebb ügyekben a király által törvény szerint meghallgatandó. [18]) Koronázásnál a koronát az esztergami érsekkel együtt teszi a király fejére. Pest Pilis és Zsolt törvényesen egyesített megyék' örökös főispána, s a jászok' és kunok' grófja. [19])

---

[11]) 1485: 1.

[12]) 1485: 7; l. fennebb **43** §., mi azonban a fejedelemnek és következőleg a külső képviseltetésnek az ausztriai örököstartományokkali közössége folytán természet szerint változást szenvedett.

[13]) 1485: 2, mit az 1681: 1; 1715: 5 s ujabb törvények is megerősítnek; l. fennebb a szöveget e §. 9) jegyzetéhez.

[14]) 1485: 6; erre utal már az arany bulla' 31. czikkelye.

[15]) 1723: 97.

[16]) 1622: 31.

[17]) 1659: 30; 1715: 68; 1765: 26.

[18]) 1741: 11, 3. §; 1791: 17.

[19]) 1485: 11; 1659: 76; 1751: 2. 25; 1791: 5. Azonban az 1848: 28 a nádori méltósághoz kötött hivatalok iránt különösen, de csak ideiglenesen intézkedett.

d) Katonai hatóságánál fogva, mint az ország' közönséges fő kapitányára, [20]) a törvények rá bizzák a közbátorság' fenntartásának fő gondját a törvény szabta módon, [21]) valamint a magyar nemesi fölkelés' fő vezérletét. [22])

e) Bírói törvényhatóságát illető jogai: [23]) ő az ország' egyik és pedig első nagybírája; [24]) a hétszemélyes tábla' fő elnöke, [25]) s a királyi táblához két bírót nevez, az alnádort, s a nádori itélőmestert, [26]) az ország' vármegyéi közötti határvillongásokban itél, [27]) nemkülönben a jászok' és kunok' ügyeit nádori felső itélőszékén eldönti.

f) Nádori adományokat tesz, a törvény szabta föltételek' megtartása mellett. [28])

2). Az ország' zászlósurai között második helyet foglal el az országbíró, [29]) kinek hatáskörét a következő

[20]) 1485: 4, megerősítve a már többször idézett ujabb törvényczikkelyek által.

[21]) 1622: 23.

[22]) 1609: 66; 1715: 21; 1791: 5; 1808: 2. 3.

[23]) Bírói törvényhatóságának régibb körére fennebb a 9) jegyzetben volt utalva; l. az iránt az ott idézett Bartalon kivül Cziráky t is, 223. 224 §.

[24]) 1485: 9; 1486: 68, 1 §.

[25]) 1723: 24.

[26]) 1500: 8; 1542: 28. Az alnádor (*vice-palatinus*) jól megkülönböztetendő a régi *pro-palatinus*-tól.

[27]) 1618: 71; 1635: 19.

[28]) 1609: 66; 1659: 30; 1715: 33; 1723: 4; 1741: 20. Ezekről l. a m. magánjogi irókat; eredetök- s alapjokról Cziráky, 226—230 §.

[29]) Az országbírói hivatal' eredete a magyar királysággal egykorú. Bartal szerint (Comm. I, 320 s köv. l.) az országbíró, ki, mint királyi udvarbíró, helyettesével együtt *comes curia-*

fő pontok jelölik: ő az ország' egyik nagybírája, [30]) s mint illyen hiteles pecsét alatt bírói parancsokat ad ki, és hiteles helyet tart; a királyi táblához alországbírót s országbírói itélőmestert nevez ki; [31]) a hétszemélyes táblának és a m. kir. helytartótanácsnak tagja, és mindkettőnek a nádor' jelen nem létében elnöke; [32]) nem különben a főrendi táblának a nádor' megnemjelenésekor elnöke volt.

3). Méltóságra nézve harmadik a horvátországi bán, [33]) kinek mai törvényes hatásköre a következő:

---

lis, *maior* és *minor* nevezete alatt fordúl elő, eleinte palotagróf, *comes palatinus* név alatt is előjön (valamint viszontag, sz. Istvántól kezdve a bírói hatalom a királyi méltóság' kifolyásául tekintetvén, a nádor is neveztetett *comes curialis*-nak), rendes hatalmánál fogva csak a királyi udvarban a király' pecsétje alatt szolgáltatott igazságot; rá és helyettesére volt bizva a király' pecsétje, s azért királyi jelenlét (*praesentia regia*) czimével élt. A királyi *curia* régi hatáskörét l. ugyanott.

[30]) 1486: 68, 1. §.; mint illyen, esküjét a király' kezébe teszi 1486: 73.

[31]) 1715: 29.

[32]) 1723: 24, 4. §. és 97. 5 §.

[33]) Sajátlag Tót-, Horvát- és Dalmátország' bánja (Szlavónia itt régi valódi értelmében veendő, ámbár az 1741: 50 által a magyarországi területhez tartozó Szerém, Posega, Valkó és Verőcze vármegyék, mellyekre ráragadt az alsó-tótországi nevezet, a bán' hatósága alá rendeltettek). Hajdan szlavóniai, kroátiai s dalmátiai vagy tengermelléki bánok külön is fordúltak elő. A horvátoknál bánok, mielőtt a magyar korona' hatósága alá jöttek volna, minden kétségen kivül léteztek. A báni hatáskör régebben szélesebbre terjedett; utóbb igen lehanyatlék, régi hatályának helyreállítását több törvény sürgette (1608: 11; 1609: 27. 28; 1649: 33; 1681: 62. 66. 71; 1687: 22; 1715: 114; 1723: 87), míglen ujabb törvényczikkelyek azt ismételve elismerték s megerősítették (1741: 47; 1791: 24); bár még sem kapták többé

a horvát-, tót- és dalmátországi részek számára, királyi megyegyezéssel, közgyüléseket hirdet s azokon elnököl, [34]) valamint a báni táblánál is, mellyhez albánt nevez ki. [35]) A nevezett tartományokra nézve nagybíró, s mint illyen bírói parancsokat ad ki az alája rendelt bíróságokhoz; [36]) midőn a magyar kir. helytartótanácsnál megjelent, itten méltósága rangjának megfelelő üléssel és szavazattal birt; [37]) esküjét a király kezébe teszi le; [38]) rendesen tartományában lakni köteles, [39]) s hoszszabb távolléte vagy akadályoztatása esetén, helytartót kap, ki tiszti teendőit, a katonaiak' kivételével végezze. [40]) Katonai ügyekben a bánt a hatósága alatt álló kapcsolt részekben a főkapitányi hivatal illeti, s mint illyen, Dalmát-, Tót- s Horvátország' nemesi fölkelésének is közvetlen fő parancsnoka. [41])

---

kezökbe azon hatalmat, mellyel a mohácsi vész előtti időkben e tartományokat, a nádorokhoz némileg hasonló állásban, igazgatták.

[34]) 1791 : 58.

[35]) 1723 : 89.

[36]) 1659 : 45.

[37]) 1791 : 58.

[38]) 1486 : 73.

[39]) 1741 : 47; 1764 : 34.

[40]) Rendszerint ugyan a zágrábi püspök neveztetett ki báni helytartónak, a nélkül azonban, hogy e hivatal püspöki székhez lett volna kötve, 1723 : 89.

[41]) 1808 : 5, megegyezőleg az 1681 : 66 és 1741 : 59. törvényczikkelylyel. A kapcsolt részekhez tartozó területrészekből alakított katonai végvidékek' egész terjedelembeni visszahelyezése a bán' törvényes hatósága alá — mellynek helyreállítását s fenntartását annak idején számtalan országos törvény, 1608 : 11 kor előtt; 1609 : 27. 28; 1630 : 25; 1635 : 32; 1638 : 32; 1649 : 33; 1681 : 62; 1687 : 22; 1715 : 114; 1723 : 87; 1729 : 20; 1741 : 47 stb. sürgette — az országgyüléseken a legujabb

A kir. tárnokmester a tárnokszék' feje, melylyen a tárnoki törvényhatóság alatti városok' fölebbvitt ügyei megvizsgáltatnak; [42]) ugyanezekhez, mint nagy birájok, bírói parancsokat ad; esküjét a király' kezébe teszi; az országgyülésen, jelesen a főrendi táblánál, a nádor' és országbíró' távollétében elnökölt; a hétszemélyes tábla' és m. kir. helytartótanács' tagja, sőt ez utóbbinak ülésein rendesen, nádor és országbíró távollévén, ő vitte az elnökletet.

Az ország' többi zászlósurai ujabb időkben [43]) a köz igazgatásban részt nem vettek; sőt — kivévén a nemes testőrsereg' kapitányát — tisztségökben is csak a kir. koronázás' alkalmával szerepelnek. Épen csak hogy a kir. főlovászmester országgyülés' idején a kir. udvar' s a rendek' számára szállásokról gondoskodott, nemkülönben gondot fordított az élelmiszerekre, azok' tulcsigázott árának korlátolására, s visszaélések' elhárí-

---

időkig az ország' előleges sérelmei' sorában hiában szorgalmaztatott.

[42]) Már sz. István' korától kezdve a királyi udvarnál, az ügyeket a curiában s az országban rendes hatalommal itélő nádor s országbiró mellett, a főhivatalnok volt; törvényhatóságának eredete a sz. István által a székesfejérvári polgároknak adott kiváltságban keresendő, miszerint ügyeiket a királyi jelenlét vagy a tárnokmester elébe vihették, — mellyben kérelmökre rendre a királyok által más városok' polgárai is részesíttettek; Bartal, Comm. I, 267. 302 l. Tárnoki sz. kir. városok: Bártfa, Buda, Korpona, Kassa, Debreczen, Eperjes, Kőszegh, Győr, Kis-Marton, Modor, Ujvidék, Pest, Soprony, Szakolcza, Szathmár-Németh, Szeged, Temesvár, Szabadka, Nagy-Szombath, Zágráb, Zombor, és a be nem czikkelyezett Pécs és Eszék; a többi sz. kir. város személynöki. Lásd még a tárnok' törvényhatóságáról az 1741: 12.

[43]) A hajdanra nézve l. Bartal, Comm. I, 267 s köv. l.

tására; [44]) a kir. főajtónálló pedig a nyilvános bevonulások' rendjét igazgatja, s 1848-ig az országgyülésen a főrendi táblánál az ajtóra személyesen felügyelt, valamint az alsótáblánál időleg rendelt helyettese; az országgyülési üléseken szükség' esetén csendet parancsolt, s a főrendeknél az egyes szavazatokat beszedte. [45])

A zászlósurak után rangban következik a posonyi gróf, [46]) kit, valamint a két koronaőrt, a főurak' üléssoráról intézkedő 1687 : 10 a zászlósuraktól tisztán elkülönít.

A két koronaőr az eddig felsoroltak után rangban közvetlenűl következik, s a többi országnagyokat méltóságban megelőzi, habár nevök a kir. végzeményekhez nem igtattatik. Választatnak országgyülésen, a király által a világi rendből valláskülönbség nélkül kijelölt született magyar férfiak közől, [47]) s esküjöket a király és országgyülés előtt teszik le. [48]) A volt koronaőr-s illetőleg örököseinek a kulcs átadása iránti megnyugtatása és a felelet' terhe alóli feloldoztatása szinte or-

---

[44]) 1647: 123; 1649 : 62; 1655: 88.

[45]) Régi szokásnál fogva, mellyet megerősitett az 1495 : 25.

[46]) A posonyi grófi méltóság, a posonymegyei főispánysággal s a posonyvári kapitánysággal együtt a Pálffy grófok családjában öröklő, 1599 : 48. Még Verbőczy (Hk. I, 94) a posonyi grófot a temesi gróffal együtt a zászlósurak közé sorozza; a temesi gróf' méltóságát Mária Terézia helyreállította, hanem ennek neve nem igtattatik a kir. végzeményekbe.

[47]) 1608 : 4 kor. előtt, s a királyi hitlevél 2. pontja. Időközben a király ideiglen a legközelebbi országgyülésig nevezhet koronaőrt, 1715: 38, 1 §. Ugyanezen törvényczikkely eltörölte az 1681 : 35 azon határozatát, miszerint a kamaraelnök nem lehetett koronaőr.

[48]) 1715: 38, hol az eskü' szavai is olvashatók, mellyekből látható, hogy egyiknek mindig a korona mellett kell laknia.

szággyülésen történik, s törvényczikkelybe igtattatik. [49])

A többi főurak részint hivataluknál fogva azok — a főispánok [50]) (mind az örökösök, mind a többiek), és a fiumei kormányzó [51]) — részint királyi kegyelemlevél által nyert s öröklő herczegi, grófi vagy bárói személyes méltóságuknál fogva. [52]) Az 1687: 10 szerint a koronaőrök után következnek ülésre nézve a főrendi táblánál a főispánok, és pedig előbb az örökösek, beigtatásuk ideje szerint, aztán a többiek, szinte beigtatásuk ideje szerint. Minden főur országgyülésre nemcsak külön meghivatik királyi levél által, s mint már említve volt, a főrendi táblánál személyesen bir ülés- és szavazatjoggal: hanem a ki személyesen meg nem jelen, valamint a mágnások' özvegyei is, tulajdon követeket küldhettek, sőt küldeni tartoztak, [53]) kiknek helyök az alsótáblánál volt. [54]) A tartományi főbiztosság' igazgatójának főrendinek kellett lenni. [55])

---

[49]) Lásd legujabban 1844: 1; régibb példák: 1715: 38; 1741: 6; 1791: 8 stb.

[50]) Ezekről a megyerendszernél lesz közelebbről szó.

[51]) 1807: 4.

[52]) Illy adományozás példája Magyarországon már II. Endre' korából kimutatható. Bartal, Comm. I, 233 l. Lásd bővebben Cziráky, 244—252. §.

[53]) Ezekben a törvény megkivánta, hogy birtokos nemesek legyenek (1625: 62; 1655: 61; 1723: 7). Egy küldött kettőnél többnek képét nem viselhette (1681: 51); az 1649: 44 illy szerepléstől elzára ügyvédeket, harminczad- és vámszedőket, hanem ezt az 1655: 61; 1715: 50 enyhítette.

[54]) 1681: 51.

[55]) 1723: 100.

50. §.

Folytatás. III. A nemesi rend.

Kik az ország' nemesei közől sem az egyházi sem a világi főurak' rendéhez nem tartoznak s ezek' külön jogaival nem birnak, az országrendek' harmadikához, a szorosabb értelemben vett nemesi rendhez [1]) számíttatnak, (melly gyakran megkülönböztetésűl lovagrendnek is neveztetik), s a nemesi szabadságot alkotó és mindnégy országrendel közös, közönséges nemesi jogokat és mentességeket élvezik, s illetőleg élvezték; a mellyek tekintetében mondá Verbőczy, hogy „minden főpap és zászlósurak s a többi országnagyok az ország' egyéb nemeseivel együtt mindenkor egy s ugyanazon nemesi szabadság' kiváltságával ékesítvék." [2]) Minélfogva e helyen, — az országrendeket átalában illető országgyülési jogon kivül, mellyet a vármegyei kebelzetekben egybefoglalt országrendek' közönségei képviselő követeik által gyakoroltak; valamint azon jogon kivül, hogy ugyanezen közönségek mind közigazgatás' mind

[1]) Az ország' régi igaz nemesei', és egyéb vitézlő szabados osztályok' eredete, változása, egymáshozi viszonyai, míglen az országos nemesség' egyenlő jogaiban részesültek — a magyar jogtörténetnek egyik legérdekesebb s legszövevényesebb tárgyát képezik, mellynek kiderítésén legjelesebb tudósaink fáradoztak; az eredményeket egybefoglalva és saját vizsgálódásaihoz képest kiigazítva feltaláljuk Bartal' commentárjaiban, főleg I, 210—224. 234—245. 289—293 l. II, 119—122. 155—158. 202. III, 31. 65—70 l.

[2]) Hk. I, 9, 7 §.; 1492 : 50.

törvénykezés' tekintetében törvényhatóságokat képeztek, — felsorolandók a közönséges nemesi jogok s kiváltságok, mellyek közől némellyek sarkalatosaknak tartattak.

Verbőczy, Hk. I, 9. sarkalatosakúl a következő négyet sorozza fel: a) hogy a nemesek, hacsak előbb idézve, vagy perbe hiva s törvénykezési rend' utján marasztalva nincsenek, személyökben bárkinek folyamodására, vagy vádjaira, vagy kérelmére, sehol és senki által le nem tartóztathatnak. b) Hogy az egész ország' nemesei senki más' hatalma alatt nincsenek, mint a törvényesen megkoronázott fejedelemé alatt; s maga a fejedelem is, valakinek puszta panaszára és suttogására, senkit közőlök, törvény utján kivül, s a másik felet meg nem hallgatva, személyében vagy vagyonában, rendes hatalmánál fogvást meg nem háboríthat. c) Hogy törvényes jogaikkal, s földbirtokaik' határain belől fekvő minden jövedelmeikkel, tetszésök szerint mindenkor szabadon élhetnek, és minden föltételekhez kötött szolgaságtól, és adalékok' s gyüjtelmek', adó', vám' és harminczad' fizetésétől egészen mentesek s kivétetvék; csupán az ország' védelmére katonáskodni tartoznak. d) Hogyha királyaink' valamellyike a II. Endre' közönséges végzeményében nyilvánított s kifejezett nemesi szabadságuk ellen valamit tenni merészlene, akkor minden hűtlenség' vétke nélkül szabadságuk van annak ellenszegűlni, s ellenmondani mindenha.

Ezek közől az első és második szabadság, a személyes szabadságnak és jogállapot' sértetlen fenntartásának, legalább a honpolgárok' ama kiváltságos osztályaira nézve, nevezetes, és ma is nagy fontosságú gyakorlati biztosítéka. Habár nem úgy értelmezendő, mintha valaha viszontag az országban törvény szerint,

bárkit s bármelly állapotú személyt, ha nem is volt nemes, meg nem hallgatva s a törvény' rendén kivül elmarasztalni, vagy személyében s vagyonában, akár magának a királynak, szabad lett volna háborítnia. Csakhogy ez a nemesekre nézve különösen s kitűnően volt sarkalatos jog gyanánt biztosítva, mellyet utóbb is számos törvény megerősíte, [3]) melly alól azonban némelly kivételeknek volt helye. [4]) A harmadik az 1848: 8 által elenyészett. [5]) A negyedik pedig már az 1687: 4 által eltöröltetett. [6])

---

[3]) Arany bulla: 2; 1439: 27; 1492: 11. 12; 1563: 22; 1608: 16 kor. előtt; 1613: 34; 1618: 14; és főleg 1723: 5.

[4]) Kivételek: felségsértési és honárulási bűn' esetei, 1715: 7, megerősítve 1791: 56 által; ha valaki nagyobb gonosztetten, ugymint: szántszándékos gyilkosságon, faluk' felgyujtásán, tolvajlás- vagy rabláson, erőszakos paráznaságon éretik, Hk. I, 9, 2 s 3. §.; 1791: 41; szökött vagy zászlóját elhagyó katonákra nézve 1598: 31; 1601: 14; számadással tartozó köz- vagy magán-tisztviselőkre, ha mielőtt számot adnának, vagy szolgálatban levők, ha a szolgálati idő kitelése előtt, szökni készülnének 1471: 2; 1492: 24; 1554: 20; 1622: 65; ösméretes gonosztevőkre nézve 1546: 25; 1625: 13; 1687: 14; 1723: 5, kiknek lakásukon kivül alig van egyéb jószáguk, hacsak elkövetett gonosztettök különben nyilvánvalóan s elegendőleg tudatik; végre azokra nézve, kik törvényesen megidézve meg nem jelentek s nyomozó levelek által üldöztetnek 1625: 13, 7. s 8. §. Különben a nemeseknek a per fölebbvitele is szabad lábon van megengedve, hacsak szökésről nem gyanusak, 1563: 41, 1. §; 1791: 41. A második szabadság' fontossága a nemesekre nézve kitünően nyilvánúlt az 1848-ig fennállott magán-hatóságok' irányábani mentességökben. Cziráky, 170. 171 §.

[5]) Különben a polgári telkeket tartó nemesek már a régibb törvények szerint (Zsigmond II: 10; 1608: 13 kor. előtt; 1647: 78; 1715: 77 stb.) az azokra eső terheket hordozni vagy megváltani tartoztak; hasonlóképen az idegen jószágon urbéri

Egyéb köztekintetben fontos jogaik a nemeseknek: a nemes' személyének a törvény által különös módon védett sérthetetlensége; [7]) katonaszállásolástól mentesek voltak; [8]) az országban nemcsak mindennemű tisztségek', hivatalok' s méltóságok' viselésére képesek, hanem előbbi időkben az ország' köz hivatalaira s a vármegyéknél csak jó birtokú nemes emberek alkalmaztattak, [9]) — azonban ezen előjogot megszüntette az 1844: 5, kimondván, hogy „az országban s kapcsolt részekben született vagy honosított, s törvényesen bevett bármelly

---

telket tartó nemes minden szolgáltatással egyaránt tartozott a földesurnak, 1563: 69; 1613: 4; 1647: 95, 9 §.; 1836: 11; harminczadfizetési kötelességökről l. fennebb 42 §. 6) jegyz.

Míg fennállott, a nemesség' ezen adómentessége, mindig sarkalatos jognak tartatott, mint azt 1715: 8; 1723: 6; 1741: 8 is tanusítja; azonban a közjó úgy kivánván, a nemesség által fizetendő segedelmeket pénzben és termesztményekben is készséggel megszavazott az országgyülés, l. 1595: 3; 1596: 6; 1792: 6; 1796: 2; 1807: 2; 1812: 1; 1836: 41; 1840: 44. s felajánlott a nemesség, 1808: 7; 1827: 12; stb.

[6]) Ezen törvényczikkely által az arany bulla' 31. czikkelyében foglalt ellenállási záradék eltöröltetett, minélfogva az a király' koronázási esküjében is, hol az arany bulla' megtartását igéri, kivétetik.

[7]) Hk. I, 14; II, 55; I. Lajos 1351: 9; 1486: 55; 1492: 74; és ujabban 1723: 10. Vérdija is nagyobb mint a nemnemeseké, Hk. I, 2; III, 5.

[8]) 1486: 62; 1567: 39; 1595: 27; 1662: 13 stb., hanem csak nemesi udvaraik, udvarházaikra nézve. E mentességet az 1848: 8 elvben szinte eltörölte.

[9]) 1435: 2; 1486: 9; 1492: 34; 1507: 4; 1681: 27; 1723: 24. 56. 97. stb. Az 1723: 100 szerint az ország' kerületeiben a tartományi biztosoknak épen a nemesi (lovag-) rendből kellett lenniök; valamint a királyi jelenlét' törvényszéki helytartóját szinte ezen rendből volt szokás kinevezni, 1751: 6; 1765: 5.

vallású lakosoknak, akár kinevezéstől, akár választástól függő minden köz hivatalokra leendő alkalmazásában az, hogy a nemesi osztályhoz nem tartoznak, akadályúl nem szolgálhat." Nemkülönben a nemesek saját nemzetségi czimereikkel élnek. Más mint nemesi, tehát vármegye' és kir. curia' törvényhatóságának alárendelve nen voltak,[10]) azonban az 1848: 23, 2. §. szerint a város határában létező nemesek' személye és javai, rendőri, büntető és magán-jogi tekintetben a városi hatóságnak alá vannak vetve; [11]) nemesi jószágaikon úri törvényhatóságot gyakoroltak nemtelen jobbágyaik fölött[12]) — míglen az 1848: 9 azt, az urbér' és pótló szerződések' alapján gyakorlatban volt szolgálatokkal (robot), dézmával és pénzbeli fizetésekkel együtt, megszüntette. Nemesi jószágokat *(ius possessionarium)* gyökeresen és örök időre Magyarországon csak nemesek szerezhettek s birhattak szilárd jogon, nemtelenek' s idegenek' kizárásával [13]) — míglen a nemnemesekre nézve e korlátolást az 1844:4 eltörölte, mondván, hogy „az országban s kapcsolt részeiben született, állandón lakó, s törvényesen bevett bármelly vallású nem-nemes honfiak, általuk bármi czímen eddig szerzett, vagy jövőben szerzendő nemesi javakra nézve, nemesség' hiánya miatti nembirhatási ügyúton ezentul nem háborgattathatnak.

[10]) 1647: 78. 93; 1649: 17, azért törvény elébe állíttatni nem lehetett, Hk. II, 23.

[11]) Vesd ö. 1848: 27, 2. §.

[12]) Zsigmond III: 10; Hk. III, 25. 26; 1729: 41; 1836: 10; 1840: 7, 11—17 §.

[13]) Idegenekre nézve: arany bulla: 26; 1630: 30; 1715: 23; nem-nemesekre nézve a kizárás a kir. curia törvénymagyarázó döntvényein alapúlt, F r a n k I, 128 §.

Illy jogokkal szemben, a nemességnek viszontag különös, azokon alapúló kötelezettségei voltak. Jelesen: mint a sz. korona' tagjai, a nemesek a király- s koronához különös hűséggel, [14]) a törvények és törvényhatóságok iránt engedelmességgel tartoznak viseltetni; [15]) a megyékben, a melly hivatalokra megválasztattak, elfogadni tartoznak, s a törvényes ok nélkül elfogadni vonakodók birság alá esnek; [16]) országgyülésre királyi levél által meghivatván, a kitüzött időben s helyen, a maga módján, tehát személyesen vagy küldött által megjelenni s jelen lenni tartoznak; [17]) végre a minden adó' terhétől mentes nemesség a hon' védelmére, midőn a nemesi fölkelés elrendeltetett, fegyvert fogni, és a fölkelő nemesek az ország' határán belől saját költségökön, azon kivül a király' költségén katonáskodni tartoztak. [18])

[14]) Hk. I, 12; régebben a rendek a királynak különös hűségi esküt tettek le, mint az 1453 : 2 bizonyítja. Erdélyben a legujabb időkig fennmarada azon szokás, hogy a rendek hódolási esküt tegyenek le, az erd. 1744 : 4-ben foglalt forma szerint, s arról szóló oklevelet, mindenkinek aláirásával, a három nemzet' s minden aláirók' pecsétjével megerősítve felküldjenek, erd. 1791 : 4.

[15]) Zsigmond VI : 7; 1486 : 58; 1492 : 67; 1495 : 69; s főleg 1507 : 8.

[16]) 1492 : 34; 1507 : 4; s erre is értendő 1723 : 90.

[17]) A meg nem jelenőkre vagy engedelem nélkül távozókra, valamint azokra, kik az országgyülés' helyén lévén bár, az üléseket nem látogatják, birságokat szabnak 1498 : 1; 1639 : 79; 1662 : 33.

[18]) Már fennebb a 41. §-ban megjegyeztetett, hogy a nemesi fölkelés rendszere, alapjának, a nemesség' adómentességének eltörlése s a közteherviselés' elvének felállítása óta (1848 : 8), többé gyakorlatinak nem tekinthető. A mi pedig a nemesi fölke-

Szereztetik a nemesség — akár eredetét, akár öröklő átszállását [19]) tekintve — csak is a törvényesen koronázott király' kegyelméből, [20]) nemes jószág adományozása, [21]) vagy nemesítő levél *(litterae armales)* által; [22]) külföldi nemesek pedig, midőn királyi kivált-

lés' azon alakzatát illeti, mellyet az 1715 : 8 óta, a honvédelmi rendszerben az állandó katonaság' felállítása által történt változás' következtében nyert, — elég itten megjegyezni, hogy a nemesi fölkelés' különböző fajai közöl, a portaszám szerinti (*portalis*) és zászlóalji (*banderialis*) fölkelés az 1715 : 8 által, helyét az állandó magyar ezredek pótolván, elenyészettnek tartatott, s csak a személyes fölkelés maradt volt fenn rendkivüli honvédelmi eszközül rendkivüli szükségek' esetére; Cziráky, 557—562. §.

[19]) Ősi nemességgel birnak, a kik nemes apától vagy fiusított anyától törvényes házasságban származtak, Hk. I, 7. Törvényeink szerint a katholika egyház' papjai ugyanazon szabadságokkal éltek, mint a nemesek (Hk. I, 2; 1647 : 16, 10 §.; 1715 : 27, 1 §.).

[20]) Lásd fennebb a 37. §. Minden nemesség kútforrása a király, Hk. I, 3. 4.

[21]) Ugyancsak a 37. §-ban már megjegyeztetett, hogy az 1848 : 8 óta a pusztán nemes jószágadományozás által, a nemesítés' megemlítése nélküli nemesités' fogalma nem lehet többé gyakorlati.

[22]) Megkivántatik, jeles érdemeken fölül (Hk. I, 6; 1622 : 17; 1741 : 19), a) hogy a ki nemeslevelet nyer, honfi legyen, miszerint idegennek, habár hazánkban letelepedne, az annakelőtte nyert nemeslevele semmit sem használna, 1630 : 30, 2. 3. §. (de a helybeli befogadás is elegendő. Kir. válasz 1792 jun. 12); b) hogy városi polgárt a városi tanács és kir. tanácsos urak (1649 : 15, 1. §.), más embert a vármegye, vagy legalább három királyi tanácsos ajánlja (1630 : 30, 1. §. a mi jobbágyokra nézve az 1622 : 17; 1630 : 30, 4. §-ban volt határozva, az urbéri viszony' eltörlésével elenyészett); c) semmisedés alatt szükséges, hogy a ki nemeslevelet nyert, azt lakó megyéjében kihirdettesse

ságlevél és törvény által honfiusíttatnak, magyar nemességet is nyernek. [23])

51. §.

Folytatás. IV. Sz. kir. városok.

Az ország' rendei között negyedik helyet a szabad királyi városok [1]) foglalják el, mellyekhez 1791 óta némelly külön portákkal biró, s országgyülési joggal felruházott szabad kerületek is járúltak. Szabad királyi városok azon helybeli községek, mellyek királyi kegyelemből nyerték azon kiváltságot, miszerint minden magán földesúr' hatósága alól mentesen, egyedül a király' hatalma alatt álljanak, [2]) s a megyei törvényhatóság alól kivéve, területökön magok gyakoroljanak törvényhatóságot, közigazgatási dolgok-

1630: 30, 5. §. törvény' értelmében egy év alatt, Hk. II, 12; de a nemeslevél' későbbi kihirdetése is már elfogadtatott, kir. válasz 1792 május 18. Kassics, Laurea virtutis, Pest 1826. 96 §.

[23]) Lásd fennebb 48 §.

[1]) A sz. kir. városok' eredete- s fejlődéséről Magyarországon l. Bartal, comm. I, 300—305. II, 158 s köv. 210 s köv. III, 83—86. 123—129 l. Vannak személynöki és tárnoki városok; a bányavárosok különösen a bányatörvényhatóságnak is alávetvék.

[2]) Szabadságukért mérsékelt királyi adót (*census regius*) fizetnek, mellynek tekintetéből a korona' javaihoz számíttatnak, 1514: 3; sőt néha, mint 1715: 36, a király minden város' földesurának mondatik, de nem azon értelemben, mint jobbágyok fölött.

ban úgy, mint a polgári és büntető igazságszolgáltatás' ügyeiben. [3])

A sz. kir. városok' egyéb jogai a következőkben összpontosúltak: [4]) a) hogy, valamint a megyék, az országgyülésre külön-külön követeket küldöttek, a kik üléssel és szavazattal birtak az ország' rendei között: [5])

[3]) De a megyei árszabás előbb a városokra is kiterjedt, 1659 : 71; 1625 : 40; most már kétségkivül nem, tekintve 1848: 23, 25. §. Gazdasági dolgokban a városokat felsöbb hatalommal a m. kir. udv. kamara kormányozta. Az 1715: 36 gondoskodott, hogy kamarai bizottságokkal szükség fölött ne terheltessenek.

[4]) A városok' kiváltságait s szabadságait sokszor megerősítették törvények, de oda téve, a mennyire az ország' törvényeivel s a nemesi szabadsággal nem ellenkeznek (p. o. 1649: 15; 1681 : 41); arra is vannak példák, hogy a törvény a nem tetsző kiváltságokat eltörölte, p. o. 1498: 39; 1635: 20. 21.

[5]) 1608: 1 kor. után, ugyan vonatkozólag csak azon városokra, mellyeket az 1514: 3 nevez, a többiek' állapotát pedig törvényváltozásig függőben hagyván; de nem csak az akkori városok régi helyöket megtartották, hanem az ujabbak is hasonló jogot nyertek; 1638: 42. 63; 1649: 39. 40; 1655: 65; 1681 : 60 stb. Hanem utóbb az 1687: 17 több város' fölvétele ellen tiltakozott, kivévén ha Ő felsége nagy érdemek' és a közjó' tekintetéből egyet vagy mást azon kegyelmére törvényczikkely által méltatna — tiltakozása okáúl e törvény azt adván, nehogy a városok' szavazata a megyékét számban meghaladhassa; s csakugyan későbbi szabadítások is történtek, mellyek beczikkelyeztetvén, az illető városoknak az országgyülési jogot megszerezték: 1715: 107—109; 1751: 27; 1791: 30; 1807: 4. 27. Holott az 1806-ben felszabadított Pécs, és az 1806-ban kiváltságolt Eszék a törvénybe igtatás' elmaradása miatt e jogot legujabb időkig nem élvezhette. Különben megjegyzendö még, hogy a sz. kir. városi kiváltságot valamelly község csak úgy nyerhette, ha magát előbb az urbéri viszonyból és úri hatóság alól, melly alatt addiglan állott, kiváltotta; a király és hon iránti

b) Mindegyik város, testületileg véve, bir a nemesi szabadsággal; [6]) c) tulajdon czímerrel és pecséttel; [7]) d) egyházi védhatalommal, mellynélfogva lelkészt magok választhatnak; [8]) e) piaczot, héti és országos vásárokat tarthatnak; [9]) f) örökölnek a városiak' urafogyott vagyonában; [10]) g) hadi adón és katonaszálláson kivül egyéb országos terhet nem viselnek; sőt a bányavárosok katonaszállással sem tartoztak. [11]) h) Mint az ország' egyéb törvényhatóságai, gyakorolják azon jogot

érdemeket birt felmutatni, és meg tudta bizonyítni, hogy a köz terhek' hordozására képes. — A városok' országgyülési részvétének némi nyomai már III. Endre' 1298-diki végzeményében felösmérhetők. Bizonyos, hogy Zsigmond 1405-ben a kir. városokat országgyülésre hivta meg; s azóta közügyekben, országgyüléseken és azon kivül, a városok, főleg a tárnoki városok' követjei is részt vettek. Bartal, comm. II, 211 l. III, 127 l.

[6]) Annálfogva földjét a város már 1848 elött valódi sajátúl birta, s mint más földesurak, ottan az úgy nevezett kisebb kir. haszonvételeket gyakorolta. Nemes jószágot birhatnak (p. o. 1542 : 34 Pos.), ezek' tekintetében a megyei hatóságot elösmérni tartozván (1498 : 38; 1537 : 3. 21; 1542 : 35 Pos. stb.); hanem már 1542 : 33 Pos. rendeli, hogy a sz. kir. és egyéb városok nemes jószágot sem kir. adomány, sem zálog neven ne nyerhessenek (1608 : 6 kor. előtt). A nemesi fölkelésben részt vettek, s a hatalmaskodás' díját mint egyegy nemes személy, úgy kapják vagy fizetik (p. o. 1647 : 81; 1649; 18; 1741 : 63, 18. §; 1805 : 1, 11. §. Az egyes polgárokra azonban a nemesi kiváltság nem terjedett ki, kik egyébiránt az egész országban vám- és helypénztől mentesek voltak.

[7]) Kir. kiváltságlevelek' alapján, l. Hk. II, 13.

[8]) P. o. 1681 : 41.

[9]) Kir. kiváltságlevelek' alapján.

[10]) 1649 : 16.

[11]) 1715 : 43; 1723 : 65. A városi tanácsosok' saját lakházaikra voltak mentesek a katonaszállás' terhétől, 1715 : 77.

miszerint az országos törvények' határain belől, helyhatósági szabályokat (*statutum*) hozhatnak. [12])

Ezen negyedik rendhez tartoztak még azon szabad kerületek, mellyek országgyülési joggal ruháztattak fel, úgy mint: a jász-kún kerületek, és a Hajdú kerület, mellyeknek országgyülési ülés- és szavazatjogot az 1791: 29 tulajdonított, és Fiume s Buccari városa, mindegyik kerületével együtt, mellyeket ugyanazon joggal az 1807: 4 és 27 ruházott fel. [13])

52. §.

Az egyes honpolgárok' politikai jogai, tekintettel az 1848-diki törvényekre.

Az 1848-diki törvények különösen biztosított a l a p-j o g o k' rendszerét az egyes honpolgárokra nézve nem állították fel; annálfogva ide tartozó határozatok az ide vonatkozó törvények' szavaiból és szelleméből csak töredékesen egybeállíthatók. Jelesen:

1). A személyes szabadság' tekintetében: jelenleg

[12]) Hk. III, 22. Ezek elöbb a polgárokat átalában, a nemeseket polgári telkeik' tekintetében kötelezték.

[13]) Ezek' jogállásáról, tekintetbe véve az 1848-diki törvények által tett ujitásokat, a következö §§-ban lesz szó. A szabad kerületek között kitünö helyet foglalt el a t u r m e z e i vagy t u r o p o l y a i kerület is, mellynek tagjai azonban valóságos személyes nemességgel birtak, annálfogva nem a negyedik rendhez, hanem a nemesi rendhez voltak számitandók; jogállásuk' vázlása szinte alább fordúland elö. Ezen kivül léteztek még némelly kiváltságos kerületek, mellyek azonban országgyülési joggal nem birtak, annálfogva az ország' rendei között nem is foglaltak helyet; ezekről hasonlóképen alább lesz szó.

is — átalános jogelvnek a törvényhozás által történendő alkotásaig — gyakorlatinak tekintendő a nemességnek a személyes szabadság' biztosítására vonatkozó ama sarkalatos joga, melly a Hk. I, 9. czímében van kifejezve, s melly fennebb az 50. §-ban kifejtetett; hol egyszersmind utalva volt azon jogelvre, hogy már régibb törvényeink' értelmében más rendű személyek sem voltak önkényesen, meghallgatatlanúl, a törvény utján kivül, akár a király által, egyszerű, egyoldalú panaszra vagy feladásra, személyökben vagy vagyonukban bántalmazhatók. Egyszersmind kiemelendő, hogy az egyenlő személyes szabadság' és jogegyenlőség' létesítésére hathatós lépést tett az 1848: 9. törvényczikkely, az urbéri viszony és minden úri törvényhatóság' eltörlése által.

2). A jogegyenlőség az 1848-diki törvények' szellemében fekszik; mindazonáltal az formaszerinti jogelv gyanánt ottan ki nem mondatott. [1])

---

[1]) E tekintetben figyelmet érdemel a KK. és RR. határozata a kapcsolt részek iránt (1848 országgyül. irom. 191 sz. 179 l.) :

„Az ország az 1848 évi mártius 31-kén kelt, örök időkre nevezetes királyi leirat által megnyerte a sanctio pragmatica' alapján azon önálló kormányzást, mellyre ős alkotmányánál és törvényeinél fogva jogosítva volt. A törvényhozás kimondotta, hogy a teher egyenlő, megszüntette az urbért, kárpótlást szavazott azoknak, kik az urbéri javadalmak' megszüntetése által értékeikben csorbát szenvedtek, és ezen kárpótlás' alapjáúl kijelölte a magyar kincstári javakat. — Önálló kormány, egyenlő teher, szabad föld, kárpótlás az urbéri javadalmakért, a magyar korona alatt egyesült nemzetek' javára.

Mindazon institutiók, mellyeket a jog- és teheregyenlőség megkiván, teljesen ki fognak fejtetni; az alap, melly a jelen országgyülésen letétetett, elég erős és tágas egy

Erdély honlakóira nézve az 1848-diki szentesített uniói törvényczikkely a jogegyenlőség' elvéről imígy

---

épület fölvételére, mellynek oltalmas falai között elférjen az egész nemzet és annak minden tagja; ezen épületet megrakni a jövő idők' feladata; de hogy ezen épület fennállhasson, egyetértés szükséges.

A magyar korona alatt különböző nemzetek vannak egyesülve; ezek együttvéve a munkások az állodalom' nagy épületén. A szabad alkotmány, a köz teherviselés, az urbér' megszüntetése, kárpótlás az urbéri javadalmakért, mellyek mind azon egy törvényhozásból sugárzanak ki, és azon institutiók mellyek ezekből folynak, a magyar korona alatt egyesült népekre nézve egyaránt üdvösek csak úgy lehetnek, ha minden népek, mellyeket a magyar korona egyesít, ezen egy törvényhozásnak hatalmát, és a magyar koronát, melly a magyar köz állodalom' egységét képviseli, egyenlően tisztelni fogják.

Mind a szabad alkotmányban, mind a terhek' egyenlőségében, mind az urbér' megszüntetésében, mind azon kárpótlás iránt, mellyet az állodalom az urbéri javadalmakért nyujt, minden a magyar koronához tartozó népek egyetértenek, és ez érdekben olvadnak össze; — azon egy, mi iránt egyet nem értenek, azon egy érdek, mellyben összeolvadni, vonakodnak; az mi eddig is, közös törvény, közös haza, és közös korona mellett, Magyar- és Horvátország' lakosai között különbözést okozott : a nyelv és nemzetiség.

Értsük egymást a nemzetiségre nézve is, és legyünk egyek egy hazában, egy törvényben, és egy szabadságban. A história, mellynek lapjai harczban békében közösek, legyen jövőre is könyve a testvéri szeretet' bizonyságainak a magyar és horvát nemzet között, mint hajdan a Zrinyiek', a Frangepánok' idejében volt: ne engedjük, hogy a kaján irígység és a gonoszak' fondorkodásai alaptalan féltékenység' lappangó tüzénél duló lángot gyujtsanak, melly mind a két hazát örökre megemésztheti. Járjuk le együtt és karöltve a sors' végzetét; egyetértve erősek leszünk; egymás' erejével egyetértve boldog lesz a két nemzet egymás iránt kölcsönös boldogítása által.

nyilatkozik: „valamint a testvér Magyarhonban minden lakosok' jogegyenlősége kimondva és életbe léptetve van, ugyanaz ugyanazon módon itt is, a hazának minden lakosaira nézve, nemzet-, nyelv- és vallásküllönbség nélkül, örök és változhatatlan elvűl elismertetik, és az ezzel ellenkező eddigi törvények ezennel eltöröltetteknek nyilváníttatnak."

3). Átalános vallásszabadság az ország' törvényei által nincs behozva; hanem a honpolgárok' ebbeli joga azon korlátok közé van szorítva, mellyeket a törvényesen bevett vallások' jogállását megállapító alaptörvények jelölnek ki. [2])

4). Az ember' szellemlétének lényeges nyilvánulása az, hogy eszméit, képzelmeit, gondolatjait, véleményét, élő szóval, irásban, nyomtatás vagy képleti előadás által szabadon nyilváníthassa. A család, magán- vagy meghitt közlekedés' körére szorított gondolat- vagy vé-

---

A törvényhozás ünnepélyesen kijelenti egyszersmind: hogy azon kapcsot, melly által Horvátország és Magyarország egyesülve vannak, nem abban keresi, hogy a horvát honpolgárok' nyelve a helyhatósági közigazgatás' köréből számüzetvén, helyette a magyar állíttassék. — Kijelenti, hogy valamint eddig czélja soha nem volt Horvátország' lakosainak nemzetiségét és nyelvét elolvasztani, úgy ezen nemzetiséget és nyelvet, mint a horvát honfiak' eltulajdoníthatatlan sajátját, most is tiszteli, és épségben meghagyni ohajtja.

A kapocs, melly Magyarországot a részekkel egyesítse: közös szabadság, közös törvényhozás, közös főkormány, közös király. A törvényhozás azon szabadságért és jólétért, melly Horvátországra Magyarországgal közösen fog kiáradni, kivánja: hogy a kapocsnak nemzetisége magyar legyen, és elvárja, hogy ezt a horvát hazafiak önként is ismerjék el."

[2]) Lásd ezekre nézve az 55. §.

leménynyilvánítás nem lehet tárgya a közhatalom' részéről felügyelés- és korlátolásnak; s ha azzá tétetnék, az csak a kémlés' titkos és erkölcstelen eszközei által lenne gyakorolható. Az említettektől különböző, nagyobb és nyilvánosabb körökben, a vélemény' szabad nyilvánításának jogávali visszaélések a közönséges büntető jog' körébe esnek; [3]) s átalában ez állana a sajtóvisszaélésekről is. Hanem a sajtó a köz életben különös jelentőséggel bir: mi azon minőségéből következik, hogy a véleménynyilvánítás- és eszmeközlekedésnek fő közege. Különös politikai fontosságot pedig alkotmányos országban a sajtónak az alkotmányos állam' természete ad, miszerint ennek fő iránya a kormányt népszerűvé tenni azon értelemben, hogy a népben a törvények' szükséges, igazságos volta, és az igazgatás' törvényessége és czélszerüsége iránti meggyőződés fölébresztessék és állandóan fenntartassék: minek következéseűl a kormánycselekvényeknek folyvást nyilvánosan birálhatóknak kell lenni a sajtó' utján kifejezett vélemények által. E tekintetben a sajtószabadság a népnek valóságos és pedig egyik legfontosabb politikai, az államélet' viszonyaira vonatkozó joga. De a szabad sajtóval elkövethető gonosz visszaélések' rendkivül messze és mélyen ható rosz következményei — miszerint a napi sajtónak egy felburjánzó aljasabb része lassanként az erkölcsi és jogi rendnek alaposzlopait aláásni, az országalkotmány' és kormány' fennállását koczkáztatni képes lenne, de mindenekfölött a nép' gondolkodási módját megrontaná, elaljasítná, elerkölcstelenítné, s a rágalom' nyilai által egyesek' családi s élet nyugal-

[3]) Az országgyülési szólásszabadságról alább lesz szó.

mát háborítná, és a honpolgárok' magán jogait sértené — a sajtó iránti különös intézkedéseket tesznek szükségesekké: mellyeket az 1848: 18 foglal magában, mint sajtótörvény, melly által az előző vizsgálat örökre eltöröltetvén, s a sajtószabadság visszaállíttatván, ennek biztosítékáúl (ideiglen) rendeltetett:

Gondolatait sajtó utján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti. Értetik pedig a sajtóutoni közlés alatt: minden ollyan közlés, melly vagy szavakban, vagy ábrázolatokban, nyomda, kőnyomda s metszés által eszközöltetik, [4]) és a mellynek közzététele, a példányok' akár ingyen kiosztásával, akár eladásával, már megkezdődött (1. 2. §.)

Sajtóvétségekről, és az ezek iránt követendő bírói eljárásról a sajtótörvény 3—29. §-a szól.

a) Ki valamelly bűn' vagy vétség' elkövetésére, egyenes és határozott felhivást tesz sajtó' utján, és a bűn vagy vétség valósággal el is követtetik, a felhivó bűnrészesűl tekintetvén; nemkülönben, ha a felhivásnak nem lőn semmi következménye, a felhivó bűnkisérlőűl tekintetvén, a köztörvények' súlya szerint büntettetik.

Ki a nyilvános köz- és vallásos erkölcsiségből s a tisztességes erkölcsökből csúfot űz, 1 évre terjedhető fogsággal, és 400 forintig emelkedhető pénzbirsággal büntettetik.

Ki a magyar sz. korona alá helyezett terület' tökéletes állodalmi egységének, ki a sanctio pragmatica-

---

[4]) A műipar' mezején történt előhaladás' folytán önként értetődik, hogy a sokszorozásnak más, ugyanezen czélra szolgáló módjai, mint a fényképek' sokszorozása, ugyanezen határozatok alá vonandók.

nál fogva megállapított, s az uralkodóház' közösségében létező birodalmi kapcsolatnak tettleges felbontására izgat; ki az alkotmány' erőszakos megváltoztatására s a törvényes felsőség elleni engedetlenségre lázít, s bűnök elkövetésére hív fel és buzdít, négy évig terjedhető fogsággal és 2000 forintig emelkedhető pénzbirsággal büntettetik.

Ki a felség' személyének sérthetetlensége, a királyi székbeni öröködésnek megállapított rende ellen kikel, avvagy a királynak magas személye ellen sértést követ el, hat évig terjedhető fogsággal és 3000 forintig emelkedhető pénzbirsággal büntettetik.

Ki az uralkodó ház' tagjai ellen követ el sértést, 4 évig terjedhető fogsággal és 2000 forintig emelkedhető pénzbirsággal büntettetik.

És pedig e felsorolt esetekben, az illető közvádló' hivatalos kivánatára történik a vizsgálat és közkereset alá vétel.

b) Ki a közbéke és csend' erőszakos megzavarására lázít; szinte ki törvény által alkotott valamelly hatóságot vagy testületet rágalmakkal illet, két évig terjedhető fogsággal és 1000 forintig emelkedhető pénzbirsággal büntettetik; ezen esetekben az illető testületek által hozott határozat' folytán lévén a közvádló által a megtorló kereset megindítandó.

c) Ki valamelly köztisztviselőt vagy közmegbizatásban eljárót, hivatalos tetteire vonatkozólag rágalmakkal illet, egy évig terjedhető fogsággal és 600 forintig emelkedhető pénzbirsággal büntettetik.

Ki magán személyt rágalmakkal illet, hat hónapig terjedhető fogsággal és 300 ftra emelkedhető pénzbirsággal büntettetik. Egyszersmind a panaszkodónak

okozott pörlekedési költségekben, és a közzététel által rá nézve előidézett károkban is, a panaszkodó' részére el lévén marasztalandó.

d) Sajtóvétségért büntettetik a szerző; ha ez nem tudatnék, a kiadó; ha ez sem tudatnék, a nyomda' vagy metszde' tulajdonosa.

e) Ki az országgyülés, a törvényhatóságok, mindenféle törvényszékek' és törvény által alkotott egyéb testületek' iratait, és azok' nyilvános üléseit hív szellemben és igazán közli, ellene a közlöttek' tartalma miatt kereset nem indíttathatik.

f) A fogság és pénzbüntetés, a körülmények szerint, külön és együtt véve is, alkalmaztathatik. Minden pénzbüntetés és elkobzás az országos pénztár' javára fordíttatik.

Ki ugyanazon vétséget, mellyért már egyszer büntetve volt, ismét elköveti, azon büntetésnél, mellyre első ízben itéltetett, felével sulyosabban büntettethetik.

g) A sajtóvétségek fölött nyilvánosan esküdtszék itél. [5]

Úgy a közvádló, mint a panaszló fél' vádlevelében tartozik szabatosan és világosan kijelölni azon izgatást, felhivást, sértést, meggyalázást, megbecstelenítést, mellyet megtoroltatni kiván; különben a bünvizsgáló bíró által kivánatától egyszerűen elmozdíttatik.

A bűnvizsgáló bíró a vád' feladása után a nyom-

---

[5]) A miniszterium felhatalmaztatott, hogy a büntető eljárásról szóló 184$^{3}/_{4}$-diki országgyülési javaslat' elvei szerint, az esküdtbiróságok' alakítását rendelet által eszközölje; pótlólag kimondatván, hogy az esküdtszéki képességre 200 forint évenkénti jövedelem kivántatik, s hogy a főigazítószék' hatóságával ideiglenesen a hétszemélyes tábla ruháztatik fel.

tatványokat vagy metszvényeket, ha szükségesnek itéli, tüstént zár alá veheti, melly eljárásáról rendes jegyzőkönyvet készít. Ha a vád alól a bepanaszlott feloldoztatik, a lezároltakat a vizsgáló bíró köteles, 200 ft. büntetés' terhe alatt, azonnal kiadni.

Midőn a keresetet a közvádló hivatalból indítja meg, az ugyanazon hatóság' esküdtbírósága által itéltetik el, mellynek kebelében a vádlott lakik, vagy hol a mű megjelenvén, az aláirt példány' beadása történt. Midőn pedig a kereset a panaszló fél' folyamodására indíttatik meg, a melly hatóságban a panaszló fél lakik, az ügy abban is elitéltethetik.

A megbecstelenítő, meggyalázó, sértő állítások' bebizonyítása nem engedtetik meg; kivévén, ha valaki, mint tisztviselő vagy közmegbizott cselekedett, és a felhozott tények e körbeli eljárására vonatkoznak. Ez esetben, ha a tény bebizonyíttatik, a vádlott' tette számítás alá nem jöhet; kivévén azon megbecstelenítést, melly annak folytában még történt, a nélkül hogy magából a tettből szükségképen következett volna. A meggyalázott, megbecstelenített panaszlófél erkölcsi magaviselete mellett tanúkat hallgattathat ki; de a vádlott, annak erkölcsisége ellen, tanúk' kihallgatását nem követelheti.

Az elmarasztaló itélet meghozatván, azonkivül hogy ez az elmarasztott költségén közzétététetik, egyszersmind a lefoglalt darabok' elnyomása vagy megsemmisítése egészen vagy részben elrendeltethetik.

h) Ki az ekképen elmarasztó itélet által sujtott elmemüvet sajtó' utján ujra közzéteszi, vagy árulja, a szerzője ellen hozathatott legnagyobb büntetéssel illetendő.

i) Minden ollyan sajtóvétség, melly ellen hivatalbóli megtorlásnak van helye, hat hónap mulva, a melly ellen pedig csak magán-kereset indítható, 2 év mulva idősúl el.

Az időszaki lapok iránt a 30—36 §. intézkedik:

Ujság vagy időszaki lap, mellynek tartalma akár egészen akár részben, politikai tárgyak körül forog, és havonként legalább kétszer jelen meg, csak a következő föltételek' teljesítése mellett adathatik ki: 1. Melly hatóságban a lap megjelenend, annak alispányjához, főkapitányjához, grófjához, polgármesteréhez benyujtatik a nyilatkozat, mellyben ki van téve a tulajdonos' vagy felelős szerkesztő' neve, laka, és a nyomda, mellyben a lap nyomatni fog; s a hatóság' elnöke ezt a miniszteriumnak bejelenteni köteles. 2. Ha a lap naponként jelen meg, biztosítékúl 10,000 ft., ha ritkábban jelen meg, 5000 ft. tétetik le készpénzben, vagy fekvő birtokra kettős biztosítékkal betáblázott kötelezvényben; első esetben a tőke az illető hatóság' felügyelése s jótállása alatt 5% kamattal a letevő' részére jövedelmez. 3. Sajtóvétségérti elmarasztalás' esetén a pénzbüntetés a biztosítékból vonatik le; ha belőle ki nem telnék, azonkivül, hogy a szerző együtt jótállónak tekintetik, a foglalás a felelős tulajdonos', kiadó' vagy szerkesztő' egyéb javaira is kiterjesztetik. Az ekként támadt hiányt az elmarasztaló itélet után 10 nap mulva ki kell pótolni; különben annak megtörténteig a lap nem jelenhet meg. 4. Melly időpontban a lap vagy füzet szétküldöztetik, annak egy példánya, a bejegyzett felelős személy' aláírásával, a helybeli hatóság' elnökénél téte-

árulók pedig az illető hatóság' rendőri felügyelése alatt állanak.

5). A vélemény- és sajtószabadsággal kapcsolatban áll a tanszabadság. Erre vonatkozólag, a magyar egyetemről rendeli az 1848: 19.

„Az oktatás' és tanulás' szabadságának azon elve, hogy egyrészről a tanuló arra nézve: melly tant és mellyik tanártól kivánja hallgatni, szabad választást tehessen; más részről: hogy a rendes tanárokon kivül, más jeles egyének is, a miniszterium által ideiglenesen megállapítandó, későbben pedig törvény által meghatározandó föltételek mellett oktathassanak, törvényesen kimondatik.“ [6])

6). Mi módon van ujabb törvényeink által a honpolgárok egyenlő hivatal- és birtokszerzés-képessége megvalósítva, már az 50-dik §-ban előadatott.

7). Minden honpolgárra nézve a levéltitok' sérthetetlenségét az 1723: 59 biztosítja, hol mondatik: mivel a levelezések a közhitben gyökereznek, idegen levelek' elfogói, sértői, letartói vagy eltartoztatói 100 ftnyi, sommás uton megveendő birságban marasztaltassanak el.

8) Kérvényezés' joga. Jelesen kérvényeket benyujtani a honpolgároknak van joguk mind a királyhoz, mind az országgyüléshez. A királyhozi kérvénynyujtás' joga a monarchiának legbensőbb s legszentebb lényegéből foly; s annak gyakorlatában Magyarország' honpolgárai minden időben megvoltak. De nem kevésbé fontos a törvényes jogok' épsége tekintetéből a honpolgárok ' ama joga, hogy kérvényeikkel, főleg előfordúlt

[6]) Az egyetem egyszersmind ez uttal egyenesen a közoktatási miniszter' hatósága alá rendeltetett.

sérelmek' orvoslásának eszközlése végett, az országgyüléshez fordulhassanak.

Hogy egyes (egy vagy több) személyeket érdeklő sérelmek az országgyülés elébe rendszerint az illető törvényhatóságok által hozattak s hozatnak, bizonyos. De szintolly bizonyos, hogy az egyes személyek meg nincsenek fosztva azon jogtól, miszerint a körülményekhez képest kérvényeikkel az országgyüléshez fordúljanak. E kérvényezési jog' gyakorlata törvényeinkben ugyan közelebbről szabályozva nincs; de annak fennléte, az országgyülések' történt dolgaiból kimutatható. [7])

9). Szintén elösmérendő a honpolgárok' egyesülési joga, mennyiben az egyesület' czélja, eszköze, módja nem törvényellenes, és önként értetődvén ez egyesületek' irányában a királyi felség' fő felügyelésből folyó jogainak épségben tartása. [8])

---

[7]) Az 1687-diki országgyülésről példát l. 184$^3/_4$ országgy. rendi napló I, 318 l. az 1741-diki országgyülésről több példát mutat fel: Kolinovich, nova Ungariae Periodus, Buda 1790; az 179$^0/_1$-dikiről az ezen országgyülési jegyzőkönyv (l. egyszersmind 184$^3/_4$ rendi napló I, 318 l.), ujabb időkből hasonló példákat az 184$^3/_4$-diki országgyülési tárgyalások tüntetnek elő, mikor is ezen kérvényezési jog élénk vitatás tárgya volt; l. 184$^3/_4$. rendi napló I, 289 s köv. l.

[8]) Ha az egyesület részvénytársaság' utján létesítendő, az 1840: 18. t. cz. 3. fejezetének szabályai megtartandók. Különben az egyesülési jog törvényeink által átalánosan közelebbről szabályozva nincs. Titkos társaságok' tartása s látogatása királyi rendeletek által tiltatik (Helytt. int. 1795 jun. 23. 13193 sz.)

53. §.

Folytatás. Képviseleti jogok.

Az 1848-diki törvények óta, nem többé a magyar rendek, mint a m. sz. korona' tagjai, s a honnak közjogi téren kizárólag cselekvő és politikailag jogozott tagjai azok, kik a hon- és nemzetnek összes testét köz ügyekben országgyülési és törvényhatósági jogaik által képviselik: hanem az alkotmányos jogok' élvezetében minden addig ki is zárt néposztályok részesíttetvén, és az országgyülési követek népképviselet' alapjáni választatása rendeltetvén, a törvényhatóságot gyakorló közönségek' és községek' népképviseleti alapon való szervezése eszközöltetvén — minden magyarországi honpolgárnak, ki a választási rendszabályokban föltételekűl megszabott tulajdonságokkal bir, joga van részt venni szavazása által a községi, megyei és országos képviseleti testületek' tagjai megválasztásában, s így közvetve a képviselők és választott tisztségek által részesedni azon jogokban, mellyek a nemzetet a törvényhozó hatalom' gyakorlása köürl, nemkülönben a közigazgatás' és jogszolgáltatás' terén illetik; valamint másfelől bir a törvény' értelmében a felállított minősítvények' létezéséhez képest megválaszthatási joggal e helyekre s tisztségekre.

A magyar honpolgári jog alapja a községi, megyei és országos választási és választhatási jognak: de ez abban nem foglaltatik benn okvetleníil, hanem élvezésese gyakorlására további föltételek kivántatnak. Jelesen:

a) Országyülési követek' választására az 1848: 5 ideiglenes szabályai szerint, választói joggal birnak:

Mindazok, kik az országgyülési követek' választásában addig szavazattal birtak, tehát a magyar nemességgel biró személyek e jog' gyakorlatában meghagyattak. Ezeken kivül:

Az országnak s kapcsolt részeknek mindazon bennszületett vagy honosított, legalább 20 éves, és sem atyai, sem gyámi, sem gazdai hatalom alatt nem levő, sem pedig elkövetett hűtlenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás és gyujtogatás miatt fenyiték alatt nem levő lakosai, a nőket kivéve, törvényesen bevett valláskülönbség nélkül választók:

Kik sz. kir. városokban, vagy rendezett tanácscsal ellátott községekben 300 e. frt. értékű házat vagy földet, egyéb községekben pedig eddigi urbéri értelemben vett ¼ telket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot kizáró tulajdonúl, vagy hitveseikkel s illetőleg kiskorú gyermekeikkel közösen birnak.

Kik mint kézmüvesek, kereskedők, gyárosok letelepedve vannak, ha tulajdon műhellyel vagy kereskedési teleppel, vagy gyárral birnak, s ha kézmüvesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak.

Kik, habár a fennebbi osztályokba nem esnek is, saját földbirtokukból vagy tőkéjökből eredő 100 e. frt. évenkénti állandó s biztos jövedelmet kimutatni képesek.

Jövedelmökre való tekintet nélkül a tudósok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai müvészek, tanárok, a magyar tudós társaság' tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők és iskolataní-

tók, azon választó kerületben, mellyben állandó lakásuk van.

Kik eddig (1848) városi polgárok voltak, ha a fennebbi pontokban leirt képességgel nem birnak is.

Választható pedig mindaz, ki választó, ha életének 24-dik évét betöltötte, s a törvény' azon rendeletének, miszerint a törvényhozási nyelv egyedül a magyar, megfelelni képes.

b) Az 1848: 16 ideiglenes intézkedése szerint a megyei állandó bizottmány' választására szavazattal birnak, kiket akár törvény (nemesek), akár egy vagy más megyének eddig is hozott határozatai (honoratiorok) szavazatjoggal felruháztak; a hol pedig semmi illy jogterjesztő határozatok közbe nem jöttek volna, szavazattal birnak a törvény által jogosítottakon kivül azok, kiket a megyei lakosok községenként a közgyülésre képviselőkűl utasítnak.

c) Városi tisztujításoknál és képviselők' választásánál az 1848: 23 szerint választók a városi közönségnek, a nőket kivéve, mindazon tagjai, kik teljes koruak, sem atyai, sem gyámi, sem gazdai hatalom alatt nem állanak, sem pedig elkövetett hűtlenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás és gyujtogatás miatt fenyíték alatt nincsenek, törvényesen bevett valláskülönbség nélkül:

Ha a város' határához tartozó, és a telekkönyvben tulajdon, vagy egyszersmind hitveseik' nevére is különleg beirt olly házat vagy telket egy év óta birnak, mellynek értéke kis városban 300 — közép városban 700 — nagy városban 1000, [1]) különösen Pest városában 2000 e. frt; vagy :

---

[1]) Ezeknek fogalmára nézve l. 1848 : 23, 4. §.

A város' határában mint kézmüvesek, bejegyzett kereskedők, gyárosok egy év óta telepedve vannak, tulajdon műhellyel vagy kereskedési teleppel vagy gyárral birnak, és ha kézmüvesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak.

Tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai müvészek, tanárok, a magyar tudós társaság' tagjai, kik a városban egy év óta telepedve vannak; és kis városban 40, — közép városban 60, — nagy városban 80, — Pest városában 100 e. frt. házbért fizetnek.

Ezeken kivül mindazok, kik a város' kebelében két év óta telepedve vannak, és kis városban 200, — középvárosban 400, — nagy városban 600, — Pest városban 800 e. frt. biztos jövedelmet keresetök vagy tőkeértékök után kimutatni képesek.

Kik eddig városi polgárok voltak, ha a fennebbi pontokban leirt képességgel nem birnak is.

Városi képviselőül, míg a törvény máskép nem fog intézkedni, a város' bármelly telepedett lakosa, törvényesen bevett valláskülönbség nélkül választható.

Ugyanezen ideiglenes szabályokat, az 1848: 24 a szepesi XVI városokra, és azon községekre is kiterjeszti, mellyek első bírósági hatósággal ellátott rendezett tanácscsal birnak.

d) Hasonló szellemű ideiglenes intézkedéseket foglal magában: a jász-kun kerületekre nézve az 1848: 25; a Hajdu- kerületre nézve az 1848: 26; a Fiume és Buccari szabad tengeri-kereskedési kerületekre nézve az 1848: 27. [2])

---

[2]) L. ezeket a következő §§-okban, hol ezen sz. kerületek jogállásáról átalában van szó.

54. §.

A honpolgárok' kötelezettségei.

Midőn az 1848-diki törvények, az átalánosan megszabott minősítvényekhez kötött politikai, jelesen képviseleti jogokat minden honpolgárokra, az alkotmányos jogok' élvezetéből addig kirekesztett néposztályokra nézve is egyenlöen állapítván, s a tökéletes jog- és törvényelőtti egyenlőség' megvalósításának eszközölhetése végett az addig úrihatóság alá vetett néposztályokat az alól annak eltörlése által felszabadítván, az urbéri viszonyból s azt pótló szerződésekből folyt szolgálatokat, dézmát és pénzbeli fizetéseket megszüntetvén, [1] az egységes nemzeti szervezetet létesítette: viszontag a nemzet' összes tagjaira átalános természetű kötelezettségeket rótt. Jelesen:

1). Az 1848: 8 kitűzte a közös teherviselés' nagyfontosságú jogelvét, hogy t. i. Magyarország' s a kapcsolt részek' minden lakosai, minden köz terheket különbség nélkül egyenlően és aránylagosan tartoznak viselni. [2]

2). A honpolgárokra, átalánosan állapított minősítvények szerint, a személyes és vagyonbátorság', a közcsend' és belbéke' biztosítása végett, fegyveres szolgálati kötelezettséget rótt nemzeti őrsereg' felál-

---

[1]) 1848: 9.

[2]) Egyszersmind Ő felségére bizatott, hogy felelős magyar ministeriuma által, a törvényhatóságok' meghallgatása mellett, kidolgoztassa ideiglenesen az adózási kulcsot.

lítása által, mellynek alakítására nézve az 1848: 22 ideiglen a következőket határozta :

Mindazon honlakosok, kik városokban, vagy rendezett tanácscsal ellátott községekben, 200 e. frt. értékű házat vagy földet, egyéb községekben féltelket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot kizáró tulajdonúl birnak, vagy ha illy birtokot nem birnak is, de 100 e. frtnyi évenkénti tiszta jövedelmök van, 20 éves koruktól 50 éves korukig — ha gazdai hatalom alatt nincsenek — a nemzeti őrseregbe beirandók, és fegyveres szolgálatot tartoznak tenni.

Kir. városokban s rendezett tanácscsal ellátott községekben a helybeli hatóság; más helyekre nézve pedig a nemzetőrséget az illető megyei vagy szabad kerületi törvényhatóságok szerkezik össze: mellyek, a nemzetőrségi fegyveres szolgálatra kötelezetteken kivül, abba még más olly honpolgárokat is besorozhatnak, kiket az alkotmányos rend' fenntartásában érdekletteknek s e kitüntetésre méltóknak itélnek.

Kirekesztetnek a nemzetőrségből olly egyének, kik rablás, lopás, csalás, hitszegés, gyujtogatás vagy gyilkosság miatt büntetve voltak: kik pedig illy vétségeket mint nemzetőrök követnek el, az őrseregből az ellenök indítandó bűnper' befejezéseig ideiglen, az illető törvényhatóság vagy a helybeli elöljáróság által azonnal kitörlendők s a fegyver tőlök elveendő.

A nemzetőri szolgálatra kötelezett egyének' összeirása küldöttségek által eszközlendő, mellyekről az 1848: 22, 6. s 7. §. intézkedik.

Az illető egyének' szabadságára hagyatik lovas vagy gyalog szolgálatot vállalni: a gyalog seregben

mindazonáltal szolgálatot tenni kötelesek mindazok, kik a lovas sereghez nem soroztattak.

Tisztjeit kapitányig az őrsereg maga választja; a felsőbb nemzetőr-tisztek' kinevezése a nádorra (mint kir. helytartóra), s a kapcsolt részekben a bánra ruháztatott. A magyarországi nemzetőrség' kinevezése hasonlóan a nádorra (mint kir. helytartóra) bizatott; a kapcsolt részekben a fővezérség a bánt, ennek nemlétében a kapcsolt részek' alkapitányát, a magyar tengermelléken pedig a kormányzót illeti. Az összes nemzetőrségi intézmény a miniszterium' hatósága alá van helyezve.

Az őrseregnek a fegyverforgatásbani gyakorlására és ezen gyakorlásnak betanítására alkalmas katonai egyénekről, az illető törvényhatóságok' felszólítása következtében a kormány gondoskodik.

Azoknak, kik a szolgálathoz szükséges fegyvereket megszerezni nem képesek, fegyver a közállomány' táraiból szolgáltatandó.

A nemzeti őrsereg' minden tagja a magyar rendes katonaság' hasonló fokozatú tagjaival egyenlő rangunak tekintendő; díjt azonban, míg csak helybeli szolgálatot tesznek, nem húznak; külsö szolgálatuk' idejére díjuk a rendes katonaságéhoz hasonló; és pedig az, tulajdon községök' határán kivül ugyan, de illető törvényhatóságuk' kebelébeni szolgálatuk' idejére, a törvényhatósági házipénztárból; illető törvényhatóságuk' határán kivüli szolgálatuk' idejére az országos pénztárból fizetendő.

A felügyelés a fegyverekre következőleg gyakorlandó. Azon fegyverek, mellyek a közállomány' táraiból az őrsereg' részére adatnak ki, e törvényhatóságok' közvetlen számadása és felügyelése alatt állanak. Ennél-

fogva megyékben és szabad kerületekben helyenként a szükséges fegyvereket felosztják, s a helybeli előljáróság' számadása alá a törvényhatóságok adják ki. Ha valamelly nemzetőr fegyverét, mellyet a közállomány' tárából nyert, midőn kivántatik beadni nem tudná, vagy el hagyta volna valamelly részben romlani, a kárt megtéríteni tartozik.

A szolgálat következőképen szabályoztatott. A nemzeti őrsereg' szolgálata rendes és rendkivüli esetek szerint különbözik, a helybeli közcsend és béke rendszerinti vagy rendkivüli állapotához képest. Midőn a közcsend' és béke' rendkivüli zavarodásának sem jelenségei nem mutatkoznak, sem pedig attól tartani ok nincs, hogy a közcsend és béke valamelly erőszakos kitörések által felháborí'tathatik: a nemzeti őrsereg' szolgálata egyedül a szükséges rendőri intézkedések' fenntartására szorítkozik; s e tekintetből a helybeli őrtiszt intézkedik azon sor és szám iránt, mellyben a nemzetőrök, egymást felváltva, szolgálatot tegyenek. Kisebb rendetlenségek, ugymint: utczai vagy korcsmai veszekedések' meggátlása, a kihágók' befogása, a befogott gonosztevők- vagy kihágóknak a törvényes felsőbbség' kezébe való átadása; úgy szinte mindenütt ott, hol a törvényes felsőbbség' eljárásához karhatalom szükséges, a karhatalom' kiszolgáltatása a nemzeti őrseregnek áll kötelességében. Rendkivüli esetekben, midőn a megzavart közcsend' és béke helyreállítására rendkivüli eszközök kivántatnak, minden besorozott nemzetőr, akár következik rá sor szerint a szolgálat akár nem, fegyvert fogni köteles. S ezen utóbbi esetet kivéve, a nemzetőrség szolgálatot tenni csak tulajdon községe' határain belől tartozik; — ellenben ha a közcsend és

mindazonáltal szolgálatot tenni kötelesek mindazok, kik a lovas sereghez nem soroztattak.

Tisztjeit kapitányig az őrsereg maga választja; a felsőbb nemzetőr-tisztek' kinevezése a nádorra (mint kir. helytartóra), s a kapcsolt részekben a bánra ruháztatott. A magyarországi nemzetőrség' kinevezése hasonlóan a nádorra (mint kir. helytartóra) bizatott; a kapcsolt részekben a fővezérség a bánt, ennek nemlétében a kapcsolt részek' alkapitányát, a magyar tengermelléken pedig a kormányzót illeti. Az összes nemzetőrségi intézmény a miniszterium' hatósága alá van helyezve.

Az őrseregnek a fegyverforgatásbani gyakorlására és ezen gyakorlásnak betanítására alkalmas katonai egyénekről, az illető törvényhatóságok' felszólítása következtében a kormány gondoskodik.

Azoknak, kik a szolgálathoz szükséges fegyvereket megszerezni nem képesek, fegyver a közállomány' táraiból szolgáltatandó.

A nemzeti őrsereg' minden tagja a magyar rendes katonaság' hasonló fokozatú tagjaival egyenlő rangunak tekintendő; díjt azonban, míg csak helybeli szolgálatot tesznek, nem húznak; külsö szolgálatuk' idejére díjuk a rendes katonaságéhoz hasonló; és pedig az, tulajdon községök' határán kivül ugyan, de illető törvényhatóságuk' kebelébeni szolgálatuk' idejére, a törvényhatósági házipénztárból; illető törvényhatóságuk' határán kivüli szolgálatuk' idejére az országos pénztárból fizetendő.

A felügyelés a fegyverekre következőleg gyakorlandó. Azon fegyverek, mellyek a közállomány' táraiból az őrsereg' részére adatnak ki, e törvényhatóságok' közvetlen számadása és felügyelése alatt állanak. Ennél-

fogva megyékben és szabad kerületekben helyenként a szükséges fegyvereket felosztják, s a helybeli elöljáróság' számadása alá a törvényhatóságok adják ki. Ha valamelly nemzetőr fegyverét, mellyet a közállomány' tárából nyert, midőn kivántatik beadni nem tudná, vagy el hagyta volna valamelly részben romlani, a kárt megtéríteni tartozik.

A szolgálat következőképen szabályoztatott. A nemzeti őrsereg' szolgálata rendes és rendkivüli esetek szerint különbözik, a helybeli közcsend és béke rendszerinti vagy rendkivüli állapotához képest. Midőn a közcsend' és béke' rendkivüli zavarodásának sem jelenségei nem mutatkoznak, sem pedig attól tartani ok nincs, hogy a közcsend és béke valamelly erőszakos kitörések által felháborí'tathatik: a nemzeti őrsereg' szolgálata egyedül a szükséges rendőri intézkedések' fenntartására szorítkozik; s e tekintetből a helybeli őrtiszt intézkedik azon sor és szám iránt, mellyben a nemzetőrök, egymást felváltva, szolgálatot tegyenek. Kisebb rendetlenségek, ugymint: utczai vagy korcsmai veszekedések' meggátlása, a kihágók' befogása, a befogott gonosztevők- vagy kihágóknak a törvényes felsőbbség' kezébe való átadása; úgy szinte mindenütt ott, hol a törvényes felsőbbség' eljárásához karhatalom szükséges, a karhatalom' kiszolgáltatása a nemzeti őrseregnek áll kötelességében. Rendkivüli esetekben, midőn a megzavart közcsend' és béke helyreállítására rendkivüli eszközök kivántatnak, minden besorozott nemzetőr, akár következik rá sor szerint a szolgálat akár nem, fegyvert fogni köteles. S ezen utóbbi esetet kivéve, a nemzetőrség szolgálatot tenni csak tulajdon községe' határain belől tartozik; — ellenben ha a közcsend és

béke valamelly községben a helybeli nemzetőrség' segítségével vissza nem állíttathatnék, illy esetben más községbeli nemzetőrség is felszólítható, s a felszólítás' következtében tulajdon községe' határain kivül is tartozik szolgálatot tenni.

A nemzetőr fegyvert csak akkor foghat, ha szolgálatra felszólíttatik; és a nemzetőrségnek fegyveresen mint testületnek tanácskozni és végzéseket hozni nem szabad.

A nemzetőrség szolgálatra csak a polgári hatóság által szólíttathatik fel, és őrálláson kivül minden egyéb esetben az őrcsapattal polgári előljáró' közbejövetele kivántatik.

A nemzetőrség erőszakot csak akkor használhat, miután a polgári előljáró azt, s illetőleg azokat, kik ellen az erőszak használandó, a törvény' nevében engedelmességre felszólította.

A nemzetőr, felszólítva, szolgálatát teljesítni föltétlenűl tartozik; panaszt, ha nem sor szerint szólíttatott volna fel, parancsnokságánál tehet.

A szolgálat elleni vétségek' eseteire, a büntetés' és eljárás' meghatározása külön rendeletre tartatott fenn; nemkülönben a törvényben megállapított elvek' korlátai között, a részletes intézkedés az őrsereg' egyenruhájáról, és mindazokról, mik az őrsereg' alakításához, fenntartásához, lőszerreli ellátásához, és az őrseregbeli szolgálat' rendszeresítéséhez megkivántatnak.

A nemzetőrségi törvény' végrehajtását, ha a helybeli körülmények rendkivüli okoknál fogva megkivánnák, a ministerium az illető törvényhatóság' tudósításának nyomán felfüggesztheti. Ha pedig a helybeli körülmények miatt a nemzetőrség' feloszlatása szükséges,

ez iránt Ő felsége rendelet által intézkedhetik; de feloszlatás' esetén a feloszlatás után legfölebb egy év alatt, a feloszlatott nemzetőrségi osztály ujolag alakítandó.

A nemzetőrség' tagjai testi büntetéssel nem fenyíttethetnek.

A nemzeti őrsereg által zászlójára leteendő eskű' szavait az 1848: 22, 34. §. foglalja magában.

55. §.

A testü'eteket, községeket és közönségeket illető politikai jogok. I. A törvényesen bevett vallások' jogviszonyai.

Köz testületek és közönségek (kebelzetek) Magyarországban s kapcsolt részeiben, alkotmányos törvények' erejénél fogva, vagy ezek által megerősitett jogokat birnak tulajdonuk és tagjaik fölött; továbbá bizonyos jogokat és kötelességeket az állodalmi hatalom irányában; azonkivül részint tagjaik számára bizonyos jogok és szabadságok biztosítvák, mellyeket ezek a köz ügyekre vonatkozólag személyesen gyakorolnak, részint illy jogokkal magok összeségökben véve felruházvák.

I. A magyar törvények szerint különbség van a törvényesen bevett és a tűrt vallások között. Bevett vallás az, mellynek a törvény teljes szabadságot ad; illyenek nálunk: a római (és görög) katholika vallás és egyház (mellyet azonfölül a törvény némelly különös kedvezményekben részesít); a két protestans, vagy is evangelika, azaz ágostai és helvét hitvallást követő egyház; hozzájárúlt az 1848: 20 által az unitária vallás, melly addiglan csak Erdélyben tartozott a törvé-

nyesen bevett négy valláshoz. Tűrt vallás nálunk a zsidó vallás.

1). A katholika egyház' állása Magyarországon az, hogy azonfölül, miszerint a törvényesen bevett vallásokhoz tartozik, a törvény' kitünő kedvezményeiben részesűl. Ezen jogállás' következménye az, hogy a katholika egyház az állodalommal a magyar királyság' kezdetétől fogva bennsőbb egybeköttetésben áll; nevezetesen a király a katholika egyház körül főkegyúri jogánál fogva kitünő jogokat gyakorol (35. §.), és pedig olly kiterjedésben, mellynél fogva a katholika egyház az egyházi kormányzatra nézve az állodalomtól némi függésben van. Már említtetett, hogy a katholikus papok nemesi jogokkal élnek; [1]) s az egyházi főurak az országgyülésen ülés' és szavazat' jogával birnak. E helyen tárgyalandók még a káptalanak' és konventek' mint hiteles helyek', és a szerzetes rendek' jogviszonyai.

Káptalanok és konventek királyi kiváltságlevél' vagy törvény' erejénél fogva hiteles pecsétet és országos levéltárt birnak, s annál fogva hiteles helyet képeznek. [2]) Illyenek a latín szertartású káptalanok, kivéve a rosnyoit, kassait, sopronyit, nagyszombathit; [3]) a konventek sokféle viszontagságok után

---

[1]) Hk. I, 2; 1647 : 16.

[2]) Jerney, a magyarországi káptalanok' és konventek' mint hielmes és hiteles helyek' története; a m. történelmi tárban, II, 1—164 l. Kelemen, II, 137. 138. §. Frank, I, 82. 83. §. Virozsil, spec. V. 27 s köv. l. Régenten semmiféle bírói eljárás, p. o. perbe idézés, itélet' végrehajtása, nem történhetett hiteles hely' tanusága nélkül (Hk. II, 21); utóbb illy tanúbizonyítás ritkábban kivántatott.

[3]) Vannak székes káptalanak, püspök mellett, annak sege-

fennmaradtak: a Sz. Benedek' szerzeténél: a pannonhegyi és szalavári, azonkivül a szentbenedekit Bars vármegyében (régen *de iuxta Gron*), és a kolosmonostorit Erdélyben világi papok folytatják; a prémontréieknél: a jászói, leleszi, csornai. Hiteles pecsétjök alatt különböző jogi cselekvények vitetnek véghez, és köz hitelességgel biró levéltárukban oklevelek őriztetnek, s ugyanonnan kiadatnak; mi okból levéltáraikat jó rendben tartani s lajstromzani tartoznak. [4]) El sem járhatnak különben, ha legalább öt arravaló, a hazai törvényt és nyelvet értő tagja nincs. [5]) Tanúleveleket eskű' hite alatt tartoznak adni; [6]) a ki törvénytelenűl jár el, vagy hamis előadást tesz, javadalmát vesztve, örök fogsággal lenne büntetendő; [7]) ha valaki hiteles pecsét alatt hamis levelet költene, hűtlenség' bünébe esnék; [8]) a levelek' törvényes díját emelni pecsét' vesztése alatt tiltatik. [9])

---

delmére; és vannak püspök nélkül, prépost alatt; több illyen, p. o. a budai, aradi megszünt; a fejérvári az 1827: 26 által nyerte vissza hitelességét; a szathmári az 1836: 23 által nyert köz hitelességet; a beszterczebányai az 1802: 15 által tétetett hiteles helylyé a Sz. Mária thuróczi konventje helyébe. Konvent' elöljárója (apátúr, prépost) csak saját rendű szerzetes lehet, 1486: 11; l. 48 §. 7) jegyz.

[4]) 1765: 11; 1807: 14; 500 frnyi birság' terhe alatt.

[5]) 1552: 41; 1723: 39, 5. §; 1741: 16; 1765: 11. Azért kötelessége a püspöknek, hogy a megyéjében levő konventeket esztendőnként kétszer látogassa, és a tagok' fogyatkozó számát pótolja; ha ezt elmulasztaná, az érsek teljesítheti, 1486: 12; 1723: 39, 6. §.

[6]) Zsigm. VI: 8; 1723: 39, 7. §.

[7]) Zsigm. VI: 8.

[8]) 1723: 9, 3. §.

[9]) 1495: 23. A díj többször változott; legujabb határozás az 1770-diki.

Különben minden hiteles helynek megvan saját köre: püspökmegye vagy szomszéd vármegyék. [10])

Szerzetes rendeket és intézeteket behozni az országba és alapítni királyi engedelemmel lehet, [11]) de elfogadásuk többször törvényczikkelybe is igtattatott, [12]) azon hozzáadással, hogy alapúl csak világi jószágot birhassanak, azt is csak ha az alapító' szabad rendelkezése alá tartozó, és csak zálogképen.

2). A görög nemegyesűlt egyház' [13]) jogállása az 1791 : 27 törvényczikkelyen alapszik, melly akkép rendelkezik: hogy az ország' görög nemegyesűlt ó-hitű lakosai, eltörölvén mindazon törvényeket, mellyek e részben ellenkezőleg hozattak, polgári joggal felruháztatva, úgy mint az ország' egyéb lakosai, jószágot szerezhetnek és birhatnak, s mindennemű hivatalokat viselhetnek, Magyarországban úgy, mint kapcsolt részeiben. Egyébiránt Ő felségének papságuk, egyházuk, vallásuk, mellynek teljesen szabad gyakorlatával élnek,

---

[10]) Hk. II, 21; 1723: 40.

[11]) 1715: 102.

[12]) Lásd fennebb 35, §. 13) jegyz. Az 1723: 96 azon kötelességet is felrója, hogy hála' jeléül a kir. felség' és az ország' boldogságáért minden szerzet évenként 12 misét mondani vagy mondatni legyen köteles. A szerzetes rendek' irányában királyi rendelésben (1774 jul. 14. helytt. int.) foglalt korlátoló pontokat l. Frank, I, 84 §.

[13]) Grellmann, statist. Aufklärungen II, 391—422 l. (illy czím alatt: Beitrag z. Kenntniss der s. g. Illirier in den ungr. Erbstaaten, besonders ihre Hierarchie u. Religionsduldung betreffend). Schwartner, Statistik II, 35 §. Fényes, statiszt. II, 24 §. Szalay, a magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz, Pest 1861.

alapítványaik, tanulmányaik s ifjuság-nevelésök, valamint azon kiváltságaik körül, mellyek az ország alkotmányával nem ellenkeznek, létező jogai, mikép ezeket dicső emlékű őseitől öröklé, továbbá is épségben hagyatván. Az 1792 : 10 által rendeltetett továbbá, hogy a m. kir. udv. kanczelláriához s a m. kir. helytartótanácshoz az ezen szertartást követők közől is megkivántató tulajdonságokkal felruházott egyének alkalmaztassanak; ugyanezen törvényczikkely érsekjöknek és püspökeiknek az országgyülésen ülés- és szavazatjogot tulajdonított, az ennek minősége iránti közelebbi elhatározást, az országgyülés' rendezése tárgyában működő országos küldöttség' véleménye' alapján, továbbra tartván fenn. Végre a vallás' dolgában intézkedő 1848 : 20, különösen a görög nemegyesültekre vonatkozólag, 6. §-ában az 1844 : 3 rendeletét a görög nemegyesűlt vallásuakra is kiterjeszti; 7. §-a rendeli: ha valamelly község' görög szertartású lakosainak bár nagyobb része fogja jövendőben hitvallását megváltoztatni, illy esetben a községi egyház az előbbi valláson hátramaradt lakosok' birtokában hagyandó; végre 8. §-a a görög nemegyesülteknek vallási és iskolai ügyeik iránti intézkedési jogát az álladalom' felügyelése mellett biztosítja : meghagyván a magyar felelős miniszteriumnak e czélból az összes felekezet által választandó egyházi gyülekezet' *(congressus)* egybehivását, és pedig ollymódon, hogy tagjai addig is, míg szerkezete törvény által fog rendeztetni, ezúttal, a különböző nyelvű népességre való tekintettel. olly arányban választassanak, miszerint az egyházi osztályból 25, a világiból 75, s ezek közé a határőrvidékről 25 követ küldessék. [14])

---

[14]) Az illir szabályzat szerint a congressusra küldendő

Különben az egyház-kormányzati, alapítványi, tanodai s nevelési ügyek' igazgatására alapszabályúl szolgál a Mária Terézia által 1779-ben kiadott s *Declaratorium Illiricum* nevezete alatt ösméretes szabályzat, melly az 1771- és 1777-diki régibb, úgynevezett illir szabályzatokat némelly tekintetben változtatva s módosítva, 63 pontban intézkedik. [15]) Miszerint a magyarországi görög nemegyesűlt egyház' minden külső törvényhatóságtól és felsőségtől független hierarchiájának feje a karloviczi érsek, a congressus által, püspök pedig a püspöki zsinat által választatik; [16]) azonkivül

---

mind világi mind papi követek száma 75-re volt téve, még pedig úgy, hogy 25 a papságból, 25 a katonaságból 25 a polgári rendből küldessék; ezekhez II. Lipót alatt még 25 követ járúlt volt a nemesi rendből.

[15]) Az 1771-diki illir szabályzat, az által, hogy 3. szakaszában világosan kijelentette, miszerint a metropolita csak az egyháziakban főpapja az illir nemzetnek, de egyátalában nem feje a világi ügyekben, már kimondta azon közpolgáriság' elvét, mellyet a görög nemegyesűlt ó-hitűekre nézve teljes jogegyenlőséggel megvalósitott az 1791: 27. Az addigi több tekintetben rendhagyó kiváltságos állás a bevándorlott ó-hitű szerbeknek I. Lipót által 1690-ben adott s többször megerősített kiváltságleveleken alapúlt; annak keletkezését úgy, mint fejlődését s viszontagságait jelesen ecseteli Szalay' fennebb idézett értekezése. Különösen a kiváltságok' kezelésére 1752-ben felállított illir udv. választmány 1777-ben meg lőn szüntetve; az 1791-ben felállított illir udv. kanczellariát pedig az 1792 : 10 eltörölte.

[16]) A királyi megerősítésről l. 39. §. 1. pont. Egyébiránt egyik püspöknek megürűlt más püspöki székbe való áttételét a király magának tartotta fenn. A püspökökre nézve az is megjegyzendő, hogy a kir. fiscus utánok nem örököl, sem a megürűlt püspökségek' jövedelmeit nem huzhatja; az érsek s a püspökök szerzett vagyonuk' fele részéről szabadon rendelkezhet-

minden fontosabb egyházi, tanodai, alapítványi stb ügy a congressus elébe tartozik, — melly azonban csak a kir. felségtől nyert legfelsőbb engedelem mellett egybehivható, és kir. biztos' jelenlétében tartandó. [17])

3). A XVI. század folyama alatt Magyarországon is nagy számra szaporodott ágostai s utóbb helvét hitvallású evangelikusok', s egyházi községeik' s egyetemségök' jogállása, hosszas küzdelmek és keserves harczok után a bécsi és linczi békekötés, és az ezeken nyugvó 1600 : 8 kor. előtti s 1647 : 5 törvényczikkely által szilárd alapot nyert, [18]) mellyet a szintén ama nevezett békekötéseken alapúló 1791 : 26 (ellen nem állván a katholikus clerus, s némelly világi urak ellenmondása, sőt ez mindörökre érvénytelennek nyilvánít-

nek az uralkodó kir. felség alatti tartományokban lakók' részére, másik fele pedig a nemzetinek nevezett egyházi alapra száll.

[17]) Erdélyben a görög n. e. egyház állapotja 1848-ig az volt, hogy a görög n. e. vallás nem tartozott a bevett, hanem csak a türt vallásokhoz, mellynek szabad gyakorlata az erd. 1791 : 60 által erősittetett meg; és csak az erd. 1848 : 1 kir. szentesitést nyert s törvényként kihirdetett törvényczikkely által mondatott ki Erdély' minden lakosainak jogegyenlősége vallás-különbség nélkül, tehát a görög n. e. ó-hitüekre nézve is; valamint az ugyanazon erdélyi országgyülésen alkotott, de kir. szentesitést nem nyert 9. törvényczikkely a görög n. e. szertartást is a törvényesen bevett vallások közé igtatta.

[18]) A protestansok vallási s politikai állapotjára Magyarország- s Erdélyben vonatkozó s bő ösméreteket nyujtó munkák' átnézetét l. a Széchényiféle országos könyvtár' könyvlajstromában; az ország' politikai történelméből ide tartozó események' leirását l. a hazai történet' iróinál; Erdélyre nézve különösen vesd ö. e munkában fennebb a 17. §-ban 122. l. mondottakat, és Benkő, Transylvania, II, 169—229 l. és az 1791-diki ide tartozó (53 s köv.) törvényczikkelyeket.

tatván) ujolag megerősített s tökéletesebben kifejtett,[19]) mellyhez az 1844 : 3. törvényczikkelynek némelly, a vallási szabadság' s viszonosság' szellemében alkotott módosító ujabb határozatai járúltak.[20]) Ezek szerint :

a) Egyeseket illetőleg: mindenkinek, sors' különbsége nélkül, ki a nevezett két törvényesen bevett vallás' valamellyikének híve, vallását nyilván követni szabad.[21]) Vallásával nem egyező szertartásra senki sem köteles, és ebbeli szabadságáért semmi fizetéssel nem tartozik.[22]) Az evangelikusok a törvényes eskütételnél a bold. szűz Máriára és szentekre eskünni nem tartoznak.[23]) És noha a katkolikusok ünnepeit nyilvános helyen megtartani kötelesek, mindazonáltal házaikban akármiféle csendes munkát üzhetnek.[24]) Vallás' dolgaiban csak a magok' egyházi elöljáróiktól függnek.[25]) Tanulás végett külső iskolákba szabadon járhatnak, és ösztöndijaikat huzhatják.[26]) Katholikus lelkésznek és a katholika egyház' egyéb szolgáinak semmivel sem tartoznak.[27]) Vegyes házasságból, ha az apa katholika valláson van, minden gyermekét a maga vallásán nevelni köteles, ha pedig az apa protestáns, csak figyer-

[19]) Irinyi, az 179⁰/₁ : 26 vallásügyi törvény keletkezésének történelme. Pest 1857.

[20]) Schwartner, Statistik II, 33. 34. §. Fényes, Statiszt. II, 23 §. Beöthy, elemi magy. közjog 38 §. Frank, II, 57. 85. §.

[21]) 1791 : 26, 1. §.

[22]) Ugyanott 3. §.

[23]) Ugyanott 9. §.

[24]) Ugyanott 17. §.

[25]) Ugyanott 4. §.

[26]) Ugyanott 5. §.

[27]) Ugyanott 6. §.

mekeit nevelheti a maga vallására;[28]) de az 1844 : 3. 1, §. szerint, a kik evangelika valláson neveltettek, 18 éves korukon tul, sőt nőszemélyek, mihelyest férjhez mentek, többé sem magok sem maradékaik vallásos kérdés alá nem vétethetnek. Katholikus az evangelika vallásra szabadon átmehet; csak ebbeli szándékát két tanú' jelenlétében a maga lelkésze előtt kétszer, négy hét közbejövetelével jelentse, és erről külön-külön bizonyítványt kérjen, vagy megtagadás' esetén a maga tanúitól vegyen; mert ezen bizonyítványok' előmutatása nélkül az evangelikus lelkész őt föl nem vehetné; a történt áttéréseket pedig a püspöki hivatalok a kir. helytartótanács' utján félévenként a királyi felségnek följelenteni kötelesek.[29]) Magyarországon jószágot birhatnak, s mindennemű hivatalt viselhetnek;[30]) ellenben Dalmát-, Horvát- és Tótország municipalis jogaiban továbbra is meg lévén hagyva,[31]) ezen országok' határain belől az evangelikusok sem fekvő jószágot nem birhatnak, sem köz- vagy magán-hivatalt nem viselhetnek; szabad azonban örökségeiket törvényes uton keresniök, fennmaradván Ő felségének azon joga, miszerint ők ez esetben más egyenlő jövedelmű jószág által kármentesíttessenek; hanem kereskedés vagy

---

[28]) Ugyanott 15. §.

[29]) 1844 : 3, 5—10. §. Az 1791 : 26, 13. §. szerint protestans vallásra katholikus tetszése szerint át nem mehetett, hanem az előforduló abbeli eseteket, nehogy vigyázatlanúl történjenek, a királyi felséghez kellett fölterjeszteni; azonfölül keményen tiltatott katholikus embert protestans vallásra csábítni.

[30]) 1791 : 26, 8. §.

[31]) 1687 : 23, megerősítve 1715 : 30 által, s többször.

gyártás végett a nevezett országokban is lakásokat bérelhetnek. [32])

b) A protestans egyházi községeket s ezek' egyetemségét illetőleg:

Ezek vallásukat nyilvánosan gyakorolhatják, templomokat tornyokkal és harangokkal, nemkülönben iskolákat, temetőket birhatnak, szabadon is temethetnek; [33]) és perben álló templomok, plébániák, iskolák, alapítványok iránt jövendőre az 1790-diki birtok szolgál szabályúl, kivéve három alapítványt (t. i. Szirmay, Hrabovszky és Apaffy nevek alatt), mellyeket tovább is kereshetik. [34]) Alsó Tótországban levő egynehány helység is a protestans vallás' gyakorlatában meghagyatott. [35])

Papokat (lelkészeket, prédikátorokat) fogadhatnak, templomokat, tornyokat építhetnek, parochiákat, iskolákat állíthatnak akárhol és további folyamodás nélkül; föltéve mégis, hogy az adózó nép az új terhet megbirja; melly tekintetből a megyei hatóság vegyes küldöttség által vizsgálatot rendel; [36]) de az épületekhez más vallású lakosok semmivel sem tartoznak, az ebbeli régibb szerződések is megszüntetvén. [37])

Papjaik a magok vallásán levő betegeket és rabo-

---

[32]) 1791: 26, 14. §.

[33]) Ugyanott 1. §.

[34]) Ugyanott 12. §. Hrabovszky' alapítványa iránt a pernek egyezés által vége lett 1841-ben, miről később az 1844: 13 keletkezett.

[35]) 1791, 26, 14. §. E községeket l. Schwartner, Statistik, I, 162 l.

[36]) Ugyanott 2. §. A szükséges telket, benn a helységben vagy kivül a gyepen, a földesuraság volt köteles adni.

[37]) Ugyanott 6. §.

kat, szokott ovakodó rendszabályok mellett, szabadon látogatják; a kik halálra itéltettek, azokat vesztő helyre is elkisérhetik, a nélkül mégis, hogy a néphez szólanának; de a rab' kivánságára hozzá katholikus pap is elmehet.[38])

Az egyházi kormányt és rendet magok határozzák meg, gyüléseket, zsinatokat szabadon tarthatnak; de a zsinat' helyét s a kitűzött tárgyakat, nemkülönben az egybegyülő személyek' számát följelenteni, és a királyi felség' megegyezését előre kinyerni tartoznak; továbbá a királyi főfelügyelés' hatalma, melly az ország' fő hatóságai utján gyakoroltatik, épségben fenn lévén tartva, a zsinaton a király' kiküldött biztosának, valláskülönbségre nem tekintve, helyet engedni kötelesek; a zsinat' végzései csak királyi jóváhagyás után nyernek törvényes erőt, de azontul sem hivatali parancsok, sem királyi végzések által nem változtathatók.[39])

Vallás' vagy tudomány' javára szánt és minden egyéb kegyes alapítványokat, levőket és leendőket, nemcsak megtarthatják, de vesztés' esetén is ujra kikereshetik; ugyanazokat magok igazgatják: fennmaradván mégis mindig és mindenekre nézve a királyi fő felügyelés' hatalma, mellyet a királyi felség az ország' törvényes fő kormányhatóságai által gyakorol.[40]) Iskoláikat is magok szabadon rendelik és igazgatják, épen maradván itt is a királyi fő felügyelés' joga, és ha felsőbb iskolákat akarnak állítani, szükséges hogy királyi jóváhagyást nyerjenek. Ugy azonban, hogy a tanulmányi ügynek az országgyülés' javaslatai alapján, Ő felsége által álla-

[38]) Ugyanott 7. §.
[39]) Ugyanott 4. §.
[40]) Ugyanott 10. §.

pítandó rendtartása ezen iskolákra is terjedjen, kivévén csupán a vallás' tárgyait, mellyek minden vallásnak sajátjai kell hogy maradjanak. Vallásos könyveiket magok vizsgálják; és minden új könyvnek három példányát ők is a kir. helytartótanácshoz felküldeni tartoznak. [41])

Házassági perek' megítélése az egyházi székeket *(consistorium)* illetné; de míg azok felállíttatnának, addig világi törvényszékeknél maradtak; [42]) a vegyes házasságokról pedig a katholikus szentszék itél, habár eleinte a házasság vegyes nem lett volna. [43]) Az 1791-diki törvény szerint a vegyes házasság' kötésének is katholikus pap előtt kellett történni; hanem ebben az 1844: 3 változást tett, s azt már evangelikus pap előtt is megengedi.

4). Az 1848: 20, 1. §-a által az unitaria vallás törvényesen bevett vallásnak lévén nyilvánítva, kétségkivül a két evangelikus egyháznak és követőinek jogállásáról szóló minden törvényes határozatok ez óta az unitariusokra is értendők.

---

[41]) Ugyanott 5. §. Az 1840: 6, 11. §. szerint a magyar tudós társaságnak is egy példány jár. Az 1848 : 18 (sajtótörvény) erre vonatkozó módositó vagy megszüntető határozatot nem foglal ugyan magában, mindazonáltal ugyancsak 40. §-a szerint föl kell vennünk, hogy ama királyi rendelet' szabálya, mellyre az 1791 : 26, 5. §. hivatkozik, miszerint minden újan nyomtatott könyvből három példány a m. kir. helytartótanács' utján Ő felségének fölküldessék, megszüntnek tekintendő; mi ennyiben az 1791 : 26, 5. §. ebbeli határozatát is módositná. Ellenben az 1840: 6 1. cz. 11. §-ának a magyar tudós társaságra vonatkozó határozata kétségkivül teljes erejében fennállónak tekintendő.

[42]) Ugyanott 11. §.

[43]) Ugyanott 16. §.

5). A vallás' dolgában átalában intézkedő 1848: 20 a törvényesen bevett vallásokra nézve a következő jogelveket állapította:

E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve, különbség nélkül, tökéletes egyenlőség és viszonosság állapíttatik meg.

Minden bevett vallásfelekezetek' egyházi és iskolai szükségei, köz álladalmi költségek által fedeztessenek, — meghagyatván a miniszteriumnak, hogy ez elvnek részletes alkalmazásával, az illető hitfelekezetek' meghallgatásával, a törvényhozás elébe kimerítő törvényjavaslatot terjesszen elő.

A bevett vallásfelekezetek' iskoláiba járhatás, valláskülönbség nélkül, mindenkinek kölcsönösen megengedtetik.

Végre meghagyatott a miniszteriumnak, intézkedjék, hogy e bevett vallásokat követő katonák saját vallású tábori lelkészekkel láttassanak el.

6). A zsidókról az 1791: 38 azt rendelte, hogy Magyarországban és a kapcsolt részekben mindenütt (a bányavárosokat kivévén) azon állapotban maradjanak, mellyben voltak 1790 első napján. Az 1840: 29, 1. §-a pedig kedvezőbben oda nyilatkozott, hogy az országban és kapcsolt részeiben született zsidók, nemkülönben azok, a kik arra törvényes uton engedelmet nyertek, ha ellenök erkölcsi tekintetből bebizonyított alapos kifogás nincsen, az országban és kapcsolt részeiben akár hol szabadon lakhassanak, csak a bányavárosokat és azon helyeket kivévén, mellyekből a bányák' és bányászati intézetek' tekintetéből törvényes régi szokás szerint mindaddig is voltak zárva. Továbbá ugyanazon törvény szerint, a fennálló törvényes föltételek

mellett, a zsidók is állíthatnak gyárakat, kereskedést és mesterségeket magok vallásán levő legényekkel is űzhetnek, és ifjaikat ezekben taníthatják; azon tudományokat pedig és szép mesterségeket, mellyeket azelőtt gyakoroltak, tovább is gyakorolhatják. Sőt a melly városokban telkeket már azelőtt szerezhettek, ez jövendőre is megerősíttetett. [44]) Egyébiránt köteleztetnek állandó tulajdon és vezeték nevekkel élni, és gyermekeiket anyakönyvbe bejegyeztetni, mellyet önnön vallású papjaik kötelesek vezetni. [45])

56. §.

Folytatás. II. Az ország' törvényhatóságai.*)

A nemzet nagy fontosságú politikai jogokat gyakorol s a köz hatalom' gyakorlásában közvetlenűl részesűl az ország' törvényhatóságai által. Ezek' nevezete alatt, állandó gyakorlat s a törvények' világos szavai szerint, személyeknek határozott területeken működő közönségei (*universitas*) és kebelzetei értetődtek, mellyek semminemű magán-hatalomnak alá nem vetve, a hon' alkotmányában gyökerező hatalmuknál fogva,

---

[44]) 1840: 29, 2. 5. §.

[45]) Ugyanott 3. §. Régiebb törvények eltiltották őket vámszedéstől és bérléstől, nemesebb borokkal való kereskedéstől stb. királyi parancsolatok salétrom- és lőporárulástól, nemesjószág' akármiféle birtokától, kibérlésétől, igazgatásától; hanem az 1840: 29, 6. §. minden, ezen törvénnyel ellenkező törvényt, szokást, rendeletet vagy határozatot eltörölt és megszüntetett. A zsidók által 1848-ig fizetett türelmi adónak az országban nem volt törvényes alapja.

*) Cziráky, 676—682. §.

megok és törvényes tisztviselőik által, területök' körében a végrehajtó hatalom' gyakorlásának törvényes műszervei voltak, a közigazgatás' és közrendtartás' ügyeire nézve úgy, mint a törvénykezésiekre, az illetékességet szabályozó törvényeink' közelebbi határozataihoz képest; egyszersmind pedig területi körükben a törvény jelölte korlátok s határok között érvényes és kötelező rendszabásokat (*statuta municipalia*) hozhattak.

Illy törvényhatóságokat képeztek (az 1848-diki törvények által eszközölt átalakításokig): a vármegyék, mint a kebelzetökben foglalt karok- és rendeknek, mint a megyében lakó vagy jószágot biró nemesi személyeknek, mint a vármegyében kebelzett egyházi fő rendeknek, ország' fő zászlósainak, nagyjainak s nemeseinek közönségei; [1]) nemkülönben a szabad királyi városok [2]) és a külön portákkal biró szabad kerületek, és tartományok (vidékek) minők: a jászkún kerületek, a hat hajduvárosi kerület, Fiume' és Buccari' szabad tengeri kereskedési kerülete, a XVI szepesi város. [3])

[1]) Erdélyben: a vármegyei (magyar) földön: vármegyék és vidék, a székely földön székek, a szász földön, székek és vidékek.

[2]) Erdélyben a szabad kir. városokon kivül még (a magyar és székely földön) több kiváltságos község, úgy nevezett taxás helyek.

[3]) Az országban létező egyéb kiváltságos kerületek, községek, itélőszékek, valamint 1848-ig a földesuraságok, mellyek szinte egy bizonyos közelebbről meghatározott, bizonyos személyek' vagy tárgyak' tekintetében illető törvényhatóságot gyakoroltak, az ország' törvényhatóságaihoz, e szó szoros közjogi értelmében, nem tartoztak, s ezeknek lényeges tulajdonságaival nem birtak. Szerkezetöket s hatásköröket l. a IV. fejezetben, a végrehajtó hatalom' szervezetéről.

Az ország' eme törvényhatóságainak következő lényeges közjogi tulajdonságaik,mint megannyi nagy fontosságú politikai jogaik voltak: a) a törvényhozó hatalom' gyakorlása tekintetében, a törvényhatóságok követeik által az országgyülésben részt vettek; mi annyit tett, hogy a karok és rendek, mennyiben az országgyülésen való megjelenésre személyes joggal nem birtak, törvényhatósági kebelzetekben összesűlt közönségeiktől választott képviselőik által jelentek meg az országgyülésen s vettek részt a nemzetnek országgyülésileg gyakorolt jogaiban. [4]) b) Az országgyülésen a nemzet' és király' kölcsönös megegyezésével alkotott törvények' valamint az ezek' szellemében s foganatosításukra kiadott felsőbb rendeletek' végrehajtásának, a szavazatjaik által törvényesen választott s velök egyetemben egy politikai testet képező tisztjeik által, egyedűl törvényes eszközei, és mindennemű közigazgatási s törvénykezési, kebelbeli illetőségökhöz tartozó ügyeket intéztek. Miszerint minden törvényhatóság' területén, a törvényeknek, királyi rendeleteknek s az ország' fő kormányszékei' intézvényeinek végrehajtása, az alkotmány' szellemében, csak maga a törvényhatóság' utján eszközöltethetett. Viszontag a törvényhatóságok a törvények' és felsőbb rendeletek' megtartására s szorgos teljesítésére felelet terhe alatt köteleztettek. Minélfogva nemcsak folytonos levelezési közlekedésben álltak az ország' fő

---

[4]) A XVI. szepesi város, továbbá a be nem czikkelyezett Pécs és Eszék szabad kir. városok voltak csak az ország' törvényhatóságai között azok, mellyek ezen országgyülési jog' élvezetében nem álltak, s ennélfogva az ország' rendei között helyet nem foglaltak.

[5]) 1723 : 112.

kormányszékeivel; [5]) hanem néha egyenesen a királytól vettek parancsokat, s jelentéseiket hol egyenesen a királyi felséghez, hol a m. k. helytartótanácshoz tették. A kebelbeli illetőségi körükhöz tartozó ügyeket is, az alkotmány' szelleméből folyó és több százados gyakorlat által szilárdított joguknál fogva intézték; a nélkül hogy törvény szabta jogkörük' határait tulhágniok s ollyasokat rendelniök, tenniök vagy végzeniök lett volna szabad, mik csak a felsőbb kormányhatalom' körébe tartoznak, vagy törvényhozás' tárgyát képezik. c) Az ősi intézmények' és törvények' hű őrei voltak; minek ereje abban nyilvánúlt, hogy felirás' jogával birtak, és sérelmeiket az országgyülés elébe vitték, ha a felsőbb rendeletekben ollyas foglaltatott, mi véleményök szerint az alkotmánnyal vagy csak egyes fennálló törvényekkel ellenkező: épségben fennmaradván a törvényes király' rendelései iránti alattvalói köteles tisztelet. d) Birtak helyhatósági szabályok' *(statutum)* alkotásának jogával; [6]) úgy azonban, hogy azok törvényes gyülésen, érett és józan tanácskozás után, egyhangú vagy tulnyomó szavazatokkal hozassanak, [7]) a tanácskozáson jelen levén azok, kik a közönséget képezik vagy képviselik; hogy továbbá, ezen statutumok sem az ország' köz törvényeivel, vagy szokásaival, sem mások' igaz jogaival ne ellenkezzenek, [8]) végre hogy fontosabb esetekben a királyi helybenhagyás is hozzájáruljon. [9])

---

[6]) Hk. III, 2.

[7]) Ugyanott, 1. §.

[8]) Ugyanott, 2. 5. 7. §.

[9]) A királyi helybenhagyás' szükségét világosan kifejezi az 1635: 18 és 1715: 120, kivált olly statutumokra nézve, „mellyek a királyi törvényhatóságot, vagy az igazságszolgáltatást vagy

Az illyen törvényesen alkotott statutumok kötelezők mindenre nézve, kinek lakása a törvényhatóság' területén van; nemkülönben az ezen területen levő minden fekvő jószág' tekintetében. [10]) e) A közügyek' tárgyalása s elintézése végett gyüléseket tartanak. f) Tisztcik' fizetésére s más költségeik' fedezésére házi pénztárt tartanak és kezelnek. g) A vármegyék úgy, mint a szabad kir. városok hiteles pecséttel birnak, [11]) és levéltárt tartanak; [12]) nemkülönben minden vármegye saját zászlóval bir. [13])

A megyei törvényhatóságok' belső szerkezetében az 1848-diki törvények' szelleme átalakító változást tett szükségessé: miszerint az országrendi szerkezet' megszüntével a megyei törvényhatóságok' szervezete is a népképviseleti alapra fektettessék, az ország' és nemzet'

---

bárminő peres eljárást illetnek." Ugyanazt példák is tanusítják, jelesen a tárnokjog' czikkelyei, a jászok' és kunok' statutumai, Dalmát-, Horvát- és Tótország' czikkelyei. Némelly ügyekben törvények ruházták a megyékre a statutum alkotás' hatalmát: így 1608 : 13 kor. után, a jobbágyok' elbocsátásáról; 1723 : 66 a cselédség' szabályozásáról; 1723 : 109 a tűzvészek' megelőzéséről; 1729 : 12 a borhamisítás' megelőzéséről. Jogtalan statutumok ellen hozott törvények' példái sem hiányzanak, 1647 : 78, 19. §.; 1647 : 79; 1715 : 79; 1715 : 120, 4. §. Frank, I, 46 §. A törvényhatóságok' statutumalkotási jogának törvényes határai- s korlátaira utaló kir. rendeletet l. Palugyay, Megyerendszer I, 176 s köv. l. helytt. int. 1842 január 18. 3446 sz.

[10]) III, 2 és 1647 : 78, 5. §. értelmében.

[11]) 1550 : 62. A jász-kún kerületeket az 1836 : 22 ruházta fel azon joggal, hogy a hazai kormányszékekkel és törvényhatóságokkal saját nevök és hiteles pecsétjök alatt, mellyet 1746-ban Mária Teréziától nyertek, levelezhessenek.

[12]) 1765 : 11.

[13]) 1595 : 17; 1741 : 63, 19. §.

képviseleti testületének ugyanezen szellemben eszközölt átalakításával egybehangzólag. Mi okból az 1848: 16 „a megyei szerkezetnek Magyarhon s kapcsolt részei' alkotmányossága' védbástyáinak a köz szabadsággal összhangzásba hozatala végett" rendelte, hogy a miniszterium a megyei szerkezetnek a népképviselet' alapján való rendezéséről a legközelebbi országgyülés elébe törvényjavaslatot terjesszen, ezen rendezés' törvényhozási uton leendő eszközléseig pedig a megyei hatóság' gyakorlása iránt ideiglenes intézkedéseket tett. Nemkülönben a szabad kir. városok' és szabad kerületek' belszerkezetének hasonló szellembeni átalakítása iránt az 1848: 23—27 t. cz. intézkedett. Mindezeknek szellemében most már a törvényhatóságok a kebelzetökben foglalt s egyesített összes honpolgárok' közönségét képezik. A törvényhatóságok' jogállásában az 1848: 5 eszközölt az által változást, hogy az országgyülési követeknek a törvényhatósági kebelzetek általi választását (habár csak ideiglenes intézkedés' erejével) megszüntette, s az országnak követküldés végett választó kerületekre felosztását s minden egyes követnek különkülön egyes választó kerületben s választó kerület általi választását rendelte: ez által egyébként a megyék', kerületek' és szabad kir. városok' törvényhatósági területére és önállására nézve semmi változást nem okozván. A követküldés végetti választó kerületekre való felosztás Horvátországra is kiterjesztetett, a nélkül, hogy ezen intézkedés által a Dalmát-, Horvát- és Tótország' tartománygyülésének jogállásában, különösen tartományi statutumok' hozatala' tekintetében, változás eszközöltetett volna.

Miután tehát az 1848: 5 a nemzeti képviselők' vá-

lasztását a törvényhatósági kebelzetektől elkülönítette, s ezeknek összes jogköre közigazgatási és törvénykezési teendőkben összpontosúl: annálfogva a megyék', kerületek' és városok' helyhatósági rendszerének fő pontjaibani előadása a végrehajtó hatalom' szervezetének előadásához illesztendő, s e rovat alatt a jelen munka' negyedik fejezetében fordúl elő: e helyen csak a horvát-szlavón tartománygyülés' szerkezete s törvényes hatásköre lévén még külön ösmértetendő.

57. §.

Folytatás. Dalmát-, Horvát- és Tótország' tartománygyülése.*) Erdély.

A szlavóniai rendek' tartománygyüléseinek számos példái a legrégibb időkből, jelesen a vegyes házakból származott királyok' korából felhozhatók (Szlavóniát itt a fenebb a 6. §-ban kifejtett igaz értelmében véve). Ugyanakkor Horvátország még külön tartott közgyüléseket, mint azoknak nyomait még I. Lajos' és Zsigmond' korára nézve ki lehet mutatni. [1]) Holott a Hk. III, 2. czíme már Dalmát- és Horvátországnak is csak úgy, mint Szlavóniának, csupán az ország' közönséges törvényei' határain belől tulajdonít municipalis jogok' alkotására jogozatot. De I. Ferdinand' kora előtt nincs kimutatható példája annak, hogy a szlavóniai vármegyék Horvátországgal együtt gyültek volna egybe, s az egykor önállóbb horvát rendek csak ettől kezdve

---

*) Botka, az 184$^3/_4$ országgyülési időszakból néhány ismeretlenebb közjogi tárgy és megrögzött balvélemény felvilágosítása. Pest 1844. 29—35, 48—62 l.

[1]) Kovachich, Vestigia Comit. 188 l. Fejér, Cod. dipl. X, 2, 166 l.

szállottak alá a szlavóniai tartománygyülések' terére; minthogy a szlavóniai megyék' rendei, sem midőn még külön jöttek egybe tartománygyülésre, sem midőn a horvát- és dalmátországi maradványokkal hivattak egybe, törvényt nem alkothattak, hanem csak municipalis, statutarius jogszabályok' hozatalára birtak jogozattal. Ezen tartománygyülések' legfőbb tárgyát a honvédelem' ügye képezte, azonképen mint a XVI. s XVII. században Magyarországon is divatozott részleges országgyüléseken, sajátlag tartománygyüléseken. [2])

Mint a Hk. III, 2 is tanusítja, Dalmát-, Horvát- és Tótországnak már régibb időktől fogva léteztek, a magyar közönséges jogtól némelly pontokban eltérő különszerű (*municipalis*) jogaik, s hasonló szabályok' hozatalának joga a törvényes határok között elösmértetett. Több rendbeli országos törvények biztosítják ezen külön jogok' és szabadságok' épségben tartását, s illetőleg közelebbről szabályozzák a municipalis jogok' alkotásának kellékeit. Jelesen:

Az 1464: 13, hogy Szlavónia minden régi jó szabadságai-, szokásai- s jogaiban megtartassék, hasonlóképen az 1492: 1, az ezen évi végzeményhez lévén egyszersmind a szlavóniai nemesek' czikkelyei is, valamint a törvénytárba az 1537-diki magyar törvényczikkelyek után az 1538-diki szlavóniai kőrösi czikkelyek igtatva. Ugyanazon megerősítést foglalja magában az 1600: 27; 1649: 33; 1681: 66; 1687: 22. Utóbb az 1715: 120 e tárgyban következőleg rendelkezett: hogy a Dalmát-, Horvát- és Tótországnak királyi hatalom által különösen megerősített municipalis statutumai érvényes-

---

[2]) Lásd ezekről Botka' id. értek. 48—53 l.

ségök iránt többé semmi kérdés alá ne jőjenek, — minek azonban nem tulajdonítható azon hibás értelem, mintha azok soha többé rendes törvényhozási uton, Magyarország' közönséges törvényhozása által, mint változhatatlan örök érvényű törvények, változást vagy módosítást ne szenvedhetnének, hanem hogy a míg fennállanak, kellően alkotott érvényes jogszabályoknak ösmértessenek el; [3]) továbbá hogy az 1681: 66 által átalánosságban megerősíttettek (fennmaradván csak az ezek' valamellyike által sérelmezett magán-személynek a királyi felséghez leendő folyamodása) szinte érvényeseknek tartassanak; az annakutána alkotandók pedig, ha a királyi törvényhatóságot, vagy igazságszolgáltatást, vagy bármelly peres ügyeket érdekelnek, királyi megerősités végett fölterjesztessenek, s különben kötelezők ne legyenek. Nemkülönben az 1791: 58 világos szavakkal kifejezte, hogy a Dalmát-, Horvát- és Tótországot összesen illető ügyek továbbat is ezen országok' közönséges gyülésein, mellyek előre kinyert királyi helybenhagyás mellett tartandók, tárgyaltassanak.

Megjelentek ezen tartománygyüléseken a nevezett részek' rendei, és pedig ollymódon, hogy minden nemes, ha megjelent, személyes szavazat' jogával birt régi állandó gyakorlat szerint [4]). Ezen jog az utóbbi évtizedekben ottan élénk vitatás' tárgya volt, [5]) s az 1844-ki

---

[3]) Lásd e kérdésben Pauler, Uj m. muzeum 1852. 679 l. Az 1715: 120, 1. §-ában említett czikkelyek' szövege megolvasható Szegedy, Tyrocinium, III. rész, 3. czím.

[4]) Ezen jog' erős alapja feltalálható I. Mátyás 1465-diki, az ítélőmester' választását tárgyazó, s 1477-diki, az ország' főkapitánya' választásáról szóló kiváltságleveleiben.

[5]) De iure voti nobilibus in regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae congregationibus competentis, Zágráb 1843. És

országgyülésen is fennforgott: míg a kérdést egy 1845 september 14-dikén kelt udvari rendelet a nemesek' fejenkénti szavazatjoga ellen dönté el.

Az 1848-diki törvények a horvát-szlavóniai tartománygyülés' szerkezete iránt egyéb intézkedést nem foglalnak magokban, mint hogy az 1848: 5, 53 §-sa által, melly a Horvátország' számára állapított követek' számához képest, a választó kerületeknek Zágráb, Varasd, Kőrös megyék, a kebelökbeni királyi városok, s a túrmezei, buccari- s vinodoli kerületek közötti felosztását a tartománygyülésre bízza, az 1845 sept. 14-dikén kelt udvari rendelet visszavettnek jelentetik ki.

Mióta 174⁵/₆-ban, teljességgel nem az 1715: 92; 1723: 20; 1729: 27; 1741: 18 szellemében, s az 1715: 118 és 1741: 50 félremagyarázásával, a helyreállított Szerém, Posega és Verőcze megyék a bán' hatósága alá rendeltettek, — mit az 1751: 23 is, egyszerüen az ország' és a bán törvényhatóságának épségben fenntartását mondván ki, függőben hagyott — ezen vármegyék' rendei is egészen a legujabb időkig, 1848-ig részt vettek a horvát-szlavóniai tartománygyülésekben, és oda némelly, csupán a tulajdonképeni Kroátiát és Szlavóniát illető különszerű jogok is kiterjesztettek.

Ezek szerint Dalmát-, Horvát- és Tótország' közönsége kétségtelenűl bir azon joggal, hogy királyi engedelemmel tartománygyülést (*generalis regnorum conventus*) tartson, kebelbeli helyhatósági ügyei' intézésére, s ottan a nevezett országok' körében, rendszerint királyi megerősítés után, érvényes municipalis statutumokat alkothat. A jelenleg illyeneknek és királyi ki-

---

ellene: Refutatio opusculi de iure voti nobilibus stb. Poson 1844.

váltságleveleknek alapján ottan fennálló különszerű jog' főbb pontjai a következők:

1). Az 1465-diki kiváltságlevél' alapján a horvátországi (báni) itélőmestert, és az 1477-diki kiváltságlevél' alapján a főkapitányt a tartománygyülés választja. Ez utóbbiról azonban megjegyzendő, hogy a rendek, Mária Terézia' 1750-ben kijelentett ohajtásának és reményének megfelelvén, azóta mindig a bánokat díszesíték fel ezen méltósággal, kik az ország' alkapitányát önmagok nevezik. [6])

2). Az 1791: 26, 14. pontja szerint az evangelikusok' vallásszabadsága és jogai csupán Magyarország' körében birván érvénnyel, Dalmát-, Horvát- és Tótország' municipalis törvényeik' további gyakorlatában meghagyattak; [7]) minélfogva az evangelikusok ezen országok' határain belől sem jószágokat nem birhatnak, sem köz vagy magánhivatalokat nem viselhetnek; szabadon hagyatván mindazonáltal az ágostai és helvét hitvallást követő evangelikusoknak ősi jogaikat ezen országok' keblében is a törvény' rendes utján keresni, és ha valamelly birtokot nyernek azokban, Ő felsége fenntartotta magának az ő kárpótlásukról gondoskodni; továbbá Alsó-Szlavóniában azon nehány részint ágostai, részint helvét hitvallást követő község továbbra is szabad vallásgyakorlatában meghagyatott; végre kereskedés vagy gyárak végett mind a két hitvallású evangelikusoknak szabadságukban marad bérleti jogon

---

[6]) Pauler, Új magy, muzeum 1852, 677 l.

[7]) Itt az 1687: 23; 1715: 30. 125; 1723: 86; 1741: 46 törvényczikkelyek értetnek. Milly névcsere' szerével történt ezeknek kiterjesztése, Alsó Slavónia nevezete alatt a drávántuli magyar megyékre, már a 12. §-ban 86 l. megjegyeztetett.

lakást tartani ott, de minden akár nemesi akár polgári telek' tulajdona nélkül.

3). Adózóik csak felét viselték azon közadózási tehernek, mit a magyarországiak a porták' száma szerint fizetni szoktak. [8]) De az 1791 : 59 szerint Horvátországnak és Felső-Szlavónia' három, úgymint Zágráb, Varasd és Kőrös megyéjének adóügye mindig a magyar országgyülésen, külön Magyarország' adójától tárgyalandó, és a magyar országgyülésen kivül nem nevelhető.

4). A nevezett ország' lakosai, legfőbb sürgető szükség' esetét kivéve, mind a tanyázó, mind az átkelő katonaság' szállásolási s élelmezési terheitől mentesek. [9])

5). Törvénykezési ügyeikben egyedűl saját bíráiktól függnek, s határaikon kivül törvény elébe nem idéztethetnek; mindazonáltal a báni tábláról a fölebbvitel a m. kir. hétszemélyes táblához megy. [10])

6). Az 1805 nov. 28-dikán alkotott s Ő felsége által 1806 február 6-dikáról megerősített szabályuknál fogva közdolgaik' gyülési s törvényszéki vezetésében latín nyelvvel éltek; és az 1844: 2, 7. §. értelmében a magyarországi törvényhatóságoknak magyar, ezek pedig a kapcsolt részekbeli törvényhatóságoknak latín nyelven írt leveleit elfogadni és azokat illő válasszal ellátni kötelesek.

---

[8]) Ez iránt fennállott szokásra már az 1492-diki 2. szlavóniai czikkely hivatkozik s azt megerősiti. Természet szerint ezen kedvezmény nem terjedt Szerém, Posega, Verőcze és Valkó megyékre, ezen megyék' közjogi természetéhez képest.

[9]) 1741 : 48.

[10]) 1807 : 9; elébb a fölebbvitel onnan a királyi táblához is ment, mint az 1723 : 27; 1729 : 31 tanusítja.

7). A magyar sóbányáktóli távollétök miatt tengeri sóval szabadon élhetnek.[11])

8). Nemesi fölkelés' esetén magokat saját különös szabályaik szerint rendezhették s kormányozhatták. [12])

9). Horvátország a magyar országgyülésre tartománygyülésén választott három követet küldött, kiknek egyike a főrendi táblánál birt szavazattal; azonkivül az alsó táblánál a horvát itélőmester is helyet foglalt, s ott a horvát rendek számára külön naplót vezetett. Hanem erre nézve az 1848: 5, 5. és 53. §-a új intézkedést foglal magában Horvátország számára, a katonai végvidékektől külön 18, választó kerületenként választandó követ lévén állapítva, s azonkivül az 1848: 5, 54. §-a szerint a horvát tartománygyülés a főrendi táblához két követet küldvén. [13])

Erdélyt az *unio*-törvények Magyarországgal ujra azon bennső kapcsolatba hozták, mellyben az elszakadásig létezett; az 1848: 7, 5. §-ában kimondatik Erdély' mindazon külön törvényei- s szabadságainak fenntartása, mellyek a mellett hogy a teljes egyesűlést nem akadályozzák, a nemzeti szabadságnak és jogegyenlőségnek kedvezők; különben az egyesűlés' részletei és

---

[11]) 1548: 20; 1635: 43; 1715: 122.

[12]) 1681: 66; 1741: 59; 1805: 2; 1808: 5.

[13]) Horvátországnak Magyarorszáhozi viszonyára vonatkozólag, az 5. §. 10) jegyz. 7. §. *) és 10 a) jegyz. 13. §. *) jegyzetekben idézett munkákon kivül, még a következő ujabb értekezések fölemlitendők :

Kvaternik, das hist. diplom. Verhältniss des Königreichs Kroatien zu der ungarischen St. Stephans-Krone, Zágráb 1861.

Deák Ferencz Zágrábmegye körlevele és az egyesülés, Pest 1861.

Szalay, a horvát kérdéshez, Pest 1861.

teljes keresztülvitele iránt egy ujabb hozandó törvényczikkely határozandván, mellyre előkészítő intézkedéseket már az 1848: 7, 4- §-a s az erd. 1848: 1 tett vala. Egyébiránt ezen ügy' törvényhozási uton leendő részletes szabályozásáig Erdély' itten szóban forgó külön jogainak viszonyát előleg tan' utján meghatározni nem lehet. [14])

58. §.

A nemzetnek képviseleti testülete által gyakorolt politikai jogai.*)

Mindazon nagy fontosságú politikai jogok fölébe, mellyek a nemzet' tagjait egyenként illetik, s mellyeket az ország' törvényhatóságai gyakorolnak (ez utóbbiak által főleg a végrehajtó hatalom' gyakorlásában

---

[14]) Az erdélyi *unio*-ról legujabban értekeztek :

Kemény (Zsigm. báró), az unio-törvényekről, Pest 1861.

Szilágyi Fer. az erdélyi unio, történelmi rajz, Pest 1861.

Erdély' külön jogának rendszeres előadását is legujabban a testvérhon' nagyhírü jogászától, Dózsa Elektől vettük, illy czím alatt: Erdélyhoni jogtudomány, I. könyv: erdélyhoni közjogtan, II. könyv: erdélyhoni magánjogtan, III. könyv: erdélyhoni magyar pertan, Kolozsvártt 1861, III. köt.

*) Tomka-Szászky, Commentatio historica et politica de comitiis I. R. Hungariae, Horváthnál, Biblioth. iurisconsultorum Hung. III. kötetében.

De comitiis Regni Hungariae, deque organisatione eorundem dissertatio iur publ. Hung. Posony 1791.

Bél M. historia comitiorum Posonii celebratorum, Notitia I, 352—409 l.

Kovachich, Vestigia comitiorum, és suppl. ad vestigia comit.

Majláth (Ján. gr.), der ungar. Reichstag im J. 1830, Lipcse 1831.

részesedve), emelkednek azon kitünő politikai jogok, mellyeket a nemzet' képviseleti testülete, az országgyülés által gyakorol, s mellyeknek legfőbb jelentősége a törvényhozó hatalom' közösségében összpontosúl.

Hogy országgyüléseink' eredete a magyar királysággal egykorú, tudósaink kétségbevonhatatlanúl kimutatták, [1]) habár későbbi alakzatuk lassanként fejlő-

---

Orosz, Ungarns gesetzgebender Körper auf dem Reichstage zu Pressburg in J. 1830. Lipcse 1832. II. köt. (főleg a II. köt. melly okiratokat és jegyzeteket tartalmaz). — Ugyanattól: Terra incognita, I, 241—285 l.

Pusztay, die Ungarn, I. 28—63 l.

Az összes országgyülési életre és viszonyokra legbövebb világot árasztanak az országgyülési jegyzőkönyvek, naplók és irományok; nemkülönben felvilágositó adatokat, valamint a magyar közjog' egyéb tárgyaira, az országos küldöttségek' rendszeres munkálataiban nagy böséggel találunk. Egyes országgyülések' rajzát Orosz és gr. Majláth fennebb idézett munkáin kivül nyujtják a többi között:

Bencsik, noviss. diaeta nobiliss. (1715 diki országgyülésre vonatkozólag).

Kolinovics, nova Ungariae Periodus anno primo gynaeco-cratiae austriacae inchoata (1741-diki országgyülés).

Bertha Sánd. országgyülési tárcza 1830-ról, Pest 1843.

Konkolyi Thege Pál, 1840-diki országgyülés, Pest 1847. II. köt.

Lásd még: Schwartner, Statistik, II, 39—44 §. Fényes, Statist. II, 28. 29 §. Rosenmann, ius publ, 167—185. Palugyay, megyerendsz. I, 130—157 l. Virozsil, spec. III, 10—29 l. Cziráky, 372—422 §.

[1]) Batthány, leg. eccles. R. Hung. I. köt. hol a királyi Synodusról értekezik, s jelesen a legrégibb magyar törvények és frank capitularek közötti rokonságot is kimutatja. Kovachich, vest. com. 30 s köv. 211—216 l. (ez utóbbi helyen idézet Batthány' nevezett értekezéséből); Bartal, Comm. I, 306—316 l.

dött ki s állapodott meg.[2]) Ezen gyülések a király által meghivott urak' számához képest részlegesek és közgyülések (*particuralia* és *generalia comitia*) voltak, és egészen a XV. századig, sőt azon túl is maradtak.[3]) Ez utóbbiaktól, úgy látszik, megkülönböztetendők még az egyetemesek (*universalia*), mellyeken az anyaországon kivül a magyar sz. koronához tartozó minden részek' követei és szószollói megjelentek, s mellyek rendszerint királyválasztás és koronázás végett, de IV. László' példájára az összes magyar birodalom' érdekét s jólétét tárgyazó nagyobbszerű ügyek fölötti tanácskozások' czéljából is tartattak.[4]) A XVI. század' második felén innen, több

[2]) A régi törvények- s okmányokban előforduló királyi és országos tanács (*Consilium Regium, Consilium Regni*), ritkábban jelent kormánytanácsot, gyakrabban országgyülést (az adatokat l. Bartal, I, 306 s köv. l.). Ezen országgyülés, Sz. István által Nagy Károly' gyülései' módjára rendezve, tulsúlyt ugyan az előkelőknek adott, de a nélkül, hogy ki lett volna zárva a többieknek is befolyása, Bartal, I, 307—312 l.

[3]) Bartal, I, 312—314 l. Az ország' közgyülései az oklevelekben és történetiróknál synodus regalis, commune consilium Principis, plena vagy generalis Curia Domini Regis, communis Congregatio vagy Conventio omnium Nobilium et Procerum Regni, Consilium habitum totius Hungariae, universa congregatio Hungarorum, solennis, publica regni congregatio nevezetek alatt fordúlnak elő. Jeles példa a XV. századból, melly a különbséget elötünteti, Hunyady Jánosnak egy levele Frigyes császárhoz 1454 körül, közzétéve Jankovich által a Tud. Gyüjtemény 1835 3. füzetében.

[4]) Ezen egyetemes országgyülések' létét tanusitó adatoknak valódi értelmét legújabb időben, és pedig legelőször Bartal deritette ki, Comm. II, 189—191 l. III, 200 l., hol ezen egyetemes országgyüléseknek nyomai a mohácsi vész előtti korból ki vannak mutatva; mi által egyszersmind közelebbről meghatá-

tartomány' elveszése s Erdély' elszakadása után, minden országgyülés illyen egyetemes országgyülés' jellemével birt egészen 1848-ig, mellyen tehát az anyaországi rendeken kivül, a kapcsolt részek' rendei is jelen voltak; ezeken kivül a már az előbbi §-ban említett részleges vagy tartománygyülések, I. Lipót óta *concursus regni*, országos gyülekezetek' nevezete alatt fennmaradtak, míglen ezek VI. Károly' uralkodása óta szokásból kimentek, tartásuk az 1715: 8 és 1741: 22 által csak rendkivüli szükség' esetére és kizárólag az adóügy fölötti tanácskozásra s intézkedésre szoríttatván.

59. §.

Folytatás. Az országgyülés' alkatrészei.

Valamint országgyülési joggal az urak *(Domini)*, azaz főpapok és világi zászlós és egyéb főurak *(Domini praelati, barones et magnates)*, és nemesek, mint politikai jogokkal felruházott honpolgárok *(regnicolae)* birtak az országgyülések' első eredetétől kezdve, kikhez, mindenesetre Zsigmond' kora óta, a sz. kir. városok, és utóbb némelly szab. kerületek járúltak, — mindnyája I. Ferdinand óta rendek *(status)*, karok és rendek *(status et ordines)* nevezete alá foglalva (bár e mellett a *regnicolae* nevezet a legujabb időkig fenmaradt vala használatban) — azonképen az országgyülés Magyarország' és kapcsolt részei' főpapjai', zászlósai' s mágnásai', és nemesei s többi karai'

rozható a régibb idökre nézve a részeknek a magyar törvényhozásbani részvéte, mellyről némi részben már a 6. 7. 9. 13. §-okban volt szó.

és rendei' közgyülekezetét képezte, [1]) kik a felség által országgyülésre meghíva, a törvények' szavai szerint, az ország' összes testét a távollevők' teljes felhatalmazásával képviselték, [2]) — melly ország- és nemzet-képviseleti jelleme az országgyülésnek az 1848-diki törvények által eszközlött átalakúlások', jelesen a követeknek népképviselet' alapjáni választása' folytán csak nagyobb tisztaság- és tökéletességben tünik elő.

Azon időtől fogva, hogy a gyülések Rákos mezejéről termekbe tétettek át, a rendek, a tanácskozások' érettebb és sikeresebb folytatása végett két, felső és alsó táblára oszlottak, [3]) mellyek azonban ugyanazon egy testnek kiegészitő részeit képezték; minélfogva az összes KK. és RR. vegyes üléseikben hirdettettek ki s olvastattak fel a kegy. kir. leiratok és válaszok, mentek véghez az országos választások, tétetett jelentés az országos küldöttségek' munkálatairól, vegyes ülésekből történtek a felirások' fölterjesztései, — sőt a szükség úgy hozván magával, sürgős körülmények között, a két tábla' illy vegyes üléseiben, habár ujabb időkben

---

[1]) E nevezet az ausztriai házbeli királyok' egész korszaka alatt állandó, kivévén hogy 1638-ig a *partes adnexae* (kapcsolt részek) nevezet helyett *partes subiectae* nevezet használtatott. Az ország' négy rendéről l. fennebb 47. §.

[2]) 1435 előb. 3. §. 1474 előbesz.

[3]) Ezt kétségtelen történeti és törvényes adatok tanusítják, így 1608: 1 kor. után; 1625: 62; 1687: 10. Vesd ö. Miksa' koronázásának leirását Kovachich, Solennia 18 l. Az 1608: 1 kor. utáni t. cz. fölmerült kétségek' s nehézségek' eloszlatása végett meghatározá, nemcsak a rendek' számát s azokhoz tartozó személyeket, hanem egyszersmind azt is, mindegyik mellyik táblánál foglaljon helyet s birjon szavazattal. 1526-on innen Rákoson tartott országgyülésnek nincs nyoma.

ritkábban, tanácskozások is folytak s országos végzések hozattak.

A két tábla átalános jelleme abban állott, hogy kik személyes joguknál fogva hivattak meg, s birtak az országgyülésen ülés' és szavazat' jogával, rendszerint a Felső vagy Méltóságos Főrendek' táblájánál, — kik pedig mások' képviselő küldöttjeiként jelentek meg, az Alsó vagy Tekintetes Karok és Rendek' táblájánál foglaltak helyet: habár, mint az alább következendőkből kitünik, nem hiányzottak kivételek, mellyek az országgyülés' történeti fejleményeiből kimagyarázandók. De az alsótáblánál minden illyes kivételt elenyésztetett az 1848: 4. 5. miszerint ottan képviselőkön kivül mások üléssel többé nem birnak. És pedig:

I. A felső mint főrendi táblához tartoztak: az egyházi [4]) és világi főurak [5]), a nádornak (vagy akadályoztatásakor az országbírónak, s ha ez is akadályozva lett volna, a tárnokmesternek) elnöklete alatt. Jelesen a nádor, mint elnök mellett legközelebb jobbról (s midőn e méltóságot nem királyi herczeg viselte, emeltebb helyen) ült az ország' primása; utána sorban a kalocsai érsek, a római és görög katholikus megyés püspökök (ezek a fölszentelés' ideje szerint), a magyar választott és fölszentelt czimzetes püspökök, a pannon-

---

[4]) A főpapi rendhez számított személyek közől különösen kik birtak legyen a felsőtáblánál üléssel és szavazattal, már fennebb, 48 §. 288 l. előadatott.

[5]) 1608-ig országgyülési királyi meghivó levelek' tanusága szerint főbb birtokos nemesek is személyesen meghivattak, bár született grófok vagy bárók nem voltak, vagy viselt tisztségöknél fogva nem tartoztak a főurak' sorába, mi az 1608 kor. utáni 1. t. cz. szabálya után többé nem történhetett.

hegyi szentmártoni főapátúr, a zágrábi nagyprépost mint vránai perjel, és a praemontréiek nagyváradi prépostja [6]). Baloldalról az 1687: 10 jelölte sorban a zászlósurak és egyéb oszágnagyok, — t. i. országbíró, horvátországi bán, tárnokmester, a többi zászlósurak kineveztetésök' rendje szerint, utánok a posonyi gróf, a két koronaőr, a főispánok, előbb az örökösek, aztán a többiek, beigtatásuk' ideje szerint; a született mágnások az asztal körüli emeltebb helyeken, s közikbe vegyülve a magyar tengerpart' kormányzója, Horvátország' egyik követje [6a]) s a görög nemegyesűlt érsekek és püspökök [7]).

Az 1848-diki törvények a főrendi tábla' szervezetében egyéb változást nem tettek, mint hogy az 1848: 5, 54. §. szerint a horvátországi tartománygyülésnek a főrendi táblához két követett kell küldenie, és az 1848: 4, 7. §-a szerint a főrendi táblához elnököt és egy másodelnököt a tábla' tagjaiból Ő felsége nevez ki; ellenben jegyzőit, szinte saját tagjai közől, titkos szavazás' utján, a tábla maga választja. Azonkivül az erdélyi

---

[6]) Praepositus Sancti Stephani de Promontorio Varadiensi.

[6a]) 1625: 61.

[7]) Miután az 1792: 10 által ülésök' és szavazatuk' minősége iránt fennhagyott közelebbi határozat nem történt vala meg.

Megjegyzendő különben, hogy az 184$^{3}/_{4}$-diki országgyülés alatt az ülésteremben, mellékasztalok' elhelyezése által, változások tétettek volt.

Továbbá, hogy az 1608 kor. utáni 1. t. cz. 12. §-ának azon pontjánál fogva, melly a király' nemes tanácsosainak is személyes országgyülési jogot tulajdonít, az ezek' helyébe következett m. kir. helytartótanács, minden országgyülés' idején, nemes tanácsos tagjai számára ezen jogot igénybe vette, de mindig sikeretlenül.

(1846-diki) országgyülésre meghíva volt királyi hivatalosok a magyarországi főrendi táblán az 1848: 7, 1. §. által üléssel és szavazattal ruháztattak fel, de csak az első országgyülésre, és oda nem értve a kir. kormányszék', a kir. tábla' tagjait, és a katonai egyéneket.

II. 1). Az alsótábla 1848-ig. [8]).

Alkotó elemei, a kir. személynöknek [9]) (akadályoztatása' esetén az alnádor- vagy alországbírónak) elnöklete alatt, a következők voltak: a) A királyi tábla, [10]) két főpapja- és bárójának kivételével; hozzá a kapcsolt részek' és báni hivatal' itélőmestere. [11]) b) A kapcsolt részek', azaz Dalmát-, Horvát- és Tótország' két követje: melly szám nem volt ugyan törvényesen állapítva, hanem ujabb gyakorlat szerint állandóan megtartatott; e követeket a kapcsolt részek' közgyülésén azon országok' rendeinek közönsége választotta. [12]) c) Az egyházi rend-

---

[8]) Alsó-Tábla, Pauler' értekezése az Egyetemes magy. Encyklopoediában II, 1000—1009 l.

[9]) 1662: 53 értelmében.

[10]) 1608 kor. utáni 1. t. cz. 12. §.

[11]) 1662: 52.

[12]) 1625: 61; 1723: 7, 4. §. Hogy a szlavóniai rendek a magyar országgyülésre régebben külön vármegyénként hivattak meg és küldötték képviselőiket, már a 6. §. 7) jegyzetében felhozatott; nem különben hogy ugyanakkor a tulajdonképeni horvát rendek csak összesen választott követek által voltak képviselve. És pedig a szlavóniai megyék' mindegyike úgy, mint az ország' egyéb megyéi, két, néha három követet is küldött, és csak később a XVI. század' második felében s a XVII. században, midőn a bősz török ellenség a hont folyvást zaklatta, s azon vármegyéknek is hol szomszédságában hol keblében dult, szállott alá a képviselők' e száma megyénként egyre, vagy megtörtént, hogy egyik megye egyet sem küldött, a másik egyet, a harmadik egyet, kik egyszersmind a horvát rendek' képviselésével is megbizattak,

ből a fő-, székes- és társas káptalanok' követjei, kiket a prépost és a káptalanbeliek választottak; továbbá a

mint ezt az 1646-diki országgyülés' követlajstromából látjuk (l. az országgyülési irományokból a követi lajstrom' eredeti szavait Gyurikovitsnál III, 136 l.) és már a XVII. század második felétől kezdve a három vármegye több ízben megelégedett két- három követ küldésével (ide tartozó adatokat a szlavóniai gyülés' jegyzőkönyveiből 1568—1593 közötti időre vonatkozólag Szalay közl, id. munk. 88 s köv. l.); a mint látszik az 1687 diki országgyülés óta Dalmátia, Kroátia és Szlavónia, tulajdonképen a három szlavóniai vármegye, és a polgári igazgatás alatt fennmaradt csekély horvát-dalmát részek, állandóan, és pedig az 1715-diki országgyülés óta változás nélkül, egy felsőtáblai (1625: 61 szerint) és két alsótáblai követ által voltak képviselve, — kiknek választásába azonban a drávántuli magyar vármegyék, ugymint Szerém, Posega és Verőcze csak a báni törvényhatóságnak rájok 1745-beni kiterjesztése óta, és így legelőször az 1751-diki országgyülésre, vettek részt.

Hogy a mohácsi vész' ideje előtt a szlavóniai és horvát rendek, csak a magyar birodalomnak *(totius Regni Hungariae)* egyetemes gyülésein (mellyekről az előbbi §-ban volt szó) vettek részt, nemcsak valószínünek, hanem csaknem bizonyosnak látszik: miszerint azon országgyülések, mellyekre nézve a részek' jelenléte kimutatható, azoknak sorába számítandók. Illyenek voltak a többi között: a mellyről Miklós bán' levele emlékszik, mint 1279-ben Tetum-ban tartottról, Fejér, Cod. dipl. VII, 5, 593—595 l. Az 1447-ben Budán tartott országgyülés, mellynek törvénylevelében a szlavóniai vármegyék' követei a követi névsor' végén hat számmal fordúlnak elő, még pedig úgy, hogy a magyar megyék' módjára mindenik megyére két-két követ esik (Kovachich, vest. comit. 268 l.); az 1457-diki rákosi országgyülés, mellyre küldött szlavóniai követekről, s ezek között különösen a két zágrábmegyei követről emlékszik V. Lászlónak egy levele (Gyurikovits III, 135 l.) Az 1463-diki országgyülés, mellyre vonatkozólag I. Mátyás' levelét az erdélyiekhez l. Katona, hist. crit. XIV, 664 l. (egy idézet belőle közölte-

káptalanokba nem kebelezett világi és szerzetes apátok és prépostok, kik nemesi földbirtokkal ellátott javadalmakkal királyi adományozásnál fogva *(collatione regia)* birnak. [13]) A káptalanok többnyire egy, némelylyek két követet küldöttek. d) A vármegyék' követ-

tett a 9. §. 3) jegyzetében). Illy egyetemes országgyüléseket I. Mátyás még többször tartott, mint azt Körös vármegyéhez 1468-s 1473-ban bocsátott regalisai' szavaiból értjük (mindkettő lenyomtatva Gyurikovits III, 133 l.) Illyenek voltak még: az 1492-diki, 1505-diki, mellyre vonatkozólag a Sopron városához bocsátott kir. meghivó levélben világosan mondatik, hogy *„universalis diaeta“* egyetemes országgyülés lesz tartandó, mellyre ezen (Magyar) ország' összes főpappjai, zászlós és egyéb főurai és nemesei, de sőt a szent korona alatt álló minden tagból, és minden részekből, követek és szószollók teljes hatalommal gyüljenek egybe. A mohácsi vész után a m. sz. koronának több tartománya elveszett, Erdély elszakadt, miszerint olly részekül, mellyek egyetemes országgyülésekre meghivassanak, fennmaradtak csak Szlavónia, és Horvátország' s Dalmátia' maradványai. Az I. Ferdinand' neve alatt a törvénytárban találtató tizenkét első végzeményben csak Magyarország' rendeiről van szó, kik az azokba foglalt czikkelyeket hozták; a XIII—XVII-dik végzemény Magyarország' és kapcsolt részei' *(partium subjectarum)* rendei által alkotott czikkelyeket hoz; a XVIII.-ban ismét csak Magyarország' rendeiről van szó; azontúl, tehát az 1559-diki posonyi végzeménytől kezdve az 1848-diki törvényekig minden törvényczikkely Magyarország' és kapcsolt részei' (vagyis Dalmát-, Horvát- és Tótország') rendei' által tartott, tehát a magyar birodalom' összes testére nézve (a külön állott Erdély' kivételével) egyetemesség' jellemével biró országgyülésen hozatott. (Az itt felhozottak által egyszersmind kiegészitendők, a mik a 6. 7. 9. §-ban a részeknek a magyar törvényhozásbani közösségéről előadattak.

[13]) 1608: 1 kor. után; 1715: 16. A Jézus-társaság' eltörlése előtt az 1715: 73 által annak két képviselője is oda tartozott, mi tekintetből e szerzet' magyarországi tartományának az ausztriaitól való elkülönzése kivántatott az 1741: 33 által.

jei, [14]) és pedig ujabban minden megyéből kettő. Erről ugyan világos törvény nem intézkedett, és hajdan egy megyéből négy követ is jelent meg; mindazonáltal azóta, hogy az 1681 aug. 28-diki országos ülésben a rendeknek azon sérelméhez, miszerint a királyi meghivó levélben a követek' száma kettőre szoríttatott, a főrendek nem járúltak, sőt a harmadik követ a tanácskozásból ki is záratott, és ugyanaz 1741-ben Liptó-, 1790-ben Pest- és Hontmegye' harmadik követével történt, állandóan megtartatott minden megye' részéről két követ' küldése. [15]) Viszontag ugyanazon egy egyén több

[14]) A dráv ántuli magyar megyéket, Szerém, Posega és Verőcze vármegyét, a felszabadítás utáni új szerkesztetésök' folytán, ősi joguknál fogva illető országgyülési szék' és szavazat' jogával utólag helyreállítva (*postliminio*) az 1751 : 23 ruházta fel; hasonlóképen az újan szerkesztett Torontál, Temes, Krassó vármegyének ugyanezen jogot az 1791 : 28 adta vissza; az Erdélytől visszakapcsolt magyarországi megyéket (Zaránd, Kraszna, Közép-Szolnok megyéket és Kővár vidékét) az 1836 : 21. rendelte az országgyülésre meghivandóknak.

[15]) Hajdan a nemesek országgyülésre személyesen is megjelentek, a magyar nemzetgyülések' ősi jellemének megfelelőleg, minek a legrégibb időktől fogva a mohácsi vész' koráig történetiróknál és oklevelekben számos nyomai maradtak fenn; mindazonáltal már IV. Béla' korától van nyoma, hogy minden vármegyéből a nemesség' részéről két vagy három követ' küldése rendeltetett, I. Mária pedig országgyülésre minden megyéből négyet hivott meg, holott az 1495 : 26 ujra átalánosan rendelé, hogy azontul a tartandó országgyülésekre nem a megyék' választottjai, hanem az ország' összes nemesei hivassanak meg, mit azonban az 1498 : 1 ismét némileg korlátolt: míg végre az ausztriai házbeli uralkodók alatt a nemességnek országgyülésen megyeileg választott követek általi képviseltetése állandó szabállyá fejlődött; Palugyay, Megyerendszer I, 131 s köv. l. Cziráky,

megye' képviselője nem lehetett. [16]) A követeket a megye' közönsége szabadon, főispáni kijelölés nélkül választotta; és azoknak a törvény' rendelete szerint nemesi származásuak- és birtokosoknak kellett lenni. [17]) e) A szabad kerületek' képviselői: nevezetesen a túrmezei gróf, mint ezen nemes közönségnek a Rudolfféle 1582-diki kiváltság szerint törvényes képviselője, akadályoztatása' esetén a kerület' közgyülésileg választott küldöttje; a jász-kún kerületek' két, a hajduvárosi kerület' két, a fiume- és bukkari-tengermelléki kerületek' két-két vagy egy-egy követe, kiket a nevezett hatóságok' közgyülései, illetőleg kapitányi tanácsai választottak. [18]) f) A törvénybe igtatott szab. kir. városok' követjei. Nagyobb városok két, kisebbek egy követet szoktak küldeni; habár hajdan azokból is többen szoktak megjelenni. A gyakorlat szerint egy személynek több város' képviselése is meg volt engedve. Ezen követeket néhol a város belső, másutt belső és külső tanácsa, némelly helyen a belső tanács' kijelölésére, választotta; legujabb időkben, jelesen 1843 óta azonban legtöbb városban, azoknak felsőbb helyen megerősített szabályai folytán [19]), a választók' száma olly módon szaporíttatott, hogy az összes polgárság' részéről annyian csatoltattak a választók' testületéhez, mennyien a külső tanács' vagy választó község' felével fölértek. g) A tá-

---

377. 378 §. Bartal, comm. I, 306 s köv. III, 102. 266 s köv, l. és több ide tartozó helyeken.

[16]) 183²/₆ országgy. CLVI. ülés.

[17]) 1625: 62; 1723: 7, 3. §.

[18]) 1791: 29; 1807: 4. 27; Kővár vidéke már a 14) jegyzetben volt említve.

[19]) Helytt. int. 1843 apr. 15. 15,257 sz.

vollevő főpapok', főurak' és ezek' özvegyeinek képviselői. [20])

Az Erdély' három nemzetű rendeit képviselt országgyülés, melly nemcsak egy politikai testet képezett, hanem egy házban tanácskozott is, állt: az országos elnökből, mint elölülőjéből; a kir. kormányszék' tanácsosaiból; a királyi táblából (elnök) az itélőmesterek mint országgyülési jegyzők, fiscalis director, 12 rendszerinti táblabiró); a vármegyék', magyarvidékek' és székelyszékek' főtisztjeiből (főispánok, főkirálybírák, kapitányok); a királyi hivatalosokból *(regalistae)*, kik a fejedelem által a kormányszék' meghallgatása után neveztettek ki, s külön királyi levelek *(regales)* által hivattak meg; ezekre nézve megkivántatott, hogy honfiak legyenek, még pedig *e potiori nobilitate*, elégséges birtokúak, és a törvényszerű tulajdonságokkal felruházottak; a vármegyék' s magyarvidékek' és székelyszékek' két-két követjeiből (amazok voltak 26-on, de közöttök 8 a Magyarországtól Erdélyhez kapcsolva volt részek' nevében, emezek 10-en); a szász székek' és vidékek' két-két követjéből (összesen 22); a szabad kir. városok' és más kiváltságolt mezővárosok' (összesen 36) követjeiből, — kik közé szászföldiek gyakorlat szerint azon okból nem tartoztak, mivel a szászföldi városok azon székkel, illetőleg vidékkel, mellybe kebelezve vannak, egy politikai testületté olvadottaknak tartattak; — ezen községek voltak: Kolozsvár, Marosvásárhely, Gyulafejérvár, Szamosujvár, Erzsébetváros sz. kir. városok, Abrudbánya, Vizakna, Vajda-Hunyad, Kézdi-Vásárhely, Hátszeg, Sepsi-Sz. György, Udvar-

[20]) Lásd ezekről 49 §. 53) 54) jegyz.

hely, Illyefalva, Csikszerda, Bereczk, Szék, Oláhfalú Kolos.

2). Az alsótábla az 1848-diki törvények szerint.

Az alsótábla' szerkezetében ezen törvények lényeges átalakúlást eszközöltek. Ugyanis elvíil tüzetett ki az országgyülési követeknek népképviselet' alapján választása; [21]) szabályúl mondatott ki a képviselőknek három évig tartandó egy országgyülésre, s ezen országgyülés' mindhárom évi üléseire leendő választása. olly módon, hogy minden harmadik év' eltelte után, a következő országgyülés' első évi ülésének megnyitását megelőző hat hét' lefolyása alatt, országszerte új képviselő-választás történjék, — midőn azok is, kik időközben voltak választva, csak új megválasztás által tarthatják meg képviselő helyeiket, és pedig szinte egy országgyülés' három évi üléseire. [22]) A királyi tábla a képviselők' táblájának kiegészítő része lenni megszűnt, s miután tagjai között a törvény által nem említtetnek, kirekesztődtek azon főpapok és káptalani követek is, kik addig az alsótáblán foglaltak helyet, nemkülönben a távollevő főurak' küldöttjei is. [23])

S elnököt is, valamint két alelnököt és jegyzőket, a képviselő tábla, tagjainak sorából, titkos szavazás' utján maga választ. És pedig az alsótáblának úgy mint a felsőtáblának elnökei, az országgyülés' egész folyamára, a többi táblahivatalnokok pedig évenként, az első ülésben választatnak és illetőleg neveztetnek ki:

---

[21]) 1848: 5.

[22]) 1848: 4, 3. 4. §.

[23]) Ezt tanusítja az 1848-diki nyári és az ez idéni országgyülés' gyakorlata is.

melly ülésben az elnökséget a tábla legkorosabb tagja viseli. [24])

Egyszersmind az 1848: 5 az országgyülési követek' választására nézve ideiglenes rendszabályt állapított, melly a népképviseleti elv' tisztább megvalósítására, a választói és választhatási jogot (fenntartva mindazoknak politikai jogélvezetét, kik addig annak gyakorlatában voltak), a rendi szervezettől elkülönítve, átalánosan megszabott személyes minősítvények' alapjára fekteti; [25]) és az országnak követküldés végett választókerületekre felosztását rendeli, miszerint minden egy követ' választása végett egy külön választókerület alakíttassék, s mindegyik választó-kerület csak egy országgyülési követet válasszon. [26])

Áll pedig a képviselőház, az 1848: 5, 5. §. szerint 377 követből, kikhez Erdély' 73 követje járúl; minden követ egyenlő szavazattal bir; s a követek száma, tekintettel a népszámra, a területi és közgazdászati viszonyokra, aránylagosan van felosztva az országra és kapcsolt részeire, a katonai határvidékkel együtt. És pedig olly módon, hogy Magyarországra az Erdélytől visszakapcsolt megyékkel, a drávántuli vármegyékkel és Fiumeval esik 344, Horvátországra 18, a katonai határvidékre 15, Erdélyre 73. A Magyarországra eső 344 követ ollymódon van az idézett törvény által felosztva, hogy 60 ugyanott megnevezett egyes községek (ezek között 22 kir. város) által, mindegyik község' ré-

[24]) 1848: 4, 8. §., ugyanennek 9. §-sa mind a főrendi, mind az alsótáblai elnöknek az országos pénztárból fizetendő dijt rendel.

[25]) Lásd e szabályokat az 53. §-ban a) alatt.

[26]) 1848: 5, 4. 6. §.

széről a rá kivetett számmal, a többiek a megyék', kerületek' és városok' vidékeiből e czélra alakított választókerületek által, mellyekre nézve az azokba kebelezett szab. kir. városok lehetőleg kerületi főhelyekül jelöltettek ki, küldessenek. Erdély' 73 követe úgy oszlik fel, hogy 50-et küld a 9 magyar, 5 székely és 11 szász megye, szék és vidék; 10-et az 5 magyar- és székelyföldön levő királyi város, 13-at a magyar és székely földön létező többi képviseleti jogot gyakorló község. [27]) Horvátországban a választó kerületeknek Zágráb, Varasd, Kőrös megyék, a kebelökbeni királyi városok, s a túrmezei, buccari- s vinodoli kerületek közötti felosztása a tartománygyülésre bizatott. [28]) A végvidékeken, addig míg azok' politikai rendezése iránt a törvényhozás intézkednék: a horvátországi végvidékeken az országgyülési követek' választásának módját elhatározni szinte a horvát tartománygyülésre, a drávántuli egyéb ezredekben a bánra, a többi végvidéki ezredekre, valamint a csajkások' kerületére nézve, a ministeriumra bizatott.

[27]) Az 1848 : 7 : 2. §-a szerint Erdély — a visszakapcsolt részeket ide nem értve — küldene 69 követet, hanem a 3. §-ban foglalt felosztásban azon számítási vétség találtatik, hogy Erdély' képviselő jogot külön gyakorló községeinek száma 18 helyett csak 16 ra van véve, s azok között nem 3, hanem 5 szab. kir. város találtatik; minélfogva az ugyanott kimondott vezéreszméhez képest, az erd. 1848 : 1, 1. §-sa által az erdélyi szavazatok száma s azoknak felosztása kiigazíttatott. Egyébiránt ezen egész intézkedés szinte csak ideiglenes természetü, — az ügy' végleges szabályozása a közös törvényhozásnak lévén fenntartva.

[28]) 1848 : 5, 53. §. Az itt szóba hozott udvari rendeletről, melly visszavettnek jelentetett ki, l. fennebb, 57. §. 4) 5 jegyz.

A követ választások körül megtartatni rendelt ideiglenes eljárási rendszabály' pontjai a következők: [29])

a) Minden megyében s szabad kerületben közgyülésileg, országgyülési szavazattal felruházott szab. kir. városokban a belső és külső tanács' közös ülésében, megállapítandó a megyének választó-kerületekre a határozott követszám szerinti felosztása, s e kerületeknek, a törvényben foglaltakon kivül, kijelölendők főhelyei; nem különben a választási törvény' végrehajtására, s átalában a választási ügynek minden ágazataibani kezelésére s vezérletére, az egyik alispán' elnöklete alatt, több tagból álló s a belügyminiszterrel közvetlen érintkezésbe lépő középponti választmány választandó, olly módon, hogy abban a megyének külön választó kerületei mind képviselve legyenek: s kellő arányban a községi elöljárok is részt vegyenek. Még pedig középponti választmányt azon szabad kerületekben és városokban is kell alakítni, mellyek csak egy országgyülési követet választanak. S az e tárgyakban hozott határozatok a belügyminiszternek haladéktalanúl megküldendők. [30])

A középponti választmány, kiküldetése után legfölebb egy hét alatt összeülvén: a vezérlete alá tartozó mindegyik választó-kerületre nézve a választók' összeirására 3 tagból álló küldöttséget nevez s meghatározza a napot, mellyen a választók' összeirása a kerületenként e végett kijelölt helyeken kezdetét veendi, — melly összeirás, a kezdő nap' beszámításával 14

[29]) 1848: 5, 7—52 §.

[30]) Az 1848: 5, 11. §-ban foglaltatnak azon eskü' szavai, mellyet a középponti választmány' tagjainak le kell tenniök.

egymásután következő napokon félbeszakasztás nélkül folytatandó. És pedig az itt említett határnap, a központi választmány általi kitüzetésétől számítva 21 napnál rövidebb, 30-nál hosszabb nem lehet, és körlevelek, az egyházi szószékrőli hirdetések, a hirdetvényeknek helységenkénti nyilvános kifüggesztése s más e részben szokott módoknak használata mellett, lehető legnagyobb nyilvánossággal haladék nélkül közhirré teendő.

b) A választók' összeirására kinevezett küldöttségek a kijelölt helyeken a kiszabott 14 nap' lefolyása alatt naponként ülést tartani s a bejegyeztetés végett jelentkező választókat a középponti választmány utján kapott táblás jegyzékekbe bejegyzeni kötelesek. A jelentkezők képességöket, mennyiben arról az összeiró választmány a kezénél levő adatokból, mint az eddigi megyei választók' s illetőleg városi polgárok' lajstromaiból, az adóbeli rovásos összeirásokból meg nem győződnék, igazolni tartoznak.

Az összeiró küldöttség a választónak, kit bejegyez, ezt szóval is kijelentvén, — a bejegyzett választók' neve után az igazolásúl' szolgált adatokat az összeirási jegyzék' külön rovatába sommás kivonatban bevezeti; egyszersmind pedig azokról is külön névjegyzéket készít, kik bejegyeztetésök végett jelentkeztek, de attól elmozdíttattak.

Az összeiró küldöttségek az összeirást 3 egyenlő példányban vezetik s aláirásaikkal ellátva, a kiszabott 14 nap' elteltével a középponti választmánynak haladék nélkül beadják.

c) Az összeirások' egyik példánya, a középponti választmány által határozott s előre közhirré tett nyilvános helyen mindenki általi megtekinthetés végett több

napon át kiteendő. A ki az összeiró választmány által a bejegyzéstől elmozdíttatott, valamint az is, ki másnak bejegyeztetése ellen észrevételt kiván tenni, az összeirásnak e tekintetbeni megigazításáért a középponti választmányhoz folyamodhatik. De a ki bejegyeztetés végett az összeiró választmányok' egyike előtt sem jelentkezett, e végett többé a középponti választmányhoz nem járúlhat.

d) A középponti választmány a választók' összeirásának bevégzése után legfölebb egy hét alatt összeülvén: az illető küldöttségek által beadott összeirásokat, és az ezek' kiigazítására beadott folyamodásokat megvizsgálja. Azoknak jegyzékét, kiket a beadott folyamodások' folytán az összeirásból kihagyandóknak, vagy ahhoz hozzáadandóknak határoz, a beadott összeirás' mindegyik példányához az elnök' és jegyző' aláirásával hozzácsatolja. Üléseit pedig az összeirásoknak minden beadott folyamodások' tárgyalása melletti tökéletes kiigazításáig naponként folytatja. Az ekképen megigazított összeirásokból egy példányt a választásnáli használatúl megtartván, egyet a hatóság' levéltárába tesz le, egyet a belügyminiszternek, ülései' megkezdésétől számítva legfölebb 14 nap alatt beküld.

A középponti választmány minden tanácskozásáról, a jelenlevők' neveinek följegyzése mellett, a kebeléből választott jegyző által, rendes jegyzőkönyvet vezettet; s annak egy példányát a levéltárba letévén, a másikat a belügyminiszternek időszakonként felküldi.

A középponti választmánynak, valamint az összeiró küldöttségeknek is, üléseik nyilvánosak.

e) Az országgyülés' megnyitásának napja kihirdettetvén, az országgyülési követválasztás határnapja

iránt a középponti választmányok akként intézkednek, hogy ez bekövetkezése előtt 15 nappal az illető törvényhatóságban közhirré tétessék, és az országgyülés' megnyitását legalább 4 héttel megelőzze.

A választás' határnapja kitüzetvén, a középponti választmány' elnöke azt a lehető legnagyobb nyilvánossággal haladék nélkül közhirré teszi. Egyszersmind a középponti választmány minden választó-kerületre a választás' vezérletére egy elnököt s jegyzőt, és szükség' esetén helyetteseket is választ.

f) A megválasztott elnök a választásra kitüzött napon az illető kerület' fő helyén a választók' gyülekezetét a középponti választmány által határozott s előre szinte közhirré tett órában megnyitván: bármelly választónak joga van az országgyülési követségre egy egyént ajánlani.

A választásnál szavazattal csak azok birnak, kik a választóknak a fennebbiek szerint kerületenként készített összeirásában bennfoglaltatnak, és csak azon kerületben birnak szavazattal, a mellyben össze vannak irva. De az összeirásban foglaltak közől a választási jog senkitől meg nem tagadható.

Ha a választók' megnyitott gyülekezetében az országgyülési követségre csak egy egyén ajánltatnék, s annak, vagy több ajánlottak közől egynek megválasztásában a választók köz akarattal összpontosúlni látszanak: az elnök az összegyült választókhoz azon kérdést intézi, valljon azon illető egyénnek megválasztásában köz akarattal megnyugosznak-e, vagy szavazni kivánnak? s ha 10 választó szavazást kiván, azt azonnal megrendeli; különben a választást befejezettnek s az

illető egyént a kerület által megválasztott országgyülési követnek nyilvánítja.

A választás szavazásra bocsáttatván, azon választók' mindegyike, kik országgyülési követet ajánlottak, a helyszínén jelenlevő választók közől két egyént nevez, s az ekképen mindegyik ajánlottnak részéről nevezett egyének az elnökkel, s a szavazat nélkül jelenlevő jegyzővel együtt képezik a szavazatszedő bizottmányt.

A szavazás a szavazó nevének a küldöttség általi följegyzésével, — s valamint a szavazatok' összeszámítása is, nyilvánosan történik. A szavazás megkezdetvén, mindaddig, míg szavazó jelentkezik, félbeszakasztás nélkül folytatandó. S ha a szavazás' bevégeztével, a szavazók' átalános többsége egy egyén mellett nyilatkozik, az megválasztott országgyülési követnek azonnal kijelentetik. Ha pedig a szavazók' átalános többségét azok közől, kikre a szavazás történt, egyik sem nyerné el, azon két egyén között, kik aránylag legtöbb szavazatot nyertek, ujabb szavazás történik. Ezen másodszori szavazás — mennyiben a szavazók' sokasága miatt az első szavazással egy napon be nem végeztethetnék — a következő napon megkezdendő s mindenesetre egyfolytában befejezendő. A kitűzött két egyén közől az, ki a másodszori szavazás' alkalmával az abban résztvevő választók' szavazatának többségét nyeri, megválasztott országgyülési követnek azonnal kijelentetik.

A választók' összeirása' egyik hiteles példányának, a választás' alkalmával a szavazatszedő küldöttség' kezénél kell lenni.

Kiki csak személyesen szavazhat.

A választóknak az összeirásnál vagy választásnál, semminemű fegyverrel megjelenni nem szabad. Az

összeiró s szavazatszedő küldöttségek' tagjai a törvény' s nemzeti becsület' oltalma alatt állnak, s a rajtok elkövetett bármelly sérelmek bünvádi eljárás mellett a vétséghez aránylag fenyítendők. Egyébiránt mind a választók' összeirásánál, mind a választásnál, a jó rend' fenntartásának joga s kötelessége a kiküldött elnököt illeti, ki szükség' esetén e czélra fegyveres erővel is rendelkezhetik.

A szavazatszedő küldöttség a választás' folyamáról rendes jegyzőkönyvet vezettetvén, azt a választás befejezésével az elnök és jegyző' s a szavazatszedő küldöttségnek legalább két tagja, 3 példányban aláirja, — s egy példányt a megválasztott követnek azonnal kézhez juttatván, a más kettőt a levéltárbani őrzés s illetőleg a belügyminiszternek leendő átküldés végett, a középponti választmánynak beadja.

A megválasztott követnek a kezéhez juttatott választási jegyzőkönyv megbizólevél gyanánt szolgál.

A választás' vezérletére kiküldött elnök azon kerületben, mellyben a választásnál elnököl, követté nem választható.

g) A választási törvény' rendeleteinek az illetők általi teljesítésére a ministerium felügyel, s az e végett kivántató utasításokat s rendeleteket az illető középponti választmányokhoz intézi.

Azon választások iránt, mellyeknek törvényessége bármelly tekintetből kérdésbe vétetnék, a képviselő tábla intézkedik.

h) Azon megyebeli községeket, mellyek az illető királyi városokkal egy választó kerületet képezendenek: az ezen városok területéhez legközelebb fekvő helységek közől, az érdeklett városokkal egyetértve, az illető

megyék jelölik ki. S az illyetén vegyes kerületekre eső választók' összeirására, mind a megyei mind a városi középponti választmány két-két tagot nevez, s e 4 tagból álló küldöttség mind a városban, mind az azzal összekapcsolt megyei községekben a választók' összeirását, a választási törvény' szabályai szerint közösen teljesíti; azon esetben pedig, ha az illyen vegyes küldöttségben valamelly előfordúló kérdés' eldöntésénél a szavazatok egyenlők lennének, a küldöttségből, minden illyetén előfordúló egyes esetre nézve, külön teendő sorshuzás' utján, egy tag ideiglen kilép, s a fennforgó kérdést a többi küldöttségi tag szavazattöbbséggel dönti el; az illető kérdés' eldöntése után azonban mind a négy küldöttségi tag ismét együtt folytatja munkálódását.

A választásra elnököt azon közhatóságnak középponti választmánya nevez, mellynek kebeléből az illy vegyes kerülethez legtöbb választó járúl; a jegyzőt ellenben azon hatóság középponti választmánya küldi ki, mellyhez a kérdéses vegyes kerületbeli választóknak kissebb száma tartozik; — s olly esetben, midőn egy illy vegyes kerületre két városi hatóság esik, a szavazatszedő küldöttséghez mindenik egy-egy tagot küld, kik közől az egyik a jegyzői tollat vezeti.

A vegyes kerületek' alakításához járuló megyék s városok között a választási törvény' végrehajtása' érdemében támadó kérdéseket, az illetők' meghallgatásával, ezen törvény' rendeletei' értelmében, a miniszterium intézi el.

60. §.

Folytatás. Az országgyülés' tárgyai.

Az országgyülés' tárgyai részint ollyanok, mellyek az országgyülési tanácskozások' s határozatok' rendes tárgyait teszik, részint ollyanok, mellyekkel az országgyülés csak különös adandó alkalommal foglalkozik.

1). Az utóbbiakhoz tartoztak, s tartoznak:

a) Királyválasztás, a trónöröködési jog- és rendnek az 1687: 2. 3. és 1723: 1. 2. által alaptörvényileg eszközölt megállapítása óta, a VI. Károly által és azóta utódjai által is kiadott királyi hitlevelek' 4. pontjának is értelmében, csak azon esetben, ha a felséges uralkodó háznak ott kijelölt, jelesen VI. Károlytól, I. Józseftől, s I. Lipóttól leszármazó mindkétnemű ágai kihalnának. [1])

b). A felséges uralkodó házból örökjogánál fogva (mint *immediatus successor et haeres*) a törvényes öröködési rend szerint (*via legitimae et immediatae successionis*, mint az 1836: 1 is mondja) uralkodásra lépő király' megkoronázása: az ország' állandó gyakorlata', az 1687: 2; 1723: 1. 2. s a királyi hitlevelek' értelmében.

c). Nádorválasztás. Jelesen, az 1603. koronázás előtti 3. t. cz. szerint, nádorválasztás végett nem csak

---

[1]) Előbbi időkben az ország királyválasztási jogát vagy egészen szabadon, vagy egy uralkodó ház' tagjaira szorítva, a királyság' első alapításától fogva gyakorolta: mint ez az ország' állandó gyakorlatából és föles számú törvényekből ösmeretes.

országgyülés tartandó a kitüzött idő alatt, hanem az 1548: 18 szerint a választás' oka is előadandó; továbbá ámbár az 1608. kor. előtti 3. t. cz. szerint a végett külön országgyülés' tartása kivántatnék, mindazonáltal szokássá vált a nádorválasztás' véghezmenetele után ugyanazon országgyülésen egyéb tárgyakat is fölvenni. [2])

d). Az ország' sz. koronája' két őrjének választása, az 1608. kor. előtti 4. t. cz. s az ujabb királyi hitlevelek' 2. pontja szerint. [3])

e). Idegenek' honfiusítása. [4])

f). A királyi kegyelemlevél által szab. kir. városok' sorába emelt községek' beczikkelyezése. [5])

g). Az országot vagy kapcsolt részeit tárgyazó határigazítások s határügyek végett biztosok' kinevezése. [6])

h). A nemesi fölkelés' rendezése. [7])

2). Az országgyülés' müködésének állandó rendes tárgyai:

a) A törvényhozó hatalom' gyakorlása, közösen a törvényesen koronázott királlyal, az 1791: 12. törvényczikkelyben kifejezett alkotmányos főelv szerint, egész terjedelmében, az ország' alkotmányos szervezetét, ösz-

---

[2]) A nádorválasztásról l. fennebb 49. §. 1). p. 292 s köv. l.

[3]) A koronaőrök választásáról l. fennebb 49 §. 300 l.

[4]) L. fennebb 46. §. 280 l.

[5]) L. fennebb 27. §. 2) jegyz. és 51. §. 5) jegyz.

[6]) 1791: 11; l. fennebb 10. §. 2) 3) jegyz.

[7]) A nemesi fölkelésről szóló számos törvények szerint, lásd az ujabbakat felsorolva fennebb 41 §. 16) jegyz.

szes politikai rendszerét, minden közügyeit, s a jogéletében fölmerűlő összes jogviszonyokat illetőleg. [8])

b) Az ország' mindennemű sérelmei' orvoslásának eszközlése; mire nézve mondatik az 1715: 14; 1827: 5. törvényczikkelyben, hogy „századok' gyakorlata- s tapasztalatának tanusága szerint, országgyülések' tartása az ország' üdve- s jólétének legfőbb előmozdítója, és sérelmek' orvoslása- s megelőzésének üdvös eszköze." [9])

c). Az adó' és mindennemű segedelmek' ügye: jelesen, az állandó katonaság' tartására rendelt adó' meghatározása, és bárminemű segedelmeknek (*subsidium*) akár pénzben, akár katonaujonczokban, akár termesztményekben, megajánlása.

Ezen, összes alkotmányos rendszerünkre nézve legnagyobb fontosságú ügy iránt törvényeink a következőket rendelik:

Az 1504: 1, hogy segedelem vagy adó, az egyes urak- és vármegyéktől ne ajánltassék otthonn vagy magánlag, hanem országgyülésen közös megegyezéssel. Ugyanott a máskép cselekvők' büntetéséről így szól [10]) a 4. §. „Ha idő' folytán az országot olly súlyos nehézség és veszély környékezné, hogy elkerűlhetetlenűl a királyi felség által közönséges országgyülés lenne hirdetendő Rákos mezőre, tudniillik a szokott helyre: akkor a mi segedelem vagy adó, az ország' illyetén ve-

[8]) A törvényhozó hatalom' szervezetéről s gyakorlásáról l. részeletesebben a következő IV. fejezetet.

[9]) Lásd részletesebben a sérelmi ügyről az V. fejezetet az alkotmány' biztosítékairól.

[10]) I. Mátyás, főleg uralkodása' utóbbi éveiben, gyakrabban követelt volt adózásokat kerületi és megyei gyüléseken, Bartal, comm. III, 219 s köv. l.

szedelmének elkerülésére s elhárítására, a királyi felségnek ottan ajánltatnék vagy szolgáltatnék, az a főpap s országnagy urak' és az ország' többi nemesei' közös megegyezésével ajánltassék és szolgáltassék; és senki magát illy segedelem' vagy adó' fizetése alól ki ne huzhassa. 5. §. Ha pedig valamelly vármegyék, a magok eltökéléséből, s nem az egész ország' megegyezése- s akaratából, tudniillik országgyüléseken *(conventiones regnicolarum generales)* kivül, valamelly adót vagy bármelly segedelmet (a szokott *lucrum camerae*-n kivül [11]), ugyanis az ország' régi szabadságának ellenére, a királyi felségnek bármelly módon és bármelly ürügy alatt ajánlanának vagy szolgáltatnának: akkor az illy vármegye' nemeseinek közönsége, azon tényénél fogva egyetemleg, hitszegés' vagy hamis eskű' büntetésében s becsületének elvesztésében *(amissione honoris et humanitatis)* elmarasztalt s elitélt, és az ország' többi nemesei' társodalmából kizárt és kirekesztett legyen;" a 6. §. által az országgyülésre hagyatván az illymódon sujtott egyes nemeseket személyeik- és javaikban büntetés alá vetni.

Az ország' ősi alkotmányos jogában gyökerező eme nagy elvet, [12]) mellyet az 1504: 1 erélyes módon kifejez, világos szavakkal megerősíti s megujítja az 1635: 88; 1681: 12.

Az 1715: 8, melly által az országban állandó katonaság felállíttatott, ennek tartására költségek' szükségét elösmérvén, mellyek adó nélkül elő nem szerez-

---

[11]) Lásd erről Bartal, comm. I, 380—386 l. Cziráky, 601—606 §.

[12]) Lásd erre nézve Bartal, comm. I, 380 l.

hetők, kétségtelen alkotmányos jogelv gyanánt kifejezi, hogy „az a végett szükséges segedelmek' és adók' ügye, országgyülésileg (hova tartozónak máshonnan tudatik) a rendekkel tárgyalandó. Midőn pedig váratlan ellenséges berontás' rendkivüli esete merűlne fel; vagy pedig illy nehéz ügy' rendes tárgyalási módját s alakját viselt változó s előre nem látott háború' érdeke meg nem engedné: az illyetén esetekre az ország' rendei nemcsak tanácsosnak, de egyszersmind szükségesnek határozták, hogy a nádor és ország' primása, továbbá főpapok, országnagyok, vármegyék és szab. kir. városok, a mennyire és minél számosabban lehető, az országban, és nem az országon kivül, egybehivassanak. Kik az illyetén véletlen szükség' esetét megvizsgálván, s azt az ország' hasznára és szükségére elégségesnek találván és ösmérvén: ezen adó' tárgya, de nem az országnak egyéb ügyei iránt tanácskozhassanak és végezhessenek."

Az 1741: 22 aztán az 1715: 8. törvényczikkelynek ezen utóbbi határozatát oda magyarázta szabatosabban: „hogy t. i. semmi más esetben, mint midőn vagy véletlen ellenséges berontás e Magyarországba, vagy pedig ezen országot egyenesen érdeklő viselt háború gátolná rendes országgyülés' tartását, legyen helye a fennebb említett törvényczikkelyben kijelölt országos gyülekezetnek."

Azt a mi a most tárgyalt törvényczikkelyekben, az ország' ősi szabadságából folyólag, alkotmányos fő elvűl el volt ösmérve, még hathatósabban kifejezte a segedelmek- és adóról szóló 1791: 19, melly így hangzik: „Nemkülönben Ő felsége teljesen biztosítani méltoztatott az ország' és kapcsolt részei' Karait és Ren-

deit, hogy bárminevű segedelmek, sem pénzben, sem termesztményekben vagy katonaujonczokban, sem a Karok- és Rendekre, sem a nemnemesekre királyi önkény által nem fognak rovatni, sőt sem szabad ajánlat' ürügye alatt, vagy bármelly más czimen országgyülésen kivül, az 1715: 8. törvényczikkelynek az 1741: 22 által bővebben kifejtett rendelése épségben maradván, nem fognak szorgalmaztatni; az állandó katonaság' tartására rendelt adó' mennyisége pedig mindig országgyülésen, egyik országgyüléstől a másikig fog meghatároztatni, — a fennebb idézett 1715: 8 tartalma egyébben is épségben hagyatván, és újból megerősítettnek nyilvánittatván."

Midőn az alkotmány' kiforgatására tett kisérletek után 182⁵/₇-ben az ország' összes alkotmányos rendszere- s alaptörvényeinek újbóli ünnepélyes elösmérése törvényczikkelyek által kifejeztetett, az országgyülésnek az adó meghatározását és segedelmek' megajánlását illető joga is hatályos szavakkal ismételve kifejeztetett; 1827: 5 „Ő felsége a Karokat és Rendeket biztosítja, hogy az adó' és bárminevű segedelmek' ügye, legyenek azok pénzben, termesztményekben vagy katonaujonczokban, az országgyülési tárgyalás alól, hova azt, az 1715: 8 és 1791: 19. törvényczikkelyek' világos szavai szerint tartozónak igenis elösméri, csupán csak az adóra nézve az 1715: 8. törvényczikkelynek az 1741: 22 által bővebben kifejtett rendelése épségben hagyatván, semmi rendkivüli esetekben sem vonható el, — sem pedig az adóban, országgyülésileg meghatározott

faja- és mennyiségére nézve, országgyülésen kivül valamelly változás nem tehető, hanem az, a mint egyik országgyüléstől a másikig, ország' gyülésén meghatároztatni fog, úgy szedendő."

Megjegyzendő még, hogy régi gyakorlatnál fogva a hadiadónak sem mennyisége törvénybe nem igtattatik, sem beszedhetéséről az ország' nem kezeskedik; mint ez az illető országgyülések' irományaiból megtetszik. Ellenben a segedelmi ajánlatok rendesen törvénybe igtattattak: minek példái régibb törvényeinkben számosan fordúlnak elő, ujabbak pedig 1791: 65; 1792: 6; 1796: 2; 1807: 2; 1812: 1.

Továbbá, hogy a sóár' fölemelése, minthogy a korona' jövedelmeihez tartozó eme közjövedelmi forrás nemegyenes adózásnak egy tetemes faját foglalja magában, az 1790: 20. törvényczikkely' világos szavai szerint csak országgyülésileg, és országgyülésen kivül csupán sürgető végszükség' esetén történhetik: miről a korona-jövedelmeknél már bővebben volt szó. [13])

Végre, hogy az 1741: 8 által az ország' sarkalatos jogai, a királyi hitlevélbe a törvények' értelmének magyarázását tárgyazó záradék irányában, annak színe alatti kérdés- és kétségbevonás ellenében átalánosan biztosítva lévén: ez csalhatatlanúl az országgyülésnek az adó' és segedelmek' ügyét illető sarkalatos jogára is értendő.

Az előadottakból egyszersmind kitetszik, hogy a katonaujonczok' megajánlása ugyanazon segedelmekhez tartozik, mellyekre vonatkozólag az országgyülés' joga a fennebbiekben törvényeink' nyomán kifejtetett: miu-

[13]) Lásd 42. §. 259 s köv. l.

tán az ország az ezredekben akármi módon eredhető hiányosság' pótlását kötelesség gyanánt soha el nem vállalta, sőt ezen hiányosság' pótlásának kötelesség gyananti rá hárítása ellenében minden katonaujonczajánlás' alkalmával óvását megtenni el nem mulasztotta; — mint azt már az 1741: 63, 2. §-a illy szavakkal kifejezte: „Különös óvást tévén azonfölül arra nézve, hogy akár a fölkelés' tartama alatt, akár annak megszüntével, az ezekben (t. i. az ezredekben) bármiképen fölmerűlendő hiányok' pótlására s katonaujonczok' állítására, ugyanazon Karok és Rendek bármelly ürügy alatt szoríttassanak, vagy valaha szoríttathassanak;" s mint az minden későbbi ujonczajánlási törvényczikkelyekből s az ezeket megelőzött országgyülési tárgyalásokból a legvilágosabban kitünik. Minélfogva katonaujoncz-ajánlások az országgyülés által, azonképen mint egyébnemű segedelmek, csak a királyi felség' részéről főkormánya által kimutatott s az országgyülés által felösmért szükséghez s ennek mértékéhez képest tétetnek: a mint ez előbb is kétségen kivül állott, s a mint ez különösen az ez ügybeni tárgyalásairól nevezetes 1830-diki országgyülésen az 1830: 7 által jogelv gyanánt világos szavakkal kifejeztetett: „Ő felségének katonaujonczokban adandó segedelem iránt tett kegyelmes előadására, a KK. és RR. Ő felsége nevében, ki e részben a törvényck' értelmében táplált kivánalmaikat kegyelmesen megelőzte, a külügyek' fennforgó körülményeiről s a magyar katonaság' jelenlegi állásáról értesítve, a szükséget felösmérvén, a dolgok' mostani rendkivüli állásánál, segedelem gyanánt, jövőre való minden következtetés nélkül, egyszersmind épségben hagyatván az 1741: 63, 2. §; 1807: 1, 5. §; és 1808: 6, 1. §-

ának ovatolásai, a magyar ezredekhez 48000 katona-ujonczot a királyi felség és hon iránt viseltető hűségöknél fogva önként és szivesen ajánlanak, stb." [14]) Ugyanezt aztán az 1840: 2, 1. §-a ismételve kifejezte, — hol, valamint a katonaujoncz-ajánlásokról szóló régibb, 1802: 1; 1807: 1; 1808: 6; 1830: 7. törvényczikkelyekben, az ezeket tárgyazó közelebbi határozatok és szabályok megolvashatók.

Az 1848-diki törvények az eddig felsoroltakhoz még két nagy nevezetességű tárgyat csatoltak.

Egyik az 1848: 3, 37. §-a szerint: hogy a minisztérium az ország' jövedelmei- és szükségeinek kimutatását — s a multra nézve az általa kezelt jövedelmekrőli számadását országgyülési megvizsgálás, s illetőleg jóváhagyás végett — évenként az alsótáblánál bemutatni köteles.

Másik, hogy az országgyülés, mint az alkotmánynak egyik legfőbb őrje, a minisztereket az 1848: 3, 32. §-ában határozott esetekben, s az ugyanezen törvényczikkely szabta módon, felelősségre vonhatja. [15])

---

[14]) Az ide tartozó érdekes országgyülési tárgyalások az ezen országgyülési jegyzőkönyvben és irományokban megolvashatók.

[15]) A részletes szabályok ezen nagy jelentőségü alkotmányos bíztositékra vonatkozólag az V. fejezetben tárgyaltatnak. Régebben az országgyülés elébe peres ügyek is tartoztak, melylyek azonban az 1723: 26 által a királyi táblához tétettek át (Diss. de comit. 42 §.); ellenkezőleg mint Erdélyben, hol az országgyülés' eme biróasági illetősége határozott ügyekben 1848-ig fennmaradt (l. Dózsa, Erdélyhoni jogtud. I, 126 l.)

61. §.

Folytatás. Az országgyüléstartás' módja.

1). Az országgyülést összehivja a király [1]), minden évben, Pestre [2]), s a mennyire a körülmények engedik, a téli hónapokra: így szól az 1848: 4, 1. §. A meghivás királyi meghivó levelek (*literae regales*) által történik [3]), mellyekben az országgyülés' helye és kitü-

[1]) Ezen felségjogról valamint a törvényeinkben erre nézve előfordúló kétrendbeli kivételről, már a 36. §-ban volt szó. A nádori hivatalról szóló 1485: 3 a király' zsenge kora' idején a törvényes gyám' és kormányzó' tisztségét viselö nádornak is tulajdonít jogot országgyülés' egybehivására, de nyilván a király' nevében: melly jognak gyakorlatba vételére nézve azonban majdnem négy század' leforgása alatt nem adódott alkalom.

[2]) Lásd a 36 §. 2) jegyzetében az országgyülés' ideje- s helyére nézve koronkint fennállott különböző szabályokat: megjegyezve még, hogy évenkénti országgyülés' tartása Pest mellett Rákos mezőn, mi IV. Béla halála óta szokássá kezdett vala válni (egy 1286-ban tartott rákosi országgyülésről l. Czech, Tudom. Gyüjt. 1829, I. köt. 12—15 l.), a régi magyar nemzetgyülések' példájára, mint az ország' összes urai- s nemeseinek gyülekezete, III. Endre alatt törvény által rendeltetett (1298: 42. Kovachich, Suppl. ad vest. I, 137 l. miután az 1291: 31 évenkénti gyülés' tartását Székesfejérvárra rendelte vala); mi okból a külföldiek az országgyüléseket Rákosnak kezdték el nevezni; Bartal, comm. II, 201 l. Azonfölül megjegyzendő, hogy ámbár az 1848: 4, 1. §. előtt az országgyülés' helyét a király tüzte ki, mindazonáltal, tekintve az 1550: 74; 1608: 3 kor. előtt; 1687: 2: az ujabb királyi hitlevelek' 5. pontját, az 1715: 8 t. cz. határozatát az országos gyülekezetek iránt, az csak az ország' határain belől tüzethetett ki.

[3]) I. Károly' 1318-diki meghivó levele (Kovachich,

zött napja kitétetik, és ha nádorválasztás' lesz tartandó, ez is bennök világosan kiteendő; [4]) azonkivül Zsigmond óta [5]) többnyire szokás volt azon főbb tárgyakat, melylyek végett kiválólag történt az országgyülés' egybehivása, p. o. királyi koronázást, vagy nemesi közfelkelést, vagy a király által az országgyülés elébe terjeszteni szándéklott más főbbrendű ügyeket, a meghivó királyi levelekben megjelölni, — mi az 1848-ig fennállott rendszer szerint annál szükségesebb volt, mivel megkivántatott, hogy illy ügyekre nézve a követek megbizóik' utasításával el legyenek látva; bár ama gyakorlat nem volt olly átalános, hogy számos példái ne találtatnának olly királyi leveleknek, mellyekben csak átalában fejeztetik ki, hogy az ország' köz ügyei' fognak tárgyaltatni. [6]) Ezen meghivó levelek 1848-ig a m. kir. udv. kanczelláriából adattak ki, a király', kanczellár' s udv. tanácsos' aláirásával; az 1848-diki törvények' értelmében most már a kanczelláré helyett miniszteri aláirás kivántatik. Meghivandók pedig illy módon mindazok, kik az országgyülésen megjelenés' jogával személyesen vagy képviselőik által birnak; [7])

---

suppl. ad. vest. I, 266 l.) talán a fennmaradottak' legrégebbike, melly kortól kezdve Kovachichnak országgyüléseink' nyomait vizsgáló s kiderítő munkájában számos meghivó királyi levél megolvasható.

[4]) 1548: 18.

[5]) Bartal, comm. III, 129 l.

[6]) Diss. de comitiis 5. §.

[7]) A vármegyékhez intézettek 1848-ig azon vármegye' főpapjai-, zászlósai-, mágnásai- s nemeseinek közönségéhez czimeztettek; hogy 1662-ig a vármegyékhez csak mint „nemesek" közönségéhez czimeztettek, l. diss. de comitiis 25 l. Az 1635: 79 szerint a regalisok az országgyülés' kezdetének kitüzött napja előtt legalább 6 héttel megküldendők: hanem e határidő az 1848:

a törvényhatóságok, jelesen, a regalisok által arra utasíttattak, hogy követekül alkalmas, a közjót és békét szerető férfiakat válasszanak s küldjenek. [8])

2). A meghivottak a meghivó királyi levélben kitüzött időre a maga módján megjelenni, s az országgyülés' folyama alatt jelen lenni, és a tárgyalások- s tanácskozásokban részt venni tartoznak. [9]) S hogy az

---

5 értelmében, ha új választások eszközlendők, tekintve az ezekre nézve kiszabott eljárást, most már nem lenne elegendő. Valamint pedig az 1848: 4, 1. §. az országgyülést, a mennyire lehet, a téli hónapokra rendeli egybehivandóknak, azonképen már régibb törvényekben is az országgyülés' kezdetének időpontja több ízben volt szabályként megállapítva, p. o. 1298: 42, 1458: 13; 1471: 1; 1498: 1; 1550: 74. Néha valamelly oknál fogva a kezdet a kihirdetett napról más időpontra halasztatott, mint az 1622-, 1630-, 1647-diki végzemények' előbeszédéből látjuk.

[8]) Az $18^{39}/_{40}$-diki országgyülésen ennek alapján a főkormány és az országgyülés között keletkezett összeütközésről, és a szabad választási jog' czélba vett korlátolásából támadt országos sérelemről, lásd a hosszas tárgyalásokat az $18^{39}/_{40}$-diki országgyül. jegyzőkönyvben és irományokban, és a dolognak öszszefoglaló velős előadását: Deák F. és Hertelendy követ jelentésében az $18^{39}/_{40}$-diki országgyülésről, Zala vármegyéhez. Pest 1842.

[9]) Az 1492: 108 szerint, mellyet az 1649: 44 megerősitett, a meg nem jelenők négy napig várandók, midőn aztán az országgyülés' berekesztéseig jelen nem levők az 1723: 7 szerint törvényes büntetés alá esnek: melly az 1498: 1 szerint főurakra nézve 800 ftot, nemesekre nézve 400 ftot tesz, mit az 1635: 79 is megerősitett. Ugyane tárgyban az 1662: 53 rendelte, hogy: „a kik az országgyülésre regalisok által meghivattak, és sem személyesen, sem ha törvényes oknál fogva akadályozvák, küldöttjeik által meg nem jelennek (mivel ez esetben a távolmaradt főurak küldöttjeik által tartoztak 1848-ig megjelenni); vagy pedig Ő felsége', a

országgyülésnek és szabad oltalom (*salvus conductus*) alatt álló tagjainak bátorlétéről kellően legyen gondoskodva, mint nagyobb hatalmaskodást elkövető, ennek birságával büntetendőnek rendeltetett [10]), ha valaki mást országgyülésen tett panasza miatt másutt; vagy azt, ki országgyülésre megyen, helyben, vagy oda- és visszamenetben megveri, megsebesíti, vagy más által megvereti, megsebesítteti; nemkülönben átalában, ki az országgyülés, vagy épen az ülés' helyén akár országgyülési tagot, vagy azt a ki háznépéhez tartozik, akár más panaszkodót megver vagy sebesít; [11]) a ki pedig országgyülésen rágalmaz, bántalmáért magának a panaszkodónak 200 forint birságot fizet; [12]) gyilkolókra az 1723: 7, 9 §. halálbüntetést mond. Az 1647: 35 az országgyülésen követi tisztet teljesítők' javaiban bármelly czím alatti beigtatásokat és birtokba való bevezetéseket semmiseknek nyilvánít.

3). Az országgyülésnek összejött évi üléseit, az

---

nádor' vagy kir. személynök' (országgyülési elnökök') engedelme nélkül az országgyülésről eltávoznának: az 1498: 1 kifejezte büntetésben, — azok pedig, kik Ő felsége', vagy a nádor' vagy kir. személynök' (országgyülési elnökök') tilalma ellenére hagynák oda az országgyülést; vagy pedig hitelesen megintetvén, midőn az országgyülés' helyén jelen lennének, az országgyülési ülésekből makacsúl kimaradnának: ama büntetés' kétszeres összegében marasztaltassanak el", hol egyszersmind ezen büntetés' megvételének módja közelebbről meghatároztatott. Önként értetődött, de az 1492: 108 által világosan is kifejeztetett, hogy a meg nem jelenők, a megjelenők által hozott végzéseket mindenben érvényeseknek elösmérni kötelesek.

[10]) 1723: 10, 5. §.

[11]) 1723: 7, 8. 9. §. Régebben az illyenek hütlenség' bünébe estek, 1507: 12; 1563: 76; 1647: 114.

[12]) 1723: 7, 9. §. vesd ö. 1625: 62.

1848 : 4, 5. §. szerint a királyi felségnek joga van prorogálni s berekeszteni, sőt az országgyülést a három év eltelése előtt is feloszlatni, és ekkor új képviselő-választást rendelni. De ez utóbbi esetben az ujabb országgyülés' egybehivásáról akkép kell rendelkezni, hogy ez az előbbinek feloszlatásától számítandó három hónap alatt összeüljön. Különben e legujabb törvény az évi ülésszak' tartamára nézve semmit sem határoz; csupáncsak azon korlátot szabja a 6. §. hogy az évi ülés az utolsó évrőli számadásnak, és a következő évi költségvetésnek a ministerium általi előterjesztése, s az irántoki határozatnak meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyülés fel nem oszlathatik. [13])

4). Régebben az országgyülés' ideje alatt teljes törvényszünet volt; [14]) hanem ujabb törvények ebben tetemes kivételeket állapítottak volt [15]). Most pedig, miután az 1848 : 4, 8. §. szerint a királyi tábla többé a képviselők' táblájának nem kiegészítő része, az egész törvényszünet eltöröltnek tekintendő.

5). Valamint az 1848 : 4, 9. §. mind a főrendi, mind az alsó táblai elnöknek díjt, úgy az 1848 : 5, 56. §. mindegyik országgyülési követnek napdijt és lakbért rendel, az országos pénztárból fizetendőt [16]).

---

[13]) Előbb az 1649 : 44 az országgyülések' tartamára nézve határoza, hogy azok két hónapon tul ne nyujtassanak, hacsak, mint az 1723 : 7 mondja, Ő felsége által a szükség' tekintetéből meg nem hosszabbíttatnak. A tartamnak eme korlátolása főleg az országgyülési idő alatti törvényszünet miatt volt téve. II. Lengyel László' korában, az 1498 : 1 tanusága szerint az országgyülések' tartama átalában két hétre volt számitva.

[14]) 1507 : 12; 1655 : 49; 1723 : 29.

[15]) 1792 : 16; 1830 : 6; 1836 : 45; 1840 : 24.

[16]) 1848-ig a kir. udvar' országgyülési költségeihez a szab.

62. §.

Folytatás. Az országgyülési tárgyalások' rendje és módja.

I. Az országgyülési tanácskozás' módja 1848-ig.

---

kir. városok hozzájárúltak. A főuraknak az 1715: 47 megengedte, hogy jobbágyaiktól e czímen mérsékelt díjt követelhessenek. A királyi tábla' tagjai, valamint a követek napidijakkal láttattak el küldetésök' egész idejére. A megyei követekre nézve különböző szokások divatoztak; a XVIII. század' elején a napidijak' egy részét a nemesség, még a főurakat sem véve ki, majd ismét a házi pénztár fizette; Thurócz megyében azokban 1805-ig a nemesség is részt vett; némelly megyében az országgyülés tartamának törvényes két hónapjára ezen költségeket a nemesség, azontul pedig a házi pénztár viselte; utóbb az országgyülési költségek átalában a házi pénztárt terhelték: mig az 1836: 44 által, minden onnan származtatandó következtetések nélkül, azokat szabad ajánlásképen egyedül a nemesi rend és azok, kiket a törvény ezen nevezet alá foglalva ért, vállalták magokra azon egy országgyülést illetőleg, — mit aztán a következő országgyülésekre nézve az 1840: 45 és 1844: 12 is ismételt, — és pedig ezen költségek' hordozása alól ekkor azok sem vétettek ki, kik vagy személyesen, vagy mások által, vagy követség minőségben voltak jelen. A felosztás' és behajtás' módja a megyékre, Horvátországban a kapcsolt részek' közgyülésére bizatott. A szab. kir. városok és többi hatóságok képviselőikre nézve a fennállott gyakorlatban meghagyattak, mellynél fogva, valamint a káptalanok is, követjeik' napidijait saját pénztárukból fizették. A távollevő főurak' küldöttjei közöl igen kevesen kaptak megbizóiktól fizetést és csupán, valamint az országgyülés' többi tagjai, úgy ők is szállást kaptak, míg azt rájok nézve az 1844: 11 meg nem szüntette (Pauler, Egyet. magy. encyclopaedia II, 1002 l.). Ezen országgyülési szállások azon város részéről, hol az or-

1. Szokás volt, hogy az országgyülés' kezdetének kitüzött napja közeledvén, az egyházi és világi főurak a nádornál és az ország' primásánál tisztelkedve bemutassák magokat; a vármegyék', városok' s káptalanok' követei megbizó leveleiket a személynöknél, mint az alsótábla' elnökénél előmutassák s egyszersmind a nádornál, mint az összes országgyülés' elnökénél, és a primásnál tisztelkedtek. Mire, a szokott előkészítő ülések után (mellyekhez tartoztak a rendek' kölcsönös üdvözlései, a király' üdvözlése- s meghivására küldöttség' választása, a királynak — hacsak máskép nem rendelte — ünnepélyes bevonulással párosúlt megérkezése, és több efféllék, mik az országgyülési irományokban részletesen följegyezvék), és ünnepélyes isteni tisztelet előrebocsáttatván, kezdetöket vették a rendes országgyülési tárgyalások.

Ezekre a törvényhatóságok' követei utasításokkal ellátva jelentek meg. Jelesen anya-utasítások az országgyülés' kezdete előtt készűltek és adattak, mellyekhez a követjelentések' folytán a tanácskozások' folyama alatt is járúltak pót-utasítások. [1]) Ezen utasítások' törvényes erejére nézve szétágaztak ugyan a vélemények, mennyiben a minden alkudozást kizáró utasítások az országos tanácskozások' természetével ellenkezőknek

szággyülés tartatott, ingyen adattak (minek eredetét V. Lászlónak Posony városához a szállások' kirendelését parancsoló levelében találjuk fel, Kovachich, suppl. ad vest. II, 130 l.), melly nagy terheltetésen, midőn az országgyülések' tartama meghosszabbodott, sőt mint az 183$^{2}/_{6}$-diki, több évre terjedt vala, végre az 1844 : 11 segített. Az országgyülési szállások' kirendeléséről a kir. fölovászmester gondoskodott, 1647 : 123.

[1]) 1553 : 7; 1556 : 17, 1655 : 49.

látsztak. Mindazonáltal uralkodó volt azon meggyőződés, hogy a követeknek kötelességök azoknak szellemében járni el. Hanem az iránt a követ felelősséggel csak küldőinek tartozott; minélfogva utasítás nélkül, sőt utasítása ellenére kijelentett szavazata semmisnek nem tekintetett. De a mennyiben eljárása által küldői' bizalmának kevésbé felelt volna meg, ezek őt bármikor visszahivhatták, és helyébe az országgyülés' folyama alatt is más követet küldhettek. [2])

2). Az országgyülés az által vette kezdetét, hogy azt a király személyesen vagy kir. biztos által megnyitotta, a királyi lakban összesereglett rendeknek trónbeszéd mellett a királyi előadásokat *(propositiones regiae)* átadván. Az országgyülésnek ezen megnyitására nézve mindig az országgyülés' kezdetének kitüzött napja előtt a rendszabály *(directorium)* királyi levél által bocsáttatott a nádorhoz. Miután a királyi előadások a főrendi és alsótábla' vegyes ülésében felolvastattak, elkezdődött az országgyülés' folyamatja.

3). Mind a két tábla tanácskozási terme szokásszerűleg volt rendezve, melly rendezés szerint tagjaik ülést foglaltak. A főrendi tábla' üléssora már fennebb [3]), alkotó elemei' előadásánál ki volt fejtve, s ugyanaz lényegileg 1848-ban is megmaradt. A mi pedig a rendi tábla' tanácskozási teremének elrendezését illeti, azon régi üléssor, mellyet e tábla' alkotó elemei egymás között a XVIII. század' közepe óta megtartottak, már az 183 $^2/_6$-diki országgyülésen némi változást szenvedvén, az

---

[2]) Cziráky, 414—419 §. Pauler, Egyet. magyar encycl. II, 1002 l.

[3]) 59 §.

$184^{3}/_{4}$-diki országgyülésen ideiglen újan szabályoztatott, a megyék' ülési rendje az 1833 előtti szokásos régi maradván, mi a kerületi elnökségre nézve birt jelentőséggel. [4])

4). Minden országgyülési tárgyalás' kezdeményezése régi hazai szokás szerint a rendi táblán történt: ellenben a főrendeknek a kezdeményezésre csak annyiban volt befolyásuk, mennyiben némelly fontosabb tárgyak' előleges tárgyalására mindkét tábla' tagjaiból álló országos küldöttségek *(regnicolaris deputatio)* neveztettek. [5]) Különben a főrendek kezdeményezés' jo-

[4]) A rendi tábla' tanácskozási termének elrendezését illetőleg, lásd a részleteket Pauler' idézett értekezésében, Egyet. magy. encyclop. II, 1003 s köv. l.

[5]) Nevezetes e tekintetben az 1791 : 67, mely a közpolitikai s törvénykezési ügyek' rendszerének, s a köz jólét' és köz müvelődés' emelését s előmozdítását czélzó egyéb tárgyak' rendszeres szabályzatának kidolgozására, hogy az ország' összes politikai szerkezete s rendszere a kor' szükségeivel s a megváltozott viszonyok' igényletével összehangzásba hozassék, országos választmányokat nevezett ki. Az országos választmányok rendszeres munkálataikat kidolgozták, de országgyülési tárgyaltatásuk elhaladt; míg az 1827 : 8 által számos tagokból álló új országos választmány neveztetett ki, az 1791 : 67 következtében kidolgozott rendszeres munkálatok iránti véleményadás és okadatolt törvényjavaslatok' szerkesztése végett, egyszersmind az 1827 : 9 által a bányaügy' kimerítőbb kidolgozásával egy új országos választmány bizatott meg. A közzé tett véleményes munkálatok a következők:

Opinio exc. regnicolaris deputationis motivis suffulta, pro pertractandis in consequentiam art. 67 : $179^{0}/_{1}$ elaboratis systematicis operatis art. 8 : 1827 exmissae, circa objecta ad deputationem juridicam relata; benne: törvényjavaslat a törvényszékek' rendezéséről, perrendtartás javaslata, polgári törvények'

gát nem gyakorolták, és a rendi tábla által elkészített s átküldött tárgyhoz csupán hozzájárulásukat adhatták vagy azt megtagadhatták, de magok új tárgyat föl nem vehettek.

5). A rendi tábla a tárgyakat előleg, úgy nevezett kerületi üléseiben vitatta meg. Ezen kerületi üléseket régebben a megyék' követei értekezletűl, kerületenként külön tartották; majd a két dunai s a két tiszai kerület együtt tanácskozott (a tiszaiak már 1741-ben); sőt már akkor volt eset, hogy egyes tárgyakról mind a négy kerület' megyéi együtt értekeztek. 1790-ben a kerületi ülésekben a káptalanok' és városok' követei is részt kezdettek venni; 1802-ben pedig mind a négy kerület

---

javaslatai, büntető törvénykönyvi javaslat, váltó- s kereskedelmi törvénykönyv' és hozzá tartozó perrendtartás' javaslata.

Opinio ... circa objecta ad deputationem publico-politicam relata; hozzá az alválasztmány' jelentése a személyes nemesi fölkelés' rendezése' tárgyában.

Opinio ... super objectis ecclesiasticis et fundationalibus; másik: in re urbariali; másik: circa objecta rei literariae.

Opinio ... de objectis ad deputationem contributionalem-commissariaticam relatis; másik: circa objecta ad deputationem commercialem relata; végre: in re metallico-montanistica Regni Hungariae.

Az 1836: 37 azon czélra kinevezett választmányra bizta a m. nemzeti muzeum' gyüjteményeiről készitendő névjegyzékek' meghitelesítését. Az 1840: 3, az 1836: 11 folytán, a katonai élelmezés' és szállásolás' tárgyábani kimerítő munkálat' és terv' készítésére, az 1840: 4 a Duna' és egyéb folyók' szabályozása' tárgyában, valamint az 1840: 5 a büntető s javító rendszer' kidolgozására országos választmányt nevezett. Fájdalom, hogy jobbára mindezen munkálatok' eredményei az utóbb említett választmány' büntetőjogi jeles rendszeres munkálataival együtt, a maga idején czélszerű haladási s átalakító törvények' hozatalára és szentesítésére nem vezettek!

állandóan egybeolvadt, s a kerületi ülések 1832-ben az országházba tétettek át. A kerületi ülések ekkor a rendi táblának minden alkotó elemeit magokban foglalták, az egy királyi táblát kivéve, s az országos üléséktől ebben, és ebből folyólag az elnökségben és jegyzőségben különböztek. Hatáskörük mindinkább terjedett, ottan vétetett minden tárgy tanácskozás alá; a főrendi táblához intézendő izenetek és felirási javaslatok, a kerületi jegyzők által elkészíttetvén, miután elébb a *dictaturán* leirattak (1847-ben ennek helyébe az irományoknak röpívek' alakjábani kinyomatása lépett) a kerületi ülésekben tárgyaltattak s állapíttattak meg. Hol, ha a vélemények' nagyobb szétágazása nyilvánúlt, az $183^2/_6$-diki országgyülésen gyakorlattá vált a szavazatok' összeszámítása olly módon, hogy a megyék egyenként a kerületi jegyző által ülésök' rendje szerint felhivattak, és mindegyiknek szavazatja külön számíttatott, azontul a kapcsolt részeknek egy, az egyenként felszólított szabad kerületeknek összesen egy, az egyházi rendnek egy s a városoknak összesen egy szavazat tulajdoníttatott: mi ellen mind az egyházi rend', mind a városok' részéről gyakrabban, főleg az országgyülések' elején, felszólalások s ovások történtek. A kerületi határozatok azonban csak akkor tekintettek teljes erejűeknek, ha a tábla' országos ülésében jóvá hagyattak. A kerületi ülések' elnöksége hetenként a megyei követek között akként változott, hogy azt egy dunai s egy tiszai követ vitte együtt, és pedig a megyék' ülésrendje szerint. Kerületi jegyzők négyen a megyék', ketten a városok' részéről szavazat' utján választattak. Kerületi választmányok nagyobbszerű munkálatok' kidolgozására a megyei, szab. kerületi, városi és káptalani köve-

tekbői ollymódon alakíttattak, hogy a szavazatok' aránya miatti nehézségek eltávolítására, a tábla minden külön alkotó elemei, önkörükből titkos szavazat' utján választák azoknak tagjait: e választmányok aztán elnökeiket és jegyzőiket önmagok nevezték.

6). A kerületi ülésekben megállapított javaslatokat a kerületi elnökök az országos ülésben a személynöknek nyujtották át, ki ezen üléseket az országház' kapuira kiszegzett s a követeknek megküldött meghivók által hirdette ki. A javaslatok az országos ülésekben ujolag tanácskozás alá vétettek, és vagy a szokásos „maradjon" felkiáltással helybenhagyatva, vagy pedig megváltoztatva, táblai végzésekké emeltettek. A végzést az elnök a tagok' felkiáltásaiban vagy a szólók' nyilatkozataiból kiderűlő többség szerint mondotta ki. Egyhanguság nem kivántatott; s minthogy a fel nem szólalók a nyilatkozók' többségével egyetértőknek tekintettek, a szavazatok' egyenkénti számításának a rendi tábla' országos üléseiben nem volt már ujabb példája; sőt ezt már a mult században veszélyesnek tartván, az elnökök a régi szokást 1848-ig állandóan fenntartották.

Mivel azonban a nyilatkozatok' és szavazatok' értéke s aránya iránt határozott szabályok nem léteztek [6]): e tárgy körül nem hiányozhattak a nehézségek, s ezek főleg az ujabb országgyüléseken mindinkább fölmerűltek. [7]) Bár nem tagadható, hogy tekintettel az

---

[6]) Az 1647: 5 (linczi békekötés) 7. pontjában vala határozva, hogy az országgyülésre meghivandó személyek' szavazatai' számítására nézve a legközelebbi országgyülésen végzés hozassék: mi azonban 1848-ig nem történt.

[7]) Lásd a többi között e tárgyról:

országgyülések' ősjellegére és történelmi fejlődésére történt, miszerint, — megfelelőleg ama régibb szokásnak, hogy az ügyek tanácskozás,' nem pedig szavazás' utján döntessenek el, mi részben a józanabb s főbb rész' véleménye birt tulsúllyal, melly *potior et sanior pars*-nak az a rész volt tekintendő, hol a méltóság- és tudománnyal jelesebb és nevezetesebb férfiak vannak [8]); megfelelőleg az ország' honvédelmi rendszerének, s a megyék' területi kiterjedésének, s az egykor személyes országgyülési jogot élvezett nemességet magában foglaló népelemeinek — százados gyakorlatnál fogva a megyei követek' szavazatai olly nyomatékosaknak tekintettek, hogy a mire azoknak többsége hajlott, az a rendi tábla' határozatának vétetett, a nélkül hogy az egyházi rend' és városoknak hasonló érvényyű szavazatokat sürgető felszólalásai czélt értek volna; azok' folytán a szavazati arány' meghatározása iránt több rendű javaslatok készűltek vala ugyan, de sem országos határozattá, annál kevésbé törvénnyé nem emelkedtek. [9])

Indítványok néha az országos ülésben is történtek,

Jászay, a szab. kir. városok szavazatjoga országgyüléseken, Pest 1843.

Nézetek a káptalanok, apátok és prépostok országgyülési szavazatjogáról. Pest 1847.

[8]) Hk. III, 2, 8 §.

[9]) Pauler id. értekezése, Egyet. encyclop. II, 1005 s köv. l., kinek a rendi tábla 1848 előtti tanácskozási módjának összefoglaló előadása a fennebbi szövegben szorosan van követve. Megjegyzendő egyszersmind, hogy a kerületi ülések' eme jelentőségével függ egybe, miért hogy ennek kifejlődésétől fogva a rendi tábla országos tárgyalásainak jegyzőkönyve az országgyülési vitatkozások- s tanácskozásoknak nem nyujtják teljes képét.

s vagy mindjárt ott tárgyalás alá kerültek, vagy (ujabb időben rendszerint) előleges megvitatás végett a kerületi ülésekre utasíttattak, s ottan tárgyaltatván, kerültek vissza az országos ülésbe.

A jegyzői tisztet az országos ülésben az itélőmesterek vitték [10]); és a követek, úgy a kerületi, mint az országos ülésekben azon rendben szóltak, mellyben egymásután felállottak —, a megyéknek a városok fölött e tekintetbeni elsőbbsége 1832 óta meg volt szüntetve.

7). A végzés' elnöki kijelentése után a szavazatot visszavonni vagy megváltoztatni többé nem lehetett. A végzésre nézve óvást tenni szabad volt ugyan, de ellenmondani tilalmas volt [11]).

8). A rendi tábla' végzéseit, 1790-ig rendszerint

---

[10]) A horvátországi itélőmester a kapcsolt részek' rendei számára külön jegyzőkönyvet vezetett, — mellyekre nézve még megjegyzendő, hogy az országgyülés' folyama alatt azokban tartománygyülések nem tartattak, hanem a szükséghez képest az országgyülésen jelen volt kapcsoltrészbeli követek és főurak a bán' elnöklete alatt úgy nevezett báni tanácskozmányt tartottak, melly a kapcsolt részek' követei számára, ha kellett, a pótutasításokat készítette. Illy báni tanácskozmány' legrégibb nyomát ösmérjük fel Miklós bánnak Fejérnél, Cod. dipl. VII, 5, 593—595 l. találtató 1279-diki levelében, Bartal, comm. II, 191 l.

[11]) Vannak példái az egyházi rend' részéröli ellenmondásoknak a protestansok' részére alkotott törvényczikkelyek ellenében, de ezen ellenmondás mindannyiszor merőben semmis- és hatálytalannak nyilváníttatott, 1647 : 5; 1681 : 26; 1687 : 21; 1791 : 26. Ugyanaz történt szab. kir. városokkal, midőn a lefolyt országgyülés' törvényczikkelyeinek ellenmondtak volna, 1649 : 14, egybevetve ezen czikkelyre vonatkozólag az országgyülési irományokat, Cziráky, 405 §.

élő szóval, azóta irásban is, s csak kevésbé fontos szertartási ügyekben élő szóval, gyakran a törvényczikkely' javaslatával együtt, táblai küldöttség által, mellyet a táblának minden alkotó elemeiből az elnök nevezett, az egyházi rend' szónoklata mellett, némellykor pedig az itélőmester, izenet' *(nuncium)* alakjában, a főrendekhez átvitte s ott az elnöknek benyujtotta.

9). Miután az izenet a főrendi táblánál a dictaturából kikerűlt, tanácskozásba vétetett, és kellően megvittattatván, vagy egészen, vagy módosításokkal elfogadtatott, vagy merőben visszautasíttatott [12]: mi a rendi táblának válaszizenet *(renuncium)* által tudtúl adatott: melly utóbbi esetekben az e fölötti tanácskozás ujra a kerületi ülésekre utasíttatott. Izeneteket s válaszizeneteket illy módon a két tábla egymás között néha nagyobb számmal váltott.

10). Ha, néha hosszas alkudozások s át- és visszaküldözgetések után, valamiben mind a két tábla megegyezett, az mint országgyülési végzés, felirás' alakjában a királyi felséghez, az ügy' minemüsége úgy hozván magával, fölterjesztetett. — és pedig, miután az országgyülésileg egybegyült karok és rendek, két külön táblára oszolva, és két különházban tanácskozván s végezvén bár, nem két önálló külön osztályt, hanem törvényesen egy testet képeztek, a két táblának vegyes, tehát az országos karok- és rendeknek összes üléséből, a nádor. és primás' alá-

---

[12]) A határozat' hozatalának alakjára nézve a főrendek' tekintetében, azon esetre, ha a vélemények annyira szétágaznának, hogy egyeztetésök nem lenne lehetséges, már az 1495 : 25 rendelte, hogy a főajtónálló mindegyiknek szavazatát külön egyenként kérje ki, hogy legalább így a józanabb rész' véleménye által helyreállittassék az egyesség és egyetértés.

irásával, és az ország' pecsétje alatt; a fölterjesztés udvari futár által, vagy nagyobbszerű ügyeknél néha országgyülési küldöttség által eszközöltetett. A király a fölterjesztett felirásban foglaltató országgyülési végzést kegyelmes királyi válasza által vagy helybenhagyta s elfogadta, egészen vagy némelly módosításokat ajánlva, — vagy pedig visszautasította, ez alkalommal egyszersmind a fennforgó nehézségeket is kijelölve. [13]) Az utóbbi esetekben az ügy vagy ujra országgyülési tanácskozás alá vétetett, — mikor is az országgyülési tárgyalás' minden fokozatán ujra át kellett mennie; vagy, ha a király és a rendek sehogy sem birtak egyetértésre jutni, a tárgy elhalasztatott, néha hosszabb időre. A melly országgyülési végzések pedig a király által helybenhagyattak, a mi az országgyülés és király' közös megegyezésével végeztetett, képezte a szerkesztendő s szentesítendő törvényczikkelyek' anyagát s tartalmát: melly törvényczikkelyek' szerkesztésével, királyi szentesítésével s ünnepélyes törvénylevél', királyi végzemény' alakjábani ki- és átadásával egyszersmind azon országgyülés' müködésének vége vettetett, bekövetkezvén erre a király vagy biztosa általi ünnepélyes feloszlattatása. [14])

11). Megtörtént, hogy a két tábla, több rendű váltott izenetek és válasz-izenetek daczára sem birt va-

---

[13]) Ezen királyi válaszok vagy királyi levelek', királyi leiratok' alakjában adattak, Ő felsége', a m. kir. udv. kanczellár' s egyik udvari tanácsos' aláirásával; vagy pedig a királyi felség' nevében a m. kir. udv. kanczellariából egy udvari tanácsos' aláirása mellett.

[14]) Erről, mint a törvényhozó hatalom' gyakorlását tárgyazóról, részletesebben a IV. fejezetben lesz szó.

lamelly ügyben egyetértésre jutni: illy esetekben tanácskozás és eldöntés végett a nádor', mint az egész országgyülés' közös fő elnökének előlülése alatt, vegyes üléseket kellett volna tartani; de ezek ujabb időkben hasonló czélra egyátalában mellőztettek, nehogy a szavazatok iránt fölmerűlő nehézségek szőnyegre kerűljenek, s inkább a tárgy boldogabb időkre halasztatott. Egyébiránt vegyes ülések folyvást tartattak, de nem illy czélra, hanem, mint már említtetett, midőn a királyhoz felirat terjesztetett fel, vagy leérkezett kir. válasz volt felolvasandó, valaminthogy a nádor- és koronaőr-választások is vegyes ülésekben mentek véghez.

12). A rendi tábla' országos üléseinek jegyzőkönyvét vagy naplóját elnökileg kinevezett királyi táblai tagok vezették. E jegyzőkönyvek 179$^0/_1$ óta magyar nyelven és latín fordításban, 1832 óta csak magyar nyelven bocsáttattak nyomtatás alá. Az 184$^5/_4$-diki országgyüléstől kezdve ezen napló gyorsirói szerkesztés mellett jelent meg, miután azt a kir. személynök' elnöklete alatt a táblai választmány szoros vizsgálat alá vette. A főrendi tábla csak az 1840-diki országgyülésen kezdve vezettetett naplót, melly szinte nyomtatás alá bocsáttatott.

13). Az ülések mind a két táblán nyilvánosak voltak; s jelesen a mint a rendi tábla' tanácskozási tereme 1848-ig rendezve volt, az országgyülési ifjúság és a többi hallgatóság részint az asztalokat környezte a teremben, részint a karzaton, mellyre minden jegy nélkül lehetett menni, elhelyezkedett; s a tábla' ülései' nyilvánosságának megszoritására tett bármi kisérlet, (mint 1741-ben is) mindenkor visszautasíttatott. Egyébiránt országos ülésekre mind a tábla' tagjai, mind a te-

remben megjelent hallgatók ősi szokás szerint nemzeti öltönyben kardosan jelentek meg.

14). Az országgyülési tanácskozás és határozás alá tartozó tárgyak az országgyülés elébe részint királyi előadások által [15]), részint mint a Karok és Rendek' kivánalmai *(postulatum)* hozattak, melly utóbbiak különösen akkor, midőn törvényeken vagy csak' személyek' jogain ejtett sértésekből eredtek, sérelmeknek *(gravamen)* neveztettek.

A királyi előadásoknak minden egyéb tárgyak előtti tanácskozásba vétele több ízben hosszas és élénk vitatkozásokra szolgáltatott alkalmat; nem egyszer tapasztaltatván, hogy a királyi előadások' tárgyalása után az országgyülés csakhamar berekesztetett, miszerint a nemzet' sérelmei s kivánalmai' előterjesztésére idő sem maradt.

E részben az 1495: 25, 4. §. rendeli, hogy az országgyülés' tagjai, minden magán-dolgaikat s ügyeiket mellőzve, csupán azon ügyekről, mellyek eléjök terjesztetnek, mérséklettel s komolysággal, csendességben tárgyaljanak, tanácskozzanak s végezzenek; mit az 1723: 7, 5. §-a megerősítvén, így értelmez közelebbről, hogy: megkapván a m. kir. kanczellária' utján a kegyelmes királyi előadásokat, s az 1495: 25 szerint,

[15]) Ezen királyi előadások, a mint látszik, Zsigmond' korából veszik eredetöket, ki alatt általában az országgyüléseken irott előterjesztések s felirások jöttek gyakorlatba, és pedig azok, a mint kitetszik Kovachich, Suppl. ad vest comit. I, 374—376 l. közlöttekből, ez időben már a meghivó királyi levelek által a vármegyékkel közöltettek, minélfogva ezeknek közgyülései ez időtől fogva országgyülési tárgyak előleges meghányásával is kezdtek foglalkozni.

minden magánosok' ügyeit félretévén, a köz ügyeket vegyék tárgyalás alá. Az 1791: 13 pedig így szól: „Hogy pedig a királyi előadások kellően tárgyaltatván, az összes KK. és RR. minden jogos sérelmei mindenik országgyülésen valósággal és mulhatatlanúl orvosoltassanak, a törvények, mellyek minden országgyülésen hozatnak, pontosan foganatba vétessenek és foganatosításuk eszközöltessék: arról a királyi felség minden jövendő időkben is, királyi tisztjénél fogva gondoskodni fog." Azonban mindezeknek, tekintettel különösen az országgyülési gyakorlatra, nem tulajdonítható olly értelem, mintha törvény által előre s állandó, változhatatlan szabályúl ki volna tüzve azon sor, mellyel a köz tanácskozási tárgyak mindenkor fölveendők, miszerint a királyi előadások' tárgyalásának befejezése előtt más tárgyak, jelesen az ország' főbb sérelmei' orvoslására vonatkozók, vagy hőn érzett szükségből fakadó kivánalmakat érdeklők föl nem vétethetnének. [16])

15). Végre az 1791: 13 biztosítja az országgyülési tárgyalások' törvényes szabadságát: minek értelme legfőképen abban összpontosúl, miszerint véleményért s annak országgyülési tárgyalás- és tanácskozásban való kijelentéseért (ugyanez a törvényhatósági közgyülésekről is értendő), midőn azt vétkes cselekvés nem követi, midőn senki törvénytelenségre fel nem szóllíttatik: felelősségre senki nem vonathatik, s büntetés, fenyítés alá nem vonathatik, habár netalán illyen nyilatkozatok

[16]) Lásd e tárgyban a többi között a rendek' kifejtését, $18^{39}/_{40}$-diki országgyülési irományok 1, 13 l. Mikép alakúlt legyen az országgyülésen a sérelmi ügyek' tárgyalása, l. alább az V. fejezetben.

a kormány' tetteinek keményebb szavakkal szigorú megrovását foglalnák magokban. [17])

63. §.

Folytatás. II. Az országgyülési tárgyalások' módja az 1848-diki szabályok szerint.

Az 1848: 3. 4. 5. által a kormányszervezetben és az alsótábla' alkatában gyökeres átalakítás eszközöltetvén, egyszersmind az országgyülési tárgyalások' módjában lényeges változás lőn szükségessé: jelesen, miután a királyi tábla a képviselőház' alkotó eleme lenni megszünvén, a királyi kinevezéstől függő elnökség s jegyzőségek ottan megszüntek, s ez által a kerületi ülések' előbbi jelentősége elenyészett. E változások' tekintetéből részint az 1848: 3. és 4. törvényczikkely némelly világos szabályokat állapított, jelesen:

1848: 3, 28—31. §., hogy a miniszterek az országgyülés' mindkét táblájánál üléssel birnak, s nyilatkozni kivánván, meghallgatandók; hogy a miniszterek az országgyülés' mindegyik táblájánál annak kivánatára megjelenni, s a megkivántató felvilágosításokat megadni tartoznak; hogy a miniszterek hivatalos ira-

---

[17]) Lásd e tárgyra vonatkozólag az $18^{39}/_{40}$-diki országgyülésen gyakran keserűséggel folytatott tárgyalásokat, az alsótábla és a főrendi tábla között a szólás' törvényes szabadságán ejtett sérelmek' orvoslása' s az ezekkel kapcsolatban állott tárgyak' érdemében váltott izeneteket és válaszizeneteket, mindenekfölött pedig a KK. és RR. ez érdembeni II. izenetét, $18^{39}/_{40}$-diki országgyül. irom. II, 66 sz. 177—183 l, s az ügy összefoglaló elöadását: Deák Fer. és Hertelendy, követjelentés az $18^{39}/_{40}$. országgyül. 9— 19 l.

taikat az országgyülés' mindegyik táblájának kivánatára, magának a táblának, vagy a tábla által kinevezett küldöttségnek megvizsgálása alá bocsátni köteleztetnek; és hogy a miniszterek szavazattal az országgyülésen csak azon esetben birnak, ha a felső táblának törvény szerint tagjai, vagy követűl az alsó táblához megválasztatnak; — ide tartoznak egyszersmind az 1848: 4. törvényczikkelynek az országgyülési elnökségek iránti határozatai, mellyek már fennebb az 59. §-ban felsoroltattak;

részint további szabályok' alkotását magára az országgyülésre bizta, lévén az 1848: 4, 15. §-ában rendelve, hogy mindegyik tábla magának rendszabályokat készítsen, mellyekben a tanácskozás' és szavazás' módja és rendje, s átalában véve a tábla' belügye meghatároztassék, és mellyeknek a szorosabb értelemben vett tanácskozási rendet illető része, csak az évi ülések' végével, és csak a törvényjavaslatok' tárgyalásának befejezése után módosíttathassék.

Illy szabályokat mind a két tábla az 1848-diki nyári országgyülésen alkotott, mellyeknek tartalma a következő:

A képviselőház' rendszabályai.

A). A ház' ideiglenes alakúlásáról és az igazolásról.

1. Az országgyülés' megnyitása után a képviselőház' legkorosabb tagja az elnöki, s a legfiatalabb hat tag jegyzői helyöket foglalván el, a ház tagjai' igazolásához kezd.

2. A megbizó leveleiket átadott tagok, az elnök által eszközlendő sorshuzás' utján, kilencz egyenlő osztályra osztatnak.

3. Az első osztály megvizsgálja a második osztálybeliek tagságát, a második osztálybeliek a harmadik osztálybeliekét, a harmadik a negyediket, a negyedik az ötödiket, az ötödik a hatodikat, a hatodik a hetediket, a hetedik a nyolczadikat, a nyolczadik a kilenczediket, a kilenczedik osztály pedig az első osztálybelieket.

4. Ez okból a megbizó levél gyanánt szolgáló választási jegyzőkönyvek, úgy a választás' érvényessége ellen intézett ellenmondások s panaszok irásba foglalva, az elnöknek előzetesen átadandók.

5. Az elnök ezen iratokat a fennebbi 3-dik czikkely' értelméhez képest az osztályok között felosztja.

6. Mindenik osztály elnököt s előadót választ átalános szótöbbséggel.

7. Ha a vizsgáló osztálynak valamelly tagja, a vizsgálata alá tartozó valamellyik tagnak jelölt-társa volt, ezen tagnak vizsgálatánál nincs szavazata az osztályülésen.

8. Azon választások, mellyek iránt vitatkozás lehet, csak a ház' alakúlása után és átalános szótöbbségen alapúló véleménnyel terjesztetnek elő.

9. Kifogás nélküli választásnak tekintetik, mellynek választási jegyzőkönyve rendben van, s melly iránt panasz beadva nincs.

10. Panaszt csak az illető választókerületi követjelöltek, vagy választók, s egyedül irásban tehetnek, és az csak úgy vétetik figyelembe, ha okadatolva van.

11. Azon tagok' igazolására, kik az országgyülés' elejére meg nem jelentek, s ekkép a kilencz osztályba

fel nem osztattak, a ház saját kebeléből egy kilencztagú állandó bizottmányt választ.

12. Minden osztályban a vizsgálatnál a tagok' legalább fele részének jelen kell lenni.

13. Minden választás' érvénye fölött, ha az kétségbe vonatott, a ház határoz. Ha szükségét látja, a választás iránt vizsgálatot is rendelhet, mellynek költségeit a vesztő fél viseli, és mellyre saját kebeléből is küldhet ki vizsgáló tagokat; az érdeklett tagnak azonban a vizsgálat befejezéseig tagsági jogát fel nem függesztheti. A vizsgálatra megbizottaknak kiadatik a választás iránt a házhoz érkezett minden iromány. A választás' érvénye fölött szavazásra kerűlvén a sor, az elnök' felszólítására felállanak azok, kik az osztály' előadó jelentése mellett vannak, azután pedig azok, kik ellene vannak. Kétség' esetén a kísérlet ismételtetik. Ha a többség ekkor sem volna világos, a már igazolt tagok névsor szerint felszólíttatnak, s golyózás' utján történik a szavazás.

14. A ház' alakúlása kimondatván, az igazolt követek ellen többé panasz el nem fogadtatik. Az időközben történő választások ellen, a választás' napjától harmincz napig fogadtatik el panasz.

B) A ház' alakúlásáról és igazolásáról.

15. Midőn a ház általi érvényesítés' nyomán az elnök már 226 tagot nyilatkoztatott ki törvényesen választott képviselőnek, s kifogástalan választásuk iránt előadandó jelentés többé nincs, a ház' igazolt tagjai a hivatalnokok' választásához fognak.

16. Először az elnökre történik szavazás ekkép: A jegyzők' egyike betürend szerint felolvasván az iga-

zolt tagok' neveit, ezek egyenkint megjelennek, és a korelnök előtt kitett ládába teszik czéduláikat. Az első felolvasás' alkalmával jelen nem voltak nevei, szavazataik' beadhatása tekintetéből, végűl még egyszer felolvastatnak, s ekkor a korelnök' felügyelete alatt a jegyzők a gyülés' szine előtt összcszámítják a szavazatokat, s a korelnök kimondja az eredményt.

17. Ha általános többség nincsen, a szavazás azon két tag fölött ismételtetik, kik mellett aránylag legtöbb szavazat nyilatkozott.

18. Ezután az előbbi módon egymás után két alelnök, s egyszerre hat jegyző választatik.

19. Ekkor az elválasztott hivatalnokok helyeiket elfoglalván, az elnök kinyilatkoztatja, hogy a ház alakúlva van.

20. Az elnök', alelnökök' és jegyzők' nevei hivatalos tudomás végett a miniszterium által a királynak följelentetnek.

C) A tanácskozási rendről.

21. A tanácskozás előkészítése végett a ház, az elnök' és alelnökök' kivételével, sorshuzás' utján minden ülésfolyamra kilencz osztályra osztatik fel.

22. Mindenik osztály általános szótöbbséggel elnököt és jegyzőt választ magának.

23. A törvényjavaslatok kiadatván az osztályoknak, ezek tárgyalás alá veszik, s mihelyt a tárgyat elegendően kimerítettnek vélik, általános szótöbbséggel előadót választva, ezt a ház elnökének bejelentik.

24. Ha a bejelentés öt osztály' részéről már megtörtént, a ház' elnöke központi bizottmányba hivja össze

az előadókat, s erről a hátramaradt osztályok értesíttetnek.

25. A központi bizottmányban az elnökséget, döntő szavazat nélkül, vagy maga a ház' elnöke, vagy az általa e czélra megbizott alelnök vezeti.

26. A központi bizottmány a tárgynak megvitatása után, átalános szótöbbséggel előadót választ kebeléből, ki a központi bizottmány' véleményét okadatolva előterjeszti. Azon osztályok' előadói, kiknek véleménye a központi bizottmányban kevesebbségben maradott, nézeteiket ez alkalommal szintén előterjeszthetik.

27. Ha a háznak ugy tetszik, az osztályülési tárgyalás' elkerülésével egyenesen is bizhat meg külön bizottmányt valamelly tárgy' előkészítésére.

28. Ezen külön bizottmány önmaga választja elnökét és előadóját.

29. A ház a miniszterek', elnök', vagy tiz tag' kivánatára bizottmányi magán-üléssé változik át; ezen ülésben azonban legelőször is a felett határoz a ház: van-e elegendő ok bizottmányi magán-ülést tartani?

30. A miniszterek, vagy az általok e czélra kinevezett kormány-biztosok, felvilágosítások végett, részt vehetnek mind a központi, mind a külön bizottmányi ülésekben, s ennélfogva a bizottmányi ülések' idejéről, helyéről és tárgyáról a miniszteriumot értesíteni kell.

31. A bejelentett indítványok, javaslatok, kérvények és bizottmányi jelentések az elnök által felolvastatván, a napirend a ház' többségének határozata szerint elnökileg készíttetik el és függesztetik ki.

32. Ha az indítvány czélja: törvényt alkotni, azt

törvényjavaslatképen szerkesztve kell a bejelentéskor benyujtani, s a törvényjavaslatok, ha a ház tárgyalni kivánja, kinyomva szétosztatván a tagok között, minden esetben osztályülési és központi bizottmányi tárgyalásra utasítandók.

33. A miniszterium által előterjesztett törvényjavaslatoktól a bizottmányi tárgyalást megtagadni nem lehet.

34. Ha olly indítvány terjesztetik elő, melly nem törvény' alkotását czélozza, fölvételi ideje meghatároztatván, az alatt kinyomatik, s a tagok között szétosztatik.

35. Elérkezvén a felvételi idő, az indítványozó kifejti indítványát, s a ház szavazás utján elhatározza, ha valljon az indítvány tárgyalás alá vétessék e vagy nem?

36. Olly indítványokat, mellyek nem törvény' alkotását czélozzák, bizottmányi előleges tárgyalás nélkül is elfogadhatni; ha azonban egyszer a ház már félreveté, ugyanazon ülésfolyam alatt másodszor is felhozatván, ekkor, ha tárgyalása elhatároztatik, mulhatatlanúl rendes osztályülési és központi bizottmányi előleges tárgyalásra utasíttatnak.

37. A bizottmányok a tárgy iránt mindenkit előhivathatnak és meghallgathatnak, a meghivott felelni tartozván.

38. A bizottmányok a ház' napirendéhez tartják magokat működéseikben.

39. A bizottmányi jelentések, rendkivüli eseteket kivéve, felolvastatás előtt legalább három nappal előbb kinyomatva, szétosztatnak a ház' tagjai között.

40. A bizottmányi jelentés' felolvasása után a ház

vagy azonnal tanácskozás alá veszi azt, vagy pedig időt határoz e végre.

41. A bizottmányi előadó után először az indítványozót illeti a szó, kinek a tanácskozás' berekesztése előtt joga van még egyszer szót emelni.

42. A többi tagok a följegyeztetés során szólanak; de meddig egyenlő számban vannak, a bizottmányi jelentés mellett és ellen szólók felváltva juttatnak szóhoz.

43. A 41-ik és 45-ik czikkben említett esetek' kivételével a tárgy' alapelvéhez és lényegéhez egyszernél többször szólani nem lehet.

44. A följegyeztetés az elnök által e végre megbizott jegyzőnél történik, ki a szónokokat sor szerint felszólítja.

45. A miniszterek, vagy az illető tárgyra általok a háznak eleve bejelentett megbizottak, tárgyalás közben bármikor kérhetnek szót.

46. Szót kérhetnek bármikor azok is: 1-ör, kik napi rendet indítványozni, 2-szor netaláni személyes megtámadásra válaszolni, vagy 3-or a házi rendre hivatkozni akarnak.

47. Az indítványozónak mindig jogában áll indítványát visszavonni; ha azonban más valaki azt magáévá teszi, a tárgyalás tovább foly.

48. Beszédet irásból olvasni tilos.

49. Az indítványozón és bizottmányi előadón kivül a tagok saját helyeikről is szólhatnak.

50. Az ülés mindig az előbbi ülés jegyzőkönyvének felolvasásával veszi kezdetét.

51. A jegyzőkönyvben foglaltatni kell: 1-ör a szavazás alá került kérdéseknek szó szerinti szerkezet-

ben, 2-or a szavazás' eredményének, 3-or a szavazás nélkül hozott s az illető indítványt elfogadó határozatoknak.

52. Ha a jegyzőkönyv' szerkezete ellen olly kifogás tétetik, mellyet az illető jegyző el nem oszlathat, az elnök megkérdi a házat; és ha a többség a kifogást alaposnak találja, a jegyzőkönyv még azon ülés alatt ujra szerkesztetik.

53. A jegyzőkönyv az elnök' és a szerkesztő jegyző' aláirásával hitelesíttetik.

54. A jegyzőkönyv' hitelesítése után az elnök vagy a jegyzők egyike a közelebbi ülés óta benyujtott kérvényeket kivonatban előterjeszti. Ezután a beérkezett jelentésekről, s kivéve a névteleneket, minden más iratokról tétetik a háznak jelentés.

55. Napirenden kivüli tárgyról a ház' engedelme nélkül senki sem szólhat.

56. A módosítványokat az elnöknek irásban kell benyujtani. Ha uj indítvány adatik elő, az eredeti indítvány iránti tárgyalás és szavazás előre bocsáttatik; ezután az uj indítványnak elsősége van az elesett első indítvány módosítása felett.

57. A szólót beszédében megszakasztani nem szabad.

58. Egyedűl az elnöknek van joga a szólót, még pedig beszéde' megszakasztásával is, rendre utasítani, s ha a rendre utasítás azonegy előadásban már két izben megtörtént, a szónok előadván mentségét, a ház, az elnök' kérdésére, a fennforgó tárgyban elvonhatja tőle a szót, s a körülményekhez képest jegyzőkönyvi megrovást is határozhat.

59. A tanácskozás' bezárása után az elnök fölteszi

a kérdést szavazásra. A kérdés' föltevése iránt uj tanácskozást kezdketni, melly fölött a szavazás' megkezdése előtt a ház határozni fog.

60. Ha a szavazásra föltett kérdés, czikk avagy indítvány több részből áll, szétosztását lehet kivánni.

61. A szavazás' megkezdése előtt a kérdést, czikket vagy indítványt az elnök vagy egyik jegyző ujra felolvassa.

62. A szavazás felállás és ülvemaradás által történik. Általános többség határoz minden esetben. Ha az eredmény kétséges, uj kisérlet tétetik, s a többség személyesen összeszámíttatik.

63. Husz tagnak irásban beadott kivánságára, az elnöki kijelentés előtt is és után is névszerinti felhivás mellett történik nyilvánosan a szavazás.

64. A kérdést mindig ugy kell föltenni, hogy egyszerű igennel vagy nemmel felelhessenek a tagok.

65. Szavazás közben beszédet tartani, vagy a szavazatot indokolni nem szabad.

66. Tanácskozásra és határozásra az igazolt tagok' átalános többségének jelenléte szükséges.

67. Határozatai ellen a ház semmiféle ellenmondást nem fogad el.

68. Pénzajánlatnál mindig a legnagyobb összeg jő szavazás alá.

69. Ha a háznak valamelly tagja a rendet zavarja, az elnök névszerint rendre utasítja. Ha az illető tag a rendzavarást folytatja, a ház intézkedik.

70. Ha az ülésben folytonos rendzavaró lárma és nyugtalanság uralkodik, mellyet az elnök nem képes lecsillapítani, az elnök kinyilatkoztatja, hogy az ülést fel fogja függeszteni. Ha a csend ezután sem áll helyre,

az elnök az ülést bizonyos időre, melly egy óránál hosszabb nem lehet, felfüggeszti.

71. Miután a központi vagy külön bizottmány' előadója jelentését előterjesztette, a ház által meghatározott időben megnyilik az indítvány' alapelve iránt a tanácskozás. Ezen átalános tárgyalásnál minden tag csak egyszer szólhat.

72. Ezután tárgyaltatnak az egyes czikkek sorban egyenként és az ezekre vonatkozó módosítványok. Minden czikk' és erre vonatkozó módosítvány' tárgyalásánál minden tag csak egyszer szólhat.

73. Ha a ház valamelly módosítványt bizottmányhoz utasít, a többi czikk' tárgyalását tovább folytathatja.

74. A czikkenkénti tárgyalás' bevégeztével, törvényjavaslatoknál az egészre nézve egy nap közbejöttével történik szavazás.

75. Ha a ház bizottmányi magán üléssé alakúlt, elhatározhatja, hogy semmi jegyzőkönyv se vezettessék.

76. A ház minden tárgyalásaira vonatkozó okiratok' kinyomatását és tagjai közötti szétosztását elrendelheti.

D) A kérvényekről. *)

77. Minden kérvény irásban adatik be az elnöknek vagy valamelly tagnak, ki azt a ház elébe terjeszti.

78. Kérvényeket egyeseknek vagy küldöttségeknek a házba vinni nem szabad.

79. A kérvényeknek csak tárgyai jelentetvén be, az illető jegyző által felolvasatlanúl a kérvényi bizottmányhoz tétetnek át, hol minden tag megtekintheti.

---

*) V. ö. 52. §. 8) p.

80. A kérvények' vizsgálatára tizenöt tagú bizottmányt választ a ház, melly hetenként jelentést tesz előadója által. Ezen jelentés' előterjesztése előtt legalább három nappal kifüggesztetik a tanácskozási teremben a kérvény' tárgya, az aláirónak neve, lakhelye s a nap, midőn a jelentés elő fog terjesztetni, valamint a szám is, melly alatt a kérvény a bizottmányhoz soroztatott.

81. Ezen bizottmány havonként ujra választatik.

E) Az elnökről.

82. Az elnök a ház' akarata szerint megnyitja és eloszlatja az ülést. Őrködik a csend' és rendszabályok' megtartása felett.

83. Ha a ház' napirende szerint valamelly nap ülés nem tartatik, husz tagnak idő közben történő felszólítására ülést köteles hirdetni, a hirdetést a tanácskozási termet magában foglaló épület' kapuira kifüggesztetvén.

84. Az elnök a tanácskozási rend' fonalára nézve mindig szólhat, sőt köteles szólani; de ha a tárgy' érdeme mellett vagy ellen akar szólani, az elnöki széket egyik alelnöknek engedi át, s azon tárgy' bevégezteig nem foglalhatja azt el ismét.

85. Az elnök csak a szavazatok' egyenlősége esetében tartozik szavazni.

86. A tagoknak a ház' engedelme nélkül hosszabb időre elutazni nem szabad. A rövidebb időre távozók magokat e végett az elnöknél bejelenteni tartoznak.

F) A jegyzőkről.

87. A jegyzők vezetik a ház' jegyzőkönyvét, olvassák fel az iratokat, jegyzik fel a szólani akarókat, számítják össze a szavazatokat.

88. A jegyzőkönyvek időszakonként kinyomatnak, s úgy ezekből, mint a ház' minden nyomtatványából, a tagok példányt kapnak.

89. A ház' minden nyomtatványainak hibátlanságára a jegyzők ügyelnek fel, kiknek főigazgatása alatt áll az összes irattár és iroda is.

A felsőház' rendszabályai.

A) A ház' alakulásáról.

1. Az ünnepélyes megnyitás előtti napon a felsőház a legkorosabb tag' elnöksége, s a legfiatalabb négy tag' jegyzősége mellett összeülvén, előterjeszti az elnök a meghivottak neveit kimutató és a belügyminiszter által vele előlegesen közlött jegyzéket.

Melly jegyzék átalános szavazattöbbséggel választandó, s 7 tagból álló igazolási bizottmányhoz utasíttatik olly czélból, hogy az vizsgálja meg, valljon azoknak, kik meghiva vannak, törvényesen meg kellett-e hivattatniok; — s nem maradtak-e ki ollyanok, kiket meghivni kellett volna? s a kik meghivattak, megjelentek-e? és ha nem, mi elegendő okot hoznak föl elmaradásuk' mentségéül.

2. Ha valaki a megjelenésre jogosítva érzi magát és meg nem hivatott, kérelmét, s illetőleg panaszát az igazolási bizottmányhoz intézi, és ha kérelmére nincs észrevétel, meghivatása az illető miniszter' utján eszközöltetik.

3. Felolvastatik az elnök és másodelnöknek Ő felsége általi kineveztetését tudató királyi rendelet, s az elnökök helyöket elfoglalják.

4. Ezután a ház titkos szavazás utján 4 jegyzőt választ saját tagjai közül ekképen:

A jelenlévő és névszerint felszólított tagok' mindegyike felir egy czédulára négy nevet, és azon czédulát az elnök előtti ládába teszi. Midőn már mindnyájan szavaztak, összeszámítja a jegyzők' egyike az elnök' felügyelete alatt a szavazatra felszólított tagokat és a ládába tett czédulákat, s a találtakhoz képest az elnök kimondja az eredményt. Azon négy egyént, kikre a czédulákon följegyzett nevek közül legtöbb szavazat esett, az elnök mint elválasztott jegyzőket kijelenti; miáltal a felsőház alakúlva van.

Minden titkos szavazásnál a voksok' átalános többsége határoz.

5. A ház' kebeléből bizottmányokat is alakíthat titkos szavazás utján, olly számban, minőben a tárgyakhoz képest szükségesnek véli.

6. A bizottmány elnökét és előadóját maga választja; és a tárgy iránti meghallgatásra mindenkit előhivathat, a meghivott felelni tartozván.

7. A miniszterek vagy megbizottaik részt vehetnek minden bizottmányi ülésben, valamint arra meg is hivathatnak.

B) A tanácskozási rendről.

8. A tagok följegyeztetés szerint szólnak. A följegyeztetés az elnök által e végre megbizott jegyzőnél történik, ki a szónokokat sor szerint felszólítja.

9. A tanácskozásnak két része van. Először az lv és lényeg átalánosan tárgyaltatik, ezután a czikkenkénti tárgyalás következik. Az átalános tárgyalás bevégeztével, ha kivántatik, felállás és ülve-maradás által

nyilatkozik a ház, s kétség esetében névsor szerinti szavazás történik, ha valljon megtörténjék-e a czikkenkénti tárgyalás?

10. Minden czikkénél a tárgyalt javaslatnak, előbb a módosítványok, azután az almódosítványok iránt történik szavazás.

11. A módosítványokat, almódosítványokat vagy pótlékokat szerkesztve kell indítványozni, és hogy szavazás alá kerülhessenek, legalább egy tagnak kell pártolni.

12. A tárgy' alapelvéhez egyszernél többször szólani tilos.

13. A miniszterek azonban vagy az elnöknek bejelentett megbizottaik, úgy az elnök, tárgyalás közben szót bármikor kérhetnek.

14. Szót kérhetnek bármikor azok is, kik 1-ör napi rendet indítványozni; 2-or netaláni személyes megtámadásra válaszolni; 3-or a házi rendre hivatkozni akarnak.

15. Előadást irásból olvasni tilos; kivétetnek a bizottmányi előadók, és a miniszterek, midőn ezek felhivásra adnak felvilágosítást.

16. Az előterjesztett módosítványokat, almódosítványokat és pótlékokat a ház bizottmányhoz utasíthatja.

17. Ha az indítványtól eltérő olly módosítvány tétetik, melly külön indítványnak tekinthető, a ház külön tárgyalás alá utasítja, s a szőnyegen lévő tárgyat tovább folytatja.

18. Ha valamelly szónok' beszédében olly módositás feküdnék, mellyet a ház tanácskozás alá akar venni, beszéde' végeztével irásba fogja tenni.

19. A módosítványok az előterjesztés' sora szerint jőnek tárgyalás alá, s meddig valamennyi eldöntve nincs, csak almódosítványt lehet előadni.

20. Az olly módosítványok, mellyek több czikket összefoglalva érintenek, megelőzik az egyes czikkeket érintő módosítványt.

21. A czikkek rendesen sorban tárgyaltatnak, ha csak a ház valamelly folyó czikk' tárgyalását későbbre nem halasztja. A tárgyalt czikkekre többé visszatérni nem lehet.

22. Tárgyaltatván egyenként a czikkek, végűl az egész javaslat iránt történik szavazás.

23. Választásoknál és minden más lehető személyes ügyben a szavazás czédulával titkosan történik.

24. Egész törvényjavaslat' elfogadása iránt, névsor szerinti felszólitás mellett, fennszóval; más esetekben, felállás által nyilatkozik a ház; először a pártolók, azután az ellenzők állanak. Kétség esetén a kisérlet ismételtetik, s ha akkor sem világos a többség, úgy, mindannyiszor, midőn azt legalább tiz tag kivánja, névsor szerinti felszólítás mellett történik a szavazás.

25. Szavazás közben sem beszédet tartani, sem szavazatot indokolni nem szabad.

26. Midőn felállás által történik a szavazás, a többséget, a jegyzőkkel egyetértőleg, az elnök számítja öszsze, s az elnök mondja ki.

27. Bármelly tárgy' érvényes eldöntésére a tagok közül legalább 50-nek jelenléte szükséges.

28. Határozatai ellen a ház semmiféle ellenmondást nem fogad el.

29. Szavazásra, a többség beleegyezésével, az elnök teszi fel a kérdést.

30. A kérdésnek mindig úgy kell föltétetni, hogy igen, vagy nemmel történhessék a szavazás.

31. A kérdés szavazás előtt az illető jegyző által szerkesztve mindig szó szerint felolvastatik.

32. A kérdések' föltevésében a napi rendnek, elsősége van; mint elsősége van azon indítványnak is, hogy a tárgyalásnak nincs helye.

33. Továbbá elsősége van az elvetésnek a tárgyalás felett; azután a halasztásnak, melly kétféle lehet: t. i. határozatlan időre, és sorozatra halasztás. A tárgy' fölvétele után pedig elsősége van azon módosítványnak, melly az eredeti indítványtól legtávolabb áll, és a közeledési fokozat szerint történik a módosítványok, és végre az eredeti indítvány felett, a szavazás.

34. Ki a miniszterekhez felvilágosítás végett szót akar intézni, tartozik azt legalább 24 órával eleve bejelenteni.

C) Az elnökről.

35. Az elnök, a ház' véleménye szerint, megnyitja és eloszlatja az ülést; őrködik a csend és rendszabályok megtartása fölött; a kérdéstől eltérőket a kérdésre igazitja; a rendet sértő szónokot, beszéde félbeszakasztásával is, rendre utasítja.

36. Rendre utasíttatás után a szónokot illeti a szó, mentsége' előadására.

37. Másodszor is rendre utasíttatván valamelly szónok, s ez után mentsége is meghallgattatván, a fölött a ház határoz, és ha a rendreutasítást megerősíti, ez jegyzőkönyvbe vétetik; és a szónoknak azon tárgyban a szólás többé meg nem engedtetik.

38. Ha a csend a szólás' rendén nem lévők által zavartatik, az elnök csengetyűvel jelt ad; ha ezen jelre sem áll helyre a csend, név szerint felszólítja az illetőket; ha a csend még akkor sem áll be, fövegének föltételével az ülést bizonyos kijelentett időre felfüggeszti, melly egy óránál tovább nem terjedhet.

39. A hallgatóság által okozott rendzavarás vagy egyéb féktelenkedés esetén, a rendnek mind a terembeni mind a karzatokoni fentartására nézve, külön pontok határozzák meg az elnök' jogait s illetőleg kötelességeit.

40. Az elnök jelenti ki a többséget s mondja ki a ház' határozatait.

41. Ha valaki a felsőház' tagjai közől szükségképen az országgyülés' helyéről eltávozni kényteleníttetnék, eltávozását az elnöknél bejelenteni tartozik, ki azt a legközelebbi ülésnek tudomására juttatja.

D) A jegyzőkről.

42. A jegyzők sor szerint bejegyzik az indítványokat; följegyzik a szólani kivánók' neveit; az elnök fölszólítására összeszámítják a szavazatokat s följegyzik; és jegyzőkönyvbe iktatják a ház' határozatait is, mellyek mindig a következő ülés' kezdetével hitelesíttetnek meg.

43. A jegyzőkönyvek időszakonként kinyomatnak, s úgy ebből, mint a ház minden nyomtatványából a tagok egy példányt kapnak.

44. A ház' minden nyomtatványaira a jegyzők ügyelnek fel, kiknek főigazgatása alatt áll az összes irattár és iroda.

Az ülésekben fenntartandó külső rendre, különösen pedig az ülések' nyilvánosságára nézve az 1848: 10—14. §-ban a következő szabályokat találjuk:

Ülései mind a két táblának ezután is nyilvánosak. A tanácskozásaiban szükséges csend és rend, s a hallgatók' teljes hallgatagságban tartása iránt mindenik tábla szabályokat alkot, s azoknak végrehajtását elnöke által szigorúan eszközölteti.

S e részben már ekkor előlegesen rendeltetett: hogy a hallgatóságnak a tanácskozást háborgatni semmiképen sem szabad. Ha egyes hallgató, vagy a hallgatóság a tanácskozást háborgatja, és az elnöki egyszeri intésnek sikere nincs: másod izben a törvényre hivatkozva az egyes hallgatót vagy illetőleg a hallgatóságot kiparancsolhatja, és annak helyét bezárathatja. Ez megtörténvén, a tanácskozás vagy azon nap, vagy később, a többség' határozata szerint, de mindig nyilvánosan folytattatik.

A rend' és csend' fentartása terembiztosok által, szükség esetén a nemzetőrség' alkalmazásával eszközöltetik.

Ezen átalános szabályoknak megfelelőleg, ugyane tárgyra tartozólag a ház-szabályokban következő részletesebb szabálypontok vétettek fel:

A ház' ülései nyilvánosak.

A hirlapok tudósítóinak számára czélszerű és elegendő hely lesz.

Hallgatóságnak hely egyedűl a karzatokon van.

A karzatok egy része mindenkinek nyitva áll; más része a jegygyel birók számára van fentartva, mellynek egy külön osztálya a hölgyek részére van rendelve.

Minden tag egy, az elnök huszonöt jegyet adhat ki.

Tetszést vagy nem tetszést nyilvánítani a hallgatóságnak tilos.

A karzatokon rendreügyelők lesznek felállítva.

Ha valaki a rendet zavarja, s az elnök egyszeri intésének sikere nincs, másod ízben az 1848-iki 4-dik t. cz. értelmében az egyes hallgató, vagy illetőleg karzatosztályi hallgatóság kiparancsoltatik a karzatról.

Ha a hallgatóság minden karzatosztályról kiparancsoltatott, a tanácskozás, a többség határozata szerint vagy még azon nap, vagy máskor, de ismét hallgatóság bebocsátásával nyilvánosan folytattatik.

A csendzavarók, a kitiltáson kivül, az elnök felhivására a ház által meg is fenyíttethetnek.

A ház' tisztеinek és az alárendelt személyzetnek megválasztása és alkalmazása az elnökséget illeti.

A házhoz a budapesti nemzetőrségből minden ülésre kellő számmal rendeltethetnek nemzetőrök, kik az elnök' intézkedése szerint a rendre felügyelnek.

Szükség esetén a parancsnokokhoz intézendő irott rendelet által a törvényhozás' biztosítására az egész helybeli, mind nemzetőrségi, mind katonai fegyveres erővel rendelkezik az elnök saját felelőssége mellett, mellyel a háznak tartozik.

A rendszabályok' ezen pontjai, külön kinyomva, minden bejárásnál és minden karzatosztályban kifüggesztetnek.

A ház ezen szabályokat 30 tag' indítványára: tárgyalás alá tartozván venni, módosíthatja. [1])

---

[1]) A ház-szabályokban a tanácskozási rend iránt foglalt pontok által, s különben is az alsótábla' megváltozott alkata folytán, a fennebb 62 §-ban 3—6. 8. 12. p. előadottak változást szenvedtek.

64. §.

A nemzetiség.

A hon' közéletére nehézkedett latín nyelv' nyüge alóli kibontakozás' czéljából és a nemzeti müvelődés' előmozdítására, ujabb törvényeink tettek intézkedéseket.

Az 1791: 16 által Ő felsége biztosította az ország' Karait és Rendeit, hogy bárminemű ügyekre nézve idegen nyelv behozatni nem fog; hogy pedig a magyar nyelv jobban terjesztessék és kimüveltessék, rendeltetett, míszerint gymnasiumokon, akadémiákon és a magyar tudomány-egyetemnél a magyar nyelv- és irálynak különös tanára alkalmaztassék, — ez uttal még a a hivatali ügyeknek latín nyelven való tárgyalása fennhagyatván.

Az 1792: 7 által az 1791: 16. törvényczikkben kitüzött czél' teljesebb elérése végett rendeltetett, hogy a magyar nyelv az ország' határain belől a rendes tanulmányok' sorába tartozzék, miszerint illymódon bizonyos idő leforgása alatt az ország' határain belől köz hivatalokat csak ollyanok nyerhessenek, kik egyéb kellően végzett tanulmányok mellett a hazai nyelv' ösméretét is tanári bizonyítványokkal képesek tanusítni, — a kapcsolt részekben pedig az rendkivüli tanulmány maradjon, — ellenben külföldiek, kik a magyar egyetemre vagy akadémiákra tanulás végett jőnek, és az országban alkalmaztatást keresni nem kivánnak, a magyar nyelv' tanulásának szüksége alól fölmentessenek. Arra nézve pedig, hogy a m. kir. helytartótanács azon vár-

megyéknek, mellyek fölterjesztéseiket magyar nyelven tették, ugyanazon nyelven válaszolhasson, a helytartótanács' rendezése körül munkálkodott küldöttség véleményadással bizatott vala meg.

Az 1805: 4 által ugyanezen ügy' további előmozdítására rendeltetett volt: hogy az Ő felségéhez felküldendő felirások magyar és latín nyelven szerkesztessenek; hogy az ország' törvényhatóságai fölterjesztéseiket a m. kir. udv. kanczelláriához szinte magyar és latín nyelven tehessék; továbbá hogy az ország' törvényhatóságai a m. kir. helytartótanáccsal magyar nyelven levelezhessenek, és a biroságok előtt is s a perekben a magyar nyelvvel élhessenek; melly törvényhatóságoknak a m. kir. helytartótanács is ugyanazon nyelven válaszoljon, — ez uttal azonban a kir. kuriának megengedtetett, hogy a magyar nyelven folytatott s oda fölebbezés' utján vitt perekben magyar nyelven tárgyalni ne köteleztessék.

Az 1808: 8 nemzeti muzeum' felállításáról, s a magyar nyelv' müvelése' előmozdításának egyéb segédeszközeiről gondoskodott. Nemkülönben az 1827: 11 a magyar nyelv' müvelését magyar tudós társaság' felállítása iránti intézkedése által hathatósan ügyekezett emelni.

Az 1830: 8 a nemzeti nyelv' használata iránt következőleg intézkedett: hogy a kir. helytartótanács azon törvényhatóságoknak, mellyek magyar fölterjesztéseket küldenek, nemcsak ugyanazon nyelven feleljen, hanem egyéb intézvényeit is, a körlevelek' kivételével, magyar nyelven adja ki s bocsássa szerte; hogy a királyi curia a magyar nyelven folytatott s fölebbezett pereket ugyanazon nyelven tárgyalja; hogy a kerületi táblák, vala-

mint az ország' határain belől létező minden, úgy vármegyei mint (városi) polgári bíróságok előtt átalában, a szentszékek előtt pedig a polgári ügyek' tekintetében, a mellyek előtt addiglan a magyar nyelv használatban nem volt, a perek magyar nyelven folytathassanak: a mellyekben azonban azon biróságok, hol addigelő a magyar nyelv használatban nem volt, akár ezen, akár latín nyelven tanácskozhassanak; hogy azontúl az ország' határain belől köz hivatalokra senki ne alkalmaztassék, ki a magyar nyelvnek is nem bir ösméretével; hogy senki ügyvédi vizsgálatra ne bocsáttassék, kiben a magyar nyelv' kellő ösmérete hiányzik; rendeltetett egyszersmind, hogy a magyar ezredek, odaértve a végvidékieket is, valamint az országban létező mindennemű katonai parancsnokságok magyar okiratokat elfogadni tartozzanak.

Az 1836: 3 a törvények' magyar szerkezetét eredetinek, s a két (magyar és latín) szerkezet között támadható kétséges értelem' eseteiben elhatározónak nyilvánítja. Azonkivül a nemzeti nyelv' előhaladási gyarapodásának eszközlésére átalánosan határozta: hogy a perlekedők a kir. itélő tábla előtt pereiket magyar nyelven kezdhetik, folytathatják, — a kir. udvari fő törvényszék pedig azokban itéletet ugyan magyar nyelven hozzon; hogy minden hiteles kiadásoknak szokott bevezetése és befejezése hazai nyelven készíttethetik; azon helyeken, hol a gyülekezethez magyar nyelven mondatnak szent beszédek, az anyakönyvek magyarúl is irassanak.

Az 1840: 6. t. cz. a magyar nyelv iránt a következőket határozta: hogy az országos felirások Ő felsége elébe egyedűl magyar nyelven terjesztessenek fel; az

ország' határain belől létező köz törvényhatóságok is legfelsőbb helyre teendő felirásaikat szinte egyedűl magyar nyelven szerkesztessék; a kir. helytartótanács nemcsak intéző, hanem körleveleit is az országbeli minden törvényhatóságokhoz magyar nyelven bocsássa; az egyházi törvényhatóságok a világi törvényhatóságokkal, s ezek egymással, az ország' határain belől levelezést egyedűl magyar nyelven folytassanak; a magyar kir. udv. kamara a hozzá magyar nyelven iró törvényhatóságokkal ugyanazon nyelven levelezzen; a káptalani kiadványok' kezdő és befejező szakaszai, valamint a tárnokszék' itélet-levelei is magyar nyelven szerkesztessenek; hogy olly helyeken is, hol a gyülekezethez magyar nyelven szent beszédek nem tartatnak, az anyakönyvek magyar nyelven irassanak [1]), és minden vallásbeli különbség nélkül plébánosokúl, egyházi szónokokúl, káplánokúl és segédekűl ollyanok alkalmaztassanak, kik a magyar nyelvet tudják; az országos pénztárak' kezeléséről számadások magyar nyelven folytattassanak. Egyszersmind kimondatott, hogy Ő felsége rendelkezni fog, miszerint a magyar nyelv' tudása a katonai véghelyeken is gyarapíttassék, s a magyar ezredek' kormányai a magyarországi törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek.

A magyar nyelv' és nemzetiség' ügyében alkotott 1844: 2 végre a következőket határozta: hogy az országgyüléshez bocsátandó minden kegyelmes királyi leiratok, előadások, válaszok és intézvények egyedűl magyar nyelven adassanak ki; a törvényczikkelyek egyedűl

[1]) Erre nézve ekkor ezen országgyülés' berekesztésétől számitandó 3 év tüzetett vala ki határidőűl.

magyar nyelven alkottassanak, és kegyelmes királyi jóváhagyással egyedűl magyar nyelven erősíttessenek meg; országgyülési nyelv kizárólag a magyar legyen; [2]) hogy a magyar udv. kanczellária' utján az ország' határain belől bocsátandó minden iratokban, akár legyenek Ő felsége által aláirva, akár nevében adassanak ki, — és így a magán folyamodásokra kelendő rendeletekben és határozatokban is — szinte a magyar nyelv használtassék; a kir. helytartótanács mindennemű tárgyalásaiban, hivatalos foglalkozásairól viendő jegyzőkönyveiben, valamint Ő felsége elébe terjesztendő felirásaiban, és az ország' határain belőli minden törvényhatóságokhoz bocsátandó minden intézvényeiben a magyar nyelvet használja, — azon levelezések, mellyeket a kir. helytartótanács a hadi fő- és az Ő felsége örökös tartományaibeli polgári törvényszékekkel s külországi törvényhatóságokkal folytatand, ide nem értetvén; a királyi udv. fő törvényszék' nyelve az ország' határain belől indítandó minden perekre nézve, valamint az ország' határain belől létező minden itélőszékek-, következéskép a szentszékeknek is nyelvök magyar legyen; s azon itélőszékeknek hivatalos minden egyéb dolgaik is magyar nyelven folytattassanak, a kapcsolt részekbeli törvényhatóságok a magyarországi törvényhatóságoknak magyar —, ezek pedig a kapcsolt részekbeli törvényhatóságoknak latín nyelven irt leveleiket is fogadják el, tárgyalják, és azokat illő válasszal lássák el.

---

[2]) Melly alkalommal egyedül a kapcsolt részek' követeinek engedtetett volt meg, hogy azon esetben, ha a magyar nyelvben jártasok nem lennének, a közelebbi 6 év alatt tartandott országgyüléseken szavazataikat latín nyelven is kijelenthessék.

Egyszersmind kimondatott, hogy Ő felsége elrendelte, miszerint a magyar nyelv a kapcsolt részekbeli fő- és középtanodákban (akadémia- és gymnasiumokban) mint rendszerinti tudomány taníttassék; nemkülönben hogy az ország' határain belőli iskolákban a közoktatási nyelv magyar legyen.

NEGYEDIK FEJEZET.

A törvényhozó és végrehajtó hatalom' gyakorlásáról.

65. §.

A törvényhozó hatalom' gyakorlása.*)

A király' felségjogai-, s a nemzet' politikai jogainak hatályából, s ezeknek alkotmány jelölte határok közötti müködéséből merűl fel az állam' köz életét szabályzó nagy politikai hatalmak', ugymint a törvényhozó és végrehajtó hatalom' gyakorlásának alakja s egész rendszere: mellyre nézve az itten következő fejtegetésekben a vezérlő s irányadó alkotmányos fő elvek egybeállítva előadatnak, — megjegyezvén, hogy a végrehajtó hatalom alatt az átalános kormány- és közigazgatási hatalom úgy, mint a polgári és büntető bírói hatalom egy közös felsőbbrendű fogalom alá egybefoglaltatik azonképen, mint azt alkotmányunk' egyik legfőbb alaptörvénye, az 1791: 12 illymódon egybefoglalja.

*) Dissertatio de limitibus regiae potestatis in Hungaria. 1791.

1). A törvényhozó hatalom a magyar alkotmány' értelmében a törvényesen koronázott király és az országgyülés, mint nemzeti képviseleti testület által közösen gyakoroltatik: mint azt az 1791: 12. t. cz. világos szavakkal szabatosan alkotmányos fő elvűl kifejezi. [1])

Milly fontosságú ezen alkotmányos elv a nemzeti államéletre nézve, kitetszik a törvényhozás' átalános eszméje s a törvényhozó hatalom' emez alkotmányos szervezete közötti viszony' és kölcsönhatás' szemléletéből. A törvényszerzés' eszméje az, hogy az állam' alapszerkezeténél fogva illy hatalommal felruházott törvényhozónak vagy törvényhozásnak akaratja nemzeti (állami) jogi köz akarat gyanánt törvény' alakjában kihirdettetik. Minélfogva az összes államéletre nézve döntő fontosságú, hogy a nemzeti akaratot képviselő és kifejező törvényhozás a nemzeti akaratnak valóságos kifejezése legyen. Mit a magyar alkotmány az által létesít, hogy az államfennség' személyesítője, a fő hatalom' tulajdonosa és birtokosa, a törvényesen koronázott király mellett, a törvényhozó hatalom' gyakorlásában a nemzet, közvetlen képviseleti műszerve, a kebeléből alakúló képviseleti testület által lényeges részt vesz: ollymódon, miszerint azt a törvényesen koronázott király és az országgyülés közösen gyakorolja, — úgy hogy valamint az országgyülés a király nélkül, azonképen a király az országgyülés nélkül törvényt nem alkothat, törvényhozó hatalmat nem gyakorolhat. Minélfogva Magyarországon a törvény kétoldalú, a törvényesen koronázott királyi, és az országgyülésileg kifejezett nemzeti akarat' egybehang-

---

[1]) Lásd fennebb 33. §. 216 l.

zása, s ezen kétoldalú egybehangzó akaratnak alkotmányszerű módoni kinyilvánítása által jő létre; és a törvényhozó hatalom' ezen alkotmányszerű gyakorlásának alakja s módja egyaránt értendő a törvényhozó hatalom' minden nyilvánulására, törvények' tulajdonképeni alkotásában úgy, mint törvények' eltörlésében vagy módosításában, és törvények' magyarázásában.

2). Az előadottak' értelmében, törvény' alkotása a magyar alkotmány szerint kettős tény által megy véghez, első: a törvény-akarat' létrehozása; másik: a törvény akarat' kinyilatkoztatása törvény' alakjában.

a). A törvény-akarat létre jő az által, hogy bizonyos, törvényűl czélzott, törvényűl kötelezendő s nyilvánítandó szabályok' s szabálypontok' tekintetében, a törvényhozás' mindkét tényezője, mind a nemzetet képviselő testület, az országgyülés, mind a törvényesen koronázott király, egybehangzólag ugyanazon akaratra jut, miszerint a javaslatba hozott szabályokat törvényűl, a törvényhozás' mindkét tényezője egyaránt akarja, — a törvény' megalkotására lényeges és döntő a javaslatba hozott szabályoknak törvénnyé tételére, törvényerőrei emelésére irányzott s azt tartalomként magában foglaló eme kétoldalú közös egybehangzó akarat' létesűlése. Mi következőleg megy véghez:

Törvény-kezdeményezés' jogával egyaránt bir a király és az országgyülés. A királyi felség 1848-ig törvénykezdeményezési jogát az országgyülésnek már megnyitásakor átnyujtott királyi előadásai által gyakorolta, hanem az 1848-diki átalakítások' szellemében, ezen királyi előadások által az országgyülés elébe vitt törvény-alkotási felhivások vagy törvényjavaslatok mellett, mindenesetre az országgyülési ülésszakok' folya-

matja alatt is a miniszterek által törvényjavaslatok tárgyalás végett az országgyülés elébe terjeszthetők. De törvénykezdeményezési jogát az országgyülés is gyakorolja, és törvény' alkotását czélzó indítványok a képviselőház elébe ennek tagjai által terjeszthetők (az országgyülési tanácskozásoknak az alsótáblánáli kezdeményezése iránt fennálló régi szokás és gyakorlat [2]) az 1848-diki törvények által változtatva nem lévén). A ház szabályai szerint, [3]) a törvény' alkotását czélzó indítvány törvényjavaslatképen szerkesztve benyujtandó akkor, midőn bejelentetik.

Az országgyülés elébe került törvényalkotási indítvány s illetőleg törvényjavaslat, azon szabálypontok' figyelemben tartásával, mellyeket a tanácskozási rend iránt a képviselőház' szabályai kitűznek, a képviselőház által tárgyaltatik. Mire nézve a ház' szabályai közől egyenesen a törvényjavaslatokat tárgyazó következő pontok kiemelendők: hogy a törvényjavaslatok, ha a ház tárgyalni kivánja, kinyomva szétosztatván a tagok között, minden esetben osztályülési és központi bizottmányi tárgyalásra utasítandók; hogy a miniszterium által előterjesztett törvényjavaslatoktól a bizottmányi tárgyalást megtagadni nem lehet; hogy törvényjavaslatoknál a czikkelyenkénti tárgyalás' befejezésével, az egészre nézve a szavazásnak egy nap' közbejöttével kell történni. [4])

Ha a törvényjavaslatot a képviselőház határozat által elfogadta, azt hozzájárulás végett a főrendi táblához átküldi, melly azt, szinte a tanácskozás' rendje iránt

---

[2]) Lásd fennebb 62. §.

[3]) L. Képviselőház' szabályai 32. p.

[4]) Ugyanott, 32. 33. 74. p.

állapított házszabályok' figyelemben tartásával, tanácskozás alá veszi, s iránta határozatot hoz.

Ha a két ház' határozata a fennforgó törvényjavaslat iránt egybehangzó, tehát a felsőház hozzájárúlt az alsóháznak ez iránti határozatához: akkor létezik a törvényhozási akaratnak egyik alkotó eleme, az országgyülési határozat, [5]) — mellynek folytán a mindkét ház által elfogadott törvényjavaslat, az illető elnökök és jegyzők által aláiratva, királyi szentesítés végett a királyi felséghez fölterjesztetik, melly fölterjesztésről gondoskodni a miniszteriumnak feladata.

Ha a király az országgyülés által fölterjesztett törvényjavaslatot elfogadja, ahhoz királyi megegyezését s helybenhagyását adja, [6]) s azt királyi fő hatalmánál fogva megszentesíti: akkor létezik a törvényhozás' alkotmányszerű két tényezőjének azon egybehangzó közös akaratja, mellynek alapján a törvény az ország' alaptörvényei értelmében létrejő.

b) Létrejő pedig az által, hogy ezen törvény-aka-

---

[5]) A főrendi tábla megtagadhatja hozzájárulását az alsóház határozatához, vagy a maga részéről módosításokat ajánlhat. Illy esetben, ha törvény' alkotása czéloztatik, a két ház között a tárgyalások addig folyhatnak, míg végűl talán sikerül a törvényjavaslat iránt egybehangzó határozatra jutni. E tárgyalások' folyama alatt s különben is határozatait a két ház egymással jegyzői által közli. Vesd ö. még a két ház közötti viszonyra nézve fennebb 62 §. 406 s köv. l.

[6]) A király a fölterjesztett törvényjavaslatot visszautasíthatja, vagy módosításokat ajánlhat; ez esetekben törvényalkotás' czéljából a korona és országgyülés közötti tárgyalások addig folytathatók, míg talán a kétoldalú egybehangzó törvény-akarat' létrehozása sikerül. Vesd össze a korona és országgyülés közötti viszonyra nézve fennebb 62 §. 408 l.

rat királyilag szentesített törvény' ünnepélyes alakjában kinyilváníttatik és kihirdettetik.

1848-ig e részben következő volt az eljárás.

Régibb időkben az országgyülés által, két táblájának egybehangzó határozata folytán, az alkotandó törvény iránt vegyes ülésből a királyi felséghez intézett s felküldött felirások mellé ritkábban voltak kidolgozott és szerkezetökben megállapított törvényjavaslatok kapcsolva: hanem a törvények a felirásoknak és az azokban foglaltatott törvényhozási javaslatokat [7]) helybenhagyó, elfogadó s megerősítő királyi válaszok' vagy leiratok' szavaiból késziíltek; és az országgyülés' végén a m. kir. udv. kanczellária' némelly kiküldött tagjai, és a főrendi s alsó táblától nevezett vegyes küldöttség által *concertatio*' utján szerkesztettek. Az 183 $^2/_6$-diki országgyülésen minden felirás mellé törvényjavaslat is csatoltatott, s megkéretett Ő felsége, hogy a szerkezetre nézve is mondja ki véleményét, miszerint illymódon a concertatiokat el lehessen kerülni. [8]) Ő felsége az elsőt megigérte, egyébaránt a concertatiót továbbra is szükségesnek és fenntartandónak találta. A rendi tábla az e végre kiküldött tagokat (azelőtt minden kerületből egy, utóbbb kettő) ujabb időkben titkos szavazat által

[7]) Gyakran kellett ezen törvényjavaslatokat sérelmek' orvoslására irányzani.

[8]) Lásd: Felirás, mellyel az urbéri törvényczikkelyek Ő felsége elébe terjesztetnek. 183$^2/_6$. országgyül. irom. I, 479 l. . . „hogy a felirások és kegyelmes királyi válaszok által eszközlendő egyesség az országgyülés' végével további vitatás alá ne jöjön;“ ugyanis megtörtént, hogy a concertatiok' alkalmával meghiusúlt, vagy lényeges s bajosan legyőzhető nehézségek' által gátoltatott olly tárgy, mellyre nézve az egyesség már a felirások és kir. válaszok által el vala érve.

választotta (előbb azokat az elnök nevezte). A vegyes választmány vegyes ülésre tevé azelőtt jelentését, s a tárgy is mindjárt ott vétetett tanácskozás alá; $183^{2}/_{6}$ óta vegyes ülésre történt ugyan a jelentés, de tárgyalás és határozat végett kerületi és országos ülésekre utasíttatott, nehogy a mágnások' és a rendi tábla' tagjai' szavazatjai iránt kérdés támadjon.

Meg lévén végleg állapítva azon törvényczikkelyeknek, mellyek iránt a királyi felség és az országgyülés között az egyesség létre jött, szerkezete: mindezek egyetemben az országgyülés' berekesztésekor együttvéve emeltettek törvény-erőre, az által, hogy királyi szentesítéssel ellátva, királyi végzemény' (*decretum regis*) alakját feltüntető törvénylevélbe igtatva, királyi aláirás- és pecséttel megerősítve, s oda csatolva a főpapok' és ország' zászlósai' neveit, majdnem hasonló szertartások között, mellyek az országgyülés' megnyitásakor divatoztak, az összes országgyülési testületnek átadattak, s így törvény-erővel felruházva, aztán az ország' összes törvényhatóságainak további kihirdetés és alhoztartás végett a királyi felség által megküldettek. [9])

A törvények' szentesítésére nézve az 1848: 4, 2.

---

[9]) Az 1471: 31 rendeli, hogy minden kir. végzemény minden törvényhatóságnak megküldessék. Ujabb időkig szokás volt a megerősített törvényczikkelyeket megküldeni mindazoknak, kik az országgyülésre személyesen meghivattak. Hajdan a kihirdetés a vármegyékben élő szóval történt (l. a *Comes praeconum regiorum*, és a megyei *archi-praeco*-król Bartal Comm. I, 269 l.). De már I. Lajos' törvénytárunkba igtatott egyetlen végzeményének hiteles másait több vármegye' s Horvátország' levéltára örzi; Cziráky, 407. §.

§-a azon új határozatot foglalja magában, hogy a hozandó törvények jövendőre Ő felsége által az évi ülés' folyama alatt is szentesíttethetnek.

A törvényhozó hatalom' gyakorlására nézve, mint az 1848-ig törvények' alkotásában nyilvánúlt, még megjegyzendő, hogy ámbár a törvényszentesítési jog királyi felségjogúl, mellyet egyedűl a törvényesen koronázott király gyakorol, elösmértetett, — minélfogva alakilag a törvényczikkelyek királyi végzeményekbe (*decretum regis*) igtatva tünnek előnkbe: mindazonáltal a magyarországi közjog szerint törvények' alkotásánál mindig a sajátképeni fő súly az alkotandó törvény' tekintetében a törvényhozás' két tényezője, a törvényesen koronázott király és az országgyülés között létesűlt akaretegységre, egybehangzó akaratra, egyezményre, egyességre fektettetett, ebben ösmertetvén fel azon törvényakarat' létrejövetele, mellynek eltökélésében gyökerezik a törvény, és mellynek tartalmából meríti a törvény is tartalmát; — miszerint ahhoz a királyi végzemény' ünnepélyes alakjábani szentesítés azon törvényakarat' nyilvánulásának szokásos alakjaként járúlt. És ámbár néha, miután az egyesség valamelly szerzendő törvény' tekintetében király és országgyülés között már létre vala jöve, nehézségek s akadályok a *concertatio*' pontján is merűltek fel, mégis az ünnepélyes szentesítés' megadása és az ezzel felruházott törvényczikkelyeknek királyi végzemény' alakjábani átnyujtása országgyülésen, s illetőleg kihirdetése, nemcsak királyi jognak, hanem királyi kötelességnek is tartatott. A szentesítés' felségjoga Magyarországon nem nyerte amaz önálló alaki jelentőséget, mellyel Erdély' közjoga szerint birt, hol miután az országgyülés és a

kir. felség között valamelly hozandó törvény' tekintetében, az országgyülési felirásban foglaltaknak kegyelmes királyi válasszali elfogadtatása által, a megkivántató egyesség szerződésszerű módon létrejött, ugyanazon eljárás alakilag még egyszer ismétlődött, midőn t. i. a szerkesztett törvényczikkelyek a karok és rendek' elnöke', és itélőmesterek' aláirásaival, s a három nemzet' pecsétjeivel megerősítve, ünnepélyes alakban a királyi felséghez fölterjesztetett, legfelsőbb királyi aláirásávali megszentesítés és a törvények' könyvébe leendő igtatás végett, és rá a királyi levélbe szórul szóra beigtatott és beirt s az által a törvények' sorába igtatott törvényczikkelyek az ünnepélyes királyi megszentesítéssel ellátva az országgyülésnek ujra kiadattak, hol kihirdettetvén, törvény' hatályát gyakorolták; — hol nem egyszer történt, hogy olly törvényczikkelyek, mellyeknek alkotásában hosszas tárgyalások után az országgyülés és királyi felség megegyezett, mellyeket a királyi felség kegyelmes leirata által megerősített vala, és a mellyek az ünnepélyes megszentesített alakbani kiadás végett ujolag fölterjesztettek, ezen ponton végkép meghiusúltak, s az erdélyi udv. kanczellária levéltárába félretéve elavúltak s elhamvadtak: — valaminthogy ez okból Erdélynek minden e századbeli országgyülése, a két utolsót kivéve, törvényhozási munkálatai által semmi sikert nem birt eredményezni, ámbár szerkesztett és fölterjesztett törvényczikkelyei már a kir. felség által meg valának erősítve.

3). Törvény csak ugyanazon alkotmányos törvényhozási uton t ö r ö l t e t h e t i k el vagy módosíttathatik, mellyen alkottaték: ezt az 1791: 12 határozottan állítja.

4). A törvényhozó hatalom' gyakorlásának ugyan-

ezen alkotmányos fötételeihez és módjához van kötve a törvényhozásnak azon müködése, melly törvények' magyarázásából áll, — mint ezt az 1791: 12 szavai világosan kifejezik: miszerint t. i. ujabb törvény által kijelentetik, hogy valamelly törvényben ez vagy azon törvényszabályok foglaltatnak, annak ez vagy azon értelem tulajdonítandó. Ámbár pedig nagy fontosságú alkotmányos biztosíték fekszik abban, hogy a törvények' hiteles magyarázata egyoldalú kormánytény által nem eszközölhető, mindazonáltal azon elv folytán, hogy midőn valamelly törvény' értelme hitelesen megállapítandó s kifejezendő, ez csak a királyi felség' és az országgyülés' egyezése által történhetik, az ország' és nemzet' legsarkalatosabb jogai, alkotmányának alapelvei törvénymagyarázás' színe alatt kétségbevonathatnának. Hogy ez ne történjék, határoztatott és kijelentetett, a törvények' értelme iránt a királyi hitlevélbe igtatott záradékra is vonatkozólag, az 1741: 8 által (mellynek kitünő alkotmányos fontossága többször félreösmértetett), hogy az ország' és nemzet' sarkalatos jogait és szabadságait az említett záradék alá vonni, tehát azoknak hatályát s tartalmát törvénymagyarázás' ürügye alatt kétségbe vonni nem lehet.

5). Mi módon jő létre törvény, azon ponttól kezdve, midőn annak alkotására irányzott indítvány terjesztetik az országgyülés elébe, azon pontig, midőn mint kötelező szentesített törvény kihirdettetik, az országgyülési tanácskozások' és tárgyalások' rendjéből látható.

6). A törvény' kötelező ereje kezdődik kihirdetésével: hacsak hatályának kezdetére maga a törvény nem tűz más időpontot.

7). Törvényeink nyelvéről már volt szó, fennebb a 64. §-ban.

66. §.

A végrehajtó hatalom' szervezete és gyakorlása.

A végrehajtó hatalom' gyakorlására nézve az **1791: 12** azon fő elvet állítja fel, hogy a végrehajtó hatalmat a királyi felség csak a törvények' értelmében gyakorolja: miben azonban teljességgel nem fekszik az, hogy a végrehajtó hatalom egész terjedelmében kizárólag a király, és királyi műszervek által gyakoroltatnék, mert abban a nemzet a magyarországi törvényhatóságok' önkormányzati rendszere szerint, mint az századok' folyása alatt kifejlődött s megszilárdúlt, s az alkotmányos szerkezetnek lényeges alkatrészévé vált, tetemes mértékben részesedik; habár nem azon közösség' viszonyában, melly a törvényhozó hatalomra nézve áll fenn, mert a törvényhatóságok ezen önkormányzati hatáskörük' tekintetében nemcsak a törvényeknek, hanem a királyi fő hatalomnak alárendelvék.

A végrehajtó hatalom' gyakorlása körüli királyi felségjogok' tartalmáról s korlátairól már fennebb a 34. §-ban, nemkülönben az ország' törvényhatóságainak ide tartozó lényeges jogairól már az 56. §-ban volt szó: [1])

[1]) Arra nézve, minő körülmények között s minő föltételek alatt van a király feljogosítva, hogy elkerülhetetlen szükség' esetén ideiglen kötelező szabályokat, a törvényekkel különben megegyező dolgokban, parancsoló királyi levelek *(patentales)* által fő kormányhatalmánál fogva, tehát végrehajtó hatalmából kifolyólag, kibocsáthasson, lásd 33. §. 4). pont alatt.

s e helyen csak a végrehajtó hatalom' szervezete, a gyakorlására rendelt királyi műszerveknek, az ország' törvényhatóságainak és kebelbeli tisztségeiknek alkata és hatásköre alapvonalaiban vázolandó.

67. §.

Folytatás. A központi kormány-hivatalok és hatóságok 1848-ig.*)

I. Magyarország' és kapcsolt részei' fő kormányhivatalai s hatóságai között 1848-ig első és legkitűnőbb helyet a magyar királyi udvari kanczellária foglalt el: élén a főkanczellárral [1]), s ennek oldala

---

*) Rosenmann, ius publ. 186—206, 250—255 l. Schwartner, Statistik II, 61. 62. 86 §. Fényes, Statiszt. II, 39. 40. §. III, 58 §. Beöthy, elemi magy. közjog. 79. 80. Palugyay, Megyerendszer I, 157—163 l. Cziráky, 649—675. 717—725. §. Virozsil, Spec. III, 30—43. 86—89. 93—96 l.

[1]) A kanczellári hivatal' és nevezet' eredete hazánkban is a magyar királyság' legrégibb korából származik. A nevezet a XIV. század óta végkép megállandósúlt volt. Ezen udvari titkos kanczellár, a királyi titkos pecsét' őre, megkülönböztetendő az ország' fő kanczellárától, a királyi kettős pecsét' őrétől, melly hivatal' czimét maiglan az esztergami érsek és ország' primása viseli, l. 48. §. 10) jegy. — ámbár azon czím: *Summus et secretarius Cancellarius*, fő és titkos kanczellár, mellyet az 1536: 13 tulajdonít az esztergami érseknek, egyszersmind a titkos kanczellári méltóságra is vonatkozik; holott ez a fő kanczellári méltóságtól — habár régebben néha különös királyi kegyelemből mind a két méltóság egy személyben egyesíttetett — a XVI. század óta s már előbb is (l. I. Mátyás' II. és VI. végzeményének berekesztését) külön állott és megkülönböztetendő, és az 1486:

mellett egy vagy két alkanczellárral, a megkivántató tiszti személyzettel együtt.

Magyarországnak azon kormányszervezete szerint melly 1848-ig fennállott, a király' ezen udvari fő hivatala által gyakorolta általában mindazon felségjogait, mellyek úgy a törvényhozó, mint a végrehajtó hatalom körül, az országnak úgy kül-, mint belügyeiben illetik. [2])

68, 1. §. által az ország' nagy birái között soroltatik fel. Az udvari kanczellár 1731 óta szakadatlanúl a világi fő méltóságok közől neveztetett ki; s miután már az 1569: 38 s ujra az 1630: 29 által rendeltetett volt, hogy az udvari kanczellár' oldala mellett két tanácsos tartassék (mit későbbi törvényczikkelyek is megerősitettek és sürgettek), testületi szerkezetét I. Lipót', III. Károly', s Mária Terézia' királyi utasitásai által nyerte, mellyben 1848-ban történt feloszlatásáig megmaradt, s melly szerint az 1765: 35 értelmében egy referendárius Horvátországból volt kinevezendő.

[2]) Attól kezdve, hogy a magyar királyok Bécsbe tették át lakásukat, az udvari kanczelláriának is ott lőn székhelye a király' oldala mellett, s ottan idő' folytán függetlensége és hatályköre csorbát szenvede. Míg az 1608 kor. elötti 10. t. cz. által előbbi törvényes hatályába és függetlenségébe visszahelyeztetett, mit aztán későbbi törvényczikkelyek ismételve megerősitettek (1609: 21; 1613: 25; 1618: 8; 1622: 17; 1630: 29; 1638: 16; 1687: 8; 1715: 17; 1741: 13), és annak biztositására ugyancsak az 1608 kor. elötti t. cz. által kijelentetett, hogy mit már az 1567: 40 tilta, magyar ügyekben más udvari hivataloktól kibocsátott levelek érvénytelenek legyenek; függetlenségére vonatkozólag különösen az 1715: 17 úgy nyilatkozék, hogy a magyar udv. kanczellária' hatálya az 1569: 38 szerint épségben maradjon, és az semmi más udvari hivataltól ne függjön, hanem az előforduló ügyek iránt az ugyanazon egy fejedelem' egyéb udvari hivatalaival úgy folytasson levelezést, mint emezek vele; ugyanazt az 1741: 13 ujolag kifejezte, hozzá tevén, hogy valamint a királyi felségnek fő hatalma és méltósága nem engedné meg, hogy a m.

Jelesen a törvényhozó hatalom' gyakorlása körül: általa hirdetett a király országgyülést, általa folytatta az országgyüléssel való tárgyalásokat, eszközöltette a *concertatio'* útján a törvényczikkelyek végszerkezetét, adta át a szentesített törvényczikkelyeket. A végrehajtó hatalom' gyakorlása körül: külügyekben, mellyek Magyarországot s kapcsolt részeit, egészen vagy részben, valósággal érdekelték, ezen magyar udvari fő hivatal' közbejárulásával tárgyaltatott és végzett, valamint ennek közbejöttével eszközöltette magyar honpolgárok' külföldiek irányábani jogainak is védelmét s érvényesítését [3]). Belügyekbeni széles terjedelmű hatályának részletei a következő fő pontokra vonhatók össze. a) Általa eszközöltetett minden (egyházi és polgári) kegyelmi, vagy is a királyi felség' akarata- és kegyelmétől függő ügyek' kezelése és az ezekben kelt legfelsőbb királyi határozatoknak kiadása, hol az ügy' természete úgy hozta magával, kiváltság- (kegyelem-) levél' alakjában. Mi részben különösen megemlítendők: megürült egyházi nagyobb javadalmak' adományozása, nemességlevelek, honfiusítási oklevelek, királyi adományok, mindennemű kiváltságok' adása, [4]) királyi kine-

---

kir. udv. kanczellária által kiadott kegyelmes válaszai más törvényhatóságok által megzavartassanak, azonképen azt maga Ő királyi felsége sem engedendi történni; végre az ország' függetlenségéről szóló 1791: 10 újból hathatósan megszilárdította, — hozzájárúlván még azon törvények is, mellyek a magyar ügyeknek kizárólag magyar tanácsosok hozzájárulásávali tárgyalását s elintézését rendelik.

[3]) Viroszil, spec. III, 31. l.

[4]) Mindezek törvény szerint (1608: 9 kor. előtt) érvénytelenek voltak, hacsak nem az udvari kanczellária által adattak ki.

vezéstől függő hivatalokra s méltóságokra való kinevezések, [5]) kitüntetések, érdemrendek' s jelek' osztogatása, kegyelmezések, szabadmenet-levelek, gyermektörvényesítések, gyámságok fölötti főfelügyelés és gyámrendelés, és a mi még egyéb efféle ügyek előfordúlnak. b) Általa bocsátotta a királyi felség legfelsőbb rendeléseit az ország' fő tisztségeihez, a királyi helytartótanácshoz s az ország' törvényhatóságaihoz, a közbátorság' és köz rendészet' ügyeiben úgy, mint a közigazgatás' egyéb tárgyaiban (kivévén a királyi korona' s kincs' jövedelmeit s azon ügyeket illetőleg, mellyeket a kir. felség egyenesen, mint a hadak' legfőbb ura intézett), mellyek közől különösen fontosságuknál fogva kiemelendők a katonaság' elhelyezését s élelmezését, az egyházkormányt és közoktatást, alapítványokat és ösztöndíjakat, [6]) az ország' mindennemű közgazdászati érdekeit s közlekedési eszközeit, a szabad kir. városokat [7]) tárgyazó ügyek, utasítások' adása a királyi kormány' műszervei számára, a főfelügyelési felségjog' gyakorlása, mind átalában a törvények' pontos megtartása' s foganatosítása', mind különösen az önkormányzati jog-

---

[5]) Némelly illyen hivatali helyre a királytól nyert meghatalmazásnál fogva közvetlenül az udvari kanczellária tette a kinevezést; különösen a kanczellária nevezte ki a katholikus iskolák' és akademiák' tanítóit, tanárait s tisztviselőit (az egyetemi tanárok' s az iskolai főigazgatók' kivételével); és saját kebelében a tisztviselőket a fogalmazótól kezdve lefelé.

[6]) Az udv. kanczellária osztogatott segedelmet az egyházi alapból, adott minden királyi adományozást illető ösztöndíjt s alapítványi helyet, kivéve a Theresianumot és a bécsi convictust.

[7]) Ezekben az udv. kanczellária a magyar kir. udv. kamarával egyetértőleg járt el.

gal biró testületek' tekintetében. c) Általa gyakorolta a király fő felügyelését az igazság' rendes és gyors kiszolgáltatására, s azt bírói parancsok által előmozdította, természet szerint a törvény szabta korlátok' megtartásával.

Mindezen ügyek' tárgyalása s elintézése körül az udvari kanczelláriának egyik legfőbb feladata volt ovatosan gondoskodni, hogy a felségjogok épségben fenntartassanak, nehogy a király' nevében valami törvénnyel ellenkező rendeltessék (mint azt már az 1543 : 31 kifejezte), nehogy a királyi hatalom s tekintély valami összeütközésnek vagy csorbulásnak tétessék ki.

Az udvari kanczellária' határozatai királyi jóváhagyás alá bocsáttattak, az ügyek' kölönbféleségéhez képest vagy külön fölterjesztések, vagy a jegyzőkönyvek' fölterjesztése által. S a végzések és rendeletek kiadattak nagyobb fontosságú ügyekben kegyelmes királyi leiratok' alakjában királyi aláirással, vagy királyi rendelvények' vagy válaszok' alakjában Ő felsége' nevében. És pedig az egész országot érdeklő rendeletek a kir. helytartótanácshoz küldettek, hogy általa azok az illető törvényhatóságok' tudomására juttassanak; ollyanok, mellyek vármegyét, szab. kir. várost vagy kerületet illettek, egyenesen az illető törvényhatósághoz intéztettek; végre ollyanok, mellyek valamelly község', vagy magán-személyek' ügyeit érdekelték, azon hatósághoz küldettek, mellyhez az érdeklett község vagy személyiség tartozott.

Végre a magyar kir. udv. kanczellária hiteles hely volt; és ottan vezettettek a királyi könyvek *(libri regii)*, mellyek I. Ferdinánd óta minden adományi, nemesi s más fontosabb okleveleket magokban foglaltak, s mely-

lyeknek hiteles másolatai az egész országban törvényes hitelességgel birnak. Nemkülönben visszahelyezési *(repositionalis)*, urbéri és nemességet mutató perekben a legfelsőbb biróság volt. [8])

II. Magyarországban és kapcsolt részeiben a politikai igazgató legfőbb kormányhatóság, melly által a király végrehajtó hatalmát közigazgatási ügyekben rendszerint gyakorolta, a magyar királyi helytartótanács volt, [9]) melly azon szervezetét, a mint 1848-ig fennállott, az 1723: 97—102. törvényczikkelyek által nyerte, ott kijelölt jogállásában és hatáskörében pedig az 1741 : 11, s még hathatósabban az 1791: 14 által megerősíttetett.

Jelesen annak szerkezetét az 1723: 97 állapította meg úgy, a mint az lényegesen egészen 1848-ig megmaradt; [10]) az ugyanazon évi 98—100. törvényczik-

---

[8]) A legrövidebb ideig létezett illyr udv. kanczellária az 1792: 10 által eltöröltetett; az erdélyi udv. kanczellária a magyarországihoz lényegileg hasonló állással s hatállyal birt; mindazonáltal némely nem csekély eltérésekkel, mellyeknek részletes felsorolása e munka' körén kivül feküunnék.

[9]) Királyi helytartókról l. fennebb 44. §. 1). pont alatt. Ezek mellé a főpapok' és országnagyok' rendéből csatolandó tanácsosokat már 1542 (Poson.) : 30 sürgetett. Illy tanács, melly a király' távollétében az ügyeket intézze, csakugyan még I. Ferdinánd alatt felállittatott; annak régi méltósága- s hatályában megtartását s illetőleg helyreállitását későbbi törvények is szorgalták (1582: 1; 1588: 3; 1608: 10 kor. előtt; 1609: 21); azonban hatálya idővel, kivált I. Lipót' idején igen csökkent vala, s végre 1723-ban történt a király' és rendek' közmegegyezésével törvényczikkelyek által az ország' ezen nagy fontoságú politikai fő kormányszékének új szervezése, sőt ezen szervezet' fő részleteinek törvény általi megállapitása.

[10]) A belső szerkezet' részletei a kir. helytartótanács szá-

kely pedig némelly kebelbeli s alája rendelt hivatalokról intézkedett.

Jogállását és a királyi felséghezi viszonyát az 1723: 101 szabályozta illymódon, hogy a helytartótanács semmi udvari hivataltól, hanem (királyi tanács gyanánt) Ő felségétől függjön, s fölterjesztéseit egyenesen Ő felségéhez tegye (az udvari kanczellária útján); hogy Ő felsége kegyelmes válaszait (az ügyek' különbségéhez képest) királyi leiratok vagy királyi rendelvények által adandja (szinte az udvari kanczellária' útján); hogy a szomszéd országok' s tartományokban létező kormányszékek- s kormányhatóságokkali levelezést illetőleg, miután ezek egymás között a közügyet érdeklő dolgokban nem leveleznek, hanem Ő felségéhez tesznek jelentést, a magyar kir. helytartótanács ugyanehhez tartsa magát. Az 1741: 11 is világosan kifejezte azon elvet, hogy az országban minden politikai, s az ország' közállapotját érdeklő ügy, az ország' törvényei által állapított módon a királyi helytartótanács által (mely az 1723: 101 kifejezte függetlenségében s hatályában fenntartandó) tárgyaltassanak.

Hatásköre a közigazgatás' vezérletében s a közigazgatási ügyek' intézésében, nemcsak az anyaországra, hanem a kapcsolt részekre is kiterjedt. [11])

Hatályára nézve az 1723: 102 azon elveket tűzte ki: hogy a királyi helytartótanács az ország' törvényei

---

mára kiadott királyi utasításokból megolvashatók; ezek között az utolsó 1801-ben kelt, s a legutóbbi időkig megmaradt hatályában.

[11]) Miután Mária Terézia' által Horvát-, Tót- és Dalmátországban felállított helytartóság eltöröltetett s ezen eltörlés az 1791: 58 által megerősíttetett vala.

ellen semmit se határozzon, és az országgyülésen hozott törvényeket, azok által, kiket e kötelesség illet, foganatba vétesse; s azon tárgyalási fő elvet szabta elő, hogy a tanácsban szavazattöbbséggel hozott végzéseket a tanácson kivül megmásítni, megváltoztatni szabad ne legyen.

Illymódon a kir. helytartótanács a törvények' foganatosítására és sértéseik' elhárítására szükséges minden törvényes hatállyal felruházva, ugyanazon jogállásában s hatályában, mint semmi más hivataltól nem függő s egyenesen Ő felségének alárendelt kormányhatóság, az 1791 : 14 által megerősíttetett, melly törvényczikkely egyszersmind a törvények' szentségének épségben tartására azon nagy fontosságú jogot s kötelességet tulajdonította, hogy ha netalán az országba törvénytelen parancsok bocsáttatnának, azokra vonatkozólag a királyi felséghez, a neki és az országnak tartozó hűségénél fogva, fölmerűlő észrevételeit terjeszteni köteles legyen; a királyi felség pedig ugyanezen törvényczikkelyben igérte, hogy királyi tisztjénél fogva, s a törvények' megtartásáról tett ünnepélyes fogadásához képest, ezen előterjesztvényeket kellő tekintetbe veendi.

Ezen törvényes alapon hatásköre, s a tárgyalás' és ügyintézés' rendje királyi utasítások által részletesen meghatároztatott; illy királyi utasítás a helytartótanács számára utóljára 1801-ben bocsáttatott ki, mellynek a helytartótanácsi hatályban foglalt fő teendőket kijelelő pontjai a következők :

a) A kir. helytartótanács, mint Magyarország' fő politikai kormányszéke, a rábizott ügyekben fölterjesztéseit a királyi felséghez teszi, s a királyi válaszokat a

magyar kir. udv. kanczellária' útján kapja rendeletek (*decretum*) által, nagyobb ügyekben pedig, vagy midőn királyi rendelés ellen tett fölterjesztésre adatik válasz, királyi leiratok által. A helytartótanács a hozzá bocsátott királyi parancsokat tisztelettel fogadni s azok' foganatosítására felügyelni tartozik. Mindazonáltal, ha azokban valami foglaltatnék, mi az ország' törvényeivel, vagy a helybeli körülményekkel vagy a közérdekkel kevésbé egybehangzónak tetszenék, szabad az ezen parancs ellenében fennforgó észrevételeit, kellő mérséklet- és tisztelettel a kir. felség elébe terjeszteni, sőt a körülményekhez képest a nádornak is, mint a király és ország közötti törvényes közbenjárónak pártfogását kikérni; de ha a királyi felség továbbra is megmaradna rendelésénél, a helytartótanács azt foganatba venni köteles. Azonban ha az ország' törvényhatóságai az illyen, helytartótanács' útján hozzájok intézvényezett királyi rendelés ellenében alapos észrevételeket terjesztenének elő, a helytartótanács azokat véleménye' kíséretében a királyi felséghez juttatja.

b) A helytartótanács' fő kötelessége felügyelni, hogy az ország' törvényei s a királyi rendelések kellően megtartassanak; s ha a helytartótanács azt venné észre, hogy azok valahol meg nem tartatnak, az ellencselekvő törvényhatóságot meginti; ha pedig ez az ezen ügyben hozzá bocsátott parancsnak nem engedelmeskednék, az egész ügyet orvoslás végett a királyi felség elébe terjeszti, az iránti véleményével, miként kelljen az ellenszegűlő törvényhatóságot engedelmességre szorítni. Különösen felügyel, hogy a főispánok a törvények értelmében, s a kibocsátott Mária-Terézia-féle utasítás szerint tiszti kötelességöknek pontosan

eleget tegyenek, köz és kis gyüléseket az ügyek' megkivántatóságához képest, valamint törvényszéki üléseket tartsanak, vagy tartassanak, azokon, hacsak egyéb köz tisztség által nem akadályoztatnak, jelen legyenek, a törvényes időben a tisztújító székeket megtartsák; hasonlóképen, hogy a megyei tisztviselők kötelességeiknek eleget tegyenek, a népet ne nyomják, a rovásokat igazságos módon eszközöljék, s végre tisztségökről minden évben számot adjanak. A vármegyék fölött a fő felügyelést a helytartótanács a jegyzőkönyvek felmutatása által gyakorolja, a megyék' jegyzőkönyveit észrevételekkel vagy azok nélkül legfelsőbb felügyelés végett a királyi felséghez fölterjeszti, a városok' jegyzőkönyveit pedig az illető városnak, észrevétellel vagy a nélkül leküldi.

c) Az adó' ügye a törvények által a helytartótanácsra lévén bízva, ez gondoskodik, hogy hátralékok hosszabb ideig ne maradjanak s ne gyűljenek fel, felvigyáz az adó' pontos beszedésére, a hátramaradó törvényhatóságokat meginti, végre módokat javasol az adóösszeg' beszedésének könnyebbítésére. Hasonlóképen felügyel, hogy a katonaság' elhelyezésére, tartásuk iránti intézkedésre s az adó' átvételére rendelt, s a tartományi fő biztosság' igazgatójának vezérlete alatt működő tartományi biztosok tiszti kötelességeiknek a kapott utasításhoz képest pontosan eleget tegyenek.

d) A királyi felügyelés alatt levő kegyes alapítványok', és a szerzetes rendek' eltörlése által a vallásalapnak jutott jószágok' igazgatása a helytartótanácsra lévén bizva, ezen ügyek a helytartótanács' kebeléből a királyi felség által a primás', vagy széküresség' esetén, egy megyés püspök elnöklete alatt alkotott egy-

házi bizottmány által tárgyaltatnak, melly azokról a helytartótanácsnak jelentést tesz. Hasonlóképen különös gondjára bizatván a nevelés' ügye, hogy a tanulmányi ügy kellő rendben tárgyaltassék, ez iránt a királyi felség által a helytartótanácsi tanácsosok közől nevezett elnök alatt tanulmányi bizottmány alakíttatik, melly a tanulmányi ügyeket tárgyalja, s azokról a helytartótanácsnak jelentést tesz.

e) Kötelessége a helytartótanácsnak, mindent a mit az ország' kül- és belkereskedésének előmozdítására szükséges- vagy czélszerűnek tart, elrendelni, vagy a királyi felségnél javaslatba hozni; elrendeli s illetőleg javaslatba hozza utak', töltések', hidak', csatornák' építését, s egyéb a belső és külső közlekedés' czéljának előmozdítására tartozókat. A köz gazdászatot, selyemtenyésztést s egyéb iparágakat felvirágoztatni ügyekezzék.

f) Javaslatba hozza az ország' belbátorsága' előmozdításának s megállapításának eszközeit, s a vármegyéket azoknak megtartására utasítja, valamint szemmel tartja, hogy a mik királyi rendeletek által tűzvészek s az egészség' ügye iránt rendelve vannak, gondosan megtartassanak.

g) A helytartótanács továbbá az ország' minden törvényhatóságaitól be kéri a házi pénztárak' kiadásainak előleges kimutatásait, s ez alapbóli haszontalan kiadásoknak elejét ügyekszik venni.

h) Különös gondjára volt bízva a helytartótanácsnak az urbér' ügye; nemkülönben a vármegyék' és városok' gondjára bizott pénztárak' fölötti felügyelés.

i) A szomszéd örökös tartományok' kormányszékeivel közlendő ügyekre nézve a helytartótanács ezen

utasítás 16. pontja által oda volt utasítva, hogy ezen ügyek iránt azokkal levelezzen, ellenben azokra nézve, mellyek külső országokra vonatkoznak, mindig a királyi felséghez tegyen fölterjesztést.

k) Végre átalában oda volt utasítva a helytartótanács, hogy különben is átalában a mi hasznost és a közjóra nézve sikerest rendelendőnek vél, azt véleménye' kíséretében Ő felsége elébe terjessze, azokat pedig, mellyeket a legfelsőbb királyi szolgálat' s az ország' kárára fordulóknak tapasztalna, elhárítni törekedjék.

Azonkivül a szóban forgó királyi utasítás részletes határozatokat foglalt magában a királyi kinevezésnek fenntartott helytartótanácsi tisztviselői helyek' betöltésére teendő kijelölések, valamint az 1723: 98 által a helytartótanács által kinevezendőnek fennhagyott hivatalnoki helyek' betöltésére nézve; további folyamában pedig különösen szabályozta a helytartótanács' elnökének hatályát, a tanácsosok', titkárok' s fogalmazók' teendőit, a kanczellariai igazgató' s alája rendelt hivatalok' feladatát, s az ügyek tárgyalásának rendjét a kir. helytartótanács' kebelében; a hozzá mellékelt ügykezelési utasítás pedig az egyes ügyosztályokban az ügykezelés körül megtartandó rendet szabályozta.[12])

Már a fennebbiekben fordúlt elő szó a helytartó-

---

[12]) Ha a király hosszabb időn át az országban talált mulatni, a királyi helytartótanácsnak, melly a távollevő király' nevében intézte az ügyeket, teendőinek folytatása különös királyi parancs' által hagyatott meg; C z i r á k y, 669, §. Erdélyben az ország' egyéb fő tisztjeivel együtt a kormányszéki tanácsosok' választását, az úgynevezett diplomatikai és ország' sarkalatos hivatalaira való választást, a rendek részére a lipótféle hitlevél s az 1791: 20 biztositá.

tanács' kebelében, s oldala mellett és alatta létezett segédhivatalokról és bizottmányokról, mint: a kebelbeli egyházi, valamint a tanulmányi bizottmány, igtató, kiadó, levéltári hivatal, számvevőség, országos levéltár, országos pénztár, építészeti igazgatóság, posta-igazgatóság stb.; különösen pedig a tartományi bizottság *(Commissariatus provincialis)*, adó- és katonai ügyekre, melly az 1723: 100 által állíttatott fel, s teendőire nézve ugyanakkor szabályozó utasítással láttatott el.

Hasonlóképen e helyen említendő meg a fiumei kormányszék, mellyet az egész magyar tengerpart' nevezete alá foglalt vidékre nézve Mária-Terézia állított fel egy kormányzó' vezérlete alatt, s melly a politikai igazgatás ügyeire nézve a helytartótanácsnak közvetlenűl volt alárendelve, de nem a szorosan tengeri kereskedelmi s consulsági ügyekre nézve.

III. A korona' s a királyi fiscus' jövedelmeit, s az azokra tartozó ügyeket a *magyar királyi udvari kamara* [13]) igazgatta, a kamara-elnök' vezérlete alatt, kinek az 1608: kor. előtti 5; 1681: 14 szerint világi rendűnek kellett lennie.

A királyi kamarát tárgyazó törvényeink' száma nagy, mellyek közől csak ezen magyar királyi udvari fő hivatal' függetlenségére vonatkozók kiemelendők. Ugyanis, régibb törvények után, a magyar kir. udvari kamarának a bécsi cs. k. udvari kamarától független-

---

[13]) A magyar királyi kamara már az 1542 (posonyi): 16. és 43, 5. §-ban említtetik. A mint látszik, a királyi kincstár s a korona jövedelmek' igazgatása kezdetben a királyi tárnokmester' kezében volt; utóbb helyette ezen hivatalra kir. kincstárnok említtetik, kinek oldala melletti tanácsosokról az 1609: 21 emlékezik.

ségét az 1715: 18 kifejezte, mit az 1723: 16 megerősített, s az 1741: 14 újolag imígy fejezett ki: hogy a magyar királyi kamara a honi törvények szerint illető hatályában teljesen és mindenben megtartassék; és az udvari kamarátóli függetlenségének teljesebb kitüntetése végett, az ottan tárgyalt ügyekről felirásait közvetleniíl a királyi felséghez czímezze, és küldje fel, és azokra vonatkozólag az udvartól csupán csak királyi leiratokat fogadjon el; hogy továbbá mindazok, mik Magyarországon és kapcsolt részeiben a királyi kincstárt illetik, következőleg a só' ügye s a bányaügyek is, ugyanezen magyar királyi kamara alá rendeltessenek. [14]) Az 1791: 22 a bányaügynek a magyar kir. kamara alá rendeltetését újolag kijelenté, s ugyanazt az 1792: 8, 2. §. megerősíté; s ez okból az 1830: 10 által a tengeri só' ügye is a magyar tengerparton a magyar kir. kamara' igazgatása alá rendeltetett.

Mivel a magyar kir. kamara a korona' javait s a fiscalis jószágokat földesuri jognál fogva kezeltette, s ezen jószágok' tekintetében a királyi fiscus az 1741: 23 szerint a rendes törvény' utját követni tartozik; s az illető törvényhatóságok' rendelései a kamarai jószágokra is kiterjednek: annálfogva a kamarai tanácsosok' sorába számíttatott a királyi ügyek' igazgatója is, ki az alatta levő királyi ügyigazgatói és kamarai fiscalisokkal a sz. korona' minden jogai- és igényeinek gondját hivatalánál fogva viselni tartozik, hogy a sz. korona' jogai s kiváltságai mindenütt és mindenben épségben sértetlenűl fenntartassanak.

---

[14]) Midőn az 1715: 18 a magyar kir. kamarának a bécsi udvari kamarától való függését eltörlé, az ezzel való levelezés' folytatását fennhagyá.

Végre, mivel a szab. kir. városoknak, mint korona javaknak gazdászati ügyei a kamara' felügyelése alatt állták, annálfogva, az 1715: 36 szerint az e részben tapasztalt hiányok' orvoslására királyi engedelemmel onnan bizottmányok küldethettek ki; mindazonáltal a kamarának politikai és törvénykezési ügyekben (kivévén a contrabanda' eseteit) semmi része sem volt. [15])

IV. A hadügyet (a nemesi fölkelés' kivételével) a király, mint a hadaknak Magyarországon és kapcsolt részeiben ura, főhatalmánál fogva szabadon igazgatta: ügyelve azonban arra, hogy az ország' törvényei illyes hadügyi és katonai rendszabályok által sérelmet ne szenvedjenek, — valamint, hogy a melly szabályok az ország' törvényeiban a hadügyeket, a katonaságot s katonai viszonyokat tárgyazólag foglaltatnak, azok a katonai részről is pontosan megtartassanak. A Magyarországon és kapcsolt részeiben, valamint Erdélyben létezett hadi fő parancsnokságok (Budán, Temesvárott, Péterváradon, Zágrábban, Nagy-Szebenben) a rendeléseket a hadi és katonai ügyekben a bécsi' udvari hadi tanácstól vagy ennek utján kapták.

---

[15]) 1622: 25; 1659: 46; 1681: 37. A magyar kir. udv. kamara' fő igazgatása alatt állott különbféle felsőbb és alsóbb rendü kamarai hivatalok' és müszervek' szerkezete, állása és hatásköre iránti határozatok e helyen — a magyar közigazgatási jog alakzatai- és szabályainak részletesebb fejtegetése e munkának körén kivül esvén — mellőztetnek.

68. §.

Folytatás. A független magyar felelős miniszterium.

Az ország' fő kormányhivatalai' s hatóságai' szerkezetét, jogállását s hatáskörét az 1848: 3 gyökeresen átalakította, független magyar felelős miniszterium' felállítása által. Az idézett törvényczikkely' ide tartozó határozatai a következők:

1). Ő felsége, és távollétében a nádor s királyi helytartó [1]) a végrehajtó hatalmat a törvények' értelmében független magyar miniszterium által gyakorolják, s bármelly rendeleteik, parancsolataik, határozataik, kinevezéseik csak úgy érvényesek, ha a Buda-Pesten székelő miniszterek egyike által is aláiratnak. [2])

2). A miniszteriumnak mindegyik tagja mindennemű hivatalos eljárásáért felelős.

3). A miniszterium' székhelye Buda-Pest.

4). Mindazon tárgyakban, mellyek addig a m. kir. udv. kanczelláriának, a kir. helytartótanácsnak s a kir. kincstárnak, ide értve a bányászatot is, köréhez tartoztak, vagy azokhoz tartozniok kellett volna, s átalában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai, és átalában minden honvédelmi tárgyakban Ő felsége a végrehajtó hatalmat kizárólag csak a magyar miniszterium által gyakorolja.

Az érsekek-, püspökök-, prépostok- s apátoknak és az ország' zászlósainak kinevezése, a kegyelmezési

---

[1]) Lásd fennebb 34 §. 4) pont. és 44 §. 1) pont alatt.

[2]) Vesd össze 1848 : 3, 8. §.

jog' gyakorlása, és a nemesség', czimek' s rendek' osztása, mindig az illető felelős magyar miniszter' ellenjegyzése mellett, egyenesen Ő felségét illeti. [3]).

A magyar hadseregnek az ország' határain kivüli alkalmazását, nemkülönben a katonai hivatalokrai kinevezéseket, Ő felsége a folyvást királyi személye körül leendő felelős magyar miniszter' ellenjegyzése mellett határozza el. [4])

Azon tárgyak, mellyek az 1848-ig létezett kormánytestületek által végelhatározás végett Ő felségéhez szoktak fölterjesztetni — kivéve az 1848: 3, 7. s 8. §-ban kijelölteket — Ő felségének az országbóli távollétében a minisztérium által a nádor' s kir. helytartó' elhatározása alá terjesztendők.

5). A miniszterium áll egy elnökből, s ha az maga tárczát nem vállal, kivüle még nyolcz miniszterből. A miniszterelnököt Ő felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó, Ő felségének jóváhagyásával nevezi. Minisztertársait legfelsőbb megerősítés végett az elnök teszi javaslatba.

A miniszterek' egyikének folyvást Ő felsége' személye körül kell lennie, s ezen miniszter mindazon viszonyokba, mellyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli. [5]) Ezen Ő felsége' személye kö-

---

[3]) 1848: 3, 7. §.

[4]) 1848: 3, 8. §.

[5]) Ezen közös ügyek iránt az 1848-diki törvényekben közelebbi határozatok s utmutatások nem foglaltatnak; azokra csak átalánosan utalnak az 1848: 3, 2. §. („a birodalom' kapcsolatának épségben tartása mellett"), az előbeszéd („a pragmatica sanctio által vele [t. i. az országgal] válhatlan kapcsolatban álló

rül leendő miniszter mellé a kivántató hivatalos személyzettel két állodalmi tanácsost rendel az 1848: 3,

---

tartományok iránti törvényes viszonyai"). Mindazonáltal ezen közös viszonyokra, s ezeknek a hongyülés' részérőli felfogására nézve, némi utmutatást nyerünk az országgyülésnek 1848 april 3-ról kelt felirásából, (országgyül. irások 184$^7/_8$ 169 sz. alatt 156 l.): „Addig is, míg azon közálladalmi költségek iránt, melylyek az összes birodalmat közösen érdeklik, kölcsönös értekezés után a jövő törvényhozás intézkedendik, — a királyi udvarnak fenntartásához, a közös diplomatiához, és a magyar hadsereghez megkivántató különbféle katonai testületek' ellátására szükséges költségek' fejében, minden esetre jövendő beszámitás mellett 3 millio pftokat, Felségednek mult martius hó 31-kén kelt kegyes királyi leirata folytán ezennel megajánlunk". Az itt idézett kir. leirat ugyanezen országgyül. irások között 159 sz. alatt. 149 s köv. l. megolvasható. Ezen kegyelmes királyi leiratban a honvédelmi miniszteriumot illetőleg a kir. felség' részéről a következő nyilatkozat tétetik (mellyhez képest történt az 1848: 3, 8. §. szerkesztése): „Valamint a honvédelmi szerkezet, s a környülállások' szükségéhez képesti hadi ajánlatok körüli rendelkezést a törvényhozás' köréhez, a rendes katonaságnak az országbani elhelyezését s béke' idején alkalmazását pedig a királyi helytartónak a felelős magyar miniszterium' utján gyakorlandó kormányzatához tartozónak elismerem; úgy viszont a hű KK. és RR-nek királyi házam s a pragmatica santioval szentesített birodalmi kapocs iránti hü ragaszkodásuktól bizton várom, miként önként átlátandják, hogy a magyar hadseregnek az ország' határain kivüli alkalmazása, nemkülönben a katonai hivatalokrai kinevezések, a szükséges birodalmi összhangzás végett, egyenesen csak legfelsőbb királyi elhatározásomtól függhetnek; az ez esetekbeni ellenjegyzés tehát a folyvást királyi személyem körül leendő miniszterre leszen bizandó."

Az 1848 april 3-diki felirás által tett ajánlatnak elfogadása iránti kegy. kir. válasz az 184$^7/_8$ országgyül. irások között 216 sz. alatt 191 l. megolvasható.

Végül, megjegyzendő, hogy az államadóság' ügye az 184$^7/_8$-

20. §. hogy ezeknek segélyével az 1848: 3, 7. §-ban egyenesen Ő felségének fenntartott tárgyakat kezelje. [6])

A miniszteriumnak, azon tagján kivül, ki a kir. felség' személye mellett a most említett ügyekre ügyel, következő osztályait jelöli ki a törvény: a) belügyek', b) országos pénzügy', c) közmunka' és közlekedési eszközök' és hajózás', d) földmüvelés', ipar' és kereskedés', e) vallás' és közoktatás'; f) igazságszolgáltatás' és kegyelem', és g) honvédelem' osztályait.

Mindegyik osztálynak, valamint az ahhoz tartozó s az illető osztályfőnökök' vezérlete alatt álló hivatalos személyzetnek élén külön miniszter áll.

A kebelbeli ügykezelés módját mindegyik miniszterium maga határozza meg.

Az összes miniszterium' tanácsülésében, midőn Ő felsége vagy a nádor királyi helytartó abban jelen nincs, a miniszterelnök elnököl, ki e tanácsot, midőn szükségesnek látja, mindenkor összehivhatja.

6). Mindegyik miniszter azon rendeletért, mellyet aláir, felelősséggel tartozik.

7). Az ország' közügyei fölött Ő felsége', vagy a nádor s kir. helytartó', vagy a miniszterelnök' elnöklete alatt tartandó értekezés végett, Buda-Pesten állodalmi tanács' felállítása rendeltetett [7]), ennek állandó

diki országgyülésen nem került tárgyalás alá, miután az országgyülés vége felé közelgett, s új képviselőház, a követeknek népképviselet' alapjáni választása által, vala egybealkotandó, mellynek elébe lett volna az összes nemzetre kiható nagy fontosságú ügy terjesztendő.

[6]) Az 1848: 3, 20. §. e két állodalmi tanácsost azon izben a feloszlatott m. kir. udv. kanczellária' előadó tanácsosai közöl rendelte volt az illető miniszter' előterjesztésére kineveztetni.

[7]) A törvények- és oklevelekben előforduló királyi és or-

elrendezése a közelebbi országgyülésnek tartatván fenn.

8). Az 1848-ig fennállott fő kormányhivatalok' s hatóságok' tagjai iránt, átmeneti rendszabályúl ugyanezen törvényczikkely által határoztatott: hogy a magyar kir. udv. kanczellária' tanácsosai az állodalmi tanácsba tétessenek át; a kir. helytartótanács s az udvari kincstár az illető miniszteri osztályok között — az állodalmi tanács' alakításánál is szemügyben tartandó 1791: 58 törvényczikkelyre való figyelemmel (miszerint t. i. a kapcsolt részekből is egyének mind a főbb, mind az alsóbb rendű hivatalnoki helyekre igazságos arányban alkalmaztassanak) — felosztassék; s a m. kir. udv. kan-

---

ságos tanács (*Consilium regis et regni*) a magyar királyság' legrégibb idejében jelentett országgyülést, de kormánytanácsot is. Kormánytanácsnak, melly a király' oldala mellé az ország' részéről nevezett tanácsosokból állt, kiknek hozzájárulása a fontosabb ügyek' eldöntéséhez megkivántatott, nyomait III. Endre' végzeményeiben feltaláljuk (1291: 7; 1298: 23), mire nézve l. Kovachich, Suppl. ad vest. I, 119 l. Bartal, comm. II, 194 l. holott addig a király, ki az országot majdnem egész éven át utazta, azon főpapok' s országnagyok' tanácsával élt, kik épen kéznél voltak. Ugyanolly kormánytanács' nyomait az 1446: 9 (Kovachich, Sylloge I, 112 l.) feltünteti, mellytől az országos tanácsot megkülönböztetendőnek véli Knauz, az országos tanács' és az országgyülések' története 1445—1452. Pest 1859. Az I. Mátyás' idejébeni kormánytanácsról l. Bartal, comm. III, 202 l. (1458: 32. 35. Kovachich, sylloge I, 147 l. és 1478: 12). Az országos tanács, az ország által választott tanácsosokkal, II. Lengyel László alatt nevezetes szerepet játszott (jogállásáról l. Bartal, comm. III, 269 s köv. l. 1495: 8; 1498: 2; 1500: 10; 1507: 3), az 1507: 7 őket cselekvényeikért az országgyülés irányában felelősekké nyilvánította; s rólok II. Lajos' törvényeiben is van említés (1518: 39): míglen az egész intézmény romba dült a mohácsi vésszel.

czellária', a kir. helytartótanács' s az udv. kincstár' előlülő tagjai az állodalmi tanácsban foglaljanak helyet, és ott a Felség', a nádor' s kir. helytartó' vagy miniszterek' távollétében elnököljenek; ezen kormánytestületeknek végre minden hivatalnokai s szolgái, s így nemcsak azok, kik újabb alkalmazást nyertek, hanem addig, míg másképen alkalmaztathatnának, azok is, kik a miniszteri osztályokban el nem helyeztettek, fizetésöket, mellynek élvezetében voltak, egészen megtartsák. [8])

9) Végre a közigazgatásnak a miniszteri felelősséggel összhangzásba hozatala végett, az 1848: 29 által, a kormányi kinevezéstől függő köz hivatalok' tekintetében, a törvény' útján kivüli elmozdíthatatlanság egyedűl az igazságszolgáltatással megbizott bírói hivatalokra szoríttatott.

69. §.

A közigazgatás az ország' törvényhatóságai' körében.

Az 1848: 3, 26 §. az ország' minden törvényhatóságainak addigi törvényes hatóságát ezentúl is teljes ép égében fenntartja, valamint azt annak idején az 1791: 14 is biztosította.

A magyar törvényhatóságok' lényeges közjogi tulajdonságai s jellemvonásai már fennebb az 56. §-ban vázoltattak. Ezek megannyi fő elveket képeznek, mellyekben a magyar törvényhatóságok' önkormányzati rendszere gyökerezett: mellynek minden egyes intézményei-s teendőiben, valamint összes müködésében részletes

---

[8]) A miniszterek' viszonyáról az országgyüléshez l. 63. §. 412 l. A miniszteri felelősség' részleteiről a következő fejezetben az alkotmány' biztosítékai között lesz szó.

fejtegetése, hozzá a mennyire lehetséges, tekintettel más alkotmányos államok' rokon szellemű intézményeire, háladatos feladat s kedves foglalkozás lenne: a jelen munka' tervéhez képest azonban e helyen a magyar törvényhatóságok' önkormányzati rendszerének, egyes intézményeinek, s úgy végrehajtói, mint önálló közigazgatási működésének csak fő vonásai vázolhatók; és pedig az 1848-diki előtti állapotot tekintve, lényegileg csak a megyékre szorítkozva, miután a szab. kir. városokat valódi önkormányzat' hatalmával felruházott törvényhatóságokká csak az 1848-diki törvények emelték.

I. A vármegyék 1848-ig.

A magyar vármegyei intézmény, a mint az századok óta korunkig fennállott, a magyar alkotmányos rendszer' egyik leglényegesebb és legsajátszerűbb alkatrészeként, ősi csirából a magyar állam' eredetével egykorúlag vette kezdetét; [1]) bár fő jelentése s szereplése

---

[1]) A magyar vármegyei intézmény' ösmértetését, részint történelmi fejlődésében, részint gyakorlati hatályában nyujtják főképen:

Kollár, hist. iurisque publ. R. Hung. amoenitates, a II-dik kötetben: Sectio IV. de comitatibus Regni Ungariae et eorum statu civili veteri; Sectio V. de comitatibus Regni Ungariae et eorum statu militari veteri; Sectio VII. de veteris comitatuum instituti praestantia et fortuna.

Kovachich, notitia comitatuum sub sacra corona Hungariae olim et hodie nominatorum. Bécs 1814.

Botka, Notitia diplomatica veteris constitutionis comitatuum.

Perger, a magyar és hazája régenten 99—129. l.

Puky, politikai igazgatás, avagy a magyarországi . . .

eredetileg nem politikai irányban, hanem a magyar várszerkezet' egykori kitűnő fontosságához képest katonai honvédelmi irányban feküdt. [2])

Tekintetünket a vármegyei intézménynek csak amaz újabb alakzatára fordítva, mellyben mint honunk' közéletének egyik legfőbb tényezője 1848-ig fennállott, s szemügyre véve a magyar törvényhatóságoknak már fennebb az 56. §-ban kifejtett lényeges közjogi tulajdonságait, eleve is kiemelendő, hogy az egyes megyei tisztviselők s az összes megyei tisztség a megyéjétől független különálló hatáskörrel nem birtak, hanem azon

vármegyék politikai szerkeztetéseknek és igazgatások módjainak . . . rövid leirása. Pest 1828.

Palugyay, Megyerendszer, hajdan és most I. köt. megyealkotmány; II. megyehivatalok. III. IV. megye-statisztika. Pest 1844 - 1848.

A megye-rendszer' s illetőleg a megyei közigazgatás' érdekes áttekintését nyujtják még:

Nyáry (Pál), Javallat Pest megye' közigazgatási rendszere iránt, Pest 1840.

Nógrád megye beligazgatása' állapotjáról hivatalos jelentés a másod alispány által (Srétertől). Pest 1842.

V. ö. Schwartner, Statistik II, 63. §. Fényes, Statiszt. II, 41. §. Beöthy, elemi magy. közjog 81—88. §. Virozsil, spec. III, 43—53 l. Cziráky, 683—709. §.

[2]) A vármegyei intézet' eredete iránt tudósaink nincsenek egy véleményen. Több jeles irónk, mint Botka, Perger, Wenzel, kiknek véleményére Palugyay is hajlik, annak első megalapitását Sz. István királynak tulajdonítják, ellentétben az ősi törzs' és szállások' rendszerével. Mások és pedig ez az átalánosabban elfogadott vélemény, azon meggyözödésben vannak, hogy az lényegében már előbb fennállott, és Sz. István király azt csak tetemesen javitotta és tökéletesitette (l. erre nézve főleg Bartal. comm. I, 127—133. 273—287. l.).

összes nagy fontosságú közjogi hatáskör, melly szerint a vármegyék, mint ország' törvényhatóságai, a végrehajtó hatalom' gyakorlásának területök' körében egyedül törvényes műszerei voltak, s a törvények' korlátain belől kebelbeli közigazgatási ügyeiket önállóan intézték, a vármegye' közönségét törvényes kormányzója alatt kebelbeli választott tisztségével együtt illette. [3])

Illyen vármegye volt 1848-ban 52 (odaértve az Erdélytől visszacsatolt 3 vármegyét, s a 3 Drávántúli vármegyét, mellyet mostanság többnyire Tótország' neve alatt említnek) [4]); jelesen a Dunán inneni kerület-

---

[3]) A következő fejtegetésekben a szinte megyei törvényhatósághoz tartozó polgári és fenyítő bíróság a törvény' utjára tartozó ügyekben törvénykezési teendőivel mellőztetik, mivel erről a biróságok' törvényes szervezetének átnézetében lesz szó.

[4]) A vármegyék' régi számát illetőleg tudjuk, hogy III. Béla' idejében Magyarország 72 vármegyére volt osztva (odaértve a szlavóniaiakat is): l. az oklevelet Fejér, Cod. dipl. III, 217 l. Rogerius, carmen miserabile c. X. Tubero, IV. könyv. 10. §. Bartal, comm. I, 280 l. Ezek közöl némelly kisebb még az Árpád-korszakban, mások utóbb megszüntek, és más vármegyékhez csatoltatva, a vármegyék' Verbőczyféle névsorában nem tünnek elő. A vármegyék' határaiban is régente sok változás történt, míg e részben a királyi kénynek az 1500: 28 korlátot szabott, s a vármegyék' határai iránti intézkedés a törvényhozásnak tartatott fenn, mint azt nagy számú törvények tanusítják, p. o. 1518: 32; 1542: 36, 37; 1569: 52 Heves és Külső Szolnok megye' egyesítéséről; 1596: 41; 1608: 22 kor. után; 1618: 71, melly a szomszéd' vármegyék' határvillongásai' elitélését a nádorra bizza; 1635: 19; 1647: 21; 1659: 76, Pest Pilis és Solt megye' egyesitéséről; 1715: 40, 86. 92; 1741: 18; 1802: 8 Bács és Bodrog megye' egyesitéséről; 1802: 9. 10. 12—14. 1812: 5; 1827: 28; 1836: 21, 27. 29; 1840: 36 stb.

A vármegye név' eredetéről s annak latin parochia, meg a

ben 13, a Dunán túli kerületben (a Drávántuliakkal együtt) 14, a Tiszán inneni kerületben 11, a Tiszán túli kerületben (az Erdélytől visszacsatoltakkal) 15; ezekhez járúlt a három horvátországi (szlavóniai) megye. [5])

1). A vármegyék, mint a kebelbeli főpapok', ország' zászlósai s nagyjai' és nemesei' közönségei, tisztségökkel együtt törvényes kormányzóik alatt tartott közgyüléseikben, mellyekre a vármegyében lakó vagy bir tokos minden rendű nemes szavazat' jogával megjelenhetett, tárgyalták s intézték — a törvény' utjára tartozó jogügyek' kivételével — a magok körében az összes közigazgatási ügyeket, ennek minden ágait véve, s az adó' ügyét is oda értve. [6])

Közgyülések rendszerint évnegyedenként tartattak, de fontosabb, haladéktalan intézkedést kivánó tárgyak

---

provincia, comitatus nevezeteiről l. Palugyay I. 7—18 l. Bartal, I, 273. l.

[5]) Dunán innen: Árva, Bács-Bodrogh törv. egy., Bars, Esztergam, Honth, Liptó, Nógrád, Nyitra, Pest-Pilis-Solt törv. egy., Posony, Thurócz, Trencsén, Zólyom megye; Dunántúl: Baranya, Fejér, Győr, Komárom, Mosony, Posega, Somogy, Soprony, Szerém, Tolna, Vass, Verőcze, Veszprém, Zala megye; Tiszán innen: Abauj, Beregh, Borsod, Gömör, Heves és Külső Szolnok törv. egy., Sáros, Szepes, Torna, Ungh, Zemplém megye; Tiszán túl: Arad, Békes, Bihar, Csanád, Csongrád, Kraszna, Krassó, Mármaros, Szabolcs, Szathmár, Közép Szolnok, Temes, Torontál, Ugocsa, Zaránd megye; Horvátország' megyéi: Zágráb, Varasd, Körös megye.

[6]) A megyegyülések legrégibb időkben *Concilium, congregatio comprovincialium, congregatio comitis parochiani* nevek alatt fordúlnak elő; hatáskörük' bővebb kifejlődése Zsigmond' korába esik, kinek idejéből veszi eredetét a márkális név is (1435: 7); Bartal, comm. III, 130 s köv. l.

végett rendkivüli közgyülések is hirdettettek. [7]) Elnö költ azokon a föispán, vagy helyettese, gyakran, csaknem rendszerint az első alispán, vagy akadályoztatása' esetén a másod alispán. Tartásuk módja iránt az 1723: 58 következőleg intézkedik: hogy a megye' ügyei nyilvánosan s kellő mérséklettel tárgyaltassanak, s az illymódon hozott határozatok jegyzőkönybe foglaltassanak, és a gyülés feloszlása előtt nyilvánosan felolvastassanak; [8]) a közgyülésen hozott határozatok pedig kisgyülésen, annál kevésbé a fő- vagy alispán vagy bárki más által meg ne változtassanak; és a határozatokhoz azok is tartozzanak magokat alkalmaztatni, kik jelen nem voltak; a szavazás körül, a mit törvény és szokás parancsol, megtartassék. A közgyülés' tekintélye- s méltóságának megóvása végett, a kik az ellen illetlen beszéd s tett által vétnek, széksértés miatt elmarasztaltatnak. [9])

A közgyülés elébe különösen tartozó tárgyak: a) az országgyülési törvényczikkelyek', királyi rendeletek' s helytartótanácsi intézvények' kihirdetése s foganatba vétele. Ha azonban felsőbb rendeletekben, a megye' közönségének meggyőződése szerint ollyasmi foglaltatnék, mi az alkotmánynyal vagy a törvényekkel ellenkezik, az iránt jogában áll felirást terjeszteni fel a királyi felséghez, és szükség' esetén onnan eredő sérelmét orvoslás' eszközlése végett az országgyülés elébe vinni. b) A megyei tisztség' választása [10]), 1848-ig egyszer-

---

[7]) Az 1569: 11 szerint közgyülést hirdetni a föispán' s illetöleg az alispán' jogához tartozik.

[8]) E jegyzőkönyvek a föispán' utján a helytartótanácshoz, a királyi főfelügyelési jog' gyakorlása végett fölterjesztendők.

[9]) Egyéb törvényeken kivül kiváltképen 1723: 57.

[10]) 1723: 56; 1729: 15. Ide sorozandó egyszersmind a

smind az országgyülési követek' választása [11]), és azok' országgyülési utasításának kidolgozása; c) Nemesi czímeres levelek' és egyéb kiváltságlevelek' kihirdetése. [12]) d) Nemességet bizonyitó levelek', vagy magán-személyek által jogaik' óvása végett bemutatott vagy kivánt levelek' kihirdetése vagy kiadása. e) Betáblázások [13]). f) Az árvaügy fölötti felügyelés [14]). g) Elkövetett gonosztett vagy más vétség miatti közkereset' elrendelése nemes személy ellen. h) Törvény' utjára nem tartozó különbféle magán-folyamodások szinte gyakran s nagy számmal vitettek a közgyülés elébe. i) A köz rendészet' ügyei s átalában közigazgatási ügyek, mellyek a kisgyülések' vagy alispánok' intézkedését meghaladják [15]). k) Az adó' ügye; jelesen intézkedés s felügyelés a hadi adó' kivetése, beszedése s pénztári kezelése fölött; hogy számadások kellő időben tétessenek, a tett számadások két havi időköz alatt megvizsgáltassanak, s a hátralékok

---

polgári, fenyítő s számvevő székhez kivántató biráknak a megyebeli táblabirák közöli megválasztása évenként.

[11]) 1625: 62; 1723: 7.

[12]) 1630: 30.

[13]) 1840: 21.

[14]) 1765: 26.

[15]) Illyen egyesek különös törvények emlittetnek, igy: 1807: 21 az erdők fenntartása iránti gondoskodás 1411: 6 felvigyázat a tizedelőkre; 1435: 7, a jobbágyok' költözésére, 1723: 15 az út-, hid- és révvámokra és azok' szedőire; 1807: 22 a súly- és egyéb mértékek' egyenlőségére 1655: 31; 1659: 71 s 1715: 79, a húsnak és egyéb élelmi szereknek mindenkit (a vármegye' területéni szab. kir. városokat is) kötelező árszabása; 1715: 101; 1723: 18 akárhonnan czélzott elnyomás elleni oltalmazás; illyenek továbbá: felvigyázat utak', hidak' s malmok' épitésére, átalában a köz bátorlét' és közegészség' ügyébeni intézkedés, stb.

behajtassanak. A közigazgatási szükségekre évenként kivántató háziadó' mennyiségének meghatározása [16]), s azon módon intézkedés és felügyelés ennek kivetése, beszedése s pénztári kezelése fölött; kiváltképen szorgos felvigyázat, nehogy a fő- vagy alispánok megyei intézkedések nélkül vagy ellen, káros vagy önkényes költségeket tegyenek [17]).

Az ügyek' tárgyalásának rendje közönségesen az volt, hogy a közgyülésen legelőször is jelentés tétetett azon ügyek iránt, mellyeknek a közelebbi gyülésen elrendeltetett vala foganatosítása vagy megvizsgálása; azután felolvastattak a felsőbb rendeletek, és egyéb levelezések; mire következett az időközben tartott kisgyülések' jegyzőkönyveinek megvizsgálása s hitelesítése, végre egyéb teendők' elvégzése után a magán folyamodványok, és az örök emlékezet' okáért vagy jogok' fenntartására szolgálandó okiratok vétettek tárgyalás alá. [18])

Kisebb fontosságú ügyek, jelesen rendszeresített közigazgatási dolgok, mellyek különös tanácskozást nem kivánnak s ollyanok, mellyek törvény' rendeléséből közgyülési intézkedés alá nem tartoznak, kisgyüléseken intéztettek, minők a megyék' különböző szokásaihoz képest különböző időközönként tartattak, s mellyekre leginkább csak a körülbe levő nemesek jelentek meg. A kisgyülések' határozatai azonban állandó erőre csak akkor emelkedtek, ha a közgyülés által helybenhagyattak, melly azokat méltó okokból meg is változtathatta.

[16]) 1537 : 21 ; 1765 : 21.

[17]) 1723 : 63, 13. §.

[18]) Gyülések tartásának helye természet szerint a vármegyeház, mire nézve az 1723 : 73 intézkedett, ezt a köz terhek alól kivéve, de azoknak helyén az úgy nevezett kisebb királyi haszonvételek' s egyéb földesúri hatósági jogok' gyakorlását tiltva.

Végre a melly ügyek' czélszerű elintézése előleges vizsgálatot, tárgyalást s rendezést kivánt, azok végett szokás volt választmányokat küldeni ki, részint állandókat, minők voltak p. o. a gazdasági és árva- bizottmányok, részint alkalmilag, — mellyeknek elnökét s tagjait a közgyülés nevezte ki.

2). A megyei hivatalok, mellyeken a megyei igazgatás, a megyéknek a XVI. század óta kifejlődött s 1848-ig fennállott alakzata szerint, megfordúl, a következők:

a) Főispán, *Supremus comes.* A megyei tisztségnek s az egész megyének feje és kormányzója a főispán [19]), ki tisztségét királyi kinevezés' erejénél fogva viseli, kit legujabb időkig szokás volt rendszerint e czélra kiküldött királyi biztos által székébe ünnepélyesen beigtatni, és ki esküjét, mellyet régebben a királyi felség előtt tett le, későbbi szokás szerint, király', törvény' és az illető megye' irányában a megyei közönség' színe előtt tette le [20]). Ugyanezek megtartandók ott, hol a

[19]) Az 1723: 56 a főispánok' ezen jogállását imígy fejezi ki: „Minthogy a főispánok azon vármegyéknek, mellyeknek élére állíttatnak, kormányzói, és mind a köz és politikai ügyek', mind az igazságszolgáltatás' gondja főképen rájok van bizva" ... A főispáni hivatal eredete a vármegyei szerkezettel egykorú. A főispánok régi okiratokban leggyakrabban *Comes parochialis*, de nem ritkán *Comes castri, Comes provincialis* nevezet alatt fordúlnak elő. Hatalmuk hajdan igen nagy terjedelmű volt: hatáskörük hadi' és polgári ügyekre kiterjedt, s odatartozott a várbeli jövedelmekre való felügyelet is, mellyeknek harmadrésze illetményöket képezte; rendes és rendkivüli bírói hatóságot gyakoroltak: — mikre nézve l. Bartal, comm. I, 283—287. 334 s köv. l. és Egyetemes magy. encycl. II. „Alispány" czikkelyben.

[20]) 1548: 66; 1550: 30, honnan egyszersmind megtetszik, hogy a főispánnak csak a hitletétel után volt szabad hivataloskodnia. Törvényeink (l. különösen 1554: 19; 1647: 75) megkivánják, hogy minden vármegyébe, a törvényesen egyesítettek'

megyének örökös főispána van: [21]) ha pedig ez esetben a sor kiskorút érne, vagy ha különben a főispán hivatala' teljesítésében aggott kora vagy egyéb ok által gátoltatnék, melléje helyettes (*administrator officii supremi comitis*) neveztetik.

---

kivételével, neveztessék főispán, természet szerint, honfiak s azon vármegyében jó birtokúak közöl, ne kiskorú (1638 : 33). A főispán hivatalát rendszerint holtiglan viseli, mindazonáltal hivatalában elkövetett súlyosabb vétség miatt, mi fölött a király itél, hivatalától elmozdítható (1536 : 36, megerősítve 1723 : 56, 1. §. által). Régebbről, jelesen I. Ferdinand' korából, felmutathatók annak példái, hogy a főispáni méltóság a király által tetszése szerint visszavonhatólag is adományoztatott (Czirák y, 693. §. a jegyzetben).

[21]) Örökös főispánságok léteznek honunkban részint világiak, részint egyháziak. A nádor Pest, Pilis és Solth törvényesen egyesitett vármegyék örökös főispánja (vesd ö. 1848 : 28), mellynek 1. §-a főispányi helytartóját a többi főispányságokkal egyenlő rangra emeli, s neki az országgyülésen a főrendi táblánál ülést és szavazatjogot tulajdonít); a temesi gróf temesi, a posonyi gróf posonyi főispán (a posonyi grófság a posonmegyei főispánsággal együtt a Pálffy herczegi s grófi családnál örökös); az esztergami érsek esztergami, az egri érsek hevesi örökös főispán; a bereghmegyei főispánság a Schönborn grófi családnál, a komárommegyei a Nádasdy grófi családnál, a soproni az Eszterházy herczegi családnál, a szepesi a Csáky grófi családnál, a thuróczi a Révay bárói családnál, a vassmegyei a Batthány herczegi s grófi családnál, a varasdi az Erdödy grófi családnál örökös. Vármegyék' örökül adományozását már az arany bulla 14. czikkelye tiltja; ugyanazt az 1231 : 26, s ismételve 1291 : 2 (Kovachich, Sylloge I, 8. 16. l.) 1504 : 3 tiltja. Az örökös főispáni méltóság' fennállásának az arany bulla' határozatávali megférhetősége abban fekszik, hogy a király, hol a főispánság valamelly családnál örökös, a családból az illető kiváltságlevél értelmében nevezi ki a főispánokat, kik valamint a család' többi tagjai, egyről egyre örökös főispáni czimet viselnek.

A főispán' tiszti teendőit, azon egész körben, melylyet, mint a megye kormányzójának, az 1723: 56 kijelöl, közelebbről kifejti azon tiszti utasítás, melly a főispánok számára Mária Terézia által adatott ki. [22]) Miszerint a főispán' feladatához tartozik: az összes vármegyei közigazgatás' vezérlete, a polgári és büntető igazságszolgáltatás iránti gondoskodás és felügyelés, a közbátorság', köz csend' és rend' fenntartása, a törvények' és törvényes királyi parancsolatok' és felsőbb rendeletek' végrehajtása és foganatosítása a megye' körében és kebelében, az adó- és pénztár-ügyre való felügyelés; a megye' közgyűléseinek kihirdetése és egybehivása, azokon való elnöklés, a tanácskozások' vezetése, ottan a kellő rend' és illem' fenntartásáróli gondoskodás, tisztujító székek' tartása a törvényszabta időkben' és ezeken a tiszti állomások' betöltése végett a kijelölés' jogának gyakorlása: — a mint ezt mind az idézett királyi utasítás részletesen kifejti.

A főispánokat az 1723: 56, 1. §. a megyében való állandó lakásra kötelezi, hacsak ebben a király- és országnak teendő köz szolgálataik által nem akadályoztatnak.

b) Alispán (*Vice-comes*). A megyei tisztségben, mellynek földesurak iránt le nem kötelezett, a mennyire lehet birtokos nemesekbőli egybealkotását rendelték számos régibb törvényeink, miglen az 1844: 5 az ország' minden lakosait törvényesen bevett valláskülönbség nélkül a megyei tisztségekre is képesíté — első

---

[22]) Megküldve az ország' megyéihez a kir. helytartótanácsnak 1770 sept. 17-ről 4164 sz. alatt bocsátott körlevele által: le van nyomtatva Palugyay, megyerendszer II, 34—56 l.

helyet az alispán foglal el, és pedig az első alispán mint rendes, utána a másod alispán mint helyettese.

Az alispán, eredetében s közvetlenűl a főispán' helyettese, általa kinevezve, legfőképen a jogszolgáltatást tárgyazó hatáskörrel [23]). De hatáskörük, a mint az ujabb századokban kifejlődött s napjainkig fennmaradt, már nemcsak az igazságszolgáltatást, hanem a megyei kormányzat- és közigazgatásnak rendes folyamú minden ágazataira kiterjedt, s az alispán, a többnyire távollevő vagy más tisztségek által gátolt főispán' helyében úgy tünt fel, mint a megyének s megyei kormánynak mindennap látható és folyton munkás főnöke.

Az 1504: 2. törvényczikkellyel kezdődik a megyei nemesség' befolyása az alispán' kinevezésére [24]). Míglen az 1548: 70 kimondotta, hogy „az alispánok nem egymaga a főispán, hanem az egész vármegye' egyetértésével választassanak, az ország' törvényei szerint, és tüstént föleskűdjenek, máskép bírói itéletöknek senki se engedelmeskedjék."

Az 1723: 56, a megyei tisztujításról átalánosan intézkedve, az alispánra vonatkozólag is rendeli, hogy

---

[23]) Bartal, Alispány, az Egyetemes magyar encyclopoediában, II, 752—758 l. comm. I, 336 l. Az alispánoknak a főispánok által történt neveztetéséről l. 1291 : 4 (Kovachich, Sylloge I, 17 l.), Zsigmond' levelét 1395-röl, II. L. László' levelét 1494-ről Botka id. értekezésében 120—125 l. és Palugyay, Megyerendszer II, 86 s köv. l. A divatozott régi nevezet *Curialis comes* (*castri*) volt. Bírói hatóságuk kezdetben egyedül csak a várnépre és nem odább terjedett.

[24]) Hogy minden alispánt a főispán azon vármegyének, hol a méltóságot viseli, igaz nemesei' sorából s kebléből válasszon; kit azonban azon megye' nemeseinek egyezése s akaratja nélkül választania ne legyen szabad s ne lehessen."

ezek minden harmadik évben választassanak, s választásra, a lelépő első alispánnal együtt, négy alkalmatos egyén terjesztessék elő. Az 1729: 15. szerint továbbra minden megyében egy alispán kivántatik; de megengedtetik, hogy a hol az elkerűlhetetlen szükség úgy hozza magával, a megyei közgyülés egy másikat is rendelhessen s ennek hatáskörét is megszabhassa.

Az alispán' hatásköre hármas: mint megyekormányzóé, mint közigazgatási tisztviselőé, mint bíróé. Kormányzói teendői onnan merűlnek fel, hogy a főispánnak, mint a megye' s megyei tisztség' rendes fejének, a köz ügyek' vezérletében s intézésében helyettese [25]); mint közigazgatási tisztviselőnek, teendőit részint a törvény, részint legfelsőbb s felsőbb rendeletek, s megyei határozatok szabják meg; mint bírónak hatáskörét s illetőségét a birói illetőségi törvények szabályozzák [26]). Az ügyek' felosztása az első és másod alispán között az egyes megyékben szokásszerűleg eszközöltetett.

c) Szolgabíró *(Judex nobilium)*. A szolgabírák' nevezete törvényekben legelőször az 1291-diki végzeményben fordúl elő [27]); Zsigmond, V. László, I. Mátyás,

---

[25]) 1578: 4.

[26]) Vannak némelly egyenesen az alispáni hivatalnak a törvények által fenntartott ügyek, így: a határjárás (1635: 20; 1802: 23), az erőszakosan kivetettek' visszahelyezése (1802: 22; 1807: 5), és egyebek.

[27]) Hogy a hajdani királyi *bilochus*-okban egykor hibásan vélték a szolgabírák' eredetét feltalálni, már Kollár megmutatta, Amoenit. II. 46 s köv. l. E név' eredetéről l. Bartal, comm. I. 288 l.

A szolgabírói hivatalról kimerítően értekezik: Zsoldos, Szolgabírói hivatal, Pápa 1842. I. közrendtartási, II. törvénykezési rész.

II. Lengyel László' törvényeiben már gyakrabban említtetnek.

Főszolgabíró a megye' minden járásában egy-egy rendeltetik, ki mellé a szükséghez képest egy vagy több alszolgabíró és esküdtek [28]) adatnak, kik a törvények' rendeletéhez, fennálló szabályrendeletekhez, s megyei végzések- s utasításokhoz képest a legnagyobb számú közigazgatási s közrendtartási, és a mellett törvénykezési teendőket végzik.

d) A vármegyének egyéb hivatalai:

A jegyzői hivatal, mellyet egy fő- s több fizetéses aljegyző lát el tiszteletbeli al- s némelly megyékben még tiszteletbeli főjegyzőkkel együtt. A jegyzők' teendői: az irományok' felolvasása közgyűléseken s törvényszékeken, a perek' előadása törvényszéki üléseken; határozatok', végzések' s itéletek' följegyzése s jegyzőkönyvbe igtatása, felirások' s jelentések' fogalmazása, a kiadandók' eszközlése, irományoknak a kérelmesek' részére közhitelességű alakbani kiadása; a megyei levéltár' jó rendben tartása- s őrzéséről gondoskodás: mi czélra a megyében külön levéltárnok s többnyire mellette pertárnok is alkalmaztatik. [29])

---

[28]) *Jurati nobiles* 1498: 15, 5. és 6. §; 1518: 2 (bácsi), 1593: 7; 1596: 5 stb.

[29]) A jegyzői hivatal a megyei hivatalok között, mint a politikai és joggyakorlatnak a megyei élet' körében fő iskolája, e tekintetből különösen, kitünő jelentőséggel birt. A levéltárakat illetőleg megjegyzendő, hogy a megyei levéltárak, a dúló háborúk' viszontagságai következtében nem régiek, többnyire 2—3 századot meg nem haladnak: holott a régibb szab. kir. városok' levéltáraiban a legrégibb s megfizethetetlen becsü okmánykincsek találtatnak, s hozattak onnan honunk' régiségeinek hires kutatói által napfényre.

A tiszti ügyészi hivatal, fő ügyészével, s a szükséghez képest több alügyésszel. Tiszti körébe tartozik: köz keresetek' megindítása s folytatása, a gonosztettekkel vádlottak ellen bünvádi keresetek' indítása, s ha saját védőik nem volnának, a védelmeztetésökrőli gondoskodás; ügyefogyottak' elősegítése jogigényeik' s panaszaik' érvényítésében [30]), felügyelés a rabok' állapotára; felügyelés' gyakorlása azon tekintetben, nehogy közgyüléseken a király' és korona', az ország' vagy különösen a megye' vagy a karok és rendek' valamellyikének jogai és szabadságai csorbát szenvedjenek, nehogy a kit nem illet nemesi kiváltsággal éljen stb.

A megyei hadi és házi pénztár' gondját a megye fő (hadi és házi) adószedői (*generalis perceptor*) viselik, kik mellett s alatt a járásokban a szükséges számmal aladószedők müködnek. Ezekben az 1567: 7. értelmében, hű kezelés' és a pénztár' épsége iránti biztosíték tekintetéből, megkivántatott, hogy birtokos nemesek legyenek. Magok és örököseik számadással tartoznak [31]): mire, ha késedelmesek, javaik' sőt személyök' letartoztása által kényszeríthetők [32]); viszont a felelősség' terhe nem azok' örököseire, hanem a késedelmes tisztségre háromlik, ha ez a perceptoroktól készített számadások' kellő időbeni átvételét elmulasztotta [33]), — melly számadások' megvizsgálásával a megye' számvevő tisztjei foglalkoznak.

Végre vannak a megyékben állandóan alkalmazott

[30]) 1848-ig e segítséggel különösen az adózó népnek tartoztak földesuraik' irányában.

[31]) 1715: 57, 77; 1723: 63, 8. §.

[32]) 1554: 20; 1622: 65; megerősítve 1723: 68, 9. §.

[33]) 1723: 63, 12. §.

orvosok, sebészek, bábák, mérnökök, várnagyok, s különböző foglalkozásokra alkalmazott biztosok — kik azonban a megyei tisztséghez nem tartoznak; azonkivül szolgák és fegyveres legények: — mindezek' tiszti és szolgálati teendőit lényegileg már nevezetök' jelöli.

e) A megyei tisztviselőket, a főispán által kijelölt egyének közől maga a megye' közönsége választja [34]. És pedig a megyének tulajdonképeni tisztségéhez tartozó tisztviselők minden három évben új választás, vagyis tisztujítás alá esnek [35]. A megválasztott egyén a megyeközönség' beleegyezése nélkül a ráruházott hivatalt 25 marka büntetése alatt vissza nem utasíthatja, hanem azt legalább egy évig viselni tartozik, bár újbóli viselésére azután öt évig nem szorítható [36].

A tisztujítás törvényben gyökerező hosszas gyakorlat szerint következőleg ment véghez: az egész tisztség, a megyei pecsétet, levéltár' kulcsait átadván, hivataláról lelép; aztán előre bocsáttatván a főispáni kijelölés, az új tisztek sorban megválasztatnak. Az első alispán' helyére a lelépő alispánnal legalább négy [37], a többi tiszti helyekre három-három egyén jelöltetik ki; a választás maga vagy felkiáltással, vagy ha ez uton a többség bizton kivehető nem lenne, a szavazatok' öszszeszedése s összeszámítása által megy véghez. Szavazatjogot a tisztujításoknál a vármegyében lakó vagy nemesi jószágot bíró minden nemes gyakorolt. A meg-

[34]) 1723 : 56 ; 4. §. Némelly megyékben a jegyzői egyéneket régi szokás' erejénél fogva a főispán nevezete ki.

[35]) 1723 : 56, 2. § ; 1729 : 15, 3. §.

[36]) 1435 : 2 ; 1492 : 34 ; 1559 : 54.

[37]) 1723 : 56, 2. §. 1729 : 15, 3. §.

választott tisztviselők a megyei közönség' színe előtt tiszti állásuknak megfelelő eskűt tartoznak letenni [38]).

70. §.

Folytatás. A magyar törvényhatóságok' önkormányzati rendszere 1848 óta.

I. Mint már említtetett, az 1848: 3, 26. §. által, az ország' minden törvényhatóságainak, így tehát a vármegyéknek is addigi törvényes hatósága teljes épségben fenntartatott: mint azt annak idején az 1791: 14 elismeré. Mindazonáltal az 1848: 16, addig is, míg a jövő törvényhozás a megyei szerkezetnek a nép képviselet' alapján új rendezését eszközölhetné, a megyei hatóság' gyakorlása iránt a következő ideiglenes intézkedéseket tette [1]):

Hogy egy közgyülés tartatván, — mellyen szavazattal birjanak mindazok, kiket akár törvény, akár egy vagy más megyének eddig is hozott határozatai szavazati joggal felruháztak; a hol pedig semmi illy jogterjesztő határozatok közbe nem jöttek volna, szavazattal birjanak a törvény által jogozottakon kivül azok, kiket a megyei lakosok községenként ezen közgyülésre képviselőkűl utasítnak — ezen közgyülés, tekintettel a megye' kiterjedésére, népességére, a megyei honpolgárok' minden osztályaira, a megyei közigazgatásnak és az ország' törvényeinek sikeresítésére, egy nagyobb számú állandó bizottmányt minden születésrei különbség nélkül a szokott módon válasszon.

---

[38]) 1435: 1; 1486: 73; 1492: 33; 1548: 70, megerősítve, 1723: 56, 4. §. által.

[1]) Megjegyzendő, hogy az 1848: 16 intézkedései csak rövid átmeneti időközre voltak számitva.

Ezen allandó bizottmány a főispán' vagy távollétében az alispán' elnöklete alatt, a megyei' tisztviselőség' hozzájárultával, annyiszor s addig, a mint s a meddig szükséges, összegyülvén, mindazon hatóságot ideiglen gyakorolja, melly törvény s alkotmány szerint a megyei közgyüléseket minden tekintetben illeti.

A köztanácskozási nyelv mind a gyüléseken, mind a bizottmányokban Magyarországra nézve egyedűl a magyar; — a kapcsolt részekben, saját szabályuk' következtében is, anyai nyelvök használtathatik.

Ezen megyei bizottmány, míg fennáll, „a megye' közönségének nevében", egyenes érintkezésben áll a miniszteriummal, és a törvény' értelmében a megyei tisztviselőkkel határozatilag rendelkezik.

E bizottmány, mihelyt a törvényhozás által a megyei szerkezet rendezve lesz, működését bevégezvén, s jegyzőkönyveinek bemutatásával a megye' közönségének eljárásáról jelentést tévén, ideiglenes hatóságát a megye' kezébe leteszi.

Ülései természet szerint nyilvánosak.

Egyszersmind az 1848: 17. a megyei tisztválasztásokról ideiglen rendelte: hogy a megyékben, az országgyülésen teendő intézkedésig, tisztujító székek ne tartassanak; hanem akár a hivatalnokok' soraiban történendő hiány' pótlásának esetén, akár új hivatalnokok' választásának szüksége forogván fenn, a hiányt pótolni, s illetőleg az ujonnan alkotandó hivatalokat betölteni ideiglenesen és helyettesítésként a főispán' feladata, egyetértőleg a középponti választmánnyal [2]).

---

[2]) Illy ujabb hivatalok' felállítása, jelesen a szolgabírók' számának szaporítása, az 1848: 9, 4. §. következtében, melly a

71. §.

Folytatás. A városok és szabad kerületek.

A). A szab. kir. városok' szerkezetét az 1848: 23. teljesen átalakította, közéletöket új alapra fektette, a törvényhatósági önkormányzat' elveit igazi lényegökben, egész terjedelmökben megvalósította: holott addig a szab. kir. városok' közélete, a középkorból fennmaradt alakzatok közé szorítva, a kir. helytartótanács' és a magyar kir. kamara' kettős gyámsága alatt, szerfölött le volt nyügözve. [1])

A közigazgatást összes terjedelmében 1848-ig a belső és külső tanács kezelte. A belső tanács állott: a bíróból, polgármesterből városkapitányból, [2]) és tanácsurakból, kikhez a jegyzők járúltak, a megyeiekhez átalában hasonló teendőkkel. A külső tanácsot az önmagát kiegészítő választott polgárok' testülete képezte szószollójának

---

földesuri törvényhatóságot mind polgári, mind büntető tekintetben megszüntette, s az illető teendőket a megyére ruházta, vált szükségessé: mire nézve az 1848: 11. tesz némelly intézkedéseket.

[1]) A szab. kir. városok' 1848 elötti szerkezetéről s közigazgatási rendszeréről l. a többi között: Schwartner, Stat. II. 64. §. Fényes, Stat. II. 42. §. Virozsil, Spec. III. 53—56 l. Cziráky, 710—715. §.

[2]) A biró a törvénykezési ügyek' élén állott, a polgármester a politikai s gazdasági ügyeket vezette, a kapitány a közbátorság' fenntartásáról s a tanács' rendelései' foganatositásáról gondoskodott. Némelly helyeken elsőbbséggel a biró, másutt a polgármester birt. A tanácsosok száma legfölebb 12 volt (Posonyban 13).

elölülése alatt. [3]) Azonkivül voltak még mindenütt több városi tisztviselők is, és nagyobb városokban ezen tiszti személyzetek, úgy mint a jegyzői hivatal is, egész hivatalosztályokat képeztek: illyenek voltak az ügyészi, levéltári, számvevői, igtató- s kiadói, telekbírói, adószedői, kamarási, gazdasági, árvaügyi hivatalok; az orvosok, seborvosok mérnökök a szerződöttekhez, hajdúk, darabontok, éjőrök, stb. a szolgákhoz soroztattak.

A városi közigazgatást sajátképen a belső tanács vitte; de a város' kiváltságait, javait, jövedelmeit s számadásait illető tárgy jóváhagyás végett a külső tanács elébe volt terjesztendő, melly különben is fontosabb ügyekben meghallgattatott [4]). Ezen külső tanács' jogához tartozott a városi tisztujítás' véghezvitele is, mi a városi kiváltságok' nyomán, évenként, vagy két-három évenként, különös királyi engedelem mellett, ha a királyi felségnek úgy tetszett, királyi biztos' közbejöttével történt, ki ez esetben a kijelölés' jogát is gyakorolta, melly különben a belső tanácsot illette. [5])

Az 1848: 23. a szab. kir. városok' tekintetében addig is, mig a városok' rendezése iránt a törvény részletesen intézkednék, következőket rendelt:

1). A város, mint önálló köz törvényhatóság, köz

---

[3]) A külső tanács a polgárok' különböző osztályaiból volt összetéve, s a népességhez képest különbözött tagjainak száma (125-öt sehol meg nem haladva).

[4]) A törvénykezésieket a bíró kizárólag az e czélra kijelölt tanácsurakkal kezelte.

[5]) Tisztújítás alá estek: a biró, polgármester, városkapitány (kik a tanácsosok közöl választattak), a szószólló, s egyéb tisztviselők: de nem a tanácsurak, s a választott polgárok, kiknek hivatala, tisztsége holtiglan tartott. Az 1843 apr. 15. 15257 sz. alatti helytt. intézményre nézve l. fennebb 59 §. 19) jegyz.

dolgait törvényes felsőbb felügyelés alatt, minden más törvényhatóságtól függetlenűl, a köztörvény szerint igazgatja.

A városnak, mint törvényhatóságnak, rendőri, büntető és magánjogi tekintetben alá vannak vetve — kivéve a megyék' székházait, és a valóságos hadi szolgálatban' álló katonákat, azonban csak szorosan vett személyes és bünvádi keresetekre és szolgálati vétségeikre nézve — minden a város' határában létező egyének és javak, különbség nélkül.

Olly városok, melyekben 12,000 lakosnál kevesebb van, kis városoknak, — mellyekben 12,000 lakosnál több, de 30,000-nél kevesebb van, közép városoknak, — és mellyekben 30,000 lakosnál több van, nagy városoknak neveztetnek.

2). A törvényben körülirt képességgel bíró választók [6]) választják a tisztujító székeken a tisztviselőket és a városi képviselet' tagjait. A választási jogot gyakorolni csak személyesen lehet: de a választási jogot senkitől, ki a törvényben leirt képességgel bir, megtagadni vagy elvenni, semmi szín alatt nem szabad.

A tisztujítás' megtartásáról a törvény úgy intézkedett: hogy a polgármester, illetőleg a bíró, közös és nyilvános ülésben egybe gyüjtvén az addigi tanácsot, és választott polgárságot (melly 1848-ban az ez évi 23. törvényczikkely' értelmében eszközölt tisztujításig létezett), — e gyülésben a tisztujítószék' megtartására

---

[6]) L. fennebb 53. §. c) 328 l., hova csatolandó az 1848: 23, 7. §-ban foglalt azon határozat, hogy az 1848: 23, 6. §. a) pontja alatt kiszabott birtoklási idő nem kivántatik meg azon esetben, ha valaki a képesitő ingatlannak birtokába örökség' útján jut.

a gyülés' tagjai által elnök, s egyszersmind küldöttségek választassanak a választók' összeirása végett; továbbá intézkedések tétessenek az összeirási eljárás' végrehajtása, és a választás' helye s ideje körül.

A választás' napján a választott elnök' elölülése alatt szinte nyilvános ülés tartassék; és e gyülésben mindenekelőtt küldöttségek választassanak a gyülés' tagjai által a szavazatok' összeszedésére, és a kijelölés fölötti intézkedésre, titkos szavazás által, legalább tíz tagból, az összeirt választók közől alakítandók. Szinte e gyülésen, a tisztikar' és választott polgárság' tagjai addig viselt hivatalukról lemondván, a választási elnök a választás' idejére kapitányt, tiszti ügyészt és jegyzőt helyettesítsen.

3). A tisztviselők közől a polgármester, főbíró, főkapitány, és alkapitányok, tanácsbeliek, jegyzők, tiszti ügyészek, levéltárnok, telekbíró, számvevő, tiszti főorvos, fősebész és főmérnök megválasztatnak. A választás kijelölés mellett, a kijelölés a kijelölő választmány által, a választási elnök' közbejöttével történik. [7])

---

[7]) A városokban 1848-ban az új törvény' foganatba vételekor létezett tisztviselők közöl azon egyének, kik olly hivatalt viseltek, melly az 1848 : 23 előtt éltök' fogytáig rendszerint újítás alá nem esett, fizetésöket éltök' fogytáig megtartották; de egyszersmind kijelentetett, hogy ha az ezen törvény szerinti tisztújítás' alkalmával, vagy az addig viselt, vagy magasabb hivatalra megválasztatnak, a választást elfogadni kötelesek, különben nyugpénzöket elvesztik, mellyet szintúgy elvesztenek akkor, ha fenyítő közkereset' utján bármikor valamelly büntény miatt elmarasztaltatnak.

A számadással tartozó hivatalnokok továbbá azon alkalommal, a városi törvényhatóság' részletes elrendezéseig, addig viselt hivatalaikban meghagyattak; a pénz- és egyéb tárakra való felügyelés azonban az új törvény szerint választott tanács'

4). A képviselő testület' tagjai kijelölés nélkül választatnak. Ezen választás' mikénti eszközlése, a választóknak a választás' könnyítése végett kerületekre való elosztása, a szavazatok' összeszedése, és minden egyéb a választás körül előfordúlható teendők iránt, azon közös gyülésben teendő az intézkedés, mellyben a választók' összeirása határoztatik el.

Azalatt, míg a törvény máskép intézkednék, képviselőűl a város' bármelly telepedett lakosa, törvényesen bevett vallásküllönbség nélkül megválasztható.

A képviselő testület kis városokban legalább 30, közép városokban legalább 82, nagyobb városokban legalább 157 tagból áll. A képviselők' száma a legkisebb számon fölűl az állandó lakosok' számához képest következőleg emelkedik: kis városokban az első 1500 számon fölül, minden 200 lakos után, az első 30 képviselőhöz adatik egy képviselő; közép városokban az első 12,000 számon fölül, minden 400 lakos után az első 82 képviselőhöz adatik egy képviselő; nagy városokban az első 30,000 számon fölül, minden 800 lakos után az első 157 képviselőhöz, adatik egy képviselő.

A képviselők a közgyüléseken személyenként tanácskozási joggal és határozó szavazattal birnak.

Minden választásra a szavazás a választók által titkosan történik.

---

felelössége alá helyeztetett; melly, hogy ebbeli felelösségének teljes mértékben eleget tehessen, egyszersmind azon hatalommal ruháztatott fel, hogy tapasztalandó bármelly visszaélés' vagy hanyagság' esetén, a számadókat a körülményekhez képest azonnal elmozdíthassa, söt le is tartoztathassa, és bünperbe idéztethesse, helyettök ideiglenesen más kezelöket nevezhessen, és átalában a pénztárak' biztositása iránt minden szükséges intézkedéseket megtehessen.

5) Azalatt, mig a törvény részletesen intézkednék, a tanács azon hatósággal ruháztatott fel, mellyel a megyerendszerben a megyei kisgyülések birnak; — a közgyülés pedig ugyanazon hatósággal, mellyel a megyei közgyülések vannak ellátva, — kivéve a be- és kitáblázásokat, továbbá azon kérdéseket, mellyek szoros értelemben bírói eljárást igénylenek, vagy bírói zár' megrendelését foglalják magokban.

Mind a közgyülés', mind a tanács' ülései nyilvánosak. Az ülésekben a hallgatóságnak a tanácskozásokat megháborítni nem szabad. A csend' fenntartása az elnöknek kötelessége; és e részben a törvény az ügyeletet a tanács által választandó csendtisztek' vezérlete alatt a nemzetőrségre bizza.

6). Az állandó szakbizottmányok' hatósága, millyenek: az árvai, gazdasági, szépítési s egyéb bizottmányok, előbbi állapotukban megtartattak; s e bizottmányok közvetlenűl a tanácscsal, a tanács által pedig a közgyüléssel állnak összefüggésben.

7). A közgyülés áll: a városi tisztviselőkből és képviselőkből együttvéve, — elnöke a polgármester, vagy akadályoztatása esetén a legidősebb tanácsbeli. Határozat' hozatalára pedig' kis városokban legalább 20, közép városokban legalább 30, nagy városokban legalább 40 tag' együttléte szükséges.

Közgyülést tartani kell minden hónapban legalább egyszer, lehet ezenkivül többször is, valahányszor ezt vagy a közgyülés előre megrendeli, vagy a tanács, illetőleg a polgármester sürgető körülmények miatt szükségesnek tartja.

8). Az 1848: 24. a városokról ideiglenesen rendelkező 1848: 23. törvényczikkelyt — mennyiben a vá-

lasztásokról, választókról és képviselőkről szól — kiterjeszti a XVI. szepesi városra [8]), valamint azon községekre is, mellyek első bírósági hatóssággal ellátott tanáccsal vagy már birnak, vagy a megyék' meghallgatása mellett, a miniszterium' javaslatára Ő felsége által felruháztatnak. Egyébként az első bírósági hatóságú községek' közigazgatási állása, a törvény' további rendeléséig, előbbi állapotában (jelesen a megye' irányában, mellynek alá voltak rendelve) megtartatott; az első bírósági hatóságú rendezett tanáccsal el nem látott községekben, az előljárók' választása iránt, az ideiglenes intézkedés a megyékre bizatott.

B). A fennebbi pontban érintett XVI. szepesi városon kivül még léteztek s léteznek szabad és kivált-

---

[8]) A XVI szepesi város különben együttvéve Szepes megye' törvényhatóságától független külön kis tartományt képez, melly politikai s törvénykezési ügyekben saját választott grófja alatt áll, ki mellett s alatt választott tisztviselők működnek; gazdasági ügyekben pedig a kamarai administrationak volt alárendelve, mellynek élén a királyi felség által kinevezett administrator állott. A szepesi városok a királynak, mint a szab. kir. városok, külön évi censust fizettek. A saját szabadságai- s kiváltságaival birt régi XXIV szepesi város közöl XIII Zsigmond által lengyel kézbe elzálogíttatott; a megmaradt XI város a vármegyéhez csatoltatván, régi szabadságait elvesztette; ama XIII város pedig Mária Terézia alatt 1772-ben a magyar koronához visszaszállván, s Lubló, Podolín és Knezda kamarai városok is hozzájok csatoltatván, kiváltságaikat megtartották, — Lubló és Podolin uradalmak ellenben az 1827 : 29 által Szepes vármegyébe visszakebeleztettek. Lásd bővebben: A szepesi XVI városok pragmatikai, történeti s állományi vázlata, Lőcse 1842. Schwartner, Stat. II. 193 s köv. l. Fényes, Stat. II. 97. 142 l. Virozsil, spec. III. 58 l.

ságos kerületek, mellyeknek belszerkezete s közigazgatási rendszere többrendű sajátságot tüntet fel, s mellyek iránt többnyire az 1848-diki törvényekben új átalakító ideiglenes intézkedések foglaltatnak.

Szabad kerületek (*districtus separatus portas habentes*) nevezete alatt értetődnek azok, mellyek a megyei hatóság alá nem tartozó, külön portákkal, külön tisztikarral biró tartományok, s a főkormányhatóságokkal közvetlenűl leveleznek; illyenek: a jász-kún kerületek a hajdúkerület, a fiumei s buccarii szabad tengerkereskedési kerületek. Kiváltságos kerületek voltak még, mellyek azonban külön portákkal nem birtak s az illető megye' hatósága alatt álltak: a turopolyai vagy túrmezei nemes kerület, az egyháznemesi székek, a szepesi X. lándsás nemesek széke, a tiszai koronai, és a nagykikindai kerület.

1). A jász-kún kerületek [9]) régi szabadságaik' s kiváltságaik' élvezetébe visszahelyeztettek s illetőleg ujakkal felruháztattak Mária Terézia által, [10])

---

[9]) Horváth (Péter), commentatio de initiis ac maioribus jazygum et cumanorum eorumque constitutionibus. Pest 1801. Fényes, Stat. II. 90 s köv. l. Cziráky, 284—290 l.

[10]) 1702-ben mind a három kerület 500,000 forintért a német vitézrendnek eladatott volt, mi azonban az 1715 : 34 szerint az ország' rendei' ellenmondása folytán zálog' czimére változtatott át; a zálog-összeget 1730-ban a pesti invalidusok' háza letévén, ennek maradtak lekötve, míg a jász-kunok az 500,000 forint zálogösszeget és 15,000 frt beruházási összeget, egymás között felosztván, kifizették (honnan a *redemptusok* s *irredemptusok* közötti különbség vette eredetét, statut. 6, 4. §. — az 1848 : 25, 15. §. a redemptioból eredö magánjogi viszonyokat és haszonvételeket a törvény' további rendeléséig világosan fenntartotta), Mária Terézia által, 1745. május 22-kén kelt kiváltságlevele' erejénél

mellyek országos törvény, 1751: 25. által, is megerősíttettek. Ezek' értelmében a mondott kerületek, az 1791: 29. óta országgyülési joggal is felruházott önálló törvényhatóságot képeztek, mellynek grófja s illetőleg fő bírája a nádor [11]), kinek e czímen évenként 3000 arany tiszteletdíj fizettetik [12]), — s melly vármegyék' módjára közügyei' intézése végett közgyülést tart, és mellynek hasonló módra saját tisztsége van: a nádor által nevezett nádori főkapitány s alkapitány, az összes kerületek' gyülése által választott jegyző, főadószedő, tiszti ügyész, a kerületi gyülésen választott kerületi kapitányok, táblabírák, biztosok. [13])

Az 1848: 25. ideiglenesen, míg a törvény a jászkún kerület' belszerkezetéről részletesen intézkednék, a

fogva, régi kiváltságos jogállásukba visszahelyeztettek; ez alkalommal egyszersmind számukra bizonyos szabálypontok adattak ki, melly szabályzat aztán az 1751: 25 folytán némi részben megjavíttatván, 1751. oct. 5-kén kelt királyi levél által articulusok' neve alatt kiadatott (ezek az: *Articuli jazygum et cumanorum*, 24 pontban); és ez, az 1799-ben kiadott nádori statutumokkal együtt (*statuta jazygum et cumanorum*) a jász-kún kerületek' jogállásának s közigazgatási rendjének alapját képezte.

[11]) A nádori föbíróság már IV. Lászlónak 1272-ben kelt levele által megerösíttetik. Politikai közigazgatás' tárgyaiban a kerületek a kir. helytartótanácstól függtek.

[12]) Ez már 1485: 11. czikkelyben elöfordúl.

[13]) Személyes kiváltságuk volt a jász-kunoknak, hogy vámot személyök és áruik után nem fizettek (az 1840: 28 szerint a jász-kún kerületek' birtokos lakosai vásárokban helypénz' fizetésétöl is mentesek), bár a királyi harminczaddal tartoztak; dézmát szinte nem adtak.

Az 1848: 28, 2. §. a jász-kún kerületek' nádori főkapitányságát föispáni rangra s hatóságra emelte.

kerületi tisztviselők' és közgyülési képviselők' választására nézve következőket rendelt:

A kerületi tisztviselőket ugyanazok választják, kik az 1848: 5. szerint az országgyülési követek' választásánál választó joggal birnak. Ellenben a közgyülési képviselőket a községi választók választják, egyedűl a községi képviselők közől.

Közgyülési képviselő minden jász-kún község' részéről 4 választatik.

A kerületi tisztviselők kijelölés mellett, a kerületi képviselő testület' tagjai kijelölés nélkül választatnak. A kijelölendők' névsorának elkészítése végett, a tisztujítást megelőző közgyülés által hat tagból álló küldöttség választandó, melly a nádori fókapitánnyal együtt szótöbbség szerint intézkedik; ugyancsak a közgyülésre bizatott a tisztujítás' tartása' tekintetéből szükséges intézkedések' megtétele, és küldöttség' választása a szavazatok' összeszedésére.

Tisztujítás alkalmával, az addigi tisztviselők hivatalukról lemondván a tisztujítás' idejére csendbiztost, tiszti ügyészt és jegyzőt a nádori főkapitány helyettesít.

Mind a képviselők', mind a tisztviselők választására a szavazás titkosan történik.

A közgyülések' elnöke, a nádori főkapitány, akadályoztatása' esetén az alkapitány, — tagjai a kerületi tisztviselők és kerületi képviselők, ezeken kivül minden külön községből a főbíró és főjegyző, személyenkénti egyes szavazattal.

A közgyülés' ülései nyilvánosak. Tartandók pedig közgyülések rendesen minden évnegyedben egyszer; de gyakrabban is tartathatnak a körülményekhez képest, ha vagy maga a közgyülés előre megrendeli, vagy az elnök-kapitány szükségesnek látja.

A közigazgatás' formáit és módját, az 1848: 25; míg ujabb törvény a közigazgatás' átalakításáról részletesen intézkednék, azon változásokon kivül, mellyeket maga ezen törvényczikkely tett szükségesekké, az addigi gyakorlat szerint meghagyta.

2) A hajdú kerület,[14]) Böszörmény, Nánás, Hadház, Dorogh, Szoboszló és Vámos-Pércs, szabolcsmegyei területen fekvő városok által képezve, az ország' önálló törvényhatóságai' sorában foglal helyet, ön-választotta főkapitánya alatt,[15]) kinek oldala mellett szinte szabadon választott kerületi tisztviselők müködtek.

A hajdúkerületben is, míg belszerkezete iránt a törvény részletesen intézkednék, az 1848: 26 a kerületi tisztviselők és közgyülési képviselők' választására nézve következőket rendel:

A kerületi tisztviselőket ugyanazok választják, kik az 1848: 5 szerint az országgyülési követek' választására hivatvák. A kerületi és városi tisztviselők kijelölés mellett, a városi képviseleti testületek' tagjai pedig ki-

---

[14]) A hajdúkerület' kiváltságai Bocskay István erdélyi fejedelemtől veszik eredetöket, de utóbb Rudolf, s azután is a magyar királyok és országos törvények által többszörösen elösmértettek s megerősíttettek, míglen az 1791 : 29 által országgyülési joggal ruháztatott fel. L. bővebben: Kelemen, II. 217—218 §. Fényes, Stat. II. 94 s köv. l. Palugyay, megyerendszer IV. 277—281 l.

[15]) A hajdúvárosok 1699-től, midőn egyesültek, főkapitányukat önmaguk választák; — 1734-ig az udvari hadi tanács, 1734-től kezdve az udvari magyar cancellaria erősitette meg; 1809. meg nem tudván egyezni,a választásban, hármat terjesztettek fel, kik közől egy (Nánási Oláh) neveztetett: ebből a kormány azt a gyakorlatot származtatta, hogy 3 felterjesztett közől joga legyen nevezni és azt a legujabb ideig (1848) fen is tartotta.

jelölés nélkül választatnak. A kijelölendők' névsorának elkészítése végett ennélfogva a tisztujítást megelőző közgyülés által 6 tagból álló bizottmány választandó, melly a főkapitánnyal együtt szótöbbség szerint intézkedik. Ugyancsak a közgyülés nevez ki küldöttségeket a kerületi választók' összeirása végett; intézkedik továbbá a városi választóknak ugyanezek általi összeirása, a városi tisztviselők' és képviselők' megválasztása iránt.

Miután minden városban a helybeli tisztviselők' és képviselő testület' tagjainak választása megtörtént, a főkapitány kerületi tisztujító széket, és ezt megelőzőleg közgyülést hirdet, melly közgyülésre az ezen törvény szerint megválasztott városi helybeli képviselő testület' tagjai is meghivandók. E közgyülésben a tisztujítás' tartása tekintetéből szükséges intézkedések megtétetnek, a szavazatok' összeszedésére küldöttség választatik, az addigi tisztviselők hivatalaikról lemondván, a tisztujítás' idejére csendbiztost, tiszti ügyészt, és jegyzőt a főkapitány helyettesít.

Mind a képviselők', mind a tisztviselők' választására a szavazás titkosan történik.

A közgyülés' elnöke a főkapitány, akadályoztatása' esetén az alkapitány, tagjai a kerületi tisztviselők és városi képviselők, ezeken kivül minden városból külön a főhadnagy és főjegyző, személyenkénti egyes szavazattal. Ülései nyilvánosok.

Közgyülés tartatik minden évnegyedben, de a körülményekhez képest tartathatik gyakrabban is, ha vagy maga a közgyülés előre megrendeli, vagy az elnökkapitány szükségesnek látja.

Míg a törvény a közigazgatás' alakításáról rész-

letesen intézkednék, a közigazgatás' formája és módja, azon változásokon kivül, mellyek az ujabb törvénynél fogva szükségesek, az addigi gyakorlat szerint meghagyatott. Az adományból eredő magánjogi viszonyok és haszonvételek a törvény' további rendeléséig szinte fenntartattak. Ellenben azon királyi biztosság, melly a Hajdúkerületben 1848-ig müködött, és egyéb, a Hajdúkerület' belszerkezetére, illetőleg a hajdúkerületi lakosok közötti személyes álladalmi viszonyokra vonatkozó, s az ujabb törvénnyel (1848: 26) ellenkező kormányrendeletek megszüntettettek.

3) Fiume s Buccari szabad tengerkereskedési kerületek' szerkezetéről az 1848: 27 intézkedik.

A két kerület külön két törvényhatóságot képez [16]); mint illyenek, törvényhatósági beldolgaikat egymástól függetlenűl intézik; az ország' többi törvényhatóságaival, valamint kormányával s főtörvényszékeivel közvetlenűl leveleznek, és mint más törvényhatóságok, beldolgaikra nézve a törvény' határai között felsőbb felügyelés alatt szabályokat alkotnak.

E kerületek' törvényhatósága alá büntető, rendőri és magánjogi tekintetben, alá vannak vetve minden, a kerületek' határain belől létező egyének és javak kü-

[16]) E két kerület, a vinodoli kerülettel együttvéve képezi az úgy nevezett magyar tengerpartot, melly összeségében a 67. §-ban 461 l. említett fiumei kormányszék alá van rendelve; alkatrészeinek közjogilag különböző természete a 13. §-ban 93. l. volt fejtegetve. Fiume s Bukkari 1848-ig régi municipalis jogaik s felsőbb helyen helybenhagyott statutumai szerint volt igazgatva. Fényes, Stat. II. 142 s köv. l. Palugyay, megye rendszer IV. 304 s köv. l.

lönbség nélkül, kivéve a szolgálatban álló katonákat, azonban csak szorosan vett személyes és bünvádi keresetekre, s szolgálati vétségekre nézve, továbbá a váltó, kereskedési és tengerügyelői, tanácsbírósági illetőségéhez tartozó ügyeket és személyeket.

Mind Fiume, mind Buccari kerületben törvényhatósági fő tisztviselő az alkapitány, ki egyszersmind rendes elnöke a közgyülésnek és kapitánysági törvényszéknek is. Az alkapitány' akadályoztatása esetén helyette a kapitánysági törvényszék' legidősebb tagja elnököl. Mindenik kerületnek külön alkapitánya van, kit a király nevez.

Az 1848-ban létezett *patricius* családok czimeiket megtartják; és az 1848: 27 hatályba lépteig kinevezett patricius tanácsosok a közgyülésben a képviselőkkel együtt részt vesznek, és átalában minden képviselői jogokkal birnak: mindazonáltal patricius tanácsosok többé nem nevezhetők. [17])

A két kerületben választók: a községnek mindazon tagjai, kik a szab. kir. városokról szóló 1848: 23. törvényczikkelyben a hasonló népességű szab. kir. városokra nézve megállapított képességgel birnak; továbbá a patricius tanácsosok bár a kivántató értéki képességgel nem birnak is; végre a hajóskapitányok és hajósirnokok. Ezen választók a kerületi tisztujítószékeken a kerületi bírákat és képviselőket választják.

A tengermelléki főkormányzó, mint a két kerület'

---

[17]) Fiumenek 50 patriciusból álló tanácsa volt, a főkormányzónak mint főkapitánynak, vagy az első kormányszéki ülnöknek, mint alkapitánynak elnöklete alatt.

közös főkapitánya, elnöke a kerületekben a tisztujító székeknek és a követválasztási gyüléseknek; elnöke továbbá a tengermelléki királyi kormányszéknek, — és a kerületeknek mint törvényhatóságoknak közigazgatásán kivül, minden egyéb hivatalos köre épségben megtartatott.

A képviselők a patricius tanácsnokokkal és tisztviselőkkel együtt a kerületi közgyüléseken tanácskozó és határozó szavazattal birnak, de különválva gyülést nem tarthatnak. Azalatt, míg a törvény máskép rendelkeznék, képviselőkűl a kerület' bármelly letelepedett lakosai megválaszthatók. A képviselők' száma annyi, mennyi a hasonló népességű szab. kir. városokra nézve van állapítva. A képviselők kijelölés nélkül választatnak. Ellenben a kerületi bírák a kijelöltek közől választandók — mindig titkos szavazás által.

A közgyülés intézkedik a választók' összeirása, és a választás' helye s ideje körül, a szavazatok' összeszedése s a választóknak választó kerületekre való felosztása iránt. A választás' napján szinte közgyülés tartatik, mellyben az addigi kerületi bírák hivatalukról lemondván, a gyülés' tagjai által a választók közől legalább 10 tagból álló bizottmány választatik a kijelölés végett, mit a kijelölő választmány s a kormányzó szótöbbséggel eszközöl.

Azalatt, míg a törvény máskép rendelkeznék, e törvény szerint csak a kerületi bírák, illetőleg képviselők választatnak, és három évről három évre ujíttatnak; a képviselők' helyei csak új választás által, a rendes időszaki választások' alkalmával töltethetnek be; ellenben ha a tisztviselők' sorában időközben üresség támad, illy tisztviselők helyett a közgyülés által aján-

landók közől ideiglenesen a tengermelléki kormányzó. mint főkapitány, helyettesít.

Az igazgatósági bírák a közigazgatásnak külön szakaira külön választatnak.

A kerületi bírák' megválasztása után a képviselők választatnak meg.

A tanács- és közgyülésnek hatósága, azalatt míg a törvény a közigazgatás' elrendezése iránt részletesen intézkednék, meghagyatott előbbi állapotában. Ülései mindkettőnek nyilvánosak. A közgyülésnek, melly minden hónapban legalább egyszer tartandó, elnöke az alkapitány, akadályoztatása' esetén a kapitánysági törvényszék' legidősebb tagja; tagjai a tisztviselők, patricius tanácsnokok, és képviselők, személy szerinti egyenlő szavazattal.

Ezen kerületek, a katonállítástól, kikötői minőségöknél fogva, a tengeri kereskedés' és hajózás' felvirágzása tekintetéből, fölmentettek; — és e részbeni kiváltságos szabadságaik törvényileg újból megerősíttettek.

4). A szabad kerületek' sorában említendő a XVI szepesi város, mellyeknek viszonyai azonban már fennebb [18]) vannak vázolva; nemkülönben:

5). Kővár vidéke, melly Magyarországnak Erdélytől visszacsatolt részei közé tartozik, de tiszta vármegyei szerkezettel bir, minélfogva viszonyairól alig említendő egyéb, mint hogy főispánya főkapitány nevet visel.

6). Voltak még kiváltságos kerületek, mellyek az ország' önálló törvényhatóságai' sorába nem tartoztak, hanem különböző tekintetben kiváltságos állást foglal-

---

[18]) Ugyanezen §-ban A) alatt 493. l.

tak el, s részint a közigazgatási, részint bírósági hatáskörrel voltak felruházva. Jelesen:

a) A turopolyai vagy túrmezei kerület [19]. A túrmezei nemesek' közönsége (*universitas nobilium campi Turopolya*), melly 1848 körül 24 községből s 600 nemes családból állott, hajdan a zágrábi várjobbágyok mezejének nevezete alatt fordúlt elő, és szabadságát' melly a várszolgálati mentességben és országos nemességben feküdt, IV. Bélától nyerte, kinek kiváltságlevelét utóbb 16 koronás király részint megerősítette, részint új kiváltságokkal öregbítette, mellyek országos törvények által is helybenhagyattak. [20] Ezen nemes kerület, kiváltságai' értelmében, külön elöljárósággal birt, melly a túrmezei telki grófból (*comes terrestris*) mint főnökéből, az algrófból, a fölkelő sereg' kapitányából, 12 valóságos, több helyettes s tiszteletbeli táblabíróból, jegyzőből, ügyvédből, számvevőből stb. állt, kik a 24 községnek közakarattal választott s utasítással ellátott képviselőivel együtt képezték ezen nemes kerület' közgyülését, melly Nagy-Goriczán tartotta üléseit, és a gróf által hivatott egybe. A telki gróf, az algróf és az egész tisztviselői kar, kivévén a táblabírákat, évenként dec. 13-kán Lukavecz várában szabadságleveleik'

---

[19]) Értekezés Turmezőről az 1842-diki Athenaeumban Ercsi Pál név alatt (Paulertől); Pauler, adalék a túrmezeiek történetéhez, Új m. muzeum 185⁰/₁ 393—396 l. Frank II. 634. §. Beöthy, elemi magyar közjog 68. 69. §. (az idézett értekezés, nyomán, melly a mindjárt nevezendővel együtt, a jelen §. szövegébeni előadásnak is alapját teszi); Palugyay, megyerendszer IV. 234—276 l. Botka, az 184³/₄ országgyül. időszakból stb. I. Túrmező ismertetése 1—29 l.

[20]) 1659: 106; 1723: 69; 1741: 60.

őrhelyén, tisztujítás alá kerűlt, melly a hivatalkodó gróf' elnöksége alatt megkezdődött, az ujonnan választotté alatt pedig folytatódott, úgy hogy a kijelölési jogot a táblabírói kar, a választójogot pedig ezekkel együtt a 24 község' követei utasításuk' értelmében gyakorolták. Az ekkép választott túrmezei gróf az országgyülésen a rendi táblánál, nemkülönben a kapcsolt részek' tartománygyülésén ülés- és szavazatjoggal birt. [21]) A kerület azonban közigazgatás' tekintetében Zágráb megye' hatóságának alá volt rendelve, olly módon, hogy a megye' határozatai a túrmezeieket is kötelezték, de a végrehajtás a telki gróf' illetőségéhez tartozott; melly viszonynál fogva a túrmezei nemesek Zágrábmegye' közgyülésein és tisztujító székein is fejenkénti szavazattal birtak.

Az 1848-diki törvényekben Túrmező iránt különös intézkedés nem foglaltatik, hanem az a maga törvényes fennállásában és jogállásában elösmértetik, mint ez az 1848: 5, 53. §-ból kitetszik.

b) Hasonló kiváltságos állással birt a szepesi tíz

---

[21]) E kerület' egyéb kiváltságai: hogy III. Károlytól 1737-ben hiteles pecsétet nyert, saját büntető hatósággal, kebelbeli egyházaira nézve (valamint a jász-kún kerületi katholikus lakosok) kegyúri joggal él. Különös, hogy a túrmezei nemesek 1560-ban a zágrábi káptalan előtt magokat örökbe fogadott és osztályos testvéreknek vallották, melly örökbe fogadást Rudolf 1582-ben megerősítette, minélfogva Túrmezőben a kir. fiscus' öröködésének nem volt helye. A fölkelő sereg béke' idején 120, háború' esetén 300 főből állott, külön zászló és kapitány' parancsnoksága alatti gyalog csapat évenként rendesen fegyverben gyakoroltatott, s némelly ünnepélyek' alkalmával tisztelkedett, háborúban pedig a kapcsolt részek' fölkelő seregének kiegészitő részét képezte.

lándsás nemesek' széke, [22]), míglen az 1802: 10 által ugyanazon nemesek' különbeni jogai s kiváltságai fenntartása mellett, teljesen Szepes vármegyébe nem kebeleztetett.

Az egyháznemesi székek közől a vajkai és verebélyi, közigazgatási ügyekben ugyan, mint a többi egyháznemesi székek, a vármegye' (Posony és Bars) törvényhatósága volt verve: mindazonáltal ottan a megyei határozatok a széknek saját tisztviselői (nádor, alnádor, szolgabíró) által hajtattak végre [23]).

A tisza-koronai, és nagy-kikindai kiváltságos kerület, saját tiszti karával, mindenben a vármegyei rendes törvényhatóságnak teljesen alá volt vetve, minélfogva e helyen rólok különösen szó sem teendő. [25])

72. §.

A bírói hatalom' gyakorlása.

A bírói hatalom' gyakorlásáról, a végrehajtó hatalom' alkotmányszerű gyakorlását szabályozó 1791: 12 azon alkotmányos fő elvet állítja fel, hogy a bíróságok' törvény által állapított vagy állapítandó rendje a királyi hatalom által meg nem változtatható, sem a törvényes itéletek' végrehajtása parancsok által meg nem akadá-

---

[22]) Lásd például 1596: 10, 4. §. Szabadságaikról lásd Bartal, comm. II. 156 s köv. l.

[23]) Az egyházi nemesek' eredetéről l. Bartal, comm. II. 155 s köv. l. Jogállásukról: Kelemen II. 195—198 §. Fényes, Stat. II. 144 l.

[25]) A 10 községből álló tiszai kerület Bács vármegyében a munkácsi uradalom helyett soroztatott az 1791: 7 által a korona-jószágok közé; a nagy-kikindai kerület Torontál megyében szinte 10, előbb katonai helységből állt.

lyozható, sem mások általi akadályoztatása meg nem engedhető; sem a bírói hatóságok' törvényes ítéletei meg nem másíthatók, de sőt azok sem királyi, sem semmi politikai főhivatal általi fölebb vizsgálata alá nem vethetők: hanem a törvényszékek az eddig alkotott, vagy jövendőben alkotandó törvények, s az ország' bevett törvényes szokása szerint, vallás' különbsége nélkül választandó itélőbírák által megtartandók. [1])

Az országban a bírói hatalom, összeségében véve, tekintve annak 1848-ig fennállott szervezetét, különbféle rendes és rendkivüli bíróságok által gyakoroltatott. A rendes bíróságok vagy közönségesek vagy különösek. A közönségesek részint felső, részint alsó rendű törvényszékek.

1). Az ország' főtörvényszékei a nagyméltóságú királyi curia nevezet alá foglaltatnak, melly 1840-ig a nagyméltóságú hétszemélyes táblából, és a tekintetes királyi táblából állott: amaz a nádor', illetőleg az országbíró', emez a kir. Személyes Jelenlét Törvényszéki Helytartójának *(Personalis Praesentiae Regiae in Judiciis Locumtenens)* elnöklete alatt; [2]) mindkettő közös levéltárral és alhivatalokkal, de külön jegyzőkkel. 1840 óta hozzájárúlt, mint a királyi curiának külön önálló osztálya, a váltófeltörvényszék. [3]) Egyszersmind a nádor, az országbíró s a személynök külön

---

[1]) Vesd ö. fennebb 38. §. a király' legfőbb bírói hatalmáról.

[2]) A királyi curia' alsóbb osztályának, mellyet a későbbi kor királyi táblának nevezett el, nyomaira III. Endre' okmányaiban akadunk, Bartal, comm. II. 202 s köv. l. Tót- és Horvátországban a báni tábla átalában a királyi tábláéhoz hasonló hatáskörrel birt (1807 : 9, 2. §.)

[3]) 1840 : 15. II. rész 6. §.

külön ország' nagy bírói (*iudices regni ordinarii*) azon értelemben, hogy törvényes rendeléseiket az alsó rendű (kerületi és megyei törvényszékek és bírák) elfogadni és végbe vinni tartoznak. [4])

2). Alsó rendű törvényszékek: a) négy kerületi tábla: Dunán innen Nagyszombathban, Dunán túl Kőszeghen. Tiszán innen Eperjesen, és Tiszán túl Debreczenben, — továbbá a Horvát-, Dalmát- és Tótországi itélő tábla. b) A megyei törvényszékek (*Sedes iudiciariae comitatuum*, közönségesen Sedriák), mellyek a fő- vagy alispán' meghivására tartatnak, alispán' elölülése alatt, táblabírák' (*tabulae iudiciariae assessores*), szolgabírák' és esküdtek' szavazatával. [5]) c) Sokféle ügyekben első bíró a megyében az alispán szolgabíróval és esküdttel; más ügyekben szolgabíró esküdttel.

3) Különös biróságok, mellyek' hatalma t. i. csak bizonyos (nem-nemes) személyekre, vagy csak bizonyos (külön nemű) ügyekre terjedt, voltak: a) a városi bíróságok (szab. kir. városok' tanácsai), mellyek azonban az 1848: 23. 2. §. által az ország' közönséges biróságai' sorába emeltettek; b) a szentszékek, mellyeket minden püspöki megyében a püspök vagy helyettese, és püspök' nem létében a káptalan' helyettese tartja, s mellyekhez egyházi ügyeken kivül némelly világiak is tartoztak. c) Voltak egyéb különös bíróságok, részint bizonyos

---

[4]) A kir. curia', nádor' és országbíró (királyi udvarbíró) hajdani biróságáról l. Bartal, comm. I. 317—334 l. Horvát- és Tótországban a bán, némelly szab. kir. városokban a Tárnok az ország' rendes biráival hasonló hatalmat gyakoroltak.

[5]) A megyei törvényszékek' eredetéről l. Bartal, comm. II. 206 s köv. l. 1291:16; 1298: 32 (Kovachich, Sylloge I. 20. 38. l.

helyek' vagy személyek,' részint bizonyos ügyek' tekintetéből: fölmentett (mező-) városokban, szabad kerületekben, az egyházi nemesek' székei, a nádori szék a jász-kunok' ügyeiben, tárnoki és személynöki szék; hadi, bányászi és váltótörvényszékek, harminczad és contrabanda ügyeiben a kir. kamara; az úri székek a földesúri törvényhatósággal elényésztek.

Rendkivüli bíróság főleg királyi meghagyásból eredhet, ha valamelly pernek törvényes bírája nincsen. [6])

---

[6]) Mindezen bíróságok' szerkezetét és hatalomkörét részletesen a polgári és büntető perjog' tudománya fejtegeti. Bővebb áttekintést nyujt: Fényes, Stat. III. 81 §. Beöthy, Elemi magyar közjog 97—104 §. Virozsil, spec. III. 59—75 l. Cziráky, 726—749 §. Kelemen IV, 13—20 §. Frank II, 372—381 §.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az alkotmány' biztosítékairól.

73. §.

Bevezetés.

Az alkotmányos rendszer' minden egyes intézménye egyszersmind az összes alkotmánynak biztosítékát képezi azon értelemben, hogy minden egyes alkotmányos intézménynek épsége és törvényes szereplése a főhatalom' törvényszerű gyakorlásának mellőzhetetlen föltétele; és bármelly egyes alkotmányos intézménynek sérelme, rövidsége, kiforgatása, a köz- s illetőleg főhatalomnak azon illető körbeni gyakorlását s müködését törvénytelenné, alkotmányellenessé teszi. Mindazonáltal vannak honunk' alkotmányában egyes alkotmányos intézmények, mellyeknek fő jelentőségök abban fekszik, hogy legfőbb s egyenes czéljok: az ország' és nemzet' összes alkotmányos rendszerének és minden egyes alkotmányos jogainak s intézményeinek sértetlen épségbeni fennállását és fennmaradását biztosítni. Ezeket foglaljuk egybe az alkotmány' biztosítékai nevezete alatt. És azok e következők: az öröködési alap-

szerződés, a királyi hitlevél és koronázási eskü, az országgyülések' joga a sérelmek' orvoslása' tárgyában, és a miniszteri felelősség.

74. §.

Az öröködési alap szerződés.

A magyar nemzet soha maga fölött más uralkodást törvényesnek nem ösmért, mint azt, melly a nemzeti akaratban gyökerezett, annak volt kifolyása, és az ugyancsak az által állapított föltételek szerint gyakoroltatott. Ez így volt kezdettől fogva, midőn a magyar nemzet' politikai léte megalakúlt, s a vérszerződés Árpád' házát a fejedelmi méltóságban részesítette, azon egész időn át, midőn nem mások, mint a nemzet' választottjai ültek a magyar királyi székre. És így maradt ez akkor is, midőn a nemzet szabad királyválasztási jogáról lemondott, előbb az 1687 : 2. 3. által a Habsburg ház' fiágai', aztán az 1723: 1. 2. által ugyanannak, ezen utóbb idézett törvényczikkelyben kijelölt nőágai' részére, s az uralkodási jogot a megállapított öröködési rend szerint öröklően átruházta.

Hanem midőn e hon' fiai kijelenték (1687 : 2), hogy „mostantól kezdve jövendőre mindörökön senkit mást, mint az Ő császári és királyi felsége' ágyékából származó fiörökösök közől az elsőszülöttet törvényes urokés királyokúl fogják tartani“, és az ezen törvény' értelmében trónra lépő király' felavatására s megkoronázására kötelezték magokat: — azt tették, az uralkodó' részéről elfogadott azon föltétel alatt, hogy ez viszontag az ország' alkotmányát és összes törvényeit

és jogait teljes épségében fenntartsa, és arról az országot a trónra lépő király ünnepélyesen királyi hitlevele és szent esküje által biztosítsa . . . „és valahányszor illy felavatás lesz tartandó, az okleveles törvényczikkelyek' — (mellyek által t. i. az összes ország-alkotmány' és törvények' épségben megtartása és hű megőrzése fogadtatik) — előre bocsátott elfogadása, vagyis királyi biztosítása, és arra az ősei által elvállalt alakban letcendő eskű mellett, országgyülésileg Magyarország' határain belől annak rende szerint megkoronázandják." Illymódon tehát szerződésszerűleg, a nemzet és király közötti kétoldalú alapkötés által, lőn a Habsburgház' fiágaira a magyar koronábani öröködés' joga átruházva: a nemzet, törvényes képviselete, az országgyülés által tett akaratnyilvánításával kijelentvén, hogy szabad királyválasztási jogáról lemond, és a magyar koronábani öröködés' jogát a Habsburg ház fiági fiivadékainak tulajdonítja, azon föltétel alatt, hogy az országnak jogállása, alkotmánya s összes törvényei épségökben fenntartassanak; a király viszont a maga részéről kinyilatkoztatván abbeli királyi akaratát, hogy a nemzet által kitüzött föltételeket elfogadja. Ezen kétoldalú alapszerződés' kifejezését az 1687: 2. törvényczikkelyben birjuk, mellyhez képest az 1687: 3 által hasonló módon s ugyanazon föltétel alatt a trónöröködési jog a Habsburgház' Spanyolországban uralkodott ágára is kiterjesztetett; és csak azon esetre, ha mind a lipótféle, mind a spanyolországi ág' fimagva szakadna, tartatott fenn az ország' királyválasztási ősi szabadsága, mint azt az 1715: 3 is ujolag biztosítá.

Ugyanezen kétoldalú alapkötést szemléljük a *pray-*

matica sanctio' elfogadásában: minek kifejezése az 1723: 1. és 2. törvényczikkely.

Tudniillik Magyarország azon szabad királyválasztási jogáról, melly a habsburgház' fiága' kihaltának esetére illetendé, törvényes nemzeti képviselete, az országgyülés által tett akaratnyilatkozatával önként lemondott, és a trónöröködési jogot a törvényben kijelölt nőágakra is átruházta; de egyszersmind határozottan kikötötte az ország' törvényes függetlenségének, szabadságának, törvényeinek mindenkori szoros megtartását, és koronázás, királyi hitlevél és fejedelmi eskü általi biztosítását, valamint azt is, hogy az említett nőágak' kihaltával a szabad királyválasztás' joga a nemzetre ismét visszaszálljon. A királyi felség a maga részéről tett akaratnyilatkozata által az illyképen megajánlott öröködést és annak minden föltételeit elfogadta s ünnepélyesen szentesítette. Így jött létre nemzet és király, s uralkodó ház között az új alapszerződés, mellyet a *pragmatica sanctio'* elfogadása alatt értünk, és melly az 1723: 1. és 2. törvenyczikkelyben van kifejezve (. . . 1723: 2, 8. §.) „És az említett öröködést elfogadják; 9. §. S ahhozképest ugyanazon, a felséges ausztriai háznál bevett és elösmért nőági öröködést (kiterjesztvén arra mostan akkor helyett az 1687: 2. 3. nemkülönben az 1715: 2. 3. törvényczikkelyeket) a fennnevezett rendszerint megállapítják; 10. §. Az elébb említett, azon felséges házbeli nőnem, mint a fennebbi módon kijelentett örökösök, mindkét nembeli trónörökösök, ausztriai főherczegek által elfogadtatni, helybenhagyatni, s az ország' és ahhoz kapcsolt részek', országok' és tartományok' Karai- és Rendeinek előrebocsátott, Ő cs. kir. felsége által hasonlóképen előleg legkegyelmesebben meg-

erősített, hitlevele és más előre kijelentett szabadságai- és előjogaival együtt a fennidézett czikkelyek' tartalma szerint, minden következő időkben, a koronázás' alkalmával megtartatni, határozzák; 11. §. És csak a mondott nőágak' mindenképeni elfogyása után ratartják fenn magoknak a KK. és RR. ősi és régi, s helybenhagyott és bevett törvényes szokásukat és előjogukat a királyok' választásában és koronázásában."

Ezen alapszerződésnek — melly az örökös monarchiai államban legfőbb közjogi viszonyt, a trónöröködés' jogát és annak föltételeit szabályozza, a nemzetnek az uralkodó iránti hódolását és ennek föltételeit fejezi ki — mint alkotmány biztosítéknak, jelleme abban fekszik, hogy ennek erejénél fogva Magyarországon s az ország' sz. koronájához tartozó egyéb részekben, országokban és tartományokban, a felséges uralkodó ausztriai házból a trónöröködés rendje szerint hivatott személy az uralkodást örökjogánál fogva törvényesen igénybe veheti és viselheti csakis azon föltételek alatt, mellyeket maga ezen alapszerződés állapít — melly föltételek az ország' törvényes függetlenségének, alkotmányos rendszerének és minden törvényei- és jogainak épségben tartását, és ennek koronázás, királyi hitlevél és fejedelmi eskü általi biztosítását foglalják magokban.

A *pragmatica sanctio*' elfogadását, a mint az 1723: 1. és 2. törvényczikkelyben bennfoglaltatik, az ország' rendei állandóan illy alapszerződésnek tekintették; a mint ez kitünik jelesen az 1791-diki országgyülésen a királyi hitlevél iránt 1790 october 5-dikén felküldött második felirat' szavaiból, [1]) hol a többek között mondatik: „. . . A magyar nemzet a koronát a felséges

[1]) $179^0/_1$-diki országgyül. irományok 28. sz. 187 s köv. l

ausztriai ház' előbb fi- aztán nőágaira a kétoldalú szerződések' azon világos föltétele alatt szállította át, hogy, kivévén a királyválasztás' jogát, a nemzetnek minden addig létezett jogai épen és sértetlenűl fenntartassanak", — és alább . . . „a király' és ország' jogai az öröködési szerződésekben gyökereznek, mellyeket a szerződő feleknek megmásítniok nem áll szabadságukban."

És midőn ezen alapszerződés által az országnak minden törvényei és jogai biztosítva vannak, természetszerint kitünőleg és első rendben — mi az ország' politikai helyeztetésénél fogva fő fontosságú — van biztosítva fennállása a maga törvényes függetlenségében és épségében. Az 1723: 1, 4. §-a Magyarországnak, s a hozzá kapcsolt részek-, tartományok- és országoknak feloszthatatlanságát kifejezi azon módon, mint az ausztriai ház által birt egyéb országok' és tartományok' feloszthatatlanságát. És midőn az 1723: 1. 2. a magyar korona' tartományainak és az ausztriai örökös tartományoknak az ausztriai házbeli törvényes uralkodó általi oszolhatatlan együttbírását kijelenti, és ez által amazok és emezek között a közös uralkodó személyében fekvő kapcsolatot létesít — minek gyakorlati jelentősége a kölcsönös védelemben nyilvánúl — az által az országra sem pénz, sem egyéb, jelesen katonaujonczokbani segedelemek' tekintetében semmi határozott tartalmú kötelezettséget nem ró, annál kevésbé idegenít el az ország' szentséges koronájától valamelly felségjogot.: mi részben különösen fontos, hogy az ország függetlenségét kifejező 1791; 10 *(De Independentia Regni Hungarie, Partiumque eidem annexarum)*, ezt épen vonatkozva s hivatkozva a pragmatica sanctiora (1723: 1. 2) teszi [2])

[2]) Lásd ezen egész felfogásra nézve az országgyűlésnek 1861 julius 6-ról kelt feliratát, és Deák Ferencz' beszédét az alsóházban 1861 junius 4-kén.

75. §.

A királyi hitlevél és eskü.*)

Mint a fennebbi szakaszban kimutattatott, az öröködési alapszerződés' törvénye által, Magyarországon s a hozzá kapcsolt részekben, tartományokban és országokban a trónöröködési jog a felséges ausztriai ház' nőágaira ugyanazon föltétel alatt terjesztetett ki, melly alatt az előbb a fiágaknak tulajdoníttatott volt: — miszerint minden jövendőbeli örökös király, a hitlevélbeli czikkelyeknek annyiszor, a mennyiszer illy felavatás teljesítendő leszen, mindig előre bocsátandó elfogadása, vagyis a királyi biztosítás, s az e fölött azon alakban, mellyben azt elődei tették — szerkesztett eskü' letétele után, megkoronáztassék. Minélfogva, valamint alakilag e királyi hitlevél és eskü a koronázási ténynek egyik leglényegesekb alkatrésze: azonképen tartalmánál fogva, egyik legfőbb alkotmány-biztosíték.

A királyi hitlevél (*diploma inaugurale* — *sacrum diploma*, az 1715: 2. 1. §. szerint) a tronralépő s megkoronázandó király által a koronázás előtt az országgyülésnek ünnepélyes alakban kiadott oklevél, melly által az ország' és nemzet' jogai- s törvényeinek teljes és tökéletes épségben tartását fogadja: — melly foga-

*) Czech, A magyar királyok' felavatási esküjök' és oklevelök' nyomai az Árpádok alatt, a m. tud. társ. évkönyveiben III. köt. 199—238 l. Dissertatio de regiae potestatis limitibus in Hungaria 1. s köv. l. Rosenmann, ius publ. 35—40 l. Virozsil, spec. IV. 22—26 l. Cziráky, 98—105 §.

dás utóbb, a koronázás' folyama alatt királyi esküvel is megerősíttetik, és egész szövegében ezzel együtt törvényczikkelybe igtattatik.

Már Sz. István király, mindjárt koronáztatása után, az egyházi s nemesi rendek' megegyezésével, körülirván a nép' külön osztályainak jogait, a köz bátorlétet annak háborgatói ellen szabott büntetések által biztosítván, s átalában megalapítván az ország' alkotmányát s egész rendszerét, az ez iránt hozott végzeményeket oklevélbe foglalta, mellyet életírójának tanusága szerint, [1]) mint a nemzettel örökre kötött frigyet saját nevének aláirásával és ünnepélyes esküvel is megerősítette. [2]) István királynak a XI. században országlott utódairól fölötte tökéletlenek a tudósítások arra nézve, letették-e koronáztatásukkor a nemzet' alkotmányos jogait biztosító esküt, annál kevésbé akadhatni valamelly általok kiadott felavatási oklevél' biztos nyomára. A XII. századbeli királyokra vonatkozólag is, az általuk koronáztatásukkor az ország' szabadságai' biztosítására letett eskünek többnyire csak gyenge nyomai felmutathatók. Ellenben II. Endre' midőn fölvevé a koronát, biztos nyomok szerint le is tette ekkor a felavatási esküt, melly előbbi példákként, az ország' jogainak s a királyi korona' tekintélyének sértetlen fenntartását tárgyazta, egész terjedelmében ünnepélyes levélbe foglaltatott, és ezen alakban az ország egyéb iratai közé eltétetett. [3]) De nemcsak koronáztatásakor, hanem több

---

[1]) Hartvicus, Vita S. Stephani, Endlicher Monum. Arp. 173 l.

[2]) Kovachich, Vestigia com. 12—20 l. Czech, id. h. 206 s köv. l.

[3]) Czech. id. h. 224 l. Bartal, comm. II. 106 l.

más alkalommal is kötelezte magát Endre ünnepélyes esküvel az ország' és egyes rendek' szabadságainak fenntartására, jelesen hires aranybullájának, és a nemesség' szabadságait ujolag megerősítő 1231-diki végzeményének kiadásakor. IV. Béla' felavatási esküjének emléke nem maradt fenn, de azon esküje, mellyel — két fiával egyetemben — a nemességnek még Sz. Istvántól nyert s 1267-diki levelével megerősített szabadságait híven megtartani kötelezé magát, ezen levél' berekesztésébe szórul szóra be van igtatva. [4]) V. István, midőn atyja' halála után ujra föltéteté fejére a koronát, egyszersmind nemcsak a szokott felavatási esküt ismétlé, hanem a rendek' kivánatára azt oda engedte terjesztetni, hogy az eldődei által a nemesektől törvénytelenűl elszedett jogokat és jószágokat tüstént visszaadandja: miből egyszersmind kihozható, hogy ez időben az eskű' szavai nem voltak mindig egyenlők, hanem a körülményekhez képest kölcsönös tanácskozás' utján módosíttatttak. [5]) A koronázási eskük' akkori átalános alakzatáról képzetet nyujthat IV. Lászlónak 1279-diki esküje Fülöp pápai követ előtt, mellyel kötelezé magát, hogy a pogány kunokat a keresztény hit' fölvételére s a bujdosó élet' elhagyására kényszerítendi, s egyszersmind arra is megesküdt, hogy a keresztény hitet és az egyház' szabadságait, úgy hasonlólag a szent királyok és eldődeinek végzeményeit, törvényeit és jó szokásait, mind azzal, mire eldődei koronáztatásukkor meg szoktak esküdni, épen és sértetlenűl egész országában fenntartani, és mások által is megtartatni fogja. [6]) A III.

---

[4]) Kovachich, Vest. com. 134—142 l.

[5]) Czech, id. h. 233 l.

[6]) Fejér, Cod. dipl. V, 2, 507 l.

Endre' koronáztatásáról fennmaradt tudósítmányok mind a koronázási szertartásra, mind különösen a felavatási esküre és királyi hitlevélre nézve nagy fényt derítnek. A III. Endre által letett eskü a mostani királyi eskü' szavaitól igen keveset különbözik. [7]) De ő egyszersmind az első felavatási végzeményt adta; ő tudniillik az említett esküin fölül, pecsétjével ellátott oklevelet is adott magáról, mellyben az országosan egybegyült rendeknek tanácskozás' utján föltételeküil megállapított és elébe terjesztett határozatait elfogadta és hű teljesítésöket megszeghetetlenül igérte. [8]) I. Lajostól és I. Máriától az arany bulla' megerősítését birjuk. Albertnek hires egyetlen végzeménye, kétoldalú szerződés' alakját feltüntető, nem tulajdonképeni felavatási végzemény, mindazonáltal a későbbiek ebből vették eredetöket. I. Lengyel László', ki választási szegődvény [9]) alapján nyerte el a királyi széket, felavatási végzeményt adott ki, [10]) V. László azt az országba a kormány' átvétele végetti érkezte után adta ki. [11]) I. Mátyás' nevében Szilágyi Mihály kormányzó erősítette meg a végzemény alakjában szerkesztett király választási szerző-

[7]) Ezen eskü' tartalma megolvasható Czechnél, id. h. 235 l.

[8]) Kovachich, Monumenta veteris legislationis Hungariae. Kolozsvár 18:5. 14—29 l. Czech, id. h. 235 s köv. l. Bartal, comm. II. 193 l.

[9]) A választási szegődvényt l. Jurium Hungariae in Russiam rubr. et Podoliam praevia explicatio, Bécs 1772. X. okmány. Kovachich, Suppl. I. 476. l.

[10]) I. L. László 1440-diki végzeménye Kovachich', Sylloge I. 59 s köv. l.

[11]) 1453-diki végz. előbeszéde s 1. és 2. czikkelye; az 1. czikkely a királyok által letett esküinek jeles példája.

dést, [12]) holott még azon évben (1458) maga Mátyás a felavatási végzemény' alakjíra (mert a koronázás ekkor a korona' letartoztatása miatt véghez nem volt vihető) kötötte le a nemzet irányában hitét. [13]) II. Lengyel László a terhes választási föltételeket elfogadta s felőlök a megerősítő levelet kiadta csakhamar Magyarországba érkezése után; [14]) azonképen I. Ferdinand, koronáztatása alkalmával, s előbb is Magyarországra belépvén, az ország' szabadságait biztosító levelet adott ki, mint arra az ezeket ujolag megerősítő 1537: 29 hivatkozik, és azokra ünnepélyes esküt is tett le, melly koronázási esküjének szavai törvénytárunkba is be vannak igtatva.

II. Mátyástól kezdve szokássá vált, hogy a felavatási hitlevél kevéssel a koronázás előtt az ország' rendei által elfogadás végett a király elébe terjesztessék, ki azt sajátkezűleg aláirja és pecsétjével megerősíti, mire a hitlevél törvényczikkelybe igtattatik. Mi okból a koronázási országgyülés rendszerint a király elébe elfogadás végett terjesztendő hitlevél' vitatásával s szerkesztésével kezdődik. [15]) Pontjai az öröködési rend

---

[12]) L. Szilágyi Mihály végzeményét a törvénytárban.

[13]) L. Mátyás 1458-diki végzeményét, Kovachich, Sylloge I. 135—161 l.

[14]) II. Lengyel László' megerősítő levele 1490 ről a törvénytárban.

[15]) Lásd főleg az e részben szerfölött nevezetes és tanulságos tárgyalásokat az 179⁰/₁- és 1830-diki országgyülésről. A hitlevél rendszerint a koronázási országgyülésen hozott törvényczikkelyek' élén igtattatott törvénybe; V. Ferdinandé, melly 1830 sept. 25-ről kelt, trónra lépte után az 1836-diki törvényczikkelyek' élén.

megállapítása óta czikkelyeknek neveztetnek, [16]) s ezeknek száma III. Károly óta öt volt. És pedig: [17]

„Először: Hogy a régiségből lehozott királyi trónöröklés mellett, mind a koronázást az 1791-diki országgyülés' 3. czikkelye' értelmében, mind ezen Magyarország- s hozzákapcsolt részeinek többi összes és egyes közönséges szabadságait, mentességeit, kiváltságait, rendszabásait, közönséges jogait, törvényeit és szokásait, mellyeket Magyarország' néhai dicső királyai és dicsőséges emlékezetű eldődeink engedményeztek és megerősítettek, úgy a jövendőben engedményezendőket, és Általunk megerősítendőket (mellyekre alapítva, szorítva és kiterjesztve birják a mondott Karok és Rendek azon eskü' szövegét, melly a néhai felséges fejedelem', I. Ferdinand úr', dicsőséges emlékezetű eldődünk' végzeményei' elején van), kirekesztve mégis, és mellőzve dicsőűlt II. Endre király 1222-dik évi végzemenye' czikkelyének azon záradékát, melly így kezdődik: „Quod si vero Nos" e szavakig „in perpetuum facultatem" minden pontjaik-, záradékaik- és czikkelyeikben, a miképen azok' alkalmazása és értelme körül a király és karok egyetértve országgyülésileg megállapodandanak (mindazonáltal azokra nézve, mellyek az 1741: 8. t. cz. által ki vannak véve, ezen törvény' rendelése épségben tartatván,) [18]) erősen és szentűl megtartandjuk, s mások által, összesen és egyenként, sértetlenűl megtartatandjuk.

Másodszor: Az ország' szent koronáját, a honpolgárok' régi szokása s a hazai törvények szerint, bizonyos, az ő kebelökből e végett egyértelemmel vallás'

---

[16]) Még I. Lipót föltételeket fogadott el s irt alá.

[17]) V. Ferdinand' hitlevelének szövege szerint.

[18]) Lásd erre nézve fennebb 65. §. 447 l.

különbsége nélkül választott és megbizott világi személyek által, ez országban fogjuk őriztetni.

Harmadszor: Az ország' és hozzá kapcsolt részek' bármelly eddig visszaszerzett vagy Isten' segedelmével ezután visszaszerzendő tartozékokat és részeket az eskü-szavak' értelméhez képest is, a fennirt ozsághoz és hozzá kapcsolt részekhez egészben vissza-bekeblezendjük.

Negyedszer: Hogy azon esetben (mellyet Isten elfordítni méltoztassék), ha a mindkét nemű ausztriai főherczegek megfogyatkoznának, még pedig mindenek előtt a dicsőséges emlékezetű ősünk VI. Károlytól, aztán ennek magva szakadván, a néhai dicsőűlt I. Józseftől, s ezek is megfogyatkozván, a néhai dicsőűlt I. Lipót császárok' és Magyarország' királyai' ágyékaiból származottak: akkor a fennnevezett 1723-diki országgyülés fennidézett 1. és 2. törvényczikkelyeinek is rendelése szerint, a fennirt Karok' és Rendek' előjoga a királyválasztásra és koronázásra, régi érvényébe és állapotjába lépend, és ezen Magyarország és előbb nevezett részek mellett annak régi szokása szerint sértetlenűl megmaradand.

Ötödször: A mint fennebb az első pontban előre bocsáttatott, valahányszor illy királyi felavatás a többször mondott Magyarország' területén, az idők' folytán országgyülésileg véghezviendő leszen, mindannyiszor örököseink és trónutódaink, a jövendő ujonnan koronázandó örökös királyok, kötelesek a jelenvaló hitlevélbeli biztosítás' előre bocsátott elfogadására s a rá leteendő eskü' letételére.“

A mint a királyi hitlevél, az országgyülés által szerkesztve, a király elébe terjesztetik elfogadás végett,

s általa elfogadtatik, és elfogadtatván, sajátkezű aláirásával és pecsétjével megerősítve kiadatik: közjogilag úgy tünik előnkbe az, mint a nemzet és király között kötött kölcsönös szerződés, melly megujítja azon alapszerződést, melly a nemzet és fejedelme között a pragmatica sanctio' elfogadása által köttetett, — megujítja azon módon, a mint ez már a mondott alapszerződésben volt határozva; és a mi az alapszerződésben a trónöröködési jog' föltételeűl vala kikötve, azt a hitlevél által a trónralépő s megkoronázandó király kötelességszerűleg személyes kötelezettsége gyanánt fogadja: az ország törvényes függetlenségének, területi épségének s minden jogai- és törvényeinek fenntartását.

Nagy fontosságú közjogi kérdés, melly az $179^{0}/_{1}$-s 1830-diki országgyülésen élénk vitatás' tárgya volt: tétethetnek-e az országgyülés által a király elébe elfogadás végett terjesztendő hitlevélben változások, a mióta a trónöröködési jog és rend alaptörvényileg megállapíttatott, mi az uralkodási szünet közt és új választási föltételek' kitűzését kizárja, s különben I. József' hitlevele óta minden jövendő megkoronázandó örökös király a j e l e n v a l ó hitlevéli biztosítás' elfogadására köteleztetik?

Ha a dolog' mibenlétét szemléljük, úgy találjuk, hogy az öröködési jog' és rend' megállapítása előtt, ezen hitlevéli biztosítások, — mellyek részint az alkotmány és kölcsönös szerződések' bátorsága végett, részint azoknak világosabb magyarázatára adattak, a nélkül hogy az által az ország' sarkalatos ősi alkotmányán vagy az átruházott uralkodás' kötött szerződésén csorba ejtetett volna — a dolgok' és idők' körülményeihez képest különbözőleg voltak szerkesztve,

mint azt az ez időbeli királyok' hitlevelei tanusítják. Ellenben a III. Károlytól kezdve V. Ferdinándig kiadott hitlevelek pontjaik' (V) számára és lényeges tartalmukra nézve teljesen mindenben megegyezni látszanak.

Ezen kérdés' megoldása a hitlevél' közjogi természetéből foly. „A királyi hitlevél nem egyéb — mondja az $179^{0}/_{1}$-diki országgyülés 1790 oct. 5-diki feliratában [19]) — mint az ország' alkotmányának fenntartása iránt az országlás átvételekor adandó biztosítás, ennélfogva rendeltetése- s természeténél fogva nem egyéb, mint a már megállapított s a trónöröklési szerződésekben gyökerező alkotmány' épségben fennmaradásának eszközeit magában foglaló okmány. Tehát az nem valamelly új *capitulatio*, mellynek öröklő országokban helye nem lehet; mert a *capitulatio* maga szerződéseket és az ország' sarkalatos törvényeit, mellyek a fejedelem' s a rendek' jogait és kölcsönös viszonyukat körülirják, foglalja magában: holott a hitlevél csak azon eszközöket, mellyek által a régi, előbbi szerződésekben és alaptörvényekben sarkalló alkotmány épségben fenntartassék."

Tudniillik, már az öröködési alapszerződés és alaptörvény által a trónralépő örökös király az ország' minden törvényeinek megtartására köteleztetik, s ezt a hitlevél által is átalánosan fogadja, hanem a hitlevélben ezenkivül egyes különös alkotmányos intézmények' és alapjogok' kifejezése és biztosítása bennfoglaltatik. És ezek' tekintetében szükségesnek találtathatik, hogy a hitlevél által épen azok fejeztessenek ki különösen,

---

19) $179^{0}/_{1}$ országgyül. irományok. 28. sz. 190 l.

mellyeknek csorbítása s kiforgatása talán egy lefolyt kormány-időszak alatt épen czélba vala véve. Tehát illy egyes alkotmányos intézményeket és alapjogokat különösen kifejező s biztosító új pontoknak a királyi hitlevélbe való fölvétele megtörténhetik, föltéve, hogy azok már fennálló, ennélfogva a királyt különben is az alapszerződésnél és az átalános biztosításnál fogva kötelező törvényben gyökerezők, nem pedig a királyi hatalom' és jogok' ujabb korlátolására czélzóan most újan állapítandók.

S ezzel az először I. József' hitlevelébe igtatott *praesentis* szó nem ellenkezik. Mert először is, e szónak ereje az örökösödési alapszerződés' értelmén, melly az országnak (a királyválasztási jogon kivül) minden jogát nyilván megerősíti, csorbát nem ejthet. Másodszor csakugyan a hitlevelekben I. József' óta nem csekély változások valósággal eszközöltettek. Jelesen: József' hitlevelének hét föltétele a Károlyfélében öt pontra hozatott; ezek a Mária Terézia' hitlevelében ahhozképest, a mint a trónöröködési jog a nőágra is az 1723-diki törvények által kiterjeszteték, változást szenvedtek; a Károly' hitlevelében a harmadik czikkelybe be volt igtatva az első czikkely záradéka illy szavakkal: „*praenotato Regno, et eidem adnexis partibus sub modalitate supradictae Interpretationis de usu et intellectu legum et privilegiorum de toto reincorporabimus,*“ melly szavak a Mária Teréziáéból kihagyattak; II. Lipót' hitlevelébe, az első czikkelybe a törvények' értelme iránt foglaltató záradéknál fölvétetett az 1741: 8. törvényczikkelyre való hivatkozás, melly ama záradék' hatályát lényegesen korlátolja; s I. Ferencz' hitlevelében, a mi az első czikkely' kezdő szavaiban homályosan hangzott, vilá-

gosabb szerkezetben fejeztetett ki. Ez okból 1830-ban is az országgyülés ez ügybeni feliratában [20]) imígy nyilatkozott: „Jóllehet így lelkesíttetvén, nem hallgatjuk el mindazonáltal, hogy a királyi meghívó levélben jövendő királyunk s urunk a már megállapított kötéslevél' *(praestabilitae diplomaticae assecurationis)* elfogadása után leendő koronáztatása kijelentetik. Mert minekutána a mult idők' példái bizonyítanák azt, hogy a királyi kötéslevelek a király' s az ország' egyetértésével részszerint bővítések, részszerint változások által, mellyek az 1715-dik esztendei 1-ső törvényczikkelyben is említtetnek, s az 1791-dik és 1792-dik esztendők' második czikkelyeikben foglaltatnak, a köz haszon' tekintetéhez, és a közös birodalom' megerősítésére szolgáló módokhoz valának alkalmaztatva, — nyilt szivvel valljuk, hogy a „megállapított“ kifejezést olly értelemmel, mintha a koronázási kötéslevélről való országos értekezésnek minden útja el lenne zárva, nem fogadhatjuk el.“

2). A mire a koronázandó király hitlevelében ünnepélyesen kötelezi magát, ugyanazt a koronázáskor a nép színe előtt szabad ég alatt letett esküvel is fogadja és megerősíti: az ország' épségének, s minden jogai' és törvényeinek fentartását. Ezen ősrégi eredetű szokásnak nyomai az Árpádok alatt már fennebb kimutatvák, hol az is fölemlíttetett, hogy már a III. Endre által letett eskű tartalmára nézve keveset különbözött azon eskütől, mellyet királyaink az ujabb századokban tettek le. Ezen eskünek gyakorlata iránt a vegyes házakból származott királyok' korszaka alatt, részint hi-

[20]) 1839 országgyül. irom. 10 sz. 34 l.

teles levelek. részint törvények' nyomán, kétségnek árnyéka sem marad fenn; az I. Ferdinánd által mondott, hasonlóképen I. Józseftől kezdve minden király által letett eskü' szavai törvénytárunkba igtatvák.

Ezen eskü, melly I. Ferdinándtól kezdve korunkig lényegileg változatlanúl letétetett (az V. Ferdinánd által mondott szavak szerint), következőleg hangzik:

„*Nos . . . . Dei Gratia Rex Hungariae etc. etc. juramus per Deum vivum, per ejus Sanctissimam Genitricem, Virginem Mariam ac omnes Sanctos, — quod Ecclesias Dei, Dominos Praelatos, Barones, Magnates, Nobiles, Civitates Liberas et omnes Regnicolas in suis immunitatibus, juribus, legibus, privilegiis, ac in antiquis bonis et approbatis consuetudinibus conservabimus, omnibusque justitiam faciemus; Serenissimi quondam Andreae Regis decreta (exclusa tamen et semota Articuli 31. ejusdem decreti clausula, incipiente: „quodsi vero Nos“ etc. etc. usque ad verba: „in perpetuum facultatem“) observabimus; fines Regni Nostri Hungariae, et quae ad illud quocunque jure aut titulo pertinent, non abalienabimus, nec minuemus, sed quoad poterimus, augebimus et extendemus, omniaque illa faciemus, quaecunque pro bono publico, honore et incremento omnium Statuum, ac totius Regni Nostri Hungariae juste facere poterimus. Sic Nos Deus adjuvet, et omnes Sancti!*“

76. §.

A sérelmek' országgyűlési orvoslása.

Alkotmányos intézményeink' épségben tartásának s átalában az ország' törvényei' szentűl megőrzésének és a királyi kormány részéről is hathatós foganatosí-

tásának 1848-ig egyik fő eszköze volt az, hogy az országgyülésnek egyik állandó fő feladatához tartozott, az ország' mindennemű sérelmeinek orvoslását eszközölni. Jelesen az ország' törvényhatóságai a királyi kormány' tényeiből fölmerült sérelmeiket, ha azok a királyi helytartótanácshoz mint az országbeli királyi főkormányszékhez tett előterjesztés, vagy épen a királyi felséghez tett felirás' folytán sem lőnek elszüntetve, az országgyülés elébe vitték orvoslás' eszközlése végett, hol magánosok is sérelmeiket kérvényezés útján előterjeszthették, s az országgyülés a maga részéről is az alkotmány- és törvényeknek a királyi kormány' részéről netalán történt és tudomására jött sértései ellenében egyenesen maga felszólalt. Tette pedig ezt a sérelmi tényt és az ez által hatályukban csorbított törvények' állását kifejtő, és a sérelemnek a sérelmes kormánytény' megszüntetése, az illető törvényeknek teljes, hatályos foganatosítása, a jogállapot' helyreállítása általi orvoslását kérő és szorgalmazó, a királyi felséghez intézett felirásai által, mellyekre az elintézés kegyelmes királyi válaszok által következett.

Ámbár pedig, mint az 1715: 14. mondá, a közönséges országgyülések' tartása az ország' sérelmei' orvoslásának üdvös eszközét képezi, és ámbár az 1791: 13 által a királyi felség az országot biztositá, hogy a királyi előadások kellően tárgyaltatván, az ország' összes Karai- és Rendeinek minden jogos sérelmei minden országgyülésen valósággal és mulhatlanúl elszüntessenek: mindazonáltal a tapasztalás' tanusága szerint nem egyszer történt, hogy az országnak nagy fontosságú sérelmei hosszabb időkön áthúzódtak s kivánt orvoslást nehezen vagy nem nyerhettek.

Egyébiránt e sérelmi ügynél kiválóan szembeötlik az egyes alkotmányos intézmények belső kölcsönös egybefüggése, s egyiknek a másik általi kölcsönös támogatása, miszerint csakugyan főleg az uralkodóra és a királyi kormányra nézve sürgetőbb nagy fontosságú királyi előadások' tárgyalása' alkalmával, kivált midőn ezek segedelmek' megajánlását tárgyazták, sikerült az országnak nagyobb, és fájóan érzett sérelmei' orvoslását kinyerni. Mi végett 1791 óta szokássá vált vala az ország' nagyobb számú sérelmei közől kiszemelni némellyeket mint előlegeseket (*praeferentialia gravamina*), mellyeknek orvoslása kéretett, mielőtt az országgyülés a királyi előadások' tárgyalásába bocsátkozott volna.

Különben szokás volt az országgyülés' kezdetén az egyes törvényhatósági követek által benyujtott sérelmeket kiküldött választmány által megvizsgáltatni, mellyek legyenek Ő felségének fölterjesztendők, és osztályokba szedetni, miszerint megkülönböztettek : a) közönséges sérelmei (és kivánalmai) a vármegyéknek és szabad királyi városoknak; b) egyes vármegyék' sérelmei (és kivánalmai); c) Horvát-, Dalmát- és Szlavónia országok' közönséges és egyes sérelmei és kivánatai; d) az egyes szabad királyi városok' sérelmei és kivánatai; e) ollyan sérelmek s kivánatok, mellyek ugyan már előbbi országgyülésekből fel voltak terjesztve, de rájok kegy. kir. válasz nem érkezett.

77. §.

Miniszteri felelősség.

Az 1848: 3 az alkotmány' tökéletes épségben fenntartásának leghathatósabb eszközeiűl behozta a miniszteri felelősséget [1]: — kijelentvén, hogy Ő felsége a király vagy távollétében a királyi helytartó a végrehajtó hatalmat a független magyar miniszterium által gyakorolja, mellynek mindegyik tagja minden hivatalos eljárásért felelős, jelesen pedig mindegyik miniszter azon rendeletért, mellyet aláír, felelősséggel tartozik.

Az 1848: 3, 32—36 §-ai a miniszteri felelősségre vonatkozólag következő közelebbi határozatokat foglalnak magokban:

a) Miniszterek feletre vonathatnak:

Minden olly tettért vagy rendeletért, melly az ország' függetlenségét, az alkotmány' biztosítékait, a fennálló törvények' rendeletét, az egyéni szabadságot vagy a tulajdon' szentségét sérti, s általok hivatalos minőségökben követtetik el, vagy illetőleg adatik ki;

a kezökre bizott pénz' s egyéb értékek' elsikkasztásáért, vagy törvényellenes alkalmazásáért;

a törvények' végrehajtásában, vagy közcsend' és bátorság' fenntartásában elkövetett mulasztásokért, a mennyiben ezek a törvény által rendelkezésökre bizott végrehajtási eszközökkel elháríthatók voltak.

b) A miniszterek' vád alá helyeztetését az alsó tábla szavazatainak átalános többségével rendeli el.

---

[1]) Lásd fennebb 68. §.

c) A bíráskodást a felső tábla által, saját tagjai közől titkos szavazással választandó bíróság, nyilvános eljárás mellett gyakorolja, és a büntetést a vétséghez aránylag határozza meg.

Választatik pedig összesen 36 tag, kik közől azonban tizenkettőt az alsó tábla által a vádper' elévitelére kiküldött biztosok, tizenkettőt pedig a vád alá vont miniszterek vethetnek vissza. Az ekként alakított és 12 személyből álló bíróság mond aztán fölöttök itéletet.

d) Az elmarasztalt miniszterre nézve a királyi kegyelmezési jog csak átalános közbocsánat' esetén gyakorolható.

e) Hivatalos minőségökön kivül elkövetett egyéb vétségökre nézve a miniszterek a köztörvény alatt állanak.

V é g e.

SAJTÓHIBAK.

100 l. a 14. sorban e szavak után „fölterjesztés eszközlésére visszaküldetett“ beigtatandók e szavak: „e királyi szentesités végetti fölterjesztés 1848 junius 19-dikén eszközöltetett, mire 1848 julius 11-kén a királyi szentesitéssel ellátott törvényczikkely a szokott ünnepélyes alakban kiadatott, és az 1848 julius 18-diki országgyülési ülésen szentesitett törvényként kihirdettetett.“ (Vesd össze: 30. §. [4]) jegyzet a 205 l.)

123 l. 24. sorban e szavak után „ezen törvények“ beigtatandók e szavak: „az 1-sőnek kivételével.“

